

KOTINA SUOJELTU TALO

KOTINA SUOJELTU TALO

ARKEA, ELÄMÄÄ JA RAKENNUSSUOJELUA SUOMESSA JA SAKSASSA

TOIMITTANEET OUTI TUOMI-NIKULA & EEVA KARHUNEN

KULTTUURITUOTANNON JA MAISEMANTUTKIMUKSEN LAITOKSEN JULKAISUJA XIII, PORI 2007

© 2007 kirjoittajat

ISBN 978-951-29-3361-7

ISSN 1459-8469

Painopaikka: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä

Ulkoasu: Henri Terho

Kannen taustakuva: Petri Vallinsalo 2007. Takakannen kuvat: Petri Vallinsalo 2007, Outi Tuomi-Nikula 1998, Niina Uusi-Seppä 2005.

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja XIII, Pori 2007



Emil Aaltonen säätiö

SISÄLLYS

	Kiitokset	7
	Johdanto	9
Outi Tuomi-Nikula	Tutkimuskohteena suojeltu talo	11
Eeva Karhunen	Paikallista aikaa. Vanhassa talossa asumisen fenomenologiaa	19
	KOTI VANHASSA RAUMASSA	35
Hannele Mäenpää	Koti maailmanperintökohteessa	37
Helena Mäenpää	Saunassa ja pyykillä	58
Jaakko Mäntylä ja Henni Seppänen	Eläviä kuvia, seuratoimintaa ja luisteluharrastusta	73
Katriina Lamberg ja Eeva Mattila	Torill treffata	85
Tanja Vahtikari	Miten Vanhasta Raumasta tuli maailmanperintökohde?	97
Kalle Saarinen	Otteita neuvonta-arkkitehdin työviikolta	119
	KOTINA SUOJELTAVA TALO PORIN 5. OSASSA	125
Samuli Saarinen	Oma koti ja talo 5. osassa	127
Mervi Tommila	5. kaupunginosa elettyinä maisemana	142
Marita Ruoho	Suutari Lönnrothin piha	155

Laura Julin	Lasten leikit viikkarilaisten muistoissa	170
Pia Vähämäki	”Mutta hyvät löylyt siellä oli”	185
Kati Kunnas-Holmström	Kertomuksia ja kohtaamisia sorvarimestari Grönqvistin talossa	199
Johanna Ojala ja Katriina Välimäki	”5. osan hienoin sekataravakauppa”	211
Heidi Hietala	Kakkoa Holmlundin leipomosta	221
Tuulikki Kiilo	Toivosta toivoa rakennusperinnölle	224
Heidi Latvala	Kansalaisaktiivisuus ja rakennettu ympäristö	228
Jukka Vuorio	”Viikkaria kyllä pitää suojella, mutta ei mun taloa”	242
Liisa Nummelin	Puukaupunkialueen kaavoitus 2000-luvulla	257
	KOTINA SUOJELTU TALO SAKSASSA	273
Outi Tuomi-Nikula	Perintötila suojelukohteena	275
Outi Tuomi-Nikula	Kotina vanha talo entisessä Itä-Saksassa	297
	YHTEISTÄ JA ERILAISTA	317
Outi Tuomi-Nikula	Asukkaiden kokemuksia ja näkemyksiä oman kodin rakennussuojelusta Suomessa ja Saksassa	319
Outi Tuomi-Nikula	Zusammenfassung	326
Outi Tuomi-Nikula	Summary	338
	Kirjoittajat	346

KIIITOKSET

Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos on seitsemän toimintavuotensa aikana panostanut vahvasti yhteistyöhön Satakunnan toimijoiden kanssa. Siitä osoituksena ovat maakunnalliset, kansalliset ja kansainväliset projektit, joiden yhteistyökumppaneina on ollut mm. satakuntalaisia kuntia, museoita ja yhdistyksiä. Laitoksen projektit toteutetaan pääsääntöisesti opiskelijaprojekteina, joissa koulutusohjelman opiskelijat saavat käytännön kokemusta projektityöskentelystä, oppivat tuntemaan oman maakuntansa toimijoita ja solmimaan työelämäyhteyksiä tulevalle toiminnalleen maakunnan kulttuurielämän kehittämisessä.

Nyt julkaistava artikkelikokoelma on kulttuuriperinnön tutkimuksen oppiaineessa toteutetun kaksivuotisen kansainvälisen hankkeen ”*Kotina suojeltu talo. Asukkaiden kokemuksia ja mielikuvia asumisesta suojellussa talossa Vanhassa Raumassa, Porin Viikkarissa ja kahdella historialtaan erilaisella saksalaisella alueella*” tutkimustu-

los. Artikkeleiden kirjoittajat ovat hankkeessa aktiivisesti mukana olleita opiskelijoita, koulutusohjelmasta valmistuneita maistereita, tutkijoita ja asiantuntijoita. Ilman heitä tätä kirjaa ei olisi syntynyt. Heille kaikille lämmin kiitos.

Hankkeen rahoittajina ovat olleet Porin ja Rauman kaupungit sekä Satakuntaliitto, jonka lisäksi Satakunnan rahasto ja Emil Aaltosen Säätiö ovat antaneet henkilökohtaisia matka-apurahoja Saksaan kohdistuneille kenttätyömatkoille. Hankkeen ohjausryhmään ovat kuuluneet puheenjohtajana ja hankkeen vastuullisena johtajana professori Outi Tuomi-Nikula ja asiantuntijoina kehittämispäällikkö Pentti Kuikka (Satakuntaliitto), suunnittelupäällikkö Harri Peltoniemi (Porin kaupunki), museonjohtaja Juhani Ruohonen (Satakunnan Museo), intendentti Tuulikki Kiilo (Satakunnan Museo, Rakennuskulttuuritalo Toivo), neuvontarakkitehti Kalle Saarinen (Rauman kaupunki, Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus Tammela), kehi-

tyssuunnittelija Kaarina Nurmi (Rauman kaupunki) ja suunnittelija Elisa Bruk (Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos). Ohjausryhmän työskentely on ollut asiantuntevaa ja kannustavaa, josta haluamme kiittää jokaista siihen osallistunutta erikseen ja yhdessä. Erityisen kiitoksen tässä saavat vielä Tuulikki Kiilo ja Kalle Saarinen, jotka monin tavoin ovat edesauttaneet hankkeen etenemistä ja myös itse kirjoittaneet artikkelit julkaisuun. Lisäksi he ovat tehneet arvokkaita huomautuksia opiskelijoiden Porin 5. osaa ja Vanhaa Raumaa käsitteleviin artikkeleihin liittyen. Opiskelijoille kokemus kirjoittaa tieteellinen artikkeli oli työläs mutta palkitseva.

Teoksen kuvamateriaalin olemme saaneet käyttöömmemme mm. Satakunnan ja Rauman museoista, yksityisiltä henkilöiltä ja kirjoittajien omista kameroista. Lisäksi Porin työväenopiston valokuvakurssin jäsenten ja opiskelijoiden yhteistyö tuotti joukon korkeatasoisia valokuvia, joista osa on julkaistu tässä teoksessa. Uusi yhteistyön muoto oli antoisa ja opettava, josta

erityisesti haluamme kiittää kurssin ideoijaa ja vetäjää valokuvaaja Markku Saihaa.

Hankkeen tutkimusassistenttina on ollut FM Eeva Karhunen. Projektisihteereinä ovat toimineet kulttuuriperinnön tutkimuksen opiskelijat Helena ja Hannele Mäenpää. Saksalaisena linkkinä hankkeeseen on ollut Rostockin yliopiston kansatieteen laitoksen johtaja Dr. Christoph Schmitt. Ilman hänen asiantuntevaa apuaan ja paikallisia kontaktejaan ei pilottihankkeena toteutettu saksalais-suomalainen kenttätökurssi kesällä 2007 olisi ollut mahdollinen.

Julkaisussa on sekä saksan- että englanninkielinen yhteenveto, jotka ovat suurella asiantuntemuksella kääntäneet Dr. phil. Susanna Sallinen ja FM Mikko Ristolainen. Kirjan taitosta on vastannut Henri Terho.

*Rostockissa ja Porissa
19.10.2007*

Outi Tuomi-Nikula & Eeva Karhunen

Auringonlaskun hetkenä viidesosalainen pihaportti näyttää johtavan satujen puutarhaan. Kuva: Eeva Karhunen 2007.



JOHDANTO

TUTKIMUSKOHTENA SUOJELTU TALO

Taustaa

Talo tutkimuskohteena kiinnostaa monia tieteenaloja. Eniten taloa lienee tutkittu arkkitehtonisista ja taidehistoriallisista näkökulmista käsin, jolloin se nähdään jonkin tietyn aikakauden rakennusteknisenä ja -taiteellisena tuotteena. Näkökulma voi olla myös kulttuurihistoriallinen, jolloin rakennus saa merkityksensä siellä syntyneiden tai toimineiden merkittävien henkilöiden kautta. Kansatieteellisen tutkimuksen kohteena oli alusta saakka kansanomaisen rakentamisen, rakennusten ikä sekä rakennustyyppien alueellinen jakautuminen. Rakennuksia tarkasteltiin usein osana pihapiiriä tai kylää. Sosiaalinen näkökulma korostui talojen nimissä – puhuttiin esimerkiksi talonpoikaistalosta, torpasta, mäkitupalaisen mökistä tai kalastustilasta. Tutkimusmetodiksi vakiintui kenttätyö, jossa pihoista, rakennuksista ja niiden huonejaoista sekä huoneiden käytöstä tehtiin

tarkkoja kuvauksia ja piirroksia.¹ Tämä tutkimusperinne siirtyi myös kaupunkimaiseen asumiseen, joka alkoi kiinnostaa kansatieteilijöitä 1960-luvulta lähtien. Tehtiinpä tutkimusta sitten maalla tai kaupungissa, talo nähtiin funktionaalisenä tilana, jota sen asukkaat käyttivät tiettyjen toimintojensa toteuttamiseen. Mahdollisimman suuren aineistomäärän turvin pyrittiin löytämään mm. yhtäläisyyksiä tietyn sosiaaliryhmän asumisen muodosta. Näkökulmaa, missä asukkailta olisi kysytty heidän henkilökohtaista suhdettaan taloonsa ja asumiseensa, tai tekijöitä, jotka tekevät asunnosta tai rakennuksesta kodin, ei ennen viime vuosikymmenen loppua juurikaan huomioitu.

Suomalaista rakentamista kuvaa periaate, missä uuden rakentamisen edellytyksenä on vanhan purkaminen. Tämä on koskenut etenkin maamme historiallisia puukaupunkeja, joista suuri osa on saanut antaa tilaa kerrostalorakentamiselle. Siksi suomalaisesta kaupungista yleensä puuttuu kaupungin historialli-

nen ydin, ns. ”vanha kaupunki”, jollainen taas on tyyppillinen saksalaiselle kaupunkikuvalle.² Siellä on ollut vanhastaan tapana rakentaa vanhan keskiaikaisen ja usein muurin ympäröimän ydinkeskustan (Altstadt) ympärille uusi kaupunki (Neustadt) siten, että vanha kaupunki säilytetään mahdollisimman alkuperäisenä.³ Keskiaikaisten kapeitten katuvarsien yksilöllisine kauppoineen, ravintoloineen ja kahviloineen historiallinen Altstadt onkin saksalaisen kaupungin sydän ja kaupungin imagon kulmakivi. Myös sen matkailullinen merkitys on suuri.

Suomessa yhtenäiset puukaupunkialueet on hävitetty lukuun ottamatta joitakin hyvin säilyneitä rannikkokaupunkeja tai niiden osia, kuten esimerkiksi Vanhaa Raumaa ja Raahea, suurta osaa Kristiinan- ja Uuttakaupunkia sekä Kokkolan ja Pietarsaaren puutaloalueita. Vaikka niiden suojelua alettiin edistää aktiivisesti useilla eri tahoilla jo 1970-luvulla, ensimmäiset suojelukaavat ovat peräisin vasta 1980-luvun alusta.⁴ Puukaupunkien suojelupolitiikasta, mutta myös siellä asumisesta ja asukkaiden näkemyksistä on viime vuosina julkaistu useita artikkeleita.⁵

1980-luvulla kansatieteellinen rakennustutkimus alkoi siirtyä yhä voimakkaammin museoiden tehtäväksi. Yhtenä syynä tähän olivat Euroopan eri maissa 1970-luvulta lähtien voimaan astuneet rakennussuojelua koskevat lait, jotka Suomessakin

työllistivät museoiden rakennuskulttuuriin erikoistuneita asiantuntijoita. Lakien syntymisen taustalla oli toinen maailmansota, jonka aikana suuri määrä arvokasta rakennusperintöä tuhoutui, mutta myös sodanjälkeinen modernismin aika, jolloin vanhaa rakennuskantaa purettiin tahallisesti uuden tieltä tai sitä modernisoitiin rakennusten kulttuuriarvoista piittaamatta. Tärkeä virstanpylväs lakisäätöiselle rakennetun kulttuuriperinnön suojelulle oli Euroopan Neuvoston päätös nimetä vuosi 1975 ”Euroopan rakennussuojeluvuodeksi”. Saksassa ensimmäinen Laki rakennussuojelusta astui voimaan Baijerin osavaltiossa jo ennen Euroopan rakennussuojeluvuotta vuonna 1973.⁶ Suomessa rakennussuojelulaki sai lainvoiman 1. tammikuuta 1985, jonka jälkeen sitä on useaan kertaan täydennetty. Suojelun kohteiksi siinä määriteltiin sellaiset rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet, joilla on kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien taikka rakennuksen ainutlaatuisuuden tai tyyppillisyyden kannalta.⁷ Näin pääpaino rakennetun kulttuuriperinnön suojelussa, tutkimisessa ja kehittämisessä oli rakennuksen ulkoisissa arkkitehtonisissa ja rakennustaiteellisissa piirteissä sekä sen kulttuurihistoriallisessa merkityksessä. Vähemmälle huomiolle

jäi näkemys, missä rakennetun kulttuuriperinnön yksityistä kohdetta⁸ eli tavallisten ihmisten asumaa suojelumerkinnän saanutta taloa tarkasteltiin sen asukkaiden näkökulmasta.

Usein unohdettiin, että rakennussuojelun kohteena oleva talo on ensisijaisesti siinä asuvien ihmisten koti. Koti taas on hyvin monimerkityksinen, henkilökohtainen ja emotionaalinen käsite. Erään määritelmän mukaan se on yksilön persoonan ja perheen sekä heidän ainutkertaisten elämänkuvioidensa ilmaisu, johon liittyvät muistot ja mielikuvat, toiveet ja pelot, menneisyys ja tulevaisuus.⁹ Tästä syystä suojellun talon asukkaat usein mieltävät viranomaisten rakennukseen kohdistamat suojelutoimet ulkopuolisten puuttumisena ei vain heidän yksityisomaisuuteensa, vaan myös yksityiselämänsä ja heidän omiin oikeiksi koettuihin ratkaisuihinsa siitä, millainen heidän kotinsa tulisi olla. Yleensä asukkaalla on myös hallussaan talostaan ja sen historiasta sellaista tietoa, joka ei tavoita suojeluviranomaista, mutta jolla kuitenkin voisi olla vaikutuksia talon säilyttämistä ja saneeraus- ta koskeviin ratkaisuihin.

Tämä asetelma luo helposti ristiriitoja asukkaiden ja suojelusta vastuussa olevien viranomaisten välille, kun asukkaan ja suojeluviranomaisen toiveet ja tavoitteet eivät kohtaa. Asukas näkee talonsa yksityisomaisuutenaan ja ennen kaikkea kotinaan, jonka

hoidosta ja saneerauksesta koituvat kulut hän itse maksaa. Suojeluviranomainen taas tarkastelee taloa yhteisenä ja julkisena rakennetun kulttuuriperinnön kohteena, jonka ”oikeanlainen” säilyttäminen on hänen vastuullaan. Kun asukkaiden tieto rakennussuojelusta, kaavoituksesta ja siihen liittyvistä rakennusinventoinneista on lisäksi usein puutteellista, kokevat he monesti omat vaikutusmahdollisuutensa heikoiksi. Asetelma altistaa asukkaiden ja suojeluviranomaisten välisille konflikteille ja väärinkäsityksille, jotka saattavat vaarantaa kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi luokitellun rakennuksen säilymistä.

Asukkaiden omaan kotiinsa ja elinympäristöönsä liittämät arvot eivät tällä hetkellä näytä riittävässä määrin välittyvän yhteiskunnallisen päätöksentekoprosessin pohjaksi. Uudenlainen, avoimempi päätöksentekokulttuuri on vasta kehitysvaiheessa ja etsii muotoaan. Tästä syystä tarvitaan tietoa siitä, miten asukkaat muodostavat mielipiteensä talonsa ja siihen liittyvän kulttuuriympäristön suojelusta, minkälaisia arvoja asukkaat vaalivat, ja mitä he ajattelevat suojelun menetelmistä. Tärkeätä olisi myös kehittää keinoja tiedon jakamiseksi rakennussuojelun todellisista vaikutuksista asumiseen ja saneeratun talon arvoon. Mm. näiden tekijöiden toivotaan vaikuttavan positiivisesti asenteisiin ja haluun vaalia yhteistä rakennettua kulttuuriperintöämme.

Hankkeesta julkaisuksi

Kotina suojeltu talo. Arkea, elämää ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa on humanistinen puheenvuoro rakennetun kulttuuriperinnön suojelukysymyksistä ja asukaslähtöisestä talotutkimuksesta. Teos on syntynyt opiskelijaprojektina Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maiseman tutkimuksen laitoksella Porin yliopistokeskuksessa. Teoksen taustalla on kulttuuriperinnön oppiaineessa vuosina 2006–2007 toteutettu ja Satakuntaliiton sekä Porin ja Rauman kaupunkien rahoittama hanke *Kotina suojeltu talo. Asukkaiden kokemuksia ja mielikuvia asumisesta suojellussa talossa Vanhassa Raumassa, Porin Viikkarissa ja kahdella historialtaan erilaisella saksalaisella alueella (Altes Land, Rostock)*. Hankkeen kaikki neljä tapaustutkimuskohdetta liittyivät eri tavoin rakennussuojeluun. Niistä Rauman kaupungin vanhin osa, Vanha Rauma, sai suojelevan kaavan vuonna 1981 ja kymmenen vuotta myöhemmin se valittiin yhdeksi UNESCO:n maailmanperintökohteeksi. Vanhan Rauman asukkaat siis kertovat *kokeuksistaan asumisesta suojellussa talossa* jo neljännessä vuosisadan ajalta.

Hankkeen toisena satakuntalaisena tutkimuskohteena oli Pori ja siellä sen 5. kaupunginosa eli Itätulli, joka porilaisten arkikielessä tunnetaan nykyisin pa-

remmin ilmaisulla ”Viikkari” tai vain 5. osa. Vuonna 2005 käynnistynyt 5. kaupunginosan eteläosan asemakaavamuutos saatiin ainakin osittaiseen päätökseen, kun Porin kaupunginvaltuusto hyväksyi puukaupungin suojelevan asemakaavan 23.4.2007. Kaupunginvaltuuston päätöksestä tehtiin kuitenkin valituksia Turun hallinto-oikeuteen. 18.6.2007 Porin kaupunginhallitus päätti määrätä asemakaavan muutoksen tulemaan voimaan alueella lukuun ottamatta niitä tontteja, joihin valitukset kohdistuivat. Asemakaavan muutos oli vaikea ja pitkälinen prosessi, joka aiheutti asukkaissa epävarmuutta ja ristiriitaisia tunteita. Tätä taustaa vasten selvitettiin asukkaiden mielikuvia, ennakkoluuloja, pelkoja ja toiveita asumisesta talossa, joka ehkä tulevaisuudessa tulee rakennussuojelun piiriin. Tuntojaan asukkaat tulkitsevat kirjallisesti mm. lehtien mielipidepalstoilla ja kaavoitusprosessin valituskierroksilla.

Vertailukohtia satakuntalaisille rakennussuojelukäytänteille haettiin saksalaiselta Altes Landin hedelmäviljelyalueelta, joka sijaitsee lähellä Hampurin kaupunkia. Siellä rakennussuojelulaki astui voimaan vuonna 1978, jonka jälkeen suojeltavaksi määrättiin välittömästi satoja yksityishenkilöiden omistuksessa olevia talonpoikaistaloja. Talot olivat 1600–1800-luvulla rakennettuja hallitaloja, jotka olivat olleet samojen sukujen hallinnassa vuosisatojen

ajan. 1960-luvun lopulta lähtien ovat talolliset myyneet huonokuntoisimpia hallitalojaan myös alueelle muualta muuttaneille, muusta kuin hedelmäviljelystä toimeentulonsa saaneille henkilöille, jotka ovat kunnostaneet rakennuksista itselleen asunnon tai esimerkiksi asianajotoimiston tai lääkärin vastaanotto-tilat. Talojen suojelupäätös tuli asukkailla yllätyksenä ilman että heitä olisi informoitu asiasta. Siten Altes Landin alkuperäisasukkaat ja sinne muualta muuttaneet kertovat *kokemuksistaan suojeluviranomaisten kanssa vanhalla perintötalalla, joka on saanut suojelumerkinnän enemmän tai vähemmän vastoin omistajien tahtoa.*

Neljäs tutkimuskohde sijaitsi entisen Saksan Demokraattisen Tasavallan alueella Mecklenburg-Vorpommerin valtiossa Rostockin kaupungin ympäristössä. Sosialismin aikana yksityisiä kohteita suojeltiin vain poikkeustapauksissa, eikä rakennusten saneeraukseen ollut käytettävissä sen paremmin materiaalista tukea kuin tietotaitoakaan. Lisäksi vanhassa talossa asumisen yhteiskunnallinen arvostus oli vähäistä. Silti vanhoissakin taloissa asuttiin ja taloja saneerattiin sekä maalla että kaupungissa. Kiinnostaviksi nousivatkin kysymykset *mitä merkityksiä suojelumerkinnän saaneiden talojen asukkaat antavat talolleen ennen ja jälkeen Saksojen yhdistymisen, ja millä tavalla saneeraus toteutettiin aikana ennen Saksojen yhdistymistä vuonna 1990.* Koska tutkimukset Mecklenburg-Vorpommerin alueella

ovat vielä kesken, valotetaan itäsaksalaista kokemusta ainoastaan kolmen esimerkin valossa.

Kuvattuja neljää tapaustutkimuskohdetta lähestytään uudesta, asukaslähtöisestä näkökulmasta. Taloa tarkastellaan asukkaiden sille antamien merkitysten ja tulkintojen kautta. Lähtökohtana oli ajatus, jonka mukaan talo saa sen asukkaan kertomusten kautta tulkittuna merkityksiä, joiden avulla asukkaat luovat niin omaa henkilökohtaista elämänhistoriaansa kuin talonsakin historiaa. Kertomusten kautta pyritään myös tavoittamaan asukkaan asumisen kokemusta. Tämä näkökulma nojautuu pääperiaatteessaan fenomenologisen filosofian traditioon, jossa keskeistä on pyrkiä tavoittamaan alkuperäinen kokemus. Asumisen ja kodin fenomenologiaa ovat käsitelleet kirjoituksissaan mm. arkkitehdit Juhani Pallasmaa ja Kai Nyman¹⁰. Lisäksi Eeva Karhunen on valottanut pro gradu-työssään asumisen kokemusta yhden porilaisen esimerkin kautta.¹¹ Myös tässä julkaisussa fenomenologinen näkökulma on saanut oman artikkelinsa.

Asukkaiden henkilökohtaista suhdetta taloonsa voi tutkia vain kysymällä asiaa asianomaisilta itseltään. Siten myös pääaineistolähteen muodostivat kvalitatiiviset teemahaastattelut, joita on tehty kaikissa tutkimuskohteissa. Niiden avulla selvitettiin asukkaan oma henkilökohtainen suhde taloonsa, sen historiaan ja siellä tapahtuneisiin muutoksiin. Tavoitteena

oli myös rohkaista asukkaita osallistumaan itse omaa kotiaan ja asuinalueitaan koskevaan kehitystyöhön. Kestävän kehityksen mukaisen kulttuuriympäristön suojelun ajatellaan perustuvan asukkaiden haluun vapaaehtoisesti toimia oman elinympäristönsä kehittäjinä. Voidaan olettaa, että sitoutuminen rakennetun kulttuuriympäristön hoito- ja suojelutyöhön auttaa suojellun talon asukasta ymmärtämään paremmin viranomaistyötä suojelukysymyksissä. Tähän kannustaa myös vuodelta 2000 peräisin oleva maankäyttö- ja rakennuslaki, jonka keskeisenä tavoitteena on edistää kaavoitusviranomaisten ja asianomaisten välistä vuorovaikutusta.

Julkaisun **Kotina suojeltu talo. Arkea, elämä ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa** kirjoittajat ovat tutkimushankkeeseen aktiivisesti osallistuneita opiskelijoita, tutkijoita ja rakennussuojelun ammattilaisia. Kuvista osa on Porin työväenopistossa lukuvuonna 2006–2007 järjestetyn valokuvakurssin satoa. Kurssin osallistujat tekivät yhteistyötä taloprojektin opiskelijoiden kanssa. Tutkimusprosessin aikana kävi ilmi, että julkaisuja Vanhan Rauman ja Porin 5. osan arkielämästä ja asumisen kulttuurista ajalta ennen alueiden suojelevia kaavoja oli olemassa niukalti. Siksi koettiin tärkeäksi, että arjen elämää Rauman ja Porin puukaupunkialueilla valotettiin myös siltä ajalta, josta on vielä jäljellä muistitietoa. Taustalla

on ollut ajatus, että oman asuinalueen arjen historian tunteminen ja tunnistaminen auttaa asukkaita paremmin ymmärtämään ja hyväksymään suojelun merkityksen osana porilaista ja raumalaista historiaa ja kulttuuriperintöä. Arkielämää käsittelevän muistitiedon lähteenä käytettiin Rauman Museon arkistossa säilytettävää Vanhan Rauman asumista käsittelevää litteroitua haastatteluaineistoa vuosilta 1983–1985. Porilaiset opiskelijat työstivät aineistosta artikkelit raumalaisen nuorison vapaa-ajanvietosta, entisestä torielämästä ja arkisen puhtauden yhteisistä tiloista. 5. osan arjen historiaa taas valotetaan yleisten saunojen, pihan käytön, lasten leikkien, kaupapuotien ja käsitöläisyyden kautta. Tärkeänä lähteenä artikkeleissa olivat Rakennuskulttuuritalo Toivossa järjestetyt keskustelutilaisuudet, jossa viidesosalaiset muistelivat lapsuutensa ajan arkielämää asuinalueellaan. Tilaisuudet järjestettiin yhteistyössä Porin seudun rakennuskulttuuriseuran kanssa.

Teoksen pääsisällön muodostaa rakennussuojelutematikka, jota lähestytään vanhassa talossa asumisen kokemuksena, eletyn maiseman ja kansalaiskeskustelun teemojen kautta. Asiantuntija-apua on saatu artikkeleihin, joissa pohditaan prosessia, jonka tuloksena alue saa suojelevan kaavan tai siitä tulee UNESCO:n maailmanperintökohde. Oman näkökulmansa asiaan ovat esittäneet myös Vanhan Rauman ja Po-

rin 5. kaupunginosan käytännön suojelusta vastuussa olevat henkilöt.

Teoksen saksalaista rakennussuojelua käsittelevät artikkelit perustuvat Altes Landin osalta haastatteluaineistoon, joka on ollut pohjana myös vuoden 2006 lopussa ilmestyneelle julkaisulle.¹² Esimerkkitapauksen ”Kotina vanha talo entisessä Itä-Saksassa” lähteenä on käytetty haastatteluaineistoa, jonka porilaisista kulttuuriperinnön opiskelijoista koottu nelihenkinen kenttäryhmä yhdessä saksalaisten opiskelijoitten kanssa keräsi Rostockin ympäristöstä heinäkuussa 2007 tutkimushankkeen johtajan Outi Tuomi-Nikulan ohjauksessa. Saksalais-suomalainen kenttätyö toteutettiin yhteistyössä Rostockin yliopiston kansatieteen laitoksen (Institut für Volkskunde / Wossidlo-Archiv) kanssa. Siellä saksalaisena vastuupettajana ja kontaktien solmijana toimi laitoksen johtaja Dr. Christoph Schmitt.

Suojeltu kotitalo vehreine pikkupihoineen Porin 5. osassa – omakotiasumista parin minuutin kävelymatkan päässä kauppatorilta. Kuva: Outi Tuomi-Nikula 2007.



Viitteet

- ¹ Esim. Kirveennummi, Anna & Räsänen, Riitta: *Suomalainen kylä kuvaattuna ja muisteltuna*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2000.
- ² Saksalaisissa kaupungeissa vanha kaupunki (Altstadt) on pääsääntöisesti säilytetty, mikäli se ei ole tuhoutunut toisen maailmansodan pommituksissa, kuten on käynyt esimerkiksi Berliinissä ja Hampurissa.
- ³ Räsänen, Matti & Tuomi-Nikula, Outi: *Saksanmaalla. Kansanelämää keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki, 2000, 172–189.
- ⁴ El Harouny, Elisa: Historiallinen puukaupunki suojeltuna ja asuttuna. *Arvot ja korjausrakentaminen. Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamishanke*. Proprint Raahen kirjapaino oy, Raah, 2003, 73–74.
- ⁵ Suomen puukaupungeista esim: Lillbroända-Annala, Sanna: Trästaden som livsstil. Stadteoretiska perspektiv på svenska miljöer i Finland. Källan 2005/1, Svenska Litteratursällskapet.; El Harouny, Elisa et al: *Finländska trästäder*. Borgå. Miljöministeriets utredning 5a, 1995. Helsingfors, 1996.
- ⁶ Meyer, Hans Joachim, Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland. Teoksessa: *Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland*. Dokumentation der Tagung des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz am 25. und 26. Februar 1999 in Berlin. Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz. Band 61. Bonn 1999, 8-9.
- ⁷ Rakennussuojelulaki 18.1.1985/60, 2§. Rakennussuojelusta asemakaava-alueella sekä alueella, jolla on voimassa rakennuskielto asemakaavan laatimista varten, säädetään Maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999).
- ⁸ Museokohteet jaotellaan yleensä kolmeen kategoriaan. Niitä ovat ensinnäkin **museokohteiksi** valitut rakennukset, joista mo-

net ovat olleet rakennussuojelun piirissä jo pitkään ennen varsinaisen lain syntymistä. Esimerkkeinä tästä ovat ulkomuseot, joista Tukholmassa sijaitseva maailman vanhin ulkomuseo Skansen on perustettu jo vuonna 1891, Seurasaaren ulkomuseokin vuonna 1909. Museokohteille on olennaista, että niissä ei asuta. Toisena suojeltavien rakennusten ryhmänä ovat **elävän kulttuuriperinnön julkiset kohteet**, joita ovat esimerkiksi vanhat tehdasrakennukset tai kartanot, joiden alkuperäinen käyttötarkoitus on muutettu vastaamaan nykyajan haasteita. Esimerkkeinä tästä toimivat Eurajoen Vuojoen kartanon käyttösuunnitelma ja Porin vanha Puuvilla, missä nykyisin Porin yliopistokeskuksen lisäksi toimii satakunta pientä yritystä. Kolmantena suojelukohteena ovat yksityisten henkilöiden omistamat asumiskäytössä olevat rakennukset. Nämä ns. **elävän kulttuuriperinnön yksityiset kohteet** ovat suojelukysymyksen näkökulmasta kaikkein monimutkaisin tutkimuskohde.

- ⁹ Pallasmaa, Juhani: Identiteetti, intimitetti ja kotipaikka. Huomioita kodin fenomenologiasta. *Arkkitehti* 1/1994, 3–4. <http://www2.uiah.fi/opintoasiat/history2/identi.htm> Luettu 21.9.2007. Ks. enemmän kodista teoksessa *Koti, kaiho, paikka, muutos*. Toim. Päivi Granö, Jaakko Suominen ja Outi Tuomi-Nikula. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja IV, Pori, 2004.
- ¹⁰ Esim. Pallasmaa 1994 ja Nyman, Kaj: *Talojen kieli*. Rakennusalan kustantajat, Jyväskylä, 2001.
- ¹¹ Karhunen, Eeva: Paikallista aikaa. Kokemuksia asumisesta vanhassa talossa. Maisemantutkimuksen julkaisematon pro gradu -tutkielma, Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, 2007.
- ¹² Tuomi-Nikula, Outi: *Der Altländer Hof im Wandel. Veränderungen der sozialen Strukturen und des Alltagslebens im Alten Land bei Hamburg im 20. Jahrhundert*. Husum Verlag, Deutschland, 2006.

Eeva Karhunen

PAIKALLISTA AIKAA VANHASSA TALOSSA ASUMISEN FENOMENOLOGIAA

Että on kylmä, sanoi talo
kun sammui lampusta valo.
Että on pimeä
kun ollaan ilman nimeä, sanoi lukossa ovi.
Ei nyt naurukaan sovi,
on tukossa joka kolo,
tyhjää täynnä koko olemassaolo! ¹

Kirsi Kunnaksen runossa Autio talo asiat ovat huonolla tolalla, on kylmää ja pimeää ja ovikin on lukossa. Talo ilman asukkaitaan on vain tyhjä kuori. Runo on ikään kuin negaatio siitä, millaisia mielikuvia taloon yleensä liitetään. Tuntuu, että meillä kaikilla on sisimmässämme jonkinlainen arkkityyppinen kuva siitä, millaisia ominaisuuksia käsite talo pitää sisälleen.² Lämpö on yksi tällaisen arkkityyppisen talon keskeisiä tekijöitä. Talossa on tietysti myös ikkunat, joista auringonpaiste pääsee virtaamaan sisätiloihin, sekä ovi, josta niin ystävä kuin vieraskin voi astua sisään.

Tässä artikkelissa käsittelen kysymystä, millaista on asua vanhassa puutalossa ja -kaupungissa. Tutkielmani keskiössä on siis asumisen kokemus. Tutkimusaineistona käytän kesällä 2006 tekemiäni yhtätoista Porin 5. kaupunginosan asukkaan haastattelua. Tutkimusaineiston tulkinnan viitekehyksenä käytän fenomenologista filosofista traditiota, jossa keskeistä on pyrkiä tavoittamaan alkuperäinen kokemus. Puhdasta aistimellista kokemusta ilman kielellistä, käsitteellistä tulkintaa on kuitenkin vaikea saavuttaa. Sanoiksi puettu paikkakokemus on aina väistämättä kulttuurinen tuotos, jossa aistien avulla koettu maisema on tulkittu kielellisillä käsitteillä.

Tavoittaakseni haastateltavien asumiseen liittyvät kokemukset mahdollisimman välittömästi pidin tärkeänä, että haastattelut suoritettiin asukkaiden kotona. Keskustelut kestivät useimmiten useita tunteja, ja niiden kuluessa liikuimme kodin eri huoneissa ja katelimme valokuvia, jotka usein elävästi palauttivat haas-

tateltavien mieleen asumiseen liittyviä kokemuksia ja muistoja. Haastattelujeni myötä minulle muodostui käsitys asumisesta toimintana, jossa rajatussa paikassa ollaan jatkuvassa, konkreettisessa vuorovaikutuksessa maailman kanssa. Maailma kohdataan lähietäisyydeltä, ja siksi asumisen kokemuksiin vaikuttavat asiat ovat usein pienimuotoisia. Asumiskokemuksiin vaikuttavat esimerkiksi pienilmasto, valon tulosuunta (ilmansuunnat), lämmitysjärjestelmä, naapurit ja ohikulkevan tien läheisyys. Asumisen kokemukset ovat moniaistisia ja perustuvat tilassa liikkumiseen.

Tutkielman rakennetta ohjaa ajatus, että menneisyys ja tulevaisuus kohtaavat *nyt*-hetkessä ja menneisyyttä tarkastellaan aina nykyisyydestä käsin. Vanhasa puutalossa ja -kaupungissa rakenteiden ajalliseen kerrostuneisuuteen liittyvät asiat tekevät asumisen kokemuksesta erityisen. Vanha, ajallisesti kerroksellinen ympäristö ilmenee asukkaalle vaikkapa kummallisina lämmitysjärjestelminä, asunnon hankalasti hyödynnettävinä sokkeloina ja sukkahousuina seinän välissä. Toisinaan se tulee näkyväksi myös kauniina interiöörinä, naapureiden luontevana kohtaamisena yhteisessä pihassa ja välähdyksenomaisena yhteydentunteena aikaisempiin asukkaisiin – kokemuksena omasta osasta lenkkinä asukassukupolvien muodostamassa ketjussa. Vanha talo on ikään kuin teksti, jota asukkaat tulkitsevat *asumalla* siinä. Kysymyksessä

on dialogi, missä talon asukas ja talo ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja ”keskustelussa” toistensa kanssa. Asukas tekee uuden tulkinnan talosta esimerkiksi remontoimalla ja sisustamalla uudelleen, omaa aikaa ja elämäntapaa vastaavalla tavalla. Näin talo pysyy elävänä uudelleentulkinnan myötä.

Rakennuksiin liittyviä kaikille yhteisiä mielikuvia ja peruskokemuksia on mahdollista lähestyä fenomenologian avulla. Fenomenologia on filosofian tutkimussuuntaus, joka syntyi 1900-luvun alussa. Sen alullepanijoina pidetään saksalaisia Edmund Husserlia (1859–1938) ja hänen assistenttinaan ja seuraajanaan toiminutta Martin Heideggeria (1889–1976). Fenomenologia tarkoittaa sananmukaisesti ”oppia ilmiöistä”. Fenomenologia pyrkii tutkimaan tietoisuuden rakenteita havaintokokemuksessa. Asuinympäristöä lähestytään elettyinä ja muistettuna paikkana, jolloin maisemasuhteessa painottuu elämäkerrallisten kokemusten merkityksellistäminen. Rakentaminen ja asuminen ovat ihmisen vuoropuhelua maailman kanssa, jolloin talolla on eräänlainen välittäjän rooli ihmisen ja maailman (ajan ja paikan) välillä. Se selkeyttää ja tekee näkyväksi ihmisen ja paikan välistä suhdetta tarjoten ihmiselle kodin.

Saksassa vuonna 1951 järjestetyssä Darmstädter Gespräch -konferenssissa pitämässään esitelmässä *Rakentaa asua ajatella* Heidegger toi esiin ajatuksen, että

asuminen itse asiassa on ihmisen maailmassa olemisen tapa, perustavanlaatuisen suhde maailmaan.³ Heideggerin mukaan ihmisen alkuperäinen suhde maailmaan on luonteeltaan toiminnallinen. Ihmisen olemista leimaa huolehtiminen, *Sorge*, erilaisista asioista.⁴ Tila ja aika rakentuvat maailmassaolemisessa – esimerkiksi kivikkoinen polku on pidempi kuin helppokulkuinen. Ihminen myös kantaa aina mukanaan sekä menneisyyttä että tulevaisuutta. Koska tiedämme olevamme kuolevaisia, tämä tieto ohjaa elämäämme.⁵ Heideggerin oppi-isän Edmund Husserlin käsite elämismailma, *Lebenswelt*, tarkoittaa sekä fyysistä että merkityksiä kantavaa ympäristöä, jota ihmisen toiminta jäsentää. Elämismailma viittaa maailmaan välittömästi koettuna arkipäiväisenä todellisuutena.

Humanistisen maantieteen tutkimustradition mukaan paikan luonne syntyy elämismailman rakenteisista. Kunkin maantieteellisen paikan koordinaattipisteiden sijainnit pystytään määrittämään matemaattisesti mittausten avulla. Arkielämässä ihmiset eivät kuitenkaan hahmota paikkaa tällä tavalla, vaan paikat saavat merkityksensä arkisen elämämme ja aikaisempien kokemustemme ja muistojemme kautta. Elämisen kautta tilat muuttuvat merkityksillä ladatuiksi ainutlaatuisiksi paikoiksi, jotka muotoutuvat kokijoidensa mukaan.⁶

Martin Heideggerin mukaan paikka syntyy ihmisen luoman, ja ihmisen ja maailman välistä suhdetta

symboloivan rakennelman myötä. Esimerkkinä hän käyttää Heidelbergissa sijaitsevaa vanhaa siltaa. Silta toimii eräänlaisena maiseman kulminaatiopisteenä, joka jäsentää sitä ympäröivää maisemaa ja tekee näkyväksi esimerkiksi joen vastakkaisten rantojen välisen suhteen, vastakkaisuuden. Silta on ihmisen pystyttämä rakennelma, joka asettuu vuoropuheluun ympäröivän maailman kanssa. Maisema ja tila jäsenyvät näiden ihmisen luomien merkityksellisten rakennelmien ympärille. Paitsi sillat ovat myös talot tällaisia samanaikaisesti sekä käytännön tarpeita palvelevia että symbolisesti ihmisen suhdetta elämään ja maailmaan jäsentäviä rakennelmia.⁷

Koska ihmisen suhde maailmaan siis perustuu toimintaan, on elämismailman esineiden merkitys meille ensisijaisesti välineluonteinen. Väline on olemassa aina jotain tekemistä varten. Esimerkiksi imuroidessamme emme edes huomaa pölynimuria niin kauan kuin se täyttää tehtävänsä. Vasta jos imurinletku yllättäen tukkeutuu ja työmme keskeytyy, kiinnitämme siihen huomiomme ja imuri muuttuu käsilläolevasta esilläolevaksi. Samanlainen toiminnallinen suhde ihmisellä on myös itseensä. Kun ojennan käteni kaataakseni itselleni kupillisen kahvia, on ole tietoinen käteni toimintamekanismista. Mielenkiintoni on kiinnittynyt toiminnan tavoitteeseen, kahvikupilliseen.

Asuinympäristö koetaan kaikilla aisteilla

Työpöytänsä ääressä työskennellessään kaupunkisuunnittelija ja arkkitehti operoivat geometrisen tilan kanssa ja suunnittelussa korostuu visuaalisuus. Rakennus tai kaupunginosa, joka suunnitteluprosessissa piirtyy paperille, on kuitenkin eri asia kuin se todellinen talo tai asuinalue, jossa ihmiset elävät ja jonka he moniaistisesti kokevat.⁸ Ihmiset eivät asu kuvassa, asuinympäristö täyttyy tuoksuista, äänistä ja liikkeestä. Auringon lämmittämien mukulakivien välissä kasvanut pieni rikkakasvi liittyy voimakkaasti mieleen jääneeseen lapsuuskokemukseen, ruumiin muistoon:

Tää mielikuva on varmaan muodostunu monista havainnoista, mut se on niin ku kiteytynyt, et mää oon joku kerta ollu sil taval tietoinen. Oli niin kuin mukulakivikatu. Siin oli siis myös se katukäytävä oli kivetty niillä mukulakivillä, ni se on niin ku niin lämmin auringonpaisteest, et se tuntuu jalkoihin, sääriin lämpimältä. Siit seinäst tulee myöskin lämpö. Ja siel kivien välissä ei ollukkaa viel ruohoo, tai sit siihe ei tullukkaa ruohoo. Siel kasvo semmosta pientä, se on ihan karheeta, mää en edes tie sen nimee, mut muistan milt se tuntu, se niinku tarttu melkeen ihoon, varsinki ku viel on pehmee tho, ni se varsi ja ne lehdetki oli vaan niinko semmosii varren tappeja. Ja siäl oli sitte ihan taajassa semmosii pienenpieniä ihan

niinku tähtii, et siin oli monta semmost ja. Ja se oli hyvin vähän vaaleenpunanen ja mielummin viel semmonen lilan vaaleenpunanen, hiukan niinku tommonen. Se muistikuva ja se tunne, se hyvän olon tunne on jääny mieleen sillä kohdalla. (KMLA, N4/1A, 29.6.2006)⁹

Ihmisellä lasketaan olevan viisi aistia: näköaisti, kuuloaisti, makuaisti, hajuaisti ja tuntoaisti. Aistien hierarkiassa juuri näköaistia on pidetty neutraalina informaationlähteenä. Näköaistin asettaminen erityisasemaan muiden aistien joukossa liittyy René Descartesin (1596–1650) filosofiaan, jonka mukaan todellinen tieto meitä ympäröivästä maailmasta on mahdollista saavuttaa vain järkeen, ei aisteihin turvautumalla.¹⁰ Yksisuuntaiseen, kliiniseen ja analysoivaan katseeseen perustuva kaupunkisuunnittelu, jossa kaupunkia katsotaan ”jumalan silmän näkökulmasta” ylhäältäpäin, on siis aateperustaltaan 1600-luvun luonnontieteellisen mekaniikka-ajattelun perillinen. Arkkitehti Kaj Nymanin mukaan asujan kannalta tärkeämpää kuin se, miltä talot näyttävät, on kuitenkin se, millaisia tunteita ne herättävät niiden kanssa eletessä.¹¹ 5. osan asukkaiden haastatte- luissa kävi toistuvasti ilmi, että vanhassa puutalossa asuminen tuntuu erilaiselta kuin uudemmassa talossa. Monesti ennen kaikkea lämmitykseen liittyvät asiat leimaavat asumiskokemusta.



Lämmönlähteenä on käytetty puun ohella myös öljyä, koksia ja antrasiittia. Monissa asunnoissa on sähkölämmitys. Usein vanhoihin kaakeli- tai peltiuipeihin on asennettu sähkövastukset. Nykyaikaisessa kodissa tulisijan alkuperäinen tehtävä lämmön tuottajana on usein toissijainen. Jäljelle on jäänyt alkuperäiseen tehtävään viittaava symboliarvo.¹² Puulämmitys tuo asukkaiden mielestä asumiseen vanhan ajan tunnelmaa ja kodikkuutta. Tulisija on pöydän ja vuoteen

Sumua Itätullinkadulla. Luonnonilmiöt saavat vuorovaikutuksessa rakennetun ympäristön kanssa uusia merkityksiä, lisää painoarvoa. Ne säästävät jokapäiväistä elämääme luoden kustakin hetkestä ainutlaatuisen. Kuva: Hannu Kallionpää 2002.

(ja television) ohella yksi talon kokoavista keskuksista. Lämmön ja kodikkuuden tuojana se on yksi asuttuun taloon vahvimmin liittyvistä perusmielikuvista.¹³

Symboliikka liittää tuleen ajatuksen elämän ylläpitämisestä, lämmöstä ja turvasta sekä yhteisöllisyydestä johtuvan mielihyvän tunteen.

Ranskalainen nykyfilosofi ja professori Strasbourgin yliopistossa, Jean-Luc Nancy (s. 1940) pohtii kirjoituksissaan ruumiillisuuden ja mielen jäsentymisen rajapintoja ja kosketusta. Ihmisruumiissa kartesiolaisessa ajattelussa toisistaan erotetut liha ja henki koskettavat toisiaan. Tuntoaistilla on Nancyn mukaan erityisasema muiden aistien joukossa. Se on olemukseltaan raja-aisti, joka toimii välittäjänä ihmisen ja muun maailman välillä. Nancy tulkitsee kaikkien aistien intensiivisimmillään olevan kosketusaisteja.¹⁴ Nancyn mukaan olemassaolo tapahtuu juuri ajatuksen ja lihan rajapinnalla tai ihon ja maailman rajalla kosketuksessa. Iho on rajapinta ihmisen ja maailman välillä. Rajapinnoilla on jännitteensä. Tärkeät asiat, jotka kertovat jotain olennaista ihmisen olemassaolon tavasta, sijaitsevat usein rajalla.

Rakennuksessa esimerkiksi ikkuna on tällainen rajapinta, jolla on vastineensa ihmisen olemassaolon tavassa. Rakennuksen ja ikkunan suhde vertautuu siis ihmisen ja maailman väliseen suhteeseen. Ikkuna on läpinäkyvä rajapinta yksityisen sisätilan ja julkisen ulkotilan välillä (”minän” ja maailman välillä). Ikkunat ovat rakennuksen silmät. Sulkemalla ja avaamalla ikkunaa ja ikkunaverhoja säädellään julkisen ja yksi-

tyisen välistä suhdetta. Ikkunasta ulos katsominen on olemukseltaan ulkopuolista, maailman tapahtumiin osallistumatonta tarkkailua. Ikkunalasi rajaa katsojan maailmassa tapahtuvan toiminnan ulkopuolelle.

Kuten iho ja ikkuna, myös portti ja ovi sijaitsevat rajalla. Sisältyykö niihin erityistä energialatausta? Yhdistämme oveen mielikuvia epäröinnistä, viettelystä, intohimosta, turvallisuudesta, tervetuloitovotuksesta ja kunnioituksesta.¹⁵ Gaston Bachelardin mukaan oveen liittyy ”kiusaus avata oleminen syvintä sopukkaa myöten, halu valloittaa kaikki sulkeutuneet olennot”.¹⁶ Oven merkityssisältö korreloituu avoimuuden ja suljetun vastakohtaisuuteen, ajatuksiin turvapaikasta ja vapaudesta. Juhani Pallasmaa tuo esiin oven hyvin vanhan yhteyden naisen sukuelimiin sekä merkityksen kahden perustavalla tavalla erilaisen maailman välittäjänä.¹⁷

Nancy kirjoittaa myös: ”Sarastus on piirteen piirtymistä ja paikan ilmaantumista näkyville”.¹⁸ Aurin-gonnousulla ja -laskulla on korkea jännitteensä päivän ja yön, valon ja pimeyden rajapintana, kuten iho on rajapinta ihmisen ja maailman välillä. Se kertoo jotain olennaista ihmisen olemassaolon tavasta. Valo on syklistä aikaa ilmaiseva ja konkretisoiva luonnonelementti, joka on läsnä myös rakennetussa ympäristössä. Valon intensiteetti, tulosuunta ja muutos jäsentävät päivän rytmiä, hereilläoloa ja lepoaikaa.¹⁹ Ikkunoista sisään kulkeva, ylenpalttisesta olemattomaan ailahte-

leva valo on osa asujan ajallisuuden kokemusta. Päivän mittaan yhä korkeammalle kipuava aurinko kertoo vuorokaudenajasta: aamupäivällä varjot ovat lyhyitä ja pitenevät kohti iltaa. Myös valon sävy vaihtelee auringon korkeuden ja säätilan mukaan – on iltavaloa, päivävaloa, sadevaloa. Aamuaurinko näyttää värit puhtaina ja raikkaina, iltapäivän valo lämmittää ne. Valon sävy ja intensiteetti vaikuttavat rakennusmateriaalien ohella värimaailmaan, ja näin paikan ominaistuntu osittain syntyy valon ja vallitsevan materiaalin yhteisvaikutuksesta.

Auringonvalon määrällinen vaihtelu (tai sen puute) 5. osassa on osittain seurausta kaupunkisuunnittelua 1800-luvulla ohjanneista tavoitteista. Val(a)istuksen ajan perillisiä olevan ruutukaavan leveät kadut sallivat auringonvalon tunkeutua tasapuolisesti miltei kaikkialle. Rakennusten väliin jää silti varjopaikkojakin, esimerkiksi portista sisään astuttaessa porttikongin hämäryys korostaa usein avoimen sisäpihan valoisuutta. Valo vihjaa edessä olevasta tilasta ja houkuttelee kulkijaa astumaan pihaan.

Valo ja varjo ovat keskeisessä osassa ulko- ja sisätilojen tunnelman muodostumisessa. Kerrostalon rakentaminen vastapäiselle tontille voi muuttaa huoneen tunnelman toisenlaiseksi, kun valon määrä muuttuu. Valon määrä vaikuttaa myös esimerkiksi viherkasvien viihtyvyyteen. Kirkkauden ja hämärän vaihtelu

kätkee ja paljastaa, saa mielikuvituksen toimimaan. Valon ja varjon vaihtelulla on ihmiselle myös symbolinen merkitys, joka liittyy elämän siirtymätiloihin, syntymään ja kuolemaan. Kuten päivällä ja vuodella myös ihmiselämällä on oma syklinsä.

Rakennukset tavallaan viettävät kaksoiselämää pimeän ja valoisan vuorokaudenajan muutosta seuraten. Päinvastoin kuin päivällä, pimeän aikaan rakennukset ovat valaistuja sisältäpäin ja valaisevat ulkotilaa. Valo pimeässä viestittää ihmisen asuinpaikasta. Ikkunasta ulos pimeyteen tuikkiva valo kertoo siitä, että talossa ollaan kotona ja hereillä. Bachelardin mukaan ikkunassa palava lamppu on talon yöhön avautuva silmä. Bachelard vertaa talojen ikkunoista yöhön tuikkivaa valoa myös maanpäälliseen tähtikuvioon, joka vastustamattomasti vetää yöllistä kulkijaa puoleensa.²⁰

Suhde paikkaan muodostuu toiminnan kautta

Arkkitehti Juhani Pallasmaan mukaan rakennuksen synnyttämät tunteet ovat peräisin ihmisen ja tilan välisestä kohtaamisesta. Tunnevaikutus liittyy toimintaan, ei niinkään rakennukseen itsessään. ”Voimakkaimmat tunteet herättää talon lähestyminen (ei talon julkisivu), sisään astuminen (ei ovi), ikkunasta



5. osan rakennuskannan kerroksellisuus viestii ajan kulumisesta. Kaupungissa koettu aika on paitsi lineaarista – kulttuurissamme vasemmalta oikealle suoraviivaisesti etenevää – myös syklistä, samanlaisina toistuvien ajanjaksojen muodostama kehä. Valon ja pimeyden vaihtelulla on ihmiselle symbolinen merkitys, joka liittyy sykliseen aikaan ja vuotisjuhlien viettoon. Kuva: Petri Vallinsalo 2007.

katsominen (ei ikkuna) tai takan tai pöydän ympärille kerääntyminen”, hän kirjoittaa.²¹ Suhde kotitaloon muodostuu siis toiminnan kautta. Kotiutuakseen, tehdäkseen paikan omakseen ihminen haluaa myös konkreettisesti muokata ympäristöä, jättää siihen oman kädenjälkensä. Tällaista ympäristön haltuunot-

toa ovat niin lumityöt, lämmitys kuin oman kukkaan hoitokin. Eräs arkielämän liikkumiseen liittyvä, haastatteluissa toistuvasti esiin tullut seikka oli, että koiranomistajat liikkuvat asuinalueellaan keskimääräistä enemmän. Päivittäin toistuvilla lenkeillä kodin lähiympäristö tuli tutuksi ja koettiin ”omaksi”.

Nancyn mukaan ihmisen aistisuus on jännitteisen mielihyvän leimaamaa. Itse asiassa koko ihmisruumiin olemassaolon merkitys on toimiminen vyöhykkeittäin kehkeytyvän ja syvenevän jännitteisen mielihyvän kokemisen elimenä. Nancyn ajatusten taustalla on Freudin teoria eroottisesta esimielihyvästä, joka on luonteeltaan jännitteistä, kiihotteista ja etsii väylää purkautumiselle. Tähän liittyy psyykkisen tilan jännittyminen korkeammalle. Kiihottuminen etenee vyöhykkeittäin, ja koettu tyydytys herättää tarpeen enemmästä. Mielihyvän olemukseen kuuluu siis, että se ikään kuin juoksee itsensä jäljessä eikä koskaan ole lopullinen. Olemassaolo ei koskaan tarjoa lopullista tyydytystä tai onnen tilaa. Heidegger ajatteli, että ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen. Nancy lisää tähän ajatuksen ihmisen pyrkimyksestä toiminnan avulla yhä korkeammalle viritettyyn aistinautintoon.

Ihmisen liikkuminen rakennetussa ympäristössä voidaan jakaa episodeiksi, jotka ovat tavoitesuuntauneita toimintajaksoja.²² Liikkumistapahtumaan

liittyy jatkuva muutos ajassa ja tilassa. Tila- ja aikakokemukset lomittuvat toisiinsa, liukuvat ohitetusta edessäolevaan. Rakennetussa tilassa liikkumisen episodit ovat samantyyppisiä kuin musiikkiteoksessa. Jokainen sävel on jännitteisessä suhteessa edelliseen ja tulevaan. Näin muodostuu dynaaminen järjestelmä, jossa kokonaisuus on läsnä ja vaikuttaa kussakin yksityisessä sävelessä; ja samalla jokainen sävel ikään kuin tietää paikkansa kokonaisuudessa.²³ Dynaamisuus, liike, muutos ja aika ovat musiikin kokemuksessa keskeiset elementit.²⁴

Musiikkiteokselle on ominaista episodi episodilta kehkeytyvä, yhä korkeammalle virittyvä jännite. Tilassa liikkumisen kokemuksista löytyy samankaltaisia, vyöhykkeittäin kohoavia jännitetasoja. Puukaupungille esimerkiksi on leimallista ulkotilojen hierarkkinen rakenne, asteittainen siirtyminen julkisesta yksityiseen tilaan. Intiimit sisäpihat erottuvat selkeästi kaikille yhteisestä katutilasta. Perinteisesti on kuljettu ensin portista pihaan, sitten pihasta sisälle taloon, jolloin jännite kasvaa vyöhykkeittäin siirryttäessä julkisesta katutilasta yhä yksityisemmälle alueelle. Astuttaessa kadulta portin kautta pihaan ylitetään yleisen ja yksityisen alueen välinen raja. Siirryttäessä ulkooven kautta kuistille ja edelleen sisälle taloon liikutaan vyöhyke vyöhykkeeltä kohti yhä yksityisempää tilaa ja jännite kasvaa. Sisätiloissa makuuhuone on

luonteeltaan kaikkein yksityisin tila, johon ei yleensä kutsuta vieraita.

5. osassa tämä ulkotilojen hierarkia ja sen myötä asteittainen siirtyminen julkisesta yksityiseen tilaan on säilynyt muodostaen yhden alueen mielenkiintoisuutta lisäävän tekijän. Portti ja aita muodostavat näkyvän rajan yksityisalueen ja julkisen katutilan välille. Aitojen yli kurkottelevat puut ja pensaat, varjoisat porttikäytävät, jotka johtavat aurinkoiseen, vehreään pihaan, kutkuttavat ohikulkijan uteliaisuutta.

Myös perinteiseen pihasaunaan kuljetaan saunatakeissa pihan poikki. Matkalla voi valmistautua tulevaan saunakokemukseen. Pukeutumishuonekin on valmistava tila, josta matalan oven kautta astutaan vihdoon hämärään ja lämpimään löylyhuoneeseen, salaperäiseen ja pyhäksikin miellettyyn tilaan. Saunasta palatessa saunan lämmittämä iho höyryää kylmässä ulkoilmassa, lumi narisee jalkojen alla saunapolulla. On mukava palata sisälle kotiin ja keittää saunakahvit.

Nyt ja mennyt

Lasten mielestä hyvä asuinympäristö on vähän salaperäinen ja kertoo tarinoita (vaikkapa vanha navetta, ulkohuussi, pihamaan ontto ja käkkyräinen puu). Hyvä

ympäristö tarjoaa mahdollisuuden seikkailuun.²⁵ Jos kaikki näyttää uudelta, salaperäisyys häviää. Haastatteluaineistoa läpikäydessäni olen huomannut, että puutalon ja -kaupungin pienipiirteinen ympäristö tuntuu tarjoavan ihmisen kaikille aisteille paljon elämyksiä, ja tämän myötä runsaasti tarttumapintaa myös muistoille.

Heidegger ajatteli, että hyvä asuinympäristö auttaa ihmistä ymmärtämään omaa olemassaoloaan maailmassa. Ihmiselämään liittyy perustavanlaatuisesti myös tietoisuus sen rajallisuudesta. Heidegger kirjoittaa schwarzwaldilaisesta maalaistalosta, jota hän piti asumisen eräänlaisena – tosin jo menneeseen elämäntapaan kuuluvana – ideaalina: ”[kyky] ei ole unohtanut alttarinurkkausta yhteisen pöydän takaa, se on järjestänyt kamareihinsa pyhitetyt paikat lapsivuoteelle ja kuolinpuulle, kuten siellä kutsuttiin ruumisarkkua, ja näin se on saman katon alle luonnostellut pääpiirteet eri sukupolvien kulkuun halki aikojen”.²⁶ Kullekin ihmiselämän vaiheelle on talossa varattu oma paikkansa. Näin talo konkretisoi ja selkeyttää ihmisen olemassaoloa maailmassa, toimii siimmän olemisemme topografisena mallina.

Tietoisuus siitä, että on lenkki talossa asuneiden sukupolvien ketjussa, että omalta osaltaan saa vaikkapa kuluttaa edellisten asukkaiden epätasaisiksi kuluttamia portaita, voi auttaa ihmistä tiedostamaan oman

ajallisuutensa. Asujan aikakäsitys pohjautuu subjektiivisesti koettuun kollektiiviseen aikaan, tietoisuuteen sukupolvien ketjussa muovautuneista tavoista. Vanhassa talossa on mahdotonta elää, jos ei siedä sitä, että sen olemukseen kuuluu monta tuhatta päällekkäistä elämää (muurahaisia, hämähäkkejä, kummituksia...).

Vanhaa rakennusta korjattaessa pyritään usein mahdollisimman tarkoin peittämään ajan kuluminen merkit. Ehkä tämä liittyy haluun olla näkemättä oman elämän rajallisuutta. Rappeutuvaa pintaa voi toisaalta pitää myös surumielisellä tavalla kauniina, sellaisenaan arvokkaana ja säilyttämisen arvoisena. Esimerkiksi talon vuorilaudoitusta saattaa olla sekalainen johtuen siitä, että taloja on eri aikoina ja eri sukupolvien toimesta korjattu. Näkökulmasta riippuen tätä voi pitää kiintoisana pintojen rytmin vaihtelevuutena tai remonttia vaativana epätäydellisyytenä. Jos esimerkiksi epäsymmetrisesti sijaitsevan ikkunan paikkaa halutaan muuttaa, saatetaan koko vuorilaudoitusta joutua uusimaan ja näin menetetään monta aikakerrostumaa.²⁷ Koska rakennus ei koskaan ole ”alkuperäinen” – paitsi ehkä valmistumisensa hetkellä – ei tiloja tai pintoja pidä pyrkiä yhdenmukaistamaan. Vanhasta talosta tekee erityisen ja arvokkaan juuri kaikki se vanha, joka korjausta suunniteltaessa helposti mielletään vinoudeksi ja kuluneisuudeksi tai tyylin kirjavuudeksi.

Vanhassa puukaupunginosassa ja -talossa vuodenaajat erottuvat selkeästi toisistaan:

Tämmösen alueen ilmapiiri muodostuu siitä, et siel on kaikenlaisii tuoksui ympäri kesän, ja sit talvel siel on huuruset puut ja puskat. (KMLA, N4/1A, 29.6.2006)

Myös esimerkiksi lämmittämättömän kuistin lämpötila vaihtelee vuodenaikojen mukaan ja syksyllä se täyttyy omenien tuoksusta. Talven pakkasilla kaijetaan esiin villasukat ja vesijohdot saattavat jäätyä. Kesällä sisällä tuskin käydään, talvella elinpiiri supistuu – pimeinä iltoina keräännytään tulen ääreen tai keittiön pöydän ympärille lampun valopiiriin. Myös luonnonvalon vaihtelu kertoo vuodenaikojen vaihtumisesta.

Kaupungin muodostavat erilaisissa kulttuurisissa vaiheissa toistensa päälle rakennetut yksittäiset rakennukset tai kokonaiset kaupunginosat. Ajan kerroksellisuus tulee näin näkyväksi kaupungin arkkitehtuurin kerroksellisuudessa. 5. osan aikakerrostumat kertovat omalta osaltaan länsimaille yhteisestä kehityskulusta, teollistumisesta, modernisaatiosta ja taloudellisen hyvinvoinnin kasvusta. Tulkintamme kaupungista muodostuu liikkuessamme kaupunkitilassa ruumiillisina olentoina. Koemme kaupungin kaikilla aisteillamme ja tulkintaamme vaikuttavat myös aiemmat ti-

lalliset kokemuksemme. Rakennettu tila on osa meitä, arkista elämäämme ja muistojamme. Kaupungissa koettu aika on inhimillinen suure. Kaupungin aika on paitsi lineaarista, kulttuurissamme vasemmalta oikealle suoraviivaisesti etenevää, ja syklistä, samanlaisina toistuvien ajanjaksojen muodostama kehä, myös ajan kuluessa yhä paksummiksi kerroksiksi kasautuvaa, vertikaalisen ulottuvuuden omaavaa. Proustia mukaillen taloilla on ”tilassa varattuun vähäpätöiseen paikkaan verrattuna määrättömän laaja ja merkittävä paikka – paikka Ajassa”.²⁸

Arkipäivän arkkitehtuurin kauneutta ja viihtyisyyttä 5. kaupunginosassa

Ajallinen kerrostuneisuus ja rakenteeseen liittyvät asiat tekevät vanhasta puutalosta ja -kaupungista viihtyisän asuinpaikan. Toisaalta nykyasukkaan tapa asua ja elää ei aina ongelmitta tunnu mahtuvan vanhan puutalon fyysisiin puitteisiin. Vanhan puutalon ja -kaupungin rakenne kertoo osittain jo kadonneesta elämäntavasta. Elämä on aineellisesti ollut vaatimattomampaa – on asuttu ahtaammin kuin mihin nykyisin on totuttu ja

Vanhassa puukaupunginosassa ja -talossa vuodenajat erottuvat selkeästi toisistaan. Syksyllä vanharaumalaisella kuistilla tuoksuu oman pihan omenasato. Kuva: Kalle Saarinen 2007.



tarvittu vähemmän lämpimiä säilytystiloja. Nykyisin sen sijaan enää harvalla asukkaalla on koko vuoden perunat, porkkanat ja hillopurkit varastoituna kellarin laareihin ja hyllyille. Piharakennusten alkuperäisen käyttötarkoituksen kaltainen käyttö on loppunut urbaanin elämäntavan myötä – kaupungissa ei enää pidetä karjaa ja sisävessojen yleistymisen myötä pihanperän ulkokuuussit ovat jääneet pois käytöstä. Seurauksena on ollut pihan talousrakennusten vajaan käyttö ja sen myötä kunnossapidon laiminlyöminen, joka jatkuessaan saattaa johtaa jopa rakennusten purkamiseen.

Puutalo- ja puukaupunkiasumisen nykyongelmat liittyvät pitkälti mittakaavaan. Nykyisin ihmiset ovat tottuneet asumaan huomattavasti väljemmin kuin siihen aikaan, jolloin valtaosa 5. osan taloista on rakennettu. Isoimmissa taloissa, joissa aikanaan on ollut paljon pieniä asuntoja, ongelma voidaan ehkä ratkaista asuntoja yhdistämällä tai rakentamalla lisähuoneita vinttiin. Vanhimmat, 1800-luvun puolella rakennetut talot ovat usein aivan liian pieniä täyttääkseen nykyihmisten asumiseen liittämät toiveet. Tilajärjestelytkään eivät vastaa muuttuneita asumisen tarpeita. Peseytymistilojen sijoittaminen vanhaan asuntoon saattaa edellyttää esimerkiksi komeroiden purkamista ja vintin portaikon siirtämistä toiseen paikkaan. Vanhimille taloille on tyypillistä, että huoneet sijaitsevat peräkkäin, jolloin päästäkseen perimmäiseen huoneeseen täytyy kulkea muiden huoneiden läpi. Tämä järjestely tuntuu yksityisyyteen tottuneesta nykyasujasta häiritsevältä.

Monet fyysisen ympäristön ja elämäntavan ristiriidat liittyvätkin yksityistymiskehitykseen. Vanhoissa taloissa asuinhuoneet ovat olleet suhteellisen suuria ja niitä on ollut vähän. Asunnoissa on alkujaan asunut paljon henkilöitä tiiviissä kosketuksessa toisiinsa. Rakentamisajankohdan jälkeen yksityisyyden vaatimus on jatkuvasti kasvanut. Vaikka asunnossa neliöitä olisi periaatteessa riittävästi, tilajärjestelyn ongelmia syntyy, kun halutaan esimerkiksi järjestää kaikille lapsille oma huone.

Paitsi asumiseen myös työntekoon on vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kuulunut yhteisöllisyys (yhteiset leivintuvat, kaivot, pesutuvat ja mankelit). Työ ja asuminen ovat olleet vähemmän eriytyneitä toisistaan kuin nykyisin. Näistä syistä johtuen naapuritkin on tunnettu hyvin. Koko elämä on tapahtunut pienellä alueella. Perinteiselle puukaupungille on ollut ominaista työn ja asumisen sekoittuminen: pienet kauppapuodit ja pajat ovat sijainneet asuintalojen lomassa. Palvelujen perässä ei ole tarvinnut lähteä muualle. Kun ihmiset ovat asioineet kauppoissa, he ovat liikkuneet asuinalueellaan nykyistä enemmän. Kulkureitit ja naapurit ovat tulleet tutuiksi yhteistä arkea elletessä. Perinteistä

kaupunkirakennetta repivät nykyisin hajalleen asu-
misen, palvelujen, työpaikkojen ja vapaa-ajan vieton
hajaantuminen omille alueilleen. Autoistuneeseen
elämäntapaan liittyvät yhä suuremmat ostoskeskuk-
set ja vapaa-ajan virkistäytyminen jopa satojen kilo-
metrien päässä kotoa.²⁹

Uutta rakennettaessa vanhoista taloista kopioidaan
usein vain ulkoisia tyyliseikkoja kuten ikkunanpuit-
teet, mutta talon perusrakennetta ei oteta huomioon.
Viihtyisyys ei kuitenkaan ole kiinni niinkään tyy-
listä kuin rakenteeseen liittyvistä seikoista. Vanhan
puukaupungin viihtyisyys perustuu omalta osaltaan
suljettuihin suojaisiin pihoihin, joilta löytyy tuulen-
suojaisia nurkkauksia ja aurinkoisia seinustoja oleske-
luun, vaihteleviin katunäkymiin, ihmisen kokoiisiin
mittasuhteisiin. Puukaupungissa olennaista eivät ole
vain rakennukset, vaan se toiminnallinen kokonai-
suus, jonka rakennukset ja niiden rajaama suojainen
pihapiiri yhdessä tarjoavat. Elämäntapa perustuu pi-
hapiiriin käyttöön – tässä suhteessa se eroaa esimer-
kiksi rivitaloasumisesta.³⁰

Nyky-yhteiskunnassa rakentaminen on toimin-
tana eriytynyt asumisesta. Puukaupunki on kuiten-
kin perusluonteeltaan sellainen asuinympäristö, jossa
ihmiset ovat itse rakentaneet ja rakentavat edelleen.
Ympäristö suosii ympäristön omatoimista muokkaa-
mista. Itse rakennetut terassit, grillikodot ja Reposaa-

ren takarannalta kerätyillä liuskekivillä reunustetut
kukkamaat viestivät siitä, että ympäristöstä välitetään.

*Mää ajattelisin et nämä meijä pojatki, [...] et kyl ne nauttii, ku
ne nytki on hääränny tuol peräpihal jottain grillii, ja siel on joku
pressuki vedetty sadesuojaks ja siel on värillissii lamppujakin.
[...] Se on tietyl taval jottain sammaa, mitä me ollaan koettu
sillon aikasemmin. Et he nauttii siit et he saa asuu tämmöses
pihassa. Ihan selvästi. (KMLA, N4/1A, 29.6.2006)*

Perinteen jatkuminen perustuu siihen, mitä raken-
netusta ympäristöstä opitaan ja miten sitä kehitetään
edelleen. Oppiminen puolestaan perustuu kokemuk-
seen, asuinrakennuksista puhuttaessa siis *asumisen* ko-
kemukseen. Puukaupunkien suojelua ja asumista olisi
mahdollista kehittää enemmän toisiaan tukevina toi-
mintoina, jolloin olemassa olevan ympäristön hyväksi
havaitut ominaisuudet ja ihmisten asumistarpeiden
tunnistaminen tulisi ottaa kaavasunnittelun lähtö-
kohdiksi.³¹ Ympäristön suunnittelu tulisi siis kytkeä
selkeämmin siihen kokemukseen, joka sen käyttäjällä
on jokapäiväisestä ympäristöstään. Aukkaiden mieli-
piteitä kuuntelemalla saadaan ympäristön kokemisen
myötä syntyvää tietoa, joka on välttämätöntä ympä-
ristön tarkoituksenmukaiselle kehitykselle.

On todettu, että alkuperäisen käyttötarkoituk-
sen jatkuminen säilyttää asuinrakennukset parhaiten.

Asuinympäristö, jonka ihminen on aikanaan rakentanut itselleen sellaiseksi, että se parhaalla mahdollisella tavalla vastaa hänen elämäntapaansa ja tarpeitaan, säilyy elävänä, jos sen ominaisuuksia muokataan kohtaamaan elämäntavan muutoksia. Toisaalta myös elämäntapaa voidaan muokata paremmin vanhaan asuinympäristöön sopivaksi. Niitä seikkoja, jotka tekevät puukaupungista viihtyisän asuinympäristön, voisi hyödyntää myös uusien asuinalueiden suunnittelussa – näin puukaupungin perinne jatkuisi luontevasti ja tuloksena olisi kestävä kehitystä.

Viitteet

- ¹ Kunnas, Kirsi: *Tiittäisen pippurimylly*. WSOY, Porvoo, 1992, 58.
- ² Juhani Pallasmaa määrittelee arkkityyppien olevan ”unissa esiintyviä hahmoja ja mielleyhtymiä, joiden vastineita esiintyy myös alkuperäiskansojen ajatuksissa, myyteissä ja riiteissä.” Nämä historialliset mielleyhtymät toimivat tietoisuuden järkipärisen maailman ja vaistomaailman yhdyssiteenä. Termi on alun perin C. G Jungilta peräisin ja Pallasmaan mukaan käsitteessä on oleellista arkkityyppien luonne pikemminkin jatkuvasti uusiin tulkintoihin houkuttelevana ”miellegeneraattorina” kuin kiinteinä, suljettuina symbolimerkityksinä. Pallasmaa, Juhani: Arkkitehtuurin kaksi kieltä – biokulttuurisen arkkitehtuurinäkemyksen lähtökohtia. *Abacus*. Toim. Salokorpi, Kärkkäinen & Pallasmaa. Suomen rakennustaiteen museon vuosikirja 2, 1981, 78.
- ³ Heidegger, Martin: *Rakentaa asua ajatella*. niin & näin, filosofinen aikakauslehti nro 38/ syksy 3/2003, 53. [Alkuperäinen esitelmä v. 1951]

- ⁴ Heidegger, Martin: *Oleminen ja aika*. Vastapaino, Tampere, 2000, 65. [Saksankielinen alkuteos 1927].
- ⁵ Ibid, 303.
- ⁶ Karjalainen, Pauli Tapani: Real Place Images. *The City as Cultural Metaphor. Studies in Urban Aesthetics*. International Institute of Applied Aesthetics, Series vol. 4, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1998, 99.
- ⁷ Heidegger 2003, 58–59.
- ⁸ Passinmäki, Pekka: *Kaupunki ja ihmisen kodittomuus*. niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja, Tampere, 2002, 117.
- ⁹ Haastattelujen tiedot on muutettu koodinumeroiksi, jotka sisältävät seuraavat tiedot: KMLA = Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemanutkimuksen laitoksen aineistokokoelma. Mies (M), nainen (N), ikä: < 15=1, 16–30=2, 31–50=3, 51–70=4, >70=5, haastattelunumero, josta myös ilmenee haastateltavien määrä (1–11), A=aineistoryhmän nimi (asuminen), haastattelupäivämäärä.
- ¹⁰ Ajattelutavan juuret ovat jo klassisen ajan Kreikassa.
- ¹¹ Nyman, Kaj: *Talojen kieli*. Rakennusalan kustantajat, Helsinki, 2001, 95.
- ¹² Pallasmaa, Juhani: Identiteetti, intimitteetti ja kotipaikka. Huomioita kodin fenomenologiasta. *Arkkitehti* 1/1994. <http://www2.uiah.fi/opintoasiat/history2/identi.htm> Luettu 20.3.2007.
- ¹³ Pallasmaa, Juhani: *Maailmassaolon taide, kirjoituksia arkkitehtuurista ja kuvataiteista*. Muut tekijät: Kärkkäinen, Maija, Tarkovski, Andrei, Painatuskeskus, Helsinki, 1993, 82.
- ¹⁴ Santanen, Sami: Näkeminen ja muut aistit, kurssiluento, Taideteollinen korkeakoulu, Porin taiteen ja median osasto. 16.11.2006.
- ¹⁵ Bachelard, Gaston: *Tilan poetiikka*. Kustannusosakeyhtiö Nemo, Helsinki, 2003, 451.
- ¹⁶ Ibid, 449.
- ¹⁷ Pallasmaa 1981, 86–87.
- ¹⁸ Nancy, Jean-Luc: *Corpus*. Gaudeamus, Helsinki, 1996, 55.
- ¹⁹ Mannberg, Mikko: *Kaupunkitalan runollisuudesta*. Licensiaatintyö, Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto, Oulu, 1999, 87.
- ²⁰ Bachelard 2003, 125–126.

- ²¹ Pallasmaa, Juhani: Identiteetti, intimizeetti ja kotipaikka. Huomioita kodin fenomenologiasta. *Arkkitehti* 1/1994. <http://www2.uiah.fi/opintoasiat/history2/identi.htm> Luettu 20.3.2007.
- ²² Aura, Seppo: *Episodi liikkumisen analyysiyksikkönä. Rakennetusta ympäristöstä liikuttaessa saatavan esteettisen kokemuksen ympäristöpsykologinen tarkastelu*. Tampereen teknillinen korkeakoulu, Tampere, 1989, 96.
- ²³ Zukerkandl 1973, 36–37, sit. Aura 1989, 119.
- ²⁴ Aura 1989, 125.
- ²⁵ Pärnä, Hanna: Lapsuuden kartta. *Portilta porraskivelle*. Rakennusperinteen ystävät ry, Painola – T. Nieminen Oy, 2005, 62–65.
- ²⁶ Heidegger 2003, 58.
- ²⁷ Saarinen, Kalle: Vanha rakennus – Uudet asukkaat. Esitelmä Pytinkien Paris/ Kaupunkis Kyläs -seminaarissa Uudessakaupungissa 25.08.2006.
- ²⁸ Proust, Marcel: *Jälleenlöydetty aika*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 2007, 433 [Alkuperäinen teos: *À la recherche du temps perdu. Le Temps retrouvé*, 1927]. Proust puhuu teoksessaan ihmisistä. Sovelsin ajatusta taloihin.
- ²⁹ Rähkä, Ulla: Vanhan Rauman liikekeskustan kehittäminen. Esitelmä Pytinkien Paris/ Kaupunkis Kyläs -seminaarissa Uudessakaupungissa 25.08.2006.
- ³⁰ El Harouny, Elisa: Historiallinen puukaupunki suojeltuna ja asuttuna. *Arvot ja korjausrakentaminen. Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamishanke*. Proprint Raahen kirjapaino oy, Raah, 2003, 83.
- ³¹ Ibid, 84.

Kuva: Kalle Saarinen 2007.



KOTI VANHASSA RAUMASSA



KOTI MAAILMANPERINTÖKOHTEESSA

Kävelyllä Vanhassa Raumassa

Seisahdun keskiaikaisen kirkon kohdalla ja jään hetkeksi ihailemaan eteeni avautuvaa maisemaa. Kaupungin liikenteen levoton rytmi ja Valtatie 8:n kohina jäävät taustalle. Edessä levittäytyvä näkymä on kuin suoraan Elsa Beskowin satukirjasta. Mutkittelevia katuja, värikkäitä vanhoja puutaloja koristeellisine puuleikkauksineen, pitsiverhoilla somistettuja vanhanaikaisia ikkunoita, portteja sekä aidan raosta pilkistäviä puutarhoja. Torin laidassa vuonna 1776 valmistuneen Raatihuoneen kello kilahtaa muistuttaakseen ajan kulumisesta. Joukko äänekkäästi puhelevia ulkomaalaisia turisteja tulee vastaan seuraten opasta, joka pysähtyy koristeellisen portin eteen ja alkaa kertoa englanniksi sen merkityksestä. Tu-

Vanha Rauma on osa Rauman ydinkeskustaa. Pohjakartta © Rauman kaupungin Tekninen virasto, kiinteistö- ja mittaus-toimi 2007. Kartan käsittely: Antti-Jussi Nygård.

ristit yrittävät tirkistellä aidan raosta nähdäkseen vilauksen sen taakse kätkeytyvästä sisäpihan elämästä. Olen saapunut UNESCO:n maailmanperintökoh- teeseen, Vanhaan Raumaan. Millaistahan olisi asua tässä idyllissä?

Tiedän jo entuudestaan, että Rauma on yksi Suomen kuudesta keskiaikaisesta¹ kaupungista. Se sai kaupunkioikeudet vuonna 1442. Vaikka se vuosisatojen aikana on palanut moneen kertaan², on siellä yhä jälkiä keskiajasta, kuten Pyhän kolminaisuuden kirkon rauniot ja 1400-luvun puolivälissä rakennettu fransiskaani- luostarin Pyhän ristin kirkko. Keskiajasta muistuttavat myös kapeat ja mutkittelevat kadut, kujat sekä tonttien epäsäännölliset rajat. Myös monien Vanhan Rauman talojen nimet, jotka voi lukea talon seinään kiinnitetystä valkopohjaisesta kyltistä, ovat palautettavissa kaupungin varhaisimpaan historiaan. Sellaisia nimiä ovat mm. Baltzar, Haukk, Kirvelä, Sonkk, Suutar ja Teukk, jotka periytyvät 1500-luvulta asti³. Kaikkien

Vanhan Rauman talojen nimet eivät välttämättä sijaitse alkuperäisellä tontillaan, sillä keskiajalla talon nimi seurasi omistajaa usein uudelle tontille ja niin talojen nimet vaihtuivat. Suurin osa talonnimistä on kuitenkin vakiintunut nykyisille tonteille 1600-luvun aikana, jonka jälkeen ne eivät yleensä ole enää muuttuneet vaikka tontin omistaja vaihtuikin⁴.

Pysähdyn hetkeksi Marela-nimisen komean rakennuksen eteen. Olen kuullut, että taloa kutsutaan Marelaksi tontin 1700-luvun loppupuolella omistaneen Abraham Marelinin mukaan⁵. Tontin rakennuskanta on uusittu kokonaan 1800-luvun alkupuolella, jolloin sitä asutti porvari ja raatimies Adam Paqvalin. Vuonna 1825 rakennettu päärakennus sijaitsee kadun varressa Kalatorin laidalla. Vuosina 1826–1836 uusitut talousrakennukset ovat pihan puolella. Marelan nykyinen ulkoasu edustaa uusrenessanssityyliä ja on peräisin tonttia isännöineen Granlundin suvun ajalta v. 1873–1907. Päärakennuksen vuonna 1892 uusitun julkisivun seinät on maalattu vaalealla öljymaalilla. Julkisivua jäsentävät poikittaiset listat ja koristeelliset pilasterit. Ikkunoita kehystävät runsaasti koristellut vuorilaudat. Listat, pilasterit ja ikkunoiden vuorilaudoitukset ovat sävyltään tummanruskeat. Keskellä rakennusta on kolmiopääty, josta kohoaa viiritanko. Kaupakadun puolella on talon näyttävä sisäänkäynti, joka on avattu vuonna 1901 ns. paraatioveksi tärkeitä

vieraita varten. Alkuperäinen arkisisäänkäynti on pihan puolella. Sisäpihalle pääsee suuren koristeellisen portin kautta, joka myös on peräisin vuodelta 1901.⁶

Moni muukin Vanhan Rauman taloista on saanut korean ulkoasunsa pääosin 1890-luvulla, jolloin kaupungissa elettiin taloudellisen noususuhdanteen kautta. Se perustui tuottoisaan valtameripurjehdukseen. Rauman varakkaat laivanvarustajat osoittivat vaurauttaan myös ulospäin korjauttamalla talojaan ajan muodin mukaiseksi.⁷ Rauman asemakaavaa pyrittiin uudistamaan 1800-luvulta lähtien. Syynä tähän oli kaupungin asukasluvun kasvu ja sitä seurannut asuntopula sekä tarve ehkäistä tulipaloja. 1800-luvun lopulla kaupungin tontit ja korttelit esitettiin muutettaviksi ruutukaavan⁸ mukaisesti suorakaiteen muotoisiksi palokujineen ja puistoakseleineen. Muutos olisi edellyttänyt tonttiluvun supistamista, joka puolestaan olisi vähentänyt asuinrakennusten määrää asuntopulasta kärsivässä kaupungissa. Uusia rakennuksia ei saanut rakentaa noudattamatta asemakaavan määräyksiä tonttien järjestelyistä. Talonomistajilla ei ollut tarvetta ja resursseja tai halua tehdä asemakaavan edellyttämiä muutostöitä. Niinpä he kiersivät voimassa olleita määräyksiä korjaamalla vanhaa. Vanhan rakennuskannan korjauksen yhteydessä sallittiin lisärakentaminen, jonka pinta-ala oli puolet pienempi kuin olemassa olevan vanhan rakennuksen pinta-

ala. Alkuperäisiä hirsirunkoisia parituparakennuksia pidennettiin, korotettiin, vuorattiin ja varustettiin koristeellisilla ikkunoilla. Samalla kaksi kolmasosaa kaupungin rakennuksista sai koristeellisen uusrenessanssityylisen vuorauksen.⁹

Monien talojen julkisivun ikkunoita koristavat pitsiverhot. Pitsinnypläys olikin raumalaisille naisille 1700-luvun lopulta 1840-luvulle merkittävä elinkeino¹⁰. Ikkunassa saattaa olla myös pienoismalli purjelaivasta muistuttamassa merenkulun merkityksestä kaupungin historiassa. Ikkunat kertovat paikallishistoriasta ja viestittävät asukkaan historiatietoisuudesta, perinteen kunnioituksesta sekä kotiseutuylläpidystä. Turistiryhmät pysähtyvät mielellään valokuvaamaan sieviä ikkunoita. Silloin saattaa tapahtua, että asukas ilmestyy ikkunaan vilkuttamaan. Kaihtimilla peitetty ikkunat taas viestivät hänen haluaan olla rauhassa vieras katseilta.

Kurkistan avoimesta portista erään talon pihaan. Talon piha on niin rehevä, että voisi kuvitella olevansa maaseudulla. Piharakennukset rajaavat tontin umpi-pihaksi. Entisestä talli- tai navettarakennuksesta¹¹ on tehty varastorakennus ja autotalli. Ilmeisesti ulkokäymälä on purettu, kun taloon on vedetty vesijohdot ja sinne on rakennettu sisävesä. Pihalla on myös sauna. Se lienee uudisrakennus, sillä asuinrakennusten yhteyteen ei välttämättä ole mahdollista, eikä viisasta-

kaan rakentaa saunaa kosteusvaurioiden uhan vuoksi. Piha näyttää menettäneen merkityksensä talouspihalla ja siitä onkin tullut vapaa-ajan vieton paikka. Vapaa-ajan viettoon viittaavat pihan puutarhakalusteet ja hyvin hoidetut kukkaistutukset.

Katsellessani Vanhan Rauman hoidettuja taloja ja viehättäviä pihajoja, on vaikea kuvitella, että 1960-luvun alussa Rauman vanhan keskustan arvostus asuinalueena oli vähäinen. Syy tähän oli mm. puutalojen varustetason puutteellisuus. Asuinolosuhteet eivät vastanneet sotien jälkeisen ajan kaupunkiasumiseen liittyviä uusia ihanteita, johon kuuluivat mm. juokseva lämmin vesi, sisävesä ja kylpyhuone. 1960-luku oli aikaa, jolloin suomalainen yhteiskunta koki voimakkaan rakennemuutoksen. Maaseudun työttömyyttä seurasi nopea kaupungistuminen, kun väestö purkautui työnhakuun kaupunkeihin. Uudet kaupunkilaiset alkoivat vieroksua perinteistä agraarista elämänmuotoa pyrkimällä eroon maaseututaustaan ja sen arvoista. Perinteisen puutaloasumisen, jota nyt pidettiin vanhanaikaisena ja epämodernina, sijaan tuli kerrostaloasuminen kaikkine mukavuuksineen. Tuolloin Vanhaa Raumaa pidettiin elintasokehityksestä jälkeensä jääneenä ja epämukavana asuinalueena.

1960-luvun loppupuolella kulttuurihistoriallisten säilytysperiaatteiden painopiste muuttui monumentaalirakennuksia suosivasta arvotuksesta rakennus-

ja miljöötaieteellisiin arvoihin. Tämä merkitsi mm. arkkitehtonisesti edustavien kokonaisuuksien, kuten hyvin säilyneiden puutalokaupunkien arvostamista ja nostamista kartanoitten ja linnojen veroisiksi suojelukohteiksi. Uuteen suojelupolitiikkaan liittyvät suunnitelmat Vanhan Rauman säilyttämisestä. Suojelukaavaa pantiin alulle 1974 ja se tuli voimaan vuonna 1981.¹² Tämän jälkeen Vanhan Rauman arvostus asuinalueena alkoi kasvaa ja sen talot kiinnostaa asunnon ostajia. Vuonna 1991 Vanha Rauma otettiin UNESCO:n maailmanperintökohteiden luetteloon.

Tutkijana Vanhassa Raumassa

Tutkijana minua kiinnostaa, miten Vanhan Rauman asukkaat kokevat asumisen suojelukohteessa. Miksi he ovat asettuneet asumaan vanhaan puutaloon, joka vaatii jatkuvaa kunnostusta? Kysyn myös, millainen Vanhan Rauman talo on kotina ja mitkä tekijät tekevät siitä kodin juuri niille henkilöille joita olen haastatellut. UNESCO:n maailmanperintökohteena rakennusten hoitoa koskevat tietyt määräykset. Siksi esiin nousevat kysymykset siitä, miten asukas luovii valvonnan ja omien intressiensä ja resurssiensa välillä.

Vastauksia kysymyksilleni etsin haastattelemalla neljän eri kiinteistön omistaja-asukkaita, neljää naista

ja kolmea miestä Iältään he ovat 50–85-vuotiaita. Heidän tarinansa ja kokemuksensa ovat erilaisia, koska he ovat asettuneet asumaan Vanhaan Raumaan eri aikoina ja eri lähtökohdista ja koska he kertovat asumisesta alueella omasta subjektiivisesta näkökulmastaan käsin.

Haastateltavista kaksi ovat syntyperäisiä Vanhan Rauman asukkaita, jotka asuvat lapsuudenkodissaan. Heistä vuonna 1922 syntynyt nainen on oman sukunsa omistuksessa olleen talon neljännen polven asukas. Hän oli myös syntynyt tässä talossa. Ensimmäisten viiden elinvuotensa aikana hän ehti asua vanhempiensa kanssa kolmessa eri osoitteessa Vanhan Rauman alueella. He muuttivat isovanhempien kodista ensin naapuritaloon. Asuttuaan siinä vähän aikaa perhe muutti jälleen uuteen kotiin. Haastateltavan paluumuutto synnyinkotiin isovanhempien luo tapahtui vuonna 1927, jonka jälkeen hän ei ole enää asunut muualla. Vuonna 1942 syntynyt mies taas oli viettänyt lapsuutensa talossa, joka on ollut saman suvun hallussa kolme sukupolvea. Vanhempiensa kuoltua hän osti entisen kotitalonsa vaimonsa kanssa, joka oli ulkopaikkakuntalainen. Alun perin muualta muuttaneisiin haastateltaviin lukeutui myös 1970-luvulla työn perässä Raumalle muuttanut pariskunta, joka osti vanhasta kaupungista itselleen halvalla omakotitalon. Lisäksi olen haastatellut vuonna 1995 Vanhaan Raumaan muuttanutta raumalaista avioparia.

Artikkelini perustuu siis tekemiini seitsemän asukkaan haastatteluihin. Nämä henkilöt asuivat neljässä eri kiinteistössä. Kysymyksessä on siis tapaus-tutkimus, jonka tuloksia ei voi yleistää koskemaan kaikkia Vanhan Rauman asukkaita. Olen itse ulko-paikkakuntalainen eikä minulla ole henkilökohtaista kokemusta asumisesta Vanhassa Raumassa. Se auttaa minua ottamaan kriittistä etäisyyttä kuulemiini ker-tomuksiin, eläytymään kunkin kertomaan tarinaan ja tulkitsemaan sitä mahdollisimman objektiivisesti. Täydellinen objektiivisuus ei kuitenkaan ole mahdol-lista: omat tunteeni, kokemukseni ja arvomaailmani vaikuttavat aina myös tutkimuksen tekoon.

Yksityisen ja julkisen rajanvetoa

Vanhan Rauman talojen sisäänkäynti on yleensä pi-han puolella. Suojaisalle umpipihalle kuljetaan portin kautta. Portilla asukas viestii ohikulkeville eri asioita. Kun se on auki, hän toivottaa vieraat tervetulleiksi ja

Yksityisen pihan ja julkisen katutilan välissä on portti. Sen avulla talon asukas varmistaa oman rauhansa keskellä kau-punkia. Kun portti on kiinni, sisäpiha on suojassa ohikulki-joiden katseilta. Maailmanperintökohdetta ihailevat turistit vilkuilevat mielellään avonaisesta portista talon puutarhaa. Saattaapa joku heistä eksyä pihan puolellekin ihmettele-mään. Kuva: Hannele Mäenpää 2007.



suostuu jopa opastamaan pihalle uskaltanutta turistia. Yksityinen koti avautuu silloin vieraalle. Piha voidaan silloin ymmärtää puolijulkiseksi tilaksi yksityisen asuintalon ja portin välissä. Sulkiessaan portin asukas viestii ulkopuolisille haluavansa yksityisyyttä. Silloin julkinen tila suljetaan yksityisyyden ulkopuolelle.

Yksityisyyden korostus kuuluu moderniin elämäntapaan. Se voidaan määritellä fyysiseksi ja psyykkiseksi koskemattomuudeksi, omanarvon tunteeksi, itsemääräämisoikeudeksi ja itseään koskevan tiedon kontrolloinniksi, mahdollisuudeksi torjua sivullisten tunkeutumiset omaan elämään ja väliaikaiseksi vetäytymiseksi sosiaalisesta kanssakäymisestä¹⁵. Yksityisyyden suojaaminen on yksi nykyajan pientaloasumisen keskeisiä arvoja. Se on myös kaupunkiasumisen piirre ja osa modernisaatiokehitystä.¹⁴ Kiinni olevan portin takana asukas on joko poissa kotoa tai hän haluaa nauttia omasta rauhasta. Ohikulkija tietää, ettei kotirauhaa saa häiritä menemällä portista sisään lupaa kysymättä.

Suomen perustuslaissa on taattu jokaiselle yksilölle yksityiselämä, kunnia ja kotirauha¹⁵. Siitä kertoo myös sanonta ”Oma tupa, oma lupa”. Sen mukaan suomalaiset haluavat hallita omaa elinympäristöään, elää rauhassa omassa talossaan. Omalla talolla korostetaan omaa itsenäisyyttä ja yksilöllisyyttä.¹⁶ Asukas haluaa itse valita millainen hänen talonsa on, miten

se rakennetaan tai miten sitä remontoidaan. Vanhan Rauman asukkaat asuvat omakotitaloissa, heillä on oma puutarha ja portti, jolla kotirauha varmistetaan keskellä kaupunkia. Koti on intiimi ja suojattu. Siksi onkin ymmärrettävää, että suojelukohteen asukas saattaa kokea suojeluviranomaisen väliintulon ulkopuolisen tunkeiluna, loukkauksena ja mahdollisesti jopa eräänlaisena kotirauhan rikkomisena. Suojeluviranomaista ei pysäytä edes portti.

Vanha Rauma on samanaikaisesti sekä asuinalue että turistikohte. Turistit ovat siellä osa arkipäivää. Etenkään ulkomaalaiset turistit eivät aina tiedä missä raja yleisen ja yksityisen välillä kulkee. Siksi tässä nousee esiin kysymys, miten maailmanperintökohteessa asuvat henkilöt itse kokevat elämänsä julkisen ja yksityisen välimaastossa – yhtäältä omassa yksityisessä kodissaan toisaalta koko maailman omistamassa rakennusperintökohteessa.

Neljä kotia – neljä tarinaa

Kotia voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Se voidaan ymmärtää fyysisenä paikkana, jossa asutaan. Silloin tutkimuksen kohteena on kodin arkkitehtuuri, huonekalut, toiminnallisuus ja kotia muuttavat tekniset innovaatiot kuten erilaiset ko-

dinkoneet. Koti ei ole kuitenkaan vain pelkkä toiminnallinen asuinrakennus. Rakennus muuttuu kodiksi asukkaan kokemuksen kautta. Siten koti voidaan ymmärtää mentaaliseksi tilaksi, johon liittyy ihmisen perustarpeita tyydyttäviä tunteita, kuten turvallisuus, rauha, yksityisyys ja vapaus. Aistein havaittava konkreettinen koti on asukkaan rakentama persoonallinen tila. Koti sisustetaan esineillä, jotka luovat turvallista ja kodikasta ilmapiiriä, kertovat asukkaan läsnäolosta ja hänen sisäisestä maailmastaan.¹⁷

Kotia on tutkittu myös sukupuolinäkökulmasta. Koti on perinteisesti mielletty naisen hallitsemaksi tilaksi. Naiset ovat olleet vastuussa kodinhoidosta niin maaseudulla kuin kaupunkien porvaris- ja työläiskodeissakin. Myös kodin sisustaminen ja kodikkaan tunnelman luominen on ollut naisten tehtävä. Naiset ovat usein vaikuttaneet teknisten innovaatioiden käyttöönottoon, mikä on muuttanut kotia. Miehet ovat olleet vastuussa kotitalon rakentamisesta ja korjaamisesta. Koti on emotionaalisesti ja yhteisöllisesti tärkeä paikka. Kodin sosiaaliseen ulottuvuuteen on perehdytty etenkin perhetutkimuksessa.¹⁸

Kotiseutu on paikka, johon liittyy emotionaalinen lataus. Kun ihminen muuttaa, hän luo uuden kodin uuteen ympäristöön, josta ajan mittaan tulee hänen kotiseutunsa. Siten koti voidaan ymmärtää liikkeessä

olevana ihmisen elämäntilanteen mukaan muuttuvana ilmiönä.¹⁹ Koti-ikävä on kaipuuta takaisin tuttuun ja turvalliseen ympäristöön. Mikäli yhteys kotiseutuun tai esimerkiksi lapsuuden kotiin on menetetty, koti-ikävään liittyy nostalgia, joka on eräänlaista kadotetun menneisyyden kaipuuta.²⁰

Kotina oman suvun talo

Täsä nukuttiin ja olttiin ja elettiin. Keittiö ol yhteine isänäidi ja -isän kans. [...] Tääl on niin vanhanaikas, et voi sanno, et melkkein ko museos asuis. [...] Tavallas tykkään et tämä o koti. Olkkongi, et mä ole vaatimaton. [...] Tämä riittää mulle. (KMLA, Vn3a, 17.8.06)

Näin kuvailee kotiaan vanhan puutalon neljännen polven 82-vuotias asukas. Hän muistelee lapsuuttaan, jolloin talossa asuivat myös isovanhemmat. Tilaa oli yhden perheen käytössä vähemmän kuin nykyisin. Kertoja rinnastaa vanhanaikaisuuden vaatimattomuuteen. Hän on kokenut ajan, jolloin asumisen vanhassa puutalossa väitettiin olevan epämukavaa ja puutteellista. Taloja pidettiin 1950–60-luvulla epäkäytännöllisinä, kylminä ja elintasokehityksestä jälkeinä. Vanhus on ikään kuin tottunut puolus-



1800-luvun lopulla valtameripurjehdus toi Raumalle vaurautta, jonka yhä voi aistia Marelan talon komeasta ulko-
vuorauksesta. Useat raumalaistalot saivat tuolloin uusren-
nessanssityylisen vuorauksen, jolle on ominaista runsas
koristeellisuus sekä vaaleiden seinäpintojen ja tumma-
sävyisten listojen kontrasti. 1900-luvun alkuvuosikymmeni-
nä Marelan talon piharakennuksessa toimi Kaupin saunana
tunnettu tilaussauna, jossa oman väen lisäksi saunoi tuttuja
saunavieraita naapurustosta. Marela on nykyisin museokoh-
de, joka esittelee Granlundin laivanvarustajasuvun kotioleja
ajalta 1873–1907. Kuva: Niina Uusi-Seppä 2005.

tamaan asumistapaansa sanoilla: ”*Olkkongi, et mä ole vaatimaton – Tämä riittää mulle.*”

Vanhuksen äänensävyssä on naurua ja silmissä pilkettä, kun hän toteaa: ”*Melkkein ko museos asuis.*” Hänen kotinsa sisustus näytti siltä kuin sitä ei olisi koskaan muutettu. Tuntui siltä kuin aika olisi pysähtynyt. Huonekalut olivat ikään kuin jääneet paikoilleen siihen missä ne olivat aina olleet. Ne eivät tuntuneet irrallisilta. Ne kuuluivat taloon ja kertoivat talon pitkästä historiasta.

*Mä tykkä tohon kerrostaloon verrattun, et ko ne on niinko lo-
keroitunu, ni mul o vapaus men. [...] Mä en goska ole asunu
missä kerrostalos, ni mä en ossais kuvitel. Mä ole ain asunu
tällen maanpinnal. Saa tomuräti pudista kosk vaa, mato tuu-
letta kosk vaa, kuivat pyykei pihall, tehd piänt kukkamaat.
(KMLA, Vn3a, 17.8.06)*

Vanhus kertoo elämästään puutalossa vertaamalla sitä mielikuvaansa asumisesta kerrostalossa. Hän pitää puutaloasumista yksilöllisempänä ja vapaam-
pana, kuin kerrostalossa asumista. Ajatus asumisesta korkealla maanpinnan yläpuolella huoneistossa, jossa lattia, katon ja miltei jokaisen seinän takana asuu naapuri, tuntuu hänestä oudolta. Hänelle tärkeää on oma tila ja oma rauha. Vapautta tuo myös oma piha, sillä hänen ei tarvitse jakaa naapurien kanssa pyykkinaruja ja mattotelinettä ja odottaa vuoroaan. Hän

voi hoitaa puutarhaansa miten itse parhaaksi näkee. ”On täs sit hankaluuksiiki”, huokaa haastateltavani ja jatkaa:

*Ain pitää pyytää jotta tuttu tai vähemmän duttu korjamaha. [...] Ei naisihmine pysty paljo mittä korjauksi tekemä. [...] Niim baljo ku o haitoi, nii on guitenki enemmä hyvi puali täsä asumises. Vaikk yhde ihmisen asumine tlee tääll aika kal-
liks. [...] Se o vähän gallist lysti tällasel eläkeläisel ko o piän eläke. (KMLA, Vn3a, 17.8.06)*

Pienituloiselle eläkeläisnaiselle vanhan talon kunnosapito on kallista, koska talo tarvitsee jatkuvaa huolenpitoa ja korjaamista. Silti hän pyrkii huoltamaan talaan siten kuin häntä edeltävät suvun jäsenetkin ovat tehneet. Hän kokee olevansa riippuvainen ulkopuolisesta avusta ja työvoimasta. Raskaat korjaustyöt ovat hänestä miesten työtä. Silti hän pitää asumista- paansa hyvänä ja löytää puutaloasumisesta enemmän hyviä kuin huonoja puolia. Tulkitsen tämän niin, että asukas on onnellinen saadessaan asua tutussa kotitalossa, josta myös aiemmat suvunjäsenet ovat huolehtineet. Hän suojeli kotiaan.

En mä tied mitä mä halu säilyttää, ku täs ei saa tehdä mittä sellasi perustellissi muutoksi. Tuaki o säilytettävä, vaik se o ni huanokuntone tua ulkorakennus. (KMLA, Vn3a, 17.8.06)

Rakennussuojeluasioissa iäkäs asukas kokee omat vaikuttamisen mahdollisuutensa vähäisinä. Hän on epävarma siitä, millaisia muutoksia hän saa tehdä talossaan. Siksi hän toteaa ”En mä tied mitä mä halu säilyttää.” Hänestä jotkin suojeluvälitteet tuntuivat huvittavilta ja ristiriitaisilta. Hän ei ymmärrä, miksi huonokuntoinen ulkorakennuskin täytyy säilyttää, vaikka sillä ei ole enää mitään käyttöä. Vanhus luottaa kuitenkin suojeluviranomaisiin ja kysyy heiltä neuvoa, jos jotakin täytyy talossa korjata.

Tämä on hyvä paikk assu. Täs o ymprill raohallisiis ihmsi. Tossa [viereinen talo] asus enne vähä sellast holtitont porukka, jolk ryyppäs ja jopa meiängi ovel kolkuteltti. [...] Siin ol enne huanokuntossi huoneit [...] Nys siin on gunnostet ja korjat ja siin asu siistei asukkai. (KMLA, Vn3a, 17.8.06)

Vanhus palaa muistoissaan entisajan Vanhaan Rautaan, jossa oli huonoon kuntoon päästettyjä rakennuksia ja niissä levotonta elämää viettäviä asukkaita. Syyksi tälle hän arveli 1960- ja 1970-luvun uusia kerrostaloalueita, joita arvostettiin parempina asuinalueina kuin puutalokortteleita. Siksi niiden hoito myös laiminlyötiin. Tyytyväisenä hän kuitenkin toteaa, että rakennusten korjaamisen jälkeen naapurusto on vaihtunut ja asuinalue on rauhoittunut ja siistiytynyt.

Koko ikänsä Vanhassa Raumassa asuneelle uuttinen Vanhan Rauman UNESCO:n maailmanperintöstä ei ollut sensaatio. Hän sai asian tietoonsa sanomalehdestä:

Se ol lehdessäki sillo. Ei se tuntun juur miltä. [...] ku tähä on tottun. (KMLA, Vn3a, 17.8.06)

Oman kotiseudun muuttuminen kansainvälisesti arvostetuksi maailmanperinnöksi ei muuttanut hänen elämäänsä. Syy tähän oli lyhyt ja ytimekäs: ”*Ku tähä on tottun.*”. Vanhaa Raumaa ihailevat turistit kuuluvat nykyisin asukkaan arkeen. Turistit eivät häntä häiritse, joskus vain vähän huvittavat:

Kyl joku voi kurkista [avonaisesta portista], et ai tos o domnem biha, et katotas vähä, [ohikulkijat] pysähtyvä toho ja katteleva tän päi, nis sillon diätä, et ova jotta viarai. [...] Useamman gerran mä olen nähny japanilaissi. (KMLA, Vn3a, 17.8.06)

Vanhus ei pahastu, jos joku kurkistaa avonaisesta portista sisäpihalle, mutta sopimatonta tai häiritsevää käytöstä hän ei pihallaan salli. Ohikulkijoista hän heti tunnistaa turistit, sillä ne pysäytyvät katsomaan hänen taloaan. Ulkomaalaisista turisteista hän on ollut erottavinaan ainakin japanilaiset.

Ikänsä Vanhassa Raumassa elänyt asukas on pitkän elämänsä aikana ehtinyt kohdata kotiseutuunsa suun-

nattua halveksuntaa, joka on muuttunut kansainväliseksi ylistykseksi. Hänen omaa mielipidettään Vanhassa Raumassa asumisesta nämä muutokset eivät missään vaiheessa ole muuttaneet. Puutalo Vanhassa Raumassa on hänelle kaikista parhain ja kodikkain asunto.

Takaisin lapsuuden kotiin

Täs o koko ikäs asun, nis siit tlee vaas semnen dunne, et tää o niingon goti. [...] Ja kyl mul ol iham biänest pojast saak se ajatus, et mää tämä joskus osta. (KMLA, Vm2a, 27.7.06)

Näin kertoo raumalainen mies, joka isänsä kuoltua lunasti itselleen edullisesti muilta sisaruksilta kotitalonsa vuonna 1972, jolloin Rauman vanhan puukaupungin kiinteistöjen hinnat olivat alhaiset. Raumalaismies muutti taloon nuoren vaimonsa kanssa, joka oli kotoisin muualta. Ratkaisua muuttaa huonosti arvostetulle asuinalueelle ihmettelivät monet:

Sillon ko me muutettiin tähä 70-luvul, kaikki ihmetteli kui me tähä voidaan, ko tääl on nii rumaa ja kamalaa ja kylmää. (KMLA, Un2b, 27.7.06)

Pariskunta kertoi arvostaneensa Vanhan Rauman aluetta jo silloin. Puutalot olivat heidän mielestään kodikkaampia kuin uudet kerrostalot, joita he kuvai-

livat kylmiksi ja kolkoiksi. He näkivät vanhan puutalon mahdollisuudet aikana, jolloin niitä ei arvostettu ja jolloin kerrostalolähiöitä pidettiin ihanteellisena ja modernina asuinmuotona ja -ympäristönä.

Talon remontointi alkoi vuonna 1979. Nuoripari ryhtyi innolla työhön kunnostaakseen itselleen unelmakotia vanhasta puutalosta, jossa oli puutarha ja joka sijaitsi lähellä palveluita. Alkuaikana eläminen mukavuuksia vailla olevassa puutalossa ei raskaana olevan nuoren vaimon mielestä ollut ollenkaan aina miellyttävää:

Sillon ku mä nuorimpaa poikaa odotin [...] Mun mielestä tämä ei ollu sillon ens koti ku tämä oli oikeen kylmä, ei ollu vesijohto ja ei ollu saunaa, ei vessaa, ei mitään nykyajan mukavuuksia. Sit ko me saatiin kaik, ni se oli hieno tunne. (KMLA, Un2b, 27.7.06)

Kertojan mukaan talosta tuli kodikas vasta sen jälkeen, kun siellä oli tehty peruskorjaus ja sen varustetaso vastasi 1970-luvun asumisen tasoa. Remontointi eteni vähitellen. Vanha portti oli korjattava, koska perheen vilkas pieni poika pääsi pujahtamaan sen alta karkuteille. Huonokuntoinen ja asukkaiden mielestä epäkäytännöllinen vanha ulkokuone verstaaineen, navettoineen, ja varastotiloineen purettiin ja tilalle rakennettiin uusi ulkorakennus.²¹

Kun alueen suojelukaava tuli voimaan, yhä useampi talo saneerattiin. Sen myötä vanhoja puutaloja puutarhoineen alettiin pitää idyllisinä. Talon emäntä kertoi kuulleensa sisareltaan kuinka ulkopaikkakuntalaiset ihailevat Vanhaa Raumaa:

Se oli huvittavaa. [...] Joku oli käynyt täällä [...] kattomas Vanhaa Raumaa. [...] Se on puhellu niinko he olis taivaas ollu, et on sit nii erilaist ja erikoist. (KMLA, Un2b, 27.7.06)

Ulkopaikkakuntalaisen ihaileva suhtautuminen tuntui imartelevalta, mutta se myös huvitti arvosteluun ja negatiivisiin asenteisiin tottuneita asukaita. He iloit-sivat siitä, että muutkin huomaisivat puutaloalueen arvon. Perheen äiti oli kiinnostunut talon historiasta ja keräsi antiikkiesineitä. Heidän mielestään vanhan vaaliminen oli oikein niin kauan kuin se oli järkevää eikä estänyt modernia elämäntapaa. He olivat tyytyväisiä elämäänsä vanhassa talossa.

Tilanne kuitenkin muuttui, kun suojeluviranomainen alkoi neuvoa ja ehdottaa parannuksia heidän talonsa kunnostamiseksi:

No sit tul muaviränneist kiistä, ko ne olis tarvin ne vanha pellrännip pistä. (KMLA, Vm2a, 27.7.06)

Talon asukkaat olivat hämillään. Heidän mielestään talo oli jo hyvä. He viihtyivät siinä ja olivat suurella vaivalla kunnostaneet sen. Oman työn tuloksien kritisointi tuntui kiusalliselta. Olivathan juuri he päässet toteuttamaan unelmaansa. Nyt heitä tultiin neuvomaan, että portti oli vääränlainen, maali oli vääränlaista ja rännit olivat väärää materiaalia. Talon asukkaista tuntui siltä, että heitä ei ymmärretty. Heidän oma esteettinen makunsa oli ristiriidassa museoviraston asettamien suojele vaatimusten kanssa:

Tää yks arkkitehti kävi kattomas näit meijä ikkunoiden garmilaudoi täs ulkon. Me oltas muutetu niit hiuka siin remonti yhteydes hianommaks, et vähän goristelisemaksi mitä me ny ova. Nii meil kaks-kol viikko seisos se homma tosa ulkon ja me ei saatu sitä muutta. Ja tämä on keskus tontt, tätä ei näy kadul! Ni kukka ei sitä olis tiätäny. (KMLA, Vm2a, 27.7.06)

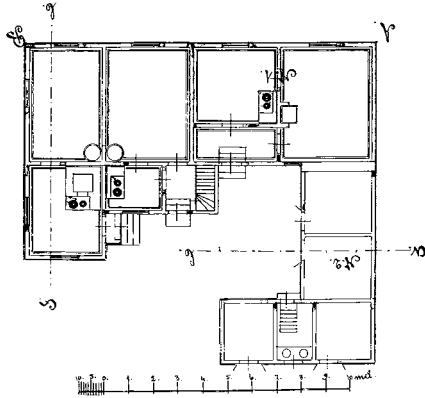
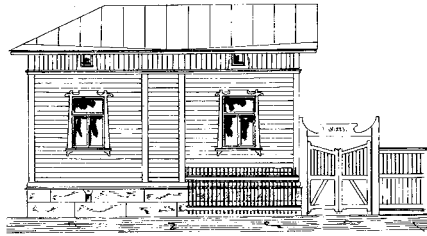
Kertojan sanoista huokuu närkästys, kun hän muistelee haudattuja suunnitelmia. Talon omistajat olisivat tehneet ikkunoista mielestään kauniimmat muuttamalla karmilaudat koristeellisemmiksi. Ne sopivat heidän mielestään hyvin vanhaan puutaloon. Ja olihan sellaisia muissakin taloissa! Ikkunoita ei kuitenkaan saanut muuttaa, koska ne piti säilyttää sellaisina kuin ne olivat. Kun asian käsittely vielä kesti kohtuuttoman kauan, lisäsi kielteinen päätös entisestään pet-

tymystä. Asukkaat ihmettelivät miksi he eivät saaneet muuttaa ikkunan karmilautoja oman makunsa mukaisiksi, vaikka ne eivät edes näkyneet kadulle. Eiväthän talon ohi kulkevat olisi edes nähneet muutosta.

Asukkaat tulkitsivat suojeleviranomaisen toiminnan heidän pätevyytensä vähättelyksi ja tunkeilevaksi yksityisasioihin puuttumiseksi. He eivät voineet käsittää miten joku kehtasi tulla arvostelemaan heidän kotiaan. He kokivat ohjeet myös ristiriitaisiksi. Heidän mielestään kaikkia alueen asukkaita ei myököän kohdeltu tasapuolisesti. Korjaushankkeiden rahoituskin oli heidän mukaansa ongelmallista. He olivat yrittäneet hakea UNESCO:n maailmanperintökohteen erityisavustusta. Monimutkaisten hakemusten laatiminen osoittautui turhauttavaksi tehtäväksi:

Se on niinku sellast turhauttava pappersotta. [...] Sit sanota, et ei voi antta ku ei o muillekka annettu [naurahtaa]. (KMLA, Vm2a, 27.7.06)

Omat kokemukset rakennussuojelun käytänteistä aiheuttivat sen, että asukkaille muodostui rakennussuojelusta hyvin kielteinen käsitys. He olivat kuitenkin tyytyväisiä siihen, että heidän asuinalueensa oli UNESCO:n maailmanperintökohteena paljon julkisuudessa. Turismiinkin he suhtautuivat myönteisesti. Silti oli hyvä asia, että omaa yksityisyyttä saattoi aina



Vanhassa Raumassa asuinrakennukset on sijoitettu katujen varteen. Aitta-, talli-, navetta- ja varastorakennukset kiertävät tavallisesti tontin laitoja. Umpinaiseen pihaan astutaan korkeasta portista, joka sulkee sen yksityiseksi alueeksi. Arvi Forsmanin laatima Bungin talon muutospiirustus vuodelta 1909. Kuva teoksesta Rautavuori, Leena: *Vanhan Rauman kortteli 43. Rakennukset, asukkaat ja asuminen 1850–1980*. Rauman museo, Oy Länsi-Suomi, Rauma, 1987.

halutessaan varjella sulkemalla pihaan johtavan portin. Asuinalue oli heidän mielestään nykyisin myös turvallinen paikka asua. Turvallisuutta lisäsivät mu-

kat naapurit, joiden kanssa seurustelu loi yhteisöllisyyden tunnetta.

Kerrostalosta vanhaan puutaloon

Mä halusin omakotitalon. [...] Äiti piti puutarhaa aina ja mä olen aina halunnut semmost. [...] Jotenki se tuntu aluks hullulta, et korjataan vanhaa, mut nythän sitä ei missään muussa voiskaan asuu ku tällases. (KMLA, Un1b, 28.8.06)

Ulkopaikkakuntalainen nuori pariskunta muutti työn perässä Raumalle vuonna 1974. He olivat jakaneet aikaisemmin kerrostalohuoneiston, mutta halusivat nyt omakotitaloon, missä yksilöllinen asuminen olisi heidän mielestään mahdollista. Unelmana oli talo, jossa olisi pieni piha ja puutarha. Unelman taustalla olivat nostalgiset lapsuuden ajan muistot, joissa ”äiti piti puutarhaa aina.”

Pariskunnalla oli tuttavita, jotka olivat ostaneet halvalla talon Rauman kaupungin vanhasta puukeskustasta. Siitä rohkaistuneena he ostivat kahden tuttavapariskunnan kanssa yhteisen puutalon, hakivat valtion takaamaa perusparannuslainaa ja kunnostivat talon yhdessä. Kun samaan aikaan Vanhassa Raumassa moni kiinteistö oli purkutuomion uhan alla, on asukkaan toteamus ”Aluks tuntu hullulta korjata

vanhaa.” ymmärrettävä. Myöhemmin kun kiinteistöjen hinnat ovat nousseet ja vanhasta kaupungista on tullut arvostettu asuinalue, alkoi ratkaisu tuntua järkevältä. Siksi asukaskin myöntää: ”Nythän sitä ei missään muussa voiskaan asuu.” Asuttuaan muutaman vuoden tuttavien kanssa samassa talossa, oli perheen tilan tarve kasvanut ja he päättivät ostaa oman talon. Näin tapahtuikin ja perhe pääsi muuttamaan isompiin tiloihin vuonna 1984. Tiedon myynnissä olevasta sopivasta kiinteistöstä he saivat muilta saman alueen asukkailta:

Saatiin vaan vihiä, et sellanen olis myynnissä. Täällä yleensäki menee aina sillai, että talot menee puheitten kautta. Jos ei mene ni sit vasta ne pistetään julkiseen myyntiin. (KMLA, Un1b, 28.8.06)

Talon ostoon tarvittiin siis tuolloin sisäpiiritietoa, sillä suojelukohteena oleville taloille riitti halukkaita ostajia. Alueen asukkaat toimivat tässä itse ikään kuin kiinteistövälittäjinä ja kertoivat myyntiin vapautuneista taloista ensin tuttaville, jotka suunnittelevat muuttoa vanhaan puutaloon. Tällä kontrolloitiin myös sitä, millaisia ihmisiä asuinalueelle muutti ja miten he suhtautuivat vanhan suojelukohteena olevan talon hoitoon.

Asukkaat tunsivat ylöpeyttä siitä, että olivat ensimmäisten joukossa, jotka oivalsivat vanhan talon kun-

nostamisen olevan kannattavaa. He viihtyivät vanhassa talossaan erinomaisesti. Pienet ongelmat kuten talviajan kylmät lattiat ratkeavat villasukilla ja tohveilla. Erityisen myönteisinä asioina talon emäntä pitää puutalon ilmavuutta ja hyvää huoneilmaa, joka antaa ihanat yöunet. Hän kertoo:

En mä tiedä onko huonoja puolia ollenkaan. Se, et talvisin on sitte tietysti vähän kylmät lattiat, mut pistetään villasukat jalkaan ja töppöset. [...] Hyviä puolia, et tää hengittää hirveen hyvin. Tääl on hyvä olla kesät talvet. Ja ihana nukkua. (KMLA, Un1b, 28.8.06)

Vaikka Vanha Rauma asuinalueena oli pariskunnan mielestä paras mahdollinen, löytyi siitä myös moitittavaa, sillä ”Nää autothan on ongelma. [...] Niitähän ei sais pysäköidä tohon kadulle, mut se on pakko kun ei mahdu pihaan.” (KMLA, Un1b, 28.8.06)

Ongelmana on siis pysäköinti. Kun pieniin pihoihin ei ole mahdollista tai ei haluta pysäköidä autoa, on auto joko autotallissa tai se on jätettävä kapean kadun varteen. Kun kadut ovat kapeita, parkkeeratut autot estävät liikenteen sujuvuutta ja rumentavat katukuvaa.

Talon asukkaiden asenne rakennussuojelua kohtaan oli hyvin myönteinen. He pitivät itseään eräänlaisina pioneereina kunnostaessaan vanhan talon jo 1970-lu-

vulla. He ovat myös aktiivisesti seuranneet alueeseensa liittyvää asutuspolitiikkaa. Tästä kertoo perheen isä:

Vois sanoo, et ensin tää yritettiin vaan tehdä niin houkuttelevaks, että ihmiset tulis tänne. [...] Mutta nyt sitte on tää maailmanperintöhomma tehny sen, että nyt ollaan vähän tarkempia ja [...] on ihan selvästi kiristetty linjaa mun mielestäni, jotta ne pihapiirit säilyis sitte. (KMLA, Um1b, 28.8.06)

Kertojan mukaan vanhaan puukaupunkiin piti aluksi houkutella asukkaita saneeraamaan puutaloja ajan asumisen tarpeita vastaaviksi. Alueelle muutti mm. nuoria lapsiperheitä, jotka saivat halvalla omakotitalon, kunhan näkivät vähän vaivaa sen kunnostamisessa. Tällöin alue elävöityi. Näin Vanha Rauma välttyi sitä uhaneelta purkutuomiolta, sen arvo ymmärrettiin ja siitä tuli suojelukohde. Asukkaan mukaan rakennussuojelun linja tiukentui viimeistään silloin, kun Vanha Rauma valittiin UNESCO:n maailmanperintökohteeksi. Asuinalueensa arvon nousun, sen julkisuuden ja turismin läsnäolon talon asukkaat ottivat vastaan avosylin.

Kesällä tääl on paljon turismia, ihan hirveesti turismia. Koko ajan se lisääntyy. On hirveen kiva istua tossa meidän lehtimajassa illalla ja juoda valkoviiniä ja kuunnella mitä kieliä siellä puhutaan aidan takana. (KMLA, Un1b, 28.8.06)

Emäntä kuvailee romanttisesti kesäillan viettoa valkoviinilasillisella puutarhassa aidan takana sorisevien vieraiden kielten luodessa hetkeen eksoottista tunnelmaa. Asukkaat nauttivat turistien mukanaan tuomasta kansainvälisyydestä. Oma rauha oli silti myös tärkeää.

Joskus mä oon saanu turistiryhmän kääntymään pihalla kun mä oon sanonu, että valitan, opastettu kierros alkaa vaan täysinä tasatunteina. [naurahtaa]. (KMLA, Um1b, 28.8.06)

Isäntä suhtautuu huumorilla yksityisalueelle eksyneisiin turisteihin, joille hän saattaa jopa esitellä pihaansa. Yksityisyydestään hän kuitenkin pitää kiinni ja päättää itse, milloin vieraat ovat tervetulleita.

Haaveena koti maailmanperintökohteessa

Koti syntyy aina siellä missä on omat tavarat ja mikä on sil hetkel omast mielest nätti. Sehän vaihtuu koko elämän ajan. Ainahan sen rakentaa omanlaiseksensa niillä resursseilla ja sillä maulla mikä on millonki. [...] Kyl mä uskon että monenlainen asumismuoto voi olla ihan hyvä, et mitä millonki. [...] Tää on meidän nukkekoti leikki. (KMLA, Un1c, 7.12.06)

Näin kertoo kodin olemuksesta asukas, joka yhdessä miehensä kanssa onnistui toteuttamaan pitkäaikaisen haaveensa asumisesta Vanhassa Raumassa. Pariskunta muutti sinne vuonna 1995 tietoisina alueen maailmanperintöarvosta ja sen arvostuksesta asuinalueena. He olivat juuri tehneet muualla sijainneessa omakotitalossaan ison remontin. Kun sitten yllättäen tarjoutui tilaisuus toteuttaa unelma vanhassa puutalossa asumisesta, syntyi talon ostopäätös hetkessä. Viikon sisällä pariskunta myi edellisen talonsa ja osti tilalle vanhan puutalon.

Kertojan mukaan koti on sidoksissa muuttuviin elämäntilanteisiin, aikaan, arvostuksiin, muotiin ja käytettävissä oleviin resursseihin. Hän kertoo oppikouluvuosistaan, jolloin hänen lapsuudenkotinaan oli hellahuone vanhassa puutalossa:

Kyl mäki häpesin sitä hellahuonees asumist oppikoulus. [...] Sillonhan oli ihan luksusta asuu kerrostalossa! (KMLA, Un1c, 7.12.06)

Oman kodin vaatimattomuus hävetti, kun hän vertasi sitä tuolloin ihanteellisena pidettyyn kerrostaloasumiseen. Opiskeluaikanaan hän sitten muuttikin kerrostaloasuntoon, jota piti opiskelijalle sopivana asumisen tapana. Perustettuaan perheen tuntui esikaupunkialueella sijainnut uusi omakotitalo hou-

uttelevimmalta vaihtoehdolta. Siellä oli lasten hyvä kasvaa aikuisiksi. Lasten lähdettyä kotoa heräsivät muistot omasta lapsuudenkodista vanhassa puutalossa puulämmitteisine uuneineen.

Elikkä tietyl taval tämmönen kaipuu puutaloon, uuneihin, muureihin tai niitten kans elämään tottuminen [...] jäi kytämään, ku sitten on lähteny asumaan myöhemmin kerrostaloissa. (KMLA, Un1c, 7.12.06)

Kertojan asumisen arvot olivat muuttuneet hänen elinaikanaan. Hän analysoi itse asiaa korostamalla ympäristön vaikutusta ihmisen arvovalintoihin ja makuun.

Se on must ollu kauheen hämmästyttävää, et kuinka pajon ympäristö muuttaa ihmistä, muuttaa arvoja, muuttaa käyttäytymistä... Enhän mä tullu niitten muutosten perään ikään kuin tietoisena, muutaku et mä haluun tänne ihanaan vanhaan taloon. Mitä siis niinku seuras? [...] Se sisustusmakuki muuttu aivan täysin modernista vanhanaikaseen. (KMLA, Un1c, 7.12.06)

Haastateltava myöntää Vanhan Rauman vaikuttaneen hänen makutottumuksiinsa ja valintoihinsa. Entisen kotinsa hän oli sisustanut moderneilla huonekaluilla, jotka hän myös toi miehensä kanssa ostamaansa vanhaan puutaloon. Jonkin ajan kuluttua hänestä alkoi

tuntua siltä, että vanhanaikaiset huonekalut sopisivat puutaloon paremmin. Hän huomasi makunsa muuttuneen jopa niin että vanhojen tavaroiden ja antiikkihuonekalujen keräämisestä on hänelle itselleen ja hänen miehelleen tullut harrastus. Hänen miehensä kiteyttää asian toteamukseen ”meil tää on niinku harrastus ja elämän tapa” (KMLA, Um1c, 7.12.06). Sisustamalla kotinsa vanhoilla huonekaluilla ja esineillä he halusivat myös herättää henkiin vanhaan puutaloon sopivaa menneisyyden tunnelmaa.

Jälkiteollisen ajan postmoderni kulutuskulttuuri teki uudella tavalla mahdolliseksi elämäntavan vaihtamisen. Elämäntyylejä saatetaan nyt kokeilla ja vaihtaa. Nykyisessä elämisyhteiskunnassa²² hyvin koulutetut ja hyvätuloiset toteuttavat ja kuluttavat elämyspalveluita muita enemmän. Asumisessa tärkeiksi ovat nousseet rakentamisen tapa, materiaalit ja ympäristötekijöiden merkitys. Asuinpaikasta on tullut tavaramerkki, jota asunnonvälittäjät markkinoivat.²³

Haastattelemani henkilöt olivat itse tietoisesti valinneet uudeksi asumistavakseen suojelukohtena olevan puutalon. Siksi rakennussuojelu oli heidän mielestään hyvä asia ja UNESCO:n maailmanperintökohteessa täytyikin olla valvontaa. Suojelun määräykset ja siihen liittyvä neuvonta myös helpottavat asukkaiden valintoja, kun ei itse tarvitse miettiä mitä saa tehdä ja mitä ei. Asukkaan tulee kuitenkin olla

myös itse aktiivinen ja pitää puoliaan etenkin silloin, kun tarjolla on useita hyväksyttäviä vaihtoehtoja:

Joku voi sanoa statuksensa varjolla, et vain minun makuni on oikea maku. [...] Helpost häviää jos ei oo sinnikäs ja jaksaa hakea esimerkiksi museovirastost sellas lausuntoa, et tää on ihan hyvä väri ja oikeaoppinen. [...] Et kaikkihan ei varmaan viitti. (KMLA, Un1c, 7.12.06)

Ulkopuolisten kiinnostus heidän kotiaan kohtaan on entisestään lisännyt asukkaiden omaa arvostusta kotiaan ja asuinalueitaan kohtaan:

Me ollaan tosi ylpeitä ja ilosia. Aivan ihanaa asua maailmanperintökohteessa! Ajatelkaa jotkut tulee kattoon meidän taloo! (KMLA, Un1c, 7.12.06)

Asumisen arki maailmanperintökohteessa

Neljän eri kiinteistön asukkaiden kokemukset asumisesta maailmanperintökohteessa sisälsivät monia yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja, koska asukkaiden henkilöhistoria, aikaisemmat kokemukset ja motiivit asua vanhassa puutalossa vaihtelivat. Yhteistä kaikille oli vanhan perinteisen puutalorakentamisen arvostaminen. Se oli kestävä ja kaunista. Vanha liitettiin



usein esteettisyyteen, sillä *"Vanha on nyt se mist ei voi luopuu. [...] Se on niin kaunista."* (KMLA, Un1c, 7.12.06) Siten vanhan, ajan kulumisen ja eletyn elämän näkyminen talossa on kaunista. Vanha liitettiin myös vanhanaikaisuuteen ja vaatimattomuuteen. Aina se kuitenkin oli tuttua ja turvallista ja siksi kaunista. Kaikissa neljässä kodissa oli vanhoja huonekaluja ja esineitä siksi, että ne miellyttivät silmää ja sopivat hyvin vanhaan puutaloon. Esineitä ja niihin liittyviä tarinoita esiteltiin mielellään. Kolme asukasta jopa harrasti antiikkiesineiden keräilyä, johon he olivat saaneet kimmokkeen asumisesta vanhassa puutalossa.

Haastatelluista henkilöistä kaksi oli syntyperäisiä vanharaumalaisia. Toinen heistä oli lähes koko elämänsä samassa puutalossa, toinen muutti kotitaloonsa asuttuaan välillä muualla. Molemmille asuminen Vanhassa Raumassa merkitsi voimakasta kotona olemisen tunnetta. He vaalivat taloa oman suvun historian vuoksi ja kokivat olevansa velvollisia säilyttämään talo, jotta myös heidän elämänsä talossa muistettaisiin. He painottivat omaa rooliaan talon ylläpitäjänä sukupol-

Vanha talo vaatii jatkuvaa huolenpitoa. Aina täytyy korjata ja kunnostaa jotakin. Vanha talo ei ole koskaan valmis, mutta se kestää. Kuva: Hannele Mäenpää 2007.

vien ketjussa ja katkeamatonta emotionaalista sidettä paikkaan. Vanha talo tarjoaa asukkaalle juuret:

Me ollaan vaan todistamassa tätä jatkumoa. [...] Se täytyy ymmärtää, et osaa [...] arvostaa sitä, et historia on siin mieles tärkeä [...] ilman tätä historiaa ei tietyst olis tätä nykyisyyttä [...] Et, se [historia] on säilyny tääl Vanhas Raumas niin hyvin ja se on aika ainutlaatunen kokemus ja et voi [...] itte asuu tääl, nii ei sitä voi mitenkään aliarvioida. (KMLA, Um1c, 7.12.06)

Lapsuuden positiivisiksi värittyneet kokemukset puutaloasumisesta ja siihen liittyvä nostalgia olivat kimmokkeena kolmelle asukkaalle muuttaa Vanhaan Raumaan. Joukossa oli myös yksi henkilö, jolla ei ollut aikaisempaa kokemusta vanhassa puutalossa asumisesta. Talon oston taustalla oli yleensä henkilön arvomaailma, missä perinteisellä suomalaisella rakennusperinteellä, ympäristöarvoilla, historiatietoisuudella ja elämisen laadulla on keskeinen asema. Nämä henkilöt olivat aina ihailleet Vanhan Rauman puutaloilyllä. Joskus ostopäätöksen syynä tai ainakin siihen vaikuttamassa oli talon edullisuus. Tämä koski nuoria ihmisiä, joilla oli halua, taitoa ja intoa vanhan talon korjaamiseen.

Puutaloasuminen asetettiin vastakkaiseksi kerrostaloasumiselle siitä riippumatta, oliko henkilöllä aikaisempia kokemuksia jälkimmäisestä. Siksi kerros-

taloasumista kuvattiin kylmäksi, persoonattomaksi ja oudoksi elämisen tavaksi, josta puuttui puutaloasumisen intiimisyys, lämpö, yksilöllisyys, vapaus sekä turvallisuus ja siihen liittyvä oman elämän hallinnan tunne. Puutalo oli myös ihmisen mittakaavaan sopiva, ihmisenkokoinen ja inhimillinen tapa elää. Talojen rakennusmateriaaleja ja rakennusteknisiä ratkaisuja pidettiin rationaalisina ja hyvin perusteltuina, sikäli kun ne sallivat nykyaikaisen elämäntavan. Talot olivat myös kestäviä, tilat muunneltavia ja niissä oli hirsirungon ansiosta hyvä ilmanvaihto. Puutaloasumiseen liittyvällä vapaudella taas ymmärrettiin riippumattomuutta muista, pyykin kuivattamista omalla pihalla ja mahdollisuudella rakentaa talosta sellainen koti kuin itse halusi.

Puutalossa asumisessa oli myös varjopuolensa. Talvella talot olivat kylmiä ja vetoisia. Suojelukohteen kunnossapitovelvollisuus oli kallista ja joskus syntyi ongelmia omien intressien ja suojelumääräysten välille. Vanhan talon ylläpito on ikuisuusprojekti. Aina täytyy korjata jotakin. Korjaustoimenpiteet taas vaativat paljon rahaa, aikaa ja vaivannäköä. Vanha talo ei ole koskaan valmis, mutta se kestää. Vanhassa puutalossa asuminen on asukkaiden valitsema elämäntapa. Valinta perustuu arvomaailmaan. Asukkaiden mukaan arvokkaan vanhan rakennuksen tai suvun

omistuksessa kauan olleen kodin kunnossapito on palkitsevaa.

Jatkuva historian läsnäolon tiedostaminen hämärtyy, kun asukkaan jokapäiväinen elämä, arki ja tavantomaiset kotityöt tapahtuvat talossa. Talossa eletään nykyhetkeä, se ei ole museo. Talon kunnossapito ei tarkoita vain ylevien periaatteiden noudattamista. Taloa kunnostetaan siksi, että siinä voisi asua. Kaikkien haastateltavien mielestä vanhassa puutalossa asuminen edellytti asukkaalta omatoimisuutta, kädentaitoja ja jatkuvaa valmiutta korjaamiseen ja kunnossapitoon.

Kyl tää vaatii sil taval enemmän, et kyl sul täytyy olla enemmän osaamista ja harrastuneisuutta, et uskaltaa tehdäki. Ei tääl voi jokaseen juttuun kutsuu ammattimiestä. Siinähän tullis konkurssi välittömästi. (KMLA, Um1c, 7.12.06)

Turismia ei koettu häiritseväksi. Turistin kiinnostuttua omasta talosta, piti asukas sitä imartelevana. Jotkut olivat myös valmiita esittelemään matkailijoille taloaan ja sen historiaa. Maailmanperintökohteessa asuminen ja Vanhan Rauman julkisuus koettiin myönteisinä asioina. Yksityisyydestä oltiin valmiita tinkimään, kun vastineeksi saatiin itsetuntoa kohottavaa hyvää palautetta. Yksityisyyden tarve puolestaan korostui, kun asukas sai suojeluviranomaiselta huonoa palautetta tekemistään ratkaisuksista tai te-

kemättömistä kunnostustoimenpiteistä. Vastaavasti saadessaan hyvää palautetta ja neuvoja korjausrakentamiseen, asukas oli valmis kompromisseihin suojeluviranomaisen kanssa.

Viitteet

- ¹ Suomen keskiaika ajoittuu n. 1150–1520 jKr.
- ² Viimeisen tuhoisan tulipalon kaupunki koki vuona 1682. Koivula, Jukka, Nurmi-Nielsen, Anna, Saarinen, Kalle, Tyllilä, Irma: *Vanha Rauma, Old Rauma*. Rauman museo, Rauma, 1992, 5–6.
- ³ Nurmi-Nielsen, Anna ja Lybeck, Jari: *Marela. Kaksi ja puoli vuosisataa Rauman historiaa*. Rauman museo, Rauma, 1983, 7.
- ⁴ *Vanha Rauma* 1992, 5–8.
- ⁵ Marelan tunnettu asutushistoria alkaa 1740-luvulta. Tuolloin laaditusta kortteleittain luetteloidusta veroluettelosta ilmenee, että Abraham Marelin on ollut Marelan isäntä. Vuodesta 1798 Marela siirtyi Paqvalinien porvarissuvulle. Marelan tontti laajeni, kun Adam Paqvalin liitti siihen vuonna 1823 ostamansa viereisen Jäkärin tontin ja tonttien yhteisnimiksi vakiintui Marela. Nykyinen päärakennus on rakennettu entisen Jäkärin tontin puoleiselle osalle. Nurmi-Nielsen & Lybeck 1983, 7, 15–19.
- ⁶ Nurmi-Nielsen & Lybeck 1983, 42–43, 46–56.
- ⁷ *Vanha Rauma* 1992, 15.
- ⁸ Helsingin keskustan rakentaminen ja Turun jälleenrakentaminen vuoden 1827 palon jälkeen vaikuttivat siihen, että empiriksi kutsutun tyyliuunnan mukainen ruutukaava muodostui esikuvaksi kaupunkirakentamisessa. Ruutukaavan mukaisesti katujen tuli olla suoria ja leveitä, tonttien suuria ja istutettuja. Ruutukaavan toteuttaminen oli kuitenkin ongelmallista Vanhassa Raumassa, jossa on keskiaikainen mutkittileva katuverkosto ja epäsäännölliset tonttien rajat. *Vanha Rauma* 1992, 7.
- ⁹ *Vanha Rauma*, 1992, 7–15.

- ¹⁰ Lehmuskallio, Pekka ja Tanhuanpää, Asko: *Rikas, rakas Vanha Rauma*. West Point, Rauma 2001, 43.
- ¹¹ RMA, Rauman museon Vanhan Rauman asumista käsittelevät haastattelut vuosilta 1983–1985. Haastatteluaineistossa on paljon muistitietoa kotieläimien pidosta. Kotieläimien, kuten lehmien pito, on loppunut Vanhassa Raumassa viime sotien jälkeen n. 1960-lukuun mennessä.
- ¹² *Vanha Rauma* 1992, 26–41.
- ¹³ Mahkonen, Sami: *Oikeus yksityisyyteen*. WSOY, Porvoo, 1997, 14–16.
- ¹⁴ Sappinen, Eero: *Arkielämän murros 1960- ja 1970- luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Kansatieteellinen arkisto 46. Vammalan kirjapaino Oy, 2000, 166–167.
- ¹⁵ Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen kansalaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Käsitettä *kotirauha* ei ole määritely perustuslain 10 §:ssä. Sen sijaan *yksityselämä* on käsitteellisesti osa *yksityisyyttä*, jota on laissa määritely. Siinä yksityiselämä ymmärretään henkilön yksityistä piiriä koskevaksi yleiskäsitteeksi ja oikeudeksi vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeudeksi määrätä itsestään ja ruumiistaan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklan 8 mukaan kotirauhan kunnioitus tarkoittaa sitä, ettei kenenkään kotiin saa aiheuttomasti puuttua. Ruuska, Kirsti: *Oma tupa, oma lupa. Kotirauha ja poliisin toimivalta*. Edita, Helsinki, 2007, 48. *Suomen perustuslaki*, Eduskunnan kanslia, Vammalan kirjapaino, Vammala, 2000.
- ¹⁶ Suomalaisista n. 58 % omistaa asuntonsa ja n. 54 % asuu pientaloissa. Rajanti, Taina: Mitä omaa löytyy omakotitalosta? *Oma koti. Omakotiasuminen Suomessa*. Toim. Anna-Maija Halme. Suomen Kotiseutuliitto, 2004, 90–91.
- ¹⁷ Granö, Päivi, Suominen, Jaakko, Tuomi-Nikula, Outi: ”Oma koti kullaa kallis” – Johdannoksi. *Koti, kaiho, paikka, muutos*. Toim. Granö, Päivi, Suominen, Jaakko, Tuomi-Nikula, Outi. Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja IV, Pori, 2004, 7–13.
- ¹⁸ *Ibid*, 10–11.
- ¹⁹ Häyrynen, Maunu: Maisemantutkijan kotiseutu. *Koti, kaiho, paikka, muutos*, 2004, 65–57.
- ²⁰ Sallinen, Susanna: Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena. *Koti, kaiho, paikka, muutos*, 2004, 86–87.
- ²¹ Vm2a, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma. (KMLA), Pori. Kotina suojeltu talo -tutkimushankkeen haastattelut 2006.
1. Vm2a, Un2b, 27.7.2006.
 2. Vn3a, 17.8.2006.
 3. Um1b, Un1b, 28.8.2006.
 4. Um1c, Un1c, 7.12.2006.
- Haastatellut henkilöt on koodattu seuraavan järjestelmän mukaisesti:
- V = Vanhassa Raumassa lapsuutensa viettänyt henkilö
 U = Vanhaan Raumaan aikuisikäisenä alueen ulkopuolelta muuttanut henkilö
 n = nainen
 m = mies
 1 = ikä 50–59 vuotta
 2 = ikä 60–70 vuotta
 3 = ikä 80–90 vuotta
 a = syntyperäinen Vanhan Rauman alueella asunut henkilö
 b = 1970-luvulla Vanhaan Raumaan muuttanut henkilö
 c = 1990-luvulla Vanhaan Raumaan muuttanut henkilö
- ²² Elämysyhteiskunnassa valitsijalla on keskeinen asema. Asuntoalan valitsevat kiinnittävät huomiota myös miljööräihin. Asumisen arvostus ei tällöin riipu yksinomaan asunnon ominaisuuksista vaan myös paikan vahvuuksista. Asuinalueen markkinointi pohjautuu tunnetason merkityksiin. Uuskallio, Irma: Asuinalueen arvostuksen muutos 1900-luvulla. *Oma koti. Omakotiasuminen Suomessa*. Toim. Anna-Maija Halme, Suomen Kotiseutuliitto 2004, 77–79.
- ²³ Uuskallio 2004, 77.

SAUNASSA JA PYYKILLÄ ARKISEN PUHTAUDEN YLLÄPITO YHTEISISSÄ TILOISSA VANHASSA RAUMASSA

Vielä ennen toista maailmansotaa kuuluivat yleiset saunat ja yhteiset pyykinpesupaikat erottamattomasti suomalaiseen kaupunkikulttuuriin. Yhteisöllisyys korostui, kun ihmiset tapasivat toisiaan saunassa, pyykkituovissa, matonpesulaitureilla ja kaivolla. Muutos alkoi viemäriverkoston ja vesijohtojen rakentamisen myötä 1930-luvun lopulla ja jatkuu toisen maailmansodan jälkeen kotitalouksien koneistumisen ja varustetason kohentuessa: pihaan tai taloon rakennettu oma sauna korvasi vähitellen yleiset saunat ja kotiin hankittu pyykinpesukone ja sähkömankeli yhteisesti käytetyt pyykkituvat. Tämä vähensi myös yhteisöllisyyttä, kun jokainen saattoi valita saunomisen ja pyykinpesun ajankohdan muista riippumatta. Kaupungin asukkaiden yhteisen arjen sijasta nykyelämässä korostuvatkin ydinperheen rooli ja yksityisyys.

Miten arkista hygieniaa ylläpidettiin Raumalla 1900-luvun alkuvuosikymmeninä – siihen aikaan, kun vesi haettiin yhteisestä kaivosta eikä perhesau-

na vielä kuulunut jokaisen pihapiirin tavanomaisiin rakennuksiin? Rauman yleisistä saunoista, pyykkituovista ja kaivoista on saatavilla niukasti tietoa.¹ Siksi lähteenä on tässä artikkelissa käytetty eri aikoina kerättyä muistitietoa, jota olen täydentänyt kolmella omalla haastattelulla.²

Tilan ja muistin välillä vallitsee voimakas yhteys. Siksi jopa kauan sitten kadonneet tai lähes tuntemattomiksi muuttuneet tilat voivat palauttaa mieleen muistoja ja aistimuksia aiemmista tilan kokemuksista.³ Tämän artikkelin lähdeaineistona käytetyt muistelmat liittyivät usein lapsuusaikaan. Lapsuudessa tilan hahmottaminen ja ympäristön kartoittaminen tapahtuu olennaisesti tekemisen ja liikkumisen kautta. Tämä ilmeni muistelmassa sauna- tai pyykkitulojen kuvausten funktionaalisuutena. Tilat hahmottivat sitä kautta mitä saunassa tai pyykkituovassa tehtiin ja missä järjestyksessä. Liike ja liikkuminen ovatkin olennaisia sekä tilan että tilallisten merkitysten muo-

toutumisessa. Tila *tilallistuu* liikkeessä. Arjen askareissa tutut paikat koettiin nimenomaan liikkumalla ja toimimalla. Rakennettujen ja rajaamattomien tilojen välille syntyy kosketuspintoja aistimaailman, kulkureittien ja muiden ihmisten kohtaamisen kautta. Tila yksinään ei voi muodostaa merkityksiä ilman tilassa elävää ja sitä käyttävää toimijaa.⁴ Tilalliset järjestelyt ovatkin keskeinen osa yhteisesti jaettua elämismaailmaa, jossa päivittäinen olemassaolo liikkeeseen ja tapoineen paitsi sijoittuu tilaan, myös muotoutuu tilassa ja tilasta.⁵ Vanhan Rauman asukkaiden käyttämät saunat, pesutuvat, mankelihuoneet, pyykkirannat ja yhteiset kaivot ovat olleet eräänlaisia sosiaalisen tilan keskiöitä. Ne ovat kohtaamispaikkoja, joissa menneen ajan yhteisöllinen kaupunkikulttuuri tiivistyy.⁶

Rauman yleiset saunat

Saunaa koskeva lainsäädäntö on vanhaa.⁷ Maunu Eerikinpojan kaupunkilaissa vahvistettiin vuonna 1349 saunarauhaa koskevat säädökset. Maunu Eerikinpojan Maanlaissa säädettiin, että saunan on sijaittava loitolla muista rakennuksista palovaaran vuoksi. Saunanpito-oikeus kuului jo varhain keskiajalla erioikeuksiin yhdessä pajan, myllyn, leipomon, kapakan tai majatalon pito-oikeuksien kanssa. Yleistä saunaa ei saanut

rakennuttaa eikä ylläpitää ilman lupaa. Saunan erioikeusmääräykset olivat voimassa kaikissa Euroopan kaupungeissa.⁸ Euroopan ensimmäiset yleiset saunat syntyivät Itävaltaan ja Ranskaan, josta ne 1200-luvulle tultaessa olivat levinneet koko Euroopan alueelle. Yleisen saunan kehittymiseen oli saatu vaikutteita roomalaisista termeistä, venäläisestä banjosta ja turkkilaisten hammanista.⁹

Suomalaisesta saunakulttuurista kertovat ensimmäiset kirjalliset lähteet ovat peräisin 1400- ja 1500-luvuilta, mutta sauna on tunnettu Suomessa jo aikaisemmin. Vanhin maininta nimenomaan ”suomalaisesta saunasta” on vuodelta 1696. Kaupunkisaunan rakennuttamiseen tarvittiin 1600-luvullakin lupa nimenomaan palovaaran vuoksi.¹⁰ Sauna oli tunnettu koko Suomi-Ruotsin alueella, mutta 1700-luvun puolestavälistä alkaen sauna alettiin Ruotsin alueella mieltää erityisesti suomalaiseksi.¹¹ Sauna ja saunominen jaetaan Suomessa itäiseen ja läntiseen kulttuurialueeseen. Oman tyyppinsä muodostaa hämäläis-lounais-suomalaisen sauna, joka tunnetaan myös hämäläisenä suursaunana.¹² 1800-luvun loppupuolella kaupungeissa oli jo maksullisia saunoja, joissa miehet ja naiset saunoivat yhdessä. Nämä yleiset saunat olivat ainakin 1900-luvun puoleenväliin asti kaupunkien asukkaiden tavallisimpia peseytymispaikkoja. Myös Raumalla oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä useita aktiivises-

sa käytössä olevia yleisiä saunoja. Tunnettuja saunoja olivat ainakin Silta-sauna, Kylpylaitos Vellamo, Porin Tullin sauna, ja Luostarinkadun sauna.

Silta-sauna sijaitsi kanaalin varrella Kalliokadulla kaupungintalon eteläpuolella. Puurakenteinen rakennus korvattiin vuonna 1923 kaksikerroksisella tiilirakennuksella¹³, jonka yläkerrassa oli tilaussauna perheitä varten ja alakerrassa erikseen omat osastot miehille ja naisille.¹⁴ Silta-saunassa 1950-luvulla työs-



Silta-Sauna äärimmäisenä vasemmalla vuonna 1899 otetussa valokuvassa. Kuva: Ida Berglund, Nordbergin kirjakauppa, postikortti, RM 3390.

kennelleen saunottajan mukaan saunaa ylläpitivät Jaakkolat. Siltasaunassa oli puulämmitteiset kiukaat ja suihkut, joista tuli lämmintä vettä.¹⁵ Kun saunan pitäminen ei enää kannattanut, Jaakkolat myivät rakennuksen Suomen Työväen Säästöpankille (STS) vuonna 1980.¹⁶ Paikalla on vieläkin pankkirakennus.

Nummenkadulla (nyk. Tullivahe) sijainnut **Kylpylaitos Vellamo** aloitti toimintansa vuonna 1930.¹⁷ Vellamoa ylläpitivät rouva Rantanen ja hänen aikuinen poikansa. Myös Vellamon alakerrassa olivat erilliset saunaosastot naisille ja miehille. Yläkerrassa oli kolme tilaussaunaa. Saunavuoroa odotellessa asiakas saattoi levähtää lukittavassa odotushuoneessa eli ns. hytissä, joka oli kalustettu kahdella sängyllä patjoiheen ja vuodevaatteineen.¹⁸ Kiukaat lämmitettiin alakerran pannuhuoneesta käsin ja saunoissa oli suihkut, joihin vesi johdettiin joesta.¹⁹ Vellamon saunatoiminta loppui 1950-luvulla.²⁰ Tämän jälkeen Vellamon tilat muutettiin asuinkäyttöön vuonna 1958.²¹ Vuonna 1982 Vellamon talo oli rapistuneessa kunnossa, ja vuoteen 1984 mennessä se oli purettu.²² Tällä hetkellä entisen Kylpylaitos Vellamon paikalla on parkkialue.²³

Vuonna 1898 rakennettu **Porin tullin sauna** sijaitsi tiilirakennuksessa Polttimonkadulla Tullin kiinteistön itäpuolella. Etäisyyttä Kylpylaitos Vellamoon oli vain pari sataa metriä.²⁴ Astuttaessa sisään Porin tullin saunan tervehti tulijaa vanhan saunan tuoksu. Saunassa

oli pitkät lauteet ja nurkassa suuri kiuas. Miehet yleensä istuivat ylälauteella, jossa sai kovimmat löylyt.²⁵

9.6.1900 Tullin talon omistaja J. W. Rosendahl haki muutoslupaa Porin tullin saunalle seuraavanlaisesti:

Piirros aivotusta sisustan muutoksesta tiilisen saunalaitoksen rakennuksessa, tontilla nro 81. Tullikorttelissa Rauman kaupungin uudesti järjestetyssä osassa. Muutos tehdään siten, että Työkansan saunan mies-naispuolten vaatehuoneen väliseinä, mikä on aiottu tiilistä, sekä kakluunilla kumpaankin huoneeseen, jätetään tekemättä; tuo väliseinä tehdään nyt laudasta, noin 2,40 metriä korkeaksi sekä varustetaan huoneet yhdellä yhteisellä kakluunilla, mikä siirretään vastakkaiselle seinälle alkuperäisesti aivottuja kahta kakluuniam, kuten piirros osoittaa. Rauma, Kesäkuun 9. p:nä 1900 J.W.Rosendahl²⁶

Raumalla partioineiden venäläisten sotilaiden muistettiin saunoneen Porin tullin saunassa.²⁷ Venäläiset sotilaat tulivat Raumalle vuonna 1914 turvaamaan valtakunnan rajoja ja viipyivät koko ensimmäisen maailmansodan ajan. Viimeiset sotilasta lähtivät Raumalta helmikuussa 1918.²⁸ 1930-luvulla Lounais-Suomen osuusteurastamo (LSO) ilmeisesti purki saunarakennuksen teurastamon tieltä.²⁹ Nykyään tällä paikalla on vain puistoaluetta.³⁰

Vuonna 1952 rakennettu **Luostarinkadun sauna** sijaitsi nimensä mukaisesti osoitteessa Luostarinkatu 4.



Mäenlaskua Kylpylaitos Vellamon pihalla vuonna 1934. Kuva: RM 2/1987.

katu 4. Alun alkaen Soikkelin perheen pitämä yleinen sauna sijaitsi rakennuksen kellarikerroksessa³¹, mutta vuonna 1956 saunaa laajennettiin rakentamalla sitä varten lisäsiipi.³² Luostarinkadun saunan toiminta päättyi 1970-luvun puolivälissä, ja vuonna 1976 saunarakennus muutettiin asuinkäyttöön.³³ Luostarinkadun saunan rakennus on edelleen omalla paikallaan. Sen tiloissa toimii nykyisin Rauman sotainvalidit ry:n toimisto ja kerhuhuone.³⁴

Raumalla yleinen sauna oli 1900-luvun alkuvuosikymmenillä siis tavallisesti kaksikerroksinen

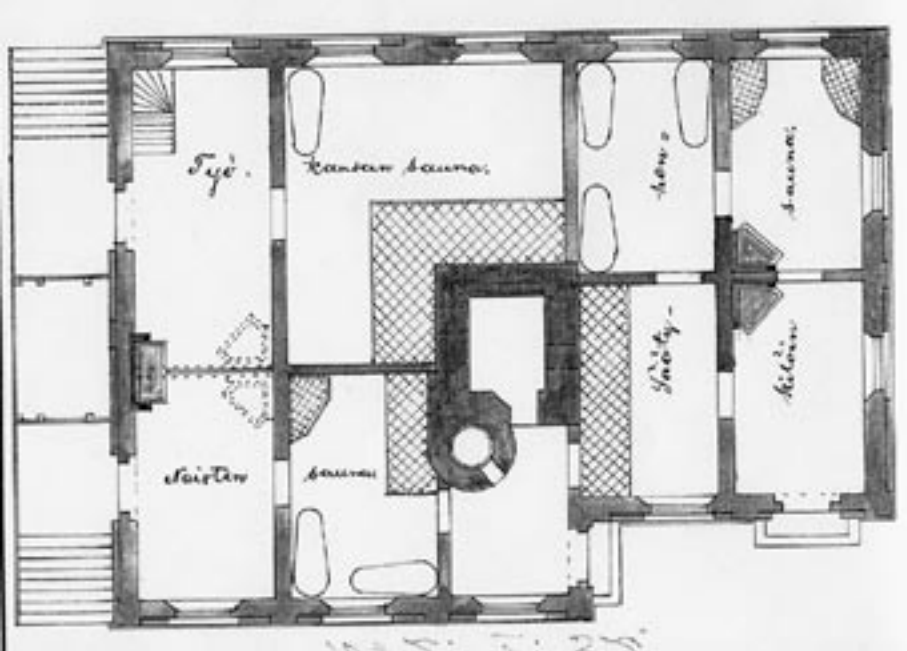
rakennus, jossa alakerrassa olivat miesten ja naisten tilat ja yläkerrassa tilaussaunat, joita kutsuttiin myös perhesaunoiksi. Tilaussaunoissa kävi ns. herrasväki. Myös suuret perheet saunoivat mielellään tilaussaunassa, jossa lapsia oli helpompi vahtia.³⁵ Yleiset saunat olivat auki torstaisin, perjantaisin ja lauantaisin n. klo 13.00–20.00. Saunapäivistä suosituin oli lauantai. Tavallista oli että saunassa käytiin kerran viikossa tunnin ajan. Kanta-asiakkailla oli tavallisesti vakiintuneet kylpemisajat, jotka tilaussaunan henkilökunta tiesi. Perheet toivat mukanaan omat pyyhkeensä ja kylpytakkinsa. Naisasiakkailla varsinkin oli mukanaan myös omat pesuaineet.³⁶ Saunassa käytettiin muun muassa Sunlight-merkkistä saippuaa, jolla pestiin myös hiukset.³⁷ Saunamaksu maksettiin kassalle, josta sai saunavihtojen ohella ostaa myös juomia – pilsneriolutta, limonadia ja kivennäisvettä.³⁸ Maksua vastaan saattoi lainata pyyhkeen ja laudeliinankin. Alakerran yhteis-saunassa saunominen maksoi 1930-luvulla noin 3 mk / hlö ja tilaussaunassa 7 mk / hlö.³⁹ Joulusaunassa kylvettiin tavallista komeammilla vihdoilla ja lauteille oli levitetty pitkiä rukiinolkia.⁴⁰

Lapsuuden saunamatkat olivat mukavaa muisteltavaa, vaikka peseytyminen sinänsä saattoikin lapselle olla vähemmän mieluinen kokemus: *”Ja pää, tukka – se piti pestä ja se ol kamalaa! Aina huudettiin ku menee saippua silmiin!”*⁴¹ Saunamatkakuvauksissa korostuivat

kuitenkin lapselle mieluisat muistot, kuten limonadin saaminen, perheen yhteinen kävelymatka ja kiireettömyys. *”Kyll meill ostettiin pullo [punaista limonadia] ain sitt. Meitä ol jo ennen jano, ko saunaan mentti!”*⁴²

Yleisessä saunassa työskentelivät lämmittäjä, kassa ja saunottaja. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa saunottajan ammattia harjoitti Suomessa 300 henkilöä.⁴³ Asiakkaat suhtautuivat usein myötätuntoisesti raskasta työtä tekevään saunottajaan: *”Ruuhkaa oli aamusta asti iltamyöhään. Mä sitte saunottajaa sitte surkuttelin, ku hän oli väsyny. Tottakai, vanhempi ihminen.”*⁴⁴ Saunottajan työ oli vaativaa, mutta silti huonosti palkattua. Ansiot kertyivät pienestä palvelurahasta, jonka asiakas antoi pesupalvelusta.⁴⁵ Saunottajan työn etuna oli kuitenkin se, että monesti sai aamupäivän olla kotona. Esimerkiksi Silta-saunassa asiakkaita palveli neljä saunottajaa. Saunottajalla oli valkoinen työasu ja muovinen esiliina. Puisen penkin päällä makaava asiakas pestiin päästä varpaisiin harjalla tai pesusienellä.⁴⁶ Saunottajan tehtäviin kuului myös järjestyksenpito ja esimerkiksi pesuämpärien puhdistaminen seuraavia asiakkaita varten. Sulkemisajan jälkeen, ennen kotiinlähtöä, hän monesti huolehti vielä saunan siivoamisestakin.

Aina eivät saunotettavat käyttäytyneet kohteliaasti, ja väärinkäsityksiäkin syntyi työn intiimiyden johdosta. *”Toiset oli ehkä liianki rohkeita”*⁴⁷ saunottaja muistelee, mutta ainakin jälkikäteen suhtautuu



Tullin talon omistaja J. W. Rosendahl haki vuonna 1900 muutoslupaa Porin tullin saunalle. Muutospiirustuksessa näkyvät erilliset "Työkansan sauna", "Naisten sauna" ja "Säätyhenkilöiden sauna". Porin tullin saunan muutospiirustus, hyväksytty 18.6.1900. Kuva: Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto.

asiaan huumorintajulla. Lähentelyyn pyrittiin suhtautumaan ammatillisen välinpitämättömästi "Sit oltiin vaan niinku että se ol työtä [...], ja sillä siisti"⁴⁸, saunottaja kuittaa. Työolosuhteisiin sopeuduttiin roolillisin kei-

noin, vaikka vasta-alkajalle työ saattoi tuntua ensin hieman hämmentävältä: "Kyl minnuu ujostutti alkuun [...] ja minä [...] aattelin, että minä en menekkään, mutta [...] siel oli [...] semmonen entinen saunottaja, ni se sano vaan et siinä otetaan äitisuhde, hän ku oli jo vanha ihminen nii hän osas neuvo, se riitti."⁴⁹

Yksityisten ylläpitämät vierassaunat

Yksityisten saunanomistajien ylläpitämät vierassaunat olivat oma erillinen osa Rauman saunakulttuuria. Näissä saunoissa kävi pientä maksua vastaan saunanomistajan tuttavien ja naapuruston asukkaita. Tällaiset saunat tunnettiin ainakin Naolan ja Marelan taloista.

Naolan sauna. Varhaista tietoa Naolan talon saunasta tarjoavat palovakuutusasiakirjat. Asiakirjojen mukaan kapteenin leski S. Liljenberg otti vuonna 1853 Naolaan palovakuutuksen. Tontin pohjoisrajalla oleva rakennus oli vanha, kunnoltaan välttävä ja punamullalla maalattu. Rakennuksessa oli kaksi eteistä, kamari, sauna, puuliiteri ja kaksi ruoka-aittaa, joissa oli ullakko. Tämä rakennus saunoineen tuhoutui talvisodan pommituksissa. Tilalle rakennettiin vuonna 1940 kalkkihiekkatiilinen uusi ulkorakennus, jossa oli käymälä ja puusuojia. Vuonna 1957 tähän rakennukseen tehtiin uusi sauna.⁵⁰ Naolan sauna toimi 1950-luvulla vieras-

saunana, jossa kävi Naolan kiinteistön asukkaiden lisäksi naapuruston asukkaita.⁵¹ Saunarakennus sijaitsee edelleen alkuperäisellä paikallaan. Vuonna 1994 rakennusta muutettiin paremmin ympäristöön sopivaksi.⁵² Nykyään sauna on kahden Naolan kiinteistön alueella asuvan perheen käytössä. Saunassa on vielä jäljellä alkuperäisellä paikallaan 1950-luvulta peräisin olevat Rauma-Repolan valmistama kiuas ja pata.⁵³

Marelan sauna eli Kaupin sauna. Marelan kiinteistön tunnetuimmat omistajat olivat Granlundit, jotka isännöivät Marelaa vuosina 1873–1907. Laivanvarustaja Gabriel Granlundin kuoltua vuonna 1901 Marela jäi hänen vaimonsa Kristiinan sekä poikiensa Gabrielin ja Juliuksen haltuun. Granlundit jatkoivat liiketoimintaa perustamalla yhtiön nimeltä Gabriel Granlund & Co, mutta ajautuivat vararikoon vuonna 1906 ja joutuivat myymään Marelan. Tobias ja Johanna Kauppi ostivat Marelan vuonna 1907 pidetyssä konkurssi- huutokaupassa. Heidän aikanaan Marelassa asui paljon vuokralaisia.⁵⁴ Marelan taloon tehtiin vuonna 1911 Kikutkränniä vasten olevaan ulkorakennusriviin tiilinen sauna. Sen suunnitteli Leonard Ahti.⁵⁵ Marelan sauna oli tilaussauna, jossa oman väen lisäksi saunoivat tunnin välein tuttuja saunavieraita naapurustosta. Sauna tunnettiin Kaupin saunana omistajiensa mukaan. Kaupin emäntä siivosi itse saunan aina kylpemiskertojen välissä ja kutoi ryijyjä sillä aikaa kun vieraat saunoivat. Sau-

nassa oli aina tarjolla kylmää kotikaljaa jota erityisesti lapset joivat mielellään.⁵⁶ Tobias Kauppi kuoli vuonna 1921, minkä jälkeen Johanna Kauppi emännöi Marelaa. Vuonna 1942 hän myi Marelan sukulaisilleen Emil ja Fanny Eloselle. Kauppaehtoihin kuului, että tuolloin jo 86-vuotias Johanna Kauppi sai pitää omassa käytössä Marelan saunaa ja asua tontin itäreunan kahden huoneen huoneistoa. Emil Elonen kuoli vuonna 1968 ja Fanny Elonen vuotta myöhemmin. Marela siirtyi heidän lastensa haltuun vuoteen 1978 asti, jolloin Rauman kaupunki osti kiinteistön.⁵⁷ Vuonna 1979 Marelan lännenpuoleinen rakennus muutettiin museon näyttelytiloiksi ja vuosina 1978–1980 idänpuoleisen rakennuksen tilat muutettiin museon toimistokäyttöön.⁵⁸ Marelan päärakennus avattiin museoyleisölle huhtikuussa 1981.⁵⁹ Marelan saunarakennus on vielä paikallaan, mutta ei enää alkuperäisessä käytössä.

Yleiset saunat jäivät tarpeettomina pois käytöstä viimeistään 1970-luvulla. Niiden sijaan alettiin omakotitaloihin tehdä vain oman perheen käyttöön tarkoitettuja saunoja. Kerrostaloissa asuvat käyttivät taloyhtiön saunaa, jota asukkaat varasivat perheittäin. Lisäksi moni raumalainen kävi saunomassa vuonna 1972 rakennetussa uimahallissa.⁶⁰ Myös kylpyhuoneet, jotka 1970-luvulle tultaessa olivat muodostuneet jokapäiväiseksi peseytymispaikaksi, vähensivät saunan tarvetta.⁶¹

Pyykillä Vanhassa Raumassa

Ennen sähkökäyttöisiä pesukoneita pyykinpesu oli monivaiheista, raskasta ja aikaa vievää työtä, joka saattoi kestää useita päiviä.⁶² Peseminen, huuhtelevaaminen, kuivaaminen ja mankelointi saattoivat tapahtua eri paikoissa. Vanhan Rauman taloissa vain harvalla oli oma pyykitupa ja mankeli. Siksi pyykkiä pestiin yhteisissä pesutuvissa, jollainen oli esimerkiksi Siltasaunan ja Vellamon saunan yhteydessä. Pyykkiä on käyty pesemässä myös Mikolan talossa, jossa oli vuokrapesutupa.⁶³ Muita pyykitupia olivat Eteläkadulla Kallion pyykitupa ja jokirannassa Fredriksonin pyykitupa. Pesutuvasta varattiin aika etukäteen ja sen käytöstä maksettiin.

Pyykki jaettiin kaksi kertaa vuodessa (kesällä ja talvella) pesutuvassa pestävään isoon pyykkiin, viikoittain pestävään pikkupyykkiin ja tarpeen mukaan pestävään hienopyykkiin. Isolla pyykillä tarkoitetaan valkopyykkiä ja mattoja, pikkupyykillä sukkia ja alusvaatteita ja hienopyykillä värillisiä ja villaisia vaatteita sekä pienempää kulutusta kestäviä tekstiileitä. Pyykkiä pestiin erikseen myös ennen suuria juhlapyyhiä, kuten joulua ja juhannusta.

Valkopyykki keitettiin ensin padassa lipeävedessä, jonka jälkeen sitä haudutettiin useita tunteja. Puhdas pyykki huuhdottiin eli ”virutettiin” jokirannassa tai

Otanlahdessa. Meriveden ominaisuuksia huuhteluvetenä kiiteltiin. Merivedessä virutetusta pyykistä kerrottiin tulevan kirkasta ja raikasta.⁶⁴ Talvisin pyykki virutettiin avannossa. Eräs Vanhan Rauman asukas kertoo talvisesta pyykin pesusta näin:

Se pyykki ol kuumaa [...] ko se ol lippiäs, ko tommost haudepyykkii tekee [...] niin ei siin mitä kädet palelemaan ruppe.
(RMA, N0/1003, 9.6.1988)

Mielikuva kylmästä talvi-ilmasta, jäisestä avantovedestä ja höyryävän kuumasta haudepyykistä tuntuu sormenpäissä asti. Kokeneen pyykinpesijän kädet olivat jo tottuneet avannossa viruttamiseen ja kuuman pyykin käsittelyyn.

Mikolan talon pyykitupa Isokadulla oli erään raumalaisen asukkaan muistikuvan mukaan seuraavanlainen:

Se oli rapattu talo, [...] semmonen pitkä piharakennus, ja siit toinen pää oli sitä saunaosastoo. Ja siin oli ens eteinen, sit oli siit eteen ni pukuhuone, ku siel saunottiin myös, ja sit vasemmal oli se pyykki-saunatupa. Siel saunatuvas oli iso muuri, pata, eli sen al sit pistettiin prasui ja lämmitettiin sit se [vedellä täytetty pata], ja sit siihen pyykkii ja jotai [...] pesuainet.
(KMLA, M2/1Y, 24.2.2007)



Muistikuvassa korostuu funktionaalisuus. Kaikille esineille ja huoneille oli oma tarkoituksensa, tilan kuvailemisen myötä myös toiminta havainnollistuu ja herää ikään kuin henkiin.

Pyykinpesusta huolehti pääsääntöisesti perheen äiti tai kotiapulainen. Perheen tyttäret ja nuorimmat pojat olivat mukana auttamassa. Pyykkikorit ja pesuvälineet kuljetettiin ensin hevosella tai myöhemmin autolla pyykkitupaan, virutuspaikalle ja mankeliin. Perheen isän tehtävänä oli auttaa kantamaan raskaita pyykkikoreja ja pesusaaveja. Lapsuudenkokemuksena

Pyykinpesijät jonossa Otanlahden pyykkituvalla. Kuva: W. Wihlman 1899, RM.

pyykkitupamatkat olivat pitkäväteisiä kesäisiin merenrannassa vietettyihin pyykkipäiviin verrattuna:

Lapsen muistan sen et ku aika kävi ain pitkäks, mä en tykänny niist päivist ollenkaa [...] ku siihen men sit melkeen kokonaan se päivä ku ne pesivä ja laittova [...] ja muistan ku mä istuin siel [...] pukuhuoneessaki ku ei oikeen keksiny enää mittään tekemist [...] ja katotaan kelloo siin ku

se napsuttel siin ettiinpään ja katon et kyl se hittaast menee!
(KMLA, M2/1Y, 24.2.2007)

Tärkeä pyykinpesupaikka oli Otanlahti, jossa oli kaksi pyykkitupaa. Toisessa sai pestä kaiken väristä ja tyyppistä pyykkiä, toinen oli valkopyykkiä varten.⁶⁵ Paikalla oli yleensä samanaikaisesti paljon pyykinpesijöitä. Toisinaan valkopyykkiä keitettiin padassa Otanlahden rannassa. Otanlahdessa pestiin myös mattopyykkiä. Otanlahden pyykkituvassa oli ison punaisen katoksen alla suuria tynnyreitä, joissa matonpesijät seisoivat. Rakennus ikään kuin kellui meren rannassa.⁶⁶

Otanlahti tunnettiin myös vapaa-ajan vieton paikana, jossa käytiin kesäisin uimassa. Moni raumalainen muistaa kesäiset pyykkipäivätkin Otanlahdessa eräänlaisina kesäretkinä. Yleensä pyykin pesuun ja kuivattamiseen kului koko päivä. Lapset uivat ja leikkivät kallioilla sillä aikaa kun pyykkiä pestiin. Metsänreunaan ripustettiin pyykkinaruja, joille puhdas pyykki lopuksi ripustettiin kuivumaan.⁶⁷ Pyykin kuivumista odotellessa syötiin eväät. Kahvi keitettiin pannussa nuotiolla, joka oli tehty kivenkoloon. Tarjolla oli myös limonadia ja voileipiä.

Kirjopyykki, villavaatteet ja muut kuluttavaa pyykinpesua ja vahvoja pesuaineita heikosti kestävät tekstiilit pestiin pesusoikossa saippualla hangaten.

Pikkupyykkiä pestiin viikoittain kotona keittiössä tai pihalla. Perheissä, joissa oli pieniä lapsia, pyykkiä saatiin pestä jopa päivittäin.⁶⁸

Puhdas pyykki kuivattiin kesäisin pihalla tai talvisin vintillä. Vanhan Rauman taloissa oli pitkät vintit ja siellä pyykkinarut. Kuiva pyykki taiteltiin pärekoireihin ja vietiin etukäteen varattuun vuokramankeliin joko Koskelan mankelkamariin, joka sijaitsi Kuningankaatu 28:n ulkorakennuksessa, Siltasaunaan⁶⁹, Iso-Tiulan taloon⁷⁰, tai kylpylaitos Vellamoon, missä myös oli iso sähkömankeli ainakin jo 1930-luvulla.⁷¹ Mankelille oli oma huone, joka varattiin kerrallaan vain varttitunniksi tai korkeintaan puoleksi tunniksi, sillä sähkö oli kallista.⁷²

Koskelan mankeli oli suuri puusta valmistettu laite, jossa painona oli pyöreä marmorikivi ja jota kierrettiin valurautaisella veivillä. Vaatteet käärittiin sorvattujen puisten telarullien ympärille ja syötettiin mankeliin siten, että ne kierivät painon alta. Vaihteesta kääntämällä telat saatiin irti ja vaatteet irrotettua.⁷³ Tunnin mittainen mankelivuoro maksoi 1920-luvulla noin 1,50 mk. Mankeli oli kovassa käytössä, sillä harvalla oli mahdollisuus mankeloida omassa kodissaan.⁷⁴ ”*Se piti pientä kolinaa [...], se oli mun nuoruuteni musiikkia*”⁷⁵, muistelee mankelinomistajan poika ääntä, joka tuli jokapäiväiseksi tutuksi. Kolina oli kuin turvallinen signaali, joka viestitti liiketoimien sujuvan. Joskus ääni

ärsyttikin. Omistajalleen mankelin kolina merkitsi hyvinvointia ja vaurastumista, mutta myös kovaa työnte-koa. Oli tärkeää, että asiakkaita riitti tungokseen asti. Koskelan mankeli oli sikäli poikkeus, ettei se sijainnut pyykkituvan tai saunan yhteydessä, vaan edusti yhden perheen yksityisyritteliäisyyttä. Mankeloinnin jälkeen tuoksuvan puhtaata ja sileät liinavaatteet vietiin kotiin ja viikattiin kaappeihin odottamaan käyttöä.

Ongelmana puhdas vesi

Raumalaiset olivat useiden sukupolvien ajan kantaneet juomavetensä hyväksi tunnetuista kaupungin yhteisistä kaivoista. Juomavettä riitti kaikille, koska pyykit oli tapana pestä Otanlahden rannalla. 1900-luvun alussa vesipula alkoi vaivata raumalaisia. Erityisesti kesän 1909 aikana kuivuus aiheutti vesipulaa. Vesipulan lisäksi ongelmana oli myös kaivojen veden laadun pilaantuminen käyttäjien huolimattomuuden takia. Vettä saatettiin ottaa kaivosta likaisella ämpärillä. Lisäksi kaivoveden puhtausta uhkasi saastuva maaperä. Vanhat vesikaivot, sakokaivot ja kuivakäymälät eivät olleet kovin tiiviitä ja niiden laskemat ainekset pääsivät sekoittumaan toisiinsa maaperän läpi.⁷⁶ Myös jokiveden saastumisen pelättiin pilaavan kaivojen veden, sillä Rauman nahkatehdas laski jokeen jätevetensä. Jokeen päätyivät



Vedenkuljetusta talvisella Savilanaukiolla 3.3.1936. Kuva: J. Karhula, RM 1895.

myös kaupungin likavedet.⁷⁷ Eräs asukas muistelee kaupungin kaivoja ja niiden sijaintia näin:

Vedestä oli puutetta, se oli haettava jos ei muusta, niin joesta. Ja joessa ei ainakaan heinäkuussa ollut vettä. Se täytyi sitten ämpärillä hakea sieltä kaupungin vesipostista...Tääl oli semmosia kaivoja, siin Hauenguanos oli yks kaivo ja Kalatoril oli yks kaivo. Siis semmosia mis oli se heiluri ja. Sairaalan edes oli kaivo. Ne piti sieltä hakea. (RMA, M2/667, 668, 680, 19.7.1985)

Vettä haettiin ämpärillä käsin kantamalla tai sitten hevoskärryillä. Joillakin oli suuri hanalla varustettu tynnyri, joka kuljetettiin kaivolle hevosen avulla. Kotona pestävää pikkupyökyä varten haettiin vettä myös tynnyrillä. Kirstin talon kaivosta haettiin vain ihmisten ruoka- ja juomavedet. *”Ei siitä lehmille olis riittänyt”*⁷⁸ vedenhakija muistelee. Kirstin, Hauenguanon, Kalatorin ja Sairaalan kaivon lisäksi oli ainakin vielä Savilanaukion kaivo ja Tekkalan kaivo, joka sijaitsi Tekkalan talon ja Vanhan hautausmaan luona Itäkadulla.⁷⁹ Harvalla asukkaalla oli kaivo omassa pihassa, mutta jos jollakin oli, sitä hyödynsivät talon oman väen lisäksi myös naapurit.

Vuonna 1923 Rauman kaupunginvaltuusto hyväksyi periaatteen vesi- ja viemärlaitoksen rakentamisesta. Asiaan palattiin uudestaan kuitenkin vasta vuonna 1932, jolloin valtuusto hylkäsi viemärlaitoksen rakentamisen yhden äänen enemmistöllä. Asian puolestapuhujana esiintyi kaupunginjohtaja Oskar Nero ja terveydenhoitolautakunta asettui tukemaan häntä. Se vetosi elintason nousun synnyttämään puhtauden vaatimukseen ja muistutti kaivoveden pilaantumisesta. Vesi- ja viemäriverkoston rakentamista perusteltiin myös kaupungin kehittymisen ehtona ja tautiepidemioitten torjumisella. Lopulta valtuusto hyväksyi hankkeen yksimielisesti vuonna 1933. Marraskuun 28. päivänä 1934 vesi päästettiin uusiin

vesijohtoihin tasan kello 13, jolloin 40 taloa sai vettä omasta hanasta. 1930-luvun lopulla vesi tuli jo kolmeensataan talouteen ja seitsemääntoista kaupungin laitokseen.⁸⁰ Monet kaivoista hajotettiin ja suljettiin tämän jälkeen.

Varustetaso parantuu – koti koneistuu

Kodinkoneet yleistyivät kotitalouksissa 1960- ja 1970-luvuilla. Pyykin käsittely helpottui vesijohtojen, viemäreiden ja sähkökäyttöisten pyykinpesukoneiden ja mankelien tultua kotitalouksiin. Sähkökäyttöinen pesukone esiteltiin Suomessa ensimmäistä kertaa Työtehoseuran näyttelyssä vuonna 1948. Kehittyneempää automaattista pyykinpesukonetta kokeiltiin vuonna 1957.⁸¹ Pulsaattoripesukoneita hankittiin kotitalouksiin 1950- ja 1960-luvuilla. Kerrostaloissa asukkailla oli yleensä 1950-luvulta lähtien käytettävissä yhteiset pesutuvat, kuivaushuoneet ja mankelihuoneet. Pesutuvissa oli tuolloin kuitenkin vielä pyykkipadat, pesualtaat ja pyykinpesussa käytettiin pyykkilautaa. Käsiikäyttöiset mankelit olivat kerrostalo-yhtiöissä yleisiä vielä 1950-luvulla. Pesukoneita alettiin kerrostaloihin asentaa 1960-luvulla.⁸² 1960–1970-luvun kerrostalojen pyykkitupien vakiovarusteisiin kuuluivat pesukone, linko, pyykkialtaat ja mankeli. Pyykkituvan li-

säksi tämän ajan kerrostalojen vakituisia yhteisiä tiloja olivat sauna ja kuivaushuone.⁸³ Sähkömankeli alkoi kotitalouksissa yleistyä vasta 1970-luvulla, samoin automaattipesukone.⁸⁴

Kotien varustetason kehittymisen ja kodin koneistumisen jälkeen vuokrapesutuvat jäivät samalla tavalla tarpeettomiksi kuin yleiset saunatkin. Kokemukset pesupaikoille tehdyistä arkielämää tahdittavista matkoista ovatkin siirtyneet mieleen muistoiksi. Muistojen kautta välittyvä aistimaailma, äänet, tuoksut, värit ja maut voivat hetkeksi loihtia nämä kokemukset tähän päivään.⁸⁵ Muistoihin ovat myös siirtyneet näiden arjen rutiinien lomassa tapahtuneet kohtaamiset muiden ihmisten kanssa. Yleiset saunat, pesutuvat ja mankelit eivät enää toimi kaupunkikulttuurin sosiaalisina keskiöinä. Sosiaalinen tila, joka aikaisemmin on muodostunut useammista kontakteista, tiiviimmästä yhteisöllisyydestä, on muuttunut siirryttäessä yhä enemmän kodin piiriin, yksityisyyden kuoreen. Kerrostalojen pesutupia lukuun ottamatta viimeiset yleiset pesutilat ovat Raumalta hävinneet 1980-luvulle tultaessa.

Viitteet

¹ Hygienian historiasta -tietokanta <http://www.info.uta.fi/kurs-sit/a9/hygienia/> on Tampereen yliopiston ylläpitämä hakutietokanta, joka ohjaa aihepiireittäin lähdekirjallisuuden äärelle.

Raumakuvasto www.raumakuvasto.fi on tietokanta, jossa on esillä vanhoja raumalaisia valokuvia ja lyhyitä selostuksia niiden yhteydessä. Rauman museo on toteuttanut Vanhan Rauman taloista tietokannan, jossa esitetään lyhyesti kustakin lueteloidusta talosta sen historia ja nykytilanne.

² Rauman museon toimesta on vuosina 1983–1985 kerätty laaja Vanhan Rauman asumista koskeva kansatieteellinen haastatteluaineisto, joka on ollut tärkeä lähde tässä artikkelissa. Rauman museon tutkija Marja Niemi on haastatellut vuonna 2004 Vanhan Rauman asukasta aihepiiristä Elämää Raumalla. Tätä haastattelua olen myös hyödyntänyt, sillä se sisältää yksityiskohtaista tietoa Kylpylaitos Vellamosta. Itse olen haastatellut kahta Vanhassa Raumassa asunutta asukasta sekä tietävästi viimeistä clossa olevaa raumalaista saunottajaa.

Haastattelut

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma KMLA:

Haastattelun koodiavain:

N = nainen

M = mies

1 = 1910-luvulla syntynyt

2 = 1950-luvulla syntynyt

Haastattelunumero 1–3

Y = aineistoryhmän nimi = yhteiset tilat

KMLA, M2/1Y, 24.2.2007

KMLA, N1/2Y, 24.2.2007

KMLA, N1/3Y, 26.2.2007

Asiantuntijahaastattelut

Koivula, Jukka, arkkitehti. 9.1.2007 (KMLA, Helena Mäenpää, md-nauhoite ja muistiinpanot)

Rauman museon arkisto RMA:

RMA, nauhoitearkisto, Rauma

Vanhan Rauman asuminen -haastattelukokoelma 1984, liitteinnot

Niemi, Marja: Elämää Raumalla. 11.10.2004. Nauhoite, arkistonro 1324

Haastattelun koodiavain:

N = nainen

- M = mies
 0 = ennen vuotta 1909 syntyneet
 1 = vuosina 1910–1919 syntyneet
 2 = vuosina 1920–1929 syntyneet
 Haastattelun numero ja päivämäärä
- ³ Saarikangas, Kirsi: Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. *Eletty ja muistettu tila*. Toim. Taina Syrjämaa ja Janne Tunturi. Historiallinen Arkisto 215. SKS, Helsinki, 2002, 63.
- ⁴ Saarikangas 2002, 48.
- ⁵ Saarikangas 2002, 55.
- ⁶ Saarikankaan mukaan ”[r]ajattu fyysinen tila ei näin koskaan ole vain yksi tila, vaan siihen sisältyy useita tiloja. Se on arkkitehtoninen, materiaallinen ja sosiaalinen tila, kokoelma moninaisia kulttuurisia käytäntöjä, kuvia ja ajatuksia.” Saarikangas 2002, 55–56.
- ⁷ Germaanien Lex Baiuvaris (511–535 jKr.) mainitsee saunan, ja vanhimpiin skandinaavisiin lakiteksteihin sisältyy määräyksiä saunasta. Vuorenjuuri, Martti: *Sauna kautta aikojen*. Otava, Helsinki, 1967, 135.
- ⁸ Saunanpito-oikeus oli usein periytyvä, mutta toisinaan sen sai vain elinajaksi. Maa-aateli saattoi myydä tai vuokrata hallussaan olevan oikeuden yksityisille tai järjestölle. Myös vapaat kaupungit saattoivat myydä saunaoikeuksia. Uusia kaupungeja perustettaessa kaupunki sai kaikki saunaoikeudet. Vuorenjuuri 1967, 135–136.
- ⁹ Räsänen, Matti ja Tuomi-Nikula Outi: *Saksanmaalla. Kansanelämää keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki, 2000, 182–183.
- ¹⁰ Esimerkiksi Saksassa annettiin Stuttgartin palosuojelusuunnitelmassa vuonna 1607 lupa vain sellaisen yksityisen saunan ylläpitämiseen, jonka savupiippu on muurattu hyvin ja ulottuu talon harjalle saakka. Zittaussa kaikkien käsityöläisten saunakiukaat rikottiin paloturvallisuuden vuoksi vuonna 1610. Vuorenjuuri 1967, 140–141.
- ¹¹ Vuorenjuuri 1967, 305–307.
- ¹² Itäsuomalaisen ja länsisuomalaisen saunan ero näkyy paitsi saunomistavoissa, myös saunarakennuksissa. Itäsuomalaista saunaa käytettiin useimmiten vain peseytymiseen, kun taas länsisuomalaisessa saunassa on hoidettu peseytymisen lisäksi myös talousaskareita. Hämäläis-lounais-suomalainen sauna poikkeaa länsisuomalaisesta saunasta kokonsa perusteella ja sen arvellaan olevan vasta valistuksenajalla ruotsalaisen esikuvan mukaan kehittynyt saunatyyppi. Vuorenjuuri 1967, 353.
- ¹³ Rakennuspiirustukset 14.6.1923. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto, piirustus 2–12–71.
- ¹⁴ RMA, M1/692 A, B, 694 A, B, 20.8.1985.
- ¹⁵ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ¹⁶ Rakennuslupa myönnetty 20.12.1978, lopputarkastus 1980. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto, piirustus 2–212–1, 313/78; KMLA, N1/2Y, 24.2.2007.
- ¹⁷ Muutospiirustus vuodelta 1930, jolloin on haettu rakennuksen muutos saunalaitokseksi. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto, 1–30–9.
- ¹⁸ RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Ibid.
- ²¹ Yleinen sauna asuinrakennukseksi, muutospiirustus 24.3.1958. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto, piirustus 1–30–9, 25/58.
- ²² RMA, N2/579 A, B, 580 A, B, 3.9.1984.
- ²³ RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ²⁴ Rakennuspiirustus on hyväksytty 8.9.1898. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto; RMA N1/442, 27.7.1983.
- ²⁵ RMA, N1/577 A, B, 578 A, 29.8.1984.
- ²⁶ Porin tullin saunan muutospiirustus, hyväksytty 18.6.1900. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto.
- ²⁷ M1/692 A, B, 694 A, B, 20.8.1985.
- ²⁸ Heino, Ulla: *Rauma. Idylliä ja tehokkuutta 1875–2000*. Kehityksen kirjapaino, Pori, 2002, 258–271.
- ²⁹ RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ³⁰ Ibid.
- ³¹ Ensimmäinen rakennuslupa myönnetty 26.5.1952. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto, 1-70-1.

- ³² Muutoslupa saunaa koskevasta laajennusosasta 23.4.1956. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto 37/56, lopputarkastus 1960.
- ³³ Muutoslupa; sauna asunnoiksi 28.4.1976. Rauman kaupungin ympäristövirasto, Rakennusvalvonnan arkisto, 84/76.
- ³⁴ KMLA, N1/2Y, 24.2.2007.
- ³⁵ RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ³⁶ KMLA, N1/2Y, 24.2.2007.
- ³⁷ Ibid.
- ³⁸ RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ⁴¹ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ⁴² RMA, N1/603 A, B, 604 A, B, 17.12.1984.
- ⁴³ Vuorenjuuri, 1967, 331.
- ⁴⁴ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ⁴⁵ KMLA, N1/2Y, 24.2.2007.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ Ibid.
- ⁴⁸ Ibid.
- ⁴⁹ Ibid.
- ⁵⁰ Vanhan Rauman talot. http://www.rauma.fi/museo/vr_rakennukset/rakennukset/aloitussivu.htm Luettu 15.10.2007.
- ⁵¹ KMLA, arkkitehti Jukka Koivula 9.1.2007.
- ⁵² Vanhan Rauman talot. http://www.rauma.fi/museo/vr_rakennukset/rakennukset/aloitussivu.htm Luettu 15.10.2007.
- ⁵³ KMLA, arkkitehti Jukka Koivula 9.1.2007.
- ⁵⁴ Nurmi-Nielsen, Anna: *Marela*. Oy Länsi-Suomi, Rauma, 1984, 33–39.
- ⁵⁵ Nurmi-Nielsen 1984, 58.
- ⁵⁶ RMA, N1/695 A, B, 696, A, 27.8.1985.
- ⁵⁷ Nurmi-Nielsen 1984, 39–40.
- ⁵⁸ Vanhan Rauman talot. http://www.rauma.fi/museo/vr_rakennukset/rakennukset/aloitussivu.htm Luettu 15.10.2007.
- ⁵⁹ Nurmi-Nielsen 1984, 3.
- ⁶⁰ Rauman Uimaseuran historiaa. <http://www.raumanuimaseura.net/historia.html> Luettu 15.10.2007.
- ⁶¹ 1950-luvulla kylpyhuone ja lämmin vesi oli noin 7 %:ssa suomalaisista asunnoista, viemäri noin joka neljännessä ja WC noin joka kuudennessa asunnossa. Vesijohto, viemäri, WC, keskuslämmitys ja sähkölaitteet olivat maan kaikissa asunnoissa vuonna 1960 lähes kaksi kertaa yleisempiä kuin vuonna 1950. Sappinen, Eero: *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvulla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Kansatieteellinen arkisto 46. Helsinki, 2000, 125–126.
- ⁶² Vuorela, Toivo: *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY, Porvoo, 1998, 523.
- ⁶³ KMLA, M2/1Y, 24.2.2007.
- ⁶⁴ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ⁶⁵ RMA, N1/603 A, B, 604 A, B, 17.12.1984.
- ⁶⁶ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ⁶⁷ Suojamaa 1946, 237.
- ⁶⁸ Sappinen 2000, 233.
- ⁶⁹ KMLA, N1/3Y, 26.2.2007.
- ⁷⁰ RMA, N0/561 A, B, 11.7.1984.
- ⁷¹ Muita yleisiä mankeleita muisteltiin olleen Raumanlinnan alakerrassa, Isokadulla ja Satamakadulla. Kulmalankadulla oli mankeli jota sanottiin Virtasen mankeliksi.
- ⁷² RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ⁷³ RMA, M2/572 A/1984, 24.8.1984.
- ⁷⁴ Ibid.
- ⁷⁵ Ibid.
- ⁷⁶ Niemi, Tapio: *Vanhan Rauman vuosisadat*. Kustantaja Tapio Niemi, Painorauma Oy, Rauma, 2000, 32.
- ⁷⁷ Heino 2002, 171.
- ⁷⁸ RMA, M2/667 A, B, 668 A, B, 680 A, 19.7.1985.
- ⁷⁹ RMA, M2/1324, 11.10.2004.
- ⁸⁰ Heino 2002, 404–406.
- ⁸¹ Sappinen 2000, 233.
- ⁸² Ibid, 242–243.
- ⁸³ Ibid, 125.
- ⁸⁴ Ibid, 242–243.
- ⁸⁵ Saarikangas 2002, 63.

ELÄVIÄ KUVIA, SEURATOIMINTAA JA LUISTELUHARRASTUSTA RAUMALAISTEN NUORTEN VAPAA-AJAN VIETOSTA 1900-LUVUN ALUSSA

Vapaa-aika on kulttuurisidonnainen käsite. Erään määritelmän mukaan sillä ymmärretään julkisista sitoumuksista vapaata aikaa, jonka ihminen käyttää rentoutumiseen ja virkistytymiseen sekä kulttuuritarpeidensa tyydyttämiseen.¹ 1900-luvun alkupuolella vapaa-ajan ja työn tai koulunkäynnin välinen ero oli kuitenkin vielä monin paikoin häilyvä. Vuonna 1921 voimaan tulleen oppivelvollisuuslain säätämä kaikkien lasten säännöllinen koulunkäynti rytmitti uudella tavalla nuorten elämää. Koululaitoksen kehityksessä lineaarinen aika korostui ja koulunkäynti ohjasi yhä tarkemmin nuorten ajankäyttöä. Vapaa-aikaakin alettiin viettää ohjelmoidummin, sillä koulun ja työn järjestäytymisen myötä myös harrastustoiminta sai organisoidumman luonteen.

Nuorten vapaa-aika myös lisääntyi koko 1900-luvun ajan, kun kouluikäiset siirrettiin tuotantjärjestelmän ulkopuolelle ja heidän ensisijaiseksi velvollisuudekseen alettiin yleisesti hyväksyä koulunkäynti.

Lasten kasvatuksesta ja koulutuksesta huolehtivat instituutiot ammatillistuivat, ja pian suurin osa lapsista ja nuorista oli niiden vaikutuspiirissä. Samalla alkoi muotoutua ilmaisu ”nuorisokulttuuri”², jonka tarpeita tyydyttämään kehittyi kokonaan uusia kulttuuri-teollisuuden muotoja. Kun nuorten vapaa-aika varhemmin oli ollut pitkälti itseohjautuvaa, 1900-luvun alusta lähtien pyrkivät erilaiset aikuisvetoiset organisaatiot ja instituutiot yhä enemmän vaikuttamaan siihen, mitä nuoriso tekee vapaa-aikanaan: nuoria halettiin ohjata hyvien harrastusten pariin.³

Vielä 1900-luvun alussa lapsuuden ja nuoruuden rajapyykkinä oli Suomessa konfirmaatio, ”ripille pääsy”. Se ei ollut vain seurakunnallinen tapahtuma, vaan myös siirtymäriitti, missä 14–15-vuotias henkilö erilaisin seremonioin siirrettiin lasten ryhmästä nuorten ryhmään. Uusi sosiaalinen status salli rippikoulun käyneelle tiettyjä vapauksia, kuten mm. luvan käydä tansseissa. Nuoruuden aika päättyi, kun nuori

avioitui. Se tarkoitti siirtymistä naimissa olevien ryhmään ja avioliiton mukanaan tuomiin velvoitteisiin ja tehtäviin. Ihmisen nuoruus siis ymmärrettiin vielä 1900-luvun alussa ajaksi, joka sijoittui ripille pääsyn ja avioitumisen välille.⁴

Tässä artikkelissa kuvataan nuorten vapaa-ajanviettoa Raumalla 1900-luvun alkupuoliskolla. Keskitymme lähdeaineistostamme⁵ esiin nousseisiin, nuorten kollektiivisesti harrastamiin tapoihin viettää vapaa-aikaa. Rajaamme tarkastelun ulkopuolelle perheen piirissä järjestettävät juhlat, lähiympäristöä kauemmaksi suuntautuvat retket ja yksilölliset harrastukset kuten lukemisen.

Kyll se ihmeellist ol

1900-luvun alun uusi ja ihmeellinen asia raumalaisien nuorten elämässä olivat ”elävät kuvat”. Ennen varsinaisten elokuvateattereiden perustamista elokuvia esitettiin yksityisissä taloissa, kuten Anundilassa ja Hauenguanossa. 1920-luvulla Raumalla tiedetään kuitenkin jo toimineen kolme elokuvateatteria. Vanhin niistä, Titania, sijaitsi nykyisen Iso-Hannun paikalla, Fennia Kuninkaankadulla ja Minerva nykyisen Vanhan Rauman ulkopuolella Kalliokadulla. Niiden toiminta jatkui 1940-luvulle lukuun ottamatta Tita-

nia-teatteria, joka tuhoutui talvisodan pommituksissa. Sen tilalle rakennettiin kuitenkin uusi teatteri, joka on siitä asti toiminut Iso-Hannu-nimisenä.⁶ Tunnelmasta Fenniassa kertoo seuraava katkelma:

Silloin teatteri oli Kuninkaankadun päässä. Siinä oli yhdistetty monta huonetta pitkäksi osaksi, joka meni jokirantaan päin. Se oli iso ja siellä pörisi kone. Se oli jännittävää. Väliaikana oli musiikkia. Aina sai pitkän ohjelman. Silloin ei ollut mitään pitkiä filmejä. Oli hassunkurisia filmiä ja joitakin mukavia. Välillä koko perhe meni eläviin kuviin. Se oli oikein juhlallista. ⁷ (RMA, N0/546, 13.6.1984)

Aluksi elokuvat olivat mykkäfilmejä ja ulkomaista tuotantoa. Vasta äänielokuvan myötä 1930-luvulla teki kansallinen elokuvateollisuus läpimurtonsa Suomessa.⁸ Tapaninpäivä oli Raumalla innolla odotettu merkkitapaus, sillä silloin oli tapana viettää kotimaisen elokuvan ensi-iltaa.⁹ Elokuviin menoa suunniteltiin tarkoin. Tärkeintä oli hankkia pääsylippurahat. Vanhemmilta ei rahaa elokuvalippuihin herunut, vaan useimpien oli ansaittava ne itse. Rahaa kerättiin mm. pulloja keräämällä, avustamalla naapureita arjen askareissa tai myymällä jotakin, vaikkapa rappuhakoja:

Rappujen hakoja myytiin aina torilla. Jotkut ihmiset kävivät myös ovelta ovelle myymässä hakoja. Monta kertaa jotkut vä-

hän isommat pojat myivät ja ottivat aika suuren hinnan vanhasta kuusesta otetuista kamalista haoista... Kun sai muuttaman nipun toimeksi, mentiin myymään. Saatiin vähän rahaa ja päästiin eläviin kuviin. (RMA, N0/546, 13.6.1984)

Joillekin elokuvan näkeminen yhteen kertaan ei riittänyt, vaan sama filmi haluttiin katsoa toiseenkin kertaan, mutta samalla hinnalla:

Kyl se ihmeellistä ol. Me pikkupojat yritettiin piilotella aina penkkien välis, kun seuraavat tuli kattomaan, että olis toisen kerran saanu kattoo. (RMA, M0/589, 17.9.1984)

Elokuvien ohjelmisto vaihtui tavallisesti kaksi kertaa viikossa: iltaisin oli kaksi näytöstä ja sunnuntaisin kolme. Elokuviin ei menty hetken mielijohteesta, vaan harkiten, jolloin huolellisella taustatyöllä selvitettiin tarjolla olevan ohjelmiston sisältöä ja varmistettiin näyttännön laatu.

Elokuviin päästiin harvemmin. Kenelläkään ei ollut mitään taskurahoja, se pyydettiin joka kerta erikseen, mitä tarvittiin. Sitä harkittiin pitkään ja käytiin katsomassa, mitä tulevia ohjelmia oli. Jos oli parempaa odotettavissa, niin ei uskallettu mennä. Siihen aikaan, kun oli nämä ulkokopit, missä oli kuvat, niin siinä oli ohjelma. Sai ostaa aina ohjelman, missä selitettiin tämä filmi. Se luettiin tarkkaan ulkoa, että viitsikö

sitä mennä katsomaan. Sitten kuultiin aina toisilta, jos joku oli ollut katsomassa. (RMA, N2/665, 18.7.1985)

Aiemmin ei suurella yleisöllä ollut ollut mahdollisuutta tutustua liikkuvaan kuvaan, ja siksi elokuva herätti aluksi voimakkaita pelon tunteita. ”Mää muista viel se kauhu, ko mää pelkäsi, että se hevonen tulee meijä pääl.” (RMA, N0/554, 29.6.1984)

Elokuviin ja etenkin siellä käyvään nuorisoon liitettiin tuohon aikaan myös negatiivisia äänenpainoja ja paheksuntaa: ”Ei lapsii päästetty yksinäns, ko ne metelöitti ja nauraa kikatti siäll niin paljon, ettei siäll ollu mittä lai järjestyks oikee.” (RMA, N0/546, 13.6.1984) Nuoriso valtasikin esityksissä ensimmäiset penkkirivit, ja aina kun oli nähtävissä jotakin erikoista tai ensi rivien yleisön huomiota puoleensa vetävää, puhkesi kymmenistä kurkuista ilmoille raivoisia suosionosoituksia mitä vaihtelevimmissa äänilajeissa.¹⁰

”Rinkiä” kiertämässä torin ympärillä

Tärkeä nuorison kohtaamispaikka iltaisin oli kaupatori sitä kiertävine katuineen. Erityisesti lauantai-iltaisin lähdettiin kävelyllä kiertämään ”rinkiä” Kuninkaankadulta Kauppakadulle ja torilta ylöspäin. Kysymyksessä lienee jääne säätyläisten 1700- ja 1800-

luvuilla harjoittamista promenadeista, jolloin kävely-
le lähdettiin parhaimpiin pukeutuneena näkemään
ja tulemaan nähdyksi. Promenadeissa, kuten myös
nuorten ringin kierrossa yhdistyivät sekä liikunta että
sosiaalinen toiminta.¹¹ Ringin kierto noudatti usein
samaa reittiä. Pojat ja tytöt kulkivat omissa ryhmis-
sään. Sopivana ikänä ringin kiertämiseen pidettiin
tavallisesti viittätoista vuotta, eli rippikouluikä. Sitä
nuorempia harvemmin päästettiin kiertämään kau-
pungille lauantai-iltais.

*Joo, iltasin harrastetti sitä kävelyä sitt. Flika ja poja kulkiiva.
Mutt en mäe tiäd, mun mielestän, kyll siell nykkin kuljeta,
mutt ei se ol lainka semmost ko siihe aikka oli. Ko tosa ain
joskus mene auton kanss, kiärtä ja katto. Siäll ol valtavat sakit
sillon kon kiers sitä aluetta. Tuntu ny ett siäll uskals parem-
min kulkei ko nykypäivän. En tiäd mutt... (RMA, M2/664,
16.7.1985)*

Joskus pistäydettiin ystävien luona tai poikettiin Pel-
tolan, Sinisalons tai Osuuskaupan kahvilaan istuskele-
maan ja viettämään iltaa.¹² Kahviloista Peltola oli pie-
ni huone, jonka muutamat pöydät täyttyivät nopeasti
sinne iltaa viettämään kerääntyneistä nuorista.¹³ ”Ei
siellä ollu muuta siihen aikaan, saman ikäset pojat ja flika-
ki siellä, katuja pitkein käveltiin illalla vaan. Kahviloita oli
sitten pari kolmekin.” (RMA, M0/589, 17.9.1984)

Toimintaa seuroissa ja yhdistyksissä

Suomi on yhdistysten luvattu maa, ja se on näkynyt
myös nuorten elämässä. Organisoitua toimintaa nuor-
rille on ollut tarjolla erityisesti urheilun ja liikunnan
alueella, mutta myös aatteellisissa yhdistyksissä ja
harrastustoiminnassa, kuten nuorisoseuroissa ja työ-
väenyhdistyksissä, partiossa ja raittiusseurassa. Monet
näistä nuorten vapaa-ajanvieton muodoista ovat olleet
nuorten itsensä organisoimia ja jääneet siten vanhem-
pien ja muiden aikuisten valvonnan ulkopuolelle.¹⁴

Tärkeäksi koettu, nuorisoa yhdistävä sosiaalisen
toiminnan organisoitu muoto oli 1800-luvun lopussa
Etelä-Pohjanmaalta alkunsa saanut nuorisoseuralii-
ke.¹⁵ Voimistunut kansallishenki, fennomanian syn-
nyttämä kansanvalistustyö ja sen mukanaan tuomat
kirjastot, lukuyhdistykset ja kansakoulut loivat poh-
jaa uudentilaiselle toiminnalle.¹⁶ Myös Raumalla toimi
1900-luvun alkuvuosina nuorisoseura. Sitten seuran
toiminta hiipui elpyäkseen jälleen vuoden
1920 paikkeilla. Nuorisoseurat olivat itsekasvatusyh-
distyksiä, jotka pyrkivät lisäämään valistusta ja kohot-
tamaan kaikin tavoin kansan henkistä ja siveellistä
tasoa. Eniten nuorisoa houkutteli nuorisoseuraliik-
keeseen seurojen laaja ja monipuolinen harrastusoi-
minta.¹⁷ ”Siell häärrättiin paljon kyll, siel ol kästyöilloi, yhte
aikka kuoroaki.” (RMA, M1/505 15.8.1983)

Tärkeänä toimintamuotona olivat kokoukset, joissa opeteltiin puhetaitoa ja kokoustekniikkaa. Harrastustoimintaa tarjosivat myös työväenyhdistys ja raittiusseura. Niiden toimesta syntyi Raumalle 1910 Rauman Työväen Näyttämö.

Oli sitten kysymyksessä työväenyhdistys, nuorisoseura tai raittiusyhdistys, kaikki järjestivät jäsenilleen odotettuja ohjelmallisia iltamia. Vaikka yhdistystoiminnan aatteelliset ja käytännölliset tavoitteet saattoivat poiketa toisistaan paljonkin, oli iltamien ohjelma kaikkialla hyvin samankaltainen riippumatta siitä, pidettiinkö ne työväentalolla, nuorisoseurantalolla, maamiesseuran vai suojeluskunnan talolla. Vakio-ohjelmaan kuuluivat kaikkialla tervehdyspuhe, musiikkiesitykset, juhlapuhe ja lausuntaa, joskus myös näytelmä tai kuvaelma. Ilta huipentui soittajien astuessa lavalle. Soiton tahdissa tanssittiin kokonainen tunti.¹⁸ Esimerkkinä Raittiusseuran iltamat:

Siell ol ensi se kokous pidettiin, en mä muist, mitä siell päätettiin ja sit ol ohjelmaa päällä. Siell suoritettiin ohjelmaa, kuka sitt lausui runoi ja luki kertomuksii, ne ol vakituusii ja lauloi yksinlauluu ja siell ol monta semmost, hyviä laulajii. Seitemä aikaa muistaakse in mentii. Olik se joka toine viikko vai joka viikko. Ju, sitt oli sillaill, ett oli tanhu, piirileikki viimeks. Ja se ol kaikkein iin-piste. (RMA, N0/554 29.6.1984)



Partiopoikien paraati Rauman mukulakivikaduilla. Kuva: RM 860.

Yhdistyksiä oli muitakin, joista nuorison kannalta tärkeiksi mainittiin vapaapalokunta ja partio. Partiotointa Raumalla alkoi, kun poikalippukunta Rauman

Partiopoijat vuonna 1920 perustettiin. Rauman Partiotyttöjen perustamiskokousta puolestaan vietettiin vuonna 1932. Partiotyttölippukunta Karimo aloitti toimintansa vuonna 1931 ja Partiopoikalippukunta Rauman Sinermot vuonna 1934.¹⁹ Partio näyttääkin olleen Raumalla etenkin 1930-luvulta eteenpäin varsin suosittu harrastus nuorison keskuudessa. Toimintaa muistelee eräs haastatelluista seuraavasti:

Joku lauloi ja ehkä joku runonlausunta. Sit oli niitä taidon näytteitä. Erillaisii solmui tehtiä ja jonkunnäkönen iltanuotioki siinä oli. Lopuks oli piirileikkiä. (RMA, M2/681, 29.7.1985)

Partio järjesti myös eri lippukuntien välisiä kisailuja. Leikkimieliset urheilukilpailut olivat suosittu yhteistyömuoto eri lippukuntien välillä 1930-luvulla.²⁰ Monelle koko kesän kohokohta oli partioleiri, talvisin tehtiin hiihtoretkeä.

Ensimmäisen kerran kun olin leirillä ei meillä ollut edes teltaakaan. Me saimme Repolasta pressun. Makuupussia ei sillon tunnettu, meillä oli patjapussit jokaisella, sinne oli tuotu hevoskuormallinen olkia ja ne täytettiin oljilla, filtit oli ja lakanat mukana. Petattiin oikein hienosti. (RMA, N2/665 18.7.1985)

Luistelua musiikin tahtiin ja hiihtoa mäystinsuksilla

Tärkeää roolia raumalaisten nuorten vapaa-ajanvietossa näytteli liikunta, tarjosihan se mahdollisuuden tavata toisia nuoria, eikä harrastamiseen tarvittu suuria pääomia. Syynä liikuntaharrastusten suosioon oli myös se kulttuurinen muutos, jossa huomio kiinnitettiin aikaisempaa enemmän ruumiin hyvinvointiin.²¹ 1900-luvun alun terveystoiminta ja hygieniakampanjat asettivat ihmisille uusia vaatimuksia, joissa ruumiillinen hyvinvointi ja siitä huolehtiminen määriteltiin hyvän elämän perustaksi.²² Urheilun suosiota kasvatti lisäksi suomalaisten maailmalla keräämä urheilumenestys. Otanlahteen perustettiin vuonna 1914 Rauman Urheilijoille kenttä, jolla ajoittain kisailtiin kansallisissa kisoissa.²³ Lähdeaineistossa yleisurheilusta ei kuitenkaan ole juurikaan merkintöjä, joten muut liikuntalajit tuntuvat olleen raumalaiselle nuorisolle läheisempiä.

Raumalla perustettiin 1900-luvun alussa uusia urheiluseuroja, kuten jalkapalloon ja jääurheiluun keskittynyt Irot²⁴ sekä Rauman Lukon edeltäjä Talolan Sisu, jonka toiminnan alku vie 1920-luvulle.²⁵ Urheilu nähtiin nuorison ”siveellisen luonteen kehittäjänä ja hitaan kansallisuontemme terästäjänä”.²⁶ Päämäärän saavuttaminen edellytti kaikkien lajien harrasta-

miseen soveltuva ja hyvin varustettua urheilupuistoa, joka kuitenkin vielä 1920-luvulla jäi haaveeksi. Urheilu ilmestyi Rauman kaupungin talousarvioon 1920-luvun lopulla. Tuolloin rahaa myönnettiin sekä kaupungissa toimiville seuroille että urheilupaikkojen kunnostamiseen ja perustamiseen.²⁷

Haastatteluaineistossa korostuu talviurheilun merkitys raumalaisille nuorille. Erityisesti hiihto ja luistelu olivat suosiossa. Hiihtoa kerrottiin harrastetun laudan pätkistä tehdyillä suksilla, jotka kiinnitettiin kenkiin nahkahihnoin.²⁸ Tällaisten mäystinsuksien tekeminen oli luovaa puuhaa, jossa käytettiin hyväksi kaikkia tarjolla olevia materiaaleja. Äkillisen pakkasen hajottamista öljytynnyreistä saatiin sopivat laudanpätkät, joita sitten höylättiin ja paranneltiin suksiksi sopiviksi. Suksilla laskettiin vaivaistalon mäkeä, joka oli suuri santakuoppa vanhan vaivaistentalon lähetyvillä.²⁹ Myös lähellä olevat Äijänsuon kalliot soveltuivat hyvin hiihtoon, sillä *”siinä oli niin paljon isoja ja niin paljon hyviä mäkiä kyllä, en mä usko, että tämän kulmakunnan mukulat, niin ei ne mihinkäs muuhun mennyt kuin tonne”*. (RMA, M0/683, 6.8.1985)

Luistelemassa käytiin 1900-luvun alussa Karin alueella, minne muodostuivat hyvät luistelujäät, kun syksyisin pelloille noussut vesi talven tullen jäätyi. Myöhemmin luisteltiin myös nykyisen linja-auton aseman alueella. Luistinradan rakentamisen jälkeen



Sukupolvet lähdössä kilpaan samalta viivalta. Kuva: Otan kenttä, RM 816.

hiihtämisen suosio näytti jonkin verran laskevan ja luistelusta kehittyi raumalaisten lasten ja nuorten muotilaji. Tästä kertoo eräs aikalainen seuraavasti:

Enemmän käytiin pieness mäes tosa Neulamäessä suksilla. Siihe aika luistelu oli vähempi arvostettua, kun tuliva ensimmäise luistinbaana, se rupes luistelu kehittämään. (RMA, M1/505 15.8.1983)

Käytössä olivat aluksi puusta ja raudasta tehdyt ”tukkiluistit”: ”Puuluistimia minullakin vallan oli, sanottiin tukkiluistiksi, kun ne oli puusta ja rautainen terä.” (RMA, M0/589 A ja B, 17.9.1984) Ne köytettiin kenkiin kiinni nahkahihnoin. Tyttöillä oli myös eräänlaisia korkoluistimia, joissa kengänkorkoon tehtiin reikä, johon luistimen terä kiinnitettiin. Näitä luistimia pystyi siten säätämään kengän koon mukaan. Kaikilla ei ollut mahdollisuutta omiin luistimiin, jolloin välineitä lainattiin vanhemmilta sisaruksilta. Aina eivät isoveljen hokkarit olleet oikean kokoiset, mutta keino pulmaan löytyi helposti:

Semsill 39 tai 40-numeroisill hokkareill mäkin olen luistellut. Sinne täydys aika paljon laittaa sukkiä, ko 34–35 numeron jalka oli. (RMA, N2/579, 3.9.1984)

Luistinradat olivat erityisesti nuorten kokoontumispaikkoja. Tytöt ja pojat saivat olla siellä keskenään, ilman vanhempien kontrollia. Luistinradalla tanssittiin ja tutustuttiin toisiinsa sekä luistimin että ilman. Erityisen hauskaa luistelu oli musiikin tahdissa. Karin luonnonjäällä luistelua tahdittivat gramofonilla soitetut valssin sävelmät, joskus musiikkia tarjosi luistelijoille peräti soittokunta. Äänilevyiltä soitettua musiikkia vahvistettiin kovaäänisillä:

Se soi siellä koko kaupungin yli, että se kuulus. Etupäässä valsseja ja tommosta hienoo. Jottai wienervalsseja ja mitä. (RMA, N2/596, 10.12.1984)

Jotkut nuoret tanssivat jäärädalla myös ilman luistimia – pääasia että oltiin yhdessä ja pidettiin hauskaa. Kerran kuukaudessa järjestettiin ilotulitus. Nuoruusajan luisteluillat jäivätkin monelle ikimuistoiseksi kokemukseksi:

Kerran kuukaudessa oli ilotulitus, oli tervatynnyreitä ja saatettiin raketteja ampua. Joskus oli tanssia ja isommat eivät enää luistimia ottaneet mukaankaan kun siellä oli se yksi nurkka, joka vaan tanssi. Kopassa soitettiin gramofonia ja sieltä tuli kovaääninen siihen paikkaan, missä tanssittiin. Mutta luistinrata oli semmonen raumalaisten paikka. (RMA, N2/665, 18.7.1985)

Jäällä ei vain tanssittu ja luisteltu, vaan myös pelattiin. Koska välineet olivat kalliita tai niitä oli vaikea saada, käytettiin mielikuvitusta ja tehtiin ne itse.

Sillo sit tehtiin jostain katajan oksist mailoja ja käytiin pelaamas, misä sit ol jäät millonki. Partiopoja teki noit luistinradioi, mut sit kuo tul kevät, ni ne sulivat. Sit käytiin tual Isometsäl, siäl ol semssiä suapaikoi. Siäl käyttii pelaamas suomättäitte joukos näillä katajakepeitte kans. (RMA, M1/1005, haastatteluaikea ei tiedossa)



Hetki ennen pulahdusta (1930-luku). Kuva: Snellman, RM 1161.

Kesäaikaankin urheilua harjoitettiin monella tapaa. Suosittuja olivat pallopelit, sillä ”kesäisin, keväisin ja syksyisin pelattiin siellä niitä kaikkia pallopelejä, pataa, hullua kuningasta, klokoa ja vinkkiä...” (RMA, N2/665 18.7.1985) Pallopelejä pelattiin Rauman kirkon takana tai koulun jälkeen Otanlahden urheilukentällä.

Retkelle saareen

Uimassa käytiin etupäässä Otanlahdessa. Sen hiekka-pohjainen uimaranta houkutteli kaikenikäistä väkeä rannalle ja uimaan. Nykyisestä Vanhasta Raumasta kuljettiin sinne jalan, sillä polkupyöriä ei vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä nuorisolla juuri ollut. Usein uimaan lähdettiin isommalla joukolla, sillä ”kun sakkii päätti, että nyt lähdetään, niin sinne lähdettiin sitten.” (RMA, M0)

Merelle lähdettiin viettämään suvilystiä. Läheisiin saariin suuntautuneilla veneretkillä kalastettiin ja kerättiin marjoja. Mukaan veneeseen pakattiin eväät ja kahvinkeittovälineet.

*Meill oll kaffepannu föliss ja keitettiin siäll jossain rannan ki-
venkoloss kaffett. Sitt oll ruokka tietekin mukaan, ett kaikkii
tommost eväst. Joskus keitettiin jopa perunoitakin siellä. Ja
uitti monta kertta päiväss. (RMA, N2/579, 3.9.1984)*

Kerran tai kaksi kesässä koko perhe teki pidemmän retken saareen purje- tai soutuveneillä. Siellä myös yövyttiin. Hauskoja retkiä muisteltiin mielellään:

*Se ol kerta kaks suvess, ko tänne tehti perhekunnittai. Mut
moottorpaatei ei siihe aikkaa ollukkaa, vaan seilaamalla tehtiin
tää retki. (RMA, M1/505, 15.8.1983)*



Niin me mentiin soutupaatilla lauantai-iltana sinne sitte ja isä teki seilistä teltan, laittoi sen airot näin. Ja sitten sen maston tällä tavalla runkoksi, seilin sit näin kahta puolta. Sinne sitten hakoja lattialle. Pienin sinne ja sitä mukaa sitten. Itte isä oli siinä ovelta ja poltti piippua, ettei hyttyset tullu sisälle. (RMA, N1/802, 28.5.1985)

Kesähuiloita oli tuolloin vain joillakin varakkaimmilla perheillä, jotka sitten viettivätkin koko kesän huiloillaan meren rannalla. Suomeen tämä porva-

Telttaretkellä Tankkarin saarella 1930-luvulla. Kuva liittyy haastatteluihin 681 ja 682/1985 (Rauman museon Vanhan Rauman asumista käsittelevät haastattelut vuosilta 1983–1985). Kuva: RM neg 2/1987.

riston kesäviettotapa oli tullut Ruotsista. Taustalla oli 1800-luvun romanttinen ajattelutapa, ”paluu takaisin luontoon” – ihailtiin maalaiselämää ja sen ilmiöitä, joista haluttiin myös itse päästä osallisiksi.

Tästä kehittyi toisen maailmansodan jälkeen suomalainen kesämökkikulttuuri nykyisine tapoineen ja perinteineen.³⁰

Yhteenveto

Tämän ajan nuorisolle on tarjolla enemmän vapaa-ajanharrastusmahdollisuuksia kuin heidän ikätovereilleen 1900-luvun alussa. Nuorisokulttuurista on tullut yhä tärkeämpi osa yhteiskuntaa, ja nuorten tarpeita tyydyttämään on syntynyt kokonaisia kulttuuriteollisuuden haaroja. Raumalla sadan vuoden aikana tapahtuneista muutoksista huolimatta moni asia on kuitenkin pysynyt entisellään. Nuoret harrastavat edelleen ainakin osittain samoja asioita, kuten elokuvissa käyntiä ja kuljeskelua nykyisen Vanhan Rauman kaduilla.³¹ Jotkin vapaa-ajanviettopaikatkin ovat pysyneet samoina, kuten Otanlahden urheilukeskus, josta on kasvanut monipuolinen urheilu- ja virkistysalue.

1900-luvun alun harrastustoiminnalle oli ominaista yhteisöllisyys ja se, että nuoret harrastivat suuremmissa ryhmissä eri puolilla Raumaa. Nykyisin nuorten ryhmät syntyvät pääasiassa koulun ja harrastusten kautta, eivät niinkään siten, että asuminen Vanhassa Raumassa olisi yhdistävä tekijä. Nykyajan nuorilla on myös uusia, tekniikan mukanaan tuomia

mahdollisuuksia seurustella keskenään esimerkiksi internetin välityksellä, jolloin fyysisen tilan merkitys vapaa-ajan viettämisessä on vähentynyt. Tämä on kenties johtanut siihen, että luistinradan kaltaiset kaikkien paikallisten nuorten tuntemat tapaamispaikat ovat menettäneet merkitystään.

Nuoria on kautta aikain houkutellettu harrastusten pariin paitsi into oppia uusia asioita, myös silkkä huvittelunhalu. Muutokset vapaa-ajan viettotavoissa heijastelevat laajemminkin yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Vielä 1900-luvun alkupuolella Suomessa olivat suosittuja erilaiset poliittistaustaiset järjestöt, joilla oli selvä kansanvalituksellinen tavoite. Nykyajan nuorten elämässä tällaiset harrastukset ovat huomattavasti vähäisemmässä roolissa. 1900-luvun alkupuoliskolla nuoria haluttiin aikuisten toimesta ohjata hyvien harrastusten pariin, koska harrastustoiminta nähtiin osana kansallista projektia. Nykyaikanakin nuoria pyritään houkuttelemaan tiettyihin harrastuksiin. Taustalla ei enää kuitenkaan ole pyrkimys rakentaa Suomen kansakuntaa, vaan hyvien harrastusten avulla halutaan kehittää nuoren yksilöllisiä kykyjä ja näin auttaa häntä menestymään elämässään. Nuorison vapaa-ajan viettotapojen muutoksen voidaankin tulkita heijastavan koko yhteiskunnassa tapahtunutta muutosta yhteisöllisyydestä kohti individualistista oman hyvän elämän tavoittelua.

Viitteet

- ¹ CD-Facta 2004. Toim. Juha Honkala et al.
- ² Ks. esim. Puuronen, Vesa: *Nuorisotutkimus*. Vastapaino, Tampere, 2006, 23.
- ³ Aapola, Sinikka ja Kaarninen, Mervi: Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan. *Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuorison historia*. Toim. Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen. SKS, Helsinki, 2003, 24.
- ⁴ Ks. esim. *Suomalainen perinnekuvasasto – Aikuisuuden kynnyksellä*. Toim. Hannu Sinisalo. Kimy-Kustannus Oy, Kuopio, 1980, 139.
- ⁵ RMA, Rauman museon Vanhan Rauman asumista käsittelevät haastattelut vuosilta 1983–1985.
- ⁶ Elokuvatatterit Raumalla ajansaatoa ja nyt. <http://www.iso-hannu.com>. Luettu 22.5.2007.
- ⁷ Haastateltujen tiedot on muutettu koodinumeroiksi, jotka sisältävät seuraavat tiedot: RMA = Rauman museon arkisto. mies (M), nainen (N), ikä: ennen vuotta 1909 syntyneet=0, vuosina 1910–1919 syntyneet = 1, vuosina 1920–1929 syntyneet = 2. Seuraavaksi on kirjattu haastattelun numero, jälkimmäisenä haastattelun ajankohta.
- ⁸ Eskola, Katarina: Populaarikulttuuri. *Suomen kulttuurihistoria III – Itsenäisyyden aika*. Toim. Päiviö Tommila et al. WSOY, Helsinki, 1982, 636–637.
- ⁹ RMA, N2/665 18.7.1985.
- ¹⁰ Heino, Ulla: *Rauma – Idylliä ja tehokkuutta 1875–2000*. Rauman kaupunki, Kehityksen kirjapaino, Pori, 2002, 158.
- ¹¹ Heikkinen, Antero: *Terveiden ja ilon tähden – Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700–1800-luvuilla*. Historiallisia tutkimuksia 159, SKS, Helsinki, 1991, 39–46.
- ¹² RMA, M1/1005 A ja B, 1007 A ja B, 1010 A ja B, 1038, haastattelu aika ei tiedossa.
- ¹³ RMA, M0/589, 17.9.1984.
- ¹⁴ Aapola & Kaarninen 2003, 25.
- ¹⁵ Varhaisimpia laajoihin joukkoihin vaikuttaneista vapaista kansalaisjärjestöistä ovat olleet nuorisoseurat, joista ensimmäinen perustettiin Kauhavalle vuonna 1881. Ks. Sinisalo 1980, 200.
- ¹⁶ Pietilä, Elina: *Sivistävä huvi – Suomalainen seuranäytelmä vuoteen 1910*, SKS, Helsinki, 2003, 176.
- ¹⁷ Virrankoski, Pentti: Talonpoikauskulttuuri. *Suomen kulttuurihistoria III – Itsenäisyyden aika*. Toim. Päiviö Tommila et al. WSOY, Helsinki, 1982, 547.
- ¹⁸ Lehtonen 1982, 617.
- ¹⁹ Lippukunnat. <http://wiki.partio.net/Rauma>. Luettu 17.6.2007.
- ²⁰ Rauman Seminaarimäen Partiokilta. <http://org.utu.fi/tyyala/roklpartiokilta/> Luettu 20.5.2007.
- ²¹ Heikkinen, 1991, 160.
- ²² Ollila, Anne: Maallistuva aika: aikakäsitys 1800-luvun lopussa. *Hetkiä historiassa. Cultural History – Kulttuurihistoria 2*. Toim. Henri Terho. Turku, 2003, 195 ja Forsius, Arno: Hygienian historiaa 1800-luvun loppupuolella. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/henkyhyg2.htm> Luettu 17.6.2007.
- ²³ Heino 2002, 374.
- ²⁴ Pallo-Irot. Toimintaa vauvasta vaariin jo 77 vuotta. www.palloirot.fi/seuran_tietoja/historiaa Luettu 17.6.2007.
- ²⁵ Kuti kohdalles ja verkop piukka! www.raumanlukko.fi/?sivut/historia.html Luettu 7.6.2007.
- ²⁶ Heino 2002, 372.
- ²⁷ Heino 2002, 374.
- ²⁸ RMA, M0/589, 17.9.1984.
- ²⁹ RMA, N0/802, 28.5.1985.
- ³⁰ Saloniemi, Marjo-Riitta & Jaatinen, Toimi: *Herrasväen huviretki – Kesänvietto Tampereen seudulla sata vuotta sitten*. Tampereen museoiden julkaisuja 32, Tampere, 1994, 21.
- ³¹ Kolmen Vanhassa Raumassa asuvan nuoren vapaa-ajanviettoa ja harrastuksia koskeva haastattelu 21.5.2007. Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma (KMLA), Pori.



Katriina Lamberg ja Eeva Mattila

TORILL TREFFATA

Vanhan Rauman sydämessä sijaitseva kauppatori toimii nykyisin monien tapahtumien keskuspaikkana. Rauman pitsiviikolla raumalaiset tulevat torille kokemaan karnevaaliumua ja valitsemaan vuosittaista pitsimisiä. Jouluisin hiljennytään torin varrella sijaitsevan raatihuoneen edustalle kuuntelemaan joulurauhan julistusta. Moni raumalainen käy yhä edelleen kauppatorilla ostamassa kalaa ja tuoreita vihanneksia, toisinaan torilla pistäytytään ”pystökaffella” tai vain vaihtamassa kuulumisia tuttavien kanssa. 1900-luvun alkuun verrattuna torielämä on nykyisin kuitenkin varsin hiljaista. Myös torilta ostettavan tavaran määrä on vähentynyt. Millaista kaupankäynti ja torielämä Rauman torilla sitten oli lähes 100 vuotta sitten? Mitä torilla myytiin ja mitä muuta

Kauppatorin perinteisellä kahvikioskilla voi kahvikupposen ääressä vaihtaa kuulumisia tuttujen kanssa. Kuva: Kirsti Koivunen 2001, RM.

siellä tehtiin? Entä miten Rauman tori on ylipäättään syntynyt ja muuttunut vuosisatojen aikana? Muun muassa näitä asioita käsittelemme artikkelissamme, jossa kertojina ovat 1980-luvulla haastatellut nykyisen Vanhan Rauman asukkaat.¹ Uutta näkökulmaa aiheeseen tuovat nuoren raumalaismiehen ajatukset syntykaupunkinsa torielämästä.

Kauppatorin historiaa

Rauman kaupunki syntyi keskiajalla pienestä kauppa-
paikasta, jonka keskuksena oli Pyhän Kolminaisuuden kirkon lähiseutu Karjatoreineen. Tällä alueella on arveltu sijainneen myös Rauman varhaisin asutus. Maan kohoamisen seurauksena satama oli kuitenkin jo 1600-luvulla jäänyt yhä kauemmaksi kaupungista, ja kaupan keskuksiksi alkoi muotoutua kaupan kannalta edullisempi Raastuvantori (Raatihuoneen

Bestrifning

- Högste Dvartend*
- Östra d.*
- Västra d.*
- Norra d.*
- Södra d.*

- A. *Högskolan*
- B. *Ruin efter gld. Högsk. samt Begravningsplats*
- C. *Rådhus*
- D. *f. d. Trivial-Skola*
- E. *Skolorhus*
- F. *Stadsfogden*
- G. *Språkhus*



edessä oleva nykyinen Kauppatori).² Karjatori, jota sittemmin alettiin kutsua Kalatoriksi, ei kuitenkaan menettänyt täysin merkitystään, vaan siellä käytiin kalakauppaa aina 1960-luvulle saakka. Tämän jälkeen torialue on palvellut lähinnä autojen pysäköintialueena.

Vielä 1880-luvun alussa Rauman kauppatorina toimi edelleen Raastuvantori, joka oli vain Kauppakadun levennys raatihuoneen edustalla. Kaupankäynnin lisääntyessä tila kävi ahtaaksi, joten Kauppatorin laajentamiseksi oli purettava useita rakennuksia. Koska raatihuonetta ei haluttu purkaa, aloitettiin torin laajennus raatihuoneen vastakkaiselta puolelta, jossa sijaitsi Sulinin kellarirakennus. Sen lisäksi hävitettiin raatihuoneen ja Sofronoffin tonttien välinen kivimuuri. Näillä toimilla tilanne helpottui ainoastaan muutamaksi vuodeksi, joten laajennustöitä oli jatkettava. Purkuvuorossa oli nyt Steniuksen talo, jonka tontille rakennettiin vuonna 1893 kymmenen pientä ”kauppahalleiksi” nimitettyä kauppaapuotia. Nyt toril-

J. W. Gyldeénin asemakartta vuodelta 1841 kuvaa Rauman kaupunkia. Kaupungin raja on muodostunut 1620-luvun tulliaidan mukaisesti. Vanha Rauma rajautuu nykyisinkin kartan esittämälle alueelle. Kartassa mainitaan kolme toria: Rådhus Torget, nykyinen Kalatori on nimellä Ny Torget ja Hauenguanossa on Trekantiga Torget. Kuva: Rauman museon arkisto.

le luotiin myös selkeä järjestys: torin pohjoisreunalta varattiin tilat leipien ja viljojen myyjille, kun taas torin eteläreunassa sijaitsevien talojen varjossa käytiin kauppaa helposti pilaantuvista lihoista ja kaloista. Viimeiset laajennustoimet toteutettiin 1900-luvun alussa. Ensin kaupunki lunasti ja purki apteekkarin talon. Vuonna 1916 oli vuorossa Grunströmin talo sekä torilla sijainneet kauppahallit. Näin torialue sai vielä viime aikoihin saakka säilyneen ulkomuotonsa.³ Toria rajaa kaksi vanhan Rauman pääväylää, Kuninkaankatu torin pohjoispuolella ja Kauppakatu sen eteläpuolella. Nykyistä Vanhaa Raumaa elävöittävä markkinapaikka on palvellut samalla paikallaan raatihuoneen edustalla keskiajalta asti muuttuen tuolle ajalle tyyppillisestä pääkadun levennyksestä tilavaksi torialueeksi.

Kaupankäyntiä kauppatorilla

Raastuvantori (Kauppatori) oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa Rauman kaupankäynnin keskus, jonne lähiseudun talonpojat toivat tuotteitaan myytäväksi. Torilta hankittiin päivittäiset ruokatarvikkeet, mutta myös heinä eläimille ja talvisin tarvittavat lämmityspuut. Joulun alla sieltä ostettiin kotiin joulukuusi, jollei joku sukulainen sitä tuonut omasta metsästään



maaseudulta. Tori ei aluksi ollut auki päivittäin, vaan erityisinä toripäivinä, joina 1910-luvulle saakka toimivat keskiviikko ja lauantai. Päiviä ei ollut koskaan virallisesti määrätty, vaan ne olivat vakiintuneet näiksi kahdeksi päiväksi käytännön syistä. Vuonna 1915 toripäiviksi määrättiin tiistai, torstai ja lauantai. Viimein

Torinäkömä 1900-luvun alusta, jolloin kauppatorina toimi kadun levennys raatihuoneen edustalla. Kuva on otettu ennen torikorttelin purkamista. Kuva: RM 3933.

vuonna 1925 torilla saattoi käydä ostoksilla viikon jokaisena arkipäivänä. Aloitte torikaupan laajentamises-

ta oli tullut Kauppaseuralta.⁴ Ostoksilla torilla käytiin aamuseitsemästä kello yhteen iltapäivällä.⁵

Torilta ostettiin elintarvikkeita, joita oma kotitalous ei itse tuottanut, kuten maitoa, munia, leipää ja vihanneksia. Voin laatu ja suolaisuus varmistettiin maistamalla sitä ennen ostopäätöstä:

Joo, torilla käytiin ja muistankin ko äiti... rookasiva ain voi-paketist tollai, maistiva kummost voit on kullaki. Se ol sitä siihe aikka. Kaikkii tavaraa myytiin torill, piimää ja lihaa ja kaikkii sai, maitoo ja... (RMA, M2/664, 16.7.1985)

Liha oli suosittu myyntiartikkeli. Esimerkiksi kanan saattoi ostaa joko kynittynä tai kynimättömänä. Kukonpojat olivat erityisen suosittuja niiden nopean kypsymisajan vuoksi. Syksyllä myyntiin tuotiin myös metsälintuja.⁶ Tuoretta lihaa sai myydä torilla vasta sen jälkeen, kun se oli ensin tarkastettu lihan-tarkastuslaitoksessa. Liha myös paloiteltiin torilla, tai kauppias jauhoi sen paikan päällä, mikäli asiakas niin halusi. Jonkin verran kaupattiin myös verta ja mak-saa.⁷ Perheillä oli omat tutut lihakauppiaansa, joilta lihat ostettiin. Kauppatorilla myytiin myös tuoretta kalaa, vaikka kaupungissa oli myös kalanmyyntiin erikoistunut Kalatori. Torilta ostetut tuoret siiat tai lahnat vietiin tavallisesti paikalliselle lihakauppiaille, joka savusti kalat iltapäivään mennessä.⁸

Torikaupassa ilmeni myös ongelmia. Esimerkiksi tapa myydä jauhoja, perunoita, heiniä ja muuta vastaavaa tavaraa epämääräisenä summakauppana mitaamatta ja punnitsematta aiheutti jatkuvia erimielisyyksiä. Tämän takia päätettiin vuonna 1882 rakentaa raastuvan puutarhaan vaakahuone. Sen jälkeen asiakkaat pystyivät maksua vastaan punnitsemaan ostamansa kauppatavarat vaakahuoneessa.⁹

Torilla tapahtuu

Rauman kauppatori oli kaupunkilaisten kohtauspaikkana myös muulloin kuin varsinaisina toripäivinä. Tapahtumat keskittyivät erityisesti joulun ja uuden vuoden aikaan, laskiaiseen, vappuun ja syysmarkkinoille. Lauantai-iltaisina tori palveli nuorison kokoon-tumisaikana. Tällöin tytöt ja pojat kulkivat omissa ryhmissään ”rinkiä” Kuninkaankadulta Kauppakadulle ja torilta ylöspäin.¹⁰ 1900-luvun puolivälin jälkeen autojen yleistymisen myötä syntyi uusi kulttuuri ringin kiertämiselle.

Yhdeksäntoistasata kuuskymment luvull ko alko autoi oll nuarillaki, ni osa jungeist alko aja biileill Vanha Raumam bääkadui ja naimarink muutus pilluralliks. (KMLA, M4/2, 27.9.2007)

Jouluaattona raumalaiset kokoontuivat Kauppatorille kello 12 kuuntelemaan joulurauhan julistusta, johon mennessä torikaupan tuli olla päättynyt ja myyntipöytien purettuja.¹¹ Joulurauhan julistuksella on raumalaisille erityinen merkitys, sillä vanhin tiedossa oleva joulurauhanjulistusteksti ei suinkaan löydy Turusta, vaan Raumalta. Maistraatin ja raastuvanoikeuden asiakirjojen joukosta löytyy 1600-luvun lopulta olevia joulurauhatekstejä.¹²

Tori täyttyi uudelleen ihmisistä toisena joulupäivänä, kun torille kokoonnuttii Tapanin ajoihin. Tapania ajettiin hevosen vetämässä reessä. Erityisen hauskana tapahtuman muistavat lapset:

Tapanina oli sitten ne tapaninajot, ko hevosilla lähdettiin torilta. Se maksoi markan ehkä ja sitten lapset pääs ajelemaan tapanin ajelua, reellä ja hevosella. Siihen aikaan ei suolattu näitä maan-teitä, eikä teitä yleensäkkään ja tapanina oli jo lumta. Usein satoi jouluaattona lumta. (RMA, M2/667–668, 680, 19.7.1985)

Uusi vuosi otettiin aina vastaan torilla. Koska monen perheen uuden vuoden perinteeseen kuului aaton kirkko, alkoi jumalanpalvelus yhdeltätoista ja loppui niin, että myös kirkossa kävijät ehtivät hyvissä ajoin Kauppatorille ottamaan vastaan uutta vuotta tasan kello kaksitoista yöllä.¹³ Tunnelmaa juhlaan toivat rappujen pieleen laitettut itse tehdyt kynttilät.¹⁴ Toril-

le kokoonnuttiiin joka vuosi samoille paikoille tapamaan tuttuja ja toivottamaan ystäville ja naapureille hyvää uutta vuotta. Tästä kertoo eräs aikalainen:

Siellä oli joka perheellä oma paikkansa, tiesi aina, että mistä minkin perheen löysi. Oltiin aina joka vuosi samassa paikassa. Kuka meni Kuninkaankatua, mikä perhe ja toiset meni Kauppakatua. Ihan löysi siitä aina perhekunnittain, missä oli. (RMA, N2/665–667, 693, 18.7.1985)

Uudenvuoden juhlinnassa olivat mukana myös perheen pienimmät, josta muisteltiin ”Et silloin sai sit valvoa vähän enemmän ko muuten, lapset ei olis saannu illalla olla kaupungilla.”¹⁵ Toisinaan lapset myös herätettiin ottamaan uusi vuosi vastaan, vaikka ohjelman puhe ja musiikkiesitykset eivät niin erityisesti lapsia kiinnostaneetkaan:

[K]yll äiti joka uudevuode yö minut herätti, nyt lähdetään torille kuuntelemaan, ku kello lyö kakestoista, se on ollu kauheaa, raastaa nyt pien laps sängystä sitä varten. Mut kai se on ollu semmonen tapa tietyst ett sitä on täytyny mennä kuuntelemaa. Eihä siäl muut ollu ku se puhe vaa ja jotaki laulua, ja sit takasi sänky. (RMA, N2/537, 18.5.1984)

Vuodenvaihteen ohjelma päättyi Porilaisten marssiin, joka kuunneltiin hiljaa seisten. Viimeisen kappaleen

aikana raumalaistytöillä oli hyvä tilaisuus selvittää, keiden poikia oli sotaväessä kunakin vuonna:

Porilaisten marssin aikana hissun kissun katottiin, että ketäs sotapoikia oli lomalla, ne seisivat asennossa. Siihen aikaan ei saanut siviileissä olla ja ne seisivat asennossa. Kenes poikia on sotaväessä tänä vuonna? (RMA, N1/675, 30.7.1985)

Vuodenvaihte torilla on koettu eri tavoin. Vaikka paikalla on ollut väkeä vauvasta vaariin, aivan kaikkia juhliiva yleisö ei ole kuitenkaan houkuttanut. Erityisesti paheksuttiin alkoholin liiallista käyttöä:

Kauhiala, juopuneita ja elämää. Mä en koskaan olis mielellän mennytkä sinne, ett siällä ol semmost hyvin, jos siällä on nykyäänkin. [...] Mut siällä ol hyvi semmost levotont. (RMA, N1/577, 578, 29.8.1984)

Hevosajelua ei ollut tarjolla torilla vain tapanina, vaan myös laskiaisena. Silloin torille kokoontui hevosmiehiä maaseudulta. Kaupunkilaislapset saivat ajella pientä maksua vastaan hevosten perässä olevien lamusrekien kyydissä ympäri kaupunkia.¹⁶

Mää muistaisi ett täällä noit hevosmiähi siihe aika melko pali, ett sitä laskiaisajelu järjestettiin, kyll määki semsess ole

ollu semsess rees istumass ko on pisin kaupunkki tuall ajeltu. (RMA, M2/664, 16.7.1985)

Kevään suuri juhla oli vappu. Sen juhlerinteisiin kuuluivat muun muassa kulkueet, jotka lähtivät liikkeelle kauppatorilta ja myös palasivat sinne. Työväenkulkueen ja porvarikulkueen lisäksi raumalaiset muistavat myös pelastusarmeijan vuosittaisen vappumarssin.

[P]elastusarmeija piti kauppatorilla vappuna aina semmoisen ensimmäisen ulkoilmakokouksensa. Ne menivät marssimalla tosta torvet soiden ja rumpuja hakatessa ja lippuinensa. Tämä oli eräs tällainen vapun juttu pikkupojille. [...] [J]os oli tulipalo taikka joku vastaava, niin pikkupojat oli mukana. Myös pelastusarmeijan rumpujen ja lippujen perässä mentiin torille seuraamaan tätä liputusta. (RMA, M2/541, 564, 565, 5.6.1984)

Syksy oli markkinoiden aikaa. Monen vanhan raumalaisen mieleen on jäänyt meluisa ja iloinen markkinahumu, värikkäät ilmapallot ja torilla myytävät kukkopillit, joita lapset erityisesti havittelivat. Arjesta poikkeavaa tunnelmaa lisäsi myös se, että markkinoilla tori täyttyi ulkopaikkakuntalaisten myyntipöydistä, joita torilla ei muutoin näkynyt. Erään lapsuuttaan Raumalla viettäneen mieleen on jäänyt kuva siitä,



Hevosen luokit kaupan Kalatorilla 1930-luvulla. Kuva: Jal-mari Karhula 16.4.1935, RM 1572.

että ruokatavaroita myytiin tuolloin torilla tavallisia toripäiviä vähemmän.

Kyll mä luulen, ett se oli niinko vähemmässä sitt sillon mark-kinapäivinä. Tai oliko se sitte sillai, ett ne oli ihan aamul-la ja ne jatku sitt vähän kauemmin. Ei sitte lapsena niihin ruokatavaroihin tainnu kiinnittää niin huomioo, kun niihin kaikkiin kirkkaihin palloihin ja ilmapalloihin ja semmosiin, ko miel teki kovasti. Jos markka ol, niin sit ei tietäny, ett mitä sill markallas olis ostanu. Kaikkii olis tarvinnu saada ja eikä kumminkaan olis siit markastas luopua. Semmost torill oli

kauheasti sitt humua ja semssi ylimäärässi pöytti, mikkä ei raumall muuten ollu myymäss. (RMA, N1/598, 599, 11.12.1984)

Hevosmarkkinoita järjestettiin myöhään lokakuussa vielä ainakin 1920- ja 1930-luvuilla. Hevosia tarvittiin työjuhdiiksi maaseudulle, mutta myös kaupunkikeihin, missä ne toimivat ennen autojen yleistymistä kaupunkilaisten kulkuvälineinä. Hevosmarkkinoita ei kuitenkaan järjestetty kauppatorilla, vaan Kalatorilla, jonne myyjät kokoontuivat hevosineen pitkienkin matkojen takaa toiveenaan saada eläimensä myydyksi mahdollisimman hyvästä hinnasta.¹⁷

Tori muuttuu

Rauman kauppatori on nykyisin rakennustyömaana, sillä toriaukiolle ollaan pystyttämässä pysyviä katosrakenteita. Katetulla toriympäristöllä pyritään luomaan mielikuvaa vanhasta keskiaikaisesta torimiljööstä samalla, kun katosten toivotaan parantavan merkittävästi torikaupan mahdollisuuksia. Muutostöissä pyritään yhdistämään torin historiaa asiakkaiden ja myynnin tarpeisiin. Muutoksessa on tarkoitus tuoda esille myös torin kahtiajakaisuutta vanhan Raatihuoneen edustalla sijainneen torin ja laajentuneen

Kauppatorin välillä. Vanhan torin muotoa pyritään korostamaan valaistuksella ja katetulla toriympäristöllä.¹⁸ Tärkeänä on myös pidetty sitä seikkaa, ettei muutoksilla pilattaisi vanhaa tori-imagoa ja että torin laitojen vanhat rakennukset näkyisivät edelleen torilta käsin. Katosten valmistumisen jälkeen tilaa on edelleen käytössä paljon, sillä myyntipaikkoja tulee myös raatihuoneen edustalle ja tarvittaessa katualueelle.¹⁹ Muutostöiden yhteydessä on ehdotettu torialueen laajentamista kesäaikana koko vanhan torin alueelle, eli aivan raatihuoneen edustalle saakka. Tällöin torin länsipää toimisi sesonkiaikana lisätilana, kun puolestaan hiljaisempina aikoina sitä voitaisiin käyttää pysäköintipaikkana.²⁰

Kauppatorin merkitys elintarvikkeiden ostopaikkana on jatkuvasti vähentynyt, eikä myyntikojuja löydy enää pääsääntöisesti kuin kalalle, marjoille ja vihanneksille. Muut elintarvikkeet ostetaan marketeista ja vähittäismyymälöistä, missä kaikki ostokset voi tehdä kerralla samassa paikassa. Torille kuitenkin poiketaan edelleen kahvikupposelle ja kesäisin jäte-
lölle. Kauppatori toimii nykyisin ostospaikan sijasta monesti sosiaalisena tilana, jossa tavataan tuttuja ja vietetään aikaa.

Torill on kyl käyty kauhee usein, mut se et onks sielt sit ostettu jotain, ni ei välttämätt ett. (KMLA, M8/1, 25.5.2007)



Rauman kauppatorin muuttuvasta ilmeestä on käyty viime aikoina paljon keskustelua paikallislehdistössä. Avaran torin muuttaminen vanhempiin mittasuhteisiinsa on jakanut mielipiteitä sekä puolesta että vastaan. Kuva arkkitehtitoimistojen Nalli, Koivula ja Tuomola yhdessä laatimasta torikorttelien korttelisuunnitelmasta. Timo Tuomola on tehnyt mallinnuksen. Itse torisuunnitelma on arkkitehtitoimisto Mikko Heikkilän tekemä.²¹

Lukuun ottamatta Vanhassa Raumassa järjestettäviä yleisötapahtumia on torin merkitys myös tapahtumapaikkana vähentynyt verrattaessa sitä 1900-luvun alkuvuosikymmeniin. Kauppatori ei myöskään ole viime vuosisadan lopussa palvellut koko Raumaa samassa muodossa kuin aiemmin.



Kauppatori on Vanhan Rauman sydän. Kuva: Anna Nurmi-Nielsen 1997. RM, dia 15215.

Tori on edelleen pitänyt paikkansa raumalaisten juhlapaikkana joulurauhanjulistuksessa.

Tori o viäl meijä raumalaiste juhlpaike sääkrist sillon go julisteta joulurauh. Sinn mek kokkonnu just samalp paikall vuas vuade jälkke. Me seiso uskolisest torill omall tondill niingo

kirkhakkise [naakat] arvjärjestykses kirkom baankato harjall. Ny o miälengiintost nähd vuade 2007 joulrauhas, mist katos-te rakendumise jälkke, kuki ittes löytä. Raastuvandorilko? Se vast fini olis. (KMLA, M4/2, 27.9.2007)

Kuten 1900-luvun alussa, myös nykyisin torille kokoonnutaan iltaisin nuorisoporukalla. Nyt ei tosin enää kierretä ”rinkiä”, vaan meno on aivan toisenlaista:

Kyllähän se oli juopotteluu, mopojen esittelyy, tämmöst. Ku se on sitä Vanhaa Raumaa, ni siell on aika tiukka se valvonta, et ei siell annettu siltaval päristellä mopojen kans esimerkiks. Kyllä siel poliisit tuli sit jossain vaihees häättämään. (KMLA, M8/1, 25.5.2007)

Vaikka tori ei raumalaisille ole enää elinehto, on se paikkana Vanhaa Raumaa elävöittävä ja torikauppaan tottuneelle tärkeä päivittäinen pistäytymispaikka. Vanhemmalle ihmiselle tori voi olla hyvinkin merkityksellinen ja muistoja herättävä. Raumalaiset suhtautuvatkin eri tavoin torielämään ja antavat kukin sille oman merkityksensä. Tärkeää on, että Kauppatori on edelleen osa Vanhan Rauman arkea ja juhlaa, kuten 2000-luvun nuori raumalainen asian ilmaisee:

Kyllähän torielämä tuo sellasta elävyyttä mihin tahansa alueelle [...]. Vanha Rauma näyttää kuitenkin pysähtyneeltä,

seisähtuneelta, jollei siellä sitä torielämää oo, et se elävöittää ja kuuluu siihen Vanhan Rauman historiaan... (KMLA, M8/1, 25.5.2007)

Viitteet

- ¹ **Lähteenä käytetyt haastattelut:** Haastateltujen tiedot on muutettu koodinumeroiksi, jotka sisältävät seuraavat tiedot: arkistolyhenne, mies (M), nainen (N), ikä: ennen vuotta 1909 syntyneet = 0, vuosina 1910–1919 syntyneet = 1, vuosina 1920–1929 syntyneet = 2, 1930–1939 = 3, 1940–1949 = 4... 1980–1989 = 8, haastattelunumero ja haastattelupäivämäärä.
KMLA, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma
KMLA, M8/1, 25.5.2007.
KMLA, M4/2, 27.9.2007.
RMA, Rauman museon Vanhan Rauman asumista käsittelevät haastattelut 1984–1985:
RMA, N2/665,666,675,693, 18.7.1985; 23.7.1985; 30.7.1985; 20.8.1985. (haastattelija Sirpa Wahlqvist, litteroitu).
RMA, M2/541,564,565, 5.6.1984 & 30.7.1984. (Sirpa Wahlqvist, litteroitu).
RMA, N2/584, 11.9.1984. (Outi Kokkonen, litteroitu).
RMA, N2/598,599, 11.12.1984. (Outi Kokkonen, litteroitu).
RMA, M2/664, 16.7.1985. (Sirpa Wahlqvist, litteroitu).
RMA, N1/577,578, 29.8.1984. (Outi Kokkonen, litteroitu).
RMA, N2/537, 18.5.1984. (Sirpa Wahlqvist, litteroitu).
RMA, N1/675, 30.7.1985. (Sirpa Wahlqvist, litteroitu).
RMA, M2/667, 668, 680, 19.7.1985. (Sirpa Wahlqvist, litteroitu).
- ² *Vanha Rauma.* Toim. Jukka Koivula & Anna Nurmi-Nielsen & Kalle Saarinen & Irma Tyllilä. Rauman museo, West Point, Rauma, 1992, 5.
- ³ Heino, Ulla: *Rauma: idylliä ja tehokkuutta 1875–2000.* Rauman kaupunki, 2002, 79.
- ⁴ Heino 2002, 76–79.
- ⁵ Haastateltujen tiedot on muutettu koodinumeroiksi, jotka sisältävät seuraavat tiedot: Mies (M), nainen (N), syntymävuosi, arkistolyhenne, haastattelunumero ja haastattelupäivämäärä. N1922, RMA, 584 A, B, 11.9.1984.
- ⁶ RMA, N2/584, 11.9.1984.
- ⁷ RMA, N2/584, 11.9.1984.
- ⁸ RMA, N2/665–667, 693, 18.7.1985, 23.7.1985, 30.7.1985, 20.8.1985.
- ⁹ Heino 2002, 76.
- ¹⁰ RMA, M2/664, 16.7.1985.
- ¹¹ RMA, N2, 584, 11.9.1984.
- ¹² Laukkanen, Mirja: Suomen joulurauha julistettu keran Raumalta. Lalli. <http://www.lalli.fi/lalpahaku.asp?fmita=uutinen3&kohde=892> Luettu 28.5.2007.
- ¹³ RMA, N2/665–667, 693, 18.7.1985, 23.7.1985, 30.7.1985, 20.8.1985.
- ¹⁴ RMA, N1/577, 578, 29.8.1984.
- ¹⁵ RMA, M2/667–668, 680, 19.7.1985.
- ¹⁶ RMA, N2/665–667, 693, 18.7.1985, 23.7.1985, 30.7.1985, 20.8.1985.
- ¹⁷ N1922, RMA, 584 A, B, 11.9.1984.
- ¹⁸ Rauman keskustan kehittäminen. Kauppatori. Rauman kaupungin verkkojulkaisu. Rauman kunnallistekniikan kotisivut, http://www.rauma.fi/tevi/Kuntek/Keskustan_kehittaminen/kauppatori.htm. Luettu 28.5.2007.
- ¹⁹ Rantanen, Jari: Rauman torikauppaa halutaan katosten suojaan. Turun Sanomat 7.6.2005.
- ²⁰ Rauman keskustan kehittäminen. Kauppatori. Rauman kaupungin verkkojulkaisu. Arkkitehtitoimisto Mikko Heikkilä Oy ja Esisuunnittelijat Oy. http://www.rauma.fi/tevi/Kuntek/Keskustan_kehittaminen/kauppatori.htm Luettu 28.5.2007.
- ²¹ Kuva julkaisusta *Torikorttelit. Vanhan Rauman liikekeskusalueen pihojen kehittäminen.* Korttelisuunnitelma, Rauman kaupunki, arkkitehtitoimistot Nalli, Koivula ja Tuomola 31.5.2005.



MITEN VANHASTA RAUMASTA TULI MAAILMANPERINTÖKOHDE?

Länsimainen kulttuuriperinnön suojelu nivoutuu kiinteästi kahteen intellektuaaliseen traditioon: moderniin nationalismiin sekä kulttuuriperinnön yleismaailmallista omistusoikeutta korostavaan universalismiin.¹ Tähän mennessä pisimmälle viety institutionalisoitu pyrkimys ihmiskunnan yhteisen perinnön määrittelemiseksi ja suojelemiseksi on UNESCO:n yleiskokouksen vuonna 1972 hyväksymä maailmanperintösopimus.² Samalla maailmanperintö kuitenkin on vahvasti kansainvälisen diplomatian traditioon ja tämän myötä kansallisvaltioihin kiinnittynyt hanke.

Maailmanperintösopimuksen kantava ajatus on, että on olemassa yleismaailmallisesti erityisen merkittävää aineellista (*tangible*) kulttuuri- ja luonnonperintöä, joka kansainvälisen yhteisön yhdessä tulee tunnistaa ja nimetä ja jota sen tulee suojella ihmiskunnan yhteisenä

varantona. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että keran vuodessa UNESCO:n koordinoima ja jäsenvaltioiden edustajista muodostettu 21-jäseninen maailmanperintökomitea määrittelee tietyt paikat eri puolilla maailmaa yleismaailmallisesti erityisen merkittäviksi ja liittää ne osaksi maailmanperintöluetteloa. Komitea tekee ratkaisunsa kahden asiantuntijaorganisaationsa (ICOMOS ja IUCN) antamien lausuntojen pohjalta. Aloitteentekijänä maailmanperintönimityksessä toimii kuitenkin aina yksittäinen jäsenvaltio. Se pitää yllä kansallista aieluetteloa sellaisista alueellaan sijaitsevista kohteista, joilla se katsoo olevan yleismaailmallista arvoa. Myös varsinaiset kohde-esitykset tekee jäsenvaltio aieluetteloon kuuluvien kohteiden joukosta. Viime kädessä siis valtiot pitkälti kontrolloivat globaalin perinnön sisältöä. Maailmanperinnön kohde-esityksen pääpiirteittäinen eteneminen on esitetty liitteessä 1.

Kesäkuussa 2007 tehtyjen päivitysten jälkeen maailmanperintöluetteloon kuuluu yhteensä 851 eri

Puutalojen ja vehreiden pihapiirien idylliä Vanhassa Raumassa. Kuva: Kalle Saarinen 2006.



puolilla maailmaa sijaitsevaa kulttuuri- ja luonnonperintöperintökohdetta: muun muassa Intian Taj Mahal, Athos-vuori Kreikassa, walesilainen Blaenavonin teollisuusmaisema, Trinidadin kaupunki Kuubassa sekä kenialainen Mount Kenyan kansallispuisto. Historiallisia kaupunkeja on luettelossa parisen sataa. Jokainen maailmanperintökohde on ainutlaatuinen ja merkityksellinen paikka; tähän ainutlaatuisuuteen viime kädessä palautuu myös niiden maailmanperintöarvo. Tullakseen maailmanperinnöksi kohteiden on täytettävä yksi tai useampia kymmenestä yleismaailmallista merkittävyyttä määrittelevästä kriteeristä.

Yksittäisen perintökohteen tulemistä maailmanperinnöksi säätelevät kuitenkin myös monet sen

Kirstin talo vuonna 1905. Kuva: RM, neg. 621. — 1950- ja 1960-luvulla suunniteltiin Rauman historiallisen keskustan radikaalia uudistamista. Talot rapistuiivat korjauksen puutteessa, koska kukaan ei tiennyt mikä tulisi olemaan alueen kohtalo. Kun nykyinen, suojeluun tähtäävä asemakaava hyväksyttiin vuonna 1981, alkoi ripeä saneerausvaihe. Vanhasta Raumasta muodostui suosittu asuinalue ja kiinteistöjen arvo nousi. Arvostusta on vielä lisännyt maailmanperintöstatus. Esimerkki hyvin säilyneestä vanharaumalaisesta talosta on Kirsti, jonka vanhin osa on rakennettu 1700-luvun alkuvuosikymmeninä ja saanut lisäosia vuonna 1806, jolloin rakennettiin leivintupa, portti ja portin vintti, sekä päärakennukseen kuisti ja keittiö. Viimeiset asukkaat ovat muuttaneet pois vuonna 1972, jolloin Kirstin kiinteistöstä tuli Rauman museon omaisuutta. Kuva: Seppo Järvi 2003, RM.

omiin ominaisuuksiin nähden ulkopuoliset tekijät. Maailmanperintökohteeksi nimeäminen on monivaiheinen ja useiden eri toimijoiden osallisuutta ja resursseja vaativa prosessi. Toimijoiden moninaisuus merkitsee yleensä hyvinkin erilaisten intressien yhteensovittamista. Maailmanperintökohteilla edellytetään olevan kansallisen merkittävyyden ylittävää yleismaailmallista arvoa, ja jo pelkästään kohteiden määrän näkökulmasta on selvää, että kysymyksessä on selektiivinen prosessi. Kulttuuriperintöä koskeissa eritasoisissa listauksissa (alueellinen, kansallinen, maailmanperintö) on kysymys arvottamisesta ja valinnasta, sisällyttämisestä ja ulossulkemisesta, vaikkakin tieteellisiin argumentteihin nojautuvasta. Kovinkaan moni paikka maailmassa tuskin voi saada osaksensa universaalia hyväksyntää – tämä ei ole myöskään maailmanperintösopimuksen tavoite – ja vaikka tavoiteltaisiin ’pelkästään’ edustavuutta tietyn kulttuurin kontekstissa, rajanveto on siltikin hyvin vaikeaa. Maailmanperintöluettelo ei tule koskaan valmiiksi: maailmanperinnön sisältö määritellään tietysti ajassa ja paikassa, nykyhetkestä käsin. Samalla on syytä huomata, ettei maailmanperinnön määrittely ole poliittisesta, taloudellisesta ja kulttuurisesta valankäytöstä irrallinen ilmiö.

Artikkelissani tarkastelen suomalaisen historiallisen kaupungin, Vanhan Rauman tuleamista maail-

manperintökohteeksi.³ Tapaustutkimus on samalla tavalla ainutlaatuinen kuin Vanha Rauma on paikkana erityinen; jonkin toisen maailmanperintökaupungin, saati luontokohteen, perspektiivistä kertomus näyttäytyisi toisenlaisena. Toisaalta Vanhan Rauman esimerkkitapauksen kautta on mahdollista keskustella maailmanperinnön määrittelyä yleisemmin leimaavista piirteistä sekä siitä, miten maailmanperintökohteeksi nimeämisen prosessit ovat vuosien saatossa muuttuneet. Vanhan Rauman osalta tuleminen maailmanperinnöksi oli yhdistelmä tietoisia pyrkimyksiä ja sattumaa – sattuman läsnäolo prosessissa ei kyseenalaista alueen maailmanperintöarvoa, se vain on eräs osoitus prosessin moniulotteisuudesta.

Vanha Rauma – historiallinen kaupunki

Erään sanonnan mukaan paras kulttuuriperinnön säilymisen tae on aikojen saatossa ollut yhteiskunnallinen köyhyys, varsin usein se on kuitenkin ollut tietoinen suojelutoiminta. Maailmanperintökohteeksi tulemisessa pitkällä ja vakiintuneella suojeluhistorialla on merkittävä rooli, etenkin länsimaissa sijaitsevien paikkojen osalta. Itse asiassa maailmanperintökomitea yleisesti edellyttää kohteiden suojelun olevan kansallisella lainsäädännöllä riittävällä tavalla järjestetty

ennen kuin se hyväksyy niiden liittämisen maailmanperintöluetteloon. Maailmanperintösopimuksen toteutuksen historiassa on olemassa useita esimerkkejä siitä, kuinka komitea on lykännyt kohde-esitysten käsittelyä puutteelliseen suojelustatukseen viitaten. Voidaan kuitenkin kysyä, tulisiko arvopohdintaa yleismaailmallisesta merkittävydestä näin kiinteästi yhdistää yksittäisen jäsenvaltion valmiuksiin ja resursseihin suojella kohdetta sen nimeämisen hetkellä.⁴ Komitean menettelytavan tekee toisaalta ymmärrettäväksi se, että sillä on todellisuudessa käytössään vain hyvin rajalliset keinot kohteiden suojelustatukseen parantamiseksi sen jälkeen, kun ne on liitetty luetteloon.

Vakiintuneen suojeluhistorian ohella maailmanperintökohteeksi pääseminen näyttää useimmiten (ei aina) edellyttävän etukäteistä kansainvälistä tunnettuutta. Tunnettuus kansainvälisessä asiantuntijayhteisössä on maailmanperintökohteeksi pääsyn kannalta epäilemättä eräs varsin merkityksellinen yksittäinen tekijä. Toinen merkittävä maailmanperintökohteiden 'tuottaja' on kansainvälinen turismi,⁵ joka suuntautuessaan yhä uusille alueille 'merkitsee' potentiaalisia tulevia kohteita. Vastavuoroisesti maailmanperintö nimeää kohteita turismille. Antropologi Kathleen Adams korostaa maailmanperintöalueiden useimmiten olevan pitkän ja monipolvisen, eri

paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden välisen vuorovaikutuksen tuloksena syntyneitä paikkoja, jotka näin on tehty näkyviksi globaalille näyttämölle.⁶

Nykyisin Vanhana Raumana tuntemamme alue on vuosisataisen jatkuvan rakentamisen ja kehityksen tulos. Ymmärrettävistä syistä kertomus Vanhasta Raumasta painottuu usein muutamaaan kaikista merkityksellisimpään vaiheeseen alueen historiassa. Näistä ensimmäinen on keskiaika. Rauma on yksi Suomen kuudesta keskiaikaisesta kaupungista; se sai kaupunkiprivilegit vuonna 1442. Muina erityisen merkityksellisinä ajanjaksoina näyttäytyvät 1600-luku ja 1800-luvun loppu. Kaupunki tuhoutui tulipalossa laajalti viimeisen kerran vuonna 1682. Palon jälkeinen tilanne, yhdessä keskiaikaisten piirteiden kanssa, on selvästi tunnistettavissa nykyisen Vanhan Rauman kaupunkirakenteessa. Merkittävä Rauman rakentamista määritellyt tekijä oli lisäksi tulliaita, joka ympäröi kaupunkia 1600-luvun alkupuolelta lähes kahden vuosisadan ajan. Tulliaidan purkaminen vuonna 1808 mahdollisti kaupungin alan laajentamisen – tätä mahdollisuutta alettiin hyödyntää toden teolla vasta 1800-luvun lopulta lähtien.⁷ Tällöin, vertailussa ”uuteen kaupunkiin”, tuli tarpeelliseksi ensi kerran nimetä ”Vanha Rauma”. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa myös kaupungin vanhin osa koki jälleen yhden

muodonmuutoksen, kun raumalaiset osin menestyksekkään kauppurjehduksen tuoman varallisuuden turvin, osin vastauksena asuntojen lisääntyneeseen kysyntään kaupungissa kunnostivat ja laajensivat vanhoja talojaan.⁸ Ajalta on peräisin monen rakennuksen nykyinen uusrenessanssivaikutteinen julkisivu. Tähän ajanjaksoon myös useimmiten päättyy kertomus alueen rakentumisen historiasta (rakentuminen kyllä jatkuu), ja kertomus alueen suojeluhistoriasta alkaa.

Nykyaikaisen kaupunkien rakennussuojelun alkua Suomessa voidaan perustellusti ajoittaa 1960-luvulle.⁹ Ensimmäiset pyrkinnöt vanhojen kaupunkien suojelemiseksi sen sijaan palautuvat ajassa kauemmas taaksepäin, etenkin keskiaikaisperäisten kaupunkien ruutukaavoitusta koskeviin debatteihin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa sekä vuoden 1931 asemakaavalakiin ja vuoden 1932 rakennussääntöön sisältyneeseen nk. vanhakaupunkisääntöön.¹⁰ Varhaisista kaupunkisuojeluhankkeista eniten huomiota osakseen sekä aikalaiskeskustelussa että myöhemmässä tarkastelussa on saanut Louis Sparren toiminta Vanhassa Porvoossa 1890-luvulla. Vanhan Porvoon tultua ”pelastetuksi” katse kohdistui myös muihin maamme keskiaikaisperäisiin vanhoihin kaupunkeihin.¹¹ Vanhan Rauman nosti valtakunnallisen huomion kohteeksi arkkitehti Armas Lindgren kirjoituksillaan helsinkiläisessä *Måndagen*-viikkolehdessä vuonna 1905.¹² Vanhan Rauman



Vanha Rauma valittiin UNESCO:n maailmanperintöluetteloon esimerkkinä elävästä ja hyvin hoidetusta vanhasta pohjoisesta puukaupungista. Vilkas kaupankäynti on keskitynyt torin ympärille. Kuva: Kalle Saarinen 2006.

puolestapuhujiin liittyi myös Axel Gallén, joka samaisena keväänä matkusti Raumalle katsomaan vielä jäljellä olevaa vanhaa kaupunkia ”ennen kuin uusi asema- ja rakennuskaava hävittäisi tämänkin asumis-

kulttuurin muistomerkin menneiltä ajoilta”.¹³ Pian näiden tapahtumien jälkeen Rauman kaupunginvaltuusto päätti sellaisen asemaakaavan laatimisesta, joka mahdollistaisi ainakin alueen pääkatujen säilyttämisen paikoillaan.¹⁴

Näin nähtynä varhainen kaupunkisuojaus oli pitkälti kaupungin ulkopuolisen kansallisen kulttuurieliitin kampanjoima hanke. On kuitenkin syytä tunnistaa myös suojelun paikalliset lähtökohdat, olkoonkin, että varhaisinta paikallista suojeleuintoa motivoi Raumalla pitkälti käytännönläheinen ja alueen toiminnallisuuteen nivoutunut näkökulma.¹⁵ Alueelle annettu nimitys ”vanhakaupunki” ei ilmaissut pelkästään neutraalia erottelua aikaisemmin ja myöhemmin rakennetun välillä, vaan siihen liitettiin varsin pian merkitys erityisestä historiallisesta kaupungista, jonka menneisyyteen viittaavia piirteitä tuli vaalia (näkemykset siitä, mitä nämä piirteet olivat poikkesivat luonnollisesti nykyaikaisen kaupunkisuojelun tavoitteista). Raumalla oltiin vakuuttuneita alueen erityisyydestä myös silloin, kun kansallinen katse, varsinkin 1920- ja 1930-luvuilla, kääntyi pois päin Vanhasta Raumasta. Kun kaupungissa – jälleen kerran – vuonna 1938 aloitettiin uuden asemaakaavan laatiminen ensimmäiselle kaupunginosalle, määriteltiin vanha kaupunki vuoden 1931 asemaavalain mukaiseksi erillisalueeksi, jolle tuli saada aikaan ”vie-

lä säilynyttä historiallista muotoa ja leimaa” säilyttävä asemakaava.¹⁶ On mielenkiintoista huomata, että jo varhain esitettiin ajatuksia myös alueen säilymisestä koko kaupungin kaupallisena keskustana:

”Ihmeellisellä tavalla on vanha, historiallinen kaupunginosa kapeine, mutkikkaine katuineen ja vaihtelevine, idyllisine kaupunkikuvineen säilynyt suuremmilta tulipaloilta vuosisatojen aikana. Yhtä merkittävää myös on, että juuri vanha kaupunginosa ainoana poikkeuksena maassamme on pystynyt säilyttämään asemansa kaupungin liikekeskuksena, seikka, joka monine probleemeineen antaa nykyoloissa paljon päänvaivaa kaupunkisuunnittelijalle, mutta on tehtävänä sitä mielenkiintoisempi.”¹⁷

1960-luvulle tultaessa modernistista kaupunkisuunnittelua leimannut muutoksen eetos konkretisoitui maassamme laajamittaisiksi purkamisiksi ja taloudellisen kasvun odotuksiin perustuviksi visioiksi vanhojen kaupunkikeskustojen uudelleenrakentamisesta. Myös Raumalla suunniteltiin tuolloin kaupungin historiallisen keskustan radikaalia uudistamista ja jopa kolmen 7-kerroksisen asuintalon rakentamista alueelle.¹⁸ Hankkeen taustalla olivat pyrkimykset alueen liiketoiminnan edellytysten parantamiseksi ja asuntotuotannon tehokkaammaksi ja nykyaikaisemmaksi järjestämiseksi sekä puhdas taloudellinen voittotavoittelu. Monille kaupungin luottamusmiehillä

ja virkamiehille vanha kaupunki näyttäytyi huonokuntoisena, ränsistyneenä ja epäsosiaalisena ongelma-alueena, joka vielä vaikutti olevan tehottomassa käytössä. Totta onkin, että asumisen taso alueella, eritoten vertailussa ajanmukaisiin aravanormeihin oli vaatimattomampi ja että alueen sosiaalinen rakenne poikkesi muun kaupungin vastaavasta.¹⁹ Samoin alueella voimassaoleva asemakaava palautui vuosikymmenten taakse. Ei ole kuitenkaan syytä liioitella Vanhan Rauman tuolloista 'rappiotilaa' tai alueen laajamittaista uudistusta kaikkien alueella asuneiden jakamana kertomuksena. Pekka Kärjen kuvaus 1950-luvun Vanhasta Raahesta, "rakennusteknisesti kelvollinen ja asumistasoltaan kohtuullinen",²⁰ sopinee kuvaamaan myös saman aikakauden Vanhaa Raumaa. Monet alueen asukkaista olivat yhä asuinpaikkaansa tyytyväisiä.²¹ Alue oli myös edelleen kaupungin kaupallisen ja julkisen elämän keskus, vaikkakin keskusta samaan aikaan laajentuikin vanhankaupungin länsipuolelle, Tarvonsaaren alueelle.

Kaikista radikaalein uudistusinto jäi lyhyeksi välivaiheeksi. Vuonna 1964 järjestetty keskustakilpailu sekä sen pohjalta käynnistetty nk. Vanhan Rauman kaavarungon valmistelu asettivat tavoitteekseen vanhankaupungin yleisilmeen, mittakaavan ja katuverkon säilyttävän uudistamisen. Suhtautumista Vanhaan Raumaan leimasi ambivalenttisuus. Yhtäältä

korostettiin alueen kulttuurihistoriallisia arvoja ja niiden säilyttämisen tarpeellisuutta, jopa kansallista merkittävyyttä, toisaalta painotettiin tulevaisuuden kehityksen edellytysten turvaamista sekä rakennuskannan välttämätöntä uusiutumista. Nähdäkseni Vanha Rauma historiallisena kaupunkina ei menettänyt täysin merkitystään edes modernismin läpitukenemalla 1960-luvulla, joskin historiallinen kaupunki pyrittiin tuolloin rajaamaan aikaisempaan nähden suppeammalle alalle syrjään liikekeskustan ja liikenteen tarpeilta (Naulamäki) tai abstrakteihin viittauksiin vanhankaupungin "hengestä", joka säilyisi, vaikka rakennukset uudistuisivatkin. Moderni kaupunkikin tarvitsi historiallista kaupunkia – jollei muusta syystä, niin osoittaakseen oman nykyaikaisuutensa.²²

1970-luvun alussa valmistunutta kaavarunkoa pidettiin asiantuntija-arvioissa suojelutavoitteiltaan vanhentuneena, vaikka se laatijansa arkkitehti Eero Karin mukaan noudatteli muinaistieteellisen toimikunnan vuosina 1966–1967 tekemiä arvoluokituksia. Näin ei kuitenkaan ollut. Lisäksi useita vuosia kestäneen kaavarunkotyön kuluessa toimikunnan (vuodesta 1972 lähtien Museovirasto) omatkin näkemykset suojelun laajuudesta olivat useaan otteeseen tarkentuneet yhä suuremman osan rakennuskannasta säilyttävään suuntaan. Siirtymä olemassa olevan rakennuskannan laajalti säilyttäviin kaavoitusperiaatteisiin tapahtui



Vanhan Rauman osalta melkein huomaamatta. Raumalla ei juurikaan julkisesti väitely Vanhan Rauman kohtalosta 1960- ja 1970-lukujen taitteessa (vrt. esim. Helsingin Käpylä²³). Debatin vähyys kertonee paitsi raumalaisesta keskustelukulttuurista myös siitä, että historiallinen kaupunki -puheesta oli vuosikymmenten kuluessa sittenkin muodostunut yksi ja ainakin periaatteen tasolla hyväksyttävä Vanhaa Raumaa koskeva yhteisöllinen tulkinta.

Kun peruseriaate suojelusta hyväksyttiin, alkoi keskustelu siitä, mitä säilytettäisiin, ja etenkin, miten säilytettäisiin. Säilyttävän asemakaavan laatiminen ja sen varhainen toteutus eivät olleet vailla ristiriitoja. Suurin näkemusero vallitsi kaavan säilyttävien tavoitteiden ja joidenkin alueen liikkeenharjoittajien näkemysten välillä; liikkeenharjoittajat pelkäsivät suojelun liiaksi jäädyttävän alueen edellytyksiä osana kaupungin kaupallista keskustaa.²⁴ Asukkaiden enemmistön näkökulmasta suojelu oli helpompi hyväksyä; tätä edesauttoi epäilemättä se, että alueelle oli 1970-luvun kuluessa muuttanut kaupunkisuojelun tavoitteille myönteisiä uusia asukkaita. Asukkaat perustivatkin vuonna 1974 Vanha Rauma Yhdistys ry:n vaalimaan alueen ra-

Jalankulkijoiden, kevyen liikenteen sekä autoilijoiden tarpeiden yhteensovittaminen Vanhan Rauman kapeilla ja mutkittelevilla kaduilla on toisinaan haasteellista. Kuva: Kalle Saarinen 2006.

kennushistoriallisia arvoja. Vuonna 1981 hyväksytty asemakaava oli kompromissi eri näkökantojen välillä: ehdottoman säilyttämisen vaatimus ulotettiin siinä koskemaan 60 prosenttia rakennuskannasta (nk. S-rakennukset, joita ei saa hävittää ilman pakottavaa syytä), kun taas keskeiset liikekadut jäivät periaatteessa uudistumiselle vapaammaksi alueeksi. Nk. H-rakennusten (joiden säilyminen on kaavan mukaan suotavaa) säilymistä pyrittiin kuitenkin edesauttamaan antamalla lisärakennusoikeutta tonttien sisäosiin sekä sallimalla huonetilojen sisustaminen historiallisten rakennusten ullakoille. Kaavan toteutuksen tueksi laadittiin lisäksi yksityiskohtainen korjaus-, muutos- ja rakentamispäohjeisto.²⁵ Muutenkin Raumalla kiinnitettiin erityistä huomiota suojelun toteutuksen organisointiin.²⁶ Tästä huolimatta 1980-luvulla käytiin välillä hyvinkin periaatteellista rajanvetoa kaavan tavoitteista. Vuonna 1991, kun kaikista haasteellisimmat oppivuodet olivat takanapäin, Vanha Rauma liitettiin UNESCO:n maailmanperintöluetteloon.

Vanha Rauma suomalaisen ja pohjoismaisen maailmanperintöpolitiikan kontekstissa

Kulttuurimaantieteilijät Greg Ashworth ja Bart van der Aa ovat huomauttaneet maailmanperinnön reto-

riikan olevan globaalia mutta sen käytäntöjen kansallisia.²⁷ Heidän toteamuksensa on kärjistys; maailmanperintöön liittyvät käytännöt ovat sekä ylikansallisia että kansallisia ja lisäksi paikallisia. Kohteen tultua hyväksytyksi maailmanperintöluetteloon se asettuu alisteiseksi tietyille ylikansallisille valvontamekanismeille.²⁸ Lisäksi komitealla on oikeus, myös yksipuolisesti, julistaa maailmanperintökohteita uhanalaisiksi tai poistaa luettelosta kokonaan sellainen kohde, jonka se katsoo menettäneen luetteloinnin perusteluna alun perin olleet suojeluarvot.²⁹ On kuitenkin totta, että maailmanperintösopimuksen toteutumista ovat monelta osin määrittäneet jäsenvaltioiden intressit sekä kysymykset kansallisen suvereniteetin asettamista rajoista. Jäsenvaltioiden keskeinen rooli näkyy ennen muuta juuri maailmanperintökohteiden nimitysprosessissa.

Jäsenvaltioiden yksipuolista asemaa kohde-esitysten tekijöinä on perustellusti kritisoitu. Aika ajoin muut tekijät kuin kulttuuri- ja luonnonperintöön kohdistuva arvopohdinta ovat säädelleet maailmanperintöesityksiä. Valtiot saattavat harjoittaa tietoisien eksklusiivista nimityspolitiikkaa: maailmanperintöesitykset eivät välttämättä kohdistu sellaisiin kohteisiin, jotka ovat kansallisen enemmistökulttuurin legitimoimaan yhtenäisyyden kertomukseen nähden marginaalissa.³⁰ Erityisesti federalistisissa jäsenvaltioissa, kuten Saksas-

sa tai Isossa-Britanniassa, maailmanperintöesitysten kohdentumista taas on leimannut pyrkimys tasapuolisuuteen eri alueiden ja poliittisten yksiköiden kesken.³¹ Samoin kohteiden kansallinen priorisointi on saatettu yhdistää aluekehityksen tavoitteisiin tai maailmanperintöstatusta on tavoiteltu massaturismin houkuttelemiseksi alueelle, ilman relevanttia arvopohdintaa tai analyysia statuksen vaikutuksista paikallisyhteisöille.³² Lopulta myös valtioiden käytettävissä olevat taloudelliset ja asiantuntijaresurssit voivat säädellä hyvinkin konkreettisesti niiden tekemiä aieluetteloita sekä kohde-esityksiä.³³

Suomessa eri viranomaisten välinen keskustelu maailmanperintösopimukseen liittymisestä käynnistyi heti 1970-luvun puolivälissä; ratifointi toteutui lopulta vuonna 1987. Sopimuksen varhaisessa vaiheessa hyväksyneiden valtioiden joukossa oli useita Aasian, Afrikan ja Etelä-Amerikan maita sekä joitakin sosialistisen Itä-Euroopan valtioita. Suomessa katsottiin, että sopimuksen toteuttaminen merkitsi ensisijaisesti näille valtioille tarkoitettua kansainvälisen solidaarisuuden osoitusta sekä kansallisen suvereniteetin ja itseilmaisun välinettä. Alustava kotimainen keskustelu maailmanperinnöstä ajoittui vaiheeseen, jolloin maailmanperintöluettelosta oli muodostunut leimallisesti suurten monumenttien kavalkadi. Tässä vertailussa maamme kulttuuriperintö näytti vaatimattomalta.

Suomen kannalta maailmanperintösopimuksen allekirjoittamisella nähtiin olevan merkitystä ennen muuta kansallisin resurssein tapahtuvan suojelun käytäntöjen vahvistajana ja velvoittajana. 1980-luvulla tällaisia ajankohtaisia hankkeita rakennussuojelun alalla olivat rakennussuojelulain ja rakennuslain uudistukset sekä valtakunnallisen rakennettuja kulttuuriympäristöjä koskevan inventoinnin päivitys. Myös varhaista pohdintaa suomalaisista maailmanperintökohteista leimasi kansallinen näkökulma. Mahdollisesti maailmanperinnön kriteerit täyttävinä pidettiin pääasiassa alkutuotantoon – maatalouteen, kalastukseen ja poronhoitoon – liittyviä kohteita, jotka toisen maailmansodan jälkeisen rakennemuutoksen seurauksena olivat tulleet uhanalaisiksi. Näiden kohdetyyppien jäljellä olevien parhaiden esimerkkien suojelutilannetta oli ”syytä kohentaa kansainvälisin suojelutoimin”.³⁴ Kesällä 1988 Museovirasto puolestaan kaavaili suomalaiseen maailmanperinnön aieluetteluun sisällytettäväksi peräti 29 (13 arkeologista ja 16 rakennushistoriallista) kohdetta.³⁵

Lopulliseen aieluetteluun (1990) otettiin mukaan viisi rakennushistoriallista ja kuusi arkeologista kohdetta, joista suoraan maailmanperintöluetteluun esitettiin Suomenlinnaa, Vanhaa Raumaa, Petäjäveden vanhaa kirkkoa, Lapin kunnassa sijaitsevaa Sammallahdenmäen pronssikautista hautaröykkiöaluetta,

Hauensuolen kalliopiirroksia Hangossa sekä Rapolan muinaislinnaa Valkeakoskella.³⁶ Sekä aieluettelossa että kohde-esityksissä heijastui pyrkimys ’tasajakoon’ Museoviraston kahden hallinnollisen yksikön – rakennusperintö ja arkeologia – kesken. Aieluettelon uudelleenarviointiin vaikutti keskeisesti pohjoismainen maailmanperintöyhteistyö, joka oli käynnistynyt kansainvälisen ICOMOSin aloitteesta vuonna 1986 ja joka sai jatkoa kahdessa vuoden 1988 aikana järjestetyssä tapaamisessa. Yhteistyön tavoitteena oli tunnistaa pohjoismaisen kulttuuriperinnön erityispiirteet sekä saavuttaa yhteinen ja maakohtaisesti priorisoitu näkemys maailmanperintöluetteluun esitettävistä kohteista. Kaikkinensa pohjoismaisen kulttuuriperinnön luonne määriteltiin tuolloin kuten myöhemminkin merkittävällä tavalla poikkeavaksi maailmanperintöluetteluun ”suurista monumenteista”.³⁷ Suomalaisen kulttuuriperinnön osalta esille nousivat kulttuurimaisemat, 1700-luvun puinen kirkkoarkkitehtuuri, keskiaikaiset ja 1700-luvun linnat ja linnoitukset, historialliset kaupungit ja kyläasutus, 1800-luvun lopun teollisuusperintö sekä moderni arkkitehtuuri.³⁸ Pohjoismaiden kesken alustavaa suomalaista aieluetteloa pidettiin liian laajana.

Puukaupunki nousi itseoikeutetusti esille Pohjoismaille luonteenomaisena kulttuuriperinnön tyyppinä, ja samalla sovittiin, että kyseisen kohdetyypin edustaja

valittaisiin Suomesta; edustavia esimerkkejä olisi ollut löydettävissä yhtä lailla etenkin Ruotsista.³⁹ Puukaupungin tuleminen keskusteluissa esille ei luonnollisesti ollut sattuma. Niin Suomessa, Ruotsissa kuin Norjassakin puukaupungista oli tullut kansallisen kulttuuriperinnön kaanoniin kuuluvaa vakituista ainesta jo viimeistään 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Tätä asemaa oli osaltaan legitimoinut vuosina 1970–1972 ICOMOSin Ruotsin osaston aloitteesta toteutettu *Den nordiska trästaden* -projekti; projektin myötä alueen puukaupunkeihin liitettiin kansallisen merkityksen ylittävä ylikansallinen merkitys. Norjassa Sandefjordissa vuonna 1972 järjestetyn päätöskonferenssin avanneen ministeri Oddvar Nordlin sanoin: ”Vanhat pohjoismaiset puukaupungit – se mitä niistä on jäljellä – ovat ainutlaatuisia myös yleismaailmallisessa mielessä.”⁴⁰ Projektissa osapuolena olleen ICOMOSin kautta käsite ”pohjoismainen puukaupunki” sai Pohjoismaat ylittävääkin tunnettuutta. Näin ollen suomalaiselle kohde-esitykselle oli olemassa vakaa kaikupohja, kun siinä Vanhan Rauman saatettiin todeta edustavan yhteensä 150 pohjoismaisen puukaupungin joukkoa.⁴¹

Kotimaisessa työryhmässä valinta tehtiin Vanhan Rauman ja Vanhan Porvoon välillä. Molemmilla oli kannattajansa. Vanhan Porvoon etuina pidettiin alueen kaavallista kehitystä, maisemallista kokonaisuutta sekä yksittäisten rakennusten säilyneisyyttä

ja autenttisuutta. Vanhan Rauman puolesta puhuivat alueen monipuolinen sosiaalinen miljöö (erikokoisia asuntoja, omistus- ja vuokra-asumista ja aktiivinen liike-elämä), maltillinen restaurointi, hyvin järjestetty korjaustoiminta ja ohjaus sekä keskieurooppalaisen pikkukaupungin miljööstä poikkeaminen. Vaaka kallistui lopulta Vanhan Rauman hyväksi.⁴² Eräs Vanhan Rauman nimeämisestä edesauttanut tekijä oli todennäköisesti alueen säilyttävän asemakaavan ajanmukaisuus ja ajankohtaisuus kansallisessa keskustelussa. Toisaalta taustalla saattoi olla pyrkimys kohottaa nimityksen avulla Vanhan Rauman statusta kansallisessa kulttuuriperinnön hierarkiassa, etenkin kohteiden suojeluun suunnattuihin resursseihin nähden, joita aikaisemmin oli Vanhalle Raumalle kohdennettu suhteellisen niukalti.⁴³

Paikallisyhteisöt globaalien perinnön määrittelijöinä

Museovirasto valmisteli ensimmäiset suomalaiset maailmanperinnön kohde-esitykset sisäisessä työryhmässään, ja esimerkiksi Raumalta prosessiin osallistui vain muutama rakennussuojelun ja kaupunkisuunnittelun parissa työskennellyt virkamies. Minkäänlaista alueen talonomistajien, kauppiaiden ja asukkaiden



kuulemista kohde-esityksen vaiheessa ei toteutettu. Tätä voidaan pitää vastakkaisena niin pohjoismaiselle puukaupunkiprojektille kuin Vanhan Rauman säilyttävälle asemakaavallekin; molemmissa eräs keskeinen näkökulma oli rakennussuojelun toteuttaminen yhteistyössä alueen asukkaiden kanssa. Toisaalta menettelyä voidaan pitää yhdenmukaisena suomalaisen kulttuuriperintöhallinnon hierarkkisyyden kanssa. Ennen muuta kysymys oli kuitenkin maailmanperintösopimuksen toteutuksessa vakiintuneista käy-



Rauma on yksi Suomen kuudesta keskiaikaisesta kaupungista. Tuon ajan rakennuksista on jäljellä vain fransiskaaniluostarin kirkoksi rakennettu Pyhän Ristin kirkko. Maailmanperintökohde Vanhan Rauman maamerkki on myös kauppatorin laidalla sijaitseva raatihuone vuodelta 1776. Kuvat: Niina Uusi-Seppä 2005.

tännöistä. Ensimmäiset suomalaiset kohde-esitykset laadittiin 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, aikana, jolloin paikallisyhteisöjen osallisuutta maailmanperintön prosesseihin ei vielä juurikaan ollut pohdittu.

Maininta paikallisesta kuulemisesta kohde-esityksen laatimisen aikana lisättiin maailmanperintökomitean toimintaohjeisiin vuonna 1994.⁴⁴ Tätä aikaisemmin suhtautuminen paikallisiin toimijoihin oli ollut pikemminkin torjuva; nimitysprosessin julkisuutta pidettiin haittatekijänä maailmanperintöarvon määrittelyn objektiivisuudelle.⁴⁵ Myös Museovirasto perusteli suppeata tiedotustaan maailmanperinnön kohde-esityksistä tavoitteella välttää ennen aikaista ja liiallista innostusta. Laajemman informaation ja paikallisten viranomaisten yhteiskokousten aika tulisi, kun kohteet olisi virallisesti hyväksytty luetteloon: ”muutoin on vaarana, että suuri yleisö pettyy, jos laajan tiedotuksen jälkeen joitakin kohteita ei hyväksytäkään maailmanperintöluetteloon.”⁴⁶ Kohde-esitysten etenemistä hankaloittamaan tuskin myöskään kaivattiin laajemman etukäteisen tiedotuksen ja kuulemisen mahdollisesti mukanaan tuomaa paikallista vastustusta.⁴⁷

1990-luvulla alkaneen uudelleenorientaation seurauksena paikallisyhteisöjen aktiivisuus ja osallisuus maailmanperinnön määrittelijöinä on selvästi lisääntynyt. Paikalliset toimijat osallistuvat yhä useammin kansallisten aieluetteloiden ja varsinaisten kohde-esitysten laatimiseen, joskin kuulemisen aste vaihtelee edelleen huomattavasti sekä valtio-että kohdekohtaisesti. Tämä paikallisten toimijoiden

esiinmarssi tulee nähdä osana laajempaa kulttuuri-perinnön demokratisoitumista länsimaisissa yhteiskunnissa. ICOMOSin kulttuuriturismiasiantuntija Sue Millar puolestaan on tuonut esille kehityksen yhteyden samanaikaisesti käytyyn keskusteluun kulttuuriperinnön aineettomasta/henkisestä (*intangible*) ulottuvuudesta sekä tämän aineettoman perinnön merkityksestä maailmanperintökohteiden määrittelyssä.⁴⁸ Maailmanperintökohteen edellytetään sopimuksen hengen mukaisesti sisältävän materiaalisia jälkiä edustamastaan ilmiöstä. Materian autenttisuuden vaatimukseen liittyvä yksitulkintaisuus on viime vuosina maailmanperinnön keskusteluissa kuitenkin kyseenalaistettu ja autenttisuus on pyritty määrittelemään uudelleen kulttuurisidonnaiseksi käsitteeksi, erilaisiksi autenttisuuksiksi eri konteksteissa, myös aineettomien ominaisuuksien autenttisuudeksi.⁴⁹ Millar jatkaa, että paikalliset ihmiset ovat erityisen merkittävässä roolissa maailmanperinnön määrittelijöinä ja säilyttäjinä, koska he konkreettisesti ovat näiden kulttuuriperintöön liittyvien aineettomien merkitysten kantajia.⁵⁰

Paikallisten osallisten kuulemisella on ollut yllättäviäkin seurauksia, kun nämä ovat ennako-odotuksista poiketen päätyneet vastustamaan maailmanperintönimitystä. Eräs esimerkki on Tanskan, Saksan ja Alankomaiden yhteinen hanke Pohjanme-

ren rannikolla sijaitsevan Waddenzeen kosteikkoalueen nimittämiseksi maailmanperintöluetteloon. Alankomaiden osalta hanke kaatui paikallisten toimijoiden vastustukseen. Vastustuksen syinä nousivat esille yhtäältä pelko (lopunkin) paikallisen autonomian menettämisestä, toisaalta epä tietoisuus maailmanperintölistauksen konkreettisista seurauksista. Kulttuurimaantieteilijät Bart van der Aa, Peter Groote ja Paulus Huigen päätyvätkin kutsumaan maailmanperintöstatusta NIMBY-ilmiöksi – yleisellä tasolla kannatettavaksi, mutta omalla takapihalla vastustettavaksi hankkeeksi.⁵¹ Suomessa Saimaa-Pielisen alueen suunniteltua maailmanperintönimitystä koskevan kuulemisen yhteydessä Enonkosken, Kerimäen sekä Savonrannan kunnat ilmoittivat suhtautuvansa maailmanperintöhankkeeseen kunnan alueella kielteisesti.⁵² Maailmanperintöalueeseen on ajateltu sisällytettäväksi myös Koli. Sielläkin jotkut alueen maanomistajista ovat katsoneet, että maailmanperintökohteeksi nimeäminen merkitsisi uusia rajoituksia, vaikeuttaisi uudisrakentamista sekä aiheuttaisi taloudellisia menetyksiä ja asumis- ja elinmahdollisuuksien heikentymisen alueella.⁵³ Maanomistajien reaktio osoittaa, kuinka Kolin kaltaisessa ympäristössä, jossa aikaisempaan suojeluun on liittynyt negatiivisia kokemuksia, myös maailmanperintöön suhtaudutaan lähtökohtaisesti kielteisesti.

Maanomistajien näkökulmasta maailmanperintö on nivoutunut yksi yhteen varhaisemman ja laajalti kiistellyn kansallispuistohankkeen kanssa. Kulttuuriperinnön yleismaailmallisen merkittävyyden käsitteen näkökulmasta kysymys puolestaan kuuluu, onko paikallisyhteisöillä yhtään sen suurempi oikeus kuin valtioilla yksipuolisesti päättää jonkin alueen rajaamisesta globaalin perinnön ulkopuolelle.

Jälkiviisaasti on mahdollista puntaroida, mikä olisikaan ollut lopputulos, jos Vanhan Rauman osallisia olisi päätetty kuulla maailmanperintökohteeksi nimeämisen yhteydessä. Haastattelemani paikallisen rakennussuojeluasiantuntijan arvion mukaan se olisi saattanut olla yhtä lailla kielteinen kuin myönteinenkin:

Myöhemmin olemme nauraneet, silloisissa oloissa, kun oli ensimmäiset [kohde-esitykset], mikähän olisi ollut tulos, jos kaikilta yksityisiltä olisi lähdetty kysymään. Liikkeenharjoittajat olisivat saattaneet myös pitää maailmanperintöä häiritsevänä omille mahdollisuuksilleen.⁵⁴

Vaikka tulevaisuudessa saatetaankin nähdä useampia Waddenzeen kaltaisia tapauksia, enemmistö paikallisyhteisöistä mitä todennäköisimmin näkee maailmanperintöstatuksen yhä tavoittelemisen arvoisena. Toinen keskeinen piirre paikallisten toimijoiden tulemisessa maailmanperinnön määrittelyn etualal-

le liittyykin näiden lisääntyneeseen aktiivisuuteen jo kohteita kansallisesti kartoitettaessa. Erityisesti kaupungit ovat aktivoituneet; kotoinen esimerkki tästä on Tampere, jonka tuoreessa arkkitehtuuriohjelmaluonnoksessa (2007) tavoitteeksi on asetettu Tammerkosken teollisen koskimaiseman saaminen maailmanperintöluetteloon.⁵⁵ Maailmanperinnöstä kaupunkipolitiikan välineenä on olemassa esimerkkejä jo maailmanperintösopimuksen varhaisen toteutuksen ajoilta, esimerkiksi Lyypekki tavoitteli statusta aktiivisesti seitsemän vuoden ajan.⁵⁶ Toimintamalli on kuitenkin selvästi yleistynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana, samalla kun listaamisen hyödyt (statusarvo, turismin määrän kasvu jne.) ovat tulleet entistä paremmin tunnetuiksi. Huomionarvoisaa on, että kun aloite ja vastuu kohde-esityksistä siirtyvät enemmän alueellisille ja paikallisille toimijoille, myös tavoitteista tulee korostuneen paikallisia.

Ristiriidaton prosessi

Maailmanperintökohteeksi nimeämiseen on joissakin paikallisissa konteksteissa liittynyt ympäristökonflikti joko 'ulkopuolisten' suojelijoiden ja paikallisen väestön välillä tai eri paikallisten ryhmien kesken.⁵⁷ Näihin esimerkkeihin verrattuna Vanhan Rauman

liittäminen maailmanperintöluetteloon oli varsin ristiriidaton prosessi. Näin oli osin siksi, että ristiriitojen aiheita ei juuri ollut (periaatteelliset keskustelut suojelusta oli käyty säilyttävän asemakaavan laatimisen yhteydessä), ja osin siksi, ettei keskustelulle avattu mahdollisuutta demokraattisen päätöksenteon tai paikallisen väestön kuulemisen kautta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että maailmanperintöalueen merkityksestä ja tarkoituksesta vallitsisi paikallisesti konsensus. Niin kuin kaupunkiperintö ja -tila yleensä, myös maailmanperintökaupunki on moniääninen: siihen sisältyy useita erilaisia ja aika ajoin ristiriitaisiakin tulkintoja. Vanhan Rauman osalta viimeisin kiistakysymys on liittynyt suunnitelmiin rakentaa vähittäiskaupan suuryksikkö Vanhan Rauman läheisyyteen ja maailmanperinnön suojavyöhykkeelle, nk. Leikari-Lampolan alueelle. Kaavoittajan näkemyksen mukaan suuryksikön toteutuminen tukee nykyisen keskustan, Vanha Rauma sen osana, kehittämistä ja elinvoimaisuutta. Hankkeen vastustajat taas pitivät marketrakentamista ehdotetussa laajuudessaan kuolinniskuna Vanhalle Raumalle liikealueena⁵⁸ – olihan liiketoiminnan elinvoimaisuus alueella eräs keskeinen maailmanperinnön kohde-esityksessä esille tuodusta Vanhan Rauman maailmanperintöarvoa koskevista perusteluista. Artikkelin kirjoittamishetkellä uusi marketti rakentuu paraikaa maailmanperinnön suo-

javyöhykkeelle. Paikallinen määrittelyvalta Vanhaan Raumaan nähden ei näytä maailmanperintökohteeksi nimeämisen myötä oleellisesti kaventuneen.

Viitteet

- ¹ Kts. esim Titchen, Sarah M: *On the Construction of Outstanding Universal Value: UNESCO s World Heritage Convention and the Identification and Assessment of Cultural Places for Inclusion in the World Heritage List*. Unpublished Ph.D. dissertation, Australian National University 1995, 12-35; Jokilehto, Jukka: *A history of architectural conservation*. ICCROM, Oxford, 1999.
- ² *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta. Maailmanperintösopimuksen innovatiivisuus syntyjäjankohtanaan perustui ennen muuta siihen, että se oli ensimmäinen kansainvälinen sopimus, joka yhdisti kaksi siihen saakka pitkälti erillistä ympäristönsuojelun suuntausta: kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelun.
- ³ Käynnissä olevassa väitöskirjatyössäni tarkastelen historialliseen kaupunkiin maailmanperintönä liitettjä merkityksiä yhtäältä osana UNESCO:n yleismaailmallisesti merkittävän perinnön määrittelyn prosessia, toisaalta osana yksittäiseen kaupunkialueeseen paikallisesti liitettjä tulkintoja.
- ⁴ Titchen 1995, 164.
- ⁵ Kansainvälisen turismin ja globaalin perinnön käsitteen yhteyksistä kts. myös Graham, Brian & Ashworth G. J. & Tunbridge J. E: *A Geography of Heritage. Power, Culture and Economy*. Arnold, London, 2000.
- ⁶ Adams, Kathleen: The politics of heritage in Tana Toraja, Indonesia: interplaying the local and the global. *Indonesia and the Malay World*. Vol. 31, No. 89, March 2003, 92.
- ⁷ Rauman kaupungin rakentumisesta ja asemakaavallisesta kehityksestä kts. esim. Hiekkänen, Markus: *Rauma*. Keskiajan kaupungit 2. Museovirasto, Helsinki, 1983; *Vanha Rauma – Old*

Rauma. Toim. Jukka Koivula et al. Rauman museo, Rauma, 1992; Lähteenoja, Aina: *Rauma 1809-1917*. Rauman kaupungin historia IV. Oy Länsi-Suomi, Rauma, 1939, 36–70; *Rakennusperintö ja paikallisuus. Ajallinen kerrostuma suunnittelun lähtökohtana Raumalla*. Arkkitehtuurin osasto / Arkkitehtuurin historian ja teorian laitos, TTKK, Vammala, 2000.

- ⁸ Lähteenoja 1939, 53–55; Rautavuori, Leena: *Kortteli 43*. Rauman museo, Oy Länsi-Suomi, Rauma, 1988.
- ⁹ Kts. esim. Koponen, Olli-Paavo: *Arkkitehtuurin keinoja kaupunkien rakennussuojelussa. Vaihtoehtoisia lähestymistapoja pirstaloituneiden kaupunkien täydennysrakentamiseksi*. Julkaisematon lisen-siaatintyö, Tampereen teknillinen korkeakoulu, 2001; Kärki, Pekka: Puukaupunkien suojelu. *Rakennettu aika*. ICOMOSin Suomen osasto, Helsinki, 1993.
- ¹⁰ Vuoden 1931 asemakaavalakiin sekä vuoden 1932 rakennus-sääntöön sisältyi kaupunkien vanhaa rakennuskantaa ja historiallista kaupunkikuvaa koskevia määräyksiä, joiden perusteella tuli mahdolliseksi julistaa merkittävä historiallinen kaupunki-ympäristö erityiseksi vanhaksi kaupunginosaksi. *Asemakaavala-ki*. Suomen Asetuskokoelma (AsK) 145/1931, 2 §; *Rakennus-sääntö*. Suomen Asetuskokoelma (AsK) 41/1932 34 §, 83–86 §.
- ¹¹ Kts. myös Lilius, Henrik: Att bevara staden. Ett drag I finskt stadsbyggande kring sekelskiftet. Ed. Rudolf Zeitler. *Det moderna Skandinaviens framväxt. Bidrag till de nordiska ländernas moderna historia*. University of Uppsala, Uppsala, 1978, 165–183.
- ¹² Rädde Raumo! *Måndagen* 27.3.1905, Nr. 2; Axel Gallén och Raumo. *Måndagen* 17.4.1905, Nr. 5; Bilder från Raumo! *Måndagen* 24.4.1905, Nr. 6.
- ¹³ Gallen-Kallela-Sirén, Janne: *Minä palaan jalanjäljilleni. Akseli Gallen-Kallelan elämä ja taide*. Otava, Helsinki, 2001, 323. Kts. myös Axel Gallén och Raumo. *Måndagen* 17.4.1905, Nr. 5. Gallénin Raumalla tekemiä tussipiirroksia ja akvarelleja julkaistiin kuvituksena samaisessa *Måndagen*-lehdessä. Bilder från Raumo! *Måndagen* 24.4.1905, Nr. 6.
- ¹⁴ Kaupunginvaltuuston pk 26.4.1905, 58§. Ca: 27. Kaupunginvaltuuston, kaupunginhallituksen ja kaupungin kanslian arkisto (KV/KH/KK). Rauman kaupunginarkisto (RKA). Tällä

Liite 1. Maailmanperintökohteen nimeämisprosessi

Aieluettelon (*tentative list*) laatiminen

Jäsenvaltio toimittaa maailmanperintökomitealle (*World Heritage Committee*) aieluettelon sellaisista alueellaan sijaitsevista kulttuuri- ja luonnonperintökohteista, joiden se katsoo olevan yleismaailmallisesti merkittäviä ja joita se lähitulevaisuudessa aikoo esittää hyväksyttäväksi maailmanperintöluetteloon. Valtioiden tulee päivittää aieluettelonsa kymmenen vuoden välein. Voimassaolevien maailmanperintökomitean toimintaohjeiden mukaan aieluettelo tulee valmistella yhdessä paikallisten viranomaisten ja paikallisyhteisöjen kanssa.

Kohde-esityksen ja kohdetta koskevan hoitosuunnitelman (*management plan*) valmistelu

Jäsenvaltio päättää, missä järjestyksessä se esittää kansalliseen aieluetteloon sisällytetyjä kohteita maailmanperintöluetteloon. Maailmanperintökomitea käsittelee vuosittain enintään 45 kohde-esitystä ja yksittäisen jäsenvaltion vuosittain tekemät kohde-esitykset on rajoitettu enintään kahteen (yksi kulttuurikohde ja yksi luonnonkohde). Kansalliset viranomaiset (Suomessa Museovirasto ja ympäristöministeriö) laativat kohde-esityksen. Kohde-esitykseen sisältyy kohteen yleismaailmallista arvoa, historiaa, nykytilannetta, laillista asemaa ja hoitoa koskeva laaja kirjallinen ja kuvallinen aineisto. Vuodesta 1993 lähtien maailmanperintökomitea on edellyttänyt, että luetteloon esitettävillä kohteilla on olemassa hoitosuunnitelma.

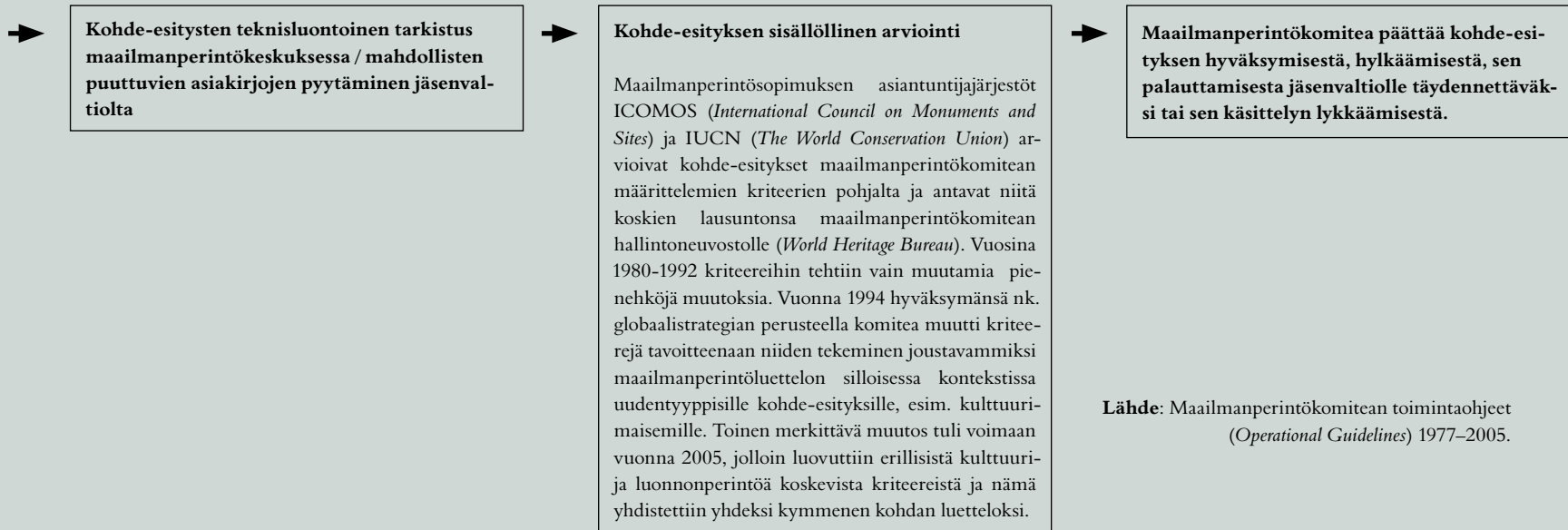
Kohde-esityksen toimittaminen maailmanperintökomitean sihteeristölle Unescon maailmanperintökeskukseen (*World Heritage Centre*)

kertaa kaavoitustehtävä annettiin sitteläisen kaupunkiteorian omaksuneelle Lars Sonckille.

- 15 Raumalla oli 1800-luvun lopulla säännönmukaisesti pyritty kiertämään erilaisia ruutuasemakaavamääräyksiä, koska ne toteutuessaan olisivat merkinneet vanhankaupungin rakennuskannan täysimittaista uudistamista, tonttiluvun supistamista sekä liikekeskuksen siirtymistä uuteen kaupunginosaan. Lähteenoja 1939, 53–55.
- 16 Kaupunginhallituksen pk 11.4.1938, 160§ ja Liite A: Kaupunginjohtajan kirje kaupunginhallitukselle 11.4.1938. Cb: 9. KV/KH/KK. Rauman kaupunginarkisto; Asemakaavatoimikunnan pk 3.6.1938. Hab: 3. KV/KH/KK. RKA. Berndt Aminoffin ko.

toimeksiannon perusteella alueelle laatima asemakaavahdotus valmistui vuonna 1954. Kaupunginvaltuusto hyväksyi kaavan kokouksessaan 31.1.1957, mutta sitä ei koskaan vahvistettu sisäasiainministeriössä. *Rauman kaupungin kunnalliskertomus* 1957, 36–44.

- 17 Tammivaara, A. B: Rauma – piirteitä sen kehityksestä ja uusista suunniteluista. *Rauma. Retkeilijä*. No. 5. 1938. SKS, Helsinki, 1938, 76. Alfons Tammivaara toimi Rauman kaupunginjohtajana vuosina 1937–1956. Heino, Ulla: *Rauma – Idylliä ja tehokkuutta 1875–2000*. Rauman kaupunki, Rauma, 2002, 427.
- 18 1960-luvun alun radikaaleista uudistusvaihtoehdoista kts. Pöytäkirja ns. vanhan eli I kaupunginosan sanerauksesta Rauman



kaupungin edustajien ja mainitun kaupunginosan talon- ja tontinomistajien välillä, 22.3.1961, Cff 3, KV ja KH. RKA.

¹⁹ Alueen sosiaalista rakennetta leimasivat pienet yhden tai kahden hengen taloudet, kaupungin keskiarvoa alhaisempi tulotaso, naiset, eläkeläiset ja työväestöön kuuluvat asukkaiden enemmistönä, sekä asukkaiden suuri vaihtuvuus. Jumppanen, Seija: *Die innere Differenzierung der Stadt Rauma*. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja No. 65, Vammala, 1973, 41–71.

²⁰ Kärki, Pekka: Miten Vanha Raahe huomattiinkaan suojella. *Muistomerkki – kirjoituksia Antero Sinisalolle*. Toim. Pekka Kärki et al. Yliopistopaino, Helsinki, 1987, 139.

²¹ Haastattelu (asukas). Eräs tutkimukseni aineisto ovat teema-haastattelut (yhteensä 28 kpl), jotka olen tehnyt pääasiassa vuosina 2002–2003 eri kaupunkilaisten yhteisöjen (asukkaat, liikkeenharjoittajat, virkamiehet jne.) sekä Museoviraston edustajien kanssa. Haastatteluaineisto on kirjoittajan hallussa.

²² Vrt. Helsingin Senaatintorin ympäristöä koskien Kervanto Nevanlinna, Anja: *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2002, 147–148.

²³ Kts. Niemi, Marjaana: Politicians, professionals and ‘publics’: conflicts over green space in Helsinki, c. 1950–2000. *Green*

- Space and the European City 1850-2000*. Ed. Peter Clark. Ashgate, Aldershot, 2006, 207–228.
- ²⁴ Kts. esim. Rauman kaupunki, tekninen lautakunta 1.11.1978, 1715 § ja Liite A. RKA.
- ²⁵ *Vanha Rauma, asemakaavan muutosehdotus ja rakentamista ohjaava kokonaissuunnitelma*. Rakennusviraston kaavoitusosasto, asemakaava-arkkitehti Reino Joukamo ja toimistoarkkitehti Jukka Koivula, 1.4.1980; Koivula et al. 1992.
- ²⁶ Vuonna 1982 alueen muutos- ja uudisrakennuslupia ohjaamaan nimitettiin asemakaavan erityismääräyksen mukainen erityiselin, jossa paikallisten tahojen lisäksi on edustettuna Museovirasto. Alueen rakennusvalvonta ja korjausrakentamisen ohjeistus ovat nivoutuneet kiinteästi yhteen 1980-luvulta lähtien.
- ²⁷ Ashworth, G. J. & van der Aa, Bart J. M.: Strategy and policy for the World Heritage Convention: goals, practices and future solutions. *Managing World Heritage sites*. Ed. Anna Leask & Alan Fyall. Elsevier, Amsterdam, 2006.
- ²⁸ Nk. reaktiivinen monitorointi (*reactive monitoring*) sekä säännöllisin väliajoin tehtävät ja maanosittain toteutetut raportoinnit (*periodic reporting*).
- ²⁹ Ensimmäistä kertaa maailmanperintösopimuksen toteutuksen historiassa vuonna 2007 komitea päätti poistaa kohteen pysyvästi maailmanperintöluettelosta. Tämä oli Omanissa sijaitseva valkobeisan suojelualue, joka oli liitetty maailmanperintöluetteloon vuonna 1994. *Oman's Arabian Oryx Sanctuary: first site ever to be deleted from UNESCO's World Heritage List*. World Heritage News & Events <http://whc.unesco.org/en/news/362>. 28.6.2007.
- ³⁰ Esimerkiksi Kyproksella maailmanperintöstä on tullut symbolisesti latautunut nationalistisen politiikan väline saaren kahden ryhmittymän välisessä ideologisessa kamppailussa poliittisesta ja kulttuurisesta legitimitetistä. Kts. Scott, Julie: World Heritage as a Model for Citizenship: the case of Cyprus. *International Journal of Heritage Studies* 8:2 (2002).
- ³¹ Ashworth & van der Aa 2006, 153.
- ³² Kts. esim. Millar, Sue: Stakeholders and community participation. *Managing World Heritage sites*. Eds. Anna Leask & Alan Fyall. Elsevier, Amsterdam, 2006, 38–39.
- ³³ On esitetty arvio, että kustannukset kohde-esitykseen liitettävän hoitosuunnitelman laatimisesta olivat vuonna 2000 Iosassa-Britanniassa keskimäärin noin 100 000 £:n (noin 150 000 EUR) luokkaa. Leask, Anna & Fyall, Alan, World heritage sites: current issues and future implications. *Tourism and heritage relationships: global, national and local perspectives*. Ed. Mike Robinson et al. University of Northumbria & Sheffield Hallam University, Gateshead, 2000, 291. Myös maailmanperintökohteita ja sen asiantuntijaorganisaatiot ICOMOS ja IUCN ovat tunnistanet maailmanperintönimitysten laatimiseen liittyvät resurssiongelmat. Kts. esim. *The World Heritage List: filling the gaps – an action plan for the future*. Monuments and sites XII. ICOMOS, Paris, 2005.
- ³⁴ Maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelua koskeva yleissopimus 10.12.1981 / Pekka Kärki. Kansio 1, World Heritage Convention (WHC), Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MVRak.); Maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelusopimus, PM 24.3.1982 / Pekka Kärki. Kansio 1, WHC, MVRak.; Maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelusopimus / kommentit Suomen näkökulmasta, 13.4.1982 / Pekka Kärki. Kansio 1, WHC, MVRak.; Pekka Kärjen haastattelu 21.2.2002.
- ³⁵ Maailmanperintötyöryhmä, Museovirasto 16.8.1988. Kansio 2, WHC, MVRak.
- ³⁶ Näistä Suomenlinna ja Vanha Rauma hyväksyttiin maailmanperintökohteiksi vuonna 1991, Petäjäveden kirkko vuonna 1994 ja Sammallahtenmäki vuonna 1999. Muita suomalaisia kohteita maailmanperintöluettelossa ovat Verlan puuhiomo ja pahvitehdas (1996), Struven kolmiomittausketju (kymmenen valtion yhteisnimitys 2005) sekä Merenkurkun saaristo (2006). Hangon Hauensuolta ja Rapolaa koskevat esitykset vedettiin myöhemmin pois; näistä ensin mainittu kuuluu kuitenkin edelleen vuonna 2004 päivitettyyn Suomen aieluetteloon.

- ³⁷ Report of the Nordic cooperation concerning the properties of cultural heritage, National Board of Antiquities, 6.6.1991. Kansio 4, WHC, MVRak. Kts. myös *Nordic World Heritage. Proposals for new areas for the UNESCO World Heritage List*. Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 1996.
- ³⁸ World Heritage List: Norden. ICOMOS Den Norske Nasjonalkomite 18.5.1988. Liite 2 MV:n kokousmuistioon 18.5.1988. Kansio 2, WHC, MVRak.
- ³⁹ ICOMOS: meeting for the harmonization of tentative lists of cultural properties of Northern European countries, Bergen (Norway), 24.5.1986. Appendix: Typological and chronological framework proposed by Sweden. Kansio 2, WHC, MVRak.; Kärki 1993, 69.
- ⁴⁰ *Arkkitehti* 6/1972, 26.
- ⁴¹ "Old Rauma represents one of the 150 wooden towns left in Norway, Sweden and Finland." *WHC Nomination Documentation 582*. World Heritage Centre Archives, Paris.
- ⁴² Muistio museoviraston World Heritage -työryhmän kokouksesta 27.4.1988. Kansio 2, WHC, MVRak.; Pekka Kärjen haastattelu 21.2.2002.
- ⁴³ Vanhan Rauman suojelun kansallisesta hoidosta ja rahoituksesta 1980-luvulla kts. Koivula, Jukka: Vanha Rauma – Suojelukaavan jälkihoito. *Rakennussuojelu*. Ympäristöministeriön Kaavoitus- ja rakennusosasto. Tiedotus 1/1987. Helsinki, 1987, 128-129.
- ⁴⁴ *Operational Guidelines*. February 1994. WHC/ 2/Rev., artikla 14.
- ⁴⁵ *Operational Guidelines*. 27 March 1992. WHC/ 2/Rev., artikla 14.
- ⁴⁶ MV OPM:n kansainvälisten asiain osastolle 6.6.1991, UNESCO:n maailmanperintösopimuksen täytäntöönpanotoimet kulttuuriperintökohteiden osalta. Kansio 4, WHC, MVRak.
- ⁴⁷ Kts. myös Vahtikari, Tanja: Urban Interpretations of World Heritage: Re-defining the City. *Reclaiming the City: Innovation, Culture, Experience*. Ed. Marjaana Niemi & Ville Vuolanto. SKS, Helsinki, 2003, 66.
- ⁴⁸ Millar 2006, 39.
- ⁴⁹ *Nara Conference on Authenticity: Proceedings*. Ed. Knut Einar Larsen. UNESCO, ICOMOS & ICCROM, Trondheim, 1995.
- ⁵⁰ Millar 2006, 39.
- ⁵¹ van der Aa, Bart J. M & Groote, Peter D. & Huigen, Paulus P. P, World Heritage as NIMBY? The case of the Dutch part of the Wadden Sea. *The politics of World Heritage: negotiating tourism and conservation*. Ed. David Harrison & Michael Hitchcock. Current themes in tourism. Channel view publications, Clevedon, 2005.
- ⁵² *Itä-Suomen luonnon- ja kulttuuriarvot aluetaloudellisenä mahdollisuutena. Saimaa-Pielisen järvialue maailmanperintöalueeksi*. Taus-taselvitys 30.8.2006. Spatial North -hanke & Saimaa-Pielisen maailmanperintöhankkeen suunnittelun ohjausryhmä.
- ⁵³ Maanomistajia ei kuultu UNESCO-asiassa: Kolin maanomistajat vastustavat alueen liittämistä maailmanperintöluetteloon peläten maa- ja metsätalouden harjoittamisen vaikeutumista. *Karjalainen* 24.1.2004.
- ⁵⁴ Haastattelu (viranomainen).
- ⁵⁵ *Tampereen arkkitehtuuriohjelma*. Luonnos 1.1.2007. Tampereen kaupunki. Yhdyskuntapalvelut.
- ⁵⁶ Kts. R. Knüppel and H.H. Siewert: 'Lübeck – ein Teil des Weltkulturerbes'. *Lübeck: Zehn Jahre Weltkulturerbe*. Ed. H. H. Siewert. Lübeck: Amt für Denkmalpflege der Hansestadt Lübeck, 1993, 10–13; kts. myös Vahtikari 2003, 65–66.
- ⁵⁷ Liman vanhankaupungin osalta kts. Seppänen, Maaria: *Global scale, local place? The making of the Historic Centre of Lima into a World Heritage Site*. Institute of Development Studies, University of Helsinki, Helsinki, 1999.
- ⁵⁸ Leikari-Lampolan asemakaavan muutos. Rauman kaupunki 8.9.2004.



OTTEITA NEUVONTA-ARKKITEHDIN TYÖVIIKOLTA

Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus¹ sai toimintaluvan Rauman kaupunginvaltuustolta vuonna 1996 ja on jakanut ohjeita ja tietoja asukkaille, kunnostajille ja rakentajille Tammelan² talossa siis jo toistakymmentä vuotta. Esimerkkikorjaukset ja perinnerakentamisnäyttelyt sekä luentotilaisuudet ovat aseina asennekasvatuksessa oikean hellävaraisen korjaustavan puolesta. Tammela tarjoaa myös matkailijoille vierailukeskuksena kiinteistön, jossa voi tutustua vanhaan asuinrakennukseen, siirrettyihin hirsisiin ulkorakennuksiin ja maailmanperintönäyttelyihin. Yritän seuraavassa valottaa Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus Tammelan toimintaa kertomalla työviikostani neuvonta-arkkitehtina.

Tammelan talossa, keskellä Vanhaa Raumaa, sijaitseva korjausrakentamiskeskus on avoinna kaikille kävijöille ympäri vuoden. Kuva: Kalle Saarinen 2007.

Työviikkoni käynnistyi Tammelassa maanantaina normaaliin tapaan, avaamalla sähköpostini ja käymällä läpi viikonvaihteessa tulleita meilejä. Näemmä muutkin tekevät kehittelytyötä viikonvaihteessa. Läheisen kunnan toisen asteen ammattioppilaitoksesta tuli viesti, jossa kerrottiin aikeista käynnistää ikkunankorjauskurssi. Vastasin pitäväni hanketta kehityskelpoisena. Meillä Raumalla Vanha Rauma Yhdistys³ järjesti pari vuotta sitten kurssin, jolla oli kymmenisen henkilöä, pääasiassa naisia. He keskittyivät omien ikkunoidensa kunnostuksiin, joten kunnostuspalvelua tästä ei saatu aikaiseksi. Kokemuksesta kerron, että ikkunoiden korjaaminen on niin aikaa vievää toimintaa, ettei ostaja aina ymmärrä korjaustyöstä kertyneitä tuntimääriä. Kurssin jälkeen vie monta vuotta ennen kuin aloitteleva yrittäjä uskaltaa määrittää yksittäisen ikkunan kustannusarvion.

Korjausrakentamiskeskus on tarjonnut harjoittelupaikkoja alan opiskelijoille ja oppilaitoksille, olen

järjestellyt opiskelijoille yksityisiä työkohteita, eli johdatellut työn tarvitsijan – asukkaan – ja työntekijän yhteen. Ensimmäinen ongelma on tuo hinnan määrittäminen, toinen laskutus ja seuraava pidätystodistuksen kirjoittaminen. Nykyisin kiinteistönomistajat haluavat teettää työn kotitalousvähennyskelpoisella työntekijällä. Oppilaitosten opettajien tulee kiinnittää huomiota tämän välttämättömän paperisodan opastamiseen ja toistuvasti työsuorituksen jälkeen teetättää opiskelijoilla aikaseuranta- ja laskutusharjoitus kaikine pakollisine pidätystodistuksineen. Turhauttavaalta tuntuvan byrokratian selättää harjoittelemalla siitä selkeän rutiinin.

Samassa soi puhelin ja Orellin sillan pielessä työskentelevä timpuri pyytää tarkistamaan lahon hirren kantavuutta. Pitääkö koko hirsi uusia? Sovimme iltapäiväksi katselmuksen. Uusi talonmestari on joutunut yllättäen uusimaan ja korjaamaan lahovaurioituneet alimmat hirret, kun alkuperäinen kunnostusajatus oli vain vesilistojen uusiminen.

Seuraava soittaja kysyy keltamultamaalin keitto-ohjeita: pitääkö Tammelan reseptistä vaihtaa vain punamultapigmenti keltamultaan? Ei, vaan myös rautavihtrilli tulee vaihtaa sinkkisulfaattiin! Lähetän hänelle keltaisen keittomaalin ohjeen. Välittömästi paluupostissa tulee 50 litran keltamultatilauks. Mahdoinko suurennella keltamultakeiton vaikeutta,

kun saimme maanantaiksi keitettäväksi keltamultamaalia?

Naapurikorttelista tulee äiti pienen poikansa kanssa kysymään, milloin on Vanhan Rauman erityiselimen⁴ kokous. Pojalla on kädessään kunnolliset työhanskat ja päässään ”isältä pojalle” -maalarin laki muovisine lippoineen. Mainio vekara, juttua tulee yhtä vilkkaasti kuin äidiltään, tosin kaikesta en saa selvää. Heidän porttisuunnitelmansa on viikon päästä erityiselimen käsittelyssä, ja tuon lausunnon jälkeen rakennustarkastaja tekee hankkeesta päätöksen. Muistutan nuorta rouvaa, että portin rakentamiseen voi hakea avustusta. Aikaisemmin säätiö⁵ on pystynyt myöntämään 30 % avustusta portin kustannuksista. Edellisessä säätiön kokouksessa kuitenkin todettiin, että kustannukset ovat nousseet viimeisten vuosien aikana niin paljon, ettei aiemmin pidettyä avustusprosenttia enää pystytä takaamaan. Vanha Rauma Säätiö ei ole enää saanut yleisavustuksia kaupungilta eikä opetusministeriöltä viimeiseen kymmeneen vuoteen, ja näin pesämuna alkaa huveta. Vaikka poika jo sinnikkäästi vetääkin äitiään ulos, kerron vielä rouvalle mahdollisten portintekijöiden yhteystietoja. Sovimme, että täytän säätiön avustushakemuksen tarjouskyselyn jälkeen.

Kun osa-aikainen työntekijä tulee tiistaina töihin, käymme verstaalla valmistelemassa Einolan yli puo-



Tammelan pihalla sijaitsevassa verstaarakennuksessa Vanhan Rauman asukkaat saavat käytännön opastusta esimerkiksi vanhojen ikkunoiden ja ovien kunnostuksessa ja pintakäsittelytöissä. Kuva: Kalle Saarinen 2007.

litoista vuosisataa vanhojen ikkunallisten pariovien lasitusta. Innovan pintakäsittelykurssin käynyt neitonen on saanut työllistettyä itsensä Vanhan Rauman ovien maalaus-kunnostuksessa. Hän tekee maalaus-

työtä Tammelan verstaalla, ja näin saamme samalla matkailijoille nähtävää työnäytöksen merkeissä.

Aamuteellä käymme kuntoarvioijan kanssa läpi hänen tämän päivän tarkastuskohteensa, ja sovimme, millä tarkkuudella ulkorakennusten käyttöastetta tulisi kuvailla. Tämähän on kolmas vuosi, kun maailmanperintöavustuksen turvin olemme voineet palkata kuntoarvioijan projektiin. Tosin avustus oli tälle vuodelle niin pieni, että arvioita voidaan tehdä vain vajaan kolmen kuukauden aikana, ja loppuraportti tehdään virkatyönä. Pohdintamme keskeyttää asiakas, jolle tarjoamme teetä. Kuuman juoman hörppimisen lomassa selvitän hänelle savupiipun kruunun oikean muodon ja piirrän tiililimityksen kaaviokuvan.

Kymmeneltä saapuvat Kanaalin itärannan arkkitehti-ideakilpailun työvaliokunnan neljä muuta jäsentä. Esittelen ulkopaikkakuntalaiselle arkkitehdille Tammelan toimintaa. Aloitamme verstaalta, sitten käymme varaosapankissa, joka sijaitsee Tammelan pihaan siirrettyssä riihirakennuksessa. Lopuksi päädymme Tammelan päärakennukseen, jonka sisäseinien tirkistelyaukoista hirsirakennuksen hienoudet ja omituisuudet paljastuvat konkreettisesti. Lyhyen esittelyn jälkeen aloitamme kilpailuehdotusten sisällön tutkimisen. Kilpailualue rajoittuu Vanhaan Raumaan ja kattaa neljä korttelia. Varsinaisessa palkintolautakunnassa on mukana myös Museoviraston edusta-



Korjausrakentamiskeskuksessa esitellään Tammelan talon peruskorjaus huonetiloittain. Tammelassa järjestetään myös esimerkiksi Vanha Rauma -aiheisia luentoja. Kuva: Kalle Saarinen 2007.

ja, sillä kilpailualue sijaitsee maailmanperintöalueen suojavyöhykkeellä. Työvaliokunnan yhtenä tehtävänä on arvioida hankkeiden sopivuutta Vanhaan Rau-

maan. Alueen kehittämistä pidetään tärkeänä, jotta kaupungin keskustan vetovoimaisuutta pystytään vahvistamaan. Kilpailun tavoitteena on parantaa Vanhan Rauman maailmanperintökohteen ja Rauman Kanaalin välissä olevien keskustakortteleiden kaupunkikuvaa, kehittää alueen toimintoja ja kartoittaa kaupunkirakenteen tiivistämismahdollisuuksia.

Keskiviikkoamuna saan kaupungin matkailutoimiston välittämän sähköpostin, joka koskee sunnuntain Helsingin Sanomissa ollutta kirjoitusta Vanhasta Raumasta ja Kotina suojeltu talo -projektista. Eräällä lukijalla oli mennyt aamupuuroalusikka väärään kurkkuun, kun hän oli lukenut artikkelia. Niinpä hän päätti opettaa raumalaisille nimen Vanha Rauma kirjoittamista. Hän paheksui sitä, että jopa kaupungin sivuilla nimi kirjoitetaan ilman yhdysviivaa. Hän vertaa kirjoitusasua esimerkiksi nimeen Iso-Syöte. Vastaan kirjoittajalle ja matkailutoimistolle, että kirjoitusasu Vanha Rauma on vahvistunut vuonna 1982 lainvoiman saaneen asemakaavan muutoksen yhteydessä. Samalla informoin häntä nimien Vanha Rauma Yhdistys ja Vanha Rauma Säätiö taustoista, jotka perustuvat osin raumankieliseen kirjoitusasuun.

Jatkan sähköpostiviesteihin vastaamista, selvitellen muun muassa, ketkä raumalaisista virkamiehistä lähtisivät syyskuussa Mustasaareen Pohjoismaiseen maailmanperintökonferenssiin.

Tammelan korttelissa olevan kiinteistön porttia kunnostava isäntä tulee kysymään oikeaa puutavaran kokoa, koska hän joutuu uusimaan portinlehtien peiliosat. Nyt hän tekee ne aidosta puutavaresta eikä liimalevystä niin kuin aiemmat 1980-luvun alun peiliosat olivat. Pystylauta aiheuttaa ongelmia postiluukun suhteen. Esitän, että hän sijoittaisi postilaatikon portin sisäpuolelle niin kuin historiallisesti on oikeampi tapa. Samalla muistan, että isännällä on koira, joka kävi yhdellä tarkastuskäynnillä jalkaani kiinni – ilmankos muistan sen! Hetken keskustelun jälkeen päädyimme koiraveräjän rakentamiseen sisäpihalle. Toisen ongelman muodostaa portin päällä oleva virtakaapeli, jonka epäilemme aiheuttavan vihreää hometta portin yläpuuhun ja portinlehtiin. Käymme tarkastamassa asian, ja palaamme soittamaan energialaitokselle mahdollisuudesta muuttaa virtakaapelin paikkaa portin yläpuun päälle tulevan pellityksen alle. Lupaavat tulla huomenna katsomaan.

Torstaina kiinteistönvälittäjä käy Tammelassa kertomassa Vanhan Rauman itäosassa sijaitsevan suuren kiinteistön tulevan myyntiin. Kerron hänelle kiinteistön historiasta ja kunnostustapahtumista, joissa olen ollut mukana Museoviraston valtuuttamana valvojana. Pohdimme, voisiko kiinteistöä käyttää muuhunkin kuin asumiseen. Usean asunnon kiinteistö saattaisi toimia myös bed and breakfast -majoitustilana, joka

tukisi mukavasti alueen matkailutarjontaa. Sovimme kiinteistönvälittäjän kanssa lopuksi, että hän antaa potentiaalisille kiinteistön ostajille yhteystietoni, jotta voin kertoa heille kiinteistöstä ja sen asemakaavamerkinnoistä sekä korjaustavasta tarkemmin.

Energialaitokselta soitetaan, ja sovimme asentajien kanssa tapaamisen välittömästi naapurikiinteistössä, jossa kävin eilen katsomassa porttia. Asentajat toteavat homeen aiheutuvan ilmansaasteista eikä heidän kaapeleistaan. Esitän harkittavaksi ilmakaapelin laskemista portin yläpuun päälle, jolloin katunäkymäkin huomattavasti siistiytyisi. Energialaitoksen miehet pohtivat mahdollisuutta tuoda kaapeli alas portin pylvästä pitkin ja siirtää virta kiinteistöstä toiseen maakaapelina. Kustannuksista minun tulee keskustella verkostoinsinöörin kanssa. Soitan hänelle palattuaani työpöytäni ääreen ja hän lupaa osaltaan viedä asiaa heidän byrokratiassaan eteenpäin.

Perjantaina matkahuollosta tulee tekstiviesti, että maalitehtaalta pyytämäni kaksi näytemaalipurkkia ovat tulleet. Soitan maalareille ja pyydän heitä hakemaan ne ja maalaamaan koekentät asiakkaan talon pohjois- ja eteläpuolen seiniin. Iltapäivällä käyn katsomassa kadunvarren asuinrakennuksen krapaustyötä ja väri vaihtoehtoja. Vaaleampikin väri vaihtoehtoista on liian tumma eikä tue rakennuksen historiallista luonnetta. Lähtiessäni toivottelen hyviä viikonvaihteita,

johon kiinteistön vanhan kansan omistajatar varoittaa: ”*Ol varovaine kon guiteski merell lähdes viikovaihteks, siäl plosa kaujast.*” Totean tuohon vanhalla raumalaisella sanonnalla: ”*Toisi merell tuule ko ämmä mais luule.*” Raumalaisittain tuo ämmäkin on lellittelymuoto. On mukava päättää työrupeama keskustelemalla ihmisen kanssa, joka käyttää rehevästi omaa kotoista murretta – raumangiältä.

Työviikon päätteeksi, kun taas astelin rakkaan Vanhan Rauman tuttuja katuja Tammelasta kotiini, Esi-Puandiin, havaitsen uudenvuoden kukonpojan, siis kattokannattajan pään, ja mietin, kuinka rikas tämä alue onkaan. Olenhan jo kolmenkymmenen vuoden ajan kulkenut näitä katuja ja katsellut rakennuksia ammattilaisen silmin. Kuitenkin aina vain löytyy uusia detaljeja, joihin kiinnittää huomionsa. Iloisesti hymyillen, melkein nauraen, kerron vastaan tulleelle naapurin miehelle mietteeni. Olin nimittäin luvannut vaimolleni olla mainitsematta tässä kirjoituksessani sanaa *palokara* ja nyt mietin yksityiskohtaa *kukonpoika*.

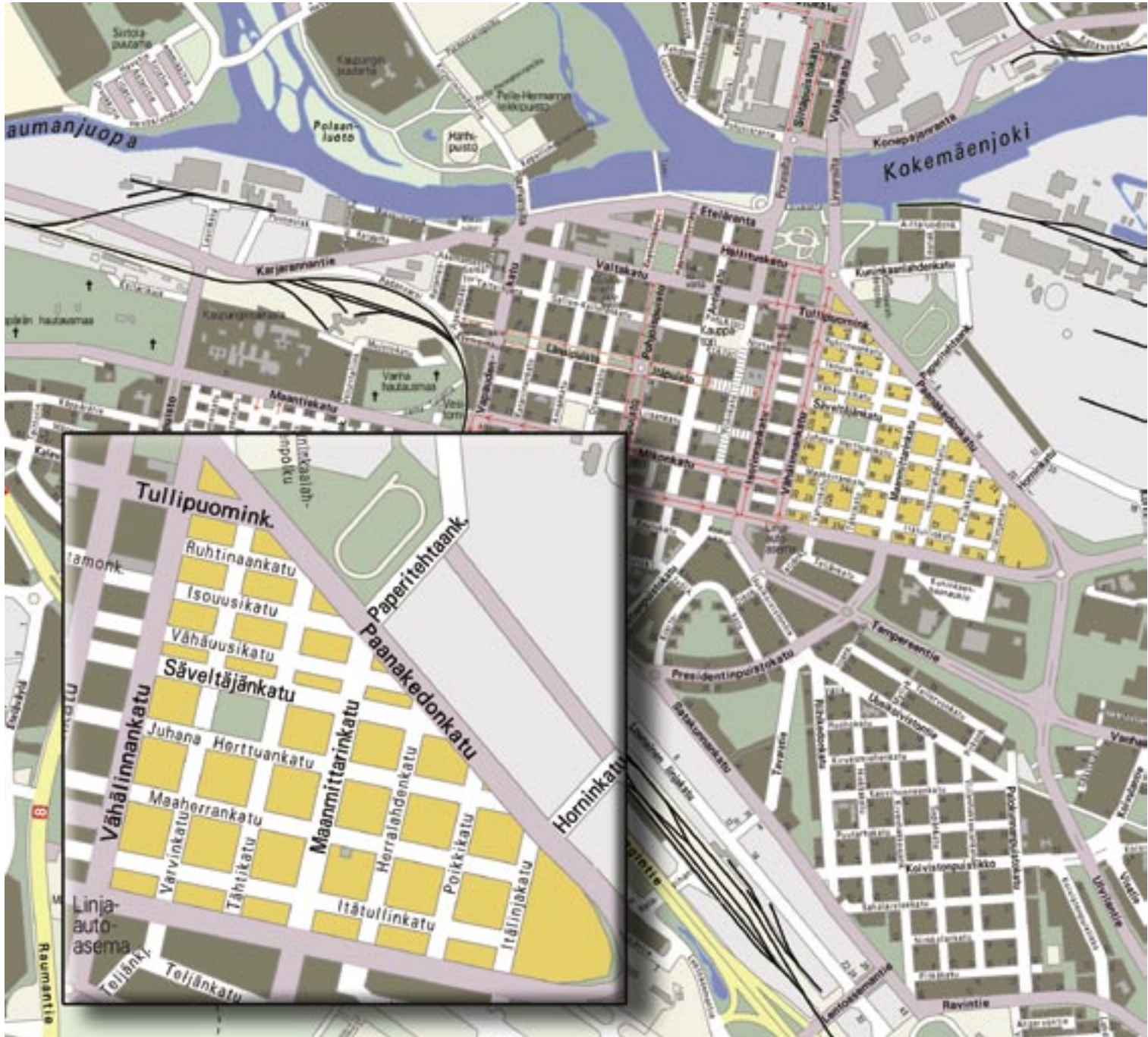
Viitteet

- ¹ Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus on Rauman kaupungin ympäristöviraston neuvonta-, toiminta- ja näyttelypiste osoitteessa Eteläpitkäkatu 17.
- ² Tammela on talon nimi. Melkein kaikilla Vanhan Rauman kiinteistöillä on nimet. Talonnimien kehitystä pystytään pitkälti seuraamaan historiallisista dokumenteista, kuten esim. talonkirjoista ja verotusluetteloista. Nykyiset talonnimet perustuvat kuuteentoista historialliseen lähteeseen, joiden pohjalta Rauman kaupunginvaltuusto vahvisti ne 24.2.1986.
- ³ Vanha Rauma Yhdistys ry on perustettu vuonna 1974. Sen aatteellisena tarkoituksena on toimia kokonaisena ja elävänä säilyneen Vanhan Rauman ja erikoisesti sen rakennushistoriallisen arvojen vaalijana.
- ⁴ Vanhan Rauman erityiselin on säilyttävän asemakaavan erityismääräyksen mukainen työryhmä, jonka tehtävänä on avustaa viranomaisia ja tontinomistajia alueen suunnittelemaan ja rakentamiseen liittyvissä kysymyksissä. Erityiselimessä on mukana Museoviraston nimeämä edustaja.
- ⁵ Vanha Rauma Säätiön perustivat vuonna 1976 Rauman kaupunki, Rauman Kiinteistöyhdistys ry., Rauma Kilta ry., Rauman Ammatillinen Paikallisjärjestö ry., vanha Rauma Yhdistys ry., Nortamo Seor ry., ja Työväen sivistysliiton Rauman seudun opintojärjestö ry.

Työne Huhtala tyttäreineen viemässä lehmiään laitumelle Steinheilinkatua eli nykyistä Juhana Herttuankatua pitkin. Kuva: Tiera Hasanen 1938. SatM, SATO:n kuvakokoelma 96551.



KOTINA SUOJELTAVA TALO
PORIN 5. OSASSA



OMA KOTI JA TALO 5. OSASSA

Koti on ihmisen turvapaikka, yksityisyydelle ja komalle elämälle omistettu tila, suojaisa mikro-maailma omine lakeineen. Oma talo omalla tontilla on yhdistelmä, joka antaa periaatteellisen oikeuden elää ja olla niin kuin itse haluaa. Rakennusperintö taas kuuluu kaikille, se on yhteinen kansallinen voimavara, jonka arvoa suojellaan virkateitse rakennuskulttuurin ulkoisten merkkien perusteella. Kun koti on rakennusperintökohde, kohtaa kaksi, jos ei vastakaista niin ainakin hyvin erilaista arvomaailmaa: yksityinen ja julkinen, sisäinen ja ulkoinen.

Tämän artikkelin tarkoituksena on kertoa, millainen on 50 vuotta sitten rakennetun ja silloin hyvin modernin tyyppitalon seinien sisällä oleva maailma nykypäivänä, ja mitä talon ulkomuodossa ja ulkopuo-

Porin 5. kaupunginosa sijaitsee ydinkeskustan kupeessa. Pohjakartta © Porin kaupunki, mittausaustoiimi 2007, lupa nro 295. Kartan käsittely: Antti-Jussi Nygård.

lisessa ympäristössä on niin erityistä, että korttelialue on esitetty suojeltavaksi.¹ Kirjoitus perustuu kahteen tapaustutkimukseen. Toisessa tarkastelin Porin Itälinjakadun tyyppitaloja osana porilaista rakennusperintöä.² Toisessa työssä selvitin yhden talon asukkaita haastattelemalla, millaista on asua ns. rintamamiestalossa vanhan puukaupungin laidalla.³

Itälinjakadun tyyppitalot, osa suomalaisen asumismuodon ja arkkitehtuurin tarinaa

Itälinjakadulla sijaitsee seitsemän paritaloa, jotka on rakennettu toisen maailmansodan jälkeisenä jälleenrakennuskautena 1940- ja 1950-lukujen taitteessa. Talot ovat mallipiirustusten mukaan rakennettuja modernistisia puutaloja, tyyppitaloja eli ns. rintamamiestaloja. Rakennukset on sijoitettu omaksi korttelialueekseen vuonna 1949 vahvistetun kaavan



mukaisesti 1800-luvulla muotonsa saaneen ruutu-kaavakaupungin jatkoksi. Paritalot eivät poikkea mitakaavaltaan juurikaan Viidennessä osassa enemmistönä olevista vuosien 1800–1920 aikana rakennetuista puutaloista, mutta tyyppitalorakentamiseen liittyvä tontti- ja korttelimuoto tekee rakennuskokonaisuudesta perinteiseen puukaupunkiin nähden poikkeavan. Poikkeavuus on alueen muuhun rakennettuun ympäristöön verrattuna tasapainoista, joten kyse on monimuotoisuudesta: oman aikansa kaupunkiasumista edustava taloryhmä on havainnollinen kohde verrattaessa eri asumismuotojen ja eri aikakausien tuottamia rakennettuja ympäristöjä toisiinsa.

Itälinjakadun tyyppitaloja pastelliväreissään. Itälinjakatu oli aikaisemmin nimensä mukaan kaupungin rajakatu, jonka jälkeen alkoivat pellot ja niityt. 1950-luvun jälkeen klassinen tiivis kaupunki alkoi laajeta vapaamuotoisesti ruutukaavan ulkopuolelle ja maiseman rajanveto urbaanin ja agraarin välillä hämärtyi. Kuva: S. Saarinen, syksy 2004.

Jälleenrakennuskaudella tarvittiin nopeasti kaikille ja kaikkialle sopivia peruskoteja. Tilanne vaati asuntotuotannon rationalisointia, rakennusosien standardointia sekä yksinkertaista mutta kestävästä rakennuskonseptia. Tyyppitalo osoittautui erittäin toimivaksi ratkaisuksi, niitä pystytettiin talkoovoimin kaikkialle maahan: maalle, kaupunkiin ja kauppaloihin. Jäl-

leenrakennuskauden myötä modernista, standardoidusta keittiö-olohuone-makuuhuone-järjestelmästä tuli kodin perusmalli, joka omaksuttiin kaikissa yhteiskuntaluokissa. Asunnon modernisointi oli osa laajempaa sosiaalisen tasa-arvoisuuden edistämiprojektia.

Välirauhan aikana käynnistynyt tyypitalorakentaminen tapahtui poikkeusoloissa, mikä tarjosi tilaisuuden uusilla kerralla monia vanhanaikaisiksi katsottuja asunosuunnittelun periaatteita. Uudenlaisen kodin tilallinen kolmijako – keittiö, olohuone, makuuhuone – perustui käsitykseen modernista ydinperheestä, johon kuuluivat isä, äiti ja lapset. Kolmen sukupolven asunnoista sekä alivuokralais- ja asukikäytännöstä pyrittiin päättäväisesti eroon. Samoin haluttiin hylätä maaseutuyhteiskunnasta periytyvä paritupatraditio, jossa asuminen, työnteko, seurustelu ja lepo oli pääsääntöisesti sijoitettu yhteen ja samaan huoneeseen, tupaan, jolloin asunnon toista huonetta käytettiin edustustilana, pakarina, varastona tai annettiin vuokralle.⁴ Uudella huonejaolla selvennettiin tilallisen eriyttämisen tavoitetta, joka tarkoitti kullekin huoneelle soveltuvan perustoiminnon osoittamista: keittiö oli (naisen, äidin) ovella suljettavaksi tarkoitettu työtila ja makuuhuone oli varattu levolle ja seksuaalisuudelle. Olohuone oli arkihuone, jokapäiväisen yhdessäolon yhteinen tila ja kodin ulkopuolella työssä käyvän isän levähdyspaikka ja eheytymistila.⁵

Tyypitaloissa alakerta muodosti oman itsenäisen asuntonsa ja yläkertaan oli mahdollista rakentaa erillinen asuintila vuokralaiselle. Vuokralaiset toivat tarpeellisia lisätuloja, mutta eivät häirinneet alakerrassa olevaa isäntäväkeä, sillä tilat oli järjestetty niin, että ylä- ja alakerran asuntoihin voitiin käydä kulkematta toisen asunnon poikki. Myöhemmin näitä tiloja on muotoiltu uudelleen yhdistämällä huoneita ja porraskäytäviä ja purkamalla ennen tärkeitä rajamerkkejä, väliseiniä ja -ovia. Vuokralaisten pitäminen omassa talossa on nykyisin yhä harvinaisempaa ja samalla yksityinen tilantarve on lisääntynyt. Tyypitaloissa on tavallisesti annettu yläkerta omia huoneita kaipaaville lapsille alakerran jäädessä aikuisten tilaksi.

”Ku kotii ois tullu” – takaisin 5. osaan

Väestötietoja tutkimalla voi havaita, että Itälinjakadulla on meneillään kokonaisen sosiaalisen ympäristön sukupolven vaihdos: lähes jokaisen tyypitalon asukas on muuttanut taloonsa vasta muutamia vuosia sitten. Eräiden rakennusten omistajat asuvat muualla ja he ovat antaneet Itälinjakadun talonsa vuokralle.⁶ Asukkaiden vaihtuessa yhteisöllisyyden merkitys vähenee ja talotkin alkavat muuttua entistä yksilöllisempien valintojen mukaan.

Haastateltavana ollut perhe muutti nykyiseen kotitaloonsa noin kymmenen vuotta sitten. Sitä ennen he olivat asuneet kahden lapsensa kanssa eri puolilla Poria. Nykyistä asuntoa edellinen oli aivan uusi ja kai-kin puolin asumisen tarpeet täyttävä; se ei kuitenkaan vastannut sellaista ympäristöä, josta sanan *koti* tunne-sisältö kertoo. Asuminen aukealla ”*pellon keskellä*” ei tuntunut viehättävältä, sillä uusi ympäristö oli vail-la henkilökohtaisia merkityksiä. 5. osa on vanha ja va-kiintunut kulttuuriympäristö, jolla on oma aistittavissa oleva identiteettinsä, kollektiivinen muisti ja mieli.

Itälinjakadun yhteisö ja maisema sisälsivät haas-tateltaville kodin merkityksiä, sillä molemmat olivat asuneet ja eläneet lähiympäristössä lapsuudessaan. Heille tämä kortteli oli osa itseä, muutto tuntuikin helpottavalta ja kauan odotetulta *kotiinpaluulta*:

Mää oon tästä samalta kadulta kotosin. [...] Jotenkin aina kun mä kävin täällä, mulla tuli sellanen tunne, että ihan niinku mää oisin kotiini tullu. Et mä en koskaan viihtyny tua toisella puolella jokee, mis me asuttiin, muutettiin vuan -79, niin mää en koskaan tuntenu sitä semmoseks, se oli niinku väärä osa kau-punkii. Ja sit mul on tääl kans lapsuudenatikane ystävä [...], ni tosiaan mä kävin tääl usein. (KMLA, N 1956, 5.10.2005)

Nykyistä kotia verrattiinkin usein edelliseen asuin-paikkaan. Vastakohtana kotoisalle, mutta aikanaan

”*hurjankin paikan mainees*”⁸ olleelle 5. osalle oli Koke-mäenjoenrannan pohjoispuoli uudisrakennuksineen: ”*väärä*” kaupunginosa, jossa sijaitisi heidän ”*steriiliksi*”⁹ kokemansa uusi kotitalo. Steriili oli tässä yhteydessä hyvin kuvaava ilmaus, sillä sanalla on puhtaan lisäk-si lisääntymiskyvyttöntä ja tuottamatonta tarkoittava merkitys. Steriilissä asuintilassa ei ole ravintoa hen-gelle, tila on sosiaalisesti ja kulttuurisesti tyhjä, se ei eheyttä ihmistä eikä tuota kotoisuutta. Haastateltavat kokevat, että ajan ja elämän tulee sekä tuntua että nä-kyä asuinpaikassa.

Muutosta takaisin 5. osaan oltiin selvästi ylpeitä. Perheen isä muisteli muun muassa, että heidän edel-lisen asuntonsa, upouuden talon, tupaantuliaisissakin vielä ”*joku nainen sanoi mulle, että ku pääsis vielä joskus Viikkariin asumaan*”¹⁰. Haastateltavilla on siis tunne kollektiivisesta arvostuksesta heidän nykyistä asuin-seutuaan kohtaan. Kotipaikka on sijaintia laajempi merkityskokonaisuus. Siihen kuuluvat yhteisö ja yh-teisölliset muistot, jaetut merkitykset ja arvot. Kodik-si tunnustettu kulttuuriympäristö heijastaa yksilön sisäistä arvomaailmaa ja kuvaa hänen omaa elämän-tarinaansa. Asumalla vakiintuneessa ympäristössä ihminen on kotoisin jostakin ja hän saa paikkaan liit-tyviä ominaisuuksia: onhan asuinpaikka nimen, iän ja ammatin ohella ihmistä perustavasti määrittelevä tekijä.

*Minä 50-luvulla syntynyt ku mä katon tämmösiä musta-
valkosia kuvii, lehmän kuvii ja laidunkuvii, tulee vanhat
hyvät ajat mieleen. Täst meni se oikopolku, missä oli tämä
punanen lato, kuinka monet kertaa mää oon siitä ajanu pol-
kupyörällä ku mentii poikki tosta tonne. (KMLA, M 1953,
5.10.2005)*

*Meillä oli korkeushyppytelineet tos talon päädyssä, siinä ne oli,
ei niitä kukaan korjanu pois [...] juu tässä oli paljon lapsia...
Kaikkee pelattiin, kirkonrottaa, kymment tikkuu... (KMLA,
N 1956, 5.10.2005)*

5. osaan kuulumisen tunne oli haastateltaville hyvin tietoinen. Heidän paikkaan liittämänsä merkitykset kävivät yksiin lähistön asukkaiden kanssa. Haastateltutilanteessa muisteltiin kadulla kulkeneita lemmiä ja naapuruston lasten kanssa vietettyjä kesiä ja talvia. Ympäristö oli merkitty sisällöillä, joita ei voinut nähdä edellisessä asuinpaikassa. Muistot kääriytyivät hankitun talon ympärille, haastateltavat ikään kuin katselivat nuoruudessa elettyä 5. osaa aikuisina nykyisen kotinsa ikkunasta. Kadut ja ympäröivä pelto, joka nyt on liikekorttelia, olivat täynnä omaa elämää ja menneisyyttä, merkityksiä, joilla mies ja vaimo rakensivat lopulta yhteen punoutuvaa tarinaansa tässä paikassa.

”Oma tontti, oma rauha” – kodin tilat ja rajat

Asunnosta tulee vasta asumisen, elämisen ja muistamisen kautta koti. Kodit ovat *elettyjä tiloja*, joiden jokaisella pinnalla on materiaalia ja muotoa syvempi merkityksensä. Sosiaalipsykologi Erving Goffman on tehnyt tunnetuksi niin sanotun mikrososiologisen näkökulman, jota voidaan käyttää kodin tilojen ja niissä esiintyvien käytänteiden tutkimiseen. Goffman käyttää dramaturgian metaforia ihmisten jokapäiväisille arkisille tavoille, joista on erotettavissa erilaisia rooleja, näytelmiä ja näyttämöitä.¹¹

Kodinpiiriä pidetään yksityisenä tilana, jossa roolit on riisuttu, mutta lähemmässä tarkastelussa voidaan huomata kodissakin olevan monenlaisia näyttämöitä ja näiden takana olevia takahuoneita. Olohuoneessa, keittiössä ja eteisessä otetaan vieraat vastaan, seurustellaan, ollaan esillä ja tavataan perheenjäseniä. Seurustelun ohella näissä tiloissa asukkaat kertovat itsestään, elämästään ja arvoistaan myös sanattomasti; tilat on sisutettu muiden katseen läsnäoloon varautuen. Omat huoneet, makuuhuoneet, ovat levon ja rauhan paikkoja, kaikkein yksityisintä tilaa, jossa myös esittämisen merkit ovat tarpeettomia. Makuuhuonetta ei ajatella arvioivan katseen alle ja sen sosiaalinen jännite on aivan erilainen kuin esimerkiksi olohuoneen.

Tutkittavan talon käyttötilat jakautuvat kolmen kerroksen mukaan. Sisääntulokerros, keskikerros, on yhdessä olemisen ja tekemisen aluetta, jossa on avara eteinen, keittiö ja olohuone. Yläkerrassa ovat makuuhuoneet, joihin kurkistamalla ylitettiin selvästi aistittava yksityisen tilan raja. Kellarikerros on säilyttämisen ja peseytymisen tilaa, jolle sauna antaa oman tärkeän lisämerkityksensä. Saunakamarissa on takka, mikä kertoo, että kellarikerrosta käytetään myös oleskelemiseen ja palautumiseen. Perheen vanhemmat kertovat pitävänsä takkahuonetta kaikkein omimpana tilanaan, hiljentymisen ja rauhoittumisen paikkana.

Keskikerroksessa tilaa on runsaasti, sillä alun perin makuuhuoneena toiminut alakerran huone on avattu keittiön ja olohuoneen väliseksi avoimeksi tilaksi, jossa on iso ruokapöytä selvästi arjesta poikkeavampaa ruokailua ja seurustelua varten. Keskikerroksen sosiaalinen ympäristö on rakennettu kasvokkain tapahtuvaa kanssakäymistä silmälläpitäen. Television sijaan olohuonetta dominoi kaakeliuuni, joka määrittää myös istumapaikat. Uuni on uusi, mutta kuten asukkaat itse korostivat, harkiten talon iän tuomaa arvokkuutta ajatellen valittu. Vuolukivistä tulisijaa ei mainosmiesten puheista huolimatta perinteikkääseen taloon haluttu.

Meit palvelee hyvin tää kolmes kerroksessa oleminen, mää teen kolmee vuoroo, päivisin täytyy nukkuu, niin täällä pys-

tyy ihan vapaasti oleen ja liikkuun. [...]Tässä on niinku tavallaan kaks huushollii, [lasten] kaverit on ollu yläkerrassa, ja me alakerrassa niin emme häiritse toinen toisiamme yhtään. Siinä on niinku oma rauha, se on hyvä juttu. (KMLA, N 1956, 5.10.2005)

Kodin uusia tilajakoja mietittiin parhaillaan perheen tyttären lähdön tullessa ajankohtaiseksi, poika oli haastatteluhetkellä jo muuttanut omilleen. Vaikka lasten muutto kotoa pois on haikea tilanne, perheen äiti kertoi odottavansa innokkaasti, että pääsee remontoimaan yläkertaan lisää omaa tilaa. Haastateltavat suunnittelevat remonteja käytännöllisesti, sovittaakseen asuntoaan kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi. Kodin sisäisen järjestyksen muuttuessa muuttuvat myös talon dramaturgia ja roolijako. Kotona tulkitaan maailmaa omasta ajasta käsin. Isän ja äidin tehdessä uusia suunnitelmia lastenhuoneiden muutoksia varten he ilmaisevat sijoittumistaan omaan elämänkaareensa ja suhdettaan ympäröivän maailman aikaan. Talon tilojen muotoilu kertoo meneillään olevan elämänvaiheen. Seuraavassa vaiheessa talo alkaa saada kotoa muuttaneiden lasten silmissä vaivihkaa mummolan piirteitä.

Ja nyt me ollaan täällä melkein kun kahdestaan, ei täällä näy nuorempii ku joskus, nyt on sitten ihan sama onko yläkerrassa vai alakerrassa. (KMLA, M 1953, 5.10.2005)

Koti on hyvä esimerkki tilallisen käytännön järjestelmästä, jossa tilaa tuotetaan jatkuvasti uudelleen vaikka tulkitsija (asukas) ja sen kohde (asunto) pysyvät samoina.¹² Tilaa ei ole ilman rajoja. Raja voi kodissa olla fyysinen (esim. ovi, seinä, aita) tai symbolinen (yksityinen reviiiri, henkilökohtainen esine tms.). Asukkaiden omistamaa tonttia kiertävät ”*tuuheat ja leveät*”¹³, kyllin vankat pensasaidat. Lisäksi asukkaat ovat itse rakentaneet pihansuuhun portin, joka erottaa yhteisen katutilan lopullisesti omasta pihasta. Selvän, näkyvän rajan pinnassa omassa tilassa olemisen tunne on vahvempi. Voidaan ajatella, että haastateltavien mielessään luomat rajat ovat olemassa jo ennen fyysisiä. Vasta portin pystyttämisen jälkeen kohtaavat sisäinen ja ulkoinen maailma, koska silloin niiden välissä on kontrolloitava kontaktipinta. Tällainen konkreettisen tilan hallinnan mahdollisuus vaikutti ostopäätökseen:

Se oli kans yks, tärke kriteeri se että on [...] nämä hyvät aidat ja sitte tää oma tontti ja oma rauha tässä. (KMLA, M 1953, 5.10.2005)

5. osassa vanhat puutalot muodostavat suojaisia umpikortteleita, sisäpihat ovat toisilleen tutuiksi tulleiden perheiden yhteistä yksityisaluetta, jossa tavataan naapureita päivittäin. Tällainen sosiaalisuus ei sovi kaikille, yksityisyys on alkanut merkitä yhä pienemmän

yhteisön yksityisyyttä. 5. osan tyyppitaloissa pihat ovat kuin yhden perheen umpikortteleita, suojaisia, vain yhdelle perheelle avoimia tiloja.

Sit kun mennään tohon pihan puolelle niin se kruunaa kaikki, kesällä kun mennään tohon, meillä on siinä kesällä matkaradio ja käydään siinä saunassa, istuskellaan tossa ulkona, saadaan olla siin kun herran kukkarossa, ei mittään haittaa kenestäkään. (KMLA, M 1953, 5.10.2005)

Paritalon molempiin asuntoihin on omat sisäänkäyntinsä erikseen aidatuilta omilta pihoiltaan, joten naapurien kohtaamiset ovat satunnaisia. Seinän takana asuvan naapurin olemassaolosta saattavat kertoa vain asunnosta kantautuvat äänet. Ennen turvallisuuden kannalta tärkeää yhteisöllisyyttä ja sosiaalista kontrollointia ei enää välttämättä edes kaivata. Haastateltavat kertovat, että he eivät ole tulleet naapureiden kanssa kovin tutuksi, mikä on ollut tietoinen valinta. Naapurit tunnetaan, annetaan apua ja neuvoja puolin ja toisin, mutta sen läheisemmiksi naapurisuhteita ei ole kuitenkaan haluttu tehdä.

Että tosiaan sellanen oma rauha, sillai ettei sit kun tulee viikonloppu niin rupee portti käymään [...]. Me ollaan ihan tietosesti pyritty säilyttää semmonen, että saadaan olla ihan rauhassa. (KMLA, N 1956, 5.10.2005)

Erottautuminen muusta maailmasta on identiteetin rakentamista. Rajojen ja niiden muodostamien tilojen selvä hahmottuminen lisäävät hallinnan ja varmuuden tunnetta. Tyypitalon pihapiirin, samoin kuin umpikorttelipihan erityistä kotoisuutta voidaan jäljittää vertaamalla niitä metsälähiöihin, joissa asuin-kerrostalot sijoiteltiin ns. avoimen korttelin periaatteella vapaasti maastoon ilman muodollista järjestystä. Epäselvästi rajautuva kodin ympäristö ei oikeastaan ala mistään eikä pääty mihinkään, jolloin kotipihaalta puuttuu suojaava ominaisuus. Kodin tilasuhteet, muoto ja rajat ovat lopulta monimutkainen sosiaalinen kehikko. Voidaan hyvinkin sanoa, että talo valitsee asukkaansa. Haastattelun lopuksi mies kokosi ajatuksiaan kotipihaalla: ”Tälläinen talo sopii tämän ikäiselle miehelle.”¹⁴ Rintamamiestalo on hänelle luotettava ikätoveri.

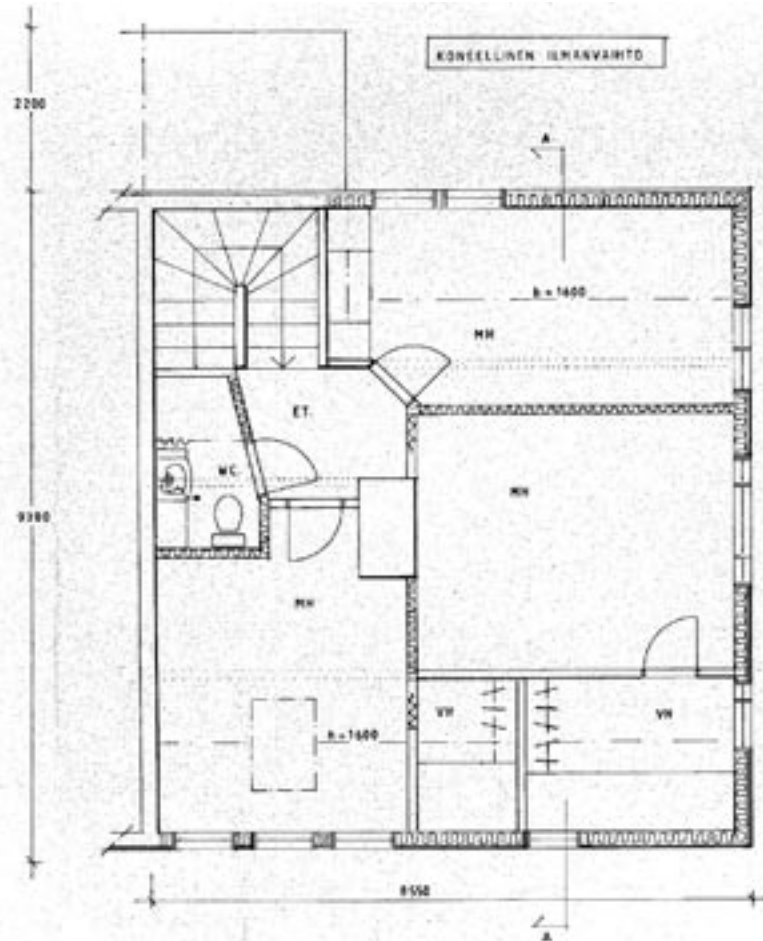
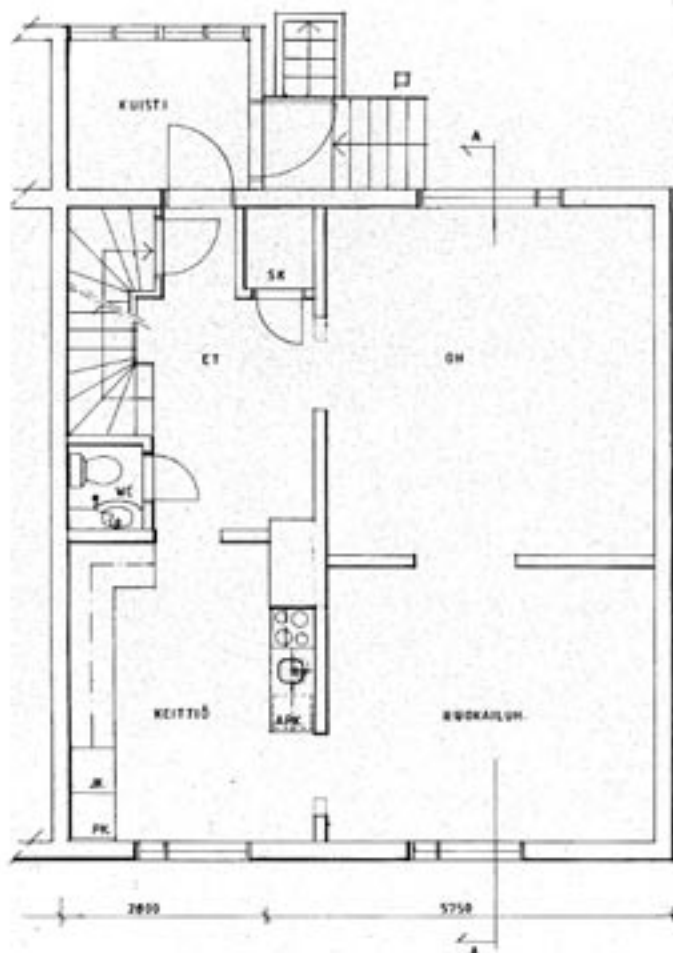
Kotina vanha talo puukaupungissa

Viä kun nää Lahtiset tossa asu niin sillo me ei oltu viä rakennettukaan, asuttiin osakkeessa, puhuttiin että jos toi paikka joskus vapautuu nii se kyllä kannattas ostaa. [...] Sit kun tää tuli myyntiin niin se lähti kytämään sillai pikkuhiljaa, vaikka tosiaan meillä oli uus talo. (KMLA, N 1956, 5.10.2005)

On tavallista, että peruskorjauskäiseen taloon muutavat asukkaat tekevät taloon asettuessaan hyvinkin voimakkaita ja yksilöllisiä uudistustöitä. Vanhasta tehdään uusi ja siitä ollaan epäilemättä ylpeitä. Tutkimuskohteena oleva talo on tässä suhteessa poikkeus, sillä rakennustyyppille ominaiset piirteet ovat säilyneet, vaikkei niitä ole määrätietoisesti suojeltu. Asukkaat eivät ole tehneet rakennuksen luonteeseen nähden ristiriitaisia muutoksia ja ovat muutenkin olleet remonttihommissa maltillisia. Tätä vanhaa taloa asutaan hellästi, jokaisen muutoksen perustelemisen on koettu tärkeäksi. Muutos on haastateltaville vakavasti otettava ja huolella suunniteltava asia, sillä se ei kohdistu pelkästään rakennukseen vaan kotiin. Seuraava sitaatti kuvaa hyvin asukkaiden maanläheistä ja omakohtaista suhtautumista rakennusperintöön:

Siin oli semmonen perinteinen ohkanen [betonitiilikatto], se rupes olee jo nii haperaa et oli pakko tehä jotai. Otettii semmonen Ormaxin kartanonpunanen, ja nimenomaan tiilikatto, semmonen ku siin oliko. Jollain [naapurilla] on peltikatto [...] Me ei taas ajateltukaan muuta ku tiilikattoo, talos kuuluu ol tiilikatto, oli se uus tai vanha. Mut se o vaa minu mielipiteeni. (KMLA, M 1953, 5.10.2005)

Mittavimmat muutostyöt ovat olleet katon vaihto ja keittiön modernisointi. Keittiö oli muutettaessa ol-



Rintamamiestalon tyypillistä ajanmukaistamista (vasemmalla alakerta, oikealla yläkerta). Aiemmin tilallisen eriyttämisen vuoksi hyvin tärkeät vaneriset väliovet on poistettu, keittiön vieressä olleesta makuuhuoneesta on tehty ruokailuhuone, jota vielä 1950-luvulla olisi pidetty herraskaisena ja kutsuttu ruokasaliksi. Tuohon aikaan yläkerrassa saattoi

asua vuokralainen, nyt koko talo on saman perheen käytössä, ja ullakkotiloista on saatu lisää asuintilaa. Oheinen suunnitelma on Itälinjakadulta mutta ei haastateltavien talosta. Muutospiirustus, Porin kaupungin rakennusvalvontatoimisto, Pori, 2004.

lut alkuperäisessä kunnossa ja se uusittiin kokonaan. Vaatimattomasti varusteltu ja vähän työtillaa kattanut keittiö ei ollut enää toimiva eikä nykyisten tarpeiden mukainen. Aukkaat korostavat erikseen, että tämä muutos oli pakollinen, asumismukavuuteen merkittävästi vaikuttava korjaustyö. 50 vuotta sitten moderni keittiö oli nykyisiin vaatimuksiin nähden suorastaan ”alkeellinen”¹⁵.

Vesikatko on yksi talon kunnossa pysymisen kannalta tärkeimpiä rakenteita ja se on myös läheltä katsottavan pientalon olemukseen vahvasti vaikuttava ulkonäkötekijä. Tässä tapauksessa betonitiilikaton valinta oli oikea, joskin sen profiili poikkesi jonkin verran alkuperäisestä. Sisällä olevan portaikon kuluneet laudat oli myös pakko uusia. Alkuperäisen laudoituksen kunnostaminen osoittautui hankalaksi toteuttaa, ja haasteltavat päättivät käyttää uudenlaisia materiaaleja tiedostaen kuitenkin, että ratkaisu ei ollut talon arvokkuutta ajatellen ihanteellisin. Portaikon seinien sormipanelointi on säilynyt alkuperäisenä ja se on erinomaisessa kunnossa, mistä oltiinkin todella ylpeitä: ”Tää on sellanen jota mää varjelen viimeksen päälle”¹⁶. Talossa vierailleet tuttavat ovat arvostelleet tummaa panelointia. He ovat neuvoneet maalaamaan eteistilat ja portaikon paneelipinnat valkoisiksi, jolloin taloon saataisiin valoisampi vaikutelma. Tuo neuvo torjuttiin päättäväisyydellä: ”Sitten se ei olisi enää se, se olis

menetetty”¹⁷. Valkaistuna koti olisi alkanut muistuttaa sitä steriiliä tyhjää kuorta, josta haluttiin pois.

Haasteltavat ovat pohtineet ikkunajaon muuttamista ja uusien, sisään aukeavien ikkunoiden asentamista. Rakennusperinnön kannalta ajateltuna ikkunapuitteiden korvaaminen uudemmilla malleilla ja ikkuna-aukotusten muuttaminen laskevat rakennuksen alkuperäisyyteen liittyvää arvoa pysyvästi. Uudet, laajemmat ikkuna-aukot toisivat lisää valoa asuntoon ja sisään aukeava ikkuna olisi helpompi pestä kuin perinteinen ulos aukeava. Aikansa pohdittuaan haasteltavat kuitenkin toteavat, että he eivät aio vaihtaa ikkunoita, koska niissä ei sinänsä ole mitään vikaa: ”Mä luulen et me annetaan olla vaan.”¹⁸ Talon nykyinen väri olisi asukkaiden mielestä myös mukava vaihtaa, mutta maalipinta on hyvässä kunnossa, joten maalausurakkakin saa vielä odottaa.

Tiädettiin, ettei tää ihan surkees kunnos ollu, ei tosiaan paljon remonttii olla tehty. (KMLA, N 1956, 5.10.2005) [...]

Eikä oikee kauheesti meinata tehräkkää. (KMLA, M 1953, 5.10.2005)

Kun asukkaat muuttivat nykyiseen taloonsa, he olivat tyytyväisiä siihen sellaisena kuin se oli. He halusivat muuttaa juuri tähän puutalokaupunginosaan ja olivat katselleet alueelta vapautuvia vastaavia taloja jo

pitkään, mutta he pitivät niitä liian huonokuntoisina. He siis toivoivat, että talo olisi jo muuttohetkellä sellainen, että heidän taloutensa voisi kotiutua sinne ja aloittaa normaalin elämän saman tien. He halusivat valmiin kodin, joka ei vaatisi kiireellistä peruskorjausta tai ajanmukaistamista.

Istutuksilla viihtyisäksi tehty piha mainitaan myös olennaisena osana kodikasta ympäristöä. Haastateltavat kertovat, että vanhan talon etuna on se, että sen ympärille on vuosien mittaan muotoutunut valmis puutarhakokonaisuus. Heidän entinen kotinsa oli rakennettu tonttimaaksi muutetulle pellolle, joka tuntui keintokoiselta kodin paikalta, keskeneräiseltä ympäristöltä. Pitkään jatkuneen asumisen merkit ympäristössä osoittavat, että tässä on hyvä elää. Siinä missä vanha talo merkitsee joillekin taantumusta tai valtavaa saneerausurakkaa, haastateltaville se merkitsee kodikkuutta. Tämän perheen lapsetkin ovat vanhempiansa mukaan hyväksyneet vanhassa talossa asumiseen liittyvän vähäeleisen elämäntavan: ”*Ei ne oo ikänä rutissu täst asumisest, ei ne oo sanonu et ne tarttis jotain.*”¹⁹

Suojelu ja arki

Suojelukysymysten parissa tutkimusta tekevän arkkitehti Elisa El Harounyn mukaan puukaupungit

ovat oivia esimerkkikohteita käsiteltäessä laajempien kaupunkimiljöiden suojelua, koska niissä on helppo tarkastella suojelun ja arjen kohtaamisia. El Harouny on painottanut jokapäiväisen elämän normaalia sujumista tärkeimpänä edellytyksenä historialliseksi luonnehditun kaupunkialueen säilymiselle elinvoimaisena nyt ja tulevaisuudessa.²⁰

Jos tarkastelemme 5. osan erityisarvojen säilylmismahdollisuuksia tutkitun kodin asukkaiden näkökulmasta, voimme todeta, että mahdollinen suojelu ja arkielämä eivät joutuisi ristiriitaan keskenään. Ihmisten tarpeiden ja ylhäältä asetettujen kaupunkikuvallisten ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämisyhtymien (suojelu, kaavoitus) kohtaaminen tapahtuu kohdentalossa yllättävän sopusuhtaisella tavalla. Suojelutalossa asuminen sopisi haastateltavien elämäntapaan, sillä asumisessa korostuu nytkin säilyttäminen. Muutoksia pohditaan tarkkaan ja mahdolliset muutokset toteutetaan vasta pitkän harkinnan jälkeen.

Saksalaisen filosofin Martin Heideggerin (1889–1976) ajattelussa *silleen jättäminen* (Gelassenheit) on kodinomaisen asumisen tavoite. Kun ihminen asettuu osaksi valmista, elettyä ja koettua ympäristöä, hän kotiutuu. Silloin todellisuus koetaan suoraan sellaiseenaan, eikä ihmisen tarvitse hakea identiteettiään eikä muuttaa paikan luonnetta. Jos hän sen sijaan muuttaa



Itälinjakadun rintamamiestalot ovat puusta tehtyjä, satulakattoisia, vankalta sokkelilta ryhdikkäästi nousevia taloja – osa tuttua ja kotoista suomalaista maisemaa. Kuva: Eeva Karhunen 2007.

ympäröivää tilaa laskelmoiden ja paikasta irtaannutettujen päämäärien ohjaamana, tuloksena on puhtaasti tekninen suhde paikkaan (vrt. edellä käsitelty steriili kodittomuuden tila). Heideggeriläisen fenomenologian soveltamista asuntosuunnitteluun tutkinut arkkitehti Pekka Passinmäki on todennut, että teo-

reettinen kodittomuus määrittää uudempaa kaupunkikuvaa. Moderni suunnittelu on liiaksi sitoutunut tekniikkaan; pelkistämisellä ja standardoinnilla saadaan aikaan rationaalista ja taloudellista mutta kasvotonta ympäristöä. Ihminen ei ole kotonaan ympäristössä, jossa historia, perinne ja paikallisuus on tehty näkymättömäksi.²¹

Vaikka rintamamiestalo on periaatteiltaan moderni ja rationaalinen, siinä on mukana vahva elämisen ja kotona olemisen tunne, ja se onkin vakiintunut ja olennainen osa nykyistä kotikulttuuria. Jälleenrakennuskauden suunnittelussa oli aivan selvää, että sodasta toipuva maa tarvitsisi ensiluokkaisia koteja, joissa elo olisi sosiaalisesti hedelmällistä ja tuottaisi lisää elämää väestötappioita kärsineeseen Suomeen. On täysin perusteltua väittää, että tyypitalo on suomalaisen kodin perusmalli. Puusta tehty satulakattoinen, vankalta sokkelilta ryhdikkäästi ylös nouseva talo on helposti ymmärrettävissä taloksi, ihmisen itsensä tekemäksi kodiksi. Myös talojen sijoittuminen helposti ymmärrettävään ajalliseen jatkumoon auttaa kotiutumaan: tässä ympäristössä (5. osassa) on asuttu kauan. Tämän tunteen tunnusteleminen auttaa näkemään vanhat talot olennaisena osana merkityksellistä, säilyttämisen arvoista ympäristöä.

Haastattelemiini asukkaat suojelevat taloaan kotina, sensuaalisena ja emotionaalisen elämisen paikkana,

eivät fyysisistä komponenteista koostuvana rakennuksena tai rakennusperintönä. Kotia suojellaan, kun se jätetään silleen, ja ihmistä suojataan, kun kotia muokataan omien tarpeiden mukaisiksi. Kodin fyysisiä piirteitä voidaan tietyissä määrin muuttaa, jos kokonaisuus säilyy ymmärrettävänä. Kodin suojeleminen nojautuu asukkaiden omiin periaatteisiin, joita he noudattavat tietysti omilla ehdoillaan ja joustavasti. Kaavallinen tai lakiin perustuva rakennussuojelu on puolestaan byrokraattinen, hallinnollinen ja säännelty toimenpide. Rakennuksen kunnostamista ja ylläpitoa koskevat, yleispätevyyden tavoitteen vuoksi usein melko jäykät määräykset tulevat anonyymien virkakoneiston kautta. Rakennussuojelu on ulkoista, viranomaisen määrittelee talolle sopivat julkisivuratkaisut, materiaalit ja menetelmät. Molemmissa tapauksissa on kyse arvojen säilyttämisestä, arvomaailma vain on erilainen riippuen siitä, kummalla puolella seinää arvioija itse on.

Haastateltavani kokevat rakennussuojelun jäävän selvästi kodin ulkopuolelle, seinien ulkopintaan. Suojelu ei puuttuisi talon sisäisiin asioihin, joten sillä ei olisi kielteistä vaikutusta kodin kannalta. Pohdimme yhdessä, mitä haittaa suojelusta voisi olla. Ainoaksi haittapuoleksi katsottiin tiedonkulun ongelmat. Esimerkiksi olisi ikävää saada tietää vasta huolella suunnitellun remontin alkamisen yhteydessä asuvansa suojelutalossa. Pitkälle vietyjen ja mahdollisesti jo

maksettujen suunnitelmien peruuntuminen saattaisi antaa suojelusta ikävän ensivaikutelman. Suojelupäätöksen tarkoitus on kuitenkin asukkaalle kannalta kannustava: suojelutavoitteet osoittavat rakennuksen olevan yhteisölle tärkeä ja arvokas, huolellisen ja harkitun vaalimisen veroinen. Tutkittavana olleessa talossa on tuumittu, että suojelumerkintä olisi kunnanosoitus talolle ja taloa ylläpitäville asukkaille. Se toisi arvostusta myös kotiympäristön ulkopuolella: ”*Mää voisinkin kertoa työkavereille et mä asun semmoses talos!*”²²

Valitettavasti kaikki eivät ajattele samoin. Suojelu voidaan kokea taloudellisena rasitteena kaavamääräysten rajoittaessa omistajan toimivaltaa ja myytävän kiinteistön kysyntää. Pian haastattelun jälkeen tarkastelussa olleen talon naapuritontilla oleva vastaavanlainen asuinrakennus purettiin uudisrakennuksen alta. Tapaus on hyvin valitettava, sillä Itälinjakadun tyyppitalojen arvo oli nimenomaan eheässä kokonaisuudessa; mittasuhteensa ja ulkoasunsa säilyttäneet rakennukset muodostivat yhdessä yhtenäisen jälleenrakennuskauden alueen. On sängen yllättävää, että purkulupa myönnettiin, vaikka kaavamuutos oli tekeillä. Purettu paritalo sijaitsi kaupunkikuvallisesti hyvin merkittävällä paikalla, ruutukaavakaupungille tyyppillisen, pitkän ja suoran kadun symmetrisenä päätteenä, joka näkyi porttina jälleenrakennuskauden korttelialueelle jo kaukaa Viidennen osan toiselta laidalta.

Lopuksi

Vaikka haastatteleman asukkaat ovat asuneet talossaan vasta hieman toistakymmentä vuotta, on heille muodostunut hyvin kiinteä ja henkilökohtainen suhde asuntoonsa. Talo on asukkaiden ikäinen, he asuvat, elävät ja vanhenevat talon mukana. Talo on kuulunut heidän kotiseutuunsa jo paljon aikaisemmin ennen muuttoa; se on osa sitä tärkeää sosiaalista ympäristöä, johon he tuntevat kuuluvansa. Tällainen sitoutuminen paikkaan edellyttää asukkailtaan malttia. Haastateltavat haluavat rauhallisella harkinnalla ikään kuin kuunnella talon mielipidettä muutossuunnitelmiinsa.

Vanhassa talossa asuminen tuottaa jatkuvasti kiperiä kohtaamisia ja valintatilanteita uuden ja vanhan välillä. Iäkstä rakennusta kunnostetaan jatkuvasti ja osia vaihdetaan. Eri asukkaat tekevät päätöksensä erilaisista näkökulmista: materiaalivalinnoissa voi korostua taloudellisuus, ekologisuus, kestävyys tai rakennusperinnön vaalimisen halu. Rakennusperinnön vaaliminen voidaan tulkita hyvin kirjavin tavoin. Joistakin voi tyyppitaloon asennettu uusrenessanssilaudoitus tuntua kulttuuriteolta. Tavallisesti asukas tekee ratkaisunsa kodin näkökulmasta, ei niinkään rakennuskulttuurin kannalta. Tietysti on tapauksia, jossa asukkaat valitsevat kodikseen vanhan raken-

nuksen siihen liittyvien kulttuuriarvojen takia, mutta useimmiten vanhaa rakennusta asuttavat aivan tavalliset kansalaiset, joiden tiedot rakennusperinnön suojelun ja hoidon periaatteista ovat hyvin rajalliset.

Tämän talon asukkaat olivat löytäneet harmonisen tasapainon uudistamistarpeen ja rakennuskulttuurin arvojen säilyttämisen välillä. Vain välttämätön uudistus toteutettiin. Monien yksityiskohtien kunto arvioitiin välttäväksi, mutta samalla korostettiin, ettei kodissa kaiken tarvitsekaan olla viimeisen päälle uutta ja hohtavaa. Riittää että asunto on toimiva, asuttava ja ikioma:

No toi on vähän tommonen, hiukan ruma. Mutta se on meidän oma! (KMLA, N 1956, 5.10.2005)

Viitteet

- ¹ Tätä kirjoitettaessa Viidennessä osassa on vireillä kaavaudistus, jonka tavoitteena on suojella tärkeät rakennukset ja yhtenäiset vanhan rakennuskannan muodostamat kokonaisuudet ja luoda edellytykset omaleimaisen puutalokylän ominaispiirteiden säilymiselle. Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavamuutosehdotus OAS, KAAV/1157/2004, VP § 50, Porin kaupunki, kaupunkisuunnittelu 29.9.2004; Itätullin (5.) kaupunginosan asemakaavamuutos, kaavaehdotus 609 1456, Porin kaupunki, kaupunkisuunnittelu 17.11.2006; Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus, Porin kaupunki, kaupunkisuunnittelu 17.11.2006, muutettu 27.2.2007.

- ² Saarinen, Samuli: *Itälinjakadun tyyppitalot Porin V kaupungin-osan kaupunkikuvassa*. Maisemantutkimuksen proseminarityö. Julkaisematon. Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, Pori, 2005.
- ³ Tutkimus toteutettiin vapaamuotoisena keskusteluna haastateltavien (M = mies, s.1953 ja N = nainen, s.1956) kotona Porin Itälinjakadulla 5.10.2005. CD-tallenne, Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitoksen aineistokokoelma (KMLA), Pori.
- ⁴ Talonpoikaista parituparakennusta ja siihen liittyvää asumistapakulttuuria on tutkittu laajasti, ks. esim. Talve, Ilmar: *Suomen kansankulttuuri*. SKS, Helsinki, 1990, 37–57; Sirelius U.T: *Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia II*. Kansallistuote, Helsinki, 1989, 207–220; Valonen, Niilo ja Vuoristo, Osmo: *Suomen kansanrakennukset*. Museovirasto, Helsinki, 1994.
- ⁵ Saarikangas, Kirsi: *Model houses for model families. Gender, ideology and the modern dwelling; the type-planned houses of the 1940s in Finland*. Finnish Historical Society, Helsinki, 1993.
- ⁶ X-city. Väestötietokanta. Tiedot haettu 2004. Porin kaupunki, Pori.
- ⁷ KMLA, N 1956, 5.10.2005.
- ⁸ KMLA, M 1953, 5.10.2005.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ KMLA, M 1953, 5.10.2005.
- ¹¹ Goffman, Erving: *Arkielämän roolit. Oikeilla jäljillä rooliviidakossa*. (The presentation of self in everyday life. Suomennos Erkki Puranen.) WSOY, Porvoo, 1971, 27–89, 118–124.
- ¹² Tilan tuottamisen käsite juontuu ranskalaiselta yhteiskuntatieteilijä Henri Lefebvreltä, joka on jakanut tilan kolmeen tasoon: havaittuun (esim. rakennus), käsitettyyn / kuviteltuun (tilan rajat ja etäisyydet, mielikuva) ja elettyyn (koti). Nämä kaikki ovat orgaanisesti toisissaan kiinni, eivätkä toimi yksistään. Lefebvren perusajatuksena on, että tila on sosiaalisten käytäntöjen luomaa ja muokkaama. Eletty tila syntyy ja muuttuu (rakennetun) tilan ja sen käyttäjien, fyysisessä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Lefebvre, Henri: *The production of space*. (La production de l'espace. Translated by Donald Nicholson-Smith.) Blackwell, Oxford, 1991, 36–39.
- ¹³ KMLA, M 1953, 5.10.2005.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ KMLA, N 1956, 5.10.2005.
- ¹⁶ KMLA, M 1953, 5.10.2005.
- ¹⁷ KMLA, N 1956, 5.10.2005.
- ¹⁸ KMLA, M 1953, 5.10.2005.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ El Harouny, Elisa: Historiallinen puukaupunki – Tulevaisuuden elävää kaupunkiympäristöä. *Eletty ja muistettu tila*. Toim. Taina Syrjämaa, & Janne Tunturi. Historiallinen arkisto 215, SKS, Helsinki, 2002, 259.
- ²¹ Passinmäki, Pekka: *Arkkitehtuurin unohtunut ethos. Tutkielma Martin Heideggerin ajatusten soveltamisesta arkkitehtuurin tarkasteluun*. Tampereen yliopisto, Tampere, 1997, 74–99.
- ²² KMLA, M 1953, 5.10.2005.

5. KAUPUNGINOSA ELETTYNÄ MAISEMANA

Porin keskustan itäpuolella sijaitseva 5. kaupunginosa oli vuonna 2005 valmistuneen pro graduni tutkimuskohteena.¹ Keskeistä tutkimuksessa oli kaupunginosan fyysisen ja sosio-kulttuurisen maiseman identiteetin selvittäminen. Primääriaineistona käytin tekemiäni asukas- ja viranomaishaastatteluja sekä Satakunnan Kansan pääkirjoituksia.

Fyysinen ja sosio-kulttuurinen ympäristö muodostavat yhdessä fyysis-sosiaalisen ympäristön, jota nimitetään myös elinympäristöksi.² Fyysinen ja sosio-kulttuurinen ympäristö ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja vaikuttavat alueen kehitykseen. Tässä artikkelissa tarkastellaan erityisesti 5. osassa vuonna 1963 voimaan astuneen rakennuskiellon vaikutuksia alueen sosio-kulttuuriseen maisemaan sekä alueella käynnissä olevaa gentrifikaatioprosessia.³

Teollisuustyöväkeä ja pienyrittäjiä

1870-luvulla alkoi nykyaikaisten teollisuuslaitosten rakentaminen muokata suomalaista maisemaa. Kaupunkimaisemaan kohosivat suuret tiilihallit, korkeat piiput ja monikerroksiset rakennusmassat kirkontorin ja raatihuoneen rinnalle.⁴ Pori siirtyi laivanvarustuksesta teollisuuteen vuosina 1856–1895.⁵ Porissa 5. kaupunginosa oli leimallisesti yksi työläiskaupunginosista. Muistoihin työväen asuntoalueista liitetään usein kurjuus, keuhkotaudit, syöpäläiset ja asumisahtaus.⁶ 5. kaupunginosan perällä asui 1900-luvun alkuvuosikymmeninä eräs suutarinperhe, jossa oli 11 lasta. Perheen isä oli tehnyt seinälle ”kirjahyllyn”, jossa lapset nukkuivat talvisin. Kesäaikaan osa perheestä nukui avonaisen katoksen alla verannalla.⁷ Nuo muistot heijastuivat asenteisiin, joilla suhtauduttiin vanhaan puutaloasutukseen. Vasta 1970-luvun loppupuolella puukaupunkeja alettiin uudelleen arvostaa asuinympä-

ristöinä. Puutaloalueet ovat hyvin suunniteltuja yhteisine pihapiireineen, keittiöpuutarhoineen ja yhteisine huoltorakennuksineen. Niissä on selkeä katuverkosto ja helppo suunnitettavuus sekä vehreät ja suojaisat pihat. Ne tuovat luonnon kaupunkiympäristöön.⁸

5. osassa on ollut aikoinaan paljon kauppiaita, käsityöläisiä ja pienteollisuutta. Kaupunginosalle ovat olleet ominaisia pienet perheyrietykset ja ns. nyrkipajat, jotka ovat toimineet asumisen yhteydessä.⁹ Kaupunginosassa on ollut tyypillistä nimetä pienyrittäjä omistajan mukaan. Esimerkiksi Åmanin pakari sijaitsi Itsenäisyydenkadun varrella nykyisen Eelintemppelin paikalla. Aina juhlapyhinä lähiympäristön asukkaat tulivat pakariin paistamaan laatikoita, leipiä ja erilaisia leivonnaisia. Yleensä perheillä oli useampia tulonlähteitä. Leipomon pitämisen lisäksi Åmanit elivät maanviljelyksellä ja pitivät lehmiä ja hevosia sekä saivat lisätuloja ajuriliikkeen pitämisestä.¹⁰

A. Lindberg kirjoittaa lapsuusajan muistoistaan Itätullin kaupunginosayhdistyksen julkaisemassa Viikkari-lehdessä:

Naapurissa aidan takana oli navetta, lapselle ihanan ihmeellinen paikka. Ovelta jo tulvahti vastaan eläinten, lannan, heinien ja maidon huumaava yhteishaju. Pilttuussaan märehivät lehmät hönkivät ystävällisesti ja raukein silmin totesivat tutun tulijan tulon. Ja tokihan niille oli kerrottava pihan asiat.¹¹



Käsityöläiskodin sisutusta vuodelta 1932 Porin 5. osassa (Poikkikatu 3). Kuva: SatM 3316b.

Alueella on ollut melkein jokaisessa kadunkulmassa pieni ruokakauppa. Viimeisin alueella toiminut kauppa oli Pikku-Juhola Maaherrankadun varrella. 5. osassa on sijainnut myös mm. Porin vanha viina-tehdas, limonaaditehdas, puusepäntiike sekä vaski- ja





Vasemmalla: Troilinkatu eli nykyinen Itätullinkatu. Kuva: Tiera Hasanen 1939. SatM, SATO:n kuvakokoelma 3337.

**Ylhäällä: Sama katunäkymä kuvattuna miltei 70 vuotta myöhemmin. Kaupunkimaisema on tapahtuneista muutoksista huolimatta vielä tunnistettavissa. Kuva: Tauno Öster-
vik 2006.**

peltisepänliike. 1800-luvun loppupuolella kaupunginosassa asui mm. leipureita, kauppiaita, maalareita, räätäleitä, erilaisia seppiä, teurastajia ja poliisikonstapleita.¹² Vielä 1970-luvulla 5. osan sisäinen palvelutase oli korkea. Alueella sijaitsi useita elintarvikeliikkeitä, kemikalioliike, kaksi päiväkotia, vaatetusliike, suutareita, partureita ja baari. Suurimmat toimipaikat sijaitsivat Iso- ja Vähälinnankadun välisessä korttelirivissä, joka nykyään kuuluu keskikaupunkiin.¹³ Vuosien varrella liikkeet ovat selvästi vähentyneet, ja

nykyään 5. osa hahmottuu lähinnä vain asuinalueena. Alueella on kuitenkin vielä jäljellä mm. parturi, taide- ja kehysliike, käsityö- ja perinnetalo, kirpputori ja muutama pyöräkorjaamo.

Puukaupunginosan toiminnallinen yhteisöllisyys

Alueellisen yhteisyyden edellytyksenä voidaan pitää yhteistoimintaa. Toiminnallista yhteisyyttä ovat esimerkiksi asuntojen huolto- ja kunnostustalkoot.¹⁴ Aikoinaan 5. osassa vallinneesta toiminnallisesta yhteisöllisyydestä kertovat talkoiden lisäksi mm. yhteiset pihat ja yleiset saunat sekä yhteiskeittiöt ja -laitumet. Lisäksi alueen monet kaupat olivat asukkaiden päivittäisiä kohtaamispaikkoja.

Suomen kansallisen identiteetin rakentumiselle oli aikoinaan tärkeää maantieteellisten rajojen määrittäminen. Niiden avulla syntyi tunne suomalaisuudesta.¹⁵ Myös paikallistasolla on ollut tärkeää fyysisten rajojen määrittäminen ja sitä kautta paikkaan kiinnittyminen. 1900-luvun alkupuolen työläisesikaupunkien paikallisyhteisyys perustui siihen, että asukkaat olivat riippuvaisia paikallisista sosiaalisista verkostoista ja erilaisista paikallisista järjestelyistä.¹⁶ Naapuruussuhteiden välityksellä asukkaat nivoutu-

vat osaksi laajempaa verkostoa, jossa tieto paikallisista ihmisistä ja heidän asioistaan levisi nopeasti. Vilkas paikallinen kanssakäyminen ei merkinnyt ainoastaan toisten ihmisten asioiden ”kyttäämistä”, vaan se loi myös turvallista yhteishenkeä ja yhteisyyttä.¹⁷ 5. osan paikallisyhteisöllisyyden olemassaolosta kertovat haastateltavien muistelut naapuruston merkittävästä roolista sosiaalisten tarpeiden tyydyttäjänä. Haastateltavat tiesivät aikaisemmin yksityiskohtaisesti asuinalueensa ihmisistä ja asioista. Vaikka asumisahtaus ja tiivis yhteisö koettiin ajoittain negatiivisina piirteinä, haastateltavat muistelivat entisajan Viidettä osaa lämmöllä ja nostalgisoiden.

Se perhe-elämä oli yhtä kuin sen pihan. [...] Ne ketkä asui siinä pihassa, niissä taloissa, oli vuosien varrella [...] niin kuin tavallaan yksi perhe. Ja siinä oli, kun niin lähekkään asuttiin [...], se elämä oli maanläheistä ja tuttavallista, niin sä tiesit kaikki asiat, kaikista perheistä ketä asui siinä samassa pihassa. Se meni sit semmoiseksi, ettei kukaan peitelty mitään. Oli oikeus elää, olla juoppo... Ihminen hyväksyttiin semmoisena kuin se oli. (M5, 19.10.2004, 26.10.2004)¹⁸

Puukaupunginosassa asui paljon kotiäitejä, jotka hoitivat perhettä miehen käydessä töissä. Iltapäivisin äideillä oli aikaa käydä toistensa luona kylässä ennen miehen kotiintuloa. Sosiaalinen kanssakäyminen tapahtui

kodin lähellä. ”Ei sitä mitään etukäteen soviteltu tai soiteltu, kun ei puhelimiakaan ollu tietysti ... Siel sit istuskeltiin ja tarinoitiin.”¹⁹ Asumisahtauden vuoksi rakennuksissa ei yleensä kyläilty sisällä.²⁰ ”Kontaktikenttä oli pihassa. Lisäksi 13–14-vuotiaat pojat muodostivat oman, koko 5. kaupunginosaan rajautuvan yhteisönsä. He ajoivat pois kaikki ”väärästä kaupunginosasta” tulevat nuoret. 5. osaa vartioitiin Sibeliuksen puiston laidalla.”²¹

Kun asunnot, teollisuus, liikkeet, toimistot ja hallintorakennukset erotettiin toisistaan, ne muodostivat omia eristettyjä ympäristöjään. Samalla kaikille kaupunkilaisille yhteiset julkiset ulkotilat katosivat ja yksityisyys kasvoi.²² Paikallisyhteisöllisyyden katoamisesta kertoo paikallisesta kanssakäymisestä kertovien muisteluiden loppuminen ja paikallisia ihmisiä käsittelevän tiedon kuihtuminen sekä paikallisyhteisön ulkopuolelle suuntautuvien riippuvuussuhteiden merkityksen kasvu. Arkielämän kuvausten sijasta haastateltavat kertoivat mm. viranomaisten toiminnasta, liikenneongelmista ja alueen sopimattomuudesta lapsiperheille.

Yhteisöllisyyden katoaminen johtuu asukkaiden vaurastumisesta sekä palvelujärjestelmien ja teknologian kehityksestä. On selvää, että paikallisyhteisöllisyys on sitä vahvempaa, mitä alhaisempi yhteiskunnallisen integraation ja työnjaon aste on.²³ Viimeisten vuosikymmenten aikana 5. osan

asukkaiden välinen kanssakäyminen on vähentynyt. Harvempi on enää tekemisissä naapureidensa kanssa. Nykyaikaa leimaakin arkielämän privatisoituminen. ”Täällä kaupungissa ni tämä aika on semmonen, et jokainen sulkeutuu, vetää oven kii ja sulkeutuu omaan nurkkaansa ja on siellä.”²⁴ 5. osan asukkailla on ollut ennen enemmän yhteistä johtuen samasta elämäntilanteesta ja asuinympäristöstä. Köyhyyden kadottua työväen kaupunginosista on kadonnut yhteisöllisyys.²⁵ Lisäksi tuttavapiirit ovat laajentuneet parempien liikkumismahdollisuuksien vuoksi. Päivittäinen sosiaalinen kanssakäyminen ei rajoitu enää vain yhteen kaupunginosaan tai kaupunkiin. Vaikka asukkaiden välinen kanssakäyminen on vähentynyt, alueella on kuitenkin yleisesti katsottuna keskimääräistä tiiviimmät naapurussuhteet.

Asukasrakenteen muutos

5. kaupunginosan kaavarungossa vuodelta 1978 todettiin kaupunginosan asukkaiden määrän vähentyneen puoleen vuoden 1950 tasosta. Uusiutuminen oli hidasta verrattuna keskustan muihin osiin, vaikka ajoittaista rakennustoimintaa alueella olikin. Rakentamisen vaikeutumisen arvioitiin johtuneen pienten tonttiosuuksien täyttymättömistä arvonnou-

suodotuksista, vaikeista omistussuhteista ja hylätyistä liikennesuunnitelmista. Väestön vähenemiseen vaikuttivat asumistasovaatimusten nousu ja vuonna 1963 voimaan astuneen rakennuskiellon aiheuttama yleinen epätietoisuus alueen tulevaisuudesta. Epävarmuus johti asuntokannan huonontumiseen, purkamiseen ja tyhjien asuntojen lisääntymiseen. Poismuuttajat olivat nuoria lapsiperheitä.²⁶ Ossi Eskelinen on käyttänyt ilmiöstä nimitystä slummiutuminen. Ilmiölle ovat alttiita juuri pitkään rakennuskiellossa olleet alueet, joiden vanha rakennuskanta on päästetty rappeutumaan. Slummiutumisen prosessi etenee siten, että varakkaat ihmiset muuttavat alueelta pois ja tilalle tulee pienituloisia. Samalla alueelle muodostuu erityinen sosiaalinen miljöö, jonka seurauksena saattaa kehittyä sosiaalisia ongelmia. Slummiutumisen voidaan pysäyttää rakennuksia korjaamalla tai purkamalla.²⁷

Rakennuskiellon vaikutuksesta 5. osan omaleimaisuus heikkeni ja ulkopuolisen silmissä alue saattoi vaikuttaa ”keskikaupungin hengettömältä takapihalta”. Alueen sosiaalinen rakenne muuttui pitkän epätietoisuuden aikana, ja prosessin seurauksena uusiin asuntoihin muutti vain vähän lapsiperheitä.²⁸ 1970-luvulla 5. osassa oli yli 65-vuotiaita keskimääräistä enemmän ja lapsia vähemmän kuin keskimäärin koko kaupungissa.²⁹ Positiivisena piirteenä on nähtävä asukkaiden

yhteistoiminta, josta osoituksena on vuonna 1988 perustettu Itätullin kaupunginosayhdistys.³⁰

Vielä 1970-luvulla puukaupunginosa oli alemman keskiluokan ja työväestön asuinalueita. Rakennusten kunnan parantuminen³¹ on heijastunut asukasrakenteeseen pienempituloisten asukkaiden vähenemisenä viimeisten vuosikymmenten aikana. Tällä hetkellä alueella asuu melko heterogeeninen joukko ihmisiä.

Tänne on muuttanut aikalailla parempaa väkeä. Kyllähän täällä tietysti työläisporukkaakin on, mut sit tommoiset laita-puolenkulkijat, ne kyl on aika paljon vähentynyt. Tuolla perällä on muutamia taloja, mistä niitäkin vielä löytyy. Mut se on kanssa, kun niitä on entisöity ja kunnostettu noita vanhoja kämppiä ja rakennettu niitä uusia pieniä kerrostaloja, 2-kerroksisia tonne noin. Niin kyllähän niissä asuu selkeesti sitten toi jo parempituloista porukkaa. (M2, 12.11.2004)³²

Viidesosalaisten alueellinen identiteetti ja alueen imago

Vuodesta 1963 lähtien Satakunnan Kansan pääkirjoituksissa 5. kaupunginosaa koskevaa keskustelua hallitsee kolme pääteemaa: asemakaava, historia ja alueella tapahtuneet rikokset. Nämä teemat näkyvät vieläkin haastattemieni henkilöiden alueellisessa

identiteetissä³³. Kuusi kahdestakymmenestä haastateltavasta mainitsi rakennuskiellon ajan ja yhdeksän alueen huonon maineen. Kukaan ei kuitenkaan kokenut alueella enää olevan huonoa mainetta. Viidesosalaiset pitävät asuinpaikastaan. Hyvinä puolina mainittiin muun muassa keskikaupungin palveluiden läheisyys, asuinpaikan rauhallisuus ja matala rakennuskanta. Asuinympäristön rauhallisuudella tarkoitettiin lähinnä meluhaitattomuutta, väkivaltaisuutta ja yksityisyyden säilymistä. Sibeliuksen puisto koettiin erityisen tärkeäksi niiden henkilöiden keskuudessa, jotka asuvat sen läheisyydessä. Tutkimuksessa onkin todettu, että tieto viheralueen läheisyydestä on asumistyytyväisyyden kannalta tärkeä tekijä.³⁴ Huonoja puolia asuinympäristöstä löytyi vähän. Eräsikin haastateltava mietti: ”Oonkohan mä idealisoinut tämän, kun mulle ei tuu mitään mieleen?”³⁵ Vilkas liikenne ja ajoittaiset käytöshäiriöt Sibeliuksen puistossa olivat muutamia haastatteluissa esiin tulleita negatiivisia asioita.

Pasi T. Korhonen on tutkinut kulttuuriperinnön ja matkailun välistä suhdetta Suomenlinnassa. Hän on erottanut paikkaan kohdistuvat kolme katsetta: paikallisen, antikvaarisen ja matkailullisen katseen.³⁶ Näitä voidaan soveltaa myös 5. kaupunginosaan. Haastateltavat asuvat tutkimusalueella ja heidän vastauksissaan korostui paikallinen katse. Kaupunginosa

Monet 5. osan kodit olivat pieniä huoneen ja keittiön työläisasuntoja. Kuhunkin asuntoon oli oma sisäänkäynti pihan puolelta. Kulku tontille tapahtui suljetavan portin kautta. Nykyisin asuntoja on yhdistetty jopa niin, että aikaisemmasta monen perheen talosta on tehty yhden perheen omakotitalo. Kuva: Eeva Karhunen 2007.

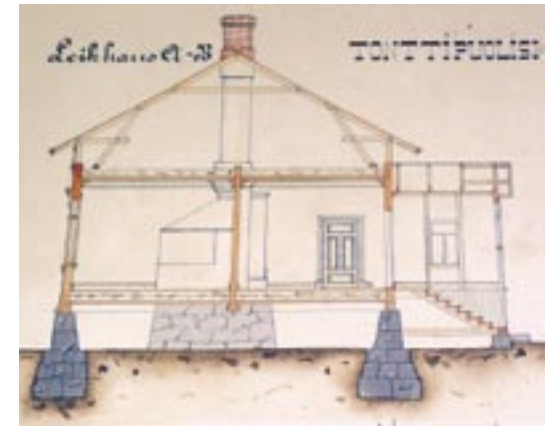
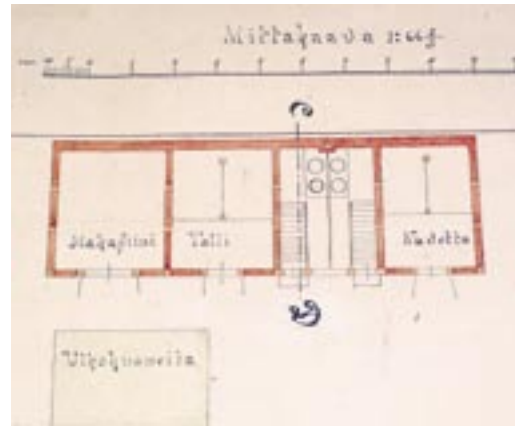
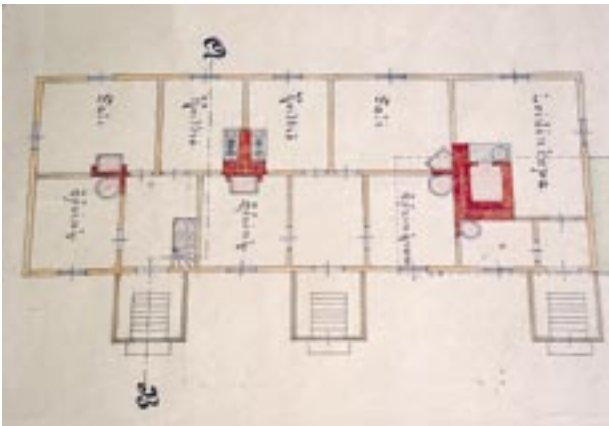


(Alhaalla vas.): Kauppiaiden ja vauraimpien käsityöläisten kodit erosivat 1900-luvun alussa työläiskodeista mm. siten, että asunnossa oli keittiön ja asuinhuoneen lisäksi kolmaskin huone, edustusta palveleva sali. Sinne ei lapsilla ollut asiaa kuin suurina juhlapäivinä. Salin nurkassa komeili usein hieno kaakeliuuni. Arkena oleskeltiin keittiössä ja asuinhuoneessa, jota lämmitettiin pyöreällä pönttöuunilla. Talossa saattoi olla myös asukkaiden yhteiskäytössä oleva leivintupa, kuten tästä 1900-luvun alun rakennuspiirustuksesta ilmenee.

(Kesk.): Makasiini, talli, navetta ja kaksi- tai useampireikäinen ulkokäymälä, jonne päästiin portaita myöten kiipeämällä, kuuluivat vielä 1900-luvun alussa viidesosalaisen pihan rakennuksiin. Arkielämä kaupungissa ei tältä osin juurikaan poikennut maaseudun elämästä.

(Oik.): Asuintalon vintti oli avoin, lämmittämätön tila, jossa säilytettiin tavaraa ja kuivattiin pyykkiä talvisin.

”Tandefeltinkatu A6–60. Piirustus puusta aijotulle asuin- sekä ulkokuonerakennukselle ristikkopuista tiilitäytteellä muurari V. Airolan omistamalle tonttipuoliskolle no 279 Porin kaupungin 5:ssä osassa, Leon. Ahti.” Suunnitelma 1900-luvun alusta, Satakunnan Museon kokoelmat.



nähdään arjen maisemana ja elävänä kaupunginosa-
na. Paikallinen katse on subjektiivinen. Osa haasta-
teltavista näki kaupunginosa myös antikvaarisena
alueena, jolloin puheessa korostui alueen historia ja
suojeltavuus. Puolet haastateltavista mainitsikin 5.
kaupunginosa fyysisen maiseman erityispiirteenä
vanhan rakennuskannan. Matkailullinen näkökul-
ma jäi asukashaastatteluissa vähemmälle huomiolle.
Viiden haastateltavan mielestä alueella ei ole mitään
matkailullisesti näyttämisen arvoista. Kuitenkin alu-
een tärkeimpinä kohteina mainittiin Rakennuskult-
tuuritalo Toivo ja Sibeliuksen puisto.

Lehtikirjoitusten perusteella puukaupunginosa
julkinen imago³⁷ on muuttunut, sillä suhtautuminen
vanhaan rakennuskantaan ja asumiseen vanhassa
puutalossa on nykyään positiivisempaa kuin aiem-
min. 1960-luvulla Satakunnan Kansan pääkirjoituk-
set käsittelivät asemakaavakilpailua, rakennuskieltoa
ja tonttien siirtymistä rakennusliikkeille. 1970-lu-
vulla alueella oli levottomuutta, kun kaupunginosa
tulevaisuudesta ei tiedetty, rakennuskielto esti talojen
korjaamisen ja huonompikuntoisissa rakennuksissa
asui alkoholisteja ja rikollisia. Tuolloin lehdissä kä-
siteltiin kaavamuutosehdotuksen monia vaiheita ja
vanhojen rakennusten dokumentointia. 1980-luvulla
lehtien otsikoihin nousivat perusparannus ja asema-
kaavaehdotuksen valmistuminen. Alueen historiasta

pidetyt näyttelyt, kauppojen väheneminen ja asunto-
jen hinnannousu olivat 1990-luvun otsikoita. Tällä
vuosikymmenellä on käsitelty talojen historiaa ja säi-
lyttävämpää kaavaa.

Gentrifikaatio

Yhtenä 5. osalle tyypillisenä piirteenä voidaan mainita
Viikkari-nimityksen herättämät ristiriitaiset mielipiteet.
Kaupunginosa nimittäminen Viikkariksi on yleisty-
nyt vasta viime vuosikymmeninä, eikä se ole kaikkien
asukkaiden mielestä sopiva nimi alueelle. Puukaupun-
ginosassa kauan asuneet ihmiset nimittävätkin itseään
viidesosalaisiksi ja uudemmat viikkarilaisiksi. Tämä
kahtiajakoisuus uusiin ja vanhoihin asukkaisiin nä-
kyy alueella alkaneena gentrifikaationa. Ensimmäiset
gentrifikaation edustajat ovat tyypillisesti taiteilijoita,
opiskelijoita ja yleensäkin ihmisiä, joille alueen kult-
tuurihistoriallisten arvojen säilyttäminen on tärkeää.
Alueen kehityksen edetessä potentiaalisia gentrifikaat-
ion edustajia ovat korkeasti koulutetut, ”korkeakult-
tuuriin” samaistuvat trendikkäät kuluttajat.³⁸

5. kaupunginosa gentrifikaatio on jo alkanut.
Uusien ja vanhojen asukkaiden vastakkainasettelu
näkyvät mm. Itätullin kaupunginosa yhdistykses-
sä. Kaupunginosa yhdistyksen jäsenet ovat lähinnä

alueen vanhempaa väestöä. Uudet asukkaat halua-
vat ajaa asukasyhdistyksessä eri asioita kuin alueella
kauan asuneet ihmiset. Gentrifikaatio saattaa aiheut-
taa konflikteja asukkaiden välille. Ristiriidat johtuvat
usein siitä, etteivät asukkaat ole samaa mieltä tilan
käytöstä.³⁹ Itätullin kaupunginosayhdistyksen ko-
kouksissa on esitetty eriäviä mielipiteitä esimerkiksi
parkkipaikkojen sijoittamisesta Sibeliuksen puiston
laitaan. Meinig on kirjoittanut Walpolen kylästä New
Hampshiressa, jonka uusien ja vanhojen asukkaiden
välille syntyi konflikti, kun kylän laitamille suunnit-
eltiin tehdasta. Kylässä uusien ja vanhojen asukkai-
den sijoittuminen näkyi rakennetussa maisemassa.
Uudisasukkaiden ”postikorttimainen” alue erottui
alkuperäisasukkaiden vaatimattomista taloista. Risti-
riitaa synnytti se, että uudisasukkaat eivät halunneet
ideaaliseen maisemaansa tehdasta. Alkuperäisasuk-
kaat puolestaan näkivät ympäristön työn ja elannon
ansaitsemisen maisemana.⁴⁰

Gentrifikaation myötä alueen kulttuurihistorialli-
nen arvostus ja taloudellinen arvo kasvavat.⁴¹ Rakennus-
tusten hinnat nousevat eikä pienituloisilla asukkailla
enää ole varaa asua alueella.⁴² 5. osaan on rakennettu
paljon uusia rakennuksia ja alueen hintataso on nous-
sut. Kolme ja puoli vuotta alueella asunut mies totesi,
että ”näa myytiin kuitenkin niin edullisesti, että kannatti
ostaa. Tiedän, et jos tätä lähtis nyt myymään niin... tiedän,

et tästä sais kyllä aikamoisen voiton.”⁴³ Monet haastatte-
leman henkilöt sanoivat, että 5. osa on siistiytynyt
paljon vuosien varrella. Fyysisessä maisemassa gent-
rifikaatio näkyy pihossa ja rakennuksissa. Uusien
asukkaiden pihossa on laatoitus ja ruukkuistutuksia,
kun taas vanhemmilla asukkailla on ”luonnonmu-
kaisempia” pihapiirejä. Joidenkin uusien asukkaiden
talot on jopa ylikorjattu ja toisten vanhempien asuk-
kaiden rakennukset ovat päässeet rapistumaan.

Osa gentrifikaatiota on kulttuuriin liittyvien elin-
keinojen lisääntyminen sisäkaupungissa. Tyypillis-
tä on, että alueelle tulee gallerioita ja ravintoloita.⁴⁴
Viidenteen osaan perustettiin 1980-luvulla raken-
nuskulttuuritalo Toivo ja nyt Vähälinnankatu 2:n ra-
pattua hirsitaloa kunnostetaan museorakennukseksi.
Kaupunginosassa on myös esimerkiksi taide- ja ke-
hysliike sekä käsityö- ja perinnetalo.

Kaupunginosan taloudellinen arvo kasvaa kult-
tuurihistoriallisen arvon myötä. Ilmiöllä on kuiten-
kin hintansa. Zukinin teoksessa todetaan: ”[W]e are
adamant about trying to save the look of the place even if we
cannot save the population group.”⁴⁵ Rakennussuojelussa
on haasteellista ottaa huomioon sekä fyysinen että
sosio-kulttuurinen maisema. Vanhojen rakennusten
säilyttäminen tapahtuu yleensä alkuperäisväestön
kustannuksella. Vanhat suvut ja asukkaat kuitenkin
kantavat alueen identiteettiä⁴⁶.

Satakunnan Museon rakennustutkija Liisa Nummelin on kiinnittänyt huomiota uusien rakennusten tuomaan uuteen asukaskantaan ja siihen, millaisen elämänmuodon ne tarjoavat asukkaille. Nummelinin mukaan rakennettu maisema luo pohjan asukkaiden yhteishengelle ja yhteenkuuluvuudelle. Erityisen tärkeää olisi, että uudet asukkaat tuntisivat itsensä viidesosalaisiksi.⁴⁷ Enää vain harva viidesosalainen on asunut lapsuudessaan alueella ja monet lapsuutensa alueella asuneet ovat muuttaneet pois. Uusilla asukkailla 5. osaan juurtuminen on erilaista ja se muuttaa alueen identiteettiä. Enää ei ole viidesosalaisia poikia, jotka puolustaisivat aluetta ”vääristä” kaupunginosista kotoisin olevia jengejä vastaan. Asukkaiden paikkaan kiinnittyminen on erilaista. Yksi haastateltava kertoi minulle asukkaasta, joka oli todella juurtunut 5. osaan:

Tää (talo) on esimerkiksi ollut semmoisen N.N:n. Me ollaan aina sitä naurettu, et ko se yksi niistä pojista (hän kuoli yli 90-vuotiaana), se kävi meillä joka kevät. Se tuli aina tänne pihaan ja me naurettiin, et ”ai kevät on tullut, kun N.N. tuli” [...] Hän oli tavallaan kauheen katkera siitä, kun hän on joutunut lähtemään tästä talosta pois. (N3, 30.11.2004)⁴⁸

Kasvaako tällaisia ihmisiä enää 5. osassa ja miten sinne saataisiin muuttamaan enemmän lapsiperheitä?

Viitteet

- ¹ Tommila, Mervi: *Porin V kaupunginosa elettyinä maisemana. Asukkaiden ja viranomaisten tulkintoja ja kokemuksia ympäristöstä.* Maisemantutkimuksen pro gradu, Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, 2005.
- ² Tapaninen, Annikka & Kotilainen, Helinä: Ympäristö on osa hyvinvointia. *Ympäristö ja hyvinvointi.* Toim. Tapani Kauppinen & Kirsti Kivinen & Helinä Kotilainen & Marja Kurenniemi & Marja Pajukoski. WSOY, Porvoo, 2002, 89.
- ³ Gentrifikaation käsite on peräisin 1960-luvulta. Se liittyy New Yorkin ja Lontoon sisäkaupungin kehitykseen. 1980-luvulta lähtien gentrifikaatio on ollut osa laajempaa muutosta kaupunkipolitiikassa, -uudistuksessa ja -suunnittelussa. Se liittyy teollisen yhteiskunnan uudelleenrakentumiseen ja yksityisen sektorin vetämään ja julkisen sektorin myötäilemään talousjohtoiseen kaupunkipolitiikkaan. Jauhiainen, Jussi S: Kaupunki uudistus ja gentrifikaatio. *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen.* Toim. Tuukka Haarni & Marko Karvinen & Hille Koskela & Sirpa Tani. Vastapaino, Tampere, 1997, 130–131.
- ⁴ Helander, Vilhelm & Sundman, Mikael: *Miltä näyttää maamme. Ympäristön muutos ja rakennusperinnön kohtalo.* Näyttelyluettelo, Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki, 1982, 107.
- ⁵ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980.* Toim. Markku Aukia & Timo J. Virtanen. Satakunnan Museon julkaisuja 9, Kokemäki, 1993, 21.
- ⁶ Helander & Sundman 1982, 99.
- ⁷ M5, 19.10.2004, 26.10.2004. Haastateltava työskenteli 5. osassa, mutta ei enää asunut siellä. Haastateltava oli kuitenkin aikaisemmin asunut alueella. Työpaikka sijaitsi vanhassa talossa korttelissa 16. Informanttien henkilöllisyyden suojaamiseksi, jokainen haastateltava on merkitty koodinumerolla, joka sisältää seuraavat tiedot: Mies (M), nainen (N), ikä: < 24=1, 25–39=2, 40–54=3, 55–70=4, >70=5. Haastatteluaineisto tekijän hallussa.
- ⁸ Helander & Sundman 1982, 89, 99.

- ⁹ 5. kaupunginosa. *Kaavarunko*. Porin 5. kaupunginosa suunnitelutyöryhmä, Pori, 11.12.1978, 3.
- ¹⁰ N5, 20.10.2004. Haastateltava asui vanhassa talossa korttelissa 27.
- ¹¹ Lindberg, A: Lapsuusajan muistoja v 1926–36, Tähtikatu 13. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 1997, 16.
- ¹² Porin kaupungin v. 1895 1.-5. kaupunginosien asukkaista. Sisällysluettelo. B14-16. Satakunnan Museon arkisto, 6-7.
- ¹³ 5. kaupunginosa. *Kaavarunko*. Porin 5. kaupunginosa suunnitelutyöryhmä 11.12.1978, 3.
- ¹⁴ Lehtonen, Heikki: *Yhteisö*. Vastapaino, Jyväskylä, 1990, 226.
- ¹⁵ Häkli, Jouko: Cultures of Demarcation: Territory and National Identity in Finland. *Nested Identities. Nationalism, Territory and Scale*. Ed. Guntram H. Herb, & David H. Kaplan, Rowman & Littlefield, New York, 1999, 145-146.
- ¹⁶ Anttila, Erkki: Paikallisyhteisöllisyys ja sen katoaminen Helsingin seudun työläisesikaupungeissa. *Sociologia* 41:3, Forssa, 2004, 181.
- ¹⁷ Anttila 2004, 188.
- ¹⁸ M5, 19.10.2004, 26.10.2004. Haastateltava työskenteli 5. osassa, mutta ei enää asunut siellä. Haastateltava oli kuitenkin aikaisemmin asunut alueella. Työpaikka sijaitsee vanhassa talossa korttelissa 16.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Elävää muistitietoa kerätty. Elämästä Viikkarin sodanjälkeisiltä kaduilta. Satakunnan Viikko, kesä 2002.
- ²¹ Ibid.
- ²² Helander & Sundman 1982, 47.
- ²³ Anttila 2004, 181.
- ²⁴ N5, 19.10.2004. Haastateltava asui vanhassa talossa korttelissa 28.
- ²⁵ Anttila 2004, 189.
- ²⁶ 5. kaupunginosa. *Kaavarunko*. Porin 5. kaupunginosa suunnitelutyöryhmä 11.12.1978, 3.
- ²⁷ Eskelinen, Ossi: *Peukalo keskellä kämmentä, pikkuhiljaa perusparantamalla. Evaluaatio valtion 1980-luvun perusparannuslainajärjestelmästä*. Acta Universitatis Tamperensis 633. Tampereen yliopisto, Tampere, 1998, 105.
- ²⁸ Nummelin, Liisa: ”Vanha ei voi muuta kuin väistyä uuden tieltä.” Kaavoituksen viisi vuosikymmentä Porin V kaupunginosassa. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 1993, 14–18.
- ²⁹ 5. kaupunginosa. *Kaavarunko*. Porin 5. kaupunginosa suunnitelutyöryhmä 11.12.1978, 3.
- ³⁰ Rätty, Jouko: Pääkirjoitus. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2004, 3.
- ³¹ Rakennusten kunto on parantunut purkamalla, korjaamalla ja rakentamalla tilalle uusia taloja.
- ³² M2, 12.11.2004. Haastateltava asui vanhassa talossa korttelissa 16.
- ³³ Identiteettiä tarkasteltaessa voidaan puhua fyysisen ympäristön ominaispiirteistä muodostuvasta identiteetistä ja ympäristön käyttäjien identiteetistä. Teräväinen, Helena: Rahako ratkaisee? Rakennettu kulttuuriympäristö kaupunkimarkkinoinnissa. *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Toim. Sulevi Riukulehto. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä, 2001, 83. Puhutaan siis *alueen identiteetistä* ja ihmisten *alueellisesta identiteetistä eli aluetietoisuudesta* (Paasi, Anssi: *Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana*. Suunnittelu- ja maantieteiden yhdistyksen julkaisuja 13, Helsinki, 1984, 66–67). Omassa tutkimuksessani alueelliseen identiteettiin liittyvät ihmisen henkilökohtaiset siteet alueeseen ja muistot alueesta.
- ³⁴ Korpela, Kalevi: Luontomaiseman ja kasvillisuuden elvyttävät vaikutukset. *Maiseman arvo(s)us*. Toim. Maunu Häyrynen & Olli Immonen. Gummerus, Saarijärvi, 1996, 61.
- ³⁵ N3, 3.3.2005 Haastateltava asui vanhassa talossa korttelissa 28.
- ³⁶ Korhonen, Pasi T.: Kolmenlaisia katseita kulttuuriperintöön. *Alue ja ympäristö* 31:2, Oulu, 2002, 49.
- ³⁷ Imago ymmärretään yleensä viestinnän ja kokemusten kautta syntyneinä mielikuvina, jotka liittyvät alueen luonnehdintaan (Zimmerbauer, Kaj & Suutari, Timo: Imago, identiteetti ja alue – seudullisen kehittämistyön haasteet. *Alue ja ympäristö* 33:1, Tampere, 2004, 31–33). Siihen liitetään yleensä fiktiivisyyttä.

Imago on kuitenkin todellisuutta, sillä ihminen ymmärtää maailman mielikuvallisten mallien avulla. Ilman näitä kognitiivisia malleja ei ihminen käsittäisi maailmasta mitään. Mallit ovat merkittävä osa sitä prosessia, jossa ihminen tuottaa, muuntaa ja uusintaa todellisuutta. Mielikuvat ovat olemassa olevan todellisuuden kartoituksia ja luonnoksia tulevan todellisuuden tuottamiseksi. Tämän takia niillä on vaikutus todellisuuteen. Ihmisten uskomukset ovat omalla tavallaan todellisuutta, koska kaikella, millä on vaikutuksia todellisuuden muodostumiseen, on oma realiteettinsa. Uskomuksissa ei välttämättä ole materiaa, mutta kyse on materian tietynlaisesta järjestäytyneisyydestä. Mielikuvat eivät olekaan fyysistä todellisuutta, vaan immateriaalista todellisuutta kuten tieto ja informaatio. Uskomuksilla voi olla suuria vaikutuksia ympäristöön. (Karvonen, Erkki: *Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa*. Gaudeamus, Tampere, 1999, 316.)

³⁸ Zukin, Sharon: Gentrification, Cuisine, and the Critical Infrastructure: Power and Centrality Downtown. *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1993, 188-192.

³⁹ Zukin 1993, 182.

⁴⁰ Meinig, D. W.: Symbolic Landscapes. Some Idealizations of American Communities. *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*. Ed. Meinig, D. W. Oxford J.P, NY & Oxford, 1979, 177-179.

⁴¹ Zukin 1993, 199.

⁴² Jauhiainen, Jussi S: Kaupunkiuudistus ja gentrifikaatio. *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Toim. Tuukka Haarni & Marko Karvinen & Hille Koskela & Sirpa Tani. Vastapaino, Tampere, 1997, 129.

⁴³ M2, 2.11.2004. Haastateltava asui uudessa talossa korttelissa 28.

⁴⁴ Jauhiainen 1997, 132. Zukin 1993, 195.

⁴⁵ Zukin 1993, 183-215.

⁴⁶ Alueen identiteetti on yhteisötason käsite, joka viittaa perusteisiin, joilla alue erottuu laajemmasta yhteisöstä omaksi kokonaisuudekseen (Zimmerbauer & Suutari 2004, 33). Alueen identiteetti koostuu historiasta, luonnonoloista, kulttuurista, sosiaalisesta rakenteesta, kielestä ja murteista. Riikonen, Heikki: Aluetietoisuuden sisältö paikallisyhteisössä. Sukupolvet ja muistinvaraiset alueet. *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Toim. Tuukka Haarni & Marko Karvinen & Hille Koskela & Sirpa Tani. Vastapaino, Tampere, 1997, 179. Omassa tutkimuksessani painottuivat erityisesti puukaupunginosa historia, kulttuuri ja sosiaalinen rakenne.

⁴⁷ Satakunnan Museon rakennustutkija Liisa Nummelin 2.11.2004.

⁴⁸ N3, 30.11.2004. Haastateltava asui vanhassa talossa korttelissa 27.

SUUTARI LÖNNROTHIN PIHA

Tähtikadulla huhtikuussa 2007

Kuljemme kohti Tähtikadun ja Maaherrankadun kulmassa sijaitsevaa pihapiiriä. Seuranani on henkilö, joka on luvannut kertoa minulle ajasta, jolloin hän lapsuudessaan asui kyseisessä pihapiirissä. Kulkiesamme Sibeliuksen puiston läpi seuralaiseni pysähtyy ja kertoo, kuinka silloin Hevostorina tunnettu alue oli hänelle mieleenpainuvien lapsuuden leikkipaikka: *”Siin oli kiva leikkiä. Oli epämääräisiä koloja ja ruohikkoa. Voikukan lehdet oli olevinansa kaloja.”*¹ Siitä on aikaa yli kahdeksankymmentä vuotta.

Perillä Tähtikatu 13:ssa seisahdumme hetkeksi kadulle katsomaan taloa, jossa haastateltavani on asunut. *”Entinen kotitaloni näyttää olevan ennallaan”*, hän toteaa.² Astuessamme portista sisään mustavarikset raakkuvat, mutta muuten on aivan hiljaista. *”Tässä oli vanha kuusi ja sen alla verraton leikkipaikka ja santakasa, jossa oli oikein jonkinlaiset reunat. Ja naapurissa oli koira, Vingo*

*nimeltään. Muistan, miten se aina istui siinä hiekkalaatikon vieres.”*³ Hiekkalaatikkoo ei enää ole, mutta pihalla on *”takapihan viidakko, ei kenenkään maa”*⁴. Kuten nykyisin, myös aikaisemmin se oli mainio leikkipaikka, sillä *”syreenien alle saattoi piiloutua leikkimään”*⁵.

Otan muistiinpanovälineeni esiin. Koolla on ihmisiä, jotka ovat aikoinaan eläneet tässä pihapiirissä. Minua kiinnostaa, minkälainen piha heidän aikanaan oli ja mitä kaikkea he siellä tekivät. Nykyinen asukas, joka myös on kiinnostunut kotipihiensa historiasta, on kutsunut meidät luokseen kahville. Mielenkiintoisia tarinoita kuunnellessa vierähtääkin useampi tunti.

5. kaupunginosassa sijaitseva pihapiiri Tähtikadun ja Maaherrankadun kulmassa (tontti nro 276) on luokiteltu vuoden 2005 rakennusinventoinneissa kokonaisuudessaan paikallisesti merkittäväksi kohteeksi.⁶ Tontilla, joka on suuruudeltaan neljäsosa korttelia, sijaitsee kolme asuintaloa, joista vanhin on rakennettu vuonna 1858. Piharakennuksia on kaksi. Toinen

niistä on säilynyt 1800-luvulta, toinen valmistui tänä vuonna. Niin kutsutut omat pihat ovat muotoutuneet kunkin talon ympärille. Puustoinen osa tontin laidalla on yhteistä⁷ aluetta.

Varhaisempaa aikaa koskevat tiedot pihasta perustuvat palovakuutusasiakirjoihin, palotarkastusasiakirjoihin ja tulipaloihin liittyviin kuulustelupöytäkirjoihin vuodesta 1852 vuoteen 1921. Niissä kerrotaan sekä tontilla sijainneista vakuutetuista rakennuksista että tapahtuneista tulipaloista.⁸ Tulipalot tuhosivat rakennuksia ainakin neljästi vuosien 1853–1919 välisenä aikana. Paloja koskevat kuulustelupöytäkirjat kertovat tulipalojen kulusta ja paloa edeltäneistä tapahtumista. Ne antavat jälkipolville arvokasta tietoa myös talojen tuon aikaisista asukkaista. Pihapiirin elämää 1920-luvulta tähän päivään valottavat nykyisten ja entisten asukkaiden haastattelut.

Tätä kirjoittaessani (keväällä 2007) paikallislehdissä käydään keskustelua 5. kaupunginosan eteläiseen osaan suunnitteilla olevasta asemakaavasta, jolla pyritään luomaan edellytykset omaleimaisen puukaupunginosan säilymiselle. Asemakaavalla pyritään suojelemaan tärkeät rakennukset, mukaan lukien piharakennukset sekä yhtenäiset vanhan rakennuskannan muodostamat kokonaisuudet. *”Ei ole kuitenkaan lähdeetty siitä, että alue pitäisi säilyttää sellaisena kuin se nyt on, vaan rakennusoikeutta halutaan jättää tontin omistajille.”*⁹

Osa asukkaista vastustaa tätä, osa taas haluaa käyttää koko rakennusoikeuden. Uudisrakennusten myötä 5. kaupunginosan ilme tulee muuttumaan. Puutarhaisuus katoaa, jos tontit rakennetaan täyteen. Artikkelillani otan osaa tähän keskusteluun tutkimalla erästä vielä jäljellä olevaa perinteistä kaupunkipihaa ja sen muutoksia 1850-luvulta tähän päivään.

Lönnrothin pihassa

Elokuussa vuonna 1852 riehui Porissa tuhoisa tulipalo, jossa 70 % kaupungin asukkaista menetti kotinsa. 392 rakennetusta tontista tuhoutui peräti 295, erilaisia puurakennuksia ja makasiineja paloi yli tuhat.¹⁰ Uusien tulipalojen pelossa kaupunkilaiset vakuuttivat innokkaasti kotejaan. Saman vuoden marraskuussa, vain muutama kuukausi Porin palon jälkeen, Johan Isak Lönnrothkin otti palovakuutuksen omistamalleen tontille, joka sijaitsi Tandefeltinkadun (vuodesta 1954 Maaherrankatu) ja Tähtikadun kulmassa silloisessa Uudessa kaupungissa (nykyisessä Porin 5. kaupunginosassa).¹¹ Suurpalo oli tuhonnut lähinnä keskustan tiiviisti rakennettuja kortteleita, eikä ollut juurikaan levinnyt maanmittari Isaak Tillbergin vuonna 1811 kaavoittamaan väljempään Uuteen kaupunkiin.¹²

Suutari Johan Isak Lönnroth oli muuttanut Uuden kaupungin tontille nro 398 todennäköisesti 1840-luvun alussa, jolloin hänen ensimmäinen talonsa ko. tontilla oli valmistunut.¹³ Kuten suutarinverstaat yleensä, myös Lönnrothin verstaasijajaisi hänen omistamallaan tontilla asuintalon pihapiirissä.¹⁴ Maistraatin mukaan kaupungissa oli vuonna 1840 viisi suutarimestaria.¹⁵ Heistä kolme asui Vanhassa kaupungissa, kaksi Uuden kaupungin puolella.¹⁶ Ennen vuoden 1852 paloa suurin osa käsityöläisistä vieroksui Uuden kaupungin aluetta ja asui Vanhassa kaupungissa (nyk. 1 ja 2. kaupunginosa).¹⁷

Vuonna 1852 Lönnrothin tontilla oli kolme asuinrakennusta, yksi ulkorakennus ja ”tontin keskipisteessä kaivo, jossa on aina vettä.” Tonttia ympäröi aita. Asuinrakennukset olivat uudesta ja vanhasta mäntyhirrestä rakennettuja vuoraamattomia ja yksikerroksisia rakennuksia. Ulkorakennus oli sekin yksikerroksinen, mutta laudoista rakennettu.¹⁸ Vuoden 1810 jälkeen

1970-luvun puoliväliin asti autot parkkeerattiin kadulle. Näissä kahdessa pihassa autopaikat sijaitsivat nykyään porttien läheisyydessä, talojen päädyssä. Tähtikatu 13 b:n ja Maaherrankatu 17:n autopaikat sijaitsivat nykyään porttien läheisyydessä, talojen päädyssä. Eräs haastateltavistani järkyttyi nähdessään autot paikassa, jossa vielä hänen aikanaan 1950–1970-luvulla oli vehreä, hyvin hoidettu puutarha. Kuvat: Erkki Salomaa 1978, SatM 95073 ja Arkkitehtitoimisto Eija Teivaksen laatima rakennuskulttuuriselvitys 2005.



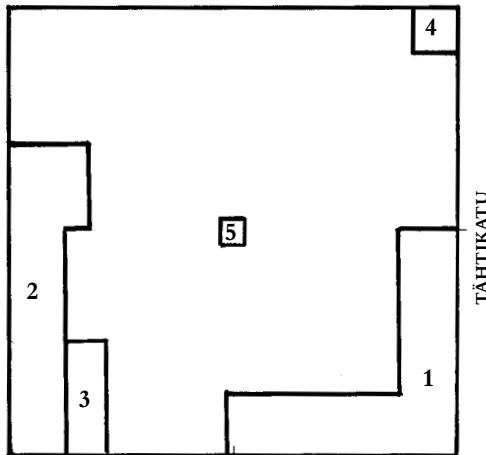
kerrosta korkeampien eli käytännössä kaksikerroksisten puutalojen rakentaminen oli kielletty miltei kaikissa kaupungeissamme paloturvallisuuden edistämiseksi.¹⁹ Vaikka rakentamisessa jouduttiinkin pittäytymään yhden kerroksen korkeudessa, rikastuttivat kaupunkirakennetta ns. vinkkelirakennukset, jollaisia tehtiin erityisesti kulmatontille tai silloin, kun tarvittiin suurta asuntoa.²⁰ Yksi Lönnrothin asuintaloista oli juuri tällainen vinkkelirakennus, joka sijaitsi Tähtikadun ja Tandefeltinkadun kulmassa. Se oli ajan hengen mukainen: toista siipeä korostettiin tekemällä se leveämmäksi ja pidemmäksi. Talon pituus oli sekä Tähtikadun että Tandefeltinkadun puolella liki 20 metriä. Se oli yksikerroksinen, mäntyhirrestä rakennettu, vuoraamaton, mutta maalattu rakennus, jossa oli kaksi salia, kuusi kamaria ja kolme keittiötä. Huoneissa oli kuusilautalattiat ja seinissä painetut paperitapetit.²¹ Tässä talossa Lönnroth asui vaimonsa ja lastensa kanssa, kunnes he syyskuussa vuonna 1853 muuttivat uuteen taloon, joka sijaitsi 1. kaupunginosassa. Entinen kotitalo tontteineen jäi kuitenkin Lönnrothin omistukseen.²²

Jo vinkkelirakennuksessa asuessaan Lönnroth oli vaimonsa kanssa pitänyt siinä kestikievaria vuonna 1853. Poismuuton jälkeen toiminnasta huolehtivat Lönnrothin miniä Amanda Maria Höckert ja piika Sofia Blomberg.²³ Tuolloin oli tavallista, että porva-

risperheet, myös pelkästään ”kohtuullisen varakkaat”, kuten ilmeisesti Lönnroth tässä vaiheessa jo oli, palkkasivat talouksiinsa aputyövoimaa. Kyse ei ollut aina pelkästään perheen oman työmäärän helpottamisesta, vaan myös statuksen mukaisesta elämäntyylistä:²⁴

Opiskelija Rudbeck tuli kotiin kaupungilta noin klo 11. Hän tarvitsi juomavettä. Hän koputti Lönnrothin oveen. Lönnroth heräsi. Lönnroth otti takin päällensä ja meni muistuttamaan asiasta piika Sofia Blombergiä. Lönnroth odotti, että Blomberg pukeutui ja seurasi rappusilta, että piika hoitaa tehtävänsä.²⁵

Vain pari viikkoa Lönnrothien muutosta lokakuussa 1853 tulipalo tuhosi kestikievarin lähes kokonaan kellarina ja kivijalkaa lukuun ottamatta. Talossa oli palon sattuessa ainakin 7 henkilöä, mutta kukaan heistä ei vahingoittunut. Opiskelija Rudbeck, joka asui kamarin viereisessä huoneessa, kertoo merimiehentytär Ebba Carolina Granbergin herättäneen hänet huutamalla: ”Jesus hjelp oss, elden är lös!” (Jeesus auta meitä, tuli on irti!)²⁶ Asukkaiden herätessä yöllä tähän epätoivoiseen huutoon, heidän mielessään oli varmasti vielä kaupunkia kohdannut tuhoisa tulipalo vain vuotta aiemmin. Myös Lönnroth oli paikalla. Hänen vaimonsa kerrotaan poistuneen talosta aiemmin tuona iltana. Lönnroth sen sijaan ”vetäytyi levolle keittiön



TANDEFELTINKATU (MAAHERRANKATU)

Suutari Lönnrothin marraskuussa 1852 vakuuttamat rakennukset:

1. vuosina 1842 ja 1852 rakennettu vinkkelirakennus, jossa Lönnroth perheineen asui, ja jossa myöhemmin vuonna 1853 toimi kestikievari
2. 1852 rakennettu asuinrakennus, jossa leivintuvan ja kahden kamarin lisäksi sijaitsivat talli, navetta ja varastotilat
3. varastorakennus vaunu- ja puuliitereineen
4. asuinrakennus
5. kaivo

vieressä olevaan talon kulmakamariin”.²⁷ Puolenyön jälkeen hän heräsi koputukseen ja huutoihin. Hän juoksi herättämään muita asukkaita, jonka jälkeen hän alkoi heittää irtaimistoa ikkunasta pihalle.²⁸ Näin osa irtaimesta omaisuudestakin saatiin pelastettua.

Lisätuloja vuokralaisista

Porin teollistuminen alkoi 1850-luvulla.²⁹ Sen myötä työväestön määrä kaupungissa kasvoi ja heitä varten tarvittiin lisää asuntoja. Monet yksityiset henkilöt, kuten Lönnroth, ryhtyivät vuokraisänniksi.³⁰ Olemassa olevat suuret huoneistot jaettiin pienemmiksi asunnoiksi, joista osa annettiin vuokralle, tai tontille tehtiin rakennus nimenomaan vuokralaisia varten. Vuokratalot sijoitettiin yleensä tontin sisäosiin. Jos tontti oli riittävän suuri, rakennettiin nekin kiinni katu- ja tulinjaan, jolloin katuseinämä tiivistyi entisestään.³¹

Tuhoutuneen kestikievarin paikalle Tähtikadun varrelle nousi vuonna 1858 mänty- ja kuusihirrestä tehty yksikerroksinen, vuoraamaton ja maalaamaton rakennus. Tässä varta vasten vuokratyöhön rakennetussa talossa oli kahden eteisen ja keittiön lisäksi 8 asuinhuonetta, joista kahdessa jopa ranskalaiset tapetit.³² Vuokratalon asukkaista on jonkin verran tietoa, koska talossa tapahtui tulipalo vuonna 1881. Palo syttyi entisen palovahti Olof Mattlinin asumassa huoneessa. Syyksi epäiltiin aiemmin samana iltana Mattlinin huoneessa hajonnutta öljylamppua. Poliisi Johanssonin kerrotaan ”kierroksellaan yöllä yhdeltätoista kuulleen Mattlinin räjähtämisen ja menneen tämän huoneeseen ja varoittaneen Mattlinia käyttäytymään rauhallisesti, jota käskyä tämä ei kylläkään noudattanut”.³³ Mattlin

uhkasi jopa polttaa koko talon. Aikansa räjähtyään hän kuitenkin nukahti. Muut vuokralaiset kuten ”muurarinoppilas, kenttävääpelinpoika, palovahti, maalaringkisälli ja kaksi naista; Mattlinin vaimo sekä eräs toinen nainen, joka asui talossa” heräsivät Mattlinin huoneesta kantautuvaan valitukseen. He saivat pelastettua Mattlinin. Hän oli kuitenkin niin pahoin palanut päästä ja jaloista, että kuoli muutaman päivän kulu-
tua saamiinsa vammoihin. Aineelliset vahingot olivat vähäiset, ainoastaan kahden huoneen sisustus vahingoittui. Niiden ”korjaukseen tarvittiin 1,5 tusinaa lautoja välirikon korjaukseen, tusina lautoja hiiltyneen väliseinän korjaukseen, masiinipaperia ja tapettia seinien korjaukseen sekä molempien huoneiden kaakeliuunien korjaus”.³⁴ Muutaman kuukauden kuluttua palon jälkeen rakennuksen todetaan olevan jo täysin kunnossa.³⁵ Talo sijaitsee edelleen osoitteessa Tähtikatu 13 b.

Poismuuttonsa jälkeenkin suutari Lönnroth rakennutti lisää rakennuksia omistamalleen tontille 5. kaupunginosaan: mm. puisen asuinrakennuksen, hirsisen ulkorakennuksen sekä vuonna 1859 kaksikerroksisen tiilirakennuksen. Rakennuksen molemmissa kerroksissa oli karvarinverstas.³⁶

Muutaman vuoden kuluttua Lönnroth kuitenkin myi kiinteistön ja koko tontti rakennuksineen siirtyi karvaritehtailija Gustaf Gehlerin omistukseen.³⁷ Hänen aikanaan rakennukset olivat huonosti hoidettu-

ja.³⁸ Karvaritehtailijan mainitaan olleen pidätettynä ja olevan ”vähemmän hyvästä tunnettu”³⁹ henkilö. Palotarkastajan muistiossa vuodelta 1867 epäillään korkeasti vakuutettujen rakennusten voivan johtaa jopa murhapolttoon. Tästä syystä rakennusten palovakuutusarvoja laskettiin.⁴⁰

Anttiloiden aika – piha arjen keskuksena

1890-luvulla tiedetään työmies Johan Gustaf Anttilan omistaneen tontista $\frac{3}{4}$. Tuolloin tontti oli lähes kauttaaltaan ympäröity erilaisilla asuin- ja ulkorakennuksilla. Tontilla oli kaikkiaan kahdeksan rakennusta: 4 asuinrakennusta, 3 ulkorakennusta ja 1 asuin- ja talousrakennus.⁴¹ Asuin- ja taloustilat yhdistettiin usein samaan rakennukseen, siten että saman katon alla saattoivat sijaita asuinhuoneet, talli ja navetta.⁴²

Anttila piti hyvää huolta rakennuksista. Hän korjasi Gehlerin ”vähemmän hyvin hoidetut”, ”rappiolla olevat” ja ”vaurioituneet” rakennukset ”hyväkuntoisiksi”, yhtä lukuun ottamatta, joka oli ”tavallisessa kunnossa”.⁴³ Hän myös rakensi uutta: uusrenessanssityylisen hirsitalon Tähtikadun varrelle vuonna 1892. Talossa oli kolme asuinhuonetta, keittiö ja eteinen.⁴⁴ Talo sijaitsee yhä osoitteessa Tähtikatu 13 a.

Jo aamulla varhain piha täyttyi askelista, työntouhusta ja sen mukanaan tuomista äänistä ja hajuista; joku haki vettä kaivolta tai vei laskiämpärin navettaan, toinen ripusti pyykkiä, yksi hääri piharakennuksessa ja aina välillä joku kulki pihan poikki huussiin. Tontilla oli kaksi makasiinia, joiden vintit olivat hyviä säilytyspaikkoja. Oli myös talli ja navetta, joiden ylisiltä välipohjassa olleen luukun kautta heinät pudotettiin eläinten eteen. Käymälä oli tallin ruuman yläpuolella.⁴⁵ Elämistä luonnehti asumisen ja työnteon rinnakkaisuus. Piha oli työn, ei levon paikka.

1900-luvun alkupuolella tontin osti Oskar Anttila. Tällöin kaksi rakennusta purettiin ja niiden tilalle tehtiin vuonna 1914 hirsirakenteinen, laudoittamaton ja maalaamaton asuinrakennus.⁴⁶ Talo sijaitsee osoitteessa Maaherrankatu 17. Jugendtyylisen talon on suunnitellut Fredrik Konstant Eriksson, joka oli yksi 5. kaupunginosan 1880–1920-luvun asuinrakennusten tunnetuimpia suunnittelijoita. Erikssonin tavoin suunnittelijat olivat pääsääntöisesti alalle koulutettuja rakennusmestareita.⁴⁷

Herrasväen pihassa

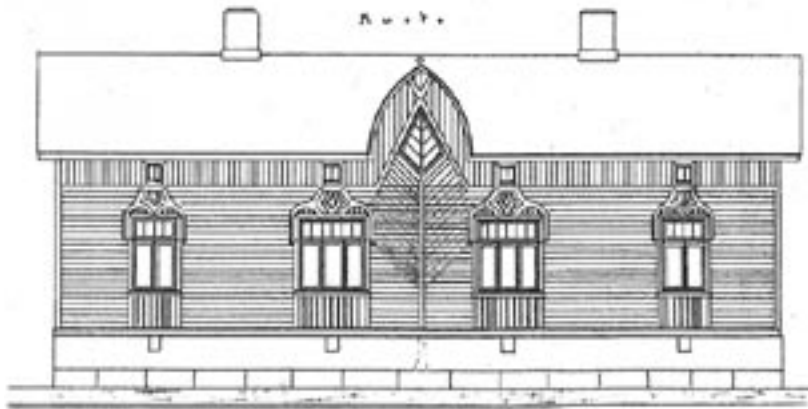
1920-luvulla kaksi asuinrakennusta ja yksi asuin- ja ulkorakennus, siis ½ tonttia, siirtyivät W. Rosenlew

& Co:n omistukseen.⁴⁸ Muistitiedon mukaan entisen kestkikievarin paikalle rakennettuun vuokrataloon, Tähtikatu 13 b, muutti Rosenlewin työntekijöitä.⁴⁹ Myös jugendtaloon, osoitteeseen Maaherrankatu 17, muutti Rosenlewin työntekijöitä, lähinnä työnjohtajia.⁵⁰ 5. kaupunginosan muut asukkaat kutsuivatkin pihaa *”herrasväen pihaksi, joka oli hieman eristyksissä ja jonne ei menty”*.⁵¹

”Rosenlewin aikaan” pihassa oli paljon erilaisia ulkorakennuksia. Ne sijaitsivat tontin laidoilla ja *”kiersivät ympäri pihaa”*.⁵² Vuonna 1926 Torkel Nordman suunnitteli pihaan pulpettikattoisen, punatiilisen ulkorakennuksen, jossa sijaitsivat makki eli käymälä ja pesutupa.⁵³ Rakennus on yhä jäljellä.

Rosenlew Co:n talot siirtyivät työsuhdeasunnoiksi 1930-luvulla. Jugendtalossa, Maaherrankatu 17, oli tuolloin neljä asuntoa. Höylääjä Paul Anton Sundström osti yhden asunnoista, loput myytiin työnjohtajille Väinö Veikko Haasto, Waldemar Aug. Stenman ja H. Adolf Söderman.⁵⁴ Tähtikadun talossa oli kolme asuntoa, mutta Rosenlewin aikaisista asukkaista ei ole tietoa.

Johan Gustaf Anttilan vuonna 1892 rakennuttaman talon (Tähtikatu 13a) omisti tässä vaiheessa insinööri Arvo Lehtonen. Taloon tehtiin vuonna 1932 muutoksia: asuinkeuhkukseen wc- ja peseytymistilat, ullakkokerrokseen asuinhuone ja kellarikerrokseen



Oskar Anttilan rakennuttaman jugendtalon julkisivupiirros. Talon suunnitteli rakennusmestari Eriksson vuonna 1914. Kuva: Rakennuskulttuurin kohdeinventointilomake, arkkitehtitoimisto Eija Teivaksen laatima rakennuskulttuuriselvitys vuodelta 2005, Satakunnan Museon arkisto.

lisää peseytymistiloja. Myöhemmin vuonna 1938 tätä kertaustyylistä hirsitaloa jatkettiin varsin erikoisesti, tosin ajan henkeen sopivasti: pohjoispäätyn rakennettiin kaksikerroksinen, funkistyylinen rapattu kivitalo. Toisin kuin muissa pihapiirin asuinrakennuksissa, pääsisäänkäynti oli kadun puolella.⁵⁵ Vuoden 1938 jälkeen tontille rakennettiin seuraavan kerran vasta vuonna 2007.

1920–1930-luvulla pihapiirissä asui vain muutama leikki-ikäinen lapsi. Tähtikatu 13 a:ssa asuneella An-

nikki Lindbergillä oli leikkikaveri naapurissa, Terttu Selin, joka asui Tandefeltinkadulla (nyk. Maaherrankatu 17). Tytöt leikkivät hiekkalaatikolla, ”siin sanka-kasassa tietysti”.⁵⁶ Lapsuuden kevät on erityisesti jääneet Annikin mieleen, koska ”sit löyty kaikenmaailman tavaraa lumen alta. Ne oli ihan kuin ihmeoliot sitte kun ne otettiin pois. Siel oli pieni nukke, kuttaperkkanukke”.⁵⁷

Lapset eivät pelkäästään leikkineet pihamaalla, vaan hekin osallistuivat kotiaskareihin jo alle kouluikäisinä. Annikin tehtävänä oli ”katukäytävä, mis kasvo sammalt ja jotakin kukkast, pitää se kunnos, jo pikkukakarast asti käyd vetämäs ne pois, ettei kasvanu rikkakasvei”.⁵⁸ Pihalla kasvoi ”pieni plännti perunaa kuusen alla ja kukkapenkkei, mut ei häävei”.⁵⁹ Puutarhakalusteita ei ollut: ”ei silloin pihaa mitenkään koristeltu, vaan siinä oltiin mis oltiin”.⁶⁰

Tontilla on aina asunut vuokralaisia. 1920–1930-luvulla Lindbergin perheessä asui ”sellanen saksalainen mies, jonka eräs itävaltalainen marenkileipuri Uudeltakoivistolta toi mukanaan. Hän oli nähnyt, että joku mies tarvitsi asuntoa ja hän kysyi isältäni, voisiko mies asua meillä”.⁶¹ Heidän luonaan asui myös muutamia päiviä Hevostorilla vierailleita sirkuslaisia: ”Se oli jännitystäyteistä elämää. Vieraita ihmisiä hääri keittiössä, joista levisi ällöttävä imelä kirpeä haju kaikkialle, oli hälinää ja mekastusta ja kuljettiin ikkunasta! Vai kuvitte-linko itse niin? Kun he olivat lähteneet, pani äiti toimeen yleisen siivouksen, talo puhtaaksi ja vieraat hajut pois.”⁶²

1950–1960-luvulla Rantasärkän ahlaislaiset linja-autonkuljettajat yöpyivät työmatkoillaan Tähtikatu 13 b:ssä ajaessaan reittiä Porista Kristiinankaupunkiin. Lisäksi muistetaan Reposaaressa kotoisin olleita opiskelijoita, jotka hetken aikaa asuivat talossa sekä eräs Esteri, joka oli ”yksinäinen nainen, joka asui pääty-yksiossä yksin. Siinä oli huone ja keittiö, vessa kuis-tin perällä”.⁶³

Rosenlewin aika päättyi, kun talot vähitellen siirtyivät yksityisomistukseen, lopullisesti 1950-luvun puolivälissä, jolloin Tähtikatu 13 b siirtyi Forstenin sisarusten omistukseen Rosenlewien kanssa tehdyn vaihtokaupan myötä.⁶⁴

Hygienian kasvavat vaatimukset

Pihapiirissä oli vielä 1800-luvun loppupuolella talli ja navetta⁶⁵, mutta 1920-luvulla karjaa ei enää ollut tällä tontilla.⁶⁶ Muualla kaupungissa eläinten pito jatkui silti vielä pitkään 1900-luvulla. ”*Forssellin puolella, naapurissa, oli kanoja ja lehmii, aina 1960-luvulle asti.*”⁶⁷

Kaupungin järjestyssäännöt ja valtakunnalliset terveydenhoitosäännöt alkoivat rajoittaa eläintenpitoa ja eläinsuojien rakentamista kaupungeissa 1920-luvulta lähtien. Aluksi määräykset koskivat Porissa vain kaupunginosia 1–4: vuonna 1927 kiellettiin niis-

sä sikojen pito, eikä 1949 enää saanut rakentaa uusia navettoja eikä talleja. Kuitenkin vasta vuonna 1965 ”eläinsuojan tai -tarhan pitäminen väestökeskuksessa” kiellettiin kokonaan.⁶⁸

Naapurin Aunella oli lehmii vuoteen 1962 saakka. Silloin talvisodan pommitusten aikana hän meni silloinkin lypsämään lehmiiän. Pommi osui siihen pihaan tai jonnekin lähelle. Aune lensi päin seinään, mutta jäi kuitenkin henkiin. Mutta tämä kertoo vain siitä, kuinka tärkeitä ne lehmät hänelle oli. Pommitusten aikanakin hän kävi hoitamassa niitä. (KMLA, KT. 2.4.2007)

Suutari Lönnrothin aikaan pihassa oli kaivo. Myöhemmin keskellä pihaa komeili kaivorakennus, jonka mainitaan olleen kunnossa vielä karvaritehtailija Gehlerinkin aikana.⁶⁹ 1800-luvun lopulla kaivosta ei ole enää mainintaa. Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä talous- ja juomavesi haettiin toreille ja kadunkulmiin rakennetuista kaivoista tai joesta, jos omaa pihakaivoa ei ollut. Hyvävetisiä kaivoja oli harvalla. Vedensaantia helpottivat vesikuskit, jotka kulkivat talosta taloon myyden vettä hevosvetoisilta kärryiltä. Pihapiirissä 1920-luvulla asunut muistaa ”*vesikuskin, joka poikkesi määräaikoina pihaan. Hän oli käsipuoli mies, jonka hevosen vetämällä rattailta oli suunnattoman suuri, kraanallinen puinen vesitynnyri.*”⁷⁰

1920-luvulla *”aidan toiselta puolelta, seuraavalla tontilla oli semmoinen pyykkihuone, jos oli kauheesti höyryä ja sitä se pata, mis ne vaatteet kiehutettiin ja kolmijalkainen saavi sielä oli”*.⁷¹ Sitten *”ne lähetettiin viruttamaan jokin rantaan. Niitä oli iso läjä, kun lähetettiin hevosella kuljettaa, vossikka sitä varten tilattiin, johon ladottiin ne pyykkikorit. Pyykkiä oli paljon, ei sitä pesty kuin kerran vuodes. Hevostorille ne vietiin kuivumaan. Itse vietiin narut, pyykkipojat ja ne pyykkiseipäät”*.⁷² Pihan tiilinen, Torkel Nordmanin suunnittelema ulkorakennus 1920-luvulta toimi alun perin asukkaiden yhteisenä käymälänä ja pesutupana. 1950–1960-luvulla *”tättä pesi siellä pyykkia”*.⁷³ Käymälä purettiin myöhemmin ja pesutuvan tiloihin tehtiin sauna 1960-luvulla.⁷⁴ Siihen asti käytiin saunomassa sukulaisten luona⁷⁵ tai yleisessä saunassa.⁷⁶

Koska kaivot olivat huonosti suojattuja, pääsi niihin valumaan katuja ja jopa tunkioita huuhdellut sadevesi. Likainen ja pahalta haiseva vesi oli osa arkipäivää – ja merkittävä terveydellinen vaara.

Viemäri- ja vesijohtoverkosto rakennettiin 5. kaupunginosaan 1930-luvulla.⁷⁷ Samaan aikaan sinne ilmestyivät ensimmäiset sisävesat. Useimmissa taloissa oli vielä tuolloin piharakennus käymälöineen. *”Tiilinen piharakennus puuvajoineen, kolisevine mankeleineen ja ulkokuoneineen, jonne ajoissa päästäkseen oli kii-reellä juostava korkeat portaat ylös.”*⁷⁸ Sisävesat yleistyivät vasta 1950-luvulla, jolloin myös Tähtikatu 13 b:ssä oli

jo sisävesa.⁷⁹ Vesijohto merkitsi arkielämän helpottumista: puhtaampaa juomavettä ja asumismukavuuden kasvua, kun vesiklosetteja ja kylpyhuoneita alettiin rakentaa taloihin. Samalla piharakennusten käyttö taloustiloina väheni.

Näin pihakin alkoi menettää merkitystään talouspihana ja alkoi muotoutua vapaa-ajan viettopaikaksi.⁸⁰

Arjen keskuksesta vapaa-ajan paikaksi

1950-luvulla tontti oli muotoutunut rakennusten osalta lähes sellaiseksi kuin se on vielä tänä päivänä. Pihan perällä, nykyään rakentamattomalla alueella, sijaitsivat halkovaja ja pieni asuinrakennus. Maaherankadun puoleisessa päädyssä oli jäljellä vielä piharakennus, jota vuosien varrella useaan otteeseen remonttoitiin. 2000-luvulla rakennus purettiin.

1950-luvulla pihaan ilmestyivät *”puiset tuolit tai ainakin yksi tuoli ja pitkä penkki, mutta ei pöytää”*.⁸¹ Piha oli kuitenkin ennen kaikkea hyötypuutarha ja *”ain oli jotain hommia”*.⁸² Tähtikatu 13 b:n pihassa oli useita pieniä kasvimaita, joissa kasvoi perunaa, tilliä, persiljaa, erilaisia yrttejä, jopa salviaa. Kukkamaihin oli istutettu jalostettuja kieloja, iiriksiä ja ”joriineita”. Kasvi- ja kukkamaat sekä marja- ja orapihlajapensaat jakoivat ja rajasivat pihan perheiden omiin alueisiin. *”Rantasten*

*piha [Tähtikatu 13 a] oli kaunis ja hyvin hoidettu. Sen kyllä muistaa.*⁷⁸³ Sen ympärillä kasvoi ”niin korkea ja tiivis orapihlaja-aita, että sinne pihaan ei edes näkynyt.”⁷⁸⁴ Lapsetkin oppivat, ettei naapurin puolelle ole lupaa mennä. Ilman aitojakin oman pihan rajat tiedettiin.

Muistan, että minulle sanottiin, että kun tuo talo alkaa tuossa, siinä missä on kasvimaata, että siitä voi mennä yli, mutta siinä on semmonen raja. En koskaan käynyt toisissa pihoissa. Kyllä se oli tämä tässä, tämä etupiha, jossa olin.” (KMLA, RM. 12.4.2007)

Pihaan johtaa kaksi porttia, Tähtikadun ja Maaherrankadun puolelta. Tähtikadun puolella oli aikaisemmin korkea puuportti, jossa oli pieni ovi, ns. kävelyportti. Vielä 1980-luvulla portin sisäpuolella luki ”suljettava.” ”Oli semmonen määräys, että se on suljettava. Se oli tärkeää.”⁷⁸⁵ Nykyisetkin asukkaat haluavat, että portti pidetään kiinni. 1960-luvulla oli jo vakiintunut tavaksi, että Tähtikadulla asuvat käyttävät yleensä vain Tähtikadun puoleista porttia, Maaherrankadun puolella asuvat toista. Silloin vielä Maaherrankadun puoleinen talo oli usean perheen käytössä ja asukkaat saattoivat käyttää molempia portteja, vaikkakin useimmiten kuljettiin vain ”omasta” portista. ”Kuljin molemmista porteista, vaikka tiesin, ettei sitä toista saisi käyttää. Harvoin sitä käytin, kyllä sen tiesin, että sitä saisi käyttää vain hätätapauksessa. Ei

*kukaan koskaan silti mitään sanonut.*⁷⁸⁶ Nyt kun Maaherrankadun puoleinen talo on ainoastaan yhden perheen kotina, ”se on selkeästi omakotitalo”, eivätkä muut asukkaat kulje enää ”heidän portista”, ”heidän oven edestä”, ”heidän pihan poikki”.⁷⁸⁷

1950-luvulla tytöt hyppäsivät pihassa narua ja ruutua. Hiekkalaatikkoa ei enää ollut. Piilostakin leikkittiin ja syreenimaja soi rauhaisan paikan nukkeleikille. Muutaman korttelin päässä sijaitsevalle pihalle tytöt kokoontuivat tekemään nukenvaatteita tilkuista. Pojat sen sijaan urheilivat paljon: hyppäsivät korkeutta, pituutta ja seivästä, työnsivät kuulaa ja talvisin luistelivat. Lähistöllä sijainneet Hevostori ja Paanakedonkatu, jossa ”pelattiin neljää maalia ja pesäpalloa”, sekä ”uimapaikka Seikun sahan takana, siinä missä on vedenotamo”⁷⁸⁸ olivat ahkerassa käytössä.

Pihapiirissä asuneet henkilöt muistelivat aina leikkineensä omassa pihassa. Joistakin 5. kaupunginosan pihoista lapset kuitenkin saatettiin häätää kadulle leikkimään. Liikennettä oli vähän, hevosia kulki silloin tällöin. Autoja ei juuri ollut, joten kadut olivat melko turvallisiakin leikkipaikkoja. Eräs haastateltavani muisteli, miten pikkutyttöinä joutui aina kantamaan nukenvaunut kotiovelta kadulle, jottei siistittyyn pihamaahan ja haravoituihin käytäviin, jäisi jälkiä.⁷⁸⁹ Vielä 1950-luvulla ”oli hyvin tarkkaa, mitä lapset pihalla saivat tehdä. Oli kuri”.⁷⁹⁰

Talojen kellarit olivat lapsille jännittäviä paikkoja. *”Jos sinne sai edes kurkata, se oli jo jotain.”*⁹¹ Polttopuiden lisäksi sinne varastoitiin monenlaisia tavaroita. Myös hillot ja mehut säilytettiin kellarissa. Kellarissa ei leikkitty, mutta *”se oli vain jännä paikka”*.⁹² Muistoihin on jäänyt, miten *”kellarin ovi oli auki ja siinä istuttiin kellarin rappusella, nautittiin vain siitä ja se oli ihana se paikka”*.⁹³

Suutari Lönnrothin tontti nykyään

Suutari Lönnrothin tontin pihapiiri puutarhoineen ja rakennuksineen muodostaa historiallisesti kertovan kokonaisuuden. Kaikki kolme asuinrakennusta ovat kaupunkikuvallisesti merkittäviä kohteita.⁹⁴ Lönnrothin aikaisia rakennuksia on jäljellä vain Lönnrothin entisen kestikievarin tilalle vuonna 1858 rakennuttama vuokratalo osoitteessa Tähtikatu 13 b. Tänä päivänä se on omistustalo, jossa kahdeksan ruokakunnan sijaan asuu nelihenkinen perhe. Myös alun perin neljä asuntoa käsittänyt jugendtyylinen vuokratalo, Maaherrankatu 17, on nykyään yhden perheen omistus-asunto. Näin talot, joissa ennen asui useita perheitä, ovat vähitellen muuttuneet yhden perheen omakotitaloiksi. Tähtikatu 13 a, talo, jonka hirsinen eteläpäätty on vuodelta 1892 ja funkistyylinen pohjoispäätty 1930-luvulta, sen sijaan on vuokralaisten käytössä. Talon

kivirakenteisessa osassa toimii pyöräkorjaamo. Jäljellä on myös punatiilinen ulkorakennus 1920-luvulta. Pihan toinen ulkorakennus valmistui vuonna 2007.

Pihalla kasvaa yhä kukkia, pensaita ja puita, jotka on istutettu vuosikymmeniä sitten, kuten *”aivan ihana, vanha, muumiotautinen omenapuu”*⁹⁵, sekä *”vanha mänty, joka kasvo autonrenkaan sisällä, sen on silloinen asukas, kun tultiin tänne 1980-luvulla, istuttanut. Sellanen pöhnäveikko, se aina puhu siitä, että hän on sen istuttanu. ’Kaatakaa kaikki vaan, mut säilyttäkää tuo mänty’, se humalapäissään puhu. Se on sellanen, vaikka se on tietyllä tavalla pahassa paikkaa, se on toistaseksi saanut siinä olla. Sen renkaan siitä ympäriltä kyllä heti hävitettiin, kun Antti muutti pois.”*⁹⁶

Puutarhahalusteita ei vielä ole kannettu ulos, mutta näen jo mielessäni aurinkoisen kesäpäivän ja asukkaat viettämässä leppoisaa lomapäivää pihallaan. *”Onhan siinä kuistin edessä aivan ihana juoda kaffet, silloin kun on päiväl koton ja aurinko paistaa. Onhan siinä mukava olla”*⁹⁷, eräs asukkaista kertoo minulle. Hän muistaa yhä vuosien takaa ensivierailun tässä pihassa: *”Siinä istu vanha pari keinuttelemassa. Oli kesä ja lämmin. Ne oli ystävällisiä ja niitten kans jotain juteltiin ja se oli vaan se pihan tunnelma. Oli polkuja, vanhoja omenapuita ja keinussa ihmisiä istuskelemassa auringossa.”*⁹⁸

On mielenkiintoista nähdä, minkälaisia jälkiä nykyiset asukkaat pihaan jättävät. Uuden kaavan myötä pihapiirissä tapahtunee muutoksia. Kaikki kolme

tontilla sijaitsevaa asuinrakennusta ovat suojeltuja, mutta suunnitteilla olevan tonttijaon myötä kukin omistaja voi halutessaan käyttää tontilleen sallittua rakennusoikeutta. Tontin laidalla säilyneelle puistomaiselle rakentamattomalle alueelle rakennettaneen puolitoistakerroksinen paritalo.

Viitteet

- ¹ KMLA, LA. 2.4.2007. Haastatteluaineistot on koodattu seuraavasti:
Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma, KMLA
AR= Anonyymi ryhmähaastattelu. Rakennuskulttuuritalo Toivossa 19.4.2007 järjestetyn keskustelutilaisuuden aiheena oli pihaelämä 5. osassa. Keskustelutilaisuudessa oli läsnä n. 20 henkilöä.
KT = Kiilo, Tuulikki. Asunut vuodesta 1989 Tähtikatu 13 b:ssä.
LA = Lindberg, Annikki. Asui vuodesta 1926 vuoteen 1936 Tähtikatu 13 a:ssa.
NM = Niinivuori, Marianna. Hänen isovanhempansa Alma ja Jonne Juhanpelto asuivat Tähtikatu 13 b:ssa. He muuttivat taloon 1950-luvulla. Alma Juhanpelto asui siellä vuoteen 1973 saakka. Lisäksi Jonnen ja Alman poika, Altti Juhanpelto perheineen, on asunut pihapiirissä.
RM = Rauta, Marja. Hänen isovanhempansa Selma ja Richard Nieminen asuivat Tähtikatu 13 b:ssa, Selma Nieminen leskenä vuoteen 1986. Muitakin Marjan sukulaisia on asunut samassa pihapiirissä.
- ² KMLA, LA. 2.4.2007.
³ Ibid.
⁴ KMLA, KT. 2.2.2007.
⁵ KMLA, LA. 2.4.2007.



Yhteinen tila, piha, luo yhteisöllisyyttä, mutta tänä päivänä se tarjoaa sijaa myös yksilöllisyydelle. Pihassa on mahdollisuus vetäytyä omiin oloihin. Nykyään ihmiset haluavat yhteisessä tilassa paikan, johon voi vetäytyä itseksensä, oman perheen tai ystävien seurassa. Kuva: Arkkitehtitoimisto Eija Teivaksen laatima rakennuskulttuuriselvitys vuodelta 2005.

- ⁶ Rakennusinventointi 2005, Pori Itätulli 5. kaupunginosa. Inventointityön suoritti arkkitehtitoimisto Eija Teivas Nokialta. Työstä vastasivat arkkitehti Eija Teivas ja HUK Minna Halonen.
- ⁷ Tällä hoitamattomana viime vuosikymmenet olleella tontin osalla ovat kaikki asukkaat voineet käydä. Lapset ovat leikkineet siellä ja alueelle on varastoitu esim.rakennusmateriaalia. Käyttö on kuitenkin ollut tilapäistä tai satunnaista. Alue on

- ”aina” tulkittu kuuluvaksi ns. Tähtikatu A:han, eli siis puutalo-kivitalon tonttiin. Uuden asemakaavan tultua voimaan alueella tullaan tonttijako toteuttamaan myös käytännössä, jolloin sinne ei enää sovi mennä.
- ⁸ Palovakuutusasiakirjoja koskevien tietojen lähteenä on käytetty vuoden 2005 rakennuskulttuuriselvityksen tonttia 276 käsittelevien kohdeinventointilomakkeiden liitteenä olevaa yhteenvetoa palovakuutuksista 1345, 17683 ja 38706 (Satakunnan Museon arkisto).
- ⁹ Rauhalampi, Kaisa: Puhelinkeskustelu 5.2.2007.
- ¹⁰ Lilius, Henrik: Suomalainen puukaupunki. Akateeminen kirjakauppa, Anders Nyborg a/s, Rungsted Kyst, Denmark, 1985, 39.
- ¹¹ ”Palovakuutus Suutari J. Lönnrothin omistamalle tontille, jossa kolme asuinrakennusta, portti ja aita”, 1852.
- ¹² Saarinen, Juhani: Porin kaupungin historia III, Kokemäki 1972, 115.
- ¹³ Tontti 398 ns. Uudessakaupungissa muuttui tontiksi 276 5. kaupunginosassa myöhemmin 1850-luvulla. Palovakuutus 26.2.1859.
- ¹⁴ Palotarkastusasiakirjoista (1853) käy ilmi, että hänen muuttaessaan 1. kaupunginosaan vuonna 1853 ”sinne siirrettiin seuraavana päivänä myös suutarinversta tarpeineen”.
- ¹⁵ Saarinen 1972, 87.
- ¹⁶ Saarinen 1972. Kartta nro 1. Porin käsityöläiset v. 1840.
- ¹⁷ Saarinen 1972, 92–94.
- ¹⁸ ”Palovakuutus Suutari J. Lönnrothin omistamalle tontille, jossa kolme asuinrakennusta, portti ja aita”, 1852.
- ¹⁹ Lilius 1985, 34.
- ²⁰ Lilius 1985, 35.
- ²¹ ”Palovakuutus Suutari J. Lönnrothin omistamalle tontille, jossa kolme asuinrakennusta, portti ja aita”, 1852.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid.
- ²⁴ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980.* Toim. Markku Aukia ja Timo Virtanen. Satakunnan Museon julkaisuja 9, Risteen Kirjapaino Ky Leppänen, Kokemäki, 1993, 106.
- ²⁵ Palovakuutus 1852.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Ibid.
- ²⁸ Ibid.
- ²⁹ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980,* 1993, 21.
- ³⁰ Palovakuutus 26.2.1859.
- ³¹ Lilius 1985, 42.
- ³² Palovakuutus 26.2.1859.
- ³³ Palovahinkotarkastus/vakuutusagentin kirje 19.3.1881.
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Palovakuutus 26.2.1859.
- ³⁷ Tarkastusasiakirja 20.7.1862.
- ³⁸ Tarkastusasiakirjat 1872 ja 1877.
- ³⁹ Palotarkastajan muistio 17.9.1867.
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴¹ Palovakuutus 1893.
- ⁴² *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980,* 1993, 49.
- ⁴³ Palovakuutus 1893.
- ⁴⁴ Ibid.
- ⁴⁵ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980,* 1993, 49.
- ⁴⁶ Palovakuutus 1914.
- ⁴⁷ Rakennusinventointi 2005. Aluelomake, 14.
- ⁴⁸ Palovakuutus 1921. W. Rosenlew & Co. perustettiin Poriin vuonna 1853. Fredrik Wilhelm Rosenlewin perustaman yhtiön päätoimialana oli alun alkaen sahateollisuus. 1860-luvulta lähtien toiminta laajeni metalliteollisuuteen. Rosenlew-yhtiö, <http://www.pori.fi/smu/rosenlew-museo/rosenlewyhtiö.html> Luettu 12.10.2007; ja *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980,* 1993, 21.
- ⁴⁹ KMLA, KT. 2.2.2007; KMLA, AR. 19.4.2007; KMLA, LA. 2.4.2007.

- 50 Rakennusinventointi 2005. Rakennuskulttuurin kohdeinventointilomake.
- 51 KMLA, AR. 19.4.2007.
- 52 KMLA, LA. 2.4.2007.
- 53 Rakennusinventointi 2005. Rakennuskulttuurin kohdeinventointilomake.
- 54 Ibid.
- 55 Ibid.
- 56 KMLA, LA. 12.3.2007.
- 57 Ibid.
- 58 KMLA, LA. 2.4.2007.
- 59 Ibid.
- 60 KMLA, LA. 12.3.2007.
- 61 KMLA, LA. 2.4.2007.
- 62 Lindberg, Annikki: Lapsuusajan muistoja v 1926–1936, Tähtikatu 13. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 1997, 16.
- 63 KMLA, NM. 12.4.2007.
- 64 Marjatta Ojanen: Jotakin vanhaa tallella Porin Tähtikatu 13:ssa. SK 9.9.2002.
- 65 Palovakuutus 1893.
- 66 KMLA, LA. 2.4.2007.
- 67 KMLA, LA. 12.3.2007.
- 68 *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980*, 1993, 49–50.
- 69 Palovakuutusyhtiön agentin kirje 24.3.1880.
- 70 KMLA, LA. 2.4.2007.
- 71 Ibid.
- 72 KMLA, LA. 12.3.2007.
- 73 KMLA, NM. 2.4.2007.
- 74 Rakennusinventointi 2005. Rakennuskulttuurin kohdeinventointilomake.
- 75 KMLA, RM. 2.4.2007.
- 76 Enemmän 5. kaupunginosa yleisistä saunoista Pia Vähämäen artikkelissa ”Mutta hyvät löylyt siellä oli” Saunakulttuurin muutos kollektiivisesta yksityiseen Porin 5. osassa toisen maailmansodan jälkeen.
- 77 Saarinen, Juhani: Porin historia III 1809–1939. Kokemäki 1972, 485–490.
- 78 Lindberg, Annikki: Lapsuusajan muistoja v. 1926–36. Tähtikatu 13. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 1997, 16.
- 79 KMLA, RM. 12.4.2007.
- 80 Saarikangas, Kirsi: *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden esteetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. SKS, Vammalan Kirjapaino, 2002, 136.
- 81 Ibid.
- 82 KMLA, NM. 12.4.2007.
- 83 KMLA, RM. 12.4.2007.
- 84 KMLA, NM. 12.4.2007.
- 85 KMLA, RM. 12.4.2007.
- 86 Ibid.
- 87 KMLA, KT. 12.4.2007.
- 88 KMLA, AR. 19.4.2007.
- 89 KMLA, RM. 12.4.2007.
- 90 Ibid.
- 91 Ibid.
- 92 KMLA, NM. 12.4.2007.
- 93 KMLA, RM. 12.4.2007.
- 94 Rakennusinventointi 2005. Rakennuskulttuurin kohdeinventointilomake Mervi Tommila 2003, luettelointiperusteet Minna Halonen 2005.
- 95 KMLA, KT. 12.4.2007.
- 96 Ibid.
- 97 KMLA, KT. 2.2.2007.
- 98 Ibid.

LASTEN LEIKIT VIIKKARILAISTEN MUISTOISSA

Muistojen lapsuutta rakentavat lapsuusaikamme olosuhteet ja ympäristöt, jotka ovat olleet lähtökohtana kaikille lapsuuden kokemuksille. Lapsuuden aikaisten leikkien muistelussa kohdistuu muistelu ensisijaisesti leikkeihin, joiden leikkipaikat ja -ympäristöt ovat jääneet erityisen hyvin mieleen. Ne toimivat muistelun innoittajina, joiden kautta pyritään muistelun varsinaiseen päämäärään eli itse leikin muistamiseen.¹ Tämä näkyi myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa. Kysyessäni Porin 5. osassa lapsuudessaan asuneilta haastateltaviltani, *mitä leikkejä leikitte lapsena*, mainitsivat muistelijat useimmiten myös leikkipaikan, vaikka paikan kuvailuun ei kiinnitettykään sen enempää huomiota.

Porin viidesosalaisilla lapsuuden ympäristö ja siten myös leikkipaikka on ollut puutalomiljöö. Alueen sisäpihat, leikkikentät ja autottomat kadut antoivat runsaasti mahdollisuuksia leikeille. Leikkipaikkojen muistamisen kautta löytyikin monia mielenkiintoisia

leikkejä ja pelejä. Ulkona leikittiin lähes aina, sillä kodeissa oli varsinkin sotavuosien jälkeen ahdasta, kun laki rajoitti perheiden asumisväljyyttä². 1900-luvulla saman pihapiirin taloissa asui vielä useita perheitä, joten leikkikavereistakaan ei ollut puutetta. Puutalo-korttelissa leikittiinkin aamuaikaisesta iltamyöhään. Lasten päivään mahtui paitsi työntekoa ja urheilua, myös hauskanpitoa ja koiruuksia. Tässä artikkelissa luodaankin silmäys Porin 5. osan lasten elämään 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä nykypäivään asti.

Aleksanterintorista Hevostoriksi ja lopulta Sibeliuksen puistoksi

Yksi vanhimmista leikkipaikoista 5. osassa on nykyinen Sibeliuksen puisto, joka sai alkunsa Viidennen kaupunginosan perustamisen yhteydessä tehdyssä maajaossa vuonna 1811. Tuolloin alueen keskelle jä-



5. osan suojaisat sisäpihat tarjosivat hyvän leikkipaikan lapsille, mutta pihaa tarvittiin myös työalueeksi esimerkiksi heinä- tai perunakuorman tyhjennykseen. Pihoiden leikkiminen ei ollut muutenkaan aina itsestään selvää, sillä vuokraisännän pihapiirissä ei uskaltanut leikkiä vapaasti – ties vaikka rikkoisi ikkunan pallolla. Kuvassa lapsia Säveltäjänkatu 5:n portailla. Kuva: H. ja P. Uusivirta 1965. SatM 50089.

tettiin rakentamaton kortteli eli Aleksanterintori.³ Sittemmin Aleksanterintoria alettiin nimittää Hevostoriksi, sillä ainakin 1900-luvulla toria käytettiin he-

vosmarkkinapaikkana.⁴ Tori oli lasten suosima leikkipaikka, jossa oli tilaa leikkiä ja temmeltää. Vaikka aluetta halkoi tie, ei ollut pelkoa autojen alle jäämisestä, sillä tiellä kulki vain hevosia.

1930-luvun paikkeilla Hevostorilla vieraili kesäisin tivoli. Tivolin tarjoamia huvittelumuotoja olivat näytökset sirkusteltassa ja erilaiset huvipuistolaitteet, kuten karuselli. Karusellin kokoamista oli hauska katsella. Karuselliin laitettiin istumapaikoiksi erilaisia eläimiä, joissa sitten istuttiin karusellin pyöriessä ja gramofonin soittaessa musiikkia. Sirkusteltan kokoamista ei ollut yhtä hauska katsella, vaan lapset halusivat sisälle katsomaan itse esitystä. Kaikki eivät saaneet kotoa rahaa sirkusta varten, jolloin sisään oli yritettävä pressun alta.⁵ Tivolin yhteydessä oli myös tanssilava.⁶ Sen musiikki kuului kauas ja houkutteli alueen lapsia aidan viereen tanssijoita katselemaan ja arvostelemaan. Toisille lapsille tivolin tulo tiesi todella jännittäviä aikoja, sillä osa tivolin työntekijöistä majoittui viidesosalaisten koteihin.⁷ Vaikka sirkus oli olennainen osa tivolia, se ei ollut kovin suuri. Siihen kuului kuitenkin monia eksoottisia eläimiä: virtahepo, krokotiili ja apinoita. Apinoilla oli tapana käydä hedelmävarkaissa kioskissa. Tällöin kioskin tati heitti vesikauhalla kylmää vettä apinoiden niskaan ja apinat juoksivat kirkuen karkuun.⁸ Tivolin vierailut loppuivat sotien aikaan, eivätkä ne ole sen jälkeen Hevostorille palanneet.



1930-luvun loppupuolella Hevostorille tehtiin leikkikentän perustyöt ja puistoon tuli hiekkapohjainen leikkipaikka, kiikkulauta ja muutamia penkkejä. Puisto oli yhä melko avoin, ja sen halkaisi hiekkapintainen jalkakäytävä.⁹ Sotien jälkeen Hevostori oli pitkään vain paikka, josta kuljettiin läpi. Lapsetkaan eivät oleilleet tai leikkineet paljon puistossa¹⁰. Viihtyisän puiston sijaan Hevostori oli *kuin isokokoinen hiekkalaatikko, pelkkää peltoa ja heinää*¹¹. Pikkulapset saatoivat kuitenkin kuoputtaa ja kaivaa siellä esimerkiksi pieniä teitä leikkiautoille¹². Vuonna 1953 Hevostori kunnostettiin puistoksi ja se sai nimekseen Sibeliuksen puisto Jean Sibeliuksen 88-vuotissyntymäpäivän kunniaksi¹³. Kunnostuksen yhteydessä puistoon tuli karuselleja ja keinuja sekä muun muassa pyörimislaitte, jossa pystysuoran tolpan nokkaan oli ripustettu muutama naru, joissa riippuen pyörittiin tolpan ympäri kovalla vauhdilla¹⁴. Näin tori palasi jälleen lasten suosimaksi leikkipaikaksi.

Viidennen kaupunginosan perustamisen yhteydessä v. 1811 alueen keskellä jätettiin rakentamaton kortteli eli Aleksanterintori, joka paremmin tunnettiin nimellä Hevostori. 1930-luvulla paikalla vieraili tivoli huvipuistolaitteineen ja sirkusesityksineen. Kuva: SatM 121568.

Jalkapallotennistä, korttelipoliisia ja rusettiluistelua

Sibeliuksen puisto ei kuitenkaan kaikkien lasten keskuudessa ollut erityisen pidetty leikkipaikka. Ainaakaan isommille pojille se ei ollut sovelias, koska siellä oltiin koko ajan vanhempien valvovan silmän alla.¹⁵ Sen sijaan Herralahden ja Paanakedon seutu urheilukenttineen oli *erinomaista pikkupoikien seikkailualueita*.¹⁶ Paanakedon alueella olivat pallokenttä, laululava, tenniskentät ja lentopallokenttä. Herralahden urheilukentän juoksurata, yleisurheilulajien suorituspaikat ja koripallokenttä taas tarjosivat 1940- ja 1950-luvuilla harrastusmahdollisuuksia yleisurheilusta kiinnostuneille. Erityisesti Paanakedon laululava oli mainio paikka pelata *jalkatennistä* tai myös jalkapallotenniseksi kutsuttua peliä. Sitä pelattiin jalkapallolla, mutta säännöt olivat tenniksen. Kentän keskelle oli poikittain pingotettu naru verkoksi; pelikentän rajoina toimivat laululavan rajat.¹⁷ Peliä voitiin pelata myös lavan edessä sijainneella puusta tehdyllä tasanteella, jonka keskelle ”verkoksi” sijoitettiin pukki. Se toimi normaalisti istuinpenkin tukena laululavan tapahtumissa. Säännöt pelissä olivat seuraavat: kentän molemmin puolin oli syöttöraja, josta pallo syötettiin pukin yli toiselle puolelle. Syötettäessä pallon tuli osua vastapuolen syöttörajan sisäpuolelle, jonka jälkeen osuma-

kohta oli vapaa. Pallo ei saanut koskea maahan kuin kerran, ja pallon sai joko potkaista tai pukata päällä verkon yli. Pisteitä sai, kun vastapuoli ei saanut toimitettua palloa toiselle puolelle.¹⁸ Ilmeisesti jalkapallotenniksen peluu loppui 1950-luvun jälkeen, koska siitä ei myöhemmin enää ollut mainintoja.

Talvisin luistelu oli suosittu liikuntamuoto. Hyviä luistinratoja oli ainakin Herralahden, Paanakedon ja Juhannuslehdon kentillä. Poikien suosiossa oli pelata jääpalloa ja -kiekkoa, ja erityisesti mieleen on jäänyt Juhannuslehdon kentällä pelattu Suomen mestaruuskisa:

Ja tääl' tosiaan, Viikis me luisteltii ja pelattii kans sit jääpalloo ja jääkiekkoo ja sit oli tietysti tua Herralahden kenttä tosa. Sit siin on se Juhannuslehdon kenttä. Siel pelattii, joskus oli oikeen jääkiekko-otteluitaki ja Suomen mestaruuskilpailui pelattii. Sillo ei [...] tual Isosmäes ollu mittää jäähallii. (KMLA, M4/1L, 14.8.06)

Mieleenpainuvia ja orastavaa tunne-elämää kutkuttavia kokemuksia 1950-luvun nuorille olivat rusetti- ja numeroluistelut, sillä niihin osallistuivat sekä tytöt että pojat. Luistelun alussa pojat ja tytöt saivat kukin värillisen rusetin tai numeron. Päämääränä tytöillä oli löytää luistelijoiden joukosta se poika, jolla oli samanvärinen rusetti tai sama numero kuin mitä itsellä oli. Toisensa löytäneet muodostivat sitten parin, joka

luisteli jäällä yhdessä gramofonista soitetun musiikin tahtiin. Yhdessä myös käytiin juomassa kuumaa mehua, jota joskus tarjoiltiin tai myytiin muutamalla pennillä luistinradan reunalla.¹⁹

Ja sit siel oli rusettiluistelu ja sillo oli musiikkii ain. Ja sit oli numeroluistelu. Eliikkä se oli sitä sit, et tua määrätynlaisen värise ruseti sää sait, ni sit [...] tiäsi et sit oli siäl jossain morsian, mil on samanlainne. Tai sit numerot, ni sit haettiin parit. (KMLA, M4/1L, 14.8.06)

Rusettiluisteluperinne kuitenkin loppui jo 1960-luvun aikana, vaikka muuten luistelemassa käytiinkin.

Oli myös muita leikkejä ja pelejä, joita tytöt ja pojat pelasivat yhdessä. Niitä olivat monet piilo- ja kiinniottoleikit. Erityisen suosittua 1950-luvulla oli leikkiä korttelipoliisia, johon osallistuivat sekä tytöt että pojat suurella joukolla. Korttelipoliisia pelattiin pimeän aikaan 5. osan jossakin korttelissa. Joukkueita oli kaksi: ”poliisit” yrittivät löytää ja saada kiinni puupinojen taakse ja talojen alustoihin piiloon vilistäviä ”rosvoja”.²⁰

Se oli eräänlainen nakki ja piilo tsydeemi sit [...]. Se oli korttelipoliisii kun me käytiin. Käydää korttelipoliisii. Eliikkä sit se poikalauma – siin oli poikii, sit oli likkoi – ni se jaettii kahtee porukkaa. Toiset lähti karkuu ja toiset [] jaakas sit vähän ajan kuluttuu. Ja se oli koko kortteli sit se alue. Sä sait



Vuonna 1953 Hevostori kunnostettiin puistoksi ja se sai nimekseen Sibeliuksen puisto. Kunnostuksen yhteydessä vanhalle hevosmarkkinapaikalle tuotiin lapsille uusia leikkivälineitä, kuten karuselleja ja keinoja, sekä kuvassa näkyvä pyörimislaite. Kuva: SatM 98110.

men ihan mihin vaan sul tuli mieleen. Kyl määh muistan, [...] joskus ollaan [...] sit ihmisten alustast änketty ittemme. Meinnattii jääd kii, ni mentiin alustaluukust sissää. Ja siäl puupinojen takan sit kytättii, ja sit joku äijä tuli hakkee puitaki

siält, ja me oltii siäl sit. Varmasti selkää oltais saatu, jos se oli löytänyt se äijä meiat siält. – Se oli hienoo sillai ja sitä käytii sit pimmees. (KMLA, M4/1L, 14.8.06)

Muut suositut pelit ja leikit

Kaduilla leikkiminen oli pitkään aivan tavallista ja siellä pelattiinkin monenlaisia pelejä ja leikkejä. Katu

oli turvallinen leikkipaikka vielä 1950-luvun lapsille, koska autoja tuolloin oli vain vähän liikenteessä. Vielä myöhemminkin, kun autojen määrä oli lisääntynyt, pelasivat pojat mielellään kadulla *jalkapalloa* tai ilman luistimia pelattavaa *katukiekkoo*. Peli vain oli aina keskeytettävä silloin, kun autovaara läheni:

No autot oli paljon vähemmän, mut kyl niit sillonkin oli. Että pelattii yleensä aina jalkapalloo ja sit talvella katukiekkoo ilman luistimia. Ni siihen kuului se varotushuuto "auto" aina. Et sillon peli keskeytyi, niinku vaikka hyökäyskin pysähty, et kun on autovaara. Kyllä siel niinkon autoja sai varoa. Meiänkin kulmaukses Säveltäjänkadun ja Maanmittarinkadun kulmaukses oli semmone... siin ei ollu kummallaan etuajo-oikeutta niinko merkitty, mut se oli semmone kulmaus, et siin tapahtu pahoja kolareita. Et niinko yhden kesän aikana saatto nähdä niinko viis kolaria. (KMLA, M3/2L, 23.4.07)

Myös *majojen rakentaminen* oli poikien puuhaa. Materiaalit majoihin löytyivät helposti alueen romuloista, jollainen oli esimerkiksi Säveltäjänkatu 6:ssa, Säveltäjänkadun ja Maanmittarinkadun kulmauksessa. Majoihin kelpasi melkein mikä materiaali tahansa laudanpätäkistä vanhaan hetekaan. Tästä kertoo eräs 1970-luvulla lapsuuttaan viidesosassa viettänyt henkilö:

Säveltäjänkadun ja Maanmittarinkadun kulmaukses ihan mua vastapäätä, ni siin oli yks semmonen ihan avoin romula. Mis oli niinkun, en mä tie oliko se niinku jonkun rakennusfirman aluetta, et se oli kerännyt siihen kaiken maailman roinaa. [...] Et siel oli järjettömästi tarvikkeita, niinku rakentaa tiilistä tai laudoista tai mistä tahansa hetekoista [...] majaa ittellensä. (KMLA, M3/2L, 23.4.07)

Majoja rakennettiin kesäisin. Niistä ei kannattanut tehdä erityisen hienoja ja suuria, koska *sitten joku toinen porukka kävi hajottamas, et ei se kauheen kauaa voinut olla. Ihan pieniä ne oli, et ei siel koskaan edes yövytty.*²¹

Tytöt leikkivät paljon mielikuvitusleikkejä, kuten kauppa. Sisällä leikittiin paperinukeilla ja pelattiin Afrikan tähteä, Myllymattia ja Mustaa Pekkaa. Mielipuuhaa oli myös *ruudun hyppääminen*, joka oli erityisen suosittua vielä silloin, kun lapsilla ei juuri ollut erityisiä leluja, joilla leikkiä. Ruutuhyppelyä oli useanlaista riippuen maahan piirretystä ruudukosta. Eräs ruutuhyppelyn muoto oli *muskroota*, jossa maahan piirrettiin 6–8 yhtä suurta neliötä kahteen riviin. Toiseen päähän piirrettiin lisäksi puoliympyrän muotoinen päätyalue, josta hyppy alkoi ja johon se päättyi. Lisäksi tarvittiin *klopiksi* kutsuttu puupalikka. Kloppi heitettiin ensimmäiseen ruutuun, jonka jälkeen ruudukko hypittiin läpi ensin toista puolta menen ja sitten toista puolta takaisin tullen. Hyppiminen tapah-

tui yhdellä jalalla ja matkan ajan tuli samanaikaisesti siirtää jalalla kloppia. Peli jatkui niin, että seuraavalla kerralla kloppi heitettiin toiseen ruutuun ja sitten kolmanteen ja neljänteen ja niin edelleen. Vuoro vaihtui, jos hyppääjä astui viivalle tai hyppi radan läpi.²²

Leikkimökki oli jokaisen pienen tytön unelma. Niitä oli kuitenkin vielä 1970-luvullakin vain aivan varakkaimpien talonmistajaperheiden pihossa. Niihin ei samassa talossa asuvilla vuokralaisten lapsilla ollut asiaa, vaan leikkipaikka nukke- ja kotileikkeihin oli löydyttävä muualta. Joskus sellaiseksi kelpuutettiin käytöstä poistettu ulkokäymälä. Ulkokäymälät, joissa tavallisesti oli useita reikiä vierekkäin, sijaitsivat ikään kuin ulkorakennuksen toisessa kerroksessa, jonne johtivat portaat. *Huussi* palveli hyvin pikkutyttöjen leikkimökinä, jonka he sisustivat kodikseen ja jota siivottiin ahkeraan.²³

Vaarallisia ja kiellettyjä leikkejä

Kaikkialla ei saanut pelata ja leikkiä. Leikkejä ja leikkipaikkoja koskevilla kielloilla ja varoituksilla pyritään lasta suojelemaan vaaroilta, mutta niillä myös opetetaan heille yhteiskunnan sääntöjä ja normeja. Kiellot liittyvät usein yleisen normin ja moraalin vastaisiin paheksuttaviin asioihin. Nämä kiellot ohjaavat



Majojen rakentaminen oli suosittua poikien puuhaa. Kuvassa poika rakentaa majaa Säveltäjänkatu 6:ssa sijainneessa romulassa, josta löytyi rakennustarpeita laudanpätäkistä tiiliin ja hetekoihin. Kuva yksityishenkilön valokuva-albumista.

käyttäytymissääntöihin, elämänarvoihin ja asenteisiin. Vaaroja koskevat kiellot liittyvät tuleen, veteen, teräaseisiin, liikenteeseen ja kiipeilyyn.²⁴

Eräs paikkaan sidottu kielto 5. osassa koski jalkapallon peluuta ahtaalla sisäpihalla, koska vaarana oli ikkunoiden rikkoutuminen.²⁵ Muutoinkaan pihoilla leikkiminen ei joka paikassa aina ollut sallittua, vaikka olisi voinut ajatella, että talojen suljetut sisäpihat olisivat olleet kuin luotuja turvalliseksi leikkipaikaksi, missä lapset samalla olivat aikuisten valvonnan alla. Kun sotien jälkeen kaikesta oli pulaa, oli pihamaakin usein käytettävä vihannesten ja perunoiden kasvattamiseen. Pihat olivat usein käytössä myös työn takia: heinäkuormaa saatettiin tyhjentää ylös vintille, perunakuormia tyhjentää kellariin tai hevosia puhdistaa pihalla.²⁶ Vapaata tilaa leikkimiselle oli siis vähän. Pelättiin myös, että lapset voisivat sotkea vihannes- ja kukkamaita mellastaessaan pihalla. Leikkiminen ei kuitenkaan ollut kiellettyä läheskään kaikilla pihoilla, vaan se vaihteli pihapiireittäin. Pihalla leikkimiseen vaikuttivat myös talojen omistussuhteet. Vuokraisäntiin suhtauduttiin kunnioituksella, minkä vuoksi vuokralla olleiden perheiden lapset harvoin leikkivät pihoissa vapaasti.²⁷ Oli myös ”herrasväen pihoja”, joihin ei ollut lupaa mennä leikkimään²⁸.

Kaikkia vaarallisia leikkejä vanhemmat eivät varsinaisesti kieltäneet lapsiltaan, tai he eivät niistä tienneet. Lapset itse ilmeisesti kuitenkin tunnistivat leikin vaaralliseksi tai kielletyksi, jos se liittyi esimerkiksi yleisesti kiellettyihin asioihin, kuten veteen, tuleen tai vaarallisiin paikkoihin. Esimerkkinä tällaisesta lei-

kistä oli *seikkailu* katoilla, jota muistetaan harrastetun ainakin vielä 1960- ja 1970-lukujen taitteessa.

Sit oli semmonen leikki, ku sanottiin, että mentiin seikkailemaan, ni se tarkoitti kattoseikkailua. Et mentiin niinkun pitkin kattoja viikkarissa pihasta toiseen. – Sit hypittiin sieltä alas, et se oli vähän vaarallistakin puuhaa. Hyvä, ettei kellekään sattunut mitään. (KMLA, M3/2L, 23.4.07)

Seikkaileminen oli vaarallinen leikki, josta ei saanut kertoa vanhemmille, sillä katoilla kiipeillessä puutoamisen vaara oli suuri. Lapset siis tiedostivat leikin kielletyksi, vaikka vanhemmat eivät leikistä tietäneet, eivätkä siten olleet sitä kieltäneet.

Oli myös leikkejä, jotka periaatteessa olivat kiellettyjä, mutta käytännössä hyväksytyjä osana tiettyä ikävaihetta lapsuuden ja nuoruuden välimaastossa. Eräs tällainen oli omenavarkaissa käyminen, joka oli lasten ja varhaisnuorten suosittu syyskauden harrastus aina 1970-luvulle asti. Omenavarkaissa käymiseen liittyi jännitystä ja vaaraa, vaikka useimmat Viidennen osan asukkaat tiesivätkin, että sitä tehtiin. Kuitenkaan yleensä ei suurempia rangaistuksia seurannut, jos kiinni joutui:

Rikos ei ollut niin paha, että siitä olisi tullut tietoa kotiin saakka. (KMLA, M3/2L, 23.4.07)

*[S]jellä se oli sit normaali asia, et omenavarkais käytiin.
(KMLA, M4/1L, 14.8.06)*

Vaikka varastaminen sinänsä oli siis tuomittava teko, omenavarkaisissa käyminen oli kuitenkin jollain tapaa kollektiivisesti hyväksyttyä. Eräs haastateltava huomauttaa myös, että ”sillo me tua niit käytiin hakemas sen verran, ku me niit syätti. Niit ei sit heitelty pitki seinii ja katui ja muut tämmöst, niinku nykyään näky, et jos joku käy, niin siäl on on pualen puut revitty”.²⁹ Omenavarkaisissa käymisellä oli siis 1950-luvulla eri tarkoitus kuin nykyisin, jolloin lapset syövät pienestä pitäen jopa päivittäin jäätelöä, karkkia, sipsejä tai muita herkkuja. Omenavarkaisissa ei tarvitse käydä saadakseen jotain hyvää, eikä omenia enää edes ajatella niin sanottuina herkkaina. 1950-luvulla sen sijaan herkkujen saaminen oli harvinaista, ja sen puutetta varastetut omenat jossain määrin korvasivat, sillä ”niin pirun pahoi omenoit ei ollukkaa, ettekö ne olis maistunut sit hyvält sen jälkeen”.³⁰

Pirunviulunsoittoa ja muita koiruuksia

Kaikkina aikoina ovat metkut kuuluneet lasten luomaan kulttuuriin. Vielä 1940- ja 1950-luvulla Porin viidesosalaisten lasten metkut olivat kovin viattomia verrattuna nykyajan nuorison pahantekoon. Tästä

kertoo lapsuuttaan 5. osassa 1950-luvulla viettänyt mies:

Ja kyllähän sitä tietysti siin poikalaumas ja liikkalaumas [...] sit koiruuksii tehtii, mut se ei ollu silti semmost hävittämist. Ja sitä sit kenenkää omaisuut sillai tuhottu eikä hävitetty.

– Rikottu, mitä tänä päivän. Tiätyst se johtuu siit et ei me uskallettu, ko sit jos siit jää kiinni ni siit saa selkääs. (KMLA, M4/1L, 14.8.06)

Metkuja oli monia. Jännittävää oli esimerkiksi jättää kadulle tyhjä lompakko tai paketti narun päähän. Kun sitten kadulla kulkija yritti poimia lompakon kadulta, kiskaisivat kadunvarren pensaikossa piileskelevät lapset sen äkkiä pois käden ulottuvilta ja nauraa kikatuen pakenivat paikalta. Kaikkien tuntema metku oli myös *pirunviulun soittaminen*. Pirunviulua soitettiin syksyisin ensimmäisten pimeiden tultua. Siinä lankaan solmittu hakaneula työnnettiin ikkunanrakoon kitin ja lasisosan yhtymäkohtaan. Kireällä olevaa lanka hangattiin edestakaisin hartsin palasella, jolloin syntyy ikävä karmaisevan räähkyvä ääni.³¹

Se on kyl semmonen, et ko sen saa hyvin kiinni siihen kittilistaan tai kittiin niin et se hakaneula ottaa just sopivasti kiinni

siihen lasiin, niin se on kyl niin karmiva rääkäsy, et vasaaninkin rääkäisy jää toiseks. (KMLA, M4/1L, 14.8.06)

Pirunviulunsoitto hiljeni Porin viidennestä osasta jo 1960-luvulla, sillä 1970-luvulla nuoruuttaan eläneet eivät sitä enää edes tunteneet.

Rahankäyttö

Kuten maaseudulla, myös kaupungissa on ollut yleistä, että lapset ovat osallistuneet kodin töihin ikänsä ja kykijensä mukaan. Lapselle osoitettiin tietty työ, ”tinki”, joka oli hänen vastuullaan ja joka oli tehtävä säännöllisesti. Tämän nähtiin kasvattavan lasta vähitellen aikuisten arjen askareisiin mutta myös vastuuntuntoon. Tavallisia lasten töitä olivat maidonhaku naapurista, pihan lakaiseminen, puunkanto tai pienemmistä sisaruksista huolehtiminen³² Myös 5. osan lapset ovat 1940- ja 1950-luvuilla pilkkoneet puita ja kantaneet *klapeja*, luoneet lunta ja hiekoittaneet pihaa³³. Puulämmityksen vaihtuessa sähköön tai öljyyn lasten tehtävänä on ollut muun muassa tiskaaminen ja siivoaminen ja nykyään usein tiskikoneen tyhjentäminen.³⁴

Kodin töihin osallistuminen oli aikaisemmin itsestään selvyyttä, eivätkä vanhemmat maksaneet siitä palkkaa lapsille. Jos taskurahaa joskus saikin muutaman

kolikon, ei se vielä 1950-luvulla ollut säännöllistä. Vielä 1960- ja 1970-luvuillakaan moni ei saanut säännöllisesti viikkorahaa, vaan ”sitä sai aina niinku pyydettyessä, jos sai, tai sit teki jonkun askareen, et sai niinku palkkioks”.³⁵

Kuitenkin myös lapset tarvitsivat rahaa pieniin tarpeisiinsa ja nautintoihinsa. Mikäli rahaa halusi, oli se siis itse ansaittava muulla tavalla kuin kotitöitä tekemällä. Keinoja oman rahan hankkimiseksi olivat 1950-luvulla jätöpaperin ja tyhjien pullojen keruu. Jätöpaperia kerättiin naapureista ja tuttavilta. Kun tarvittava määrä oli koossa, myytiin paperi Antinkadun ja Hallituskadun kulmassa sijainneeseen Kansan kauppaan.³⁶ Kun jätöpaperista ei enää maksettu, nousi lasten tärkeimmäksi rahan ansaitsemiskeinoksi pullojen keruu. Erityisesti Porin jazz-juhlat olivat pullonkerääjien kulta-aikaa, jolloin saattoi tienata varsin hyvin:

Niin tärkein bisnes oli tää tyhjien pullojen keruu, mikä oli kesäaikaan aina. Et siitä niinku tehtiin kunnan tili. Varsinkin, kun oli nää Pori jazzien³⁷ aikaan, niin sitä sai kerätä niin paljon kun jaksoi vaan. (KMLA, M3/2L, 23.4.07)

Tienatuilla rahoilla ostettiin punaista limonadia tai makeisia. Karkkia myytiin paperista kierrettyssä truuissa. Lisäksi oli kartion mallisia nekkuja. Viidennessä osassa sijaitsi myös Rostedtin leipomo, josta lapset saivat ostaa halvalla ”*krääpitorttuja*” eli ylijäämäleivoksia.³⁸

Usein asioitiin myös Sibeliuksen puiston kioskissa, josta ostettiin karkkia, limsaa tai jäätelöä. Kioskissa asioitiinkin lähes päivittäin, sillä ”*pennin nallekarkkiin oli aina varaa*”.³⁹ Suurempia ostoksia kuten esimerkiksi sarjakuvalehtiä varten piti säästää rahaa pitkänkin aikaa. Kesäisin, kun puistossa pelattiin jalkapalloa, antoi kioskin mummo lapsille ilmaiseksi lasillisen vettä janojuomaksi.⁴⁰

Kolikoita käytettiin myös *platkun* pelaamiseen. Platku oli eräänlainen lasten rahapeli, jossa kolikko heitettiin talon seinään kivijalan yläpuolelle jalkalistaan eli plankkuun. Siitä kolikko pomppasi tietyn matkan päähän seinästä. Peli jatkui siten, että seuraava pelaaja yritti saada oman kolikkonsa mahdollisimman lähelle edellistä. Jos hän pystyi ulottumaan kädellään kolikosta toiseen peukalo muista sormista ulospäin harottaen, hän sai molemmat rahat itselleen. Jos kolikot lensivät liian kauaksi toisistaan, aloitettiin peli alusta. Talonmistajat eivät pelistä pitäneet, sillä kolikoiden heittäminen jätti jalkalistoihin jälkiä, joita saattaa nähdä vieläkin vanhojen talojen seinissä.⁴¹

Lasten Viikkari tänään

5. osa oli vielä 1970-luvulla melko yhtenäinen puutalokaupunginosa. Yhä edelleenkin alueelle ovat omi-

naisia ruutukaava, kiinni katulinjaan rakentaminen ja oleskelupihat korttelien sisäosissa. Ydinkeskusta on kuitenkin työntynyt jo asuinalueelle⁴². Uudisrakentaminen on vaikuttanut korttelien turvattomuuteen esimerkiksi liikenteen osalta, kun autot ovat yleistyneet alueella. Leikit ovatkin pääasiassa siirtyneet pois kaduilta sisätiloihin sekä pihoille, joissa molemmissa saa nyt leikkiä vapaasti.⁴³ Toisaalta myös kadut ovat jossain määrin säilyttäneet roolinsa leikkipaikkoina, sillä yhä nykyäänkin tytöt hyppivät narua kaduilla ja pojat järjestävät siellä juoksukilpailuja. Lisäksi esimerkiksi radio-ohjattavilla autoilla ajo on teknologiakehityksen mukanaan tuoma uusi ”katuleikki”.⁴⁴ Vaikka televisio ja tietokone ovat tulleet osaksi nykylasten arkipäivää, eivät ne ainakaan Porin 5. osassa ole varastaneet kaikkea leikkiaikaa, vaan yhä nykyäänkin lapset viettävät runsaasti aikaa ulkona. Ja osaavatpa nykynuoret yhä vieläkin hyödyntää omaleimaisen korttelin tarjoamia mahdollisuuksia peleissään ja leikeissään, vaikka leikit muuten olisivatkin hieman muuttaneet muotoaan. Tästä hyvänä esimerkkinä on, että kun pojat ennen hyppivät tiivisti yhteen rakennettujen talojen katolta toiselle, nykyviikarit puolestaan hyppivät sisäpihoja suojaavien aitojen ylitse.⁴⁵

Kuitenkin ainakin yksi leikkipaikka on 2000-luvun Viikkarissa lähes samanlainen kuin menneinä



vuosikymmeninä. Sibeliuksen puiston itälaitaan avattiin vuonna 2006 perinneleikkipuisto. Leikkipuistoon on koottu vanhoja Porin metallipajoissa valmistettuja metallirunkoisia leikkivälineitä, joita on ollut käytössä 1950- ja 60-luvuilla. Erona entisaikaan on vain se, että nykyään voimassa olevat turvamääräykset edellyttävät leikkivälineiden asentamista putoamista vaimentavalle alustalle.⁴⁶ Leikkivälineissä roikkumisen ohella lapset pelaavat Sibeliuksen puis-

Ainakin yksi leikkipaikka 2000-luvun Viikkarissa on lähes samanlainen kuin "siltoin ennen". Sibeliuksen puiston itälaitaan avattiin vuonna 2006 perinneleikkipuisto. Lasten suosiossa olevalle leikkikentälle on koottu vanhoja porilaisissa metallipajoissa valmistettuja leikkivälineitä, joita on ollut käytössä 1950- ja 60-luvuilla. Kuva: Petri Vallinsalo 2007.

tossa edelleen menneiden vuosikymmenten tapaan esimerkiksi jalkapalloa ja erilaisia nattileikkejä, kuten kirkonrottaa.⁴⁷ K. Myntin 1930-luvulla suunnittele-

ma kioskirakennuskin on yhä paikoillaan. Vain kios-
kitoiminta ”kioskimummoineen” puuttuu.

Viitteet

- ¹ Korkiakangas, Pirjo: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42, Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 1996, 11, 283.
- ² Satakunnan museon kokoelmat, Leila Stenroos: *Arkielämää Porissa sotien jälkeen noin vuosina 1946–1952, Suomen kulttuurirahaston tuella tehdyt haastattelut*. Ojansuu 1943.
- ³ Ahonen, Ismo: Sibeliuksenpuisto – Viikkarin vihreä keidas. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 8.
- ⁴ Sorvoja, Anneli: Porin kauppatori vuosina 1900–1940. *Satakunnan museo 1975*. Satakunnan Museo, Pori, 1976, 7.
- ⁵ Wessman, Helmi: Olin lapsi viidennen osan... Turun puale komento. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 28.
- ⁶ Lammi, Terttu: Siinä 30-luvun tunnelmissa. Siält täältä pitkin Viiretossaa. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 23–25.
- ⁷ Lindberg, A: Lapsuusajan Muistoja v 1926–36. Tähtikatu 13. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 1997, 16.
- ⁸ Lammi, Terttu: Siinä 30-luvun tunnelmissa. Siält täältä pitkin Viiretossaa. Viikkari 2007, 23–25.
- ⁹ Ahonen Ismo: Sibeliuksenpuisto – Viikkarin vihreä keidas. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 8.
- ¹⁰ SatM Stenroos 1946–1952: Alho 1918.
- ¹¹ SatM Stenroos 1946–1952: Lymy 1946.
- ¹² SatM Stenroos 1946–1952: Lymy 1946.
- ¹³ Ahonen, Ismo: Sibeliuksenpuisto – Viikkarin vihreä keidas. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 8.
- ¹⁴ SatM Stenroos 1946–1952: Lymy 1946.
- ¹⁵ SatM Stenroos 1946–1952: Ojansuu 1943.
- ¹⁶ SatM Stenroos 1946–1952: Ojansuu 1943.
- ¹⁷ SatM Stenroos 1946–1952: Ojansuu 1943.
- ¹⁸ SatM Stenroos 1946–1952: Suominen 1938 ja Lymy 1946.
- ¹⁹ KMLA, M4/1L, 14.8.06. Anonyymi haastatteluaineisto on koodattu seuraavasti: Tiedot: aineistokokoelma, sukupuoli ikä / haastattelunumero aineistoryhmä, haastattelupäivä, esim. M3/6, 1.1.2007
KSTA= Kotina suojeltu talo –hankkeen aineistokokoelma
M=mies
N=nainen
ikä= < 15 1
16–30 2
31–50 3
51–70 4
>70 5
Haastattelunumero 1–10
L= Aineistoryhmän ”Leikit” lyhenne
- ²⁰ KMLA, M4/1L, 14.8.06.
- ²¹ KMLA, M3/2L, 23.4.07.
- ²² SatM Stenroos 1946–1952: Alho 1918.
- ²³ Toivon keskusteluilta, 26.4.2007. Anonyymi ryhmähaastattelu (AR).
- ²⁴ Korkiakangas 1996, 254–256.
- ²⁵ KMLA, M3/2L, 23.4.07.
- ²⁶ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980*. Toim. Aukia, Markku & Virtanen, Timo J. Satakunnan Museon julkaisuja 9, Kokemäki, 1993, 71–72.
- ²⁷ SatM Stenroos 1946–1952: Lymy 1946.
- ²⁸ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 19.4.2007, AR.
- ²⁹ KMLA, M4/1, 14.8.06.
- ³⁰ KMLA, M4/1L, 14.8.06.

- ³¹ SatM Stenroos 1946–1952: Alho 1918.
- ³² Korkiakangas 1996, 144–145.
- ³³ SatM Stenroos 1946–1952: Ojansuu 1943.
- ³⁴ KMLA, M3/2L, 23.4.07 ja KMLA, M1/4L, 3.5.07.
- ³⁵ KMLA, M3/2L, 23.4.07.
- ³⁶ SatM Stenroos 1946–1952: Suominen 1938.
- ³⁷ Ensimmäiset Pori jazzit järjestettiin vuonna 1966, jonka jälkeen festivaalista tuli vuosittainen. Pori jazz <http://www.pori-jazz.fi/historia/>. Luettu 13.5.2007.
- ³⁸ SatM Stenroos 1946–1952: Alho 1918.
- ³⁹ KMLA, M3/2L, 23.4.07.
- ⁴⁰ KMLA, M3/2L, 23.4.07.
- ⁴¹ SatM Stenroos 1946–1952: Ojansuu 1964.
- ⁴² *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880–1980*, 73–75.
- ⁴³ KMLA, N1/3L, 3.5.07.
- ⁴⁴ KMLA, N1/3L, 3.5.07 ja KMLA, M1/4L, 3.5.07.
- ⁴⁵ KMLA, M3/2L, 23.4.07 ja KMLA, M1/4L, 3.5.07.
- ⁴⁶ Ahonen, Ismo Sibeliuksenpuisto – Viikkarin vihreä keidas. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 8.
- ⁴⁷ KMLA, N1/3L, 3.5.07 ja KMLA, M1/4L, 3.5.07.

”MUTTA HYVÄT LÖYLYT SIELLÄ OLI.”
SAUNAKULTTUURIN MUUTOS KOLLEKTIIVISESTA YKSITYISEEN
PORIN 5. OSASSA TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

”*Kyllä oli hienoo nähdä Tuorin sauna*”, huokaisi eräs nuoruudessaan Porin 5. osassa asunut henkilö Rakennuskulttuuritalo Toivossa maaliskuussa 2007 järjestetyssä keskusteluillalla, missä näytin tilaisuuteen saapuneille henkilöille valokuvia 5. osan jo käytöstä poistetuista tai puretuista yleisistä saunoista, siis saunoista, joita asukkaat olivat käyttäneet yhteisesti. Tilaisuuden tarkoituksena oli kerätä artikkeliani varten muistitietoa saunoista ja saunomisesta aikana, jolloin talon kellariin, pihan ulkorakennukseen tai kylpyhuoneen jatkoksi rakennettu oma sauna oli harvinaisuus puutalossa. Erityisesti halusin selvittää Porin 5. osan saunakulttuuria ja sen muutosta, sillä tästä aiheesta ei, historiankirjoista löytyviä muutamia mainintoja lukuun ottamatta, ole tehty tutkimusta. Siksi minun oli kerättävä tutkimusaineistoni itse haastatteleamalla 5. osan asukkaita, joiden omat kertomukset ja tarinat saunomiseen liittyvistä asioista tulisivat olemaan tutkielmani pääasiallisena lähteenä.

Muistelun ja muistojen omaelämäkerrallisuudelta edellytetään sitä, että muistellut tapahtumat on koettu itse, niissä on oltu jollakin tavalla osallisina tai ne ovat koskettaneet itseä.² Rakennuskulttuuritalo Toivossa järjestetyssä keskustelutilaisuudessa keskustelijat muistelivat omia saunakokemuksiaan yhdessä muiden kanssa. Tällöin muistelu auttamatta menetti yksilöllisen luonteensa ja ikään kuin ”sulautui” osaksi yhteistä, kollektiivista muistia.³ Yleisten saunojen muistelemisen ryhmässä sai myös yksinkertaisen nostalgian piirteitä. Yksinkertainen nostalgia on sentimentaalinen tunne siitä, että ennen kaikki oli paremmin kuin nykyisin.⁴ *”Viidesosa kultaantuu muistoissa sitä enemmän, mitä enemmän sitä ajattelee.”*⁵

Muisteluillan ryhmähaastatteluna kerättyä tietoa olen täydentänyt keväällä 2007 tekemilläni yksilöhaastatteluilla sekä Satakunnan Museossa säilytettävällä aineistolla. Olen tarkoituksellisesti rajannut artikkelini ulkopuolelle 5. osan kerrostalosaunomisen

siitä syystä, että kiinnostukseni kohteena on juuri puutaloihin liittyvä saunomisen perinne ja sen muuttuminen. Tutkielmassani on myös mikrohistoriallisia piirteitä, sillä tavoitteenani on ollut selvittää yhden ilmiön – tässä saunakulttuurin – kautta laajemminkin kuvaa alueen muuttuvista arvoista, arvostuksista ja kollektiivisesti koetusta historiasta.⁶

Yleiset saunat ja yhteissaunominen

Vielä 1800-luvulla oli Suomessa maaseudulla yleinen tapa, että saman talon naiset ja miehet työskentelivät yhdessä, söivät yhteisen pöydän ääressä, nukkuivat talvisaikaan samassa tuvassa sekä kylpivät yhtä aikaa saunassa. Yhteissaunominen siis koski saman talon väkeä, ei keitä tahansa vieraita ihmisiä. Saman talon väki ymmärrettiin perheeksi, johon kuuluivat isäntäperheen lisäksi piiat, rengit ja muut tilalla vakituisesti asuvat henkilöt. Myös satunnainen vieras laskettiin kuuluvaksi perheeseen vierailunsa aikana.⁷ Maaseudun tilojen yhteissaunominen alkoi kuitenkin vähentyä 1800-luvun lopulla, ensin Kaakkois-Suomessa ja sen jälkeen Itä-Suomessa, jonka jälkeen miehet ja naiset alkoivat saunoa erikseen. Poikkeuksena oli enää vain vanhemmista ja lapsista koostuva ydinperhe, joka saunoi yhdessä. Tämä perhesaunan nimellä tun-

nettu ilmiö on edelleen suomalaisen saunakulttuurin perusta.⁸

Länsi-Suomessa yhteissaunominen tunnettiin vielä 1900-luvun alussa vähentyen vasta toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvulla. Tapa ei ollut tunnettu vain maaseudun talonpoikien keskuudessa, vaan myös kaupungeissa, missä kylpemistä varten oli yleisiä saunoja. Kaupunkien saunomistavat juonsivatkin juurensa talonpoikaisyhteisöihin, sillä suuri osa teollistuvien kaupunkien väestöstä oli kotoisin maaseudulta. Teollisuusyhteisöissä noudatettiin soveltuvin osin vanhaa talonpoikaista käytäntöä. Myös nämä ihmiset tunsivat toisensa hyvin ja olivat kuin yhtä suurta perhettä.⁹ Näin ollen samoja saunoja käyttivät kaupungeissa ihmiset, jotka tunsivat toisensa.

Yleisiä saunoja tarvittiin kaupungissa, koska vesijohtoa tai kylpyhuonetta ei puutaloissa ollut yleisesti vielä 1950-luvullakaan. 5. osan vanhat asukkaat perustelivat yleisten saunojen tarpeellisuutta myös tonttien pienellä koolla ja asukkaiden vähävaraisuudella:

Siihen aikaan oli tavallista, et ihmiset rakensi sen keittiön ja kamarin, ei ollu pesutiloi, ei ollu kaivoi. Ja sit tarvitti tätä pyykinpesupaikkaa ja ihmisenpesupaikkaa. Se oli niinku semmone tarpeesta syntyyny... (KMLA, PP 9.1.2007)

Tontit oli pieniä ja 5. osassa, niinko 6. osassaki, väki köyhää ... ei ollu tontis tilaa, eikä ois ollu varaa rakentaa saunaa. Jos halus saunaan, ni oli rakennettava yhteinen. (KMLA, AR 29.3.2007)

Muistitiedon mukaan 5. osassa toimi 1950-luvulla neljä yleistä saunaa. Saunat olivat Tähtikadun, Varvinkadun, Vähälinnan sekä Tuorin sauna. Näistä Tähtikadun sauna sijaitsi osoitteessa Tähtikatu 19. Sitä kutsuttiin myös Viikerin saunaksi, omistajiensa Akseli ja Helmi Viikerin mukaan. Varvinkadun sauna oli osoitteessa Varvinkatu 19. Tämä sauna tunnettiin myös nimellä Aallon sauna. Vähälinnan sauna sijaitsi Vähälinnankatu 20:ssa ja Tuorin sauna Troilinkadulla eli nykyisellä Isousikadulla. Mikään näistä saunoista ei ole enää toiminnassa.¹⁰ Yleisten saunojen häviämiseen vaikutti 1970-luvulle tultaessa se, että yhä useampi viidesosalainen rakensi oman yksityisen saunan talonsa ulkorakennukseen, kellariin tai sisätiloihin.¹¹ Yksityisten saunojen lisäksi oli myös saman pihan asukkaiden yhteisesti käyttämiä pihasaunoja tai korttelisaunoja, jotka olivat joko erillisiä saunarakennuksia tai ne oli sijoitettu pihapiiriin yhteiseen ulkorakennukseen, pihariviin.¹²

Yleisiä saunoja on Porissa ollut myös muualla kaupungissa.¹³ Kaupunkilaiset valitsivat käyttämänsä saunan asuinalueensa tai omien tarpeidensa tai miel-



Tähtikadun sauna, Tähtikatu 19. Sauna tunnettiin myös Viikerin saunana, omistajiensa Akseli ja Helmi Viikerin mukaan. Kuva: Voitto Niemelä 1966, SatM 23764.

tymyksiensä mukaan. Valintakriteerit tietyn saunan käyttöön olivat erilaisia. Joillekin ”pääsääntö oli se, et mis oli makeimmat lölyt ja kunnon saunottaja.”¹⁴ Joillekin toisille yleisen saunan aukioloajat sopivat omaan elämänrytmiin paremmin kuin oman perheen varattu saunavuoro: ”En mää ainakaan tiedä, ku mä lop-pujen lopuks olin aikuinen, ku mä kävin. Meil oli perheel saunavuoro, mutta mun piti päästä illalla ulos, niin enhän

*mää illalla ollu saunassa. Mä juoksin tähän [Tähtikadun saunaan] äkkii saunaan.*¹⁵

Saunat olivat auki perjantaisin ja lauantaisin. Saunominen alkoi iltapäivällä kello 14.00 ja jatkui iltaan kello 21.00 asti. Aikaisemmin lienee ollut yleistä, että kaikki saunat olivat niin sanottuja sekasaunoja, joissa miehet ja naiset kylpivät yhdessä. Muistitietoa tästä saunomistavasta on 1950-luvun alusta, jolloin Tuorin sauna ja Aallon sauna olivat vielä sekasaunoja.¹⁶

Joo, tässä [Tuorin saunassa] mä oon lapsen käyny ja mä muistan sen ajan ko oli kaikki yhdessä, mut sitä ei sit kauaa kestäny. Et sit oli, et naiset kävi eri päivän ja miehet eri päivän.” (KMLA, AR 29.3.2007)

Yleisissä saunoissa miesten ja naisten yhteissaunominen muuttui 1950-luvulla siten, että sauna- ja pesutila oli väliverholla erotettu naisten puoleksi ja miesten puoleksi eli ”oltiin vieraitten kans yhtä aikaa, mut siin oli se verho välissä. Eli näkyvyys oli estetty, mut ääni kuulu.”¹⁷ Myös pukeutumistiloissa oli naisten ja miesten tilat erotettu väliseinällä tai -verholla, tai sitten oli erillisiä pieniä ”koppeja” tai looseja, joissa riisuuduttiin ja pukeuduttiin.¹⁸ Juuri tällaisesta saunasta kirjoittaa Osmo Vuorenoja (s. 1945) lapsuutensa saunamuistoja. Kysymyksessä oli Tuorin sauna. ”Troilinkatulapsi Osmon” saunareissu alkoi yleensä lauantai-iltapäivällä, koska

hänen piti ehdottomasti päästä samana iltana kuulemaan vielä radiosta ”lauantaitoivottuja”.

”Saunan osastot naisille ja miehille jakautuivat rahastus-kioski-pisteestä omiin suuntiinsa. Oli erillinen riisuuntumis- ja pukeutumistila naisille ja miehille. Suurin osa käytti näitä yhteisiä erillistiloja.

Lisäksi keskikäytävällä oli pienehköjä looseja, joita perheet tai muut seurueet saivat tilata eri maksusta käyttöönsä saunomisen ajaksi. Ainakin kerran Vuorenojan koko perhe oli lunastanut tällaisen pukukopin. Nuorempi poika Osmo kiipesi innoissaan kurkistamaan loosin väliseinän yli, mitä naapurikopissa tapahtuu, kun äiti-Senja kiskaisi kiipijältä housut kinttuun. Se siitä uteliaisuudesta.

Yleisimmin siis vaatteet riisuttiin ja vaihdettiin yhteistiloissa. En muista, oliko lukittavia komeroita, mutta tuskinpa omia vaatteitani ajatellen. Tilasta siirryttiin miesten puolelle. Kylpytila oli pikkupojasta suuri ja mahtava. Toisella seinustalla oli pitkiä penkkejä, joille pesuämpärit ja muut välineet asetettiin – toisella oli lavereita, joilla sai kylvettäjän itseään pesemään maksusta tietenkin. Varsin paljon tätä palvelua käytettiin ja kylvettäjämuorit olivat essuissaan tavallinen näky miesten osastolla.

Pesutilan perällä oli suihkutila. Kylmää vettä siitä vain tuli. Kamalaa pikkupojan selkänahalle. Kuuma vesi saatiin ilmeisesti erillisestä säiliöstä. En muista muuta kuin että kun isä-Heikki saippuoi tukkani, itku siinä pääsi, kirvelsi niin



silmiä. Muun pesun pyrin tekemään itse, välineenä se pitkulainen ranskanleivän muotoinen pesusieni.

Aluksi kuitenkin ennen varsinaisia pesutoimenpiteitä kiirettiin tietysti löylytilaan pitkiä portaita myöten. Lavot olivat ylhäällä molemmin puolin portaita. Kiuas oli kauhean suuri ja tumma rumilus pikkupojan silmin ja saunan lavotkin pelottavan korkeat. Siellä viihtyivät kuitenkin Troilinkadun ja viidennen osan työtätekevät miehet. Löyly oli usein niin tuimaa, ettei pikkupojalle, joka kaipasi alemmas pesuhuonee-

Tuorin sauna Troilinkadulla, nykyisellä Isousikadulla. Saunarakennusta ei ole enää. ”Kyl oli hienoo nähdä Tuorin sauna”, huokaisi eräs keskustelija Rakennuskulttuuritalo Toivossa järjestetyssä keskustelutilaisuudessa, nähtyään tämän valokuvan. Kuva: Gunvor Zilliacus 1978, SatM.

seen, laudekeskusteluista juuri muistoja ole jäänyt. Ehkä he kertoivat naisista, noista satumaisista.

Yksi tapaus kuitenkin oli ylitse muiden. Saunan kiuas oli nimittäin yhteinen molemmille laudeosastoille: naisille ja mie-

hille. Kumpikin puoli heitti vettä kiukaalle kauhalla ja omalle puolelle tarpeen mukaan. Jostain syystä herraporukka oli ilmeisesti suuttanut rouvaporukan, joka tästä tuotuneena heitti miesten puoleiselle kiukaalle ämpärillisen kylmää vettä. Seurauksena oli hirveä kuumuus miesten puolella. Muistan miten minut ohjattiin nopeasti portaat alas pesutilaan ja miten siellä alkoi pikkumiehen korvissa tärjävät turpakäräjät moisen terroriteon syistä. Palovammojakin oltiin syynävinään.

Parhaita hetkiä olivat puhtas olo, puhtaat vaatteet, ihmetely erilaisten miesköriläitten sosiaalisesta reippaudesta (liekö pullon henki avittanut), ja lauantai-illan huipennus: patenttipullollinen Pyynikin Helmeä.” (KMLA,VO, 2007)¹⁹

Vähitellen miesten ja naisten yhteissaunominen alkoi vähentyä ja yleistyä käytäntö, että yleisissä saunoissa oli eri saunapäivät naisille ja miehille. ”Perjantain naisil ja lauantain miehil.”²⁰ Kuitenkin perheet, jotka olivat tottuneet saunomaan yhteissaunassa, jatkoivat tapaa edelleen varaamalla oman saunavuoron eli tuntisau-nansa yleisestä saunasta:

Meillä oli semmoinen perhesauna, eli oli kolme koppii, joihin kolme perhettä mahtu yht aikaa riisuuntumaan. Ja sit siel saunanpuolel oli toinen perhe löylyissä, ku toinen perhe oli alhaalla verhon takan peseytymässä, ja siin oli tämmönen selkee kiertokulku. Jossakin oli tämmösiä niin sanottuja tuntisaunoja. Oli yleisiä saunoi, missä pidettiin et oli naistenpäivä



Sisäkuva Varvinkatu 6:n saunasta. Saunaan on uusittu lauteet, kiuas ja lämminvesivaraaja 1990-luvulla. Saunan lämmittäjä oli vastuussa saunan siisteydestä. Saunavuoron jälkeen pestiin lauteet ja lattia, ”lattiarällit” nostettiin kiuvaan ja sauna tuuletettiin käytön jälkeen (KMLA, DL 26.3.2007). Kuva: Soila Ojanen 2007.

ja miestenpäivä ja tälläi, mut meil oli aina niinko tämmönen perhesauna. Oli siin perhees sit kaks tai neljä ni ne oli niinko semmonen kokonaisuus. (PP 9.1.2007)²¹

*Joo ja joutu ehkä odottaa, jos oli oikein täyttä, ni niissä loo-
seissa sit, missä vaatteet riisuttiin. Sielt tultiin huutamaan
sit, ku sauna tyhjeni, et seuraava sakki pääsi. (KLA, AM
10.11.2006)*

Piha- ja korttelisaunoissa kylpivät saman pihapiirin ympärillä asuvat ihmiset. Myös näistä talojen ja korttelien yksityisistä saunoista ja niiden käytöstä on tal-
lella runsaasti muistitietoa:

*Sit oli yksityisiä perhesaunoja oli aika paljon kuitenkin, Viiden-
nes osassaki, mihin sai tilata ajan, ja meijänki kävi koko perhe
siel, äiti ja isä ja lapset, niit oli ihan tässä. Ainakin oli Poik-
kikadun ja Tandefeldin kadul, Vaaravuo oli yksi sauna...
Maaherrankadul oli Mäkelän sauna ja Maanmittarin kadul
oli Mäkelän pojal sauna... Sitten oli Leppäkorvel sauna tos
Hevostorin laidassa, jota käytettiin myös tällä tavalla, se oli
yksityinen. (KMLA, AR 29.3.2007)*

Asunto Oy Varvinkatu 6 on yksi esimerkki talosta, jossa samassa talossa on seitsemän asuntoa ja pihassa yhteissauna, jota talon muut asukkaat, lukuun otta-
matta yläkerran vuokralaisia, ovat käyttäneet:

*Et silloin kun muutin tänne [1982], niin silloin oli sää-
nölliset saunavuorot aina perjantaisin ja silloin asui talossa
semmoisia ihmisiä, jotka oli asunut talossa yli viisikymmentä*

*vuotta, ja oli selvä järjestys, meillä oli saunavuorot ja vuorotel-
tiin saunanlämmittämisessä. (KMLA, DL 26.3.2007)*

Viikon tärkeä tapahtuma

Saunominen oli viikon tärkeä tapahtuma, koska asun-
nossa ei yleensä ollut muuta peseytymispaikkaa kuin ”pesofati”. 1900-luvun alkupuolella haettiin talous- ja kylpyvesi kaupunkilaisille tarkoitetuista yhteisistä kaivoista. Puhdas vesi kannettiin sisälle ja likavesi vietiin ulos.²²

Saunassa käyntiä voidaan kuvata myös erään-
laiseksi siirtymäriitiksi.²³ Siirtymäriitti on tapahtu-
ma, jolloin yksilö siirtyy aikaisemmasta sosiaalisesta asiasta toiseen. Kun kysymyksessä on saunominen, siirtyy yksilö symbolisesti saunomiseen liittyvän ja viikoittain toistuvan puhdistautumisrituaalin kautta likaisuudesta puhtauteen, arjesta pyhään tai työnteos-
ta vapaa-aikaan.²⁴ Tätä arjen ja pyhän eron merkityk-
sellisyyttä saunassa käynnin avulla painotettiin usein: ”[S]e oli viikon tärkeä tapaaminen, me tultiin eri työmailta lauaintaina kello kaks, meil oli kova kiire saunaan.”²⁵ Saunassa käynti oli myös ”valmistautuminen pyhään, joku lähti tanssimaan, samal lail ko vähän vartuttiin, ni puhtaat vaatteet päälle ja sit Torpalle.”²⁶ Saunan jälkeen vaihdettiin päälle puhtaat vaatteet merkinä siirtymisestä

pyhään ja vapaa-aikaan. Puhtauden tunnetta viikon työnteon jälkeen kuvaa eräs haastateltava:

Sää voit hyvin kuvitel, ko sä oot rakennuksil viikon, eikä oo suihkuu omas kämpäs, pesofatis peset ko tulet töistä. Se oli hirveen tärkeet, ko viikko oli oltu samois vaatteis, sit oli viikko ohi, mentiin saunaan, puhdistauduttiin, laitettiin puhtaat vaatteet päälle. (KMLA, AR 29.3.2007)

Kylvettäjän rooli ja asema

Kylvettäjän ammatin juuret löytyvät maaseudulta. Yhteissaunomisen aikaan oli tavallista, että vaimo pesi miehensä selän. Vähitellen saunapiika vaihtui tähän tehtävään. Saunapiika oli maatilana piika tai palvelija, joka heitti löylyt, teki pesuvedet, hautoi vihat ja pesi miesten selät. Saunapiikoja oli Lappia lukuun ottamatta koko Suomessa. Satakunnassa heitä kutsuttiin tiitureiksi.²⁷

Kylvettäjän tehtäviin kaupunkien yleisissä saunoissa ei tietävästi alun perin kuulunut asiakkaiden peseminen. Kylvettäjän pääasiallinen tehtävä oli järjestyksestä, pesuvedestä ja siisteydestä huolehtiminen. Kun naisten ja miesten puolet erotettiin, eivätkä vaimot päässeet enää miehiänsä pesemään, kylvettäjät alkoivat pestä asiakkaitaan erillistä maksua vastaan.²⁸

Eräs haastateltavista kertoi esimerkin Porin 6. osan yleisessä saunassa työskennelleen kylvettäjä-Sallin työstä:

[K]u tuo Forssin Eemeli oli, se oli kova saunamies ja se tuli pienes sieväs lauantain kahden jälkeen sin sit, se ison ruhonsa levitti sin penkil ja Salli tuli ja hiero joka paikan saippuoi ja sit käännetti ruho toisipäin ja vettä päälle. (KMLA, AR 29.3.2007)

Saunottaja heitti myös löylyn, koska ”sielt oli sata kilometrii matkaa sin kiukaal.”²⁹ Saunottajien työolot olivat 1900-luvun alun löylylaitoksissa erittäin huonot. Moni teki työtä vaillo sopimuksia työajoista tai pal-kasta. Ahtaat tilat vaikeuttivat työskentelyä. Monesti saunottajat eivät saaneet varsinaista palkkaa, vaan ansio muodostui asiakkaiden tipeistä eli ”juomarahoista” ja pesumaksuista.³⁰

Sil rassukal ko oli semmone pitkä hame pääl, ko se märkänäs siel oli, se meni väli ulos, et sai happee. Se oli raskas homma, märissä vaatteissa kahdesta asti kymmeneen. Triksaa annettiin, se oli niinko sääntö, ei sitä paljo annettu. (KMLA, AR 29.3.2007)

Kullakin saunojalla oli mukanaan omat pesuvälineet, kuten saippua ja harja, pyyhe, puhtaat vaihtovaatteet

ja oma vihta. Joissakin saunoissa vihdan sai ostaa yleisestä saunasta.

Minun muistini mukkaan, hyvin monel oli, pisti kassit essii semmonen pitkä luonnonvamppu,...Sit oli tietysti harjaa ja sit oli se pyyheliina. Siihen aikaan ei ihmiset mitään pefleteit käyttäny. (KMLA, PP 9.1.2007) Eikä sampoot tunnettu, se oli sama saippua ko kävi päähän ja muute. (KMLA, AR 29.3.2007)

Se oli melkein, et vanhemmat ihmiset käytti vihtaa. Niist saunoistakin sai ostaa. (KMLA, AM 10.11.2006)

Alkoholin käyttöä ei hyväksytty yleisissä saunoissa, mutta joidenkin miesten saunomisen se kyllä liittyi. Liian humalassa ei kuitenkaan saanut tulla. Jotkut saunottajat tai saunan omistajat olivat tästä asiasta hyvinkin tarkkoja:

Et mittään alkoholin käyttöä ei sit suvaittu. Laakson saunaan oli turha tul pienes maistis, tai ajatellen, et mä otan jonkun launtaipullon mukaan. Kyl mejän Elli sano sit aika äkkiä, et "saunotaan sit ens viikol vast". Et se oli sillai äärimmäisen tarkka. (KMLA, PP 9.1.2007)

Kaikki eivät kuitenkaan olleet aivan näin ehdottomia, vaan sallivat alkoholikäytön kohtuuden

rajoissa: *"Pienes hönös sai tulla, mut Nyyrooskan (saunottaja) arvion mukkaan, päästiks se vai ei. Se oli ehdoton, sitä rouvaa täyty totella."*³¹

Lapsille maistui saunan jälkeen limonadi, ja se oli monien mielestä koko "saunareissun huipennus". *"[S]e oli lapsil tähtihetki, ko ne sai lauantausaunan jälkeen sen juomapullon."*³²

"Viikon tärkeä tapaaminen"

Saunomisella yhteissaunassa oli myös muita tärkeitä merkityksiä ihmisille kuin pelkkä fyysinen puhdistautuminen. Saunassa käynti oli "viikon tärkeä tapaaminen"³³. Naiset ja miehet kertoivat tästä tärkeästä tapaamisesta hiukan eri tavoin. Myös se, minkä ikäisenä kertoja oli ollut muistelluissa tilanteissa, vaikutti siihen, miten saunomistapahtumaa muisteltiin. Aikuiset naiset puhuivat keskenään jokapäiväisistä tärkeistä asioistaan. *"Ihmiset puhu siel huoles ja murhees, ilot ja surut."*³⁴ Aikuiset miehet kertoivat toisilleen sotajuttuja tai naisseikkailujaan, miesten kertomukset olivat enemmän tarkoitettu seurueen viihdyttämiseksi. *"Tunnelma oli aina hyvä, ei siel ikänä tapeltu, joka oli lii-kaa kännissä, se meni nätisti pois... Se oli viel sota-aika, ni siel kuuli rintamajuttuja, sillai [...] suusta korvaan -menetelmällä."*³⁵ Lapset kävivät saunassa aikuisten kanssa ja

kuulivat aikuisten juttuja. ”Sit kuunneltii vanhoje ukkoje valheit, ko ne kerto naisseikkailujaa, ko ne oli kaljaa saanu, me nuijatarpit hihiteltii siin sitte.”³⁶

Saunamuistoista tuli esille myös vanha yhteisöllisyyden tunne, ihmisten välitön vuorovaikutus ja arjen kiireettömyys.

Mää ajattelisi, et siel on pääsääntöses semmone leppee tunnelma. Ihmiset on tosissaan vähä seurustellukki... Se oli semmost yhteisöllistä. Ja ko sitä joku puhu kopissas jottai, ni seinän takaa saatto ihminen vastat siihen tai ottaa kantaa, et kyl se on ollu semmost aikamoistaki plutinaa. Mä muistasin et kesäaikaan ihmiset saatto istuu pihas, pihakeinus, ja odotella sitä vuoroos ja kattella. Eli eletti semmost kiireetöntä elämää, ei se sit ollu niin vartin päälle, et millai tämä täsä ny järjesty. Ei ollu sit enää mitää muut sinä iltan ko se sauna. (KMLA, PP 9.1.2007)

Saman kaupunginosan asukkaat tunsivat toisensa hyvin. Naapurit auttoivat toinen toisiaan muutoinkin kuin saunomista koskeissa asioissa ja toisten huomioon ottaminen oli arkista ja elämäntapaan kuuluvaa.

Juu, juu ja siihe elämämenoo kuulu semmone, ku perunoit istutettiin, ni siin oli naapurikunta kaikki siin, et istutettiin joka pihaplännti toinen toisilles, et se oli enemmän semmost sosiaalisempaa. Et ko tänäpäivän saattaa ol, ettei tunne naa-

puriis, et ketä assuu aidan takana... Ja sillo naapuri huuteli, mää mene ny kauppa, katto vähä mei mukuloit. Tuoraanko sul kaupast jottai? Eli se niinko huomioitii se toine ja se on ollu semmost sosiaalist tämä saunanki kanssa. (KMLA, PP 9.1.2007)

Yhteisön ristiriidattoman toiminnan kannalta tärkeitä ovat yhteisön arvot, toimintamuodot ja säännöt. Kirjoitetuista tai kirjoittamattomista säännöistä poikkeaminen aiheuttaa tavallisesti yhteisön sisäisiä ongelmia. Näin kävi, kun 1950–60-luvulla eräs romaniperhe³⁷ olisi halunnut saunoa yleisessä saunassa. Saunan omistaja antoi perheelle luvan käyttää saunaa, josta seurauksena oli, että hänen muut asiakkaansa uhkasivat lopettaa saunomisen kyseisessä saunassa, mikäli romaniperhe alkaisi kylpeä siellä. ”[M]ut muut ihmiset sano, et ei he kyl sit käy jos tääl ruppee tummat saunomaan.”³⁸ Saunan omistajan oli kanta-asiakkaidensa menettämisen pelossa kiellettävä romaniperheeltä saunan käyttö, jota asiasta kertova henkilö puolustaa silloisella ajalla, jolloin vähemmistön syrjintä oli mahdollista ja hyväksyttävääkin: ”Se täyty sit yksinkertases ja sillo oli mahdollisuus, et voi sannoo, et mä en tykkää teit saunottaa. Mut missää tapauksessa niis tummissa ei ollu vikaa.”³⁹

Samassa pihapiirissä asuvalle uudelle asukkaalle on opetettu ja kerrottu, kuinka talon yhteisiä asioita hoi-

detaan. Tämä koski myös saunomista, sillä ”[v]aikka ei ollut mitään kirjoitettuja sääntöjä, ei ollut, mutta kyllä ne piti huolen siitä, että uusi tulokas tietää, mitä kuuluu tehdä kun saunaan mennään.”⁴⁰ Saunomisaika oli sovittu etukäteen ja aikataulua oli noudatettava. ”Kyllä piti olla kuule tarkka, ettei ylitä sitä aikaa, koska ne istu siinä, aamutakki päällä ja pesuvati valmiina.”⁴¹

Kollektiivisesta yksityiseen

Viimeisin 5. osassa toiminut yleinen sauna oli Tuorin sauna, joka lopetti toimintansa 1970-luvun alkupuolella.⁴² Tämän jälkeen saunominen alkoi yhä voimakkaammin muodostua vain perheen sisäiseksi tapahtumaksi. Muutos kollektiivisesti käytetystä yleisestä sekasaunasta yksityiseen perhesaunaan oli tapahtunut vaiheittain. Yhteisestä sekasaunasta oli siirrytty käyttäntöön, missä miesten ja naisten löylyhuoneet oli erotettu toisistaan väliverholla ja pukuhuoneet olivat erilliset. Viimeisenä vaiheena yleisissä saunoissa olivat miesten ja naisten erilliset saunavuoropäivät tai perheiden varaamat tilaus- tai tuntisaunavuorot. Kun sitten puutalokortteleihin alettiin rakentaa piha- ja korttelisaunoja, saunan omistajan lisäksi näitä saunoja saattoivat käyttää aluksi myös naapurit tai sukulais- ja tuttavaperheet pientä korvausta vastaan. Uusiin taloi-

hin rakennettiin lähes poikkeuksetta sauna.⁴³ Näin oli asia myös 1950-luvulla rakennetuissa uusissa rintamamiestaloissa, joihin tehtiin jo alun perin sauna.⁴⁴

Ja kun tehtiin näitä rintamamiestaloalueita, rakennettiin niihin alustaan sauna, niistä vuokrattiin, et pysty käymään, ne vei aika paljon näitä yleisen saunan käyttäjiä. Sehän oli pientä bisnestä, velkaa oli. (KMLA,AR 29.3.2007)

Kun puutalovaltaisesta pientaloasumisesta siirryttiin kerrostaloihin, aiheutti saunomisen järjestäminen aluksi ongelman. Ratkaisuksi tuli koko kerrostalon yhteinen sauna, joka rakennettiin yleensä talon pohjakerrokseen ja jossa joka perheellä oli viikoittain oma tunnin pituinen saunavuoronsa.⁴⁵ Kerrostalojen saunoja käytti aluksi myös osa 5. kaupunginosan pientalojen asukkaista.⁴⁶ Helpotusta saunaongelmaan toivat Isomäen urheilukeskuksessa sijaitseva Porin Maauimala, joka avattiin kesällä 1957, ja 5. osan kupeessa oleva Herralahden uimahalli (1971), missä alettiin käydä sekä uimassa että saunomassa.⁴⁷ Kerrostalosau-
nojen käyttöä ovat vähentäneet asuntoihin rakennetut ajanmukaiset kylpyhuoneet ja myös omat saunat, jotka tekevät saunomisen ajasta riippumattomaksi: ”Se on sitä tykkää lämmittää.”⁴⁸ Samalla saunomisen sosiaalinen merkitys viikoittaisena tapahtumana on muuttunut. Suomen saunaseura ry:n *Sauna*-lehdessä n:o 4/1996

Jukka Salomaa kirjoittaa: ”Uusi aalto, yksityisasunnoissa hienot saunat, ei liene järkevää. Minusta tuntuu siltä kuin saunominen olisi osa voimisteluohjelmaa kaupunkiasunnoissa olevissa pienissä saunalokeroissa. Saunaan mennään yksin, kuivassa sähkölöylyssä koetetaan hiota mahdollisimman nopeasti ja sitten pois. Koko ajatus perinteisestä saunomisesta, viikon tapahtumasta, on kääntymässä pääläelleen.”⁴⁹

Kaikilla 5. osan asukkailla ei ole kaupunkiasunnoissaan saunaa lainkaan, vaan he käyvät saunassa vain mökillä.⁵⁰ Saunominen mökillä onkin muuttanut suuresti saunomisen alkuperäistä tehtävää ennen kaikkea puhdistautumisaikana. Nyt korostetaan saunaa rentoutumisen paikkana: ”[M]uual peseydytään ja saunas nautiskellaan.”⁵¹

Olen tarkastellut 5. osan saunoja ja saunakulttuurin muutosta mikrohistoriallisen näkökulman avulla. Yksityiskohtiin pureutuvan mikrohistoriallisen tarkastelun etuna on, että voi tehdä uusia löytöjä ja oivalluksia tarkastelun konkreettisuuteen liittyen. Konkreettisissa tilanteissa löytää uusia asiayhteyksiä, historian ja yhteiskunnan tasojen kohtaamisia, joita mikään valmis teoria ei ole aikaisemmin tunnistanut.⁵² Tässä artikkelissa olen tarkastellut saunakulttuurin muutosta kollektiivisesta yksityiseen Porin 5. osassa. Samanlainen muutos on tapahtunut kuitenkin kaikkialla Porissa ja myös muissa Suomen kaupungeissa.



Monissa viikkarilaisissa taloissa on nykyisin oma sauna. Löylyjen välissä on mukavaa vilvoitella omalla suojaisella pihalla ja nauttia kylmät saunoalueet. Kuva: Outi Tuomi-Nikula 2007.

Marja Järvelä on tutkinut urbaanin elämäntavan muutosta todeten, että Suomessa näkyvä, monimuotoinen ja toiminnallinen paikallisyhteisöllisyys on hajonnut. Vapaa-ajan arkielämä on atomisoitunut ydinperheiden sisälle. Lähiympäristön ihmiset ovat yhä enemmän keskenään anonyymeja, sosiaalisesti riippumattomia ja elämäntavaltaan toisilleen vieraita.⁵³ Tässä

kehityksessä saunomisen muutos Porin 5. osassa edustaa osaltaan yhteisöllisyyden hajoamista, eli kuten eräs haastateltava ilmaisi haikeutta äänessään:

Et ko tänäpäivän saattaa ol, ettei tunne naapuriis, et ketä asuu aidan takana. (KMLA, PP 9.1.2007)

Viitteet

- ¹ KMLA, AR 29.3.2007, Anonyymi ryhmähaastattelu, Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa. Haastatteluaineistot on koodattu seuraavasti: KMLA = Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma, Pori. AM = Alhanen, Matti: Käynyt lapsena Viidennen osan yleisissä saunoissa, Haastattelu 10.11.2006, Hyvelä, Pori. DL = Dahl, Lisi: Asunto Oy Varvinkatu 6, taloyhtiössä pihasauna, Haastattelu 26.3.2007, 5. osa, Pori. PP = Palkki, Pirkko: Hänen äitinsä on pitänyt yleistä Laakson saunaa, Varvinkatu 9, Vähäraumalla, Haastattelu 9.1.2007, Toejoki, Pori. AR = Anonyymi ryhmähaastattelu. Rakennuskulttuuritalo Toivossa 29.3.2007 järjestetyn keskustelutilaisuuden aiheena olivat 5. osan saunat ja saunakulttuurin muutos. Keskustelutilaisuudessa oli läsnä 30 henkilöä. KA = Koivukari Anneli, sähköpostiviesti ”Viidennen osan saunat” 29.3.2007. VO = Vuorenoja, Osmo: Saunomisesta Porin 5. osassa, vastaus Satakunnan Työ -lehden järjestämään kyselyyn, 29.3.2007, Pori. SatM Leila Stenroos, *Arkielämää Porissa sotien jälkeen noin vuosina 1946–1952, Suomen kulttuurirahaston tuella tehdyt haastattelut*.
- ² Korkiakangas, Pirjo: Muisti, muistelu, perinne. *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatus etnologiatieteisiin*. Toim. Bo Lönnqvist,

- Elina Kiuru & Eva Uusitalo. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki, 1999, 165.
- ³ Korkiakangas 1999, 164.
- ⁴ Korkiakangas 1999, 173.
- ⁵ KMLA, AR 29.3.2007; Koivukari Anneli, sähköpostiviesti, 29.3.2007.
- ⁶ Vert. Tuomi-Nikula, Outi: Saksalaisen maalaiskodin hiljainen laki. *Koti, kaito, paikka, muutos*. Toim. Päivi Granö, Jaakko Suominen & Outi Tuomi-Nikula. Kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja IV, Pori, 2004, 27.
- ⁷ Tuomi-Nikula, Outi: Sauna als Symbol. Teoksessa: *Symbole. Zur Bedeutung der Zeichen in der Kultur*. Hrsg von Rolf Wilhelm Brednich & Heinz Schmitt. Waxmann, Munster, 1997, 541–543.
- ⁸ Leimu, Pekka: Kansainvälinen suomalainen sauna. *Suomen kulttuurihistoria, osa 4, Koti, kylä, kaupunki*. Toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss. Kustannus Tammi, Helsinki, 2004, 375–376.
- ⁹ Leimu 2004, 375.
- ¹⁰ KMLA, AM 10.11.2006; SatM, Stenroos 2001–2002; KMLA, AR 29.3.2007.
- ¹¹ KMLA, AR 29.3.2007.
- ¹² Ibid.
- ¹³ SatM, Stenroos 2001–2002, Liikenimiluettelo.
- ¹⁴ KMLA, AR 29.3.2007.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ KMLA, AM, 10.11.2006; KMLA, AR 29.3.2007.
- ¹⁷ KMLA, PP 9.1.2007.
- ¹⁸ KMLA, AR 29.3.2007.
- ¹⁹ Vuorenoja, Osmo, 2007. Taisto Vuorenoja oli lahjoittanut veljensä Osmo Vuorenojan muistelutarinan Rakennuskulttuuritalo Toivon intendentti Tuulikki Kiilolle 29.3.2007 kuultuaan järjestettävästä keskustelutilaisuudesta. Osmo Vuorenoja on kirjoittanut muistelunsa Satakunnan Työ -lehden kyselyyn ”Saunomisesta Porin 5. osassa”.
- ²⁰ KMLA, AR 29.3.2007.

- ²¹ KMLA, PP 9.1.2007 Pirkko Palkin äiti piti yleistä saunaa Porin Vähäraumalla, Varikontie 9:ssä. Sauna oli nimeltään Laakson sauna.
- ²² *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880-1980.* Toim. Markku Aukia & Timo J. Virtanen. Satakunnan Museon julkaisuja 9, Pori, 1993, 69–83.
- ²³ Juha Pentikäisen mukaan sauna on suomalaisille pyhä tila, jonne on menty puhdistautumaan kaikissa ihmiselämän taitekohdissa syntymästä ruumiinpesuun. Pentikäinen, Juha: *Löylyn henki: kolmen mantereen kylvyt: inipi, furo, sauna.* Rakennustieto Oy, Hämeenlinna, 2000, 109.
- ²⁴ Perinteentutkimuksen terminologia. Siirtymäriitti. <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm#siirtymariitti>. Luettu 1.10.2007.
- ²⁵ KMLA, AR 29.3.2007.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Kivimäki, Sanna & Laiho, Marianna: *Puhrasta tuli. Tarinoita Rajaportin saunasta.* Pispalan saunayhdistys ry, Tampere, 1996, 41.
- ²⁸ Kivimäki & Laiho 1996, 42.
- ²⁹ KMLA, AR 29.3.2007.
- ³⁰ Kivimäki & Laiho, 1996, 42.
- ³¹ KMLA, AR 29.3.2007.
- ³² KMLA, PP 9.1.2007.
- ³³ KMLA, AR 29.3.2007.
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Ibid.
- ³⁷ Esimerkki on Porin Vähäraumalta.
- ³⁸ KMLA, PP 9.1.2007.
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ KMLA, DL 26.3.2007.
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² KMLA, AR 29.3.2007.
- ⁴³ Ibid.
- ⁴⁴ Leimu 2004, 376.
- ⁴⁵ Ibid.
- ⁴⁶ KMLA, AR 29.3.2007.
- ⁴⁷ Koivuniemi, Jussi: *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940 – 2000.* Hämeenlinna, 2004, 522 – 524.
- ⁴⁸ KMLA, AR 29.3.2007.
- ⁴⁹ Salomaa, Jukka: Saunan sosiaalinen merkitys. *Sauna. Kirjoituksia viideltä vuosikymmeneltä.* N:o 4. Suomen saunaseura ry, Helsinki, 1996, 73.
- ⁵⁰ KMLA, AR 29.3.2007.
- ⁵¹ Ibid.
- ⁵² Peltonen, Matti: *Mikrohistoriasta.* Gaudeamus, Helsinki, 1999, 38.
- ⁵³ Järvelä, Marja: Elämäntavan näkökulma kulttuurin muutoksen tulkinnassa. *Kulttuurintutkimus. Johdanto.* Toim. Jari Kupiainen & Erkki Sevänen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1996, 93.

KERTOMUKSIA JA KOHTAAMISIA SORVARIMESTARI GRÖNQVISTIN TALOSSA

Käteni muistaa mummuni tiukan otteen, kun hänen ripeät askeleensa lennättivät minua pitkin Porin katuja: Vähälinnankadulta Juhana Herttuankadulle ja kulman ympäri Iso-linnankadulle kohti kauppahallia. Siitä kädestä ei ote irronnut, vaikka mikä olisi mieltäni vienyt. Itäpuiston päässä Hietasalon leipomon ikkunassa pieni leipuripoika seisoi pikkuleipätarjotin kädessään. Aivan varmasti nukke nyökäytti minulle päätään, kun sille varovasti viestiksi vilkutin, että olin tälläkin kertaa onnistunut pidättämään kurkkuni nousseen oksennuksen kauppahallin juusto-osaston happamassa hajussa.

Minulla on Porin 5. kaupunginosasta monta muistoa, monta tarinaa, monta esinettä, jopa kokonainen korttelinneljännes taloineen, jotka ehdottavat minulle kysymyksiä paikallishistoriastani ja siitä, miksi olen päätenyt juuri Poriin käsityörittäjäksi, vaikka puolet

minusta on karjalaista ja puolet satakuntalaista perimää. Jonkinlainen geenimuisti, sattumat vai taloudelliset seikatko sitouttavat minut paikkakuntaan?

Isäni suvun suullisena perimätietona kulkee käsitys, että sorvariesi-isäni olisi tullut Köyliöstä saatuaan porvarioikeudet Poriin. Varsinaista sukututkimusta tästä sukuhaarasta ei tiettävästi ole tehty, mutta tähän artikkeliin olen muutamia seikkoja pyrkinyt tarkistamaan. Kun muistelmien ja sukuelämäkertojen kirjoittajat esittävät kertomuksia sukupolviensa vaiheista, näissä teksteissä luodaan erilaisia menneisyyskuvia, jotka kertovat totuutta enemmän siitä, millaisena entinen halutaan nähdä.¹ Tähänkin artikkeliin on Porin historiasta valikoitunut vain niitä aineksia, joilla kuvittelen olevan yhteyttä juuri minun käsityöläisyteni tarinaan Porin 5. kaupunginosassa.

Kaupunkilaisammatit Porissa

Kuninkaankaaren 15. luvun mukaan annettiin porvarioikeus niille puhdasmielisille henkilöille, jotka tahtoivat tulla kylänmiehiksi ja sitoutua suorittamaan veroja vähintään kuuden vuoden kuluessa. Kukaan kaupunkilainen, jolla ei ollut porvariuskirjaa (burbrev) tai genant-maksua² vastaan saatua kaupanharjoittamislupaa, ei saanut harjoittaa porvarillista elinkeinoa.³

Pori kukoisti Satakunnan tapulikaupunkina historiansa ensimmäiset sata vuotta. J. W. Ruuth arvioi Porissa olleen 1630-luvulla kolmisenkymmentä käsityöläisalan ammattilaista, joihin kuului suurin osa ajan porvarioikeutta nauttivasta porvaristosta. Vuoden 1639 henkikirjoissa mainitaan ensimmäisen keran sorvarin ammatti. Tuona aikana maistraatti valvoi käsityöelinkeinoja ja ”järjesti sen harjoittajien työt ja toimet”.⁴ *”Asiainlaita on sellainen, että muut [kuin käsityöläiset] olivat niitä porvareita, joilla oli oikeus harjoittaa laivaliikennettä ja purjehdusta, karjan- ja elintarpeiden myyntiä, suola- ja tupakkakauppaa, kalastusta ja maanviljelystä, tavallaan kauppiaita, sillä kaupunginlain mukaan jakautuivat porvarit kauppiaihin ja käsityöläisiin.”*⁵ Porvarioikeus kulki perintönä ”polvesta polveen pojille, vieläpä vävyillekin” sukunimineen 1800-luvun lopulle saakka, jolloin uusi elinkeinolaki astui voimaan.

Vaurastuneista porvareista muodostui erityinen kauppiasluokka eli sosieteetti, johon luettiin myös ulkoa tulleet vieraat, kestit.⁶

Kaikki käsityöläiset muodostivat 1600-luvulla yhteisen ammattikunnan arkkuiheen.⁷ Tämän yleistyksen kunniasija oli räätäleillä, joiden joukosta valittiin oltermanni pitämään silmällä muita käsityöläisiä. Käsityöläiset velvoitettiin tekemään työnsä taloissaan tai pajoissaan, ja maalaiset velvoitettiin teettämään tilaustyönsä kaupungissa. Tämän porvarillisen elinkeinoelämän, jossa kaikki oli tarkoin järjestelty ja määrätty, luultiin suojaavan kaikelta kilpailulta, taakaavan hyvän toimeentulon ja ostavan asiakkaan edut. Kuitenkin valmistus- ja myyntiverojen aiheuttamat kahnaukset, elinkeinoelämän alinomainen valvonta ja kotivalmistus veivät monilta kaupunkilaiselinkeinoilta menestymisen toivon.⁸

Vuonna 1636 Porilta riistettiin ulkomaankauppa-etuoikeudet ja jäljelle jäi enää puuastioiden vienti- ja suolan tuontioikeus. Pori riutui suurvalta-aikana (1641–1721) maakaupunkina uusien verojen ja tullien kurimuksessa sekä kärsi sataman madaltumisesta.⁹ Porin voimia koettelivat nälkä, useat palot ja väkiluvun väheneminen 340 henkeen 1650-luvulla.¹⁰ Lopulta kaupunki kulki kohti isovihan aikaa ja venäläisten tuloa – kaupungin veristä hävitystä. Jokainen, jolla oli varaa, pakeni: porvarit emä-Ruotsiin. Kotiin jääneet

joutuivat maksamaan sietämätöntä veroa, ja Venäjälle vangittujen porvareiden kerrotaan kuolleen.¹¹

Suuren Pohjan sodan¹² aiheuttaman venäläisten miehityksen isovihan¹³ päätyttyä alkoivat puhaltaa Ruotsin suurvallassa uudet tuulet. Myös Pori alkoi vaurastua uudelleen ns. hyödyn aikakaudella (1721–1765). Kaupungin jälleenrakennus alkoi todenteolla, kun tammikuussa 1722 yhdellä kertaa 32 porvaria teki valan.¹⁴

Porvaristo alkoi jakaantua selkeästi eri luokkiin: kauppiaisiin, käsityöläisiin ja porvareihin. Käsityöläisten määrä alkoi hiljalleen lisääntyä. Yleisammattikunnan sijaan muodostettiin ammattikohtaisia ammattikuntia, jotka järjestettiin vuoden 1720 uuden ammattiasetuksen mukaan.

Tämän asetuksen mukaan tuli itse kunkin, joka aikoi antaa käsityöliikkeelle, läpikäydä kaksi valmistavaa astetta, oppipojan vuodet ja kisälliajan. Oppipoikana oli nuoren ammattimiehen palveleminen mestariaan ja oleminen hänen kotikurinsa alaisena vähintäänkin viisi vuotta. Kisällinkirja, joka vapautti hänet kotikurista, vaan ei mestarin isännyydestä, oikeutti hänet hakemaan palveluspaikkaa kenen luona vaan tahtoi. Hän oli vapaa reppu selässä lähtemään maata kiertelemään hakeakseen mahdollisimman parasta työpaikkaa, mutta hänen täytyi palvella kisällinä vähintään kolmen vuoden ajan. Vasta sitten, kun hän kysymyksessä olevan ammatin valitse-

mien kahden n. k. katsastusmestarin (skådemästare) valvonnan alla ja jäävittömän mestarin työpajassa oli valmistanut ”mestarikappaleensa”, ja sittenkun asianomainen ammattioikeus oli sen tarkastanut ja hyväksynyt pääsi hän itsenäiseksi mestariksi, taisi asettaa jalkansa oman pöydän alle, panna kuntoon oman työpajan ja vuorostaan ottaa palvelukseensa oppipoikia ja kisällejä.”¹⁵

Jos kaupungissa oli kolme saman ammattikunnan mestaria, he saattoivat anoa maistraatin kautta kauppaneuvostolta lupaa oman ammattioikeuden muodostamiseen. Ammattioikeuteen kuului puheenjohtajana toimiva ammattivanhin ja lautamiehiä. He panivat toimeen nurkkamestarinajoja, ratkaisivat ”avoimen laatikon edessä” jäsenten väliset riidat, tarkastivat mestarinäytteet ja varustivat ne halli- ja teollisuus-oikeuden leimalla sekä hoitivat ammattikunnan taloutta. ”Ammattivanhimman huolena oli tätä tarkoitusta varten tehdyssä, tavallisesti neljän taiteellisesti koristetun patsaan nojalla seisovassa n. k. laatikossa, säilyttää ammattikunnan rahastoa ja asiakirjoja.”¹⁶

Porista tuli uudelleen tapulikaupunki 1765, jolloin alkoi purjehduksen myötä ripeä edistymisen aika. Kun kaupungissa oli vuonna 1792 neljä sorvaria, päätettiin pyytää ammattikunnan asettamista.¹⁷ Ammattikunnaksi järjestäytymisestä seurasi kustannuksia, joten mestarit eivät pitäneet kiirettä van-

himpansa valinnassa. ”Vasta pormestarin ja raadin heitä useita kertoja muistutettua, järjestettiin uudet virkakoikeudet alussa vuotta 1797. Sorvarit velvoitettiin sen ohessa 10:n riksin sakon uhalla, 14 päivän kuluessa laittamaan itselleen asiaan kuuluva ammattilaatikko.”¹⁸ Vuonna 1805, jolloin Porissa asui 2510 henkeä, käsityöläisten lukumäärä oli 84 mestaria, 31 kisälliä, 31 työrenkiä ja 4 oppipoikaa.¹⁹ Elettiin ammattikuntalaitoksen kultaista päiviä.

Sorvarit ja postiljoonit – käsityöläisyteni paikan tekijät

Porin seurakunnasta saadussa virkatodistuksessa näkyy Porissa 14. syyskuuta 1791 syntynyt sorvari Johan Grönqvist, esi-isäni viiden sukupolven takaa, jolle on syntynyt 6. elokuuta 1827 poika Johan Fredrik Grönqvist. Poika Johan Fredrik toimi tiettävästi Porin sorvariammattikunnan viimeisenä ammattikuntavanhimpana, oltermannina, ammattikuntalaitoksen loppuessa 1868. Suvun sorvareiden kädentaidoista muistuttaa muutama suvussa säilynyt esine: verho-tankoja, valokuville ja muistoesineille tarkoitettu hyllykkö sekä keinuhevonen.

Kaupunkielinkeinojen harjoittaminen oli perustunut privilegioihin eli porvarioikeuksiin, joita

Porin sorvarinviraston sinetti.²⁰

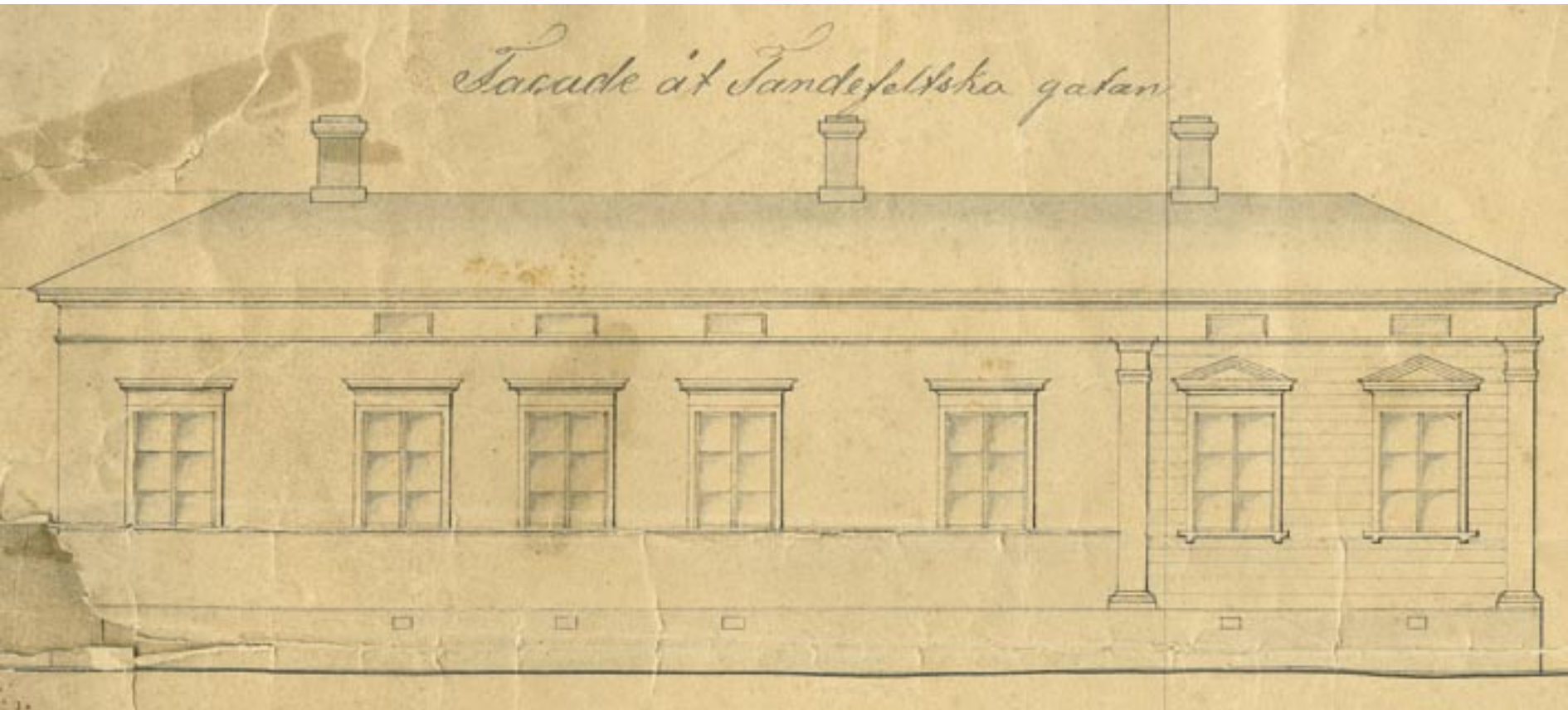
kauppiaat säätynä ja ammattikuntana valvoivat. Tämä ammattikuntalaitoksen säätely Suomen kauppa päättyi vuonna 1868, jolloin tuli voimaan keisarillinen asetus kaupasta ja elinkeinoista. Se sisälsi säädökset muun muassa ammattikuntien lakkauttamisesta ja ”kauppiasten, vapriikinpitäjien ja hantvärkkärien” yhdistysten perustamisesta. Elinkeinoasetus siirsi mestarin- ja kisällinarvon myöntämisen ammattikunnilta käsityö- ja tehdasyhdistyksille. Konetyön yleistyessä monet käsityöammatit katosivat niiden taitajien siirtyessä suurempien yritysten palvelukseen. Elinkeinolainsäädäntö suosi tehtailijoita käsityöläisten kustannuksella 1880-luvulta eteenpäin: teollisuudenharjoittajat rikastuivat ja käsityöläiset köyhtyivät.²¹

Mainittu asetus kumos entiset ahtaat rajoitukset erityisistä ammateista ja itsensä elättämisestä, ja luo täydellisemmän vapauden siveellisellä työnteolla hankkia perheellensä ravinnon. [...] Jokainen Suomen kansalainen, mies tahi nainen, on oikeutettu harjoittamaan sitä tai niitä elinkeinoja, jotka hän hyväksi näkee.²²



Vuoden 1853 palovakuutuksessa Porin 5. kaupungin-
osan tontin 273 rakennusten omistajina mainitaan sor-
vari Johan Fredrik Grönqvist ja suutari J. Weckman.
Samana vuoden Wahlroosin kaupunkikartassa tontti

Yksityiskohta sorvari Grönqvistin tontin päärakennuksen
laajennuspiirrokselta vuodelta 1869. Alkuperäinen piirros
on kirjoittajan vanhempien, kiinteistön nykyisten omistajien,
arkkitehti Reijo Kunnaksen ja Sinikka Kunnaksen hallussa.



on Lilla Slotts gatanin ja Tandefeltskagatanin, nykyisin Vähälinnankadun ja Maaherrankadun, kulmatontti.²³ Muistitiedon mukaan talo olisi rakennettu tuolloin uudelleen kaupungin palossa vaurioituneen raunioille.

Porin kaupungin raastuvanoikeuden kolmannen lainhuudatuspöytäkirjan mukaan, sorvari Johan Fredrik Grönqvistin poika, postiljooni Oskar Bernhard Kunnas ja hänen vaimonsa Aurora Aleksandra myivät talon²⁴ vuonna 1913. Isoisäni äiti Aurora halusi muuttaa saman korttelineljänneksen Vähälinnankadun puoleiseen vuonna 1853 rakennettuun taloon, koska siinä talossa oli ”kauniimmat akkunat”.²⁵

Näihin akkunoihin sitoutuvat perheemme muistettu historia ja tarinat lähtien siitä, kun Oskar ja Auroran poika Olavi toi nuorikkonsa Ulla Kaisan (o.s. Porri) talon eteläiseen pätyyn. Isäni syntyi vuonna 1937 ja vietti poikavuotensa Viidennen osan pihoiissa kuten isänsä ja isoisänsäkin oli tehnyt.

Isäni varhaisimmat lapsuusmuistot liittyvät talvisotaan ja Porin pommituksiin. Aamupäivällä kello 9.47 annettiin ilmahälytys 2. helmikuuta 1940, ja iltapäivällä kello 13.30 kaksikymmentä konetta pudotti yhteensä 200 pommia kaupunkiin.²⁶

Yksi näistä putosi meidän pihaan, siihen kivikellariin, jota oli tapana käyttää sirpalesuojana. Onneksi tuolloin oltiin naapurissa, Arvelan talon betonilattian alla olevassa saunassa.²⁷

Isäni muisteli paluuta kotipihaan ”vaara ohi” -sireenin pitkien ujellusten saattelemana:

Jo porttikonkia lähestyttäessä näki, että jotakin ikävää on tapahtunut. Valkoisessa hangessa oli mustia rantuja yli kadun. Pihan puolella kaikki ikkunat oli rikki. Erityisen omituisena muistan, että ikkunat ja kukkapurkit olivat sirpaleina hangessa ulkona, pihalla. Aivan kuin ne olisi imetty taloista ulos. Sisällä oli aivan siistiä.²⁸

Minun muistissani mummulan piha on

vihreässä siivilöityvää valoa, kirsikka- ja omenapuun kukkia, ruusuja, paljon ruusuja, suihkuallas, kaivo ja pihasauna. Karkea pellavapyyhe kuivaa pientä selkääni, haluan vadelmamehua vilvoitteluun. Pihakeinussa tarjotaan lettuja tai kirsikka-kiisseliä, jonka pinnalla purjehtii kermapiilviä. Piharuusuista ja kakkupapereista rakennetaan kukkavihkoja – leikin huntusta mummun pitseissä. Ja mummulla oli aina vaarille Pommacia.

... Pieni paratiisi keskellä kaupunkia.

Mutta muistan myös, kun tulin mummulaan yökylään, en halunnut nukkua peräkamariissa. Sinne oli kuollut ihmisiä, ainakin kaksi: joku mies ja pieni Anna-Maija-tyttö. Yöllä minulle pedattiin uudelleen vaarin työhuoneeseen, sieltä kuulin isovanhempieni turvalliset uniäänät. Aamujunalla lähdettiin Helsinkiin jouluostoksille, eväänä Marianne-karkeja. Asemalla näkyi vielä pakkasaamun tähtitaivas.

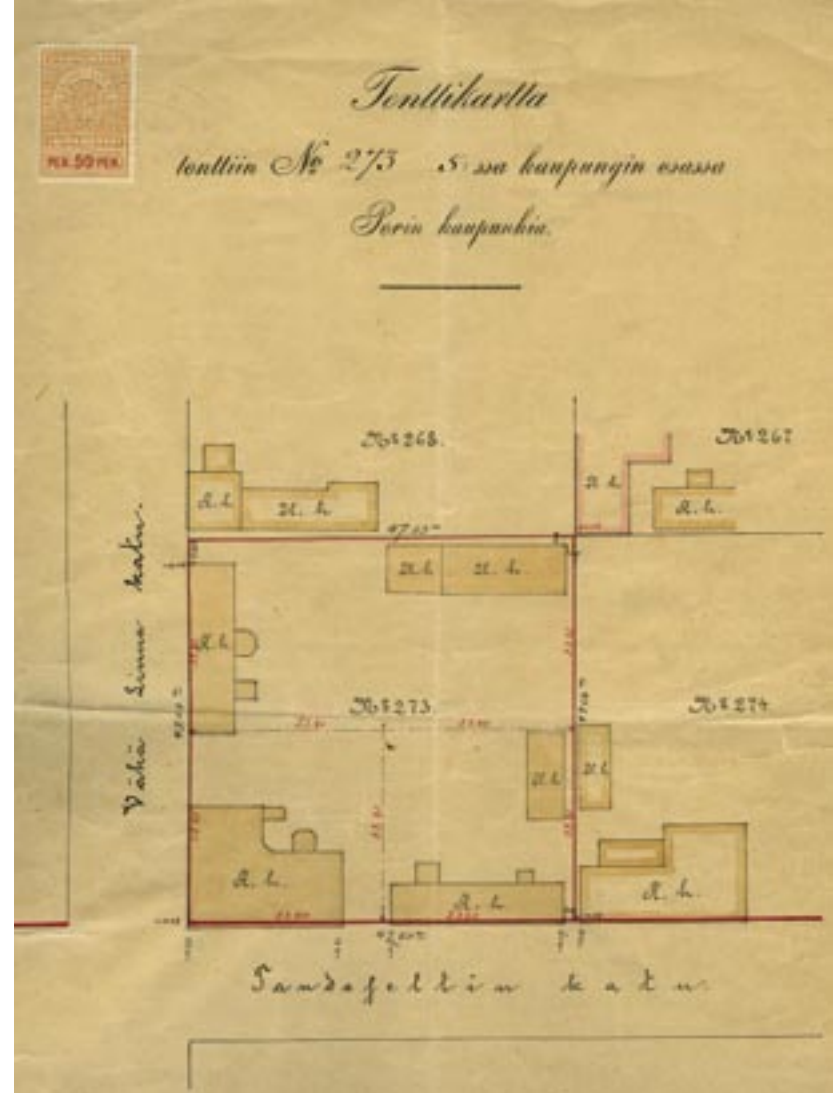
Grönqvistin saliin

Sorvarimestari Johan Grönqvistin talo Maaherrankadun puolelta palasi sukuumme, kun vanhempaini Sinikka ja Reijo Kunnas ostivat sen vuonna 1976. Kiinteistössä tehtiin tuolloin täysremontti. Pihan ulkovessarivi siivottiin ja asuntoihin rakennettiin vesivessat ja suihkut. Osa asukkaista oli asunut talossa vuokralla jo kolmekymmentä vuotta ja vesivessan käyttö oli alussa hieman ongelmallista. Puhdasta vettä ei haluttu haaskata jokaiseen käyntikertaan. Kiinteistön lämpöeristystä lisättiin, puulämmitys ja -liedet vaihdettiin sähköön. Grönqvistin salin kaakeliuuni jäi käyttämättömäksi.

Näihin samaisiin hirsiiin, joissa sijaitsivat esi-isieni kodit ja sorvaripaja, minä viisi sukupolvea myöhemmin, perustin oman keramiikkapajani vuonna 1984. Paikalle, jolle esi-isäni olivat luoneet erityisen merkityksen. Kivitavaratuotanto ja myymälä sijoitettiin päärakennukseen ja punasavituotanto piharakennukseen.

Koska kieli rakentaa ja puolustaa paikallisuutta, halusin yritykseni nimeksi porilaisen astiaa tarkoittavan sana. Kun kunnioitukseksi idälle ja lännelle löysin nimen, joka muistaa kielemme rikkauden. Karotti tarkoittaa täällä Länsi-Suomessa fajanssista soikeaa tarjoi-

Detalji tontin 273 mittakirjasta vuodelta 1908.





luvatia ja Itä-Suomessa suurta punasavista puuropottia, jota käytettiin pesuvatina hanikkaniekan alla.

Käsityöläisyys asuu suvussamme. Vaikka kaikille meille se ei ole ollut ammatti, aina se on ollut harrastus. Kunnaksen vaarista sanottiinkin, että *Olavi tekee mitä haluaa, muut tekevät mitä osaavat*. Poikana vaari meni vanhemmiltaan salaa kultasepänooppilaaksi, mutta postiljooni-isä saatteli poikansa pian oman ammattinsa pariin. Postissa poika yleni Porin postikonttorin esimieheksi. Postia isänikin polki ennen kuin lähti arkkitehtuuria opiskelemaan.

Kuin harkitun perinteen mukaan sukumme nuoret parit ovat aloittaneet perheensä rakentamisen tällä korttelin neljänneksellä, minä ja Pasi jo ainakin viidennessä polvessa. Vuoden kuluttua yritystoiminnan aloittamisesta myös meidän oma kotimme sai sijansa Grönqvistin salissa.

Olimme aluksi susipari. Meitä naittaneille aina tomerasti vastasin: ei tässä pappia tarvita, pankinjohtaja on jo meidät vihkinnyt yhteisellä lainalla viideksitoista vuodeksi. No, tuli-han keramiikkapajasta sitten aivan oikea perheyritys ja tyttärestä alkoi talon seitsemäs sukupolvi.

Isäni on kotipihassaan pommin raivaustöissä kellariraunioilla. Taustalla näkyy naapurissa entinen sorvarimestari Johan Fredrik Grönqvistin talo, jonka tuleva isäntä lapioon nojaileva nuori herra on. Kuva yksityishenkilön valokuva-albumista.

Maantieteen professori Karjalainen puhuu topobiografiasta, joka kuvaa ihmisen paikkasuhteita, erityisesti niitä elämäkerrallisia merkityksiä, joita paikoilla on inhimillisen olemisen kokonaisuudessa.²⁹ Tuan (1974) on puolestaan viitannut käsitteellä topofilia tunteen-omaiseen siteeseen ihmisen ja paikan välillä.³⁰ Minulle paikantaju on ajallinen ilmiö. Määrätyt ajan on kuluttava ennen kuin taju paikasta voi muodostua.

Ihmismielellä ja paikalla on tapana sulautua yhteen. Ajatukseen paikasta ja kodista liittyy erottamattomasti pysyvyys.³¹ ”Pysyvä voi olla tai olla olematta hyvää, mutta ehjä ja kokonainen on hyvää, ja siksi sen tulee sellaisena pysyä. Juuri näin me koemme lähiympäristömme, kotikaupunkimme tai -seutumme; ja juuri näin koemme oman kypsän minuutemme”, kirjoittaa emeritusprofessori Yi-Fu Tuan. Hän määrittelee paikantajun ehdoiksi pysähtymisen – ajan paikoilleen asettumisen. Yksityisen maailman kiintopisteen, paikan menettäminen järkyttää. Menettämisen uhka johtaa aktivismiin ja menetetty jättää jälkeensä kaipuun.

Minun viikkarilaisuuteni aika

Epätietoisuutta alueen tulevaisuudesta, rakennuskieltoa ja 5. osan läpi suunnitellun valtatie uhkaa on pidetty syinä alueen ränsistymiselle ennen vuo-

den 1980 asemakaavaa.³² Alueesta oli muodostunut halpojen huonokuntoisten vuokra-asuntojen alue: autiotaloja bändien treenikämpinä ja alkoholistien yöpymispaikkoina.

Meitä peloteltiin Viikkarin maineella. Miten te sinne uskallatte muuttaa? Eivät ainakaan asiakkaat uskalla sinne keramiikkaostoksille. Kieltämättä naapurissa myytiin pimeää pulloa, koronkiskonnasta kuultiin ja kaiken maailman tavaraa oli saannissa ja kaupan. Mutta nopeasti yhteisö otti huomautuksen. Omien tavaroihin ja asioihin ei puututtu.

Luotimme ettei ongelmia tule. Eikä tullut. Alueen taloja alettiin vähitellen remontoida rakkaudella omistajien omiksi kodeiksi eikä ainoastaan vuokrakiinteistöiksi. Kaupunginosan arvostus on kohonnut hitaasti, ja 5. osaan on viime vuosikymmenen aikana muutanut väkeä, joka on nähnyt alueen mahdollisuudet pientaloalueena keskellä kaupunkia.³³

Kodin yhteydessä yrittämiseen Viikkari oli mainio paikka. Olihan Maaherrankatu tuolloin alueen liikekatu. Melkein vastapäätä oli Rintakoskelan osto- ja myyntiliike, peremmällä myytiin puutavaraa ja Pikku-Juholassa ruokaa. Keskustaan päin katsoessa ensin oli hattukauppa ennen kuin katu päättyi viinakaupan ovelle. Vanha kiinteistö mukautui helposti pieneksi kotoisaksi myymäläksi, mutta tuotantoon siellä oli

kieltämättä ahdasta. Ongelmaksi koin, etten pystynyt erottamaan työaikaa vapaa-ajasta. Monet kahvit tuli tarjoiltua vieraille savisissa haalareissa tai yö vietettyä ruukkuja dreijaten.

Syreenipensaiden kätöksässä, mummulan pihan ja meidän pihan välillä, oli pieni portti. Näen vieläkin mummuni tulevan portista, esliina vyötäisillä, kantaen tarjotinta, joka on peitetty punavalkoruudullisella hantuukilla – ruokahuoltoa alkaville yrittäjille.

Nopeasti toimintamme kuitenkin laajeni. Samana vuonna 1987, kun Maaherrankadun mukulakivet asfalttoitiin, ostimme Porin kaupungilta Porin linjojen vanhat bussitallit työtiloiksemme. Perheemme asui sorvarimestarin talossa vuoteen 1995 saakka. Näimme talon vanhusten väistyvän ja opiskelijoiden sekä niiden jotka viipyvät vain vähän aikaa, muuttavan taloon. Nyt odotamme uusia päätöksiä talon kohtalosta. Jälkipolvien ei enää oleteta pysyvän juurillaan.

Pihanaapuri antoi muuraripakkinsa miehelleni. Tuolloin emme asiaa juurikaan pohtineet. Se on merkittävä teko, kun vanhus luovuttaa ammattityökalunsa nuorelle miehelle. Hän oletti tämän savenvalajan ymmärtävän työkalujensa arvon: osa niistä oli itse valmistettuja ja korjattuja, osa mahdollisesti perittyjä.

Vanhus antoi ajalle luvan mennä ohitse.

Epilogi

Artikkelia varten muistelutin isääni, selailin isovanhempieni valokuva-albumeja, luin heidän kirjeitään ja sorvarimestarin talon kaupassa tulleita asiakirjoja. Vanhoihin dokumentteihin tallentunut aika on säikähtämässä tomuksi. Valokuvista oli hylättävä ne, joita kukaan ei enää tunnista. Tapetit repeilevät talon huokailuista. Lasit valuvat kuin vesi. Maalipinta hilseilee ja kiinteä puu muuttuu säleiksi. Heräsi tarve tallentaa tarinoita, vaikka aina on liian myöhäistä. Onko kukaan uusien ja tuotettujen tarinoiden tulvasa kiinnostunut omasta kadonneesta ajasta? Elettujen tarinoiden henki on liukenemassa pois. Pian ei kukaan enää muista.

Jos talossa on tarina, talon vaaliminen ja suojeleminen kiinnostaa. Vaikka oven avain olisi jo jonkun toisen, silmäilet lopun elämäsi tuttuja akkunoita. Sorvarimestarin talo kertoo miksi minun kädestäni tarttuu ajatus pyörivään saveen. Ruumiini saa aikaan representaation omalla toiminnallaan, toiminnalla, jolla on historia. Ruumis tekee itsestään esineen, joka ei ole kuitenkaan sitä itseään.

Talot ja paikat ovat kertomusten kokoelmia, kohtaamisia, tapahtumia ja risteyksiä ihmisen ajassa ja paikassa.³⁴ Me palaamme tarinoihin ja muistoihin, koska niin me kutsumme ”*taas esiin tuoksut, näkymät ja*

*äännet sekä sen tietyn moraalisen ominaisuuden, joka niistä hehkuu, niin kuin se aavistuksenomaisen valohämyn tapaan hehkuu myös todellisista paikoista”.*³⁵ Jos kadottaisimme muistomme, alkaisi minuutemme menettää rajansa ja hajota. Esineet ja talot muistuttavat, tekevät meistä hieman elävämpiä.

Läpi kuistin, missä on paljon santpaulioita, läpi pimeään eteisen olohuoneeseen, jossa tv-tuolit. Mummun tuoli edessään nyplästyyn ja se vaarin tuoli, johon lapsenlapset eivät saaneet istua. Ja AINA kahvikupit ilmestyvät pöytään.

Viitteet

- ¹ Latvala, P: Suvun satumailta katkeruuden kentille. Paikka kokemuksena ja tunnetilana. *Paikka Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85, Gummeruksen Kirjapaino, Jyväskylä, 2005, 171.
- ² Kaupunkirahastoon maksettava maksu, joka antoi porvaristoon kuulumattomille mahdollisuuden harjoittaa kauppaa.
- ³ Ruuth J. W: *Porin historia II. 1558–1809*. Uuden suomenkielisen laitoksen on toimittanut Mauno Jokipii 1958, 412–413.
- ⁴ Ruuth (Uudelleen toim. Mauno Jokipii) 1958, 287–288, 317, 412. Ruuthin mukaan porvareina olisi ollut tuolloin, 100 vuotta kaupungin perustamisen jälkeen, 80–90 kuntalaista. Koko kaupungissa vuonna 1640 oli asukkaita 550 henkeä.
- ⁵ Granit-Ilmoniemi, E: *Porin kaupungin porvareita ja kauppiaita 1600 – 1880*. VII–IX. Porin kauppayhdistys, Satakunnan kirjateollisuus Oy:n kirjapaino, Pori, 1931.
- ⁶ Ibid.
- ⁷ Ruuth, J. W: *Porin kaupungin historia* LXX. 1899.
- ⁸ Ruuth (toim. Mauno Jokipii) 1958, 366–370.
- ⁹ Ibid, 338, 343–344, 359.
- ¹⁰ Ibid, 412.
- ¹¹ Ibid, 442–443.
- ¹² 1700–1721.
- ¹³ 1714–1721.
- ¹⁴ Ruuth (toim. Mauno Jokipii) 1958, 444–454, 513.
- ¹⁵ Ruuth 1899, 191.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Ruuth (toim. Mauno Jokipii) 1958, 586.
- ¹⁸ Ruuth 1899, 267.
- ¹⁹ Ruuth (toim. Mauno Jokipii) 1958, 588.
- ²⁰ Kuva julkaisusta Ruuth, J. W: *Porin kaupungin historia* LXX. 1899, 266.
- ²¹ Helsingin Käsityö- ja Teollisuusyhdistys ry:n historiaa. www.hkty.fi/historia.html. Luettu 22.5.2007.
- ²² Uusi elinkeinolaki. Tampereen Sanomat 28.1.1880. Helsingin yliopiston kirjasto, Suomen kansalliskirjasto. http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?action=page&type=mq&conversationId=8&id=263509&pageFrame_currPage=1. Luettu 16.5.2007.
- ²³ Satakunnan museon rakennuskulttuurin inventointilomake (5-27-273).
- ²⁴ Porin kaupungin Raastuvan lainhuudatuspöytäkirjojen mukaan kiinteistön omistajina olivat postiljooni Juho Oskar Aromaa 1913–1919, pika-ajuri Karl Wilhelm Nyman 1919–1925, poliisikonstaapeli Emil Teodor Alén 1925–1927 ja 1927 alkaen tilallisen poika Juho Vihtori Heikkilä. Myöhemmin kiinteistö siirtyi Pentti Heikkilälle. Vuonna 1976 arkkitehti Reijo Kunnas ja Sinikka Kunnas ostivat kiinteistön ja remontoivat asunnot vuokrahuoneistoiksi.
- ²⁵ Nykyisin mummulani omistavat isäni sisko Marja Vaarne ja hänen puolisonsa Kalevi Vaarne.
- ²⁶ Koivuniemi, Jussi: *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940–2000*. Porin kaupunki, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna, 2004, 27.
- ²⁷ Reijo Kunnaksen haastattelu toukokuussa 2007.

- ²⁸ Ibid.
- ²⁹ Karjalainen, P. T: Topobiografinen paikan tulkinta. *Paikka Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85, Gummeruksen Kirjapaino, Jyväskylä, 2006, 83.
- ³⁰ *Ympäristöpsykologian perusteet*. Toim. S. Aura, L. Horelli & K. Korpela, WSOY, Porvoo, 1997, 129.
- ³¹ Tuan, Yi-Fu: Paikan taju: aika, paikka ja minuus. *Paikka Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85, Gummeruksen Kirjapaino, Jyväskylä, 2006, 16–18.
- ³² *Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus*. Liite 21. Porin kaupungin valtuuston pöytäkirja, ote 4/23.4.2007.
- ³³ *Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus*. Liite 21. 2007.
- ³⁴ Lehtinen, A. A: Osallisuuden ja kieltäytymisen paikat. *Paikka Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85, Gummeruksen Kirjapaino, Jyväskylä 2006, 51.
- ³⁵ Tuan 2006, 25.

”5. OSAN HIENOIN SEKATAVARAKAUPPA”

Liike oli lähellä asiakkaita. Nyt täytyy olla autot, pelit ja veikeet kun lähtee. (KMLA, vn/1K 16.5.2007)¹

Semmonen turvallisuus ja läheisyys. Se mitä ostettiin, niin se oli ainakin minun kokemukseni mukaan aina hyvää tavaraa. (KMLA, Vn/2K 19.5.2007)

Näin kuvailevat haastateltavamme hetkeäkään miettimättä suurien markettien jalkoihin jääneiden sekatarapuotien etuja Porin 5. kaupunginosassa, jossa ennen lähes joka korttelissa oli eri alojen perheyri-tyksiä. Siten sekatarava- ja maitokaupat, leipomot, erilaiset käsityöverstaat ja parturit olivat 1950- ja 1960-luvuilla aivan olennainen osa 5. osan katukuvaa. Kun kaupunginosan viimeinen elintarvikekauppa, Pikku-Juhola lopetti toimintansa markan vaihtuessa euroiksi, ei jäljellä ollut enää ainuttakaan toimivaa elintarvikekauppaa tai kioskia.² Entisiä liikehuoneistoja onkin remontoitu asuintiloiksi tai rakennus on

purettu. Läheisiksi ja turvallisiksi koetuista kauppapuodeista muistuttavat enää rakennusten poikkileikatut kulmat sekä asvaltin peittämällä jalkakäytävällä yksinäisen näköiset kiviportaatt, jotka johtavat vain menneen jäljille.

Toisen maailmansodan jälkeinen teollistuminen ja kaupungistuminen ovat vaikuttaneet myös kaupan rakenteisiin ja ihmisten tapoihin ostaa.³ Tässä artikkelissa tarkastelemme Porin 5. kaupunginosan kaupakulttuurissa tapahtunutta muutosta kaupunginosan hienoimmaksi kaupaksi mainitun Kuuselan Ruusan sekataravakaupan kautta.⁴ Pohdimme mm. sitä, millaista kaupassa asioiminen on ollut aikaisemmin ja missä muodossa tuotteita ostettiin. Entä millainen sosiaalinen merkitys oman alueen kaupoilla oli asukkaille itselleen? Lopuksi pohdimme myös sitä, mitkä asiat vaikuttivat kauppojen häviämiseen 5. kaupunginosan katukuvasta. Ensisijaisena aineistonamme ovat Porin 5. osassa asuneiden henkilöiden haastat-



telut ja Rakennuskulttuuritalo Toivossa aiheesta järjestetty keskustelutilaisuus toukokuussa 2007. Lisävalaistusta asiaan ovat antaneet Satakunnan Museossa säilytettävät kauppiashaastattelut 1980-luvulta.⁵

Kuuselan Ruusa – jämäkkä ja lapsirakas kauppias

”Porin kaupungin maistraatille. Maaliskuun 31 p:nä 1879 annetun elinkeinolain 2. §:ssä olevan määräyksen mukaisesti saan nöyrimmästi ilmoittaa aikovani tässä kaupungissa avata kaikenlaisten tavarain kaupan käyttäen toiminimenä ”Roosa Suomi”, jossa tarkoituksessa liitän tähän papintodistuksen ijästäni ja maineestani. Porissa huhtikuun 29 p:nä 1912. Rosa Suomi.”⁶

Nuori nakkilalainen Rosa Eufenia Suomi (28.10.1887–22.3.1959) tuli Poriin palvelusneidoksi 15-vuotiaana. Kymmenen vuotta myöhemmin hän perusti sekatarvarapudon 5. osaan toiminimellä Roosa Suomi. Kun

Porin 5. kaupunginosassa läheisiksi koetuista kauppapuodeista muistuttavat enää rakennusten poikkileikatut kulmat ja yksinäisen näköiset kiviportaat. Nämä portaat johtivat aikanaan Ruusa Kuuselan sekatarvarakauppaan. Kuva: Seppo Aarne 2007.

kauppias avioitui Porissa luvialaisen Väinö Kuuselan kanssa, vaihtui myös sekataravakaupan toiminimi Rosa Kuuselaksi vuonna 1931.⁷ Koska puodista oli tapana puhua yleisesti Kuuselan Ruusan kauppana niin, että henkilön sukunimi painottui ensin, käytämme myös tässä artikkelissamme kauppiaasta nimeä Ruusa.⁸

Kuuselan Ruusa piti sekataravakauppaa Porissa runsaan 40 vuoden ajan.⁹ Puoti sijaitsi edullisella liikepaikalla nykyisen Itsenäisyydenkadun ja Maanmittarinkadun kulmassa. Jo ulkoapäin huomasi, että kysymyksessä ei ollut ihan tavallinen kauppa – onpa Kuuselan kauppaa pidetty 5. osan hienoimpana sekataravapuotiina. Se sijaitsi kauniiksi kuvaillun rakennuksen päädyssä.¹⁰ Kaupparakennuksen ikkunoissa oli tyylikkääät verhot, jotka oli pingotettu sivuille.¹¹ Rakennuksen kulmassa olevat kiviportaat ja kapeat pariovet johdattivat sisälle tilavaan ja siistiin liikkeeseen, missä kaikki oli järjestyksessä.¹²

Asiakkaiden henkilökohtainen palvelu oli tärkeä osa pienten kauppapuotien toimintaa. Kun tutussa kaupassa käytiin lähes päivittäin, oppivat kauppiaat ja myyjät tuntemaan hyvin asiakkaansa ja heidän tapansa ja toiveensa. Kauppiaat jäivät asiakkaiden mieleen usein suurina persoonallisuuksina.¹³ Niin myös Kuuselan Ruusa, jonka muistetaan olleen hyvin jämäkkä rouva. Ruusalla oli tapana pitää edessään pitkää vaaleaa, henkseleillä selän taakse sidottua esiliinaa, mikä

kenties lisäsi mielikuvaa topakkuudesta.¹⁴ Kuuselan Ruusan kauppaan mentiin hyvin arvokkaasti ja niiaukset sekä tervehdykset piti tehdä kunnolla.

Ruusalla oli tapana laittaa lapset itse laskemaan ostotensa loppusumman, ja se jos mikä tietysti jännitti lapsia. Ennen kuin lapset pääsivät laskemaan ostotensa loppusummaa, he joutuivat odottamaan omaa vuoroaan, sillä vanhemmilla rouvilla oli tapana etuilla lapsia. Joskus lapsi oli pahoittanut tästä mielensä niin, että itkukin oli tullut.¹⁵

Täyttyessään 50 vuotta Ruusa Kuusela tarjosi juhlan kunniaksi asiakkaille kahvia ja hedelmiä. Syntymäpäivä ei kuitenkaan ollut ainoa ajankohta, jolloin rouva Kuusela muisti asiakkaitaan. Esimerkiksi jouluna hän antoi asiakkaille lahjoja. Naiset olivat saaneet pilkkumin eli pyöreänmallisen astian, ja miehille Ruusa oli antanut tupakkaa pienessä pakkauksessa. Lapset saivat suklaatikkarin.¹⁶

Kuuselan Ruusan kauppaa on kuvattu järjestelmälliseksi ja siistiksi liikkeeksi.¹⁷ Kaupan hyllyillä oli mustia kannellisia pahvilaatikoita, joissa jokaisessa oli nimilappu. Näin oli helposti nähtävissä, mitä tuotetta kukin laatikko sisälsi. Yleensä laatikoissa säilytettiin sukkaa, laamapaitoja sekä alusasuja. Vaatteet pysyivät hyvässä järjestyksessä, koska kauppias viikkasi ne aina siististi paikoilleen. Kaikki muutkin ostoartikkelit olivat täsmälleen omilla paikoillaan.¹⁸



Oman aikansa kauppiaispersoonan Ruusa Kuuselan sekata-varakauppa sijaitsi mitä parhaimmalla kauppapaikalla, nykyisen Itsenäisyydenkadun ja Maanmittarinkadun kulmassa. Kuva: SatM 23719.

Suurin osa tuotteista, kuten suolat, ryynit, jauhot ja kahvi, myytiin irtonaisena. Kaupassa oli suuri säkki, josta kauppias myi asiakkailleen paahdettua kahvia. Kahvinpavut jauhettiin paikan päällä erityisessä kahvimyllyssä, jolloin kauppaan levisi muiden hajujen lisäksi voimakas kahvin tuoksu.¹⁹ Kysytyimpien

elintarvikkeiden valmispakkaukset yleistyivät hitaasti 1920- ja 1930-lukujen vähittäiskaupassa.²⁰ Esimerkiksi Kuuselan kaupassa sokeri oli punnittu valmiiksi kilon pusseihin jouduttamaan kaupankäyntiä.²¹

Kuuselan kaupassa myytiin myös makkaraa, juustoa, lihaa, siirappia ja voita.²² Makkaraa säilytettiin lasivitriinissä ja voi kellarissa.²³ Tuoreen leivän kauppaan toimitti Vuoren rouva, jolla itsellään oli leipomo. Lisäksi myyntivalikoimaan kuului näykkileipä. Joulun aikaan Ruusan liikkeeseen ilmestyi omenatynnyri,

joka oli täynnä ihania punaisia omenoita. Myyntiin tuli silloin myös tynnyrillinen silliä.²⁴

Lapset poikkesivat usein koulumatkallaan hakemaan Kuuselan kaupasta karamelleja. Varsinkin kaupassa myytävänä ollut toffee on jäänyt mieleen erityisenä herkkuna. Jos taskusta löytyi 25 penniä, sai sillä kolme toffeeekaramellia. Markalla puolestaan sai 12 toffeeta.²⁵ Ruusan kaupasta sai myös lakritsia, nekkuja sekä mansikkakaramelleja. Ne kauppias taitteli truuttiin.²⁶ Kiltit lapset saivat joskus Ruusalta yhden karkin kaupanpäällisenä.²⁷

Piikki oli 25 penniä, se oli tärkeä raha. Sillä sai siirappinekun tai hedelmänekun, ne oli itte tehtyjä. (KMLA, vn/3K 23.5.2007)

Jos asiakas osti velaksi, kutsuttiin sitä kirjan päälle myymiseksi. Tällöin asiakkaan nimi, hänen ostamansa tuotteet sekä ostettu tavara merkittiin ns. vastakirjaan. Tiedot pyyhittiin kirjasta yli, kun velka oli maksettu.²⁸ Lapsetkin saattoivat ostaa Ruusan puodista vastakirjalla. Kirjaan merkittiin ostosten summa ja kertynyt velka maksettiin kuukauden lopussa.²⁹

Kuuselan Ruusan kauppa-apulaisena toimi Hulda, jo iäkkäämpi naishenkilö. Hulda oli hyvin arvostettu henkilö, jota luonnehdittiin uskolliseksi apulaiseksi. Hän huolehti kaupan siisteydestä ja muista päivittäis-

sistä askareista kuten tuotteiden pussittamisesta. Sen sijaan Ruusa itse toimi kauppiasrouvana.³⁰ Myös Ruusan puoliso Väinö Kuusela harjoitti kauppatoimintaa. Hänellä oli kangaskauppa ja villakutomoliike Hallitalossa.³¹

Kaupat olivat ennen auki aamukahdeksasta viiteen iltapäivällä. Kauppojen aukioloajoista pidettiin tiukasti kiinni, sillä aukioloaikaa ei sopinut ylittää. Kun puoti oli aika sulkea päivän kaupanteon jälkeen, lukittiin ovi kiinni riippulukolla. Jos asiakkaalle tuli kuitenkin ehdoton tarve saada jokin tuote, saattoi hän poiketa kauppiaan luo pihan kautta. Poliisia oli kuitenkin varottava, sillä jos kauppiaan nähtiin myyvän kaupan aukioloajan ulkopuolella, siitä sai sakkoa.³²

Ehkä mä olin sitte semmonen kymmenenvuotias ja isommat likat rupes tekemään munkkeja, ja meil loppu rasva ko tehtiin nii iso taikina, ja mut lähetettiin sin. Ja kyl mää nii itki ja menin, ko mun täyty men sit sisäpuolen kautta ja häiritä. Ei sinne kauppaan menty sitte sisäpuolen kautta hyvin hevillä. Kaikki sen ymmärsi. (KMLA, Vn/2K 19.5.2007)

Irtomyynnistä pakkauksiin

Kun sai sannoo et viis kiloa sitä sinkkua ja varttikiloa voita ja kolme varttii sitä. (KMLA, vn/3K 23.5.2007)

Aivan kuten Kuuselankin kaupassa, myös muissa puodeissa suurin osa kauppatavaroista oli maailmansotien välisenä aikana irtotavaraa. Kysytyimmistä elintarvikkeista esimerkiksi jauhot olivat laareissa, josta niitä sitten otettiin mitalla tarvittava määrä. Irtotavaran myynnissä asiakkaat tarkkailivat erityisesti sitä, miten myyjä mittasi tuotetta. Myyjä sai reilun maineen, jos hän mittasi asiakkaalle hieman ylimääräistä kaupan päälle.³³

Mittapunnuksia tarkastettiin tietyn ajan välein. Silloin varmistettiin se, että mitat painoivat juuri sen määrän kuin niiden kylkeen oli merkitty. Tällaista tarkastusta kutsuttiin kruunaamiseksi ja sen teki tehtävään valtuutettu virkamies. Mittapunnukseen laitettiin lopuksi leima merkiksi kruunauksesta ja siten mitan laillisuudesta. Jos punnuksen kyljessä ollut määrä ei täsmännyt punnuksen todellisen painon kanssa, voitiin siitä langettaa sakkoja.³⁴

Tavarat pakattiin yleensä paperipusseihin. Pussit suljettiin paperista valmistetulla puotinaurulla.³⁵ Valmiita pakkauksia alkoi ilmestyä kauppoihin 1960- ja 70-luvuilla. Erityisesti niistä muistettiin ulkomaiset muropaketit.³⁶

Irtomaito myytiin suoraan suurista tonkista, joiden ympärille laitettiin purua ja jäitä. Tällä tavoin maito säilyi ja pysyi kylmänä.³⁷ Asiakkaalla oli mukanaan oma astia, johon maito annosteltiin. Yleensä se

oli pelti- tai emalikannu maidon ja lasipullo tai nekkakerman ostamista varten.³⁸ Tonkasta kauppias mittasi maitoa pitkävartisella litran mitalla asiakkaan haluaman määrän. Kerman kaatamiseen pulloon käytettiin apuna trattia. Maidon kauppias hankki puotiinsa paikallisilta tuottajilta tai meijeristä. Jotkut eivät ostaneet maitoa lainkaan kaupasta, vaan suoraan talouksista, joiden pihanavetassa pidettiin paria lehmää. Heitä kutsuttiin tinkimaidon ostajiksi. Myöhemmin sekatarvakauppoihin piti tehdä erilliset osastot maidolle ja kuivatuotteille.³⁹

Pastöroimattoman maidon irtomyynti kiellettiin 1960-luvulla.⁴⁰ Maidon ensimmäinen teollinen pakkausmuoto oli ruskea lasipullo. Seuraavaksi maitoa pakattiin muovisiin pusseihin. Sisäpuoleltaan musta polyeteenipussi suojaasi kohtalaisen hyvin maitoa valolta. Kaatamista varten pussi laitettiin kirkasväriin muoviseen kannuun ja pussin kulma leikattiin auki. Pussipakkaukset syrjäytti 1970-luvun alkupuolella nestepakkaukset ja siitä lähtien se on ollut lähes yksinomaan maidon pakkausmuoto.⁴¹ Jokaisen kotiin lähetettiin myös erikseen ohjeet siitä, miten maitopakkaus avataan.⁴²

Sekatarvakaupoissa hinnat eivät olleet näkyvillä, mutta ne kyllä tiedettiin yleisesti. Ruokatalouteen kuuluvista artikkeleista ei ollut tapana tinkiä. Kullakin kaupalla oli omat vakioasiakkaansa. Tapana oli



Entisajan sekatarvakaupoissa suurin osa tuotteista myytiin irtonaisena. Kuva: SatM 101546.

asioida siinä liikkeessä, joka sijaitsi lähimpänä omaa kotia. Kaupassakäynti kuului erityisesti naisten tehtäviin, mutta myös perheen lapset saivat käydä ostoksilla, kunhan olivat riittävän vanhoja huolehtimaan siitä, ettei raha kadonnut matkalla.⁴³ Lapset laitettiin monesti asioimaan silloin, kun tarvittiin nopeasti jotakin

tiettyä yksittäistä tuotetta. Kovin suuria ostoksia lapset eivät tietenkään olisi jaksaneet kantaakaan.⁴⁴ Kaupat myös kannattivat hyvin, eikä konkurssin vaaraa yleensä ollut.⁴⁵

Jäätelöä viidesosalaiset ostivat kesäisin jäätelömyyjiltä, jotka kiersivät kärryineen pitkin Tähtikatua. Lisäksi jäätelöä oli mahdollista ostaa suoraan Maanmittarinkadulla olleesta jäätelötehtaasta. Jäätelön ohella Porin kaljatehtaalla valmistettua kaljaa myytiin kärryiltä.⁴⁶ Limsaostoksilla viidesosalaiset kävivät nykyisen Rakennuskulttuuritalo Toivon tiloissa sijainneessa limonaditehdas Toivossa sekä Sibeliuksen puiston kioskillä.⁴⁷

Sekatarvakauppojen sosiaalinen merkitys

Pienissä seka- ja elintarvikekaupoissa oli kaupan teon yhteydessä tapana vaihtaa kuulumisia tuttujen kanssa. Myös 5. osan puodeissa kuultiin tuoreimmat uutiset ja siellä kerrottiin ystävälle myös omista huolista ja murheista. Koska kauppias kuuli asiakkaidensa keskustelut, hänen piti olla hyvin hienotunteinen, eikä hänen sopinut kertoa kuulemiaan asioita eteenpäin.⁴⁸ Asiakkailta oli yleensä aikaa jäädä kaupassa keskustelemaan toistensa ja kauppiakaan kanssa.⁴⁹ Siksi oli tavallista, että kaupoissa oli sitä varten istuimia. Näin

myös Kuuselan Ruusan kaupassa, jossa asiakkaita varten oli varattuna oma penkki.⁵⁰

Kauppias oli niinko kaatoallas, sille puhuttiin sitte kaikki sairaudet niin tietysti että ko sieltä kolottaa ja täältä kolottaa. (KMLA, Vn/2K 19.5.2007)

Se oli sit tärkeetä, et siellä kuuli aina mitä oli sit Poris tapahtunu ja sit mitä Viikkaris oli tapahtunu ja kaikki lähimmät tutut kukka oli menny naimisiin ja kelle oli tullu lapsia ja kuka oli kuallu. (KMLA, vn/3K 23.5.2007)

Yleensä tiedettiin tarkkaan, mihin aikaan tietyt henkilöt asioivat kaupassa. Ennalta tapaamisia ei sovittu, mutta kauppaan saatettiin mennä myös siinä toivossa, että näkisi sen henkilön, jolle olisi asiaa. Toisinaan kerrottavaa oli niin paljon, että keskustelua jatkettiin myös kaupan ulkopuolella.⁵¹

Viidennen osan sekatarakauppojen eduiksi mainittiin erityisesti läheisyys, kaupasta saatu palvelu, sosiaalinen merkitys sekä ystävälliset kauppiaat. Sekatarakaupassa asiakas ei itse ottanut hyllyiltä mitään, vaan kauppias antoi tiskiltä pyydetyn tuotteen. Kauppiaat olivat tarpeen tullen myös valmiita auttamaan ostosten kantamisessa. Etenkin ikäihmisille tarjottiin apua. Siten ei ole ihme, että itsepalvelumyymälöissä palvelun puuttuminen tuotti aluksi ongelmia, kun

kaikki tavarat piti itse hakea hyllyistä. Siellä ei myöskään näe tuttuja samalla tavoin kuin pienissä sekatarapuodeissa. Keskustelukin on supistunut muutamaan sanaan kassaneidin kanssa.⁵²

Markettien houkutukset pikkupuotien kuolemaksi

Isot tavaratalot monipuolisine tavaravalikoimineen alkoivat 1960-luvulla viedä elintilaa pieniltä kaupapuodeilta. Marketit houkuttelivat asiakkaita ilmaisin avajaiskahvitarjoiluun ja tarjoushinnoin, joista ilmoitettiin sanomalehdissä. Tavaratalojen ja elintarvikekauppojen välillä alkoi näkyä kilpailua vuosina 1968 ja 1969.⁵³ Anttilan tavaratalo avasi ovensa marraskuussa 1966 Keskuskartanon kiinteistössä linja-autoaseman tuntumassa. Uusi tulokas oli tunnettu halvoista hinnoista ja räväkästä mainonnasta Satakunnan Kansassa. Sokos-Satakulma puolestaan avattiin syksyllä 1973 Liisankadulla ja samana vuonna nousi Kansan Centrum Itäpuiston ja Yrjönkadun kulmaan. Tuona vuonna Porissa oli yhteensä viisi tavarataloa. Toisiaan lähellä sijainneet tavaratalot muodostivat 1970-luvun alussa voimakkaan kauppakesittymän ydinkeskustaan.⁵⁴

Suurmyymälöitä suosivat osaltaan myös pidennetyt aukioloajat. Vuonna 1969 aukioloaikoja jatkettiin

ja liike sai olla auki arkisin kello 8–20 ja lauantaisin kello 8–18.⁵⁵ Nyt ostokset keskitettiin marketteihin, jolloin pienestä lähikaupasta haettiin enää vain pieniä herkkuja tai pikaista täydennystä.⁵⁶

5. kaupunginosan pikkukauppojen kannattavuuden heikentymiseen vaikutti osaltaan myös alueen väestömäärän väheneminen 1970-luvulla.⁵⁷ Yhtenä syynä ilmiöön oli asuntokannan hidas uusiutuminen, sillä kaupunginosassa tuli voimaan rakennuskielto vuonna 1963.⁵⁸ Tällöin etenkin lapsiperheitä muutettiin kaupungin vuokralähiöiden uusiin asuntoihin.⁵⁹ Myös kaupat alkoivat keskittyä sinne, minne väestökin.⁶⁰ Jääkaappien ja myöhemmin pakastimien yleistyminen 1950-luvulta lähtien vaikutti ostokulttuuriin. Ihmiset pystyivät tekemään kerralla suurempia ostoksia, koska tuoreita ruokatarvikkeita voitiin varastoida kotona aikaisempaa pidempään. Autojen yleistyessä ihmiset tekivät ostoksia totuttua kauempana. Isoon tavarataloon mentiin myös siksi, että siellä asioimalla sai hoidettua kaikki asiat kerralla. Ostaminen oli tavallaan helppoa.⁶¹ Tämän kehityskulun seurauksena läheisistä pikkukaupoista haettiin enää vain päivän maito⁶², eli kuten eräs 5. osassa lapsuuttaan viettänyt asiantilainen ilmaisi osuvasti

*Pikkukauppa jäi sitten siihen kuin nuolemaan näppejään.
(KMLA vn/3K 23.5.2007)*

Viitteet

- ¹ Informanttien henkilöllisyyden suojaamiseksi, jokainen haastateltava on merkitty koodinumerolla, joka sisältää seuraavat tiedot: syntyperäinen viidesosalainen (V) / muualta kaupunginosaan muuttanut (v) / mies (m) / nainen (n) / haastattelun numero 1–5. Haastatteluaineistoa säilytetään Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelmassa (KMLA).
- ² Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ³ Hentilä, Marja-Liisa: *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan*. Edita, Helsinki, 1999, 19.
- ⁴ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ⁵ SatM Kauppiashaastattelut 1984.
- ⁶ Turun maakunta-arkisto. Porin maistraatin tuomiokirja 1912 / cj:83 / § 146.
- ⁷ Turun maakunta-arkisto. Porin maistraatin tuomiokirja 1931 / cj:102 / § 71 ja Porin evankelis-luterilaisen seurakuntayhtymän rekisteri.
- ⁸ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ⁹ Tampereen jakoalueen puhelinluettelo n:o 1 1960. Kirjapaino Oy Savo. Kuopio, 1959.
- ¹⁰ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ¹¹ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ¹² KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ¹³ Koivuniemi, Jussi: *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940–2000*. Karisto, Hämeenlinna, 2004, 146.
- ¹⁴ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ¹⁵ KMLA, Vn/2K 19.5.2007.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ¹⁸ KMLA, Vn/2K 19.5.2007 & Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ¹⁹ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ²⁰ Hentilä 1999, 233.
- ²¹ KMLA, Vn/2K 19.5.2007.
- ²² Ibid.

- ²³ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ²⁴ KMLA, Vn/2K 19.5.2007.
- ²⁵ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ²⁶ KMLA, vn/3K 23.5.2007 & Vn/4K 30.5.2007.
- ²⁷ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ²⁸ Ibid.
- ²⁹ KMLA, Vn/2K 19.5.2007.
- ³⁰ KMLA Vn/4K 30.5.2007.
- ³¹ Ibid.
- ³² KMLA, vn/3K 23.5.2007.
- ³³ Hentilä 1999, 230.
- ³⁴ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ KMLA, vn/3K 23.5.2007.
- ³⁷ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ³⁸ KMLA, vn/3K, 23.5.2007 & Vn/4K 30.5.2007.
- ³⁹ KMLA, Vn/4K 30.5.2007.
- ⁴⁰ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ⁴¹ Elintarvikepakkaamisen historiaa. <http://www.edu.fi/oppimateriaalit/elintarvikkeidenpakkaaminen/sivut/historia2.shtml> Luettu 18.5.2007.
- ⁴² Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ⁴³ KMLA, vn/3K 23.5.2007.
- ⁴⁴ KMLA Vn/2K 19.5.2007.
- ⁴⁵ KMLA, vn/1K 16.5.2007.
- ⁴⁶ Keskustelutilaisuus Rakennuskulttuuritalo Toivossa 3.5.2007.
- ⁴⁷ Hammarberg Ville: Missä on luukkukioski? Satakunnan Kanssa 19.1.2000.
- ⁴⁸ KMLA, vn/3K 23.5.2007.
- ⁴⁹ Ibid.
- ⁵⁰ KMLA, Vn/2K 19.5.2007.
- ⁵¹ KMLA, vn/3K 23.5.2007.
- ⁵² KMLA, vn/3K 19.5.2007.
- ⁵³ SatM Kauppiashaastattelut 1984.
- ⁵⁴ Koivuniemi 2004, 152–153.
- ⁵⁵ Tokila, Heikki: Porin Kauppiaitten yhdistys 1945–1991. Pori 1997, 7; Hentilä 1999, 337.
- ⁵⁶ KMLA Vn/5K, s 5.6.2007.
- ⁵⁷ Virtanen, Timo Juhani: *Kortteli 21/V – Porilaisen puutalokorttelin asuin- ja työympäristö*. Satakunnan Museon julkaisuja 3, 1984, 10.
- ⁵⁸ Koivuniemi 2004, 190.
- ⁵⁹ Virtanen 1984, 10.
- ⁶⁰ KMLA Vn/4K 30.5.2007.
- ⁶¹ Ibid.
- ⁶² KMLA vn/3K 23.5.2007.

Porin 5. osa on 1800-luvulta alkaen ollut kauppiaiden ja käsityöläisten kaupunginosa. Leipomoita alueella on sen historian aikana ollut useita. Näistä tunnettiin ainakin Forssin, L. K. Laineen, Virtasen, Rostedtin ja Hietasen leipomot. Vuonna 1903 osoitteessa Vähälinnankatu 22 avattiin liike, joka piti viidesosalaiset leivässä seuraavan kahdeksan vuosikymmenen ajan. Porilaiset olivat tosin päässeet Holmlundin leivän makuun aikaisemminkin, sillä tätä herkkua tuotiin myytäväksi Porin puuvillatehtaan portille aina palkkapäivänä. Amanda ja Johan Henrik Holmlundin omistama leipomo sijaitsi tuolloin Ulvilan Kaasmarkussa.

Vuodesta 1952 lähtien Amanda ja Johan Henrik Holmlundin leipomotoiminta jatkoi heidän lapsenlapsensa Ilmari.



Holmlundin leipomossa kaikki tuotteet valmistettiin käsin. Tarkkoja reseptejä ei käytetty, vaan leipurimestari tiesi käsituntumalta milloin taikina oli hyvää. Kuva: Pentti Pere 1983. SatM 113140.

Suurin osa Holmlundin leipomon tuotteista myytiin kauppahallissa sijainneesta myyntikojusta. Ilmari Holmlundin leipomon tärkein tuote oli ruokaleipä, joista sekahiivaleipä eli kakko oli suosituin. Pyöreää kakkoa oli saatavilla isona, pienenä, reiällisenä ja reiättömänä. Muitakin leipiä oli tarjolla: perunalimppua, makeaa

hapanlimppua ja 1970-luvulle asti myös ruisleipää. Juhlapyhinä leipomossa valmistettiin kausituotteita. Porilaiset saivat pöytiinsä pääsiäisenä Holmlundin mämmiä, vappuna tippaleipiä tai munkkeja ja jouluna joululimppua.

Leipurimestari valmisti taikinan aina aamuisin. Leipojat ja paistajat jalostivat

taikinasta leipiä, jotka autonkuljettajat pakkaamisen jälkeen toimittivat jälleennyijille. Kanta-asiakkaat saivat leipänsä kotiinkuljetettuina. Kaikki tuotteet valmistettiin käsin. Tarkkoja reseptejä ei käytetty, vaan leipurimestari tiesi käsituntumalta milloin taikina oli hyvää. Leipurimestari piti visusti salaisuutenaan hyvän leivän ainekset. Leivinuunit lämpesivät 1970-luvulle asti puilla ja sen jälkeen öljylämmityksellä. Työpäivät vaihtelivat eri päivien ja vuodenaikojen mukaan. Työt alkoivat jo aamuneljän jälkeen ja juhlapyhien yhteydessä saattoivat jatkua yöhön asti. Joulua ja pääsiäistä olivat leipomossa kaikkein kiireisintä aikaa. Kesäkaudella porilaiset veivät suomalaista leipää Ruotsissa asuville sukulaisilleen. Holmlundin tuotteet kävivät hyvin kaupaksi, harvat hyllyille jääneet vanhentuneet leivät päätyivät eläinten ruoaksi. Vain urheilukisojen aikana menekki oli vähäisempää; olympialaisten alla ihmiset eivät jännitykseltään ehtineet leipäkauppaan.

Holmlundin leivän mainoksia saattoi nähdä Satakunnan Kansan ja ilmais-



Holmlundin leipomon talo 1930-luvulla, jolloin Ilmari Holmlundin isä vielä hoiti leipomoa. Kuva: Ilkka Holmlundin kotiarkisto.

jakelulehtien sivuilla. Omaperäisissä mainoksissa ei välttämättä mainittu lainkaan hintoja. ”Syö Ilmarin leipää, se pitää Ilmarin pirteänä!” oli persoonallisuudessaan tyypillinen mainoslause, jolla Holmlundin tuotteita kaupattiin. Korostaakseen leivän puhtaita raaka-aineita ja lisäaineiden puuttumista Ilmari Holmlund mainosti myös leipänsä homehtuvan jo kolmantena päivänä.

Kauppan rakenteet muuttuivat 1960-luvulla, minkä seurauksena pienyritykset joutuivat usein väistymään suurempien tieltä. Porin 5. osakaan ei välttynyt tältä muutokselta. Koventuneen kilpailun johdosta myös Holmlundin leipomo sulki ovensa kesällä 1984. Leipomotuotannon automatisoiminen olisi vaarantanut tuotteiden laadun ja maun. Osa Holmlundin työntekijöistä ja kalustosta siirtyi Uudellekoivistolle Nolvin leipomoon, joka myös sittemmin joutui luovuttamaan paikkansa isojen teollisten leipomoiden tieltä. Holmlundin leipomon tiloissa ehtivät toimia vielä auto-
korjaamo, peltisepäntiike ja ompelimo, kunnes rakennukset 1990-luvulla pu-

rettiin ja tilalle rakennettiin vanhusten palvelutalo Viikkarin Valkama.

Holmlundin leipomo oli viimeisiä 5. osassa toimineista leipomoista. Leivät ostetaan tänä päivänä pienen lähikaupan tai kauppahallin sijaan ydinkeskustan persoonattomasta mutta monipuolisesta suurmarketista. Lisäaineetonta ja käsin-
tehtyä leipää saa tänä päivänä enää harvoista maistaa.

Lähteet

Arkistolähteet

Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen aineistokokoelma (KMLA), Pori.

Haastattelut:

Holmlund, Ilkka, leipomoyrittäjä Ilmari Holmlundin poika, 8.5.2007, Pori. Haastattelijana Heidi Hietala. MD-tallenne.

Neljän leipomossa työskennelleen naisen ryhmähaastattelu 10.5.2007, Pori. Haastattelijana Heidi Hietala. MD-tallenne.

Satakunnan Museon arkisto (SatM), Pori.

SatM, *Kortteli 21/V – Porilaisen puutalokorttelin asuin- ja työympäristö* -projektin haastatteluista tehdyt yhteenvedot, Tuulikki Pirilä 3.11.1983 ja 2.12.1983.

SatM, Kauppiashaastattelut 1984, yhteenvedo, Liisa Nummelin 9.11.1984.

Tutkimuskirjallisuus

Ihmisen aika kaksi vuosisataa. Toim. Ari Anteroineen et al. WSOY, Porvoo, 1999.

Koivuniemi, Jussi: *Joen rytmissä. Porin Kaupungin historia 1940–2000*. Printel Oy, Hämeenlinna, 2004.

Saarinen, Samuli: *Kakko. Eräs perinteinen länsisuomalainen leipätyyppi 1800-luvulta 2000-luvun alkuun*. Kulttuuriperinnön tutkimuksen julkaisematon proseminarityö. Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, 2004.

Virtanen, Timo J: *Kortteli 21/V – Porilaisen puutalokorttelin asuin- ja työympäristö*. Satakunnan Museon julkaisuja 3, 1984.



Tuulikki Kiilo

TOIVOSTA TOIVOA RAKENNUSPERINNÖLLE

”Vanhat talot ovat hauskoja – niille, joilla on siihen varaa...”

Tunnistatko väittämän? Että vanhat talot maksavat mansikoita? Että vanha talo maksaa enemmän kuin uusi?

Joka puolella on vanhoja taloja, jotka ovat maksaneet mansikoita. Niissä on kaikki vanhat ikkunat vaihdettu. Ulko-ovet uusittu. Katto uusi. Kaikki lattiat hiottu ja lakattu. Seinät lisäeristetty. Takuulla on maksanut. Mutta vanhat talot tulevat kalliiksi vain silloin, jos ne kunnostetaan niin, että ne tehdään uusiksi.

Meistä vanhat talot tulevat halvaksi! Kustannukset saadaan pidettyä matalina, jos vältetään tarpeettomia korjauksia. Kannattaa miettiä tarkkaan, mitä kannattaa tehdä.¹

Kuva ylhäällä: Satakunnan Museon korjausrakentamiskeskus Rakennuskulttuuritalo Toivo ja kulttuuriperintöopetukseen keskittynyt Korsmanin talo sijaitsevat puutalokiinteistössä Porin 5. kaupunginosassa Juhana Herttuankatu 15:n ja Varvinkatu 19:n kulmatontilla. Kuva: Pentti Pere 2005, Satakunnan Museon kokoelmat.

Satakunnan Museo perusti korjausrakentamiskeskuksen, Rakennuskulttuuritalo Toivon, syyskuun alussa 1995 hallinnassaan olevaan puutalokiinteistöön Porin keskustan tuntumassa 5. kaupunginosassa. Toivon toiminta-ajatuksena on alusta lähtien ollut tarjota vanhojen rakennusten korjaajille neuvoja sopivien korjausmenetelmien ja -materiaalien valitsemiseksi siten, että talojen arvo ja ominaisluonne säilyvät.²

Vanhan rakennuksen arvo ei ole pelkästään sen iässä, vaan ennen kaikkea siinä, että se on säilynyt mahdollisimman hyvin alkuperäisen kaltaisena tai että tehdyt muutokset ja korjaukset on toteutettu rakennukseen sopivilla materiaaleilla ja menetelmillä. Se, että talo on elänyt vanhaksi, on todiste vanhojen materiaalien ja menetelmien toimivuudesta ja hyvästä laadusta, eikä niitä siksi kannata uusia tarpeettomasti. Jokainen uudistus, kuten ikkunoiden vaihto, ulko-ovien uudistuksen uusiminen, laitalattian hiominen ja lakkaaminen, seinien poistaminen tms., hävittää



Viereisellä tontilla sijaitsevan Kuvataidepäiväkoti Viikarin lapset pääsivät maalaustöihin, kun Toivon pihapiiriin siirrettiin vanha parituparakennus. Kuva: Pentti Pere 1999, Satakunnan Museon kokoelmat.

rakennuksen historiaa. Mikäli vesikatto ei ole vuotanut ja alapohja tuulettuu hyvin, eivät pintavauriot, näennäisestä rappautuneisuudesta huolimatta, useinkaan edellytä rakennusosien vaihtamista.

Toivo sijaitsee vajaan neljänneskorttelin suuruisella tontilla entisen Hevostorin, nykyisen Sibeliuksen

puiston kulmalla osoitteessa Varvinkatu 19 – Juhana Herttuankatu 15. Tontin kolme hirsirakenteista asuinrakennusta ja ulkorakennus siirtyivät huonokuntoisina Satakunnan Museon hallintaan 1990-luvun alussa. Pitkällisten kunnostustöiden aikana yhteen rakennuksista, kulmataloon, tehtiin Rakennuskulttuuritalo Toivon korjausnäyttely ja myyntitilat. Varvinkadun puoleiseen, konemestari Korsmanin taloksi nimettyyn asuinrakennukseen tehtiin tilat näyttely- ja opetuskäyttöä varten. Juhana Herttuankadun kolmen asunnon talon kaksi asuntoa yhdistettiin pariovien avulla versta- ja opetustiloiksi. Kolmas asunnoista kunnostettiin nykyajan vaatimukset täyttäväksi vuokra-asunnoksi, mutta vanhan talon tunnelma säilytettiin. Lisäksi tontilta aiemmin puretun asuin- ja ulkorakennusrivin paikalle siirrettiin 2000-luvun vaihteessa parituparakennus, joka oli purettu kahden korttelin päästä museon varastoon 1970-luvun lopulla.

Poliisien kulma ja limonaditehdas

Ensimmäiset rakennukset Toivon tontille on rakennettu pian kaupunginosan kaavan valmistuttua vuonna 1811. Alkuperäinen eteisestä, keittiöstä ja kamarista koostunut pieni talo on osa nykyistä Toivon näyttely-

rakennusta. Vaatimatonta pikkutaloa on sittemmin moneen kertaan jatkettu, korotettu, jatkettu ja korotettu, mikä on tyypillistä vanhoille rakennuksille. Toivon talo onkin hyvä esimerkki siitä, miten talojen palauttaminen alkuperäisasuunsa on useimmiten mahdollon, jos toki turhakin tehtävä.

Samaisessa kulmatalossa ehti olla monenlaista 5. kaupunginosalle tyypillistä liiketoimintaa. Kadulta tuleva kulmaovi muistuttaa maitokaupasta, jota Emma Aalto piti toiseen maailmansotaan saakka. Sodan jälkeen paikan peri Taipaleen parturiliike. Keskellä taloa toimi sotien välisenä aikana talolleen nykyisen nimen antanut Hedelmämehutehdas Toivo. Tontti tunnettiin pitkään ”Poliisien kulmana”, koska 1910-luvun lopulta alkaen porilaisen poliisin Karl Aallon vaimoineen omistamissa taloissa on asunut vuokralla useita hänen virkaveljiään. Pihalla piti yleistä saunaa toripoliisi Toivola vaimoineen, kunnes talvisodan aikana pihaan pudonnut pommi vaurioitti saunarakennusta. Sotien jälkeen entisen saunan tiloissa toimi Lahden autokorjaamo. 1970-luvulla rakennukset siirtyivät Porin kaupungin omistukseen, ja ne tyhjenivät viimeisistä vuokralaisista vuonna 1991.

Korsmanin talo lienee rakennettu vuonna 1874. Nykyasuunsa rakennus korotettiin ja komistettiin konemestari Konstantin Korsmanin toimesta vuonna

1896. Tontin kolmas, nykyisin verstaskäytössä oleva rakennus valmistui kahdessa osassa vuosina 1905–1907. Ulkorakennusrivi varastotiloineen, talleineen ja ulkokuuseineen on samalta ajalta.

Rakennuskulttuuritalo Toivo

Rakennuskulttuuritalo Toivon korjausneuvonnan tärkein väline on kulmataloon sijoitettu vanhojen rakennusten korjausnäyttely, jossa on jätetty näkyviin talon historiaa ja korjausvaiheita sekä esitellään eri korjausmenetelmiä, -materiaaleja ja sisustusta 1800-luvulta 1950-luvulle. Korjausnäyttelyn lisäksi Toivossa on tarjolla tietoa ja näytteitä vanhaan taloon sopivista rakennus- ja sisustustarvikkeista, niiden saatavuudesta ja käytöstä. Yleisöä palvelee myös kirjasto, johon on koottu vanhaa ja uutta rakentamiseen ja korjaamiseen liittyvää kirjallisuutta. Toivon pienen korjaustarvikemyymälän valikoimiin kuuluu esimerkiksi pellavarivettä, pinkopahvia, nupinauloja, kunnan ikkunaliimapaperia, maaleja ja pigmenttejä sekä muita tavallisissa rakennustarvikeliikkeissä harvoin tarjolla olevia mutta korjausrakentajalle tuiki tarpeellisia tarvikkeita. Myymälästä voi ostaa myös sisustustarvikkeita kuten heloja, sähkökytkimiä ja boordinauhoja.



Kulttuuriperintöopetustila Korsmanin talossa lapset pääsevät itse osallistumaan arkipuuhiin. Talo tarjoaa elämyksellisen aikamatkan entisajan porilaiskotiin, jossa kaikkiin esineisiin saa koskea. Kuva: Pentti Pere 2005, Satakunnan Museon kokoelmat.

Korsmanin talo

Korsmanin talon eteläpäädyn kahden huoneen ja keittiön suuruinen asunto on sisustettu kuvitteellisen Korsmanin perheen kodiksi. Talossa eletään vuotta 1951. Kamari on perheen hienoin huone, jota ei juuri

arkisin käytetä. Toisinaan saavat lapset siellä sentään seurata radiosta Markus-sedän lastentuntia ja äitikin voi kuunnella Lauantain toivottuja ommellessaan polkumusiinillaan. Perheen arki keskittyy keittiöön. Klapit haetaan alustasta ja vesi kaivolta, perunat ja puolukat kellarista. Kun vieraita on tulossa, puuhelalla kiehuu itse paahdettu ja jauhettu kahvi.

Korsmanin taloa käytetään kulttuuriperintöopetukseen. Talo on suunniteltu elämykselliseksi aikamatkaksi nykylasten isovanhempien lapsuuden Poriin. Opetus on räätälöity eri ikäryhmille sopivaksi, lapset pääsevät itse osallistumaan arkipuuhiin ja saavat maistaa mm. pullamossoa, isovanhempien lapsuuden herkkua.

Viitteet

- ¹ Centrum för Byggnadsvård i Gysinge. Reservdelar tull gamla hus. Handbok – Katalog 4, 1994. Sitaatin suom. Tuulikki Kiilo.
- ² Toivon suhtautumisen vanhoihin rakennuksiin kiteyttää edelleen alussa oleva sitaatti, jota käytettiin jo syksyllä 1995 kirjoitetussa artikkelissa: Kiilo, Tuulikki ja Nummelin, Liisa: Rakennuskulttuuritalo Toivo tukemaan museon antikvaarista työtä. Sarka 1995. Satakunnan Museon vuosikirja, Ylöjärvi, 1995, 58–69.

KANSALAISAKTIIVISUUS JA RAKENNETTU YMPÄRISTÖ
PORIN 5. OSAN PUUTALOJEN KOHTALO SATAKUNNAN KANSAN MIELIPIDEKIRJOITUKSISSA 2003–2006

**Mielipidekirjoittelu kansalaisaktiivisuuden
muotona**

[P]urkaessamme kaupunkikuvaan vuosikymmeniä vaikuttaneita rakennuksia ja niiden muodostamaa miljöötä menettämme samalla osan omaa historiaamme ja identiteettiämme. Puutalot antavat keskustakuvaamme juuri sitä monimuotoisuutta ja viihtyisyyttä, jota ”muukalaisetkin” ovat kaupungissamme ihastelleet.¹

Edellä oleva lainaus yhdestä maakuntalehti *Satakunnan Kansassa* vuosien 2003–2006 aikana julkaistusta mielipidekirjoituksesta kuvaa hyvin, kuinka omalla paikallaan vuosikymmeniä tai jopa vuosisatoja seisseet rakennukset ovat osa kansalaisten ”yhteistä olohuonetta”, pelikenttää, jonka mahdollisuuksiin ja rajoihin elämämme ja toimintamme on järjestynyt. Tutut maamerkit jäsentävät kokemuksiamme ympäristöstä, rakentavat merkityksiä ja muodosta-

vat turvallisen toimintaympäristön jokapäiväiselle elämälle.

Ei siis ole ihme, että keskusteluun lähiympäristön fyysisestä ulkonäöstä ja yksittäisten rakennusten oikeudesta olla olemassa ovat ottaneet osaa paitsi poliittiset päätöksentekijät ja asiantuntijat, myös suuri yleisö, tavalliset asukkaat. Kaupunkitilassa seisovat rakennukset on kannanotoissa nähty symbolisesti yhteisenä omaisuutena, jonka kohtaloon jokaisella on halutessaan sanansa sanottavana. Tämä näkökulma on ylittänyt kaikki maanomistajuuden rajat; sillä, kuka rakennuksen tai maa-alueen todellisuudessa omistaa, ei ole ollut juurikaan merkitystä. Onhan kyse lähes kollektiiviseksi ymmärretystä omaisuudestamme *yhteisessä olohuoneessa*.²

Tämän artikkelin tarkoitus on kertoa porilainen esimerkki edellä kuvatusta kollektiivisesta omistajuudesta ja näyttää, mitä tapahtui yhdessä kaupungissa muutaman vuoden aikana, kun suuri yleisö

heräsi puolustamaan uhattuna olevaa rakennuskantaa. Lähtökohta on alueellinen kaavoituspoliittinen valmistelu ja siihen liittyvä, lähinnä viranomaisten ja rakennusyrittäjien käytännön toiminta, joka synnytti voimakasta paikallista vastustusta. Juuri konfliktin tarkasteleminen on hedelmällistä, sillä sen kautta on mahdollista paljastaa ristiriidan taustalla vaikuttavien toimijoiden erilaisia arvoja, intressejä ja puhetapoja³.

Koko 2000-luvun alun ajan Porin keskustassa oli jatkunut voimakas asuntotuotanto, jonka alta joutui väistymään monia viitteitä kaupunkimiljöön historiallisesta kerroksellisuudesta. Tilalle saatiin monin paikoin tylsiä ja mielikuvituksettomia elementtitaloja, jotka ”*pilaavat suomalaisia keskustoja yksinkertaistetun talouden ja keskiluokan kuviteltujen tarpeiden ehdoilla*”⁴. Kun vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki korosti voimakkaasti paikallisdemokratian edistämistä valtakunnallisen ohjailun sijaan, paikallisten kohteiden kohtalo jäi asianosaisten kuntien viranomaisten harkittavaksi. Mikäli suojelua kaipaava kohde ei ollut valtakunnallisesti merkittävä, kunnan päättäjät eivät nähneet jotakin tiettyä kohdetta suojelun arvoiseksi, eikä suojelu ollut omistajankaan intresseissä, oli tapahtumakulun suuntaa ulkopuolisen vaikea muuttaa. Tarvittiin aktiivisten kansalaisten suoraa toimintaa.

5. osan ympärillä velloneen keskustelun sai aikaan kansalaisten tyytymättömyys, joka kanavoitui mielipidekirjoitteluun maakuntalehden sivuilla. Kirjoittamisen motiivina toimi puutalojen puolustamishalu, mutta arvostelun kohteena oli samalla poliittisten päättäjien ja viranomaisten kyvyttömyys huolehtia kaupunkilaisten elinympäristön laadusta. Kynään tarttuneiden kirjoittajien sietokyky ylittyi. Julkisuu-den avulla laajan yleisön huomio haluttiin kiinnittää vallalla oleviin epäkohtiin ohi perinteisten edustuksellisten päätöksentekoelementtien ja muiden virallisten instituutioiden⁵.

Pyrin lyhyessä artikkelissani selvittämään, missä vaiheessa julkinen keskustelu Porin 5. kaupungin-osan, Itätullin⁶, kohdalla alkoi ja millaisia muotoja se sai. Kiinnostavaa on yrittää selvittää myös, millaisia ihmisiä kirjoitusten takana on. Ketkä olivat keskustelun subjekteja ja keiden intresseistä kirjoituksissa oikeastaan oli kysymys? Entä mitä mielipidekirjoittelulla saatiin aikaan? Artikkelin tehtävä ei ole antaa tyhjentäviä vastauksia – se pystyy jo laajuutensakin asettamissa rajoissa vain pintapuolisesti valottamaan, mitä ja millaista kansalaiskeskustelua aiheen ympärillä käytiin. Asian tarkastelu vaatisi eittämättä syvempää ja kattavampaa analyysia.

Puutalot julkisuuden valokeilassa

Tarkasteluni kohteena ovat *Satakunnan Kansassa* kesäkuun 2003 ja lokakuun 2006 välisenä aikana julkaistut mielipidekirjoitukset, joissa kansalaiset esittivät omia näkemyksiään 5. osan rakennuskannan kohtalosta. Mielipidepalstalla julkaistujen kirjoitusten kokonaisvolyymi on 22 kappaletta, joista valtaosa, 17 kappaletta, julkaistiin kirjoittajan tai kirjoittajien omalla nimellä⁷. Loput kirjoittivat nimimerkkien takaa. Nimimerkit mukaan lukien kirjoituksista seitsemän oli naisen kirjoittamaa, 13 miehen. Kolmen kirjoittajan sukupuolta ei nimimerkistä voinut päätellä.

Otantaan kuuluu myös sellaisia mielipidekirjoituksia, joissa 5. osa on vain yksi kirjoituksen kohdealueista. Monissa kirjoituksissa viitataan useaan tapetilla olevaan, syystä tai toisesta kiistanalaiseen, mutta kuitenkin paikalliseen kohteeseen. Yhteinen nimittäjä monille kirjoituksille on halu suojella vanhaa rakennuskantaa, yleensä juuri puutaloja, ja nostaa niiden kohtalo julkisuuden valokeilaan. Kirjoittajien intresseissä on edistää myös 5. osan ulkopuolella olevien kohteiden säilymistä.

Palstatilasta ja kansalaisten huomiosta kilpailivat tarkasteltuna ajanjaksona muut kaavoitukseen ja rakennetun ympäristön suojeluun liittyvät prosessit Porissa⁸. ”Palstatilakilpailun” vaikutus 5. osan näky-

vyyteen ei kuitenkaan ollut välttämättä kielteinen. Uutisoinnin ja mielipidekirjoittelun vaikutus oli paremminkin kumulatiivinen; yhden kohteen saadessa julkisuutta mielipidekirjoittelu aktivoitui myös muiden rakennetun ympäristön suojeluun liittyvien hankkeiden saralla.⁹

Julkaistujen mielipidekirjoitusten lisäksi *Satakunnan Kansa* uutisoi 5. osan tilanteesta runsaasti myös itse. Lehtijuttuja julkaistiin tarkasteluajankohdana kymmeniä. Ne eivät tässä artikkelissa ole ensisijaisen huomioni kohteena, mutta ovat mielenkiintoisia tarkasteltaessa esimerkiksi uutisoinnin vaikutusta mielipidekirjoittelun volyymiin. Uutisten ja mielipidekirjoitusten välinen suhde on monisyisempi kuin ensin arvaisi. Varsinaisten mielipidekirjoitusten lisäksi aineistooni kuuluu lehdessä julkaistuja juttuja, joissa ääni on annettu tavalliselle, tässä tapauksessa 5. osassa asuvalle ihmiselle. Kyseiset jutut ovat siis lehtitoimittajan tekemiä ja uutisen muotoon puettuja, mutta sisällöltään paljolti yksittäisten ihmisten näkemyksistä ja ajatuksista koostuvia ”mielipideuutisia”.¹⁰ Näiden lisäksi kiinnostavia mielipiteitä on luettavissa uutisten yhteydessä olevista, ns. kinalojuttuina julkaistuista ”toimittajan kommenteista”. Toimittajan kommentti -osiot tuovat varsinaisen jutun aiheeseen usein mielenkiintoisen, vaihtoehdoisen ja ristiriitaisen näkökulman. Useat 5.

osaa koskevat toimittajan kommentit ovatkin hyvin kanta-aottavia.¹¹

Miksi 5. osa?

5. osan eteläosan vielä toistaiseksi voimassaoleva¹² asemakaava on peräisin vuodelta 1980. Vaikka kaavan alkuperäinen tavoite oli puukaupunginosan ominaisuuteen säilyttäminen, siihen ei kortteliin 21 kaavaillun museokorttelin ohella merkitty yhtään suojelukohdetta. Ilman asemakaavan suojelumääräyksiä on käytännössä ollut mahdotonta estää paikallisesti merkittävien rakennusten purkaminen. Yli kahdenkymmenen vuoden ajan 5. osan katukuvaan onkin ilmestynyt lukuisia uudisrakennuksia, jotka eivät sovi vanhan puukaupunginosan alkuperäiseen luonteeseen. Monen uudisrakennuksen mittakaava on liian suuri ja julkisivu tyystin muusta rakennuskannasta poikkeava. Vanhojen, perusteellista remontointia vaativien puutalojen säilyttämisen sijaan kaupunginosassa on jatkunut vanhan purkaminen uudisrakentamisen tieltä.¹³

Pitkään jatkunut, vanhalle ja paikallisesti arvokkaalle puurakennuskannalle epäsuotuisa kehitys pääsi julkisuuden valokeilaan laajassa mittakaavassa loppuvuodesta 2003. Alkuvuoden ajan puutalokeskustelun

tietä oli *Satakunnan Kansassa* pohjustanut kaksikin melko voimakkaaksi äitynyttä porilaisen rakennetun ympäristön tilaa käsitellyttä keskustelua¹⁴. Keskustelun lomassa kuultiin myös yleisesti kaavoituksen merkitystä ja kansalaisten sanavaltaa kaavoitusprosessissa käsitellettä puheenvuoroja¹⁵. Ensimmäinen varsinaisesti 5. osan tilannetta käsitellyt artikkeli ilmestyi elokuussa. Siinä käsiteltiin Isolinnankadun ja Maaherrankadun kulmaukseen rakennettavia kerrostaloja, joiden tieltä purettiin Maaherrankadun varren vanhaa rakennuskantaa. Tontin asemakaavaa oli muutettu pari vuotta aiemmin, joten esteitä purkamiselle ei ollut.¹⁶

Puutaloja puolustamaan syntyi pienimuotoinen kansanliike, jonka yksi tärkeimmistä vaikuttamisen kanavista olivat mielipidekirjoitukset paikallisessa lehdistössä – näistä tärkeimpänä maakunnallinen *Satakunnan Kansa*¹⁷. ”Kansanliikkeeseen” mobilisoitui tavallisia kansalaisia, joista monen koti sijaitsi 5. osassa tai muilla ns. kiistanalaisilla alueilla. Moni näki omin silmin omassa elinympäristössään puutalojen purkamisvimman jäljet. ”Riviporilaisten” lisäksi keskustelulle antoi kasvot moni paikallinen ympäristö- ja kulttuurielämän toimija sekä ulkopaikkakuntalainen, keskustelua sivusta seurannut henkilö. Kiista synnytti voimakkaita solidaarisuuden tunteita samalla puolella olevien puutalojen puolustajien kesken, vaikka

keskusteluun osallistuneet aktiivit eivät välttämättä tunteneetkaan toisiaan¹⁸. Palaan tarkemmin kirjoittajiin ja kirjoitusten sisältöön myöhemmin.

Kansalaiskirjoittelu ryöpsähti huippuunsa syysylä 2003 ja pysyi vireänä loppusyksyyn 2003 saakka. 5. osan asemakaavan muutostyön käynnistyttyä syysylä 2004 kirjoittelu elpyi taas hetkeksi. Loppuvuoden 2004 jälkeen mielipidekirjoituksia ja uutisia julkaistiin 5. osan puutalojen osalta vain muutamia – tilalle tuli uusia rakennettua ympäristöä ja kaavoitusta koskevia aiheita. Yleensä kansalaisaktiivisuus yhden asian ympärillä onkin aaltomaista liikettä, ja toiminta-aktiivisuus vaihtelee sykleissä. Ympäröivä asenneilmasto tai ”ajan henki” edesauttavat toiminnallisuuden pysymistä korkeana, mutta jonkinasteinen tasaantuminen on tavallista ennen pitkää.¹⁹ Näin näyttäisi olleen myös 5. osan tapauksessa; suurta innostusta herättänyt keskusteluaalto oli lopulta ”rysäksenomainen” ja loppui melko nopeasti.

Toisaalta on huomattava, että 5. osaa käsittelevän keskustelun elinkaari oli melko pitkä verrattuna moniin muihin tarkasteluajankohdan rakennettua ympäristöä koskeviin keskusteluihin. Syitä tähän on monia, eikä vähäisimpänä niistä asian nostaminen etualalle muualla julkisuudessa. *Satakunnan Kansan* julkaisi lukuisia mielipidekirjoituksia, mutta uutisoi myös itse kaupunginosan ajankohtaisesta tilanteesta

näyttävästi. Puutalojen säilyttämisen puolesta kirjoittivat lehdessä niin nimekkäät vierailevat kolumnistit kuin päätoimittajakin²⁰.

Mielipidekirjoituksia laidasta laitaan

Tarkastelemistani mielipidekirjoituksista ja uutisista suurimman osan kanta 5. kaupunginosan vanhojen puutalojen kohtaloon oli säilyttävä ja purkamistoi-
menpiteitä vastustava. Myönteisesti puutalojen suojelamiseen suhtautuvissa kirjoituksissa käytettiin monenlaisia argumentteja. Puutaloilla korostettiin olevan kaupunkikuvaa elävöittävä merkitys. Puutalojen säilyttäminen kertoisi kaupungin kunnioittavan omaa menneisyyttään ja menneiden polvien aikaansaannoksia. Puutalojen hävittäminen olisi tarpeetonta kulttuuriarvojen hävittämistä.

Puutalojen säilyttämistä perusteltiin siis melko objektiivisilla, yleisillä näkökohdilla, mutta harvinais-
ta ei ollut myöskään vedota omakohtaisiin tuntemuksiin ja subjektiivisiin näkemyksiin. Puutalokorttelit ovat todellisten ihmisten koteja ja asuinalueita, jolla on suurta tunnearvoa, kirjoituksissa muistutettiin. Muutama kirjoittaja kertoi asuvansa itse 5. osassa (tai vanhassa puutalomiljöössä muualla Porissa). Omat tunnesiteet ja vahva identifioituminen kaupungin-

osaan vaikutti eittämättä siihen, kuinka puutalojen kohtaloon suhtauduttiin. Toisaalta intohimoista suhtautumista puutaloasiaan perusteltiin myös eräänlaisella kansalaisvelvollisuudella, kuten seuraavassa kirjoituksessa:

Itseäni kiinnostaa rakennettu kaupunkimaisema ja seuraan tilannetta Porissa aktiivisesti. Yhdeksännnen polven porilaisena on velvollisuuteni seurata, mihin suuntaan kaupunki kehittyy.²¹

Yleisempää oli kuitenkin vedota ns. yleisiin kulttuuriarvoihin; talot nähtiin kulttuurihistoriallisesti arvokaina ja kaupunkikuvaa elävöittävinä kohteina. Niiden purkamisella vaikuttaisimme paitsi oman, myös tulevien sukupolvien elinympäristön ulkonäköön.

Keskustan puutalot ovat osa kaupunkimme menneisyyttä, josta valitettavan iso osa on jo hävinnyt. Tämä pieni osa porilaisista kulttuuria on syytä säilyttää jälkipolville.²²

Näkökulmasta riippuen puutalot voitiin nähdä sekä ”kauniina” että ”rumana” arkkitehtuurina. Jonkin kohteen säilyttämistä tai purkamista puolustettiin näillä käsitteillä. ”Rumuuden” lisäksi vanhat puutalot saatettiin nähdä edistyksen ja kaupungin kehityksen jarruna. Talot edustivat suojelua vastustaneille men-

neisyyttä, jolloin kaupunki ei vielä ollut niin ”kehittynyt” tai ”moderni” kuin nyt.

Samoin ihmettelen Porin pihakadun, eli Isouusikadun kaaluutta. Miksi tuollainen vanha rötiskö saa kauhistuttaa kaupunkilaisia vuodesta toiseen?²³

Eikö Poriin ole toivoa saada mitään uutta ja kaunista rintamamiestalojen tilalle. Tuleeko niitä todella ikävä?²⁴

Kielteisen kannan vanhan rakennuskannan säilyttämiseen toi julki kuitenkin vain muutama kirjoittaja. Tyypillistä näille mielipiteille oli paitsi niiden vähäinen määrä, myös heikompi tasoinen argumentaatio. Puutalojen puolustamista perusteltiin huomattavasti kestävämmiin ja monisanaisemmin kuin purkamista. Miksi näin? Varmastikaan tämä ei yksiselitteisesti merkitse, että puutalojen puolustajia olisi kaupungissa huomattavasti enemmän. Kenties oppositiossa oleminen suhteessa käynnissä olevaan kehitykseen kirvoittaa enemmän mielipiteitä asiassa kuin asiassa. Kun meneillään on omasta mielestä jotakin tarpeeksi merkittävää, seuraa toimintaa. Asian keräämä kokonaishuomio kaikissa joukkoviestimissä on myös huomionarvoinen. Kuten aikaisemmin totesin, mielipidekirjoittelun aktivoitumisen taustalla on tutkimusten mukaan usein myös asian nostaminen etualalle jul-

kisuudessa²⁵. Lisäksi kansalaisten huomio oli jo aikaisemmin kiinnittynyt rakennus- ja kaavoitusasioihin mm. Eteläranta- ja Karjaranta-tapausten yhteydessä.

Ihmiset mielipidekirjoitusten takana

Mielipidekirjoituksia kirjoittivat niin tavalliset ”riivikansalaiset” kuin asiantuntijat ja viranomaisetkin. Asiantuntijat (henkilöitä esimerkiksi ympäristönsuojelun ja kulttuurielämän eri osa-alueilta) kirjoittivat mielipiteitään sekä asiantuntijoina että yksityishenkilöinä²⁶. Mielipidekirjoitteluun osallistuneiden taustoista kiinnostavia muuttujia ovat ainakin ikä, sukupuoli, koulutus, työ, perhetausta ja asuinpaikka. Kirjoittajien ikää on lähes mahdotonta selvittää kirjoitusten perusteella, mutta eräiden tutkimusten mukaan paikalliseen toimintaan ympäristön puolesta on osallistunut aikuisiässä olevien lisäksi aktiivisesti myös senioriväestö²⁷. 5. osan tapauksen kohdalla on oletettavaa, että käynnissä oleva prosessi on koettu merkitykselliseksi juuri niiden parissa, joilla on pitkä yhteinen historia 5. osan kanssa. Identifioituminen tiettyyn kaupunginosaan kulkee ainakin jossain määrin käsi kädessä siellä vietetyn ajan kanssa²⁸.

Mielipidekirjoitusten sukupuolijakauma, kuten aikaisemmin totesin, oli kolmea ”sukupuolettomalla”

nimimerkillä kirjoitettua tekstiä lukuun ottamatta seitsemän naista ja 13 miestä. Tulos on jokseenkin yllättävä. Yleensä osallistuminen vastaavissa tapauksissa on aktiivisempaa naissukupuolella. Naisten aktiiviselle osallistumiselle on haettu syitä mm. postmoderneista arvoista, naisille ominaisesta huolenpito-orientaatiosta ja ammatillisista taustoista. On arveltu, että koska nykyisin laajojen ihmisryhmien perustarpeet ovat länsimaissa melko hyvin tyydytetyt, arvopainotukset ovat siirtyneet itsensä toteuttamiseen, elämän laatuun ja esteettisiin kysymyksiin. Näitä ns. postmoderneja arvoja näyttävät kannattavan erityisesti naiset ja koulutettu väestönosa. On myös katsottu, että toisin kuin naisten, miesten ammattiasema tukee useammin teollisuuden, työpaikkojen ja taloudellisen kasvun vaatimuksia eikä näin ole omiaan suuntaamaan miesten kiinnostusta lähiympäristöä koskeviin ajankohtaisiin, ns. pehmeisiin aiheisiin.²⁹

Kirjoitusten kokonaisvolyymi on kuitenkin sen verran pieni, että isoja johtopäätöksiä sukupuolten välisestä osallistumisesta ei voi tehdä. Sen sijaan enemmän voivat paljastaa kirjoittajien ammatillinen tausta ja yhteiskunnallinen asema. Nämä sitovat ihmisiä kulttuurisiin yhteisöihin, jotka muokkaavat jäsentensä tietoisuutta, arvoja ja asenteita. Ammattiryhmien ympäristökäsitykset eivät riipu vain niiden käytännöllisestä suhteesta ympäristöön, vaan myös

koulutuksen ja perinteisten ammattikulttuurien muokkaamasta arvomaailmasta.³⁰ Rakennusmestari ja kulttuuriperinnön alan opiskelija toivat julki oman, koulutuksen ja ammatin kautta syntyneen positionsa aiheeseen:

Olen seurannut rakennuskulttuuria oman ammattini kautta jo vuosia, ja jokainen purettu talo on aiheuttanut surun tunteen, eikä niitä olisi voitu korjata?³¹

Olen seurannut aiheeseen liittyvää julkista keskustelua kiinnostuneena, koska valmistelen parhaillaan aiheeseen liittyvää loppuyötä [...].³²

Konttisen (1999) mukaan erityisesti opiskelijoiden ja koulutetun väestön keskuudessa esiintyykin erityistä herkkyyttä osallistumiseen³³. Henkilön perhetausta näyttelee osallistumisherkkyydessä merkittävää roolia. Yhteiskuntatieteilijä Chris Rootes (1995) katsoo, että tietynlaiset arvot omaksutaan jo lapsena perheen piirissä tapahtuvassa sosialisatiossa. Perheen vaikutus suuntaa lasta myöhemmin esimerkiksi tietyille koulutusaloille ja ammatteihin.³⁴ Asuinpaikan osalta kirjoituksista voi päätellä ainakin, että mukana on sekä Porissa asuvia ihmisiä että muutama ulkopaikkakuntalainen. Jokaisella henkilöllä on jonkinlainen suhde itse alueeseen; pelkkä satunnainen vierailu



Tämä talo pelastunee viime hetkellä purkutuomiolta, sillä se on määritelty uudessa kaavassa kulttuurihistoriallisesti merkittäväksi rakennukseksi. Talo on vielä korjattavissa arvokiinteistöksi ja viihtyisäksi kodiksi. Kuva: Eeva Karhunen 2007.

kaupungissa ei riitä motivoimaan ihmistä tarttumaan kynään. Mielipidekirjoituksen laatiminen vaatii henkilökohtaisen kokemuksen asian omakoh-
taisuudesta.

Kävin viime viikonloppuna äitini kotikaupungissa Porissa. Surukseni huomasin [...], ettei Porissa vieläkään ymmärrettä kaupungin kulttuurihistorian arvoa. [...] [O]n sääli, että kaupungin keskustan harvat puutalot nähdään yhä kehityksen jarruina eikä mahdollisuutena luoda omaleimaista ja viihtyisää kaupunkikuvaa.³⁵

Puutalojen purkutöiden lisäksi edellistä kirjoittajaa, historianopettajaa ammatiltaan³⁶, harmitti muutaman muunkin kohteen kohtalo kaupungin rakennetussa ympäristössä. Kaupunkiympäristön kohtalo kiinnosti lisäksi ymmärrettävästi kaupungissa asuvia ja kaupunkiympäristössä eläviä ihmisiä. Suhosen (1994) mukaan kaupunkilaiset suhtautuvat yleensäkin ympäristökysymyksiin maaseudulla asuvia ihmisiä vakavammin. Taustalla saattaa olla maaseututaustaisten ihmisten utilitaristinen ja käytännöllinen ympäristösuhde, jolloin hyötynäkökulmat ylittävät arvope-
rustaisen suhtautumisen lähiympäristöön.³⁷ Olisikin kiinnostavaa tutkia, missä määrin rakennetun ympäristön tilaan liittyvä kansalaisaktiivisuus on ominaista juuri kaupunkilaisille.

Keskustelua kasvottomien viranomaisten kanssa?

5. osan puutaloja mielipidekirjoituksissa ja lehtijutuis-
sa puolustaneiden ihmisten usko oman toimintansa vaikutukseen oli maltillisen realistinen. Yksittäisten kansalaisten vaikutusmahdollisuudet nähtiin kokonaisuudessaan melko heikoiksi. Satakunnan Museon rakennustutkija summasi melko lohduttomalta näyttävää tilannetta mielipidepalstalla seuraavasti:

Silloin kun kiinteistön omistaja haluaa talonsa säilyttää, ei suojele yleensä ole ongelma. Toisin on silloin, kun talovanhus on jo joutunut spekulaatioiden kohteeksi ja tavoitteena on saavuttaa taloudellista voittoa maapohjalla, joka sen alle on jäänyt. [...] Silloin ei auta kuin yrittää vaikuttaa päättäjiin!³⁸

Kovin luottavaisia eivät kirjoittajat olleet päättäjien ja kaupungin viranomaisten suojelutahdon suhteen. Lehden sivuilla kysyttiin provosoivasti, millä tavalla politiikka pätevoittää rakennussuojeluun, ja epäiltiin, olivatko päättäjät joutuneet taloudellisia voittoja himoitsevien rakennusyrittäjien, ”gryndereiden”, talutushihnaan. Kaavoituksen perustana ei enää ole korkeatasoinen, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä rakennuskulttuuri, vaan lyhytnäköinen taloudellisten etujen tavoittelu, moitittiin³⁹. Aktiiviset

kaupunkilaiset haastoivat perinteisen näkemyksen päättäjien kyvystä tuottaa asukkaiden kannalta parasta ympäristöä⁴⁰.

Kritisoinnin kohde pysyi suurelta osin hiljaa, vaikka haaste osallistua keskusteluun heitettiin ilmaan useaan kertaan⁴¹. Voisikin väittää, ettei Satakunnan Kansan mielipidepalstalla käydyssä keskustelussa ollut missään vaiheessa kysymys aidosta vuoropuhelusta. Kommentit ja kysymykset jäivät niin usein vaille vastakaikua. Häikiön et al. (2002) mukaan virkamiehet ja päättäjät voivat käyttää valtaansa myös niin, että eivät lähde mukaan lehtien palstoilla käytävään keskusteluun. Toisaalta virkamiehet saavat puheeseen helpommin sanomalehdestä muunkin sivun kuin mielipidepalstan⁴². Siinä missä tavalliset ihmiset ”purnaavat” asiasta mielipidepalstalla, virkamiehen näkökulma saattaa näyttää virallisemmalta ja asiantuntevammalta, kun se on ilmaistu lehden jollakin muulla sivulla.⁴³

Vallankäyttöä tai ei, nykyisen maankäyttö- ja rakennuslain tavoitteena on ollut tuoda suunnitteluun lisää avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta. Asiantuntijoiden ja suunnittelijoiden pienestä piiristä on haluttu siirtyä kuuntelemaan myös esimerkiksi paikallisia asukkaita. Eri tarkastelun kohde on, miten tämä tavoite on kokonaisuudessaan 5. osan puutalojen kohdalla toteutunut. Kuitenkin silloinkin, kun päättäjät

eivät arvosta kansalaisten esittämiä mielipiteitä, he joutuvat ottamaan ne huomioon omaa liikkumati-laansa rajoittavana tekijänä⁴⁴. Kunnan lakisääteinen tehtävä on vastata kansalaisten elinympäristöä koskeviin aloitteisiin ja huolenaiheisiin.

Näköpiirissä suojelutahtoa vai lisää julkisuutta?

Aktiivinen osallistuminen oman lähiympäristön tilaa ja tulevaisuutta koskevaan kehityskulkuun syntyy vapaaehtoisesti ja omaehtoisesti. Vaikka osallistuminen voi olla pitkäaikaista sitoutumista jonkin tavoitteen saavuttamiseksi, se voi ilmetä myös spontaanina ja lyhytaikaisena reaktiona jonkin ongelman vastustamiseksi.⁴⁵ Näin oli myös 5. osan tapauksessa.

Olisi kuitenkin kestäväntöntä olettaa, että keskusteluun puutalojen kohtalosta olisi ottanut osaa enemmän kuin pienehkö piiri asiasta innostuneita kaupunkilaisia. Valitettavasti on todennäköistä, että isoa osaa kansalaisista ei kiinnosta kaavoituspoliittinen keskustelu julkisuudessa ja tätä kautta osallistuminen omaa elinympäristöä koskevaan suunnitteluprosessiin⁴⁶. Vaikka päätösten ja ratkaisujen vaikutukset ulottuisivat konkreettisestikin heidän elämäänsä, monet kokevat kaavoituksen osa-alueena, johon yksittäisen ihmisen on vaikea vaikuttaa. Näin siitähän

huolimatta, että kaavoitusprosessin luonne tarjoaa kaupunkilaisille ainakin periaatteessa monipuoliset vaikuttamismahdollisuudet⁴⁷. Näistä lehtikirjoittelu on vain yksi tapa.⁴⁸

Vaikka keskustelu 5. osan rakennuskannasta on tällä erää laantunut, kansalaisten kiinnostus rakennus-suojelua ja kaavoitusasioita kohtaan ei ole vähentynyt. Keskustelu on jatkunut maakuntalehdessä vilkkaana – kohteena ovat kuitenkin muut talot ja tontit⁴⁹.

5. osan puutalovanhusten säilymisen näkökulmas-ta kestävin päätös olisi asemakaavan muuttaminen suojelua tukevaksi. Kaava, jossa suojeltavaksi osoite-taan iso osa alueen vanhasta rakennuskannasta, on tätä kirjoitettaessa hyväksytty kaupunginvaltuustossa huhtikuussa 2007, mutta se on vielä valitusprosessien takia vaillo lainvoimaa. Prosessille odotetaan päätöstä toiveikkain mielin.

On vaikea arvioida, mikä lopulta oli kansalaiskes-kustelun todellinen vaikutus 5. osan puutalojen koh-taloon. Ehkä tärkeintä oli, että keskustelulle annettiin tilaa – foorumeitakin oli maakuntalehden lisäksi usei-ta⁵⁰. Prosessi on kuitenkin kesken niin kauan kuin uutta kaavaa ei ole hyväksytty. Tilanne näyttää va-loisammalta kuin lähimenneisyys. Vaikka uusi kaava on eittämättä eri tahojen välinen kompromissi, sen ansiosta osa taloista saa seisoa nykyisellä paikallaan vastaisuudessakin. Vaaditaan vain kansalaisten suoje-

lutahtoa, ”kapinahenkeä” sekä viisaita päättäjiä. Lähi-tulevaisuus näyttää, löytyykö niitä.

Viitteet

- ¹ Sinerjoki, Eeva: Puutalojen suojele enemmän kuin vaalipuheta. Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansan* 29.9.2004.
- ² Oikeustieteilijä Ari Ekroosin (1995) mukaan kuvatu-nlainen ympäristötietoisuus on yksi ns. postmodernin aikakauden tärkeimmistä tunnusmerkeistä. Sekä luonnon- että kulttuuriympäristön parantaminen, suojele ja säilyttäminen ovat läsnä lähes kaikkien elämäna-lojen keskusteluissa. Ympäristötietoisuudesta tai vaikkapa kestävästä kehityksestä on tullut läntisessä maailmassa kaikkien asia ainakin periaatteellisella tasolla ja muistut-taa tavoitteena esimerkiksi demokratiaa, oikeudenmukaisuutta tai yhdenvertaisuutta, Ekroos väittää. Ekroos, Ari: *Kauneus ja rumuus ympäristöoikeudessa. Ympäristöoikeudellinen tutkimus mai-semaa ja kaupunkikuvaa koskevasta lainsäädännöstä*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 206, Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki, 1995, 5–6.
- ³ Haverinen, Risto: Kaupunkilaisten ja ympäristöviraston koh-taaminen. *Arkielämän ympäristöpolitiikka* Toim. Ilmo Massa & Sanna Ahonen. Gaudeamus, Helsinki, 2006, 168.
- ⁴ Nykypäivän asuntoarkkitehtuuria ja muotokielen suoranaista puuttumista kritisoi vahvasti arkkitehti Kai Warttinen *Sata-kunnan Kansassa* 19.4.2003.
- ⁵ Ks. suorasta vaikuttamisesta lisää esim. Konttinen, Esa: *Ympäristökansalaisuuden kyläsepat*. Jyväskylän yliopiston yhteiskunta-tieteiden ja filosofian laitos, SoPhi, Jyväskylä, 1999, 133–134.
- ⁶ Käytän jatkossa yleisimmin käytettyä nimitystä 5. osa, vaikka kaupunginosan nimi virallisesti onkin Itätulli. Tuttavallisin nimi lienee uudempaa perua oleva Viikkari.
- ⁷ Tarkastelun kohteeksi on valittu myös kaksi tekstiviestiä, joita *Satakunnan Kansan* julkaisee mielipidekirjoitusten yhteydessä olevalla Tekstarit-palstalla. Perinteisen kirjoitetun sanan lisäk-

- si näkemyksensä voi siis lehdessä ilmaista myös kännykän välityksellä. Tarkoitus, mielipiteen ilmaisu, on sama, vaikka väline onkin eri.
- ⁸ Vuosina 2003 ja 2004 tällaisia kysymyksiä olivat erityisesti Karjarannan alueen kaavoitus asuinkäyttöön sekä Kuudennen kaupunginosan vanha rakennuskanta. Tarkasteluajankohdan loppupuolta sävyttivät puolestaan keskustelut Itsenäisyydenkadun länsipään puutalojen kohtalosta sekä Reposaaren lomamessuasuntoalueen kaavoitus.
- ⁹ Yhdysvalloissa tutkittiin 1970-luvun lopulla sitä, miten yhteiskunnallisten kysymysten televisioutisissa saama huomio vaikutti kansalaisten käsityksiin niiden tärkeydestä (mm. Zucker 1979). Ruotsalaisia tutkimuksia aiheesta on 1990-luvulta (mm. Bennulf 1991 ja Bennulf & Holmberg 1992). Kuten Yhdysvalloissa ja Ruotsissa, suomalaisissakin tutkimuksissa kansalaisten huoli ympäristöasioista on vaihdellut selvästi sen mukaan, kuinka paljon niitä on käsitelty julkisuudessa. Suhonen, Pertti: *Mediat, me ja ympäristö*. Hanki ja jää, Tampere, 1994, 174–177.
- ¹⁰ Ks. esim. Varjonen, Jukka-Pekka: Jo nykyinen kaava estänyt 5. kaupunginosan kehityksen, sekä Säästäkää Viikkari eurohouseilta. Uutinen. *Satakunnan Kansa* 23.11.2003, sekä Vuorinen, Reijo: Itälinjakadun rintamamiestalon purku. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 9.5.2006.
- ¹¹ Tällaisia Toimittajan kommentti -osioita ks. esim. Matikainen, Asta: Pätevöittääkö politiikka rakennussuojeluun? Toimittajan näkökulma. *Satakunnan Kansa* 2.10.2006 ja Matikainen, Asta: Rakennustarkastajako päättää kaupunkikuvasta? Toimittajan kommentti. *Satakunnan Kansa* 6.5.2006.
- ¹² Porin kaupunginvaltuusto hyväksyi uuden kaavan jo huhutuksessa 2007, mutta tätä artikkelia kirjoittaessani kaavaan liittyvä valitusprosessi on vielä kesken eikä sillä siten ole lain voimaa.
- ¹³ Rauhalampi, Kaisa: Itätullin eteläosan asemakaavan suunnitteluvaiheita. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007,10.
- ¹⁴ Alkuvuoden 2003 aikana *Satakunnan Kansan* sivuilla uutisoitiin ja julkaistiin lukuisia mielipidekirjoituksia toisaalta Ete-
- lärannan ravintolalautan sopivuudesta vanhan historiallisen kivi-Porin maisemakokonaisuuteen ja toisaalta Karjarannan vanhan teurastamoalueen muuttamisesta asuinkäyttöön. Ks. esim. ”Kokemäen-Jokinen” (nimim.): Jokirannan maisemat. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 12.2.2003, Ahonen, Han-namaria: Missä jokirannan estetiikkasäänöt? Artikkelin lehden Kalenteri-palstalla. *Satakunnan Kansa* 23.5.2003, Myllärniemi, Johanna: Porin Isolinnankadulle aletaan syksyllä tehdä uutta kerrostaloa. Uutinen. *Satakunnan Kansa* 12.8.2003, sekä Hak-pää, Antti ja Grönroos, Taisto: Karjarannan Kiinteistöyh-distys vastustaa maamerkin rakentamista. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 21.8.2003.
- ¹⁵ Renvall, Hannu: Maankäyttö, rakentaminen ja oikeusturva. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 31.3.2003, Soukki, Rai-mo: Kaavoitus kansalaisten käsissäkö? Mielipidekirjoitus. *Sa-takunnan Kansa* 12.5.2003 ja Mäkelä, Olavi: Elinympäristön muutos. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 14.5.2003.
- ¹⁶ Myllärniemi, Johanna: Porin Isolinnankadulle aletaan syksyllä tehdä uutta kerrostaloa. Uutinen. *Satakunnan Kansa* 12.8.2003.
- ¹⁷ *Satakunnan Kansan* lisäksi mielipidekirjoituksia julkaistiin myös pienemmissä paikallis- ja kaupunkilehdissä, mutta olen rajannut ne tämän artikkelin ulkopuolelle.
- ¹⁸ Konttinen 1999, 71.
- ¹⁹ Konttinen 1999, 65.
- ²⁰ Jokinen, Jouko (päätoimittaja): Porin säilytettävä keskustan puutalot. Pääkirjoitus. *Satakunnan Kansa* 16.9.2004, Arstila, Pirkko: Puutalot ovat Saimaan norppia. Kolumni. *Satakunnan Kansa* 19.8.2006.
- ²¹ Sinerjoki, Eeva: Puutalojen suojele enemmän kuin vaalipuheta. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 29.9.2004.
- ²² Rakennukset ovat kaupungin muisti (nimim.): Puutalossa osia ennen Porin paloa. Mielipidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 22.9.2004.
- ²³ Slummiin kyllästynyt (nimim.): Porin arkkitehtuuri. Mielipi-dekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 6.10.2003.
- ²⁴ Yks pöriäinen (nimim.): Ei otsikko, tekstiviestinä toimitettu mielipide. *Satakunnan Kansa* 7.5.2006.

- ²⁵ Suhonen 1994, 174.
- ²⁶ Näin tulkitseen asian olevan silloin, kun henkilö on tuonut näkemyksensä esiin ilman tittelä tai ammattinimikettä, mutta nimen ja eräiden muiden seikkojen perusteella tekstin pystyy tunnistamaan ko. henkilön kirjoittamaksi.
- ²⁷ Konttinen 1999, 168.
- ²⁸ 5. osan asukkaiden tulkintoja ja kokemuksia lähiympäristöstään pro gradu -tutkielmassaan tutkinut Mervi Tommila on todennut, että vanhat suvut ja asukkaat kantavat mukanaan alueen identiteettiä ja kokevat, että heidän juurensa ovat syvällä nimenomaan 5. osan mullissa. Uudemmat alueelle muuttajat eivät identifioitu alueeseen yhtä voimakkaasti. Tommila, Mervi: *Porin V kaupunginosa elettyinä maisemana. Asukkaiden tulkintoja ja kokemuksia ympäristöstä*. Pro gradu -tutkielma. Julkaisematon. Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, Pori, 2005,100–102.
- ²⁹ Konttinen 1999, 61, 107; Suhonen 1994, 160.
- ³⁰ Konttisen mukaan tällaisia ”postmaterialistisia” arvoja kannattavat ihmiset, joiden tausta on yleensä yleishumaaneja arvoja ja kriittisyyttä tähdentävillä aloilla, eivät ylenkatso taloudellista vaurautta, mutta heidän arvomaailmassaan teollisen kauden keskeiset arvot eivät ole määräävässä asemassa. Tämänkaltainen tausta on omiaan suuntaamaan ihmisiä näiden arvojen mukaiseen kansalaistoimintaan. Konttinen 1999, 164–166; Suhonen 1994, 165.
- ³¹ Rakennukset ovat kaupungin muisti (nimim.): Puutalossa osia ennen Porin paloa. Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 22.9.2004.
- ³² Karhunen, Eeva: Rakennusperinne suunnittelun peruste. Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 16.10.2006.
- ³³ Konttinen 1999, 134.
- ³⁴ Konttinen 1999, 166.
- ³⁵ Ylikahri, Ville: Miksi Pori ei arvosta historiaansa? Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 19.10.2003.
- ³⁶ Oman ammatillisen taustan esiin tuomisella useampikin kirjoittaja halusi ilmaista omaa asiantuntemustaan suhteessa rakennettuun ympäristöön ja sen historiaan. Taustalla on luultavasti oletamus, että kirjoittajan asiantuntemus lisää kirjoituksen sanoman painoarvoa.
- ³⁷ Suhonen 1994, 167.
- ³⁸ Nummelin, Liisa: Kulttuuriperintö lainsuojatonta. Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 25.10.2003.
- ³⁹ Laine, Toivo H: Ovatko puutalot kulttuurikysymys? Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 10.10.2004, Matikainen, Asta: Pätevöittäkö politiikka rakennussuojeluun? Toimittajan näkökulma. *Satakunnan Kansa* 2.10.2006 ja Matikainen, Asta: Rakennustarkastajako päättää kaupunkikuvasta? Toimittajan kommentti. *Satakunnan Kansa* 6.5.2006.
- ⁴⁰ Ilmiötä on kutsuttu myös *sivilisaatiokriittiseksi poliittisuudeksi*; arvostelun kohteena on yhteiskunnan päätöksentekijöiden kyvyttömyys huolehtia kansalaisten oman lähiympäristön laadusta. Konttinen 1999, 102; Bäcklund, Pia et al: Osallisuuden jäljillä. *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Toim. Bäcklund, Pia et al. Gaudeamus, Helsinki, 2002, 12.
- ⁴¹ Keskusteluun osallistui muutamia kaupungin viranomaisia, kuten museon rakennustutkija sekä ympäristöjohtaja. Varsinaisesti kaavoituksesta päättävät tahot pysyivät kuitenkin hiljaa. Ks. esim. Nummelin, Liisa: Keskustellaan puutaloista. Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 8.10.2003 ja Lankiniemi, Matti: Puutalojen suojelusta. Mieli-pidekirjoitus. *Satakunnan Kansa* 22.9.2004.
- ⁴² Näin kävi esimerkiksi Porin Itsenäisyydenkadun länsipään puutalojen kohdalla, kun tonttien rakennuskiellosta riitelivät niin kaupunginhallitus kuin tontin ostanut rakennusfirmakin. Ståhle, Juha: ”Ennen sosialisoivat stalinistit, nyt sen tekevät porvarit”. *Uutinen. Satakunnan Kansa* 6.10.1004.
- ⁴³ Häikiö et al. arvelevat lisäksi, että virkamiehet eivät aina oleta aktiivisten ryhmien edustavan yleistä mieli-pidettä. Häikiö et al. 2002, 19, 63–64. Ks. esim. Varjonen, Jukka-Pekka: Jo nykyinen kaava estänyt 5. kaupunginosan kehityksen, sekä Säästäkää Viikkari eurohouseilta. *Uutinen. Satakunnan Kansa* 23.11.2003.
- ⁴⁴ Suhonen 1994, 117.
- ⁴⁵ Koskiaho, Briitta: Onko osallisuus vahvaa demokratiaa? Maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta. *Osalliset ja osajat*.

Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Toim. Pia Bäcklund et al. Gaudeamus, Helsinki, 2002, 37.

- ⁴⁶ Samanlaiseen tulokseen päädyttiin jo 1960-luvulla Coventryn kaupungissa Englannissa, jossa paikallisessa kaavoitusprosessissa haluttiin siirtyä perinteisestä viranomaiskeskeisyydestä voimakkaampaan kansalaisosallistumiseen. Kaupungin kehittämistä koskevia parannusehdotuksia etsittiin todellisen kansalaisosallistumisen avulla jo ennen yhdenkään suunnitteluehdotuksen esittämistä. J. B. Cullingworthin (1970) tutkimasta tapauksesta tarkemmin Häikiö et al. 2001, 5–43.
- ⁴⁷ Kaavoitusprosessin vaiheista ja kaksisuuntaisesta tiedonkulusta viranomaisten ja kansalaisten välillä muistutti kaupunkisuunnittelujohtaja Olavi Mäkelä mielipidekirjoituksessaan Elinympäristön muutos. *Satakunnan Kansan* 14.5.2003.
- ⁴⁸ Vastamäki on lisäksi arvellut, että kansalaisen kokemus todellisista vaikutusmahdollisuuksistaan vähenee sitä mukaan kun ongelmien suuruusluokka kasvaa. Käynnissä olevan ongelman

ollessa hyvin paikallinen ihmiset aktivoituvat helpommin kuin laajemman mittakaavan ongelmien edessä. Vastamäki, Raino: Pilatuksen kyyti. *Tulevaisuuden ympäristöteot.* Toim. Antti Immonen. Dodo ry, Vaasa, 1996, 135.

- ⁴⁹ Tätä artikkelia kirjoitettaessa kansalaismielipiteitä ovat kirjoittaneet Porissa erityisesti keskustassa sijaitsevan Itsenäisyydenkadun länsipään puutalot sekä vanhan kalastajayhteisön Reposaaren kaavoittaminen loma-asuntomessukohteeksi.
- ⁵⁰ Kaavan vireille tulosta ilmoitettiin kuulutuksella sanomalehdissä ja kaupungin Internet-sivuilla, kiinteistöjen omistajille kohdistettiin kyselylomakkeita ja mielipidekyselyitä, alueella pidettiin tiedotustilaisuuksia ja kaavaehdotus oli julkisesti nähtävänä. Asian ympärillä pidettiin myös useita eri hallintokuntien välisiä viranomaisneuvotteluja. Prosessi oli siis kokonaisuudessaan avoin ja asukkaiden näkökohtia huomioiva. Rauhalahti 2007, 10–12.

”VIKKARIA KYLLÄ PITÄÄ SUOJELLA, MUTTA EI MUN TALOA.”

PORIN 5. OSAN TULEVAISUUS KIINTEISTÖNOMISTAJIEN JA -VÄLITTÄJIEN NÄKEMYSTEN VALOSSA

Porin kaupungin Itätullin eli 5. osan kaavamuutos käynnistettiin 7. lokakuuta 2004. Sen tavoitteiksi kirjattiin ”suojeltavien rakennusten osoittaminen kaavassa, uudisrakentamisen tehokkaampi ohjaus sekä yhtenäinen rakentamistehokkuus suojelusta huolimatta”. Kaavamuutoksen lähtökohtana oli Porin kaupunginhallituksen 17.11.2003 hyväksymä kaavoituskatsauksessa oleva periaate, jonka mukaan Itätullin eteläosan asemakaavamuutoksella edistetään vanhojen arvokkaiden rakennusten säilymistä ja sovitetaan uudisrakentaminen ja muut toimenpiteet alueen ominaiseen miljööseen. Kaavamuutos perustuu vuonna 2000 voimaan tulleeseen maankäyttö- ja rakennuslakiin, jonka mukaan rakentamisen ohjauksessa tulee edistää kulttuuriarvojen säilymistä. Kaavamuutoksen päätavoitteena on siis rakennussuojelun avulla toteutettava omaleimaisen puukaupungin säilyminen Porissa.²

5. osassa ei ennen nyt tehtävää kaavamuutosta ollut yksityisten omistuksessa olevia suojeltuja raken-

nuksia.³ Maanmittari Isak Tillbergin vuonna 1811 laatiman asemakaavan jälkeen Itätullin kaavaa muutettiin oleellisesti vasta vuoden 1949 rakennusjärjestyksellä. Se salli Isolinnankadun varrelle kolmi- ja kuusikerroksisten ja silloisen Aleksanterintorin eli nykyinen Sibeliuksen puiston ympärille viisikerroksisten talojen rakentamisen. Vuonna 1963 oli tarkoituksena uudistaa Porin keskustan asemakaavaa. Suunniteltuun asemakaavan muutosalueeseen kuului myös 5. osa. Asemakaavan muutoshankkeen yhteydessä päätettiin myös alueelle asetettavasta rakennuskiellosta.⁴ Se oli voimassa 17 vuotta, ja tänä aikana monet rakennuksista rapistuivat: kiinteistönomistajien keskuudessa vallitsi epävarmuus alueen tulevaisuudesta, mikä rajoitti heidän kiinnostustaan ylläpitää ja kunnostaa kiinteistöjään. Monien vaiheiden jälkeen vuonna 1980 alueen eteläosaan loppulta vahvistettiin alueen luonteen säilyttämiseen tähtäävä asemakaava. Kaavassa sallittuja olivat korkeintaan kaksikerroksiset rakennukset, joiden pintamateriaali

oli määritelty. Tässä vuoden 1980 asemakaavassa ei ollut yksityisiä suojelukohteita. Kaavan ainoat suojellut rakennukset olivat viisi rakennusta, jotka sijaitsevat museokorttelissa, ts. Rakennuskulttuuritalo TOIVON pihapiirissä ja viereisellä tontilla, jossa nykyisin toimii kuvataidepäiväkoti Viikari. Tulkinnanvaraiset määräykset ovat aiheuttaneet sen, että katukuvasta on hävinnyt alueelle tärkeitä piirteitä myös silloin, kun rakennuksia on korjattu. Kaava ei myöskään ole estänyt paikallisesti merkittävien rakennusten purkamista.⁵ Niinpä yhdeksällä tontilla vanhat rakennukset on kokonaan purettu 1980- ja 1990-luvuilla ja niiden tilalle tehty uudisrakennuksia. Sama kohtalo oli kuudella tontilla 2000-luvun alkuvuosina.⁶

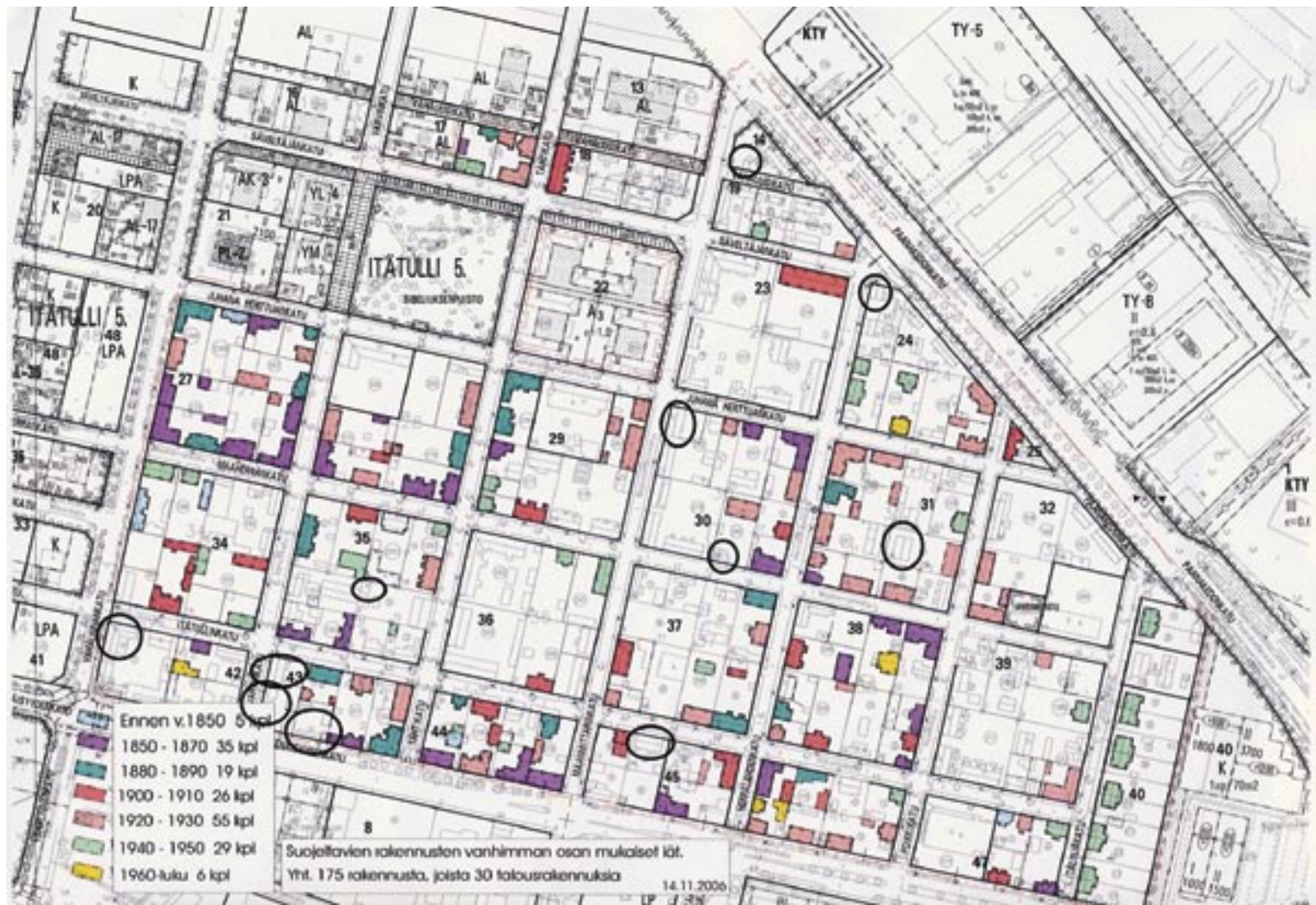
Vuoden 2000 maankäyttö- ja rakennuslaki mahdollisti kaavamuutoksen kohteena olevan alueen asukkailla ja muille asianosaisille osallistumisen asuinalueen koskevien asioiden valmisteluun. Lain mukaan kaavoitusviranomaisilla on velvollisuus järjestää kiinteistöjen omistajien kuulemistilaisuuksia ja informoida heitä kaavoituksen eri vaiheissa. Viranomaiset voivat hankkia tietoa asukkaiden käsityksistä kaavoituksen vaikutuksista asuinympäristöönsä myös esimerkiksi kyselylomakkeiden tai internetin avoimen keskustelukanavan avulla.

Itätullin asukkaita on kaavauudistukseen liittyen informoitu kuulutuksella sanomalehdissä ja kaupun-

gin Internet-sivuilla. Kiinteistönomistajia on lähestytty myös kirjeellä, jossa esiteltiin suunnitelmaa ja kehoitettiin vastaamaan liitteenä olevaan kyselylomakkeeseen. Tämän lisäksi kaavoitushankkeeseen liittyen järjestettiin useita tiedotustilaisuuksia ja kaavoitusarkkitehdin henkilökohtainen vastaanotto. Osa asukkaista onkin osallistunut melko aktiivisesti aluetta koskevaan keskusteluun. Toukokuuhun 2005 mennessä 53 kiinteistönomistajaa oli kirjannut kaavamuutoksesta omat mielipiteensä ja toiveensa.⁷

Informaation levittäminen ja vastaanottaminen kaavoitusasiassa on kuitenkin ongelmallista. Tässä tapauksessa erään probleeman tiedottamiselle muodostaa se, että osa alueen asukkaista on varsin iäkkäitä. Kaikille ei tule sanomalehtiä, internetyhteyksistä puhumattakaan. Saattaa myös olla, ettei kyselykirjeiden merkitystä tai sisältöä ymmärretä esimerkiksi näkökyvyn heikkoudesta johtuen. Näin ollen informaation perillemeno ei ole läheskään varmaa.

5. osan säilyminen omaleimaisena puukaupunginosana on siis pitkälle kiinni sen asukkaiden ja kiinteistönomistajien tahdosta toimia rakennussuojelun puolesta tai sitä vastaan. Uusi suojelevampi kaava tarkoittaa käytännössä myös sitä, että suojeluviranomaisilla on mahdollisuus puuttua yksityisten ihmisten omaisuuteen, ts. siihen, mitä he saavat tai eivät saa tehdä kiinteistöilleen. Vuonna 2007 valmistuneen



kaavan suojelumääräykset koskevat voimaan tullessaan kuitenkin vain rakennusten julkisivuja, joissa talon materiaalilla, värillä tai ikkunoilla pyritään säilyttämään puukaupunkialueen omaleimainen ilme. Myös uudisrakentamisesta on annettu tarkemmat määräykset kuin vuoden 1980 kaavassa puuttumatta kuitenkaan rakennusoikeuteen muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

Artikkelissani tarkastelen 5. kaupunginosan tulevaisuudennäkymiä ja pohdin, mikä olisi kaavaudistuksen toivottava lopputulos niin asukkaiden näkökulmasta kuin rakennusperinnön säilymisenkin kannalta. Artikkelini keskiössä ovat suunnittelun kaava-alueen kiinteistönomistajien näkemykset kaupunginosansa tulevaisuudesta. Kysyn sitä, mikä rakennusten suojeluun pyrkivässä asemakaavamuutoksessa kaivertaa kiinteistönomistajien mieltä ja mikä näin ollen muodostaa uhan omaleimaisen, puutalovaltaisen alueen säilymiselle Porin kaupungin ydinkeskustan tuntumassa. Ongelmakohdiksi tässä nousevat mm. kysymykset, jotka liittyvä kiinteistöjen

Porin 5. kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutosehdotus, suunnittelualue. Kaavakarttaan on ympyröity ne 11 rakennusta, joista suojelumerkintä poistettiin rakennusten huonokuntoisuuden takia. Kaavassa suojeltavien rakennusten ikä on määritelty rakennuksen vanhimman säilyneen osan mukaan. Porin kaupunkisuunnittelu 14.11.2006.

erilaisiin omistussuhteisiin ja siihen, että vain osa rakennuksista suojellaan.

Päälähteenäni käytän kiinteistönomistajien kaavoitusosastolle palauttamia vuoden 2004 kyselyn 53 kirjallista vastausta. Lisänä ovat 48 vastausta, jotka koskevat vuoden 2006 asemakaavaluonnosta sekä 25 muistutusta vuoden 2007 nähtävillä olleesta kaavasta. Tutkimusaineistoni olen täydentänyt Porin kaupungin tilinpäätös- ja toimintakertomuksen tilasto-osan tiedoilla sekä maistraatin väestörekisteritilastoilla. Lisäksi olen haastatellut porilaisia kiinteistönvälittäjiä. Kysyin heiltä heidän näkemyksiään rakennussuojelusta ja sen vaikutuksista 5. osan tulevaisuuteen asuntoalueena.

Suojelukohteeksi ehdotetut kiinteistöt

Asemakaavoituksen valmistelu noudattaa tarkasti maankäyttö- ja rakennuslain määräämää menettelyä. 5. kaupunginosan kaavoituksen toteutus ei ole juridinen ongelma, eivätkä alueen tonttijaon erityispiirteet – ns. osaomistustontit⁸ myöskään ole ylitsepääsemättömän este kaavoituksen toteutumiselle. Ongelmana on pikemminkin suojelevan asemakaavan myöhästymisen muutamalla vuosikymmenellä, josta syystä osa rakennuskannasta oli jo ennen kaavoitusprosessin alkua tuhoutunut tai tullut korjauskelvottomaksi.

Itätulli on Porin vanhin säilynyt puukaupunginosa ja yksi Suomen laajimmista yhtenäisistä puukaupunkialueista. Ajallista kerroksellisuutta halutaan suojella alueella, jonka rakennuskannassa on säilynyt jälkiä kaupunginosan lähes 200-vuotisen historian ajalta.⁹ Nähtävillä on taloja, jotka on rakennettu ennen 1850-lukua, rintamamiestaloja Viidenteen osaan nousi 1950-luvulla, ja erityisesti 2000-luvulla on rakennettu kerrostaloja alueen länsi- ja pohjoisosaan. Ensimmäinen kerrostalo rakennettiin Sibeliuksen puiston varteen vuonna 1942. Se erottui tuolloin rakennusmateriaaliltaan ja korkeudeltaan selkeästi alueen matalista puutaloista.

Valmisteltavana olevan asemakaavan alueella on 249 asuinrakennusta ja 130 talousrakennusta tai katoista. Suojelumerkittyjä rakennuksia niistä on hyväksymistä vaille olevassa kaavassa 175, joista 30 lukeutuu talousrakennuksiin. Suojeltaviksi ehdotettujen kiinteistöjen rakentamisen aika ilmenee taulukosta 1.

Suojelun ulkopuolelle jää 104 asuinrakennusta sekä 100 talousrakennusta – siis enemmän kuin puolet alueen koko rakennuskannasta. Mielenkiintoisen rakennusryhmän muodostavat ne 15–25 suojelumerkinnän saanutta rakennusta, jotka omistajien oman näkemyksen mukaan ovat ”korjauskelvottomia”. Esiin nouseekin kysymys, leimaavatko kyseiset rakennukset tulevaisuudessa 5. osan ”röttelöalueeksi”,

Taulukko 1:
5. osan suojelumerkittyjen rakennusten rakennusaika¹⁰

Rakennusaika	Rakennusten lukumäärä
Ennen 1850-lukua	5
1850–1870-luku	35
1880–1890-luku	19
1900–1910-luku	26
1920–1930-luku	55
1940–1950-luku	29
1960-luku ja sen jälkeen	6
Yhteensä	175 rakennusta

mikä taas ilmiönä vaarantaisi kaupungin kaavoitukselle asettamia tavoitteita.

Kiinteistöjen omistussuhteet ovat kirjavat. Varsin yleistä on, että rakennuksen omistajat omistavat tontista osuuden, joka on määritelty jakoluvulla. Tämä osaomistustontti-järjestelmä on tyypillistä juuri Porin Itätullin alueelle. Kiinteistöjen omistajat voidaan jakaa neljään ryhmään sen mukaan, millainen omistussuhde heillä on taloonsa. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu noin kolmannes kiinteistön omistajista. He ovat saaneet talonsa tai talo-osuutensa perinnön kautta. Monet heistä ovat vuokranneet kiinteistönsä ja asuvat itse muualla. Toisen ryhmän muodostavat

sijoittajat, joiden omistuksessa on useita huoneistoja käsittäviä vuokratrakennuksia. Kaksi kolmannelta rakennuksista on asujan tai jakamattoman kuolinpesän hallinnoimia. He muodostavat kolmannen ryhmän. Neljäntenä talonmistajien ryhmänä ovat henkilöt, jotka ovat ostaneet itselleen tarkoituksellisesti kiinteistön 5. osasta ja asuvat itse talossaan. Usein he ovat muuttaneet Poriin joltain muulta paikkakunnalta.

Tätä taustaa vasten on ilmeistä, että suhtautuminen suojelevampaan kaavaan ja 5. osan tulevaisuuteen on hyvin erilaista yhtäältä niillä kiinteistönomistajilla, jotka ovat perineet talonsa tai ostaneet sen sijoitustarkoituksessa, ja toisaalta niillä, joilla talo osto on harkittu päätös esimerkiksi alueen omaleimaisuuden takia. Heidän joukossaan on myös monia, joille asuminen vanhassa talossa Porin historiallisessa keskustassa on jo arvo sinänsä.

Vanhusten asuinalueeksiko?

5. osan tulevaisuutta voidaan tarkastella myös asukasmäärän ja asukkaiden ikärakenteen kautta. Tilastoa tarkasteltaessa on syytä huomioda, että se kattaa koko Itätullin kaupunginosan, eikä vain kaavamutoksen alaista aluetta. **Taulukosta 2** ilmenee, että Itätullin asukasmäärä on vähentynyt aikajaksolla 1972–2006

kaikkiaan 1269 hengellä. Voimakkainta vähenemisen on ollut vuosina 1972–1979, jolloin väestötappio oli lähes 1000 asukasta. Ilmeisesti suuri osa heistä on muuttanut 1970-luvulla Poriin rakennettuihin uusiin lähiöihin, Sampolaan ja Pormestarinluotoon. Niihin muutti erityisesti työiässä olleita perheitä, joita kiehtoivat kerrostalojen ajanmukaiset ja modernit asunnot.

Vuoden 1979 jälkeen muuttovirta Itätullista heikenee niin, että aikajaksolla 1996–2006 alueen asukastappio oli enää 77 henkeä. Merkille pantavaa on, että yli 75-vuotiaiden eläkeläisten määrä on noussut erityisesti viimeisenä kymmenenä vuotena 235 henkilöllä, samaan aikaan kun kouluikäisten lasten määrä

Taulukko 2:
Itätullin kaupunginosan asukkaiden ikärakenne eräinä esimerkkivuosina 1972–2006¹¹

Ikä	1972	1979	1996	2006
0–6	319	200	128	83
7–14	293	179	143	100
15–19	255	162	111	85
20–29	750	495	375	387
30–54	950	803	774	567
55–64	484	294	238	373
65–74	333	293	264	275
75–	97	107	256	342
yht.	3481	2533	2289	2212

on vähentynyt. Vanhusten määrän nousu selittyi sillä, että alueelle on 1990-luvulta alkaen rakennettu viisi vanhusten palveluasuntoa, joissa on 182 asuntoa ja asukkaita 209.¹² Tämä näkyy myös 5. osan katukuvassa, mikä äkkiseltään antaa käsityksen ”vanhusten kaupunginosasta”. Alle kouluikäisten vähenemiseen on ainakin yhtenä syynä perhekoon pieneneminen sitten 1970-luvun, mutta myös se, että monet lapsiperheet ovat rakentaneet itselleen uuden omakotitalon Porin lähistölle. Pieniä asuntoja on yhdistetty suuremmiksi siten, että asumisneliöt henkilöä kohden ovat jatkuvasti nousseet. Seurauksena on, että taloissa, joissa vielä 1970-luvulla asui ehkä kolme perhettä, asuu nykyisin enää yksi perhe tai vain yksi henkilö. Myös tämä on vaikuttanut asukkaiden vähenemiseen.

Suurimman asukasryhmän muodostavat tarkastelevalajalla 30–54-vuotiaat työikäiset henkilöt. Varsinkin 55–64-vuotiaiden kiinnostus asua ”Viikkarissa” on kasvanut 2000-luvulla. Työikäisten joukossa on niitä, jotka tarkoituksellisesti ovat halunneet hankkia talon tai talo-osuuden juuri 5. osasta. Ilmeisesti myös Porin yliopistokeskuksen fyysisellä läheisyydellä ja Poriin muualta muuttaneilla opiskelijoilla ja henkilökunnalla on ollut positiivinen vaikutus 5. osan asukaskehitykseen erityisesti 2000-luvulla. Alueella asuukin nykyisin paljon opiskelijoita ja akateemisesti koulutettuja henkilöitä.

Mielipiteitä suojelun puolesta ja sitä vastaan

Porin kaupungin syksyllä 2004 toteuttamaan kirjalliseen mielipidekyselyyn vastasi siis 53 kiinteistönomistajaa, joiden talo sijaitsi suunnittelualueella.¹³ Seuraavassa on esitetty lomakkeen kysymykset ja poimittu niistä useimmin toistuvat vastaukset.

1. Minkälaisia rakentamissuunnitelmia tai toiveita teillä on tontillenne tai lähikortteleihin?

Suojelua, rakennusten kunnostusta ja lähialueiden säilymistä puutalovaltaisina puolusti 17 vastaajaa kirjoittamalla mm. seuraavaan tapaan:

”Ei enää yhtään purkulupaa.” *”Ehdottomasti suojeltava.”*
”Korjausrakentamista mieluummin kuin kerrostaloja.” *”Tontteja ei saa rakentaa liian täyteen, jotta puutarhamaisuus säilyy.”* *”Toivon epäsiistien rakennusten kunnostamista.”*

Joukossa oli myös henkilö, jonka mukaan *”harmaan tylsää betonirakennelmaa on keskusta täynnä. Puutaloalueet tuovat ydinkeskustan ympärille tarpeellista värikkyyttä, lämpöä ja viihtyisyyttä.”*

Vastaajissa oli saman verran myös henkilöitä, jotka esittivät toiveenaan purkaa vanha rakennus ja ra-

Poria ennen hallinneet puutalot näyttävät kutistuvan pikkuruisiksi ja häpeilevän vaatimattomuuttaan, kun niiden viereen rakennetaan aivan eri mittakaavaa edustava kerrostalo. Kuva: Eeva Karhunen 2006.



ΚΑΘΑΡΑ Ο

Σούζο Νάβου

ΚΑΘΑΡΑ Ο



ΚΑΘΑΡΑ Ο

kentaa tontille uudisrakennus. Ehkä suorasukaisin kommentti purkamisen puolestapuhujien joukossa oli sillä, joka toivoi että *”rakennukset on purettava, ja kaavanmukaiset talot tilalle ja myyntiin!”*

2. Asemakaavalla määrätään korttelin käytötarkoitus. Aiemmin 5. osassa oli useita kauppajoja ja erilaisia työpajoja. Mitä muita toimintoja 5. osan kortteleissa voisi nykyisin olla asumisen lisäksi? Haluaisitteko 5. osaan palveluja?

Koska 5. osa sijaitsee kaupungin keskustassa, ovat kaupat ja muut palvelut siellä asuville kävelymatkan päässä. Siksi 18 vastaajaa oli sitä mieltä että *”Asuminen riittää.”* *”Palvelut ovat jo nyt lähellä.”* Jotkut kaipasivat kuitenkin *”pieniä verstaiteja ja työpajoja”*, jollaisia siellä on ollut vanhastaan. Yleisenä toiveena 14 vastaajalla oli, että Viidennessä osassa pitäisi olla *”jotakin pientä, voisi olla esim. kioski”*. Tällä on viitattu ilmeisesti Sibeliuksen puiston kioskirakennukseen, joka on vielä monella muistissa kesäisenä karamellien ja limonadin ostopaikkana.

3. Nykyisessä asemakaavassa on Sibeliuksen puisto sekä pienet puistikot kortteleissa 37 ja 32. Onko 5. osan puistoihin liittyviä toiveita tai muita ajatuksia?

Nykyisiin 5. osan viheralueisiin oli tyytyväisiä 24 kiinteistönomistajaa ilmaisemalla että *”[n]ykyiset riittävät”*, mutta että *”puistikot on pidettävä kunnossa”*. Lisäksi kahdeksan vastaajaa vaati, että *”häiriköt olisi*

hädettävä puistoista”. Tällä he tarkoittavat ilmeisesti Sibeliuksen puistoa, jossa joskus viikonloppuisin metelöi nuorisoa.

4. Mitä häiriötekijöitä tai turvallisuuteen liittyviä ongelmia 5. osassa on?

Tässä kysymyksessä liikenteen koki ongelmaksi kymmenen vastaajaa ja epäsosiaalisen toiminnan – mitä sillä milloinkin tarkoitettiinkaan – peräti 20 henkilöä. Vain seitsemän vastaajista kertoi, ettei lähellä ole ollut ongelmia, vaan että *”[a]lue on siistiytynyt ja rauhallista asua”*.

5. Mitä huomioita teillä on alueen liikenteestä ja pysäköinnistä?

Alueen läpi kulkeva liikenne ja pysäköinti näyttivät olevan yksi ongelmallisimpia asioita viidesosalaisille, sillä ne mainittiin lähes kaikissa vastauksissa. Vain viisi vastaajaa ilmoitti, etteivät he ole kokeneet alueen liikennettä ja pysäköintiä ongelmana.

6. Mielipiteenne 5. osan rakennuskannan ominaispiirteiden suojelemisesta?

Suhtautuminen rakennuskannan ominaispiirteiden suojelemiseen oli valtaosin myönteistä. Peräti 30 vastaajaa suhtautui eri sanankääntein suopeasti rakennussuojeluun, kuten:

”Ehdottomasti tiukemmat rakentamismääräykset uudisrakentamiselle ja sille mitä rakennuksia saa/tulee kunnostaa. Läh-

tökohdaksi olemassa oleva talo, sen lähtökohdat ja yksityiskohdat, alueen perinteinen rakennuskanta, väritys ja materiaalit. Huomio pitää kiinnittää myös piharakennuksiin.”

”Vanhat rakennukset pitäisi säilyttää ja kunnostaa.” ”Hyvä että suojellaan.”

”Uudet rakennukset pitäisi suunnitella perinteitä kunnioittaen.”

”5. osassa on ehdottomasti suojeltava mitä vielä pelastettavissa on. Tilanne on nyt huono, kun jokainen saa tehdä mitä haluaa.”

”Kokonaisia korttelikokonaisuuksia pitää säilyttää yhtenäisinä.”

Vain seitsemän henkilöä oli sitä mieltä, etteivät puutalot kuulu Porin keskustaan, kuten ”[v]astustan suojelua” tai ”ei järkeä säilyttää puutaloja keskustassa”.

7. Mielipiteenne 5. osassa viime vuosina toteutetuista uudisrakennuksista. Huomioita uusista asuinrakennuksista ja piharakennuksista?

Viidennen osan uudisrakennusten ulkonäköön oltiin varsin tyytyväisiä. 21 vastaajaa oli sitä mieltä että siinä oli ”onnistuttu suhteellisen hyvin” ja että ne olivat ”Ok. Kunhan sopivat ympäristöön”. Asiasta esitettiin myös kritiikkiä, joskin kriittiset mielipiteet olivat vastuksissa vähemmistönä (16 vastaajaa). Heidän mielestään uudisrakennukset ovat ”[l]iian suuria, holvikaa-

rakenteet talojen edustoilla ovat hirveitä, eivätkä kerrostalot sovi Viikkariin”.

8. Estävätkö tonttine omistussuhteet toteuttamasta joitakin rakentamiseen liittyviä tavoitteitanne?

”Eivät,” vastasi 23 vastaajista kun taas vain kahden mielestä tontin omistussuhteet estivät heidän omia rakentamiseen liittyviä tavoitteitaan.

9. Muita mielipiteitä kaavoitushankkeesta sekä osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta?

Tässä kysymyksessä 10 vastusti suojelua eri sanakääntein. ”Turhaa vouhotusta. Nykyinen kaava riittää, paitsi Vähälinnankadulla, missä saisi olla 3–4 kerroksisia taloja.” Vastaajista viisi oli ehdottomasti suojelevamman kaavamuutoksen kannalla kirjoittaen: ”Nyt on viime hetket käsillä tehdä tiukempi kaava.” Varsinaiseen kuulemismenettelyyn otti kantaa vain kuusi vastaajaa. Heidän mielestään on ”[h]yvä, kun kysytään” ja asioiden edistyessä toivottiin ”uusia asukastilaisuuksia”.

Vaikka kaavamuutoksesta voi antaa lausuntoja ja valittaa kuka tahansa kuntalainen, kyselyyn vastasivat siis vain kiinteistönomistajat. Tämä on tavallaan ymmärrettävää, koska kaava koskee ensisijaisesti talon omistajia, joiden kaavan hyväksymisen jälkeen on noudatettava talonsa julkisivua koskevia määräyksiä. Vastaajat suhtautuivat suojeluun positiivisesti, kun kysymyksessä oli koko alueen suojelu, mutta

suojelun kohdistuessa omaan kiinteistöön asenne muuttui. Monien mielestä suojelun pitäisi perustua vapaaehtoisuuteen.¹⁴ Periaatteena oli ajatus jonka mukaan ”*Viikkaria on kyllä suojeltava, mutta ei minun taloani*”.

Suojelua myös vastustettiin. Päälimmäiset syyt siihen olivat taloudellisia ja tietämättömyys suojelukaavan vaikutuksista. Taloudellisissa syissä korostui ajatus vanhan purkamisesta ja uuden rakentamisesta, sillä ”*[h]aluan rakentaa mahdollisesti myöhemmin uuden talon, nykyisen talon kunto on huono ja siinä on hometta*”. Toinen vastaaja vastusti suojelua jo pelkästä periaatteesta ja valitti rakennusoikeuden vähäisyyttä tontillaan. Yleisenä käsityksenä oli se, että talosta saisi paremman hinnan, jos talo purettaisiin ja tontti myytäisiin rakennusurakoitsijalle. Ajatuksena oli myös, että ”*suojelu rajoittaa rakennusoikeutta ja pienentää tontin arvoa*”. Tällaisia ajatuksia oli erityisesti niillä kiinteistönomistajilla, jotka omistivat talon 5. osassa, mutta eivät itse asuneet siellä. Heillä korostui toive saada talosta mahdollisimman suuri taloudellinen hyöty. Talo 5. osassa oli heille pelkkä kaupankäynnin kohde. Joissakin vastauksissa vedottiin myös rakennuksen korkeisiin korjauskustannuksiin ja siihen, että ”*[v]anhan korjaaminen tulee kalliimmaksi kuin uuden rakentaminen*”. Perusteluina käytettiin myös rahantarvetta muuhun kuin korjausrakentamiseen,

kuten ”*ei rahaa remonteihin ja pitäisi lapset kunnolla kasvattaa*.”

Tietämättömyys suojelukaavan vaikutuksista tuli esiin useissa vastauksissa. Pelättiin, ettei suojeltuun taloon saa enää tehdä mitään muutoksia, ei muuttaa huonejärjestystä tai rakentaa täyskellaria. Monista informaatiotilaisuuksista huolimatta tieto rakennus-suojelun todellisista rajoitteista kiinteistönomistajalle näytti olevan edelleen varsin vajavaista.

Nyt valmisteilla olevasta asemakaavasta on ollut kolme kertaa mahdollisuus antaa kirjallinen tai suullinen lausunto. Suunnittelualan asukkailla kohdistetun mielipidekyselyn jälkeen kaavaluonnoksen valmistelu jatkui ja asemakaavaluonnos oli Porin kaupungin asemakaavaosastolla nähtävillä 14.9.–2.10.2006. Määräaikana mielipiteensä ilmoitti 48 osallista: 20 heistä oli valmis hyväksymään kaavan, vastustavia näkemyksiä oli 17. Loput 11 esittivät huomautuksen joistakin karttamerkinnoista tai virheistä.¹⁵ Kaavaluonnoksesta saadun palautteen jälkeen tehtiin suunnitelmaan tarkennuksia ja suoritettiin inventoinnin uudelleenarviointia osassa kiinteistöjä. Nämä lisätarkastukset johtivat 11 kiinteistön osalta suojelumerkinnän poistoon. Perusteena oli yleensä rakennusten huono kunto.

Asemakaavaehdotus oli nähtävillä 15.12.2006 ja 15.1.2007 välisenä aikana. Tuona aikana kirjallisen

muistutuksen kaavasta teki 25 kiinteistönomistajaa. Muistutukset kohdistuivat kahteenkymmeneen eri tonttiin. Vastaajista 23 halusi poistaa suojelumerkin­nän rakennuksesta, seitsemän halusi lisää raken­nusoikeutta, kuusi vastusti ehdottomasti rakennus­oikeuden lisäämistä ja kolmetoista rakennusoikeuden sijoittumista tontillaan.¹⁶

Kiinteistövälittäjien näkemys Viikkarin tulevaisuudesta

Koska tavoitteenani on luoda tulevaisuudenvisio Porin 5. osalle, halusin keskusteluun mukaan asiantun­tijoi­ta, joilla ei ollut omia henkilökohtaisia intressejä asemakaavamuutoksen suhteen. Asiantuntijaryhmäk­si valitsin sattumanvaraisesti Porin puhelinluettelosta yhdeksän Porissa toimivaa kiinteistönvälittäjää, jotka suostuivat puhelinhaastatteluun. Haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta toimineet kiinteistövälittäjinä 10–30 vuotta.

Kysyessäni haastateltavilta, milloin viimeksi hei­dän edustamansa kiinteistövälitysliike on välittänyt puutaloa tai talo-osuutta 5. osasta, oli vastaukse­na ”*vuosi tai pari sitten*”. Asuntojen kysyntää alueella välittäjät pitivät hyvänä ja varsinkin hyväkuntoisille hirsirunkoisille taloille oli ostaja aina olemassa. Suo-

jeltujen kohteiden myynnistä ei monellakaan ollut henkilökohtaista kokemusta. Suojelukysymykseen oli törmätty vain Natura-alueilla olevien kiinteistöjen yhteydessä sekä ns. Kivi-Porissa, Reposaaressa ja Vanhassa Raumassa. Pääsääntöisesti suojelua ei pidetty ongelmana, sillä ostajat olivat kiinnostuneita myytävänä olevasta kohteesta myös sen suojeluarvon takia. Kysymykseen suojelun vaikutuksesta Viidennen kau­punginosan kiinteistöjen hintaan olivat vastaajat yksi­mielisiä. Hintaan vaikuttivat kohteen kunto ja ympä­ristö, missä rakennus sijaitsee. Kiinteistönvälittäjien mukaan suojelun hintoja nostavan vaikutuksen arveltiin näkyvän vuosien kuluttua. Hinnan nousun edel­lytyksenä oli kuitenkin koko alueen rakennuskannan kohentuminen. Kohteen myytävyyteen suojelun us­kottiin vaikuttavan myönteisesti, koska suojelukaavan uskottiin vahvistavan ostajan luottamusta siihen, ettei naapuriin ykskaks ilmesty kerrostaloa. Yleisesti suo­jelevan kaavan arveltiin kasvattavan ”Viikkarin” suo­siota, etenkin jos alueen yleisilme kohentuu.

5. kaupunginosan vahvuudet ja tulevaisuuden uhat

Rappio. Uudessa asemakaavassa vain osa rakennuk­sista on saanut suojelumerkinnän. Vuoden 2006 kaa-

valuonnoksessa oli 11 suojeltua rakennusta enemmän kuin lopullisessa kaavassa. Syynä olivat kiinteistönomistajien valitukset, jotka johtivat suojelumerkinän poistamiseen rakennusten huonon kunnan perusteella. Kaikkiin valituksiin ei kuitenkaan suostuttu. On mielenkiintoista seurata, mitä tämä kiinteistönomistajaryhmä tekee rakennuksilleen. Antavatko he kiinteistönsä tarkoituksellisesti rapistua purkukuntoon? Vuokratuottoa hakeva sijoittaja tuskin on halukas sijoittamaan kalliisiin remonteihin, koska korjauskustannuksia tuskin saisi katettua vuokratuotoilla. Myös asukkaiden ikääntyminen vähentää kiinteistöjen omatoimista huoltoa ja kunnostusta. Syynä kunnostustöiden laiminlyömiseen voi olla myös ikäihmisten huono taloudellinen asema. Mitä tapahtuu näille rakennuksille? Ovatko ne tuomittuja rapistumaan ja hävitettäväksi, vai voivatko suojelusta vastaavat tahot vaikuttaa rakennusten säilymiseen?

Ylirakentaminen. Vireillä oleva kaava mahdollistaa pääsääntöisesti uudisrakentamisen pihoihin. Vastauksissa monet kiinteistön omistajat kaavailivat ”jotain” rakentamista ja ovat huolissaan vähäisestä rakennusoikeudesta. Mikäli rakentamistoiveet toteutetaan, voi seurauksena olla perinteisten pihojen häviäminen ja ylirakentaminen. Tämä vaikuttaisi ratkaisevasti 5. osan yleisilmeeseen, joskaan lisärakentaminen pihoilta ei kaikissa tapauksissa muuta

katunäkymää. Asemakaavamuutoksessa hyväksytään kattoikkunoiden rakentaminen pihan puolelle, eli rakennuksen ullakkokerros voidaan ottaa myös asumiskäyttöön kiinteistönomistajan niin halutessa. Jo nyt autojen pysäköintiä kadunvarsille pidettiin ongelmallisena. Mikäli pihat rakennetaan täyteen, lisääntyy kadun varrelle pysäköinti entisestään. Tämä saattaa vaikuttaa negatiivisesti liikenteeseen, ja myös katujen talvihuolto vaikeutuu entisestään.

Arvostettu ja haluttu asuntoalue. Asemakaavamuutoksella halutaan turvata ajallisen kerroksellisuuden ja perinteisen puutaloilmeen säilyminen uudisrakentamisesta huolimatta. Edellä mainitulla konseptilla uskotaan alueesta muodostuvan arvostettu ja haluttu asuntoalue. Tähän vaihtoehtoon kuuluu myös huonokuntoisten rakennusten purkaminen ja mahdollisimman ripeä uudisrakentaminen kaavan sanelemien määräysten mukaan. Asiaan liittyvä peruskysymys kuitenkin on: mistä rahat? Entä jos omistajalla ei ole taloudellisia mahdollisuuksia rakentaa uutta eikä korjata vanhaa, mutta hän haluaa kuitenkin edelleen asua talossaan? ”Ongelmana” ovat myös useita pieniä asuntoja käsittävät talot. Porin kaupunkisuunnittelun toteuttamaan, suunnittelualueen asukkaille kohdistettuun mielipidetiedusteluun vastanneiden henkilöiden mukaan sosiaaliset ongelmat keskittyvät monesti juuri niihin. Kyseisiä taloja on

hankittu sijoitusmielessä, ja niitä pidetään yllä maksimivuokratuottojen saamiseksi. Koska kyseessä on liiketoiminta, kunnostukseen ei käytetä rahaa enempää kuin on aivan välttämätöntä. Tästä seurauksena on rakennuksen rapistuminen ja mahdollisesti kierre, jossa ”vuokralaisten taso laskee”, koska huonokuntoinen puutaloasunto on vähävaraiselle vuokralaiselle huokein ja joskus lähes ainoa mahdollinen asumisvaihtoehto. Jotta 5. osan kaavoituksen tavoitteet toteutuisivat ja näkyisivät myös katukuvassa, olisi ongelmaan löydettävä ratkaisu. Eräs vaihtoehto olisi muuttaa rakennuksen luonnetta yhdistämällä huoneistoja isommiksi asunnoiksi.

Kaupunkisuunnittelun toteuttaman mielipidekyselyn vastauksissa tuotiin selvästi esiin suojelun oletettu taloudellinen rasite. Tämä johtuu osin väärinkäsityksestä ja tietämättömyydestä, sillä hoitavathan asukkaat nytkin rakennuksiaan taloudellisten mahdollisuuksiensa ja kiinnostuksensa mukaan. Yhtenä mahdollisuutena tässä voisi olla valtakunnallinen päätös suojeltujen talojen omistajien verovähennysoikeudesta, joka koskee suojelun edellyttämien toimenpiteiden aiheuttamia kustannuksia. Taloudellinen etu lisäisi varmasti kiinteistönomistajien halukkuutta talojensa saneeraukseen, jolloin kaavauudistuksen tavoitteet tältä osin toteutuisivat. Tällainen käytäntö on vallalla esimerkiksi Saksassa, missä suojellun ta-

lon saneerauksesta koituvat kustannukset ovat vähennyskelpoisia tuloverotuksessa¹⁷. Saatujen kokemusten mukaan tämä on johtanut halukkuuteen hankkia itselle nimenomaisesti suojelumerkinnän saanut rakennus.¹⁸ Verovähennysoikeudesta on käyty keskustelua Suomessakin valtioneuvoston rakennusperintöstrategiassa.¹⁹ Taloudellinen etu lisäisi varmasti myös Suomessa kiinteistönomistajien halukkuutta suojeltujen talojen ostoon ja niiden saneeraukseen, jolloin kaavauudistuksen tavoitteet myös Porissa tältä osin toteutuisivat.

”Viikkarin” tulevaisuus?

Porin kaupungin 5. kaupunginosan säilyminen on suojelevasta kaavasta huolimatta epävarmaa. Suojelu kohdistuu vain kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin rakennuksiin, ei 1960–2000-luvuilla rakennettuihin taloihin, joita alueella on huomattava määrä. Suojelluistakin rakennuksista osa on omistajan mielestä korjauskelvottomia. Mahdollista on, että niiden rapistuminen jatkuu vielä vuosia. Kiinteistövälijien näkemys 5. osan arvostuksen noususta edellytti alueen kokonaisvaltaista siistiytymistä. Kyselyihin vastanneiden kiinteistönomistajien mukaan tätä ei kuitenkaan lähitulevaisuudessa ole tapahtumassa il-

man ulkopuolista taloudellista tukea. Jos taloudellista ratkaisua korjausrakentamiseen ei löydy, jatkunee elämä Porin kaupungin 5. osassa ilman isoja muutoksia vielä pitkään. Muutoksia toki tapahtuu yksittäisten tonttien uudisrakentamisen osalta. Toinen merkittävä muutostekijä voi olla muualta alueelle muuttavien kiinnostus ostaa ja kunnostaa itselleen suojeltu talo. Saksasta ja Vanhasta Raumasta saatujen kokemusten mukaan nämä henkilöt ovat usein ympäristötietoisia henkilöitä, joilla on sekä henkisiä että taloudellisia resursseja vanhan korjaamiseen.²⁰

Vanhon rakennuksen kohtalon ratkaisevat yksityisten henkilöiden intressit suojeltujen rakennusten säilyttämisen puolesta. Niiden säilyminen kuitenkin vaatii taloudellisten uhrausten ohella myös tietoa ja ymmärrystä rakennetun kulttuuriperinnön merkityksestä ihmisen hyvinvoinnille.

Viitteet

- ¹ Porin kaupunginhallitus (Porin KH) 4.12.2006, § 1379.
- ² Rauhalampi, Kaisa: Itätullin eteläosan asemakaavan suunnitteluvaiheita. Itätullin kaupunginosayhdistyksen vuosijulkaisu Viikkari 2007, 10.
- ³ Ennen uutta kaavaehdotusta ainoat suojellut rakennukset sijoituivat kaupungin omistamaan nk. museokortteliin, jonne piti

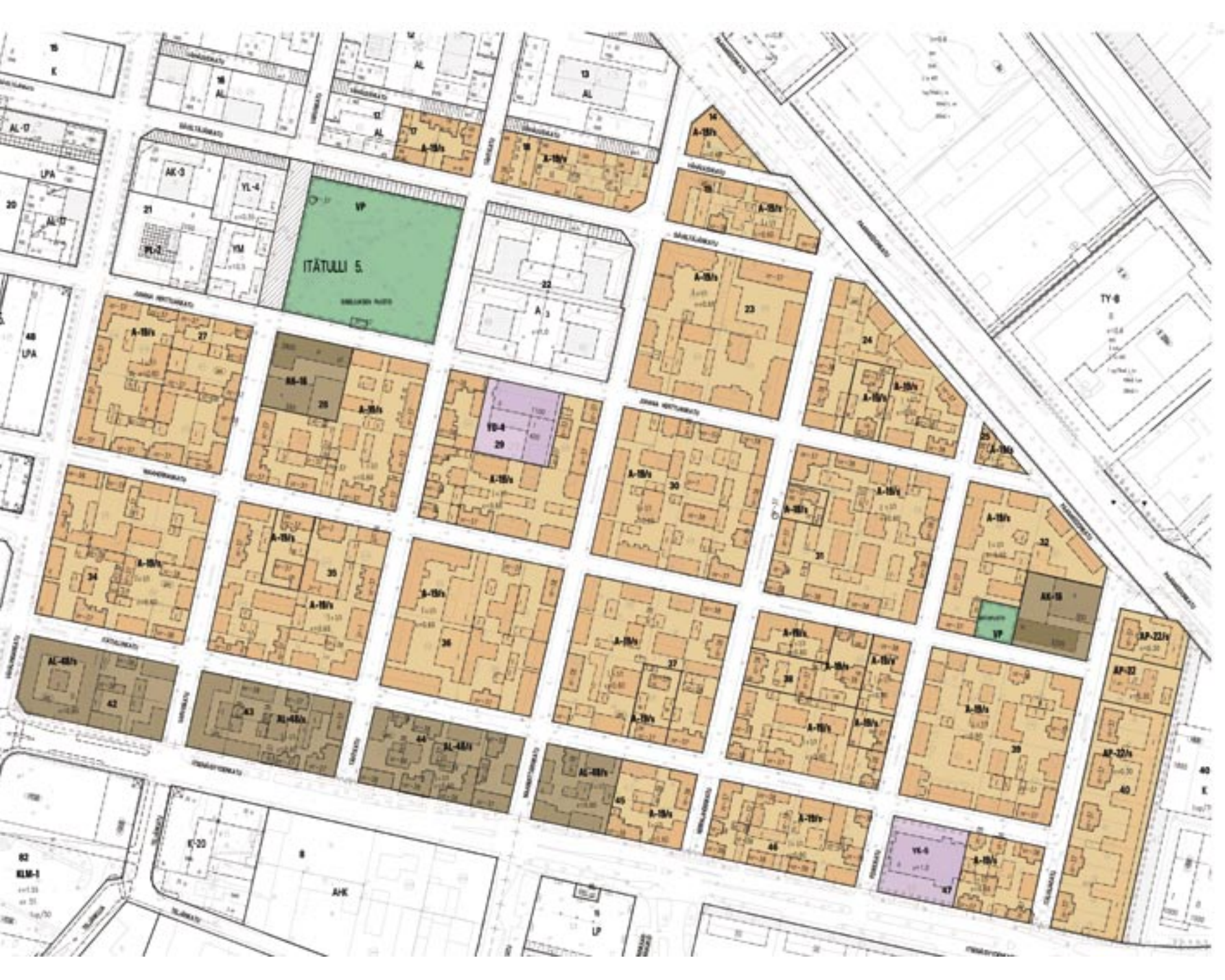
- kaavan vahvistamisen aikoihin tehdyn kaupunginvaltuuston juhlapäätöksen mukaisesti sijoittaa mm. museotoimintoja. Tällä hetkellä näissä rakennuksissa toimii Satakunnan Museoon kuuluva Rakennuskulttuuritalo Toivo sekä päiväkotit Viikari. Nummelin, Liisa: Puukaupunkialueen kaavoitus 2000-luvulla. Porin 5. kaupunginosan työläs asemakaavaprosessi.
- ⁴ Porin kaupunginvaltuusto 1963. Kaupunkisuunnittelupäällikkö Olavi Mäkelä 12.6.2007.
 - ⁵ Rauhalampi 2007, 10.
 - ⁶ Itätullin (5.) kaupunginosan muutoksen 6091456 selostus. Porin kaupunkisuunnittelu, 17.11.2006.
 - ⁷ Rauhalampi 2007, 10–11.
 - ⁸ 5. kaupunginosassa ovat yleisiä ns. osaomistustontit. Ne ovat tontteja, joilla sijaitsee useita taloja jotka sijoittuvat tontilla siten että tontin jakaminen omistajien kesken ei ole ollut mahdollista tai toivottavaa.
 - ⁹ Rauhalampi 2007, 12.
 - ¹⁰ Porin kaupunkisuunnittelu 17.11.2006.
 - ¹¹ Porin tilastollinen vuosikirja 1972 ja 1979, väestörekisteritilastot vuosilta 1996 ja 2006.
 - ¹² Porin vanhustenkotiyhdistys, SAKIPA Oy, 13.6.2007.
 - ¹³ Asemakaavamuutosta koskeva kysely 28.10.2004, 53 vastausta.
 - ¹⁴ Rauhalampi 2007, 11.
 - ¹⁵ Mielipidetiedustelu asemakaavaluonnoksesta 7.9.2006, 48 vastausta.
 - ¹⁶ Asemakaavan nähtävilläoloaikana jätetyt muistutukset, 25 kpl.
 - ¹⁷ Einkommensteuergesetz (EStG), §§ 71, 10f, 10g, 11b.
 - ¹⁸ Ks. tämän julkaisun artikkeli Perintötila suojelukohteena.
 - ¹⁹ Rakennusperintöstrategia. Valtioneuvoston päätös 13.6.2001. Osaamista, vastuuta ja voimavaroja. Vantaa, 2001.
 - ²⁰ Ks. lähemmin tämän julkaisun artikkelit Perintötila suojelukohteena ja Koti maailmanperintökohteessa.

PUUKAUPUNKIALUEEN KAAVOITUS 2000-LUVULLA PORIN 5. KAUPUNGINOSAN TYÖLÄS ASEMAKAAVAPROSESSI

Porin 5. kaupunginosan vaiheet ovat tyypilliset suomalaisessa puukaupungissa: synty 1800-luvun alussa, puutalokortteleiden kukoistus aina 1950-luvulle asti. 1960- ja 70-lukujen totaalisen hävityksen uhka keskustan laajenemispaineissa, talojen rapistuminen ja vanhojen asukkaiden vähittäinen pako alueelta. 1980-luvun alussa myöhään tullut eteläosan mittakaavallinen säilyttämispäätös – ei suojelu, pohjoisosan osoittaminen tehokkaalle kerrostalorakentamiselle ja länsilaidan liittäminen kaavallisesti ydinkeskustaan. Uusi asemakaava vuonna 1980 ei pysäyttänyt rapistumista, purkamista ja asukkaiden vaihtumista. Rakennusliikkeet ostivat edelleen tontteja myös eteläosasta ja rakensivat verkkaisesti pienkerrostaloja. Silti eteläosan puukaupunkiluonne säilyi. Suojelukaavoitukseen rohjettiin ryhtyä vasta 2000-luvun puolivälissä. Porin 5. kaupunginosan eteläosan uusi asemakaava, jossa huomattava osa säilyneistä rakennuksista suojeltiin, hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa huhtikuussa 2007.

Puukaupunkien kaavoitus Suomessa

Suomalaisten puukaupunkien toisen maailmansodan jälkeisen ajan kaavallinen historia on enimmäkseen surullista luettavaa. Lähes kaikista suurista tai keski-suurista kaupungeista laajat yhtenäiset puukaupunkialueet ja etenkin kaupunkien keskustat on purettu viimeistään 1970-luvulla. Suojelu, joka koettiin muusoimiseksi ja kehityksen pysäyttämiseksi, on kohdistunut vain yksittäisiin rakennuksiin tai pieniin fragmentaarisiin kokonaisuuksiin. Kerrostalokaavojen laatiminen ja vanhan kaupunkirakenteen purkamisen sai yleensä edetä kenenkään puuttumatta. Merkittävä virstanpylväs matkalla puukaupunkialueiden arvostukseen ja säilyttämispyrkimyksiin oli aivan 1970-luvun alussa toteutettu laaja Pohjoismaainen puukaupunki -projekti, jossa mm. kartoitettiin mukana olleiden maiden kaikkien puukaupunkien sen hetkinen tilanne. Ensimmäiset merkittävämät ra-



kennussuojelukiistat ajoittuvat Suomessa vasta 1970-luvun lopulle. Välineitä asioihin puuttumiseen ei oikeastaan edes ollut.¹ Ensimmäinen rakennussuojelulaki, joka tähtäsi lähinnä yksittäisten monumenttien suojelemiseen, on vuodelta 1964. Sen korvasi uusi, edelleen voimassa oleva rakennussuojelulaki vuonna 1985. Samaan aikaan uusittiin myös rakennuslaki rakennussuojelun osalta. Vasta vuoden 1985 uusi rakennussuojelulainsäädäntö loi pohjan laajempien, tavanomaisiksi katsottavien vanhojen kaupunkialueiden suojelulle ja mahdollisti muutakin kuin yksittäisten, arvokkaiksi tunnustettujen rakennusmonumenttien suojelun.² Rakennuskannan uusimiseen tähtäävien kaavojen toteutuminen kuitenkin jatkuu jossain määrin edelleen.

Yksityisille kaupunkilaisille oman asuinympäristön purkamista perusteltiin paranevilla asumisolosuhteilla. Yhteisöllisyyden, inhimillisen mittakaavan ja vihreiden pihojen sijaan tarjottiin juokseva vesi, WC, keskuslämmitys ja suurempi asumisväljyys. Tämä myös tehoi. Ihmiset muuttivat mielellään

Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutosehdotus, joka oli nähtävillä vuodenvaihteessa 2006–2007. Kaavassa pääosa alueen rakennuksista suojeltiin. Kaavakartta: Porin kaupunki/kaupunkisuunnittelu 17.11.2006, kaavatunnus 609 1456, suunnittelija Kaisa Rauhalampi.

keskustojen vetoisiksi ja ahtaiksi koetuista puutaloasunnoista kaupunkien liepeille rakennettuihin uusiin lähiöihin.³ Sodan kauhut ja puutteen kokeneen sukupolven näkemykset muovautuivat hyvin uudistushenkisiksi. Muutoksen katsottiin olevan edistystä ja elämän uusissa puitteissa paljon aiempaa parempaa. Tämä maailmankuva on pitkään hallinnut säilyneillä puukaupunkialueilla asuneiden vanhempien ihmisten ajattelua. Osa on syystä tai toisesta kokenut vain jääneensä esikaupunkialueiden sijasta keskustan puutaloasuntoon. Asumismuodon valintaa ei useinkaan ole tehty tietoisesti.

Porin 5. kaupunginosa

5. kaupunginosa, joka sai vasta 1950-luvulla sijaintiinsa viittaavan nimen Itätulli, on tällä hetkellä yksi Suomen laajimmista yhtenäisistä puutalokaupunginosista. Se on sekä asemakaavaltaan että myös rakennuskannaltaan Porin vanhin kaupunginosa. Kaupunki oli palanut kahdeksannen kerran vuonna 1801. Jälleenrakennusprosessi laajensi Poria itään päin keisari Aleksanteri I:n vuonna 1811 lahjoittamille kaupungin itäpuolisille maille, jonne syntyi tuolloin 'uudeksi kaupungiksi' nimitetty Porin viides kaupunginosa. Yhdeksännessä kaupunkipalossa vuonna 1852 "uusi kaupunki" säästy

lähes kokonaan tulelta keskustan tuhoutuessa. Lääninarkkitehti C. T. Chiewitzin palon jälkeen laatima asemakaava uusi keskustan kaupunginosien rakenteen, mutta säilytti tulen tuhoilta säästyneen ”uuden kaupungin” eli 5. kaupunginosan ennallaan.⁴

5. kaupunginosa sai elää rauhassa elämäänsä keskustan kupeessa aina 1950-luvulle asti. Alue oli selvästi laitakaupunkia, jossa asui enimmäkseen vaatimatonta väkeä. Rakennuskanta oli ja on edelleenkin vaatimatonta edustaen selvästi kansanrakentamista, vaikka osa taloista on suuria kooltaan. Yhtään arkkitehdin suunnittelemaa rakennusta alueella ei ollut ennen Heikinlinnana tunnetun kerrostalon valmistamista toisen maailmansodan alussa. Koulutettujen rakennusmestareiden piirtämiä taloja on myös vähän.⁵ 5. kaupunginosassa oli omat palvelunsa: kaupat, saunat, ajurit, leipomot, makkaratehtaat, kirvesmiehet ja kattotervarit. Lisäksi siellä oli monia pieniä tehtaita, verstaita, karjanomistajia ja mm. puutarha. Alue oli arvostettu ja sillä oli vahva ominaislaatunsa.⁶

Rakenteen uusimisesta mittakaavalliseen suojeluun: 5. kaupunginosan kaavoitus 1960–1980-luvuilla

Viidennen kaupunginosan kohtaloksi oli aikanaan koitua keskustan läheisyys ja kaupungin kasvun luo-

mat keskustan laajentumispaineet. Jo 1950-luvulla alkoi spekulointi alueen tulevaisuudesta. ”Häviämään tuomittua idylliä”, ”Porin Viides osa – katoava kaupunginosa” ja ”Vanha ei voi muuta kuin väistyä uuden tieltä – Viidennen osan kohtalo ratkeaa 1970-luvulla” ennakoivat sanomalehdet kaupunginosan tulevaisuutta⁷. Vuonna 1963 kaupunginvaltuusto teki päätöksen 5. kaupunginosan asemakaavan muuttamisesta. Tavoitteena oli alueen täydellinen uudistaminen ydinkeskustan laajentumisalueena. Kaavaratkaisua lähdettiin hakemaan kilpailun kautta. Kaavan laatimisen ajaksi alue määrättiin rakennuskieltoon, joka kaavaprosessin pitkittymisen vuoksi kesti lähes 20 vuotta. Suunnittelukilpailun voittaneet arkkitehdit laativat kaavaluonnoksen, joka valmistui vuonna 1968. Kaavaprosessi ei kuitenkaan koskaan edennyt tältä pohjalta vahvistamiseen asti. Suhtautuminen puukaupunkialueisiin ehti muuttua eikä sisäasiainministeriö enää 1970-luvun lopulla vahvistanut kilpailun pohjalta laadittua asemakaavaa. Sen jälkeen kun 5. kaupunginosasta 1960-luvun alussa oli alettu puhua katoavana puukaupunkina, monet alueen vanhoista asukkaista olivat muuttaneet muualle. Jotkut myivät tonttiosuuksiaan rakennusliikkeille, jotkut taas ottivat vuokralaisia lopullista ratkaisua odotellessaan.⁸

Kaavoitus aloitettiin monien vaiheiden jälkeen alusta ja saatiin päätökseen kolmessa vaiheessa vasta



vuosina 1980, 1983 ja 1986 kestätyään yli 20 vuotta. 1980-luvun kaavoissa 5. kaupunginosa jaettiin kolmeen osaan. Alueen pohjoisreuna osoitettiin kerrostalorakentamiselle tehokkuudella 1.0. Iso- ja Vähälinnakatuojen välinen korttelinauha liitettiin ydinkeskustaan suurella rakentamistehokkuudella. Mittakaavallisesti säilytettäväksi jätettiin vain alueen eteläinen puolisko, runsaat 20 suurta korttelia, jossa rakentamistehokkuudeksi määriteltiin 0.6, lukuun ottamatta viittä Vähälinnankatuun rajautuvaa tonttia, jossa sallittiin sama tehokkuus (1.0) kuin alueen poh-

Vuonna 1983 vahvistetussa asemakaavassa 5. kaupunginosa pohjoislaite osoitettiin tehokkaalle kerrostalorakentamiselle. Kaava on suurelta osin toteutunut. Isouusikatu kesäkuussa 2007. Kuva: Liisa Nummelin.

joisosassa. Tavoitteena oli alueen luonteen, ei niinkään yksittäisten rakennusten säilyminen. Oletuksena oli, että alueen luonne sitoutuu enemmänkin mittakaavaan ja korttelirakenteeseen kuin olemassa oleviin tavanomaisina pidettyihin rakennuksiin. Ainoat suojellut rakennukset sijoittuivat kaupungin omistamaan

nk. museokortteliin, jonne piti kaavan vahvistamisen aikoihin tehdyn kaupunginvaltuuston juhlapäätöksen mukaisesti sijoittaa mm. museotoimintoja. Tällä hetkellä näissä rakennuksissa toimii Satakunnan Museoon kuuluva Rakennuskulttuuritalo Toivo sekä päiväkotiviikari.⁹

Runsaat 20 vuotta myöhemmin kaupunginosan pohjois- ja länsiosien kerrostaloasemakaavat alkavat olla toteutuneet. Pohjoisosasta, jossa korttelit ovat eteläosaa pienemmät ja kadut kapeampia, on tullut ahdas, lähiömäinen asuinkerrostaloalue. Lähiöstä alue poikkeaa vain ruutukaavan osalta. Kerrostalojen väliin on jäänyt joitakin puutaloja, joista Ruhtinaan-kadun varren kuuden tontin kokonaisuus suojeltiin omalla asemakaavan muutoksellaan asukkaiden aloitteesta kesällä 2006. Länsilaidan lähes kaikille tonteille on rakennettu 6- ja 7-kerroksisia liike- ja toimistorakennuksia, joiden takana 5. kaupunginosan puolella avautuvat autojen parkoitusalueet. Säilytettävää aluetta rajaavasta Vähälinnankadusta on näin tullut epäviihtyisä ja läpikulkuliikenteelle varattu rajavyöhyke keskustan ja jäljelle jäävän 5. kaupunginosan välille.

Itätullin eteläpuolen asemakaava oli aikanaan kompromissi, ratkaisu, joka oli erilaisten odotusten ristipaineissa mahdollista tehdä. Kaavalta ei vuosikymmeniä jatkuneen epätietoisuuden jälkeen voitu odottaa ihmeitä. Se ei voinut ratkaista kaikkia pitkän



Vuonna 1980 hyväksytyn, alueen luonteen säilyttämiseen tähdänneen asemakaavan mukaisesti rakennettuja pienkerrostaloja 5. kaupunginosan eteläpuolella, Maanmittarinkadun varrella kesällä 2007. Kuva: Liisa Nummelin.

epätietoisuuden aikana syntyneitä ongelmia. Kovin moni asia ei muuttunutkaan uuden asemakaavan myötä. Jotkut myivät tonttiosuoksiaan edelleenkin rakennusliikkeille tai pitkittivät ratkaisua odotelles-

saan vuokralaisia. Hankalat maanomistusolot ovat muiden syiden ohessa hidastaneet niin rakentamista, purkamista kuin rakennusten kunnostamistakin 5. kaupunginosassa. Vain harva omistaa tonttinsa yksin, sillä omistus jakautuu monen omistajan tontti- ja talo-osuuksiin. Päätöksiin on usein vaikea saavuttaa vaadittavaa kaikkien osakkaiden yksimielisyyttä.

Aika ajoi 5. kaupunginosan eteläpuolen asemakaavan ohi varsin nopeasti. Säilyneiden puukaupunkialueiden yleinen arvostus alkoi nousta jo 1980-luvun aikana. Mittakaavallinen suojelu oli hengeltään edellisen vuosikymmenen ratkaisu. Rakennussuojelussa alkoi uusi aika, kun uusi rakennussuojelulainsäädäntö astui voimaan vuonna 1985. Sen jälkeen yksittäisten arvoteknisten ohella myös laajojen, yhtenäisten alueiden suojeluun tarjoutuivat paremmat edellytykset. Erityisyyden ja ainutlaatuisuuden ohella myös tyypillisuus kelpasi suojelun perusteeksi. Vähitellen myös 5. osaan alkoi muuttua ihmisiä, jotka halusivat asua nimenomaan puukaupunkialueella. Taloja alettiin korjata. Kaavan mahdollistamia pienkerrostaloja rakennettiin, mutta ei oletetussa laajuudessa. Suojelun puuttuminen alettiin nähdä ongelmana. Purkamisen kohdistui huonokuntoisten rakennusten ohella myös käyttökelpoiseen rakennuskantaan. Korjaustoiminnalle ja täydennysrakentamiselle kaivattiin ajanmukaista ohjausta.

Rakennusten suojelu uuden kaavoituksen lähtökohtana: Viidennen kaupunginosan kaavoitus 2000-luvulla

Lähtötilanne. 2000-luvun 5. kaupunginosa (Vähälinnakadun itäpuolinen alue) ei ole turistien kansoittama pittoreski idylli. Sen sijaan aluetta voisi luonnehtia arkiseksi ja vähän rujoksi. Viikkarin rakennuskanta edustaa kansanrakentamista sen olemassaolon kaikilta vuosikymmeniltä. Alueen vahvuuksia ovat vanhoille kaupungeille ominainen umpikorttelirakenne sekä rakennuskannan kerroksisuus ja monimuotoisuus. Säilyneen alueen läntisintä reunaa rasittaa keskustan läheisyys. Kauppojen aukioloaikoina katujen varret ovat liikekeskustan parkkialuetta. Läpiajoliikenne saartaa 5. kaupunginosaa sen kaikilta reunoilta: Vähälinnankadulta, Paanakedonkadulta ja Itsenäisyydenkadulta. Läpiajolle varattu Maanmittarinkatu jakaa kaupunginosan pohjois–etelä-suunnassa kahtia. Alueella ei ole enää yhtään päivittäistavaraliikettä ja kahvilakin on vain vanhusten avopalvelukeskuksessa. Suojelun ja korjausrakentamisen ohjauksen puuttuessa alueen rakennuskanta on läpikäynyt kaikki mahdolliset täydennys- ja korjausrakentamisen muodit. Monet rakennukset ovat jääneet tyhjilleen ja vaille käyttöä ja käyttämättömyyttään rapistuneet. Rapistumista ja hylkäämistä on tapahtunut myös välinpitämättömien

ja virheellisten korjausten tuloksena. Alueen väestö on ikääntynyt. Asukkaista lähes puolet on yli 55-vuotiaita. Lapsia on vähän. Tietynlainen pysähtyneisyys on pitkään leimannut kaupunginosaa.¹⁰

Silti, ja osittain myös pysähtyneisyydestä johtuen, 5. kaupunginosa on mahdollisuuksien alue. Se on vieläkin yksi Suomen laajimmista yhtenäisistä puukaupunkialueista. Rakennusten joukossa on edelleenkin todellisia helmiä. Porin 5. osaa ei rasita monille rannikon pikkukaupungeille ominainen kermakakkumaisuus. Kaikkea ei ole vielä puunattu ja sievistetty turisteja varten. Arkisuus ja kansanomaisuus ovat myös vahvuuksia, joiden soisi säilyvän. Viides osa on porilaisten oma kaupunginosa. Alueen säilynyt rakennuskanta ja korttelirakenne tarjoavat kaupunginosalle edellytykset kehittyä ainutlaatuisiksi ja arvostetuksi asuinpaikaksi, mikä prosessi ilmiselvästi on jo käynnistynyt. Vehreät puutalokorttelit ovat jo vuosia houkutteleet tietoisia asukkaita. Viidenteen kaupunginosaan on muuttanut ihmisiä, jotka pitävät keskustan puutaloasumista tavoiteltavana ja jotka haluavat osallistua ympäristönsä kehittämiseen. ”Uudisasukkaat” suhtautuvat yleensä suojeluun myönteisesti.

Lähtökohtana suojelu – yhteistyötä maakuntamuseon kanssa

Porin kaupunginvaltuusto päätti syksyllä 2004 Itätullin eteläpuolen asemakaavan uusimisesta. Osallistumis- ja arviointisuunnitelma valmistui syyskuun lopulla. Siihen kirjattiin seuraavat lähtötiedot: ”Kaavamuutosalueella on kaksi korkeampaa kerrostaloa (molemmat rakennettu 1970-luvulla). 1980- ja 90-luvuilla rakennuskanta on uusiutunut kokonaan 11 tontilla ja 2000-luvulla 5 tontilla. Tästä huolimatta puutalokaupunginosan mittakaava ja luonne on säilynyt monessa korttelissa, vaikka rakennuskanta on osittain uusiutunut.”¹¹ Asemakaavan muutoksen lähtökohta oli ympäristön luonteen säilyttäminen. Tavoitteena oli ”luoda asemakaavalla edellytykset omaisemaisen puukaupunginosan säilymiselle”, mihin tavoitteeseen pyritään ”suojelemalla asemakaavalla 5. osan tärkeät rakennukset ja rakennuskannan muodostamat kokonaisuudet”¹².

Porin kaupunginvaltuusto hyväksyi 5. kaupungin osan eteläpuolen asemakaavan muutoksen 23.4.2007. Vaativa kaavaprosessi kesti kaikkiaan vajaa kolme vuotta. Kaavan laatimisesta vastasi Porin kaupungin kaavoitusosastolla arkkitehti Kaisa Rauhalampi. Työtä ohjasi kaupunkisuunnittelupäällikkö Olavi Mäkelä. Koska kyseessä oli erittäin pienipiirteinen ja

maakunnallisesti merkittäväksi luokiteltu puukaupunkialue¹³, oli Satakunnan Museo tiiviisti mukana työssä. Lähtöajatuksena oli, että kaavamääräykset tulee räätälöidä tonttikohtaisesti. Syksyn 2004 aikana kaavoitusarkkitehti ja museon rakennustutkija kiersivät kaikki alueen tontit rakennusten säilyneisyyden arvioimiseksi. Sisällä rakennuksissa ei käyty.

Kaavoitettavalla alueella on kaikkiaan n. 130 tonttia. Osa tonteista on hyvin pieniä, osa taas alkuperäisen asemakaavan mukaisesti neljänneskorttelin kokoisia. Yli 70 tontilla rakennuskanta oli kartoituksen mukaan joko säilynyt alkuperäisenä tai rakennuksissa oli tehty vain vähäisiä muutoksia. 1970-luvulta lähtien uudisrakennettuja tontteja on runsaat 20. Tyhjiillään (vanhat rakennukset purettu aiemmin) alueella oli kaavaprosessin alkaessa 5 tonttia. Niistä pääosa kuitenkin rakennettiin kaavatyön aikana vuonna 1980 vahvistetun asemakaavan perusteella. Myös muilla tonteilla tapahtui uudisrakentamista ja valitettavasti myös purkamista niin ikään vanhan kaavan ohjaamana. Viranomaiset eivät halunneet määrätä kaavamuutoksen alaista aluetta koko kaavaprosessin aikana maankäyttö- ja rakennuslain mahdollistamaan rakennuskieltoon. Rakennuskiellosta oli sen pitkittymisen vuoksi saatu edellisen kaavaprosessin aikana huonoja kokemuksia. Rakennuskiellon puuttuminen haittasi kuitenkin kaavoitusta ja aiheutti kaavatyön aikana

paljon ongelmia, ristiriitoja ja suojelluksi ajateltujen rakennusten purkamista.

Kaavoittajan ja museon kesken käytiin kaavaratkaisusta ja sen perusteista jatkuvaa vuoropuhelua. Ennen luonnosvaiheen nähtäville panoa rakennustutkija kommentoi kaavamääräyksiä ja kävi kaavaratkaisun läpi tontti tontilta jättäen yksityiskohtaisen palautteensa kirjallisena mutta epävirallisesti. Lähinnä suojelukohteiden valintaa, kerroskorkeuksia, rakennusoikeuden sijoittelua ja kaavamääräyksiä koskeva palaute huomioitiin ennen kaavan nähtäville panoa. Näin voitiin välttää yksi lausuntokerta. Ainoan lausuntonsa kaavaratkaisusta museo antoi vasta ehdotusvaiheessa.

Suojelun perustana selvitykset

Satakunnan Museo on noin 15 vuoden ajan inventoinut rakennuskantaa Porin kaupungin alueella. Viides kaupunginosa on ollut kohdealueena 2000-luvulla. Kaupunginosan inventointi ei kuitenkaan ollut kaavamuutoksen alkaessa valmis, joten työ päätettiin saattaa loppuun konsulttityönä. Kaupunginhallitus päätti rakennuskulttuuriselvityksen tilaamisesta 14.2.2005. Konsultiksi valittiin arkkitehtitoimisto Eija Teivas Nokialta. Työstä vastasivat arkkitehti Eija Teivas ja HuK Minna Halonen. Työ alkoi 15.3. ja val-

mistui sopimuksen mukaisesti syksyllä. Inventointiin sisältyivät sekä kohdekohtaiset toimenpidesuositukset että arvotusehdotus. Erikseen sovittuna lisätyönä sama toimisto laati suositukset ja arvottamisen myös aiemmin inventoiduissa kortteleissa. Inventoijat olivat erittäin kokeneita ja työn jälki sen mukaisesti laadukasta.¹⁴

Merkittävä osa 5. kaupunginosan asemakaava-prosessissa hyödynnettyä selvitystyötä tehtiin Turun yliopiston maisemantutkimuksen oppiaineen opinäytetöinä. FM Mervi Tommila tarkasteli lokakuussa 2005 valmistuneessa pro gradu -tutkielmassaan haastatteluaineiston pohjalta asukkaiden ja viranomaisten tulkintoja ja kokemuksia 5. kaupunginosan ympäristöstä. Fil. yo. Samuli Saarinen puolestaan kävi läpi kaupunginosan viimeisimmäksi 1940- ja 50-luvuilla rakentuneen korttelin 40 rakennusvaiheita ja kaupunkikuvallista merkitystä vuonna 2005 valmistuneessa proseminarityössä. Molemmat osoittautuivat erittäin hyödylliseksi ja käyttökelpoiseksi kaavoituksen tausta-aineistoksi.¹⁵

Inventoinnin pohjalta päädyttiin suojeluratkaisuun, joka myös toteutui. Pääsääntöisesti kaikki kohtuullisesti säilyneet, ennen 1970-lukua rakennetut rakennukset suojeltiin. Tavoitteena oli alueen kerroksellisuuden säilyttäminen arvottamatta mitään aikakautta toista korkeammalle. Korjausrakentamisen oh-

jauksessa ei myöskään tavoitella alkuperäisyyttä, vaan yksittäisten rakennustenkin kohdalla kerroksellisuus saa näkyä. Käytettyjä suojelumerkintöjä on kaksi: **sr-37**-merkinnällä on osoitettu autenttisenä säilyneet rakennukset ja **sr-38**-merkinnällä taas muutoksia kokeneet kohteet. Jälkimmäiseen merkintään liittyy suositus korjaus- ja muutostöiden yhteydessä korjata rakennusta ”eheyttäen”, ei kuitenkaan palauttaen.

Viranomaisyhteistyö

Asemakaavan muutostyön aikana pidettiin kolme viranomaisneuvottelua, joissa kaavaratkaisun perusteita pohdittiin lähinnä Lounais-Suomen ympäristökeskuksen, Satakunnan Museon ja kaavoittajien kesken. Yhdessä neuvottelussa oli mukana myös rakennustarkastaja sekä ympäristöjohtaja. Koska kyseessä oli merkittävä puukaupunkialue, kaavahanketta käsiteltiin useita kertoja myös Satakunnan kulttuuriympäristötyöryhmässä, joka on Lounais-Suomen ympäristökeskuksen asettama alueellinen, kulttuuriympäristön hoidon kysymyksiä käsittelevä viranomaistyöryhmä. Ensimmäisessä viranomaisneuvottelussa keskityttiin erityisesti selvitysten tarpeeseen ja kaavatyön tavoitteisiin. Loppuvaiheessa eniten keskustelua herättivät kaavan kohtuullisuuskysymykset, mikä näkyi myös

viranomaisten kaavaehdotuksesta antamissa lausunnoissa. Viranomaiset katsoivat, että suojeltavalla alueella rakennusoikeus tonteilla tulisi räätälöidä tontikohtaisesti olevan rakennuskannan ehdoilla. Kaavoittaja taas näki tämän ratkaisutavan asettavan kiinteistönomistajat eriarvoiseen asemaan. Kaavoittajan näkemyksen pohjalta rakennusoikeus osoitettiin läpi koko kaavoitettavan alueen samalla tehokkuusluvulla (0.6). Tehokkuuden mukaiset rakennusalat myös merkittiin tonteille. Suojeltavien rakennusten valinta, joka tapahtui rakennusinventoinnin suositusten pohjalta, ei niinkään aiheuttanut keskustelua.¹⁶

Asukkaiden osallistuminen

Rakennettua aluetta kaavoitettaessa työn onnistumisen perusedellytys on tiivis yhteistyö asukkaiden ja kiinteistönomistajien kanssa. 5. kaupunginosassa ensimmäinen yleisötilaisuus pidettiin 28.10.2004 vaiheessa, jossa kaavan lähtötietoja vasta kerättiin. Paikalla olleille noin 70 henkilölle kerrottiin tilaisuudessa, että kaavatyön yksi keskeinen lähtökohta on rakennuskannan suojelu ja korjausrakentamisen aiempaa tehokkaampi ohjaus. Ilmapiiri tilaisuudessa oli jakautunut. Oli selvästi havaittavissa suojelulle myönteisten ja vastaavasti suojelua vastustavien leirit. Väliin

jäi joukko ihmisiä, joiden oli vaikea muodostaa kantansa. Keskustelu oli vilkasta. Toinen yleisötilaisuus järjestettiin 21.9.2006, kun kaava oli luonnosvaiheessa. Yleisömenestys vastasi suunnilleen ensimmäistä tilaisuutta. Ilmapiiri oli kuitenkin selvästi muuttunut. Monet entisistä suojelun vastustajista ja epä tietoisista olivat tyytyneet suojeluun. Jotkut heistä jopa kokivat suojelun turvaavan tulevaisuutensa ja kohentavan kiinteistöjen arvoa. Jotkut taas olivat ainoastaan kokeneet suojelun väistämättömäksi.

Kahden virallisen yleisötilaisuuden ohella etenkin kaavoitusarkkitehti piti kiinteistönomistajiin tiiviisti yhteyttä. Osallistumis- ja arviointisuunnitelma lähetettiin postitse kaikille kiinteistönomistajille loka-kuussa 2004. Kirjeen mukana heille toimitettiin kyselylomake, jossa tiedusteltiin toiveita ja tarpeita kaavan suhteen. Hieman ennen lomakkeiden palautuspäivää asukkaille järjestettiin kaavoittajan iltavastaanotto, jossa sai henkilökohtaisesti käydä kyselemässä sekä kertomassa mielipiteitään ja toiveitaan. Monet kävivät myös virka-aikana tapaamassa kaavoitusarkkitehtia tai kertoivat ajatuksiaan puhelimitse ja sähköpostilla. Kaikkiaan mielipiteensä toimitti 53 kiinteistönomistajaa tai asukasta. Varsin monet olivat yhteydessä myös museoon haluten tietää, mitä suojelu heidän tapauksessaan tarkoittaisi. Jotkut halusivat myös vaikuttaa suojeluratkaisuun. Keväällä 2006 Itätullin kau-

punginosayhdistys järjesti oman tilaisuutensa, jossa suojelun perusteita esittelivät kaavoitusarkkitehti, museon rakennustutkija sekä rakennusinventoinnin tekijä. Alueella asuva kulttuuriperinnön tutkimuksen professori puolestaan kertoi rakennussuojelusta Saksassa.

Kaikesta tiedotuksesta ja kuulemisesta huolimatta kaavaehdotuksesta jätettiin nähtävillä oloaikana vuodenvaihteessa 2006–2007 25 muistutusta. Niistä 17 liittyi suojeluun. Viimeinen osa asukkaiden kuulemista tapahtui nähtävillä olon jälkeen talvella 2007. Kaavoitusarkkitehti ja rakennustutkija kiersivät tonteilla tapaamassa niitä kiinteistönomistajia, jotka olivat jättäneen suojelua koskevan muistutuksen. Käyntien perusteella poistettiin muutamien huonokuntoisten rakennusten suojelumerkintä. Jotkut taas keskustelun tuloksena hyväksyivät suojelun. Neuvotteluja ei edes lähdetty käymään sellaisten kiinteistöjen osalta, joiden suojelu oli itsestään selvää. Suojeltavien rakennusten valintaperuste on rakennusten arvo, ei omistajien suojeluhalukkuus. Asukkaiden suoran kuulemisen ohella vuoropuhelua kaavoittajan ja kiinteistönomistajien välillä käytiin myös tiedotusvälineiden kautta. Alueen sanomalehdet ja kaupunginosalehti ovat julkaisseet artikkeleita kaavahankkeesta. Myös paikallisradio on ollut kiinnostunut kaavoituksen etenemisestä.

Toteutuivatko tavoitteet?

Rakennetun alueen kaavoitus on aina haasteellinen tehtävä. Porin 5. kaupunginosan tapauksessa haasteet tuntuivat työhön ryhdyttäessä lähes ylivoimaisilta. Aivan vastaavia esimerkkejä ei tuntunut löytyvän muualta Suomesta. Muiden kokemukset olisivat auttaneet pitkän matkaa eteenpäin. Toki suojelukaavoja on tehty muuallakin, mutta erilaisista lähtökohdista ja erilaisille alueille. Kaupunkiin myöhemmin liitettyjen esikaupunkialueiden, lyhyen ajan kuluessa syntyneiden yhtenäisten pientaloalueiden tai Vanhan Rauman kaltaisten liikekeskustaan kuuluvien kaupunginosien ongelmat ovat aivan toisenlaisia kuin keskustaan liittyvän vanhan ruutukaava-alueen kysymyksenasettelut.

Ehdottomasti haastavin osa asemakaavan muu-
tostyötä oli suojelukaavan idean läpivieminen kiinteistönomistajien keskuudessa. Jo kaavatyön alkaessa monet viidesosalaiset suhtautuivat suojeluun myönteisesti tai olivat sen suhteen neutraaleja. Valitettavan paljon oli myös niitä, joiden asenne oli negatiivinen ja jopa aggressiivinen. Syyt kielteiseen suhtautumiseen olivat moninaiset. Jotkut, varsinkin ikääntyneet asukkaat olivat pitkään laiminlyöneet rakennustensa korjauksia ajatellen asuvansa asunnossaan niin kauan kuin jaksavat. Taustalla oli ajatus keskustan läheisyy-



Paikoitellen suomalaiselle puukaupungille ominainen rakenne on säilynyt hyvin Viikkarissa. Viihtyisyyttä heikentää katujen asfaltointi rakennusten seiniin saakka. Herralahdenkatu kesällä 2007. Kuva: Liisa Nummelin.

dessä sijaitsevasta tontista pääomana, jonka perilliset aikanaan voisivat realisoida myymällä kiinteistön tai tonttiosuuden rakennusoikeuden rakennusliikkeelle vanhan kaavan mahdollistamaa pienkerrostalorakentamista varten. Jotkut taas olivat hankkineet alueelta

kiinteistöjä sijoitusmielessä. Lisäksi 5. kaupunginosassa on joitakin pitkään tyhjillään olleita ja hoitamatta jätettyjä, ränsistyneitä kiinteistöjä, joiden korvaaminen uudisrakennuksilla odotti vain sopivaa hetkeä. Monet niistä ovat perikuntien omistamia. Oli myös niitä, jotka katsoivat suojelun tulevan liian myöhään. Heidän mielestään rakennuksissa oli ehditty teemmään suojeluarvoa heikentäviä raskaita muutoksia tai korjauksia oli laiminlyöty liian pitkään.

Varsin yleisiä ovat myös virheelliset käsitykset suojelusta. Saatettiin esim. luulla suojelun olevan este mukavuuksien rakentamiselle asuntoon. Niin ikään jotkut olettivat itsemääräämisoikeuden oman kodin ratkaisuihin päättyvän suojeluun. Vastaavasti monet olettivat suojelun puuttumisen jättävän täysin vapaat kädet tehdä muutoksia omassa kiinteistössä. Tavallista oli, että samat henkilöt toivoivat alueen säilymistä ja vastustivat oman kiinteistönsä suojelua. Yllättävää oli myös joidenkin kiinteistönomistajien kiinnittyminen tonttiinsa, mutta ei tontin rakennuksiin. Tärkeäksi nähtiin säilyttää suvulla pitkään ollut kiinteistö, mutta sen pitkstä historiasta kertoville rakennuksille ei nähty arvoa. Kaavatyön aikana yleisötilaisuuksissa ja kohdekäynnillä pyrittiin oikomaan vääriä käsityksiä suojelusta ja näin eliminoimaan kaavavalituksia ja erityisesti väärinkäsityksiin perustuvia valituksia. Toisena tavoitteena näillä keskusteluilla oli tehdä kaavarat-

kaisua ymmärrettäväksi ja saada positiivinen kehitys käyntiin kaavan tultua lainvoimaiseksi.

Porin 5. osan asemakaavan muutos oli ristiriitainen ja vaikea prosessi, joka ei tätä kirjoitettaessa ole vielä päätöksessä. Vaikka asemakaava on jo hyväksytty, se ei ole kaikilta osin lainvoimainen. Hallinto-oikeuden käsiteltävänä ovat vielä kaavasta tehdyt 12 valitusta. Valitusten määrä on prosessin hankaluuteen nähden pieni, etenkin kun vain noin puolet valituksista kohdistuu suojeluun. Valitusten vähäisyys kertoo siitä, että suojelun ajatus tuli kaavatyön aikana varsin kattavasti hyväksytyksi.

Saavutettiinko asemakaavalle asetetut tavoitteet sitten muilta osin? Ongelmallisimpana kysymyksenä Satakunnan Museo näkee rakentamistehokkuuden merkitsemisen yhdenmukaisesti kaikille tonteille. Joillakin tonteilla täydennysrakentaminen ei aiheuta ongelmia, toisilla tonteilla taas uudisrakennuksille oli erittäin vaikea löytää luontevia ja rakentamismääräykset täyttäviä rakennuspaikkoja. Näissä tapauksissa rakennusaloja on toisaalta merkitty vanhoille puukaupungeille ominaisen rakennustavan vastaisesti esim. keskelle piha-aluetta tai toisaalta tonteille, joille uusia rakennuksia ei enää ole luontevasti lisättävissä. Edelleen uusi asemakaava sallii joillekin tonteille myös kaksikerroksisten pienkerrostalojen rakentamisen, mikä on puukaupunkialueelle vieras, edellisen

kaavan mukanaan tuoma rakennustyyppi. Aika näyttää, kuinka paljon 5. kaupunginosassa todella tulee tapahtumaan täydennysrakentamista.

Yksi kaavatyön keskeisistä tavoitteista oli alueella tapahtuvan rakentamisen ja olemassa olevien rakennusten korjaustoiminnan aiempaa tehokkaampi ohjaus. Heti kaavatyön alussa todettiin, etteivät yksityiskohtaisetkaan kaavamääräykset riitä korjaustoiminnan ohjaukseen. Katsottiin, että on tarpeen laatia rakennusvalvonnan tueksi erillinen rakentamis- ja korjausohjeisto, joka valmistui varsinaisen kaavatyön päättyttyä keväällä 2007.¹⁷ Porissa vastaaville ohjeistoille ei ole malleja, koska sellaisia on tehty viimeksi 1980-luvulla. Siksi esimerkkejä haettiin muista kaupungeista. Internetistä löytyvässä ohjeistossa kerrotaan mm. suunnittelijan valinnasta, mille toimenpiteille tulee hakea rakennuslupa, vanhojen rakennusten korjauseriaatteista sekä siitä, mitä suojelu tarkoittaa. Lisäksi opastetaan pienissä rakennustoimenpiteissä, kuten aitojen ja porttien teossa ja ennen kaikkea neuvotaan, mistä saa lisätietoa. Ohjeisto on tehty kaavoituksen ja museon yhteistyönä.

Miten uusi asemakaava sitten tulee vaikuttamaan? Ryhdytäänkö rakennuksia korjaamaan niiden ominaispiirteet ja arvo ymmärtäen? Muodostuuko Porin 5. kaupunginosasta vähitellen ainutlaatuinen, arvostettu ja tavoiteltu asuinpaikka, jonne muutetaan kau-

kaakin? Tuleeko 5. osasta alue, josta kaikki porilaiset ovat ylpeitä ja jota kaupungin johto mielellään vierailleen esittelee? Toivottavasti myönteinen kehitys alueella jatkuu! Valmistunut kaavaprosessi tulee vähintäänkin olemaan opiksi seuraavalle puukaupunki-alueen asemakaavan muutokselle.

Viitteet

- ¹ Mattinen, Maire: *Puukaupunkien suojeleminen*. Ympäristöministeriön Kaavoitus- ja rakennusosaston tutkimuksia 2/1985, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1985, 118-126, *Trästäder i Norden 1, En presentation av trästäder i Finland, Norge, Sverige, på Färöarna och Island*. Red. Marita Hagner & Vilhelm Helander & Pekka Kärki. Stockholm Svensk byggtjänst, Stockholm, 1973, 1-2.
- ² *Rakennussuojelua koskeva uusi lainsäädäntö*. Ympäristöministeriön Kaavoitus- ja rakennusosasto, Tiedotus 1/1987, Rakennussuojelu, Helsinki, 1987, 182-194.
- ³ Esim. Koivuniemi, Jussi: *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940–2000*. Printel Oy, Hämeenlinna, 2004, 198-200.
- ⁴ Lilius, Henrik: *Suomalainen puukaupunki*. Rungsted Kyst, Denmark, 1985, 29, 39-40.
- ⁵ Itätulli, 5. kaupunginosa. Rakennusinventointi. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas, 2005.
- ⁶ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880 – 1980*. Toim. Markku Aukia & Timo J. Virtanen. Satakunnan Museon julkaisuja 9, Kokemäki, 1993, 73-77.
- ⁷ Satakunnan Kansa 22.6.1956, Satakunnan Kansa 3.9.1967 ja Satakunnan Kansa 14.12.1969.
- ⁸ *Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880 – 1980*, 74-77.
- ⁸ Mäkelä, Olavi: *Porin Viides kaupunginosa – kaavoitusajattelun muuttuminen*. Ympäristöministeriön Kaavoitus- ja rakennusosasto, Tiedotus 1/1987, Rakennussuojelu, Helsinki, 1987, 134. Virtanen, Timo J: *Kortteli 21/V – Porilaisen puutalokorttelin asuin- ja työympäristö*. Satakunnan Museon julkaisuja 3, 1984, 50.
- ⁹ Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus. Porin kaupunkisuunnittelu 17.11.2006.
- ¹⁰ Osallistumis- ja arviointisuunnitelma. Asemakaavan muutos. Itätullin (5.) kaupunginosan korttelit 14-47. Dnro KAAV/1157/2004/VP § 50/29.9.2004.
- ¹¹ Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus. Porin kaupunkisuunnittelu 17.11.2006.
- ¹² Satakunnan seutukaava 5. Ympäristöministeriö vahvistanut 11.1.1999.
- ¹³ Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus. Porin kaupunkisuunnittelu 17.11.2006, Itätulli, 5. kaupunginosa. Rakennusinventointi. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 2005.
- ¹⁴ Tommila, Mervi, *Porin V kaupunginosa elettyinä maisemana. Asukkaiden ja viranomaisten tulkintoja ja kokemuksia ympäristöstä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, maisemantutkimus. Turun yliopisto. Kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta, Saarinen, Samuli, *Itälinjakadun tyypitalot Porin V kaupunginosaan kaupunkikuvassa*. Proseminaariryö 24.6.2005, maisemantutkimus. Turun yliopisto. Kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta.
- ¹⁵ Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosan asemakaavan muutoksen 609 1456 selostus. Porin kaupunkisuunnittelu 17.11.2006.
- ¹⁶ Itätullin (5.) kaupunginosan eteläosa. Puutalokaupunginosaan ilmeen parantaminen. Dnro KAAV/1157/2004 VP § 25/24.4.2007.

Altes Landin hallitalojen fasadeissa näkee usein omistajien nimiä, kirjoituksia ja vuosilukuja. Tämän vuonna 1822 komeasti koristellun talon toisen kerroksen ikkunoiden väliin on muurattu ukkosenluuta, jonka tarkoituksena on suojella taloa tulelta ja pahoilta hengiltä. Sen yläpuolella on mylly. Se varmistaa talolle jokapäiväisen leivän. Plattinkielinen kirjoitus, joka suomennettuna on ” Tämä talo on minun eikä kuitenkaan minun, ne, jotka tulevat jälkeeni eivät myöskään nimitä sitä omakseen. Niin kauan kuin vielä voin kättäni liikuttaa, haluan kyntää kotiseutuni hyväksi”, kertoo syvästä rakennetun kulttuuriperinnön ymmärryksestä, minkä mukaan sukupolvet vaihtuvat, mutta talo pysyy. Kuva: Outi Tuomi-Nikula 2007.

Wil Hus is min, un doch nich min, de na mi kumt, nennt ek noch sin.

So lang ik noch en Hond kann edgen, Will ik noch fœr de Heimat plögen.

Erneuer

KOTINA SUOJELTU
TALO SAKSASSA



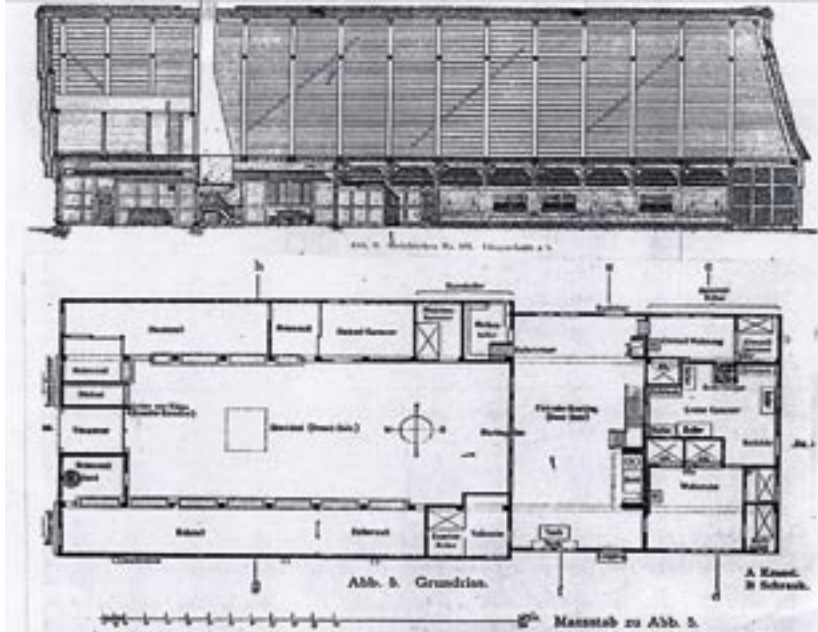


PERINTÖTILA SUOJELUKOHTENA

Olen asunut aikaisemmin useita vuosia Saksassa. Kotikyläni siellä oli Guderhandviertel, joka sijaitsi Altes Land -nimisellä hedelmäviljelyalueella vain muutaman kymmenen kilometrin päässä Hampurin miljoonakaupungista. Kotinani oli vanha perintötila, joka vuodesta 1618 lähtien oli ollut yhtäjaksoisesti saman suvun halussa yli kymmenen sukupolven ajan. Talo oli alueelle tyypillinen talonpoikaisrakennus, joka tieteellisessä kirjallisuudessa tunnetaan ilmaisulla ”alasaksalainen hallitalo”¹.

Molemmat saksalaiset tapaustutkimuskohteet – Altes Land ja Mecklenburg-Vorpommern – sijaitsevat Pohjois-Saksassa. Niistä lähellä Hampurin kaupunkia oleva Altes Landin hedelmäviljelyalue kuuluu hallinnollisesti entisen Länsi-Saksan Alasaksin (Niedersachsen) osavaltioon. Sen sijaan Mecklenburg-Vorpommern on entistä DDR:n aluetta, joka perustettiin ns. uutena osavaltiona vasta Saksojen yhdistymisen jälkeen vuonna 1990. Tärkeä kaupunki siellä on Rostock, jossa on Pohjois-Euroopan vanhin yliopisto. Kartan käsittely: Antti-Jussi Nygård.

Perintötilasta tuli kotini vuonna 1987, kun siellä asuneen suvun viimeiset edustajat myivät talon minulle. Sen he tekivät, koska heillä ei ollut perijää, rahaa, eikä haluakaan saneerata ja pitää kunnossa suojelumerkinnän saanutta suurta rakennusta. Talorahoilla entinen omistajapariskunta rakensi lähistölle uuden tiilitalon kaikkine mukavuuksineen. Kiinnostuneina he sitten seurasivat uusien asukkaiden intoa tehdä hallitalosta itselleen alueen rakennusperinteitä kunnioittava koti. Kokemuksesta he tiesivät, että suuren hallitalon ylläpito oli kallista puuhaa, puhumattakaan saneerauksesta, jossa piti ottaa tarkoin huomioon rakennussuojelun määräykset. He eivät voineet ymmärtää sitä, että joku vapaaehtoisesti otti taakakseen vanhan ja saneerausta vaativan talon, johon heillä liittyi negatiivisia muistoja talvi-iltojen kylmistä ja vetoisista huoneista, työläästä moniruutuisten ikkunoitten pesusta, saniteettitilojen alkeellisuudesta ja talon pimeydestä, jonne auringonsäteet vain vaivoin pääsivät



Alasaksalainen hallitalo on talonpoikainen rakennus, missä talon kaikki toiminnat on keskitetty massiivisen ruokokaton alle. Talo jakaantuu talousosaan (Dresch-Diele), jossa ovat eläinsuojat, varastot ja puintitanner, suurella liedellä varustettuun naisten työskentelytilaan (Flett eli Bischlag) sekä alun perin ainoaan lämmitettävään ja savuttomaan asuintilaan. Siellä sijaitsevat kamarit (Kammer), tuvat (Wohnstube) ja syytinkiläisten asunto (Altenteil-Wohnung). 1800-luvun lopulla aikaisemmin yhtenäinen avoin tila erotettiin väliseinällä, jolloin karjatilaan päästiin Flettistä kaksiosaisen oven (Bischlag-Dör) kautta. Lähde: Das Bauwesen im Deutschen Reiche und in seinen Grenzgebieten. Atlas. Tafeln Hannover Nr. 2+3: Altes Land. Dresden 1906, 101.

valaisemaan vanhoja puulattioita ja rapattujen seinien yksinkertaista kauneutta. Rakennuksen massiivinen ruokokatto suojasi entisten asukkaiden aikaan kaiken elämiselle tärkeän – ihmiset ja eläimet, asuinhuoneet ja taloushuoneet, karjasuojat, sekä vilja-, heinä- ja kaluvarastot – mutta myös suuren talousperheen² sisäiset ristiriidat ja appivanhempien katkerat huomautukset tilan perillisen puuttumisesta.³

Kun tila 1960-luvulla muiden alueen tilojen tapaan siirtyi perinteisestä maanviljelystä hedelmäviljelyyn⁴, vaati elinkeinon muutos suuria investointeja. Onnettomuudeksi hedelmien hinta vuosikymmenen lopulla romahti, eivätkä investoinnit tuottaneet sitä, mitä viljelijä oli niiltä odottanut. Tukalassa taloudellisessa tilanteessa jäljelle ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin myydä tonttimaata velkojen peittämiseksi.⁵ Viljelyalan pienentyminen taas vähensi edelleen toimeentulomahdollisuuksia. Lisäksi se satutti kipeästi perintötilan maahan ja tilaan juurtuneen isännän itsetuntoa. Maan myymisellä hän rikkoi alteslandilaisten keskeistä arvoa eli talon ja maan pitämistä jakamatomana, sillä käsityksenä oli, että *sen, jonka on pakko myydä maataan, sillä menee todella huonosti (Am/122)*⁶. Maansa myynnillä perintötilani entinen omistaja siis julkisesti osoitti varattomuutensa ja kykenemättömyytensä tilanhoitoon Altes Landissa, missä oman vaurauden julkinen esillepano oli aina ollut arvo si-

nänsä. Sitä osoitettiin mm. taidokkaasti valmistetuilla, pihaan johtavilla mahtiporteilla ja hyvin hoidetuilla fasadeilla, joissa komeilivat omistajien nimet ja vuosiluvut, sekä kadunvarren etupihalla, jonka keltaisessa hiekassa näkyi viikottaisen haravoinnin selkeä kuvio.⁷

Kun talouden perusta murtui, ei rakennuksen pitäminen kunnossa enää ollut mahdollista. Taustalla oli myös pelko siitä, että suojeluviranomaiset alkaisivat painostaa omistajaa kunnostamaan taloaan rakennusuojelulain saneerausveloitteen nojalla, tai mikäli hän ei siihen pystyisi, ehdottaisivat perintötilasta luopumista ja myymistä jollekin, jolla olisi kiinnostusta sen saneeraukseen. Tällaisia henkilöitä oli alkanut liikkua talonostoaikaisissa Altes Landissa 1960-luvun lopulta lähtien, kun tonttimaata ja rapistuneita hallitaloja alkoi laman myötä olla myynnissä. Tilanne oli alteslandilaisten keskuudessa vaikeasti hyväksyttävissä, sillä aikaisemmin ei alueella koskaan ollut myyty maata tai taloa ulkopuolisille, vaan talot olivat pysyneet samojen sukujen tai ainakin paikallisten asukkaiden omistuksessa. Näin oli menetelty keskiajalta lähtien, jolloin Altes Land asutettiin patoamalla se myrskytulvia vastaan. Palkaksi patoamistyöstä saivat Altes Landiin houkutelut hollantilaiset uudisasukkaat asuttavakseen maata, verohelpotuksia ja ikaikäisen henkilökohtaisen vapauden.⁸



Vuonna 1908 tai 1910 otetussa kuvassa hallitalon väki on asettautunut yhteiseen valokuvaan kaupunkilaisserkkujen kanssa talousosaan johtavan suuren kolmiosaisen oven eteen. Se toimi arkena talon sisäänkäyntinä. Talon vauraudesta kertovat hevoset ja lantakasaa tonkivat siat. Kuva: yksityiskokoelma.

Ulkopuoliset talonostajat olivat Hampurin tai muiden lähikaupunkien hyvin toimeentulevia ihmisiä, jotka olivat kyllästyneet asumaan kaupungissa ja unelmoivat asumisesta vanhassa maalaistalossa kirsikkapuitten alla. Heidän arvopainotuksensa olivat itsensä toteuttamisessa, elämisen laadussa, ympäristötietoisuudessa ja

esteettisissä kysymyksissä. Näiden päämäärien toteutumista tarjosi korjausrakentamista odottava suojelemerkinnän saanut perintötila.⁹ Ostaessani perintötilan myös minä itse lukeuduin näihin postmodernin elämän arvoja toteuttaviin henkilöihin.

Suojelun politiikka

Ostamani perintötilan entiset omistajat eivät olisi halunneet taloaan suojeltavaksi. Sitä heiltä ei kuitenkaan kysytty, vaan ”*yhtenä päivänä oli postilaatikossa kirje, missä vain ilmoitettiin, että talomme oli nyt suojeltu*” (Am/42). Tämä tapahtui vuonna 1984, jolloin osa Altes Landin hallitaloista määrättiin rakennussuojelulain nojalla kulttuurihistoriallisesti suojeltavien rakennusten joukkoon. Suojelupäätös tehtiin virkateitse ilman, että asukkailta olisi kysytty heidän kantaansa asiaan tai että heitä olisi informoitu suojelupäätöksen mukanaan tuomista velvoitteista ja oikeuksista.

Altes Landin yksityisessä omistuksessa olleiden hallitalojen suojelupäätöksen taustalla oli Euroopan maissa herännyt huoli rakennetun kulttuuriperinnön tuhoutumisesta. Toisen maailmansodan aikaisen hävityksen ja sen jälkeisen nopean teollistumisen ja yhteiskunnan rakennemuutoksen seurauksena aiemmin vain hitaasti muuttunutta rakennuskantaa alet-

tiin modernisoida ja purkaa uuden tieltä. Näin myös Saksassa, missä 1960-luvulla alkoi ennen näkemätön taloudellisen kasvun ja modernisaation kausi. Jälkipolvet käyttivät siitä nimitystä ”Wirtschaftswunder” – talousihme. Täystyöllisyyden, yksityistalouksien varallisuuden nousun, supermarkettien syntymisen ja teollisen tuotannon kasvun kääntöpuolena oli kaiken vanhan halveksiminen. Sota- ja pula-ajan ankeat ja kipeätkin ajat yritettiin peittää ja unohtaa uuden rakentamisen ja kulutushysterian alle. Vanha piti hävittää, jotta uudelle ajalle olisi tilaa. Altes Landissa tämä näkyi hallitalojen modernisoimisena. Kuusi- tai kahdeksanruutuaisia ikkunoita alettiin vaihtaa teollisesti valmistetuiksi yksiruutuuisiksi ”näyteikkunoiksi” sillä perusteella, että ne oli helpompi pitää puhtaina kuin vanhat ikkunat. Sukupolvelta toiselle perintönä kulkeneet huonekalut, kuten nimikirjaimin ja vuosiluvuin koristellut morsiuustuolit, arkut ja penkit, heitettiin ojiin mätänemään, myytiin kierteleville antiikkikauppiaille tai parhaassa tapauksessa kiikutettiin talon vintille odottamaan parempaa aikaa. Tilalle ostettiin huonekaluliikkeen plyysisohvakalusteet ja muovituolit.¹⁰ Niillä pyrittiin häivyttämään asumisesta talonpoikaisuus ja korostettiin helppohoitoisuutta sekä taloudellisuutta.

Moderniin ajatteluun kuului myös yksityisyyden korostaminen, mikä näkyi huoneiden määrän lisää-

tymisenä, kun jokainen perheenjäsen vaati itselleen oman tilan. Huoneita rakennettiin entiseen taloustilaan ja vintille, jossa aiemmin säilytettiin viljaa ja heinää. Tämä edellytti uusien ovien puhkomista taloustilaan, kattoikkunoiden rakentamista ja entisten pienten tallinikkunoiden vaihtamista suurempiin. Muutokset tehtiin kysymättä keneltäkään lupaa, kuten ne oli tehty aina ennenkin. Koska ruokokaton yläpito oli kallista, moni päätyi purkamaan sen ja korvaamaan kattotiilillä. Modernisoitu alteslandilainen talo nähtiin vaurauden ja korkean elintason mittarina. Ei siis ihme, että kulttuuritietoiset henkilöt ja museoväki kantoivat lisääntyvää huolta talonpoikaisen rakennusperinnön säilymisestä.

Pyrkimyksiä kulttuurihistoriallisesti merkittävien julkisten rakennusten suojelemiseksi ilmeni Saksassa jo 1800-luvun alussa, sillä Napoleonin sotien aikana oli tuhoutunut suuri määrä arvokkaita julkisia rakennuksia. Taustalla oli myös romantiikan aatevirtaus, joka katsoi taaksepäin menneeseen, ja josta myös osin on kiittäminen museolaitoksen syntymistä. Mm. näistä lähtökohdista versoi Saksissa vuonna 1825 perustettu ”Der sächsische Altertumsverein”, jonka perustamisasiakirjan ensimmäisessä pykälässä ilmoitettiin yhdistyksen tarkoitukseksi ”tutkia ja löytää isänmaan historiallisia rakennuksia sekä säilyttää ne alkuperäisinä tai jäljennöksinä tuleville polville”. Vuonna 1871

syntyneen Saksan valtakunnan (Deutsches Reich) tärkeänä tehtävänä oli aluksi kohottaa kansalaisten isänmaantunnetta mm. painottamalla Saksan kansan henkisiä ja aineellisia kulttuurisaavutuksia. Erityisesti historiallisten rakennusten säilyminen oli valtion hallituksen huolenaiheena, ja tästä syystä Saksin hallitus vuonna 1900 kutsui 92 eri puolilla Saksaa rakennusperinteen parissa toimivaa henkilöä Dresdeniin Saksan 1. Rakennuskulttuuripäiville. Päivien tuloksena kirjattiin ylös vaatimukset, joissa mm. kaikkien kulttuurimuistomerkkien tulisi nauttia valtion suojaan siten, että valtion tuli varata riittävästi varoja niiden hoitoon ja restaurointiin. Valtiolla tulisi olla myös oikeus arvokkaiden kohteiden lunastukseen. Lisäksi rakennusperinnön hoitoa valvomaan tulisi määrätä riittävä määrä virkamiehiä. Vaikka nämä vaatimukset eivät kaikki tuolloin vielä olleet toteutumiskelpoisia, olivat ne pohjana toisen maailmansodan jälkeen syntyneelle rakennussuojelulaille.¹¹

Tärkeänä rajapyykkinä pidetään Venetsiassa vuonna 1964 pidettyä tieteellistä konferenssia, missä todettiin toisen maailmansodan aiheuttama eurooppalaisen rakennetun kulttuuriperinnön tuho ja jossa suojelua vaadittiin erityisesti kirkkoille ja linnoille. Uuteen vaiheeseen siirryttiin, kun Euroopan Neuvosto nimesi vuoden 1975 ”Euroopan rakennussuojeluvuodeksi”. Tuona vuonna eri puolilla Eurooppaa pi-

dettyjen seminaarien, symposiumien ja tapahtumien seurauksena suojelun piiriin lisättiin mm. teollisen rakennusperinnön kohteita sekä puistoja ja puutarhoja. Myös kokonaiset kaupunkialueet ja yksityisten omistuksessa olevat asuinrakennukset nostettiin suojelun piiriin.¹²

Saksa reagoi nopeasti Venetsian konferenssin vaatimuksiin ja määräsi 1960-luvulla suuren määrän kulttuurihistoriallisesti arvokkaita julkisia rakennuksia suojeltaviksi. Suojelu ei koskenut vain kirkkoja ja linoja, vaan myös mm. raatihuoneita, kiltatupia ja kartanoita. Kuitenkin vasta laki rakennussuojelusta (Denkmalschutzgesetz), joka vaihtelee sisällöltään jonkin verran liittotasavallan eri osavaltioissa, sisällytti suojeltavien rakennusten joukkoon myös yksityisomistuksessa olevat kotina toimivat rakennukset.¹³

Ensimmäiseksi rakennussuojelulaki säädettiin Baijerin osavaltiossa vuonna 1973. Ala-Saksin osavaltiossa, johon Altes Land hallinnollisesti kuuluu, se sai lainvoiman 30. toukokuuta 1978 ja on perustana nykyiselle vuosina 1990 ja 1995 täydennetyille rakennussuojelulaille.¹⁴ Sen mukaan suojeltu rakennus on kulttuurimuistomerkki, jota on pidettävä kunnossa, hoidettava, suojeltava vahingoittumiselta ja saneerattava tarpeen mukaan, omistajan taloudellinen tilanne kuitenkin huomioiden. Rakennusta ei saa tuhota, siihen ei saa tehdä muutoksia tai siirtää sitä paikaltaan

niin, että sen kulttuuriarvo siitä vähentyisi. Suojellun rakennuksen tahallisesta tuhoamisesta seuraa sakkoja ja törkeissä tapauksissa korkeintaan kahden vuoden vankeustuomio. Kaikki rakennuksen ulkoasuun kohdistuvat muutostoimenpiteet, kuten sen maalaaminen tai ikkunoitten uusiminen, edellyttävät suojeluviranomaisen hyväksyntää. Laki tukee sellaisia muutoksia, joiden avulla suojeltua rakennusta voidaan käyttää ammatinharjoitukseen tai asuntona – edellyttäen, ettei rakennuksen kulttuuriarvo siitä vähene.¹⁵ Tätä pidetään nykyisin yhtenä tärkeimpänä edellytyksenä rakennuksen säilymiselle.¹⁶

Rakennussuojelulaki ei vain rajoita ja kontrolloi, vaan tarjoaa suojellun talon omistajille vastapalveluksena rahallista tukea mm. ikkunoitten uusimiseen, fasadin entisöintiin ja ruokokaton korjaamiseen. Vielä 1980-luvulla tuet saattoivat hyvinkin kattaa 80 % saneeraus kustannuksista, mutta ovat sittemmin 1990-luvun talouslaman jälkeen jatkuvasti pienentyneet. Asiasta kertoi huolestuneena Altes Landin rakennusten suojelusta vastuussa oleva viranomainen vuonna 2000:

Vielä 1990-luvun alkupuolella noin 80 % hakemuksista sai myönteisen päätöksen, nyt enää vain 10–15 %. Rahaa saneeraukseen on tänä vuonna käytettävissä vain noin 100 000 DM¹⁷. Siitä voi jokainen itse laskea, paljonko tukea voi jakaa hakemusta kohden. (Zm/146)

2000-luvulla tukea on saatu lähinnä vain ruokokaton ja fasadin entisöintiin. Suoraa rahallista tukea merkittävämpi tuen muoto perustuu verohelpotuksiin. Sen mukaan suojellun talon asukas voi vähentää tuloverotuksessa sen materiaalin ja työn – osin myös oman työpanoksensa – minkä hän on investoinut suojelukohteen kohentamiseen.¹⁸ Tämä on niin merkittävä taloudellinen etu, että se on kannustanut monet tietoisesti ostamaan itselleen suojelumerkinnän saaneen talon. Joukossa on myös vanhan talon omistajia, jotka ovat anoneet rakennukselleen suojelumerkintää voidakseen tulla osalliseksi verotuksellisista eduista. Taloon kohdistetut investoinnit nostavat aina myös sen myyntiarvoa. Ulkopuolisten talonostajien joukossa onkin henkilöitä, jotka hankkivat itselleen halvalla huonokuntoisen rakennuksen, saneeraavat sen ja myyvät sitten huomattavalla voitolla eteenpäin.

Saksassa rakennussuojelua ei ole Suomen tapaan sidottu kaavoitukseen, vaan sitä valvoo ja toteuttaa oma itsenäinen kolmiportainen hallinnollinen organisaationsa. Ala-Saksin osavaltiossa ylin päätäntävalta on Hannoverissa (Oberste Denkmalschutzbehörde). Sen alapuolella on Lüneburgin kaupungissa sijaitseva alueellinen hallintoelin (Obere Denkmalschutzbehörde), joka toimii yhteistyössä paikallistason (Untere Denkmalbehörde) suojeluviranomaisten kanssa. Kun paikallistasolla aiemmin oli vain neuvoa antava tehtävä,

täydennettiin lakia vuonna 1995 siten, että se nykyisin käytännössä päättää alueensa suojelukysymyksistä.

Altes Land kuuluu Staden kaupungin paikallistason alaisuuteen. Siellä työskentelevien viranomaisten tehtävänä on selvittää rakennuksen suojeluarvot ja määrätä se joko kokonaan tai osittain suojeltavaksi tai vain säilytettäväksi. Myös laajempia rakennuskokonaisuuksia voidaan määrätä suojeltaviksi. Suojeluviranomainen käsittelee myös hakemukset, jotka koskevat saneeraustukien saamista. Se ohjaa ja neuvoo talon omistajaa arkkitehtonisissa ja materiaalikysymyksissä sekä saneeraukseen erikoistuneiden rakennusliikkeiden löytämisessä. Lisäksi viranomaisen tehtäviin kuuluu valvoa saneeraustyötä. Työssä käytetään apuna rakennussuojelukysymyksiin erikoistuneen ja riippumattoman instituutin lausuntoja. Vuonna 1992 oli Staden alueen suojeluviranomaisten valvonnassa kaikkiaan 1212 erillistä suojelukohdetta. Valtaosa niistä oli yksityisomistuksessa olevia alasaksalaisia hallitaloja.¹⁹ Yksi näistä kohteista oli ostamani perintötila.

Alteslandilaisen perintötilan suojeluarvot

Suojelumerkinnän saaneen perintötilan omistajana olin kiinnostunut paitsi taloni historiasta ja alueen talonpoikaisesta kulttuurista, myös siitä, miten naa-

purini ja muut suojelluissa taloissa asuvat henkilöt kokivat elämisen jopa useita vuosisatoja vanhassa talossa ja millaisia kokemuksia heillä oli ollut suojeleviranomaisten kanssa. Kansatieteilijänä asia kiinnosti minua myös tutkimuksellisesti. Saatuani kunnanisät vakuuttuneiksi tutkimukseni²⁰ tarpeellisuudesta ryhdyin työhön, jonka tuloksena syntyi teos alteslandilaisen hallitalon elämästä, talossa tapahtuneista muutoksista ja asukkaiden näkemyksistä suojelukysymyksiin liittyen.²¹ Kävin henkilökohtaisesti 48 suojelumerkinnän saaneessa hallitalossa, joissa haastattelin perintötilan alkuperäisiä ja uusia omistajia.²² Kysyessäni eräältä sukutilan emännältä hänen suhdettaan perintönä saatuun, vuonna 1721 rakennettuun tilaan sain vastauksen, joka kertoi syvällisestä oman kulttuuriperinnön ymmärtämisestä:

Ei tämä talo kuulu minulle. Se kuuluu kaikille niille sukupolville, jotka ovat rakentaneet tätä taloa, ovat eläneet ja asuneet tässä talossa. Jokainen sukupolvi on jättänyt jälkensä tähän taloon. Olen kiitollinen, että saan asua tässä talossa tämän oman aikani, osana historiaa, sen kanssa. Tehtäväni on hoitaa tätä taloa ja siirtää se mahdollisimman hyväkuntoisena seuraavalle sukupolvelle. (Aw4/93)

Liittäessään itsensä sukupolvien ketjuun emäntä tietoisesti historiallisti itsensä osaksi sitä muutosta, jon-

ka rattaana hän itse on. Ajatus siitä, että monen sukupolven ajan asuttu talo ei ole ”yksityisomaisuutta”, vaan kuuluu kollektiivisesti kaikille siellä eläneille ja myös tuleville sukupolville, on oivallus, joka on myös rakennussuojelulain taustalla. Sama ajatus on luettavassa erään entisen kotikyläni vuonna 1822 rakennettuna ja 1954 saneeratun talon fasadista:

”Dit Hus is min un dock nich min de no mi kumt nennt ok noch sin / So lang ik noch en Hand kann rögen will ik noch för de Heimat plögen.” (Ks. kuva sivulla 273.)

Suomeksi käännettynä plattinkielinen²³ teksti kuuluu ”Tämä talo on minun eikä kuitenkaan minun, ne, jotka tulevat jälkeeni eivät myöskään nimitä sitä omakseen. Niin kauan kuin vielä voin kättäni liikuttaa, haluan kyntää kotiseutuni hyväksi.”

Alteslandilainen hallitalo on muistomerkki menneiltä vuosisadoilta. Se on menneisyyden näkyvä ja elävä jälki, jonka säilyttämisellä rakennetaan silta nykyisyydestä menneisyyteen. Saksassa talonpoikaista taloa ei ole koskaan rakennettu vain oman elämän ajaksi, vaan se tehdään niin kestäväksi, että siinä voivat asua myöhemmin omat lapset, lapsenlapset ja heidän jälkeensä tulevat sukupolvet. Talo tehdään kestäväksi aikaa, talousmuodon muutoksia ja muodin oikkuja.

Talon rakentaminen oli pitkälinen ja vaativa tehtävä: Kehys- eli ristikkoseinärakenteeseen (Fachwerk) käytettyjä tammihirsii oli pidettävä vedessä ”kovetumassa” kymmenisen vuotta, jotta ne kestäisivät tulevat vuosisadat mätänemättä sään vaihteluita ja aina uhkana olevan myrskytulvan voimaa vastaan. Kattoa varten oli niitettävä ja kuivattava ruokoa Elbejoen varrelta. Kun talon perusrakenne ristikkoseininen oli tehty, jatkoivat työtä muurarit. Heidän jälkeensä jättämästä tiilikoristelusta voidaan vielä nykyisinkin jäljittää vuosisatoja sitten eläneiden muurarimestareiden nimet ja verstaat.²⁴

Vaikka hallitalon asukkaat vaihtuvat, talo pysyy omalla paikallaan sukupolvesta toiseen. Vanhimmat taloista on rakennettu vuonna 1600 ja uusimmatkin, kokonaan tiilestä tehdyt, ovat nekin jo melkein sadan vuoden ikäisiä. Asukkaina ovat samat suvut ja perheet, sillä käytössä on yksiperimysjärjestelmä. Sen mukaan talo siirtyy jakamattomana vanhimmalle tai joskus nuorimmalle lapselle. Perijän velvollisuutena on tarjota väistyvälle isäntäparille syytinki eli hoitaa heidät talossaan kuolemaansa saakka. Lisäksi hänen tulee maksaa muut sisarukset ulos talosta esimerkiksi kustantamalla heidän koulutuksensa.²⁵

Haastattelemani perintötilan emännän ajatuksista kävi myös ilmi, että taloja on ilman rakennussuojelulakiakin aina pidetty kunnossa ja hoidettu. Ruokokat-

toa on pitänyt paikata, seinärakenteen tiilivuorausta aika ajoin uusia, ikkunoita saneerata ja tammisia ristikkorakenteen kehyksiä maalata. Säännöllisesti saneeratulla talon fasadilla on osoitettu vaurautta ja valtaa. Siihen aikoinaan muuratut varausmerkit²⁶ ja puuhun kaiverretut vuosiluvut, omistajien nimet, raamatunlauseet ja elämänviisaudet kertovat ohikulkijalle paitsi talon historiasta myös sen ajan arvo- ja ajatusmaailmasta, jolloin talo on rakennettu. Ne kertovat myös ajasta, jolloin työ oli halpaa mutta materiaali kallista. Siksi materiaali työstettiin taloon mahdollisimman näyttävästi.

Talossa on myös aina tehty muutoksia. Aikaisemmin muutokset olivat vähäisiä ja koskivat asumismukavuuden parantamista. Esimerkiksi 1800-luvun lopulla savujohdottomista liesistä alettiin siirtyä savujohdollisiin rautahelloihin ja niiden myötä erillisiin keittiöihin. Samalla ihmiset ja eläimet erotettiin toisistaan väliseinällä. Muutoksia on tapahtunut myös talon visuaalisessa ilmeessä, kun vuraat talonpojat 1800-luvun lopulla muuttivat fasadissa olleen morsiusoven kaupunkilaisvaikutteiseksi komeaksi portaaliksi, missä oli pylväät. Myös ikkunoitten ja ovien paikkoja on muutettu aina kulloisenkin käytännön tarpeen tai muotioikkujen mukaan. Nyt nämä 1700- ja 1800-luvun innovaatiot hyväksytään osaksi alteslandilaisen perintötilan erikoislaatuisuutta

suojelukohteina. Suojeluarvoihin luetaan myös eräitä rakennusteknisiä piirteitä. Suojelumääräykset kohdistuvatkin vain talon ulkoisiin piirteisiin, kuten kattoon, oviin, ikkunoihin ja maalauskoristeluihin, eivät rakennuksen sisätiloihin.²⁷

Koska talo vuosisatojen aikana on koko ajan muuttunut asukkaan tarpeiden ja muotivirtausten mukaan, on saneerauksen ongelmana se, tuleeko muutokset hyväksyä ”ajan merkkeinä” osana talon historiaa vai tuleeko saneerauksessa palata takaisin talon ”alkuperäiseen” asuun. Jos päädytään viimeksi mainittuun vaihtoehtoon, on kysyttävä, mihin kehitysvaiheeseen ja mille vuosisadalle talon visuaalinen ilme olisi palautettava? Ja onko palauttaminen yleensä järkevää, mahdollista ja toivottavaa? Tämä on akateeminen kysymys, josta Altes Landin rakennusperinnöstä vastuussa olevilla tahoilla näyttää olevan hyvin erilaiset käsitykset ja josta suojelukohteiden omistajat usein valittavat. Ongelmaa pohtii oikeutetusti eräs perintötilan isäntä:

Jokaisella viranomaisella näyttää olevan erilainen käsitys saneerauksesta. Heillä ei ole mitään yhtenäistä linjaa, vaan jokainen määrittelee saneerausvelvoitteen eri lähtökohdista. Voidaan kysyä, kuka yleensä voi päättää kriteereistä, mihin aikaan tai kehitysvaiheeseen talo on saneerattava? Näitä taloja on aina muutettu emmekä edes enää tiedä, miltä ne ovat näyttäneet 1600- tai 1700-luvulla. (Am/96)



Perintötilani (rak. 1618) suojeluarvot ovat visuaalisesti nähtävissä talon fasadissa. Niitä ovat fasadin taidokas tiilikoristelu ja siihen muuratut varausmerkit, valkoisiksi maalatut puuosat ja valkoisella maalilla korostettu tiilikoristelu, vuorilaudattomat ikkunat ja kattoikkunaton jyrkkä ruokokatto. Taloon kuuluvan aitan fasadissa on pitkä teksti, jonka mukaan Heinrich thom Felde oli rakentanut talon vuonna 1587. Rakentaja pyytää tekstissä Jumalaa suojelemaan taloa tulelta ja vesivahingoilta ja auttamaan silloin kun kaikki ihmisen keinot on käytetty. Tämän hän kertoo olevan uskonsa Jumalaan. Kuva: Gestaltungsfiel Guderhandviertel 1997, kansikuva.

Suojelu käytännössä

Tärkeimpänä edellytyksenä rakennussuojelun onnistumiselle on perintötilan omistajien positiivinen suhtautuminen suojelukäytäntöihin. Tapa, jolla Altes Landin hallitalot suojeltiin, oli ongelmallinen, koska viranomainen päätti asianomaista kuulematta tämän yksityisomaisuudesta. Altes Landissa, missä talonpoikien keskeisinä arvoina ovat itsemääräämisoikeus, oman vaurauden julkinen esillepano ja sitoutuminen alkuperäisenä alteslandilaisena taloon ja maahan, oman perintötilan suojelupäätös joko ohitettiin mapittamalla kirje piironginlaatikkoon, tai siihen suhtauduttiin varauksellisesti, jopa vihamielisesti. Tunne siitä että ”*joku ulkopuolinen vain tulee ja päättää MINUN yksityisomaisuudestani*” (Zm/146) aiheutti jo lähtökohdiltaan negatiivisia reaktioita. Monien mielestä he itse ja heitä edeltävät sukupolvet olivat aina hoitaneet taloa parhaalla mahdollisella tavalla, josta syystä ylhäältä päin ohjattu rakennussuojelu oli turhaa. Jo ilmaisulla ”rakennussuojelu” – Denkmalschutz – oli negatiivinen kaiku. Se nähtiin yksipuolisena vallan välineenä, jonkun ulkopuolisen, ylemmän tahon toimintana, kun kyseessä pitäisi olla prosessi, missä asukas itse vapaaehtoisesti hoitaa kiinteistöään. Siksi ilmaisu rakennussuojelu tulisi monen mielestä kokonaan korvata ilmaisulla raken-

nuksen hoito (Denkmalpflege), joka paremmin vastaisi asian sisältöä.²⁸ Omistajien mielestä suojeluviranomaisen tehtävä olisikin ensisijaisesti neuvotella heidän kanssaan mahdollisista vaihtoehdoista, jotka olisivat sovitettavissa elinkeinonharjoitukseen, antaa ammattiapua korjausrakentamisessa, tukea ja ohjata. Se että suuri osa hallitaloista suojeltiin tuleville sukupolville, nähtiin tavallisesti positiivisena asiana. Sen sijaan tapa, millä suojelua käytännössä toteutettiin, sai osakseen ankaraa kritiikkiä.

Ennen talonsa suojelupäätöstä alteslandilainen sukutilan isäntä on siis itse saanut päättää siitä, mitä hän tekee omaisuudellaan. Se on ollut hänelle tärkeä ja ikaikainen oikeus. Ulkopuolisen puuttuminen hänen ratkaisuihinsa on ollut kuin kotirauhan rikkomista, jota on ollut vaikeata hyväksyä. Hän on itse vakuuttunut siitä, että hänen taloon tekemänsä muutokset ovat olleet oikeita. Ne ovat olleet käytännön syystä tarpeellisia, tai syynä on ollut vaikkapa muoti-ilmiö, jonka seuraamisella isäntä on osoittanut muille kyläläisille innovatiivisuuttaan ja vaurauttaan. Muutokset ovat olleet sitä suurempia, mitä enemmän tila on tuottanut ylijäämää, sillä alteslandilaisen käsityksen mukaan *ensin tulee tila ja vasta sen jälkeen talo*.²⁹ Näin myös silloin, kun kysymyksessä on suojelumääräysten mukainen rakennetun kulttuuriperinnön hoito, kuten eräs hedelmätilan isäntä asian ilmaisee:

Perinnetietoisuutemme riippuu tilan tuottavuudesta. Ensin tilan pitää tuottaa ylijäämää ennen kuin yleensäkin alamme puhua perinteen hoidosta. Jos tila ei tuota, ei myöskään talon saneeraus ole rahaa. (Am/89)

Rakennussuojeluviranomaisilla oli erilainen näkemys asioista kuin perintötilan omistajilla. Suojelumerkin saanutta taloa ei enää saanutkaan muuttaa omia tarpeita vastaavaksi, vaan jokaisesta pienimmästäkin muutoksesta oli neuvoteltava viranomaisten kanssa. Tähän tilanomistajat eivät olleet tottuneet. He eivät olleet myöskään tottuneet monimutkaisiin lomakeisiin, jotka oli täytettävä, mikäli halusi korjausrakentamiseen yhteiskunnan tukia. Ennen vuoden 1995 lain täydennystä oli ongelmana vielä se, että viranomaiset tulivat Lüneburgin kaupungista vain jonkun tietyn suojelukohteen takia. He olivat koulutukseltaan rakennusinsinöörejä, joilla ei ollut käsitystä eikä ymmärrystä siitä, miten hedelmänviljelyä harjoitetaan ja millaiset tilat se vaatii. He eivät myöskään voineet tietää, millaisia erityisongelmia asuminen vanhassa maalaistalossa aiheutti. Alteslandilaisessa arvo- ja asennemaailmassa ei myöskään ollut eduksi, että joukossa oli nuorehko nainen, jonka neuvoja itsetietoisten ja patriarkaaliseen talonhoitoon tottuneiden perintötilan isäntien oli noudatettava. Erityisesti tämän viranomaisen ylimieliseksi koettu asenne

aiheutti poikkeuksellisen aggressiivisia kannanottoja, kuten:

Sieltä se tuli se nainen korkeine korkoineen ja housuhameessa ikään kuin omistaisi koko talon! Ei ollut valmis neuvottelemaan mistään asiasta vaan toimi ikään kuin tämä talo olisi museo. Me asumme tässä talossa ja me myös maksamme kulut. Me haluamme asua täällä siten kuten me haluamme. (Am/107)

Ongelmana olikin, että ulkopuolelta tulleet suojeluviranomaiset näkivät talon ilman siellä asuvaa ja siitä toimeentulonsa saavaa asukasta pelkkänä rakennuksena, jota koskivat tietyt määräykset. Etäisyyttä lisäksi lisäksi se, etteivät he osanneet tilallisten käyttämää paikallista kieltä, plattia. Heillä ei ollut kykyä eikä haluakaan neuvotella omistajien kanssa mahdollisista vaihtoehdoista. Erityisesti tämä kiukutti perintötilan omistajaa silloin, kun hän itse oli perehtynyt oman talonsa historiaan:

Sillä [suojeluviranomaisella] ei ole enää tulemista talooni! Tulee tänne ja kommentaa ikään kuin olisin joku maaorja. Olen itse tutkinut taloni historiaa, käynyt virastoissa ja arkistoissa ja tiedän tarkalleen, millainen tämä on ollut. Halusin neuvotella sen kanssa, mutta ei siitä mitään tullut – daami näytti tietävän kaiken paremmin kuin minä! Ei edes kuunnellut

minua vaan käyttäytyi kuin omistaisi koko talon. En ikinä enää halua nähdä sitä täällä. (Aw/74)

Perintötilan omistajat kokivat myös monet ratkaisut järjettömiksi ja mielivaltaisiksi väittäessään, että ”*jo-kaisella virkamiehellä on asiasta oma käsityksensä ja jokainen komentaa minua täysin mielivaltaisesti*”. (Aw/97) Myös kokonaiskonseptin ja kompetenssin puutteesta valitettiin väittämällä että ”*ongelmana on se, että siellä istuvat insinöörit, joilla ei ole mitään käsitystä kulttuurista, ei kokonaiskonseptia eikä edes halua tietää meidän tarpeistamme*”. (Am/96)

Konfliktitilanteita syntyi usein. Ne liittyivät tavallisesti oikeuteen tehdä ruokokattoon kattoikkunoita, ikkunoiden saneeraukseen tai taloustilaan johtavan suuren oven, ”grootdöörin” korvaamiseen lasielementeillä tarkoituksena talon käyttöasteen lisääminen asumistarkoituksiin. Kertomukset yhteenotoista suojeluviranomaisten kanssa ovat monensisältöisiä:

Joskus määräykset ovat järjettömiä! Halusimme restauroida ja muuttaa pienen suojelumerkinnän saaneen 400 vuotta vanhan aitan asuintaloksi. Sen yläkerrassa ei ollut ikkunoita vaan vain yksi 1930-luvulla tehty luukku, johon arkkitehti suunnitteli ikkunan. Viranomaisen mielestä luukku kuitenkin oli ehdottomasti jätettävä alkuperäiseen tilaan sillä seurauksella, ettei yläkertaa olisi voinut asua; siellä ei olisi ollut luonnonva-

loa ja se olisi ollut kylmä, koska luukkuakaan ei saanut eristää. Oli selvää, että viranomaisen lähdettyä rakensimme ikkunan niin kuin olimme alun perin suunnitelleetkin. (Zm/73)

Luvanvastainen saneeraus onkin ollut melko yleistä etenkin sen jälkeen kun tuet ovat pienentyneet. Kun ruokokattoon kerran on tehty suojelumääräysten vastainen kattoikkuna, on sitä vaikea enää poistaa. Pahimmassa tapauksessa siitä voi saada sakkoja, jotka monet vauraat hedelmätillalliset maksavat nurisematta mieluummin kuin jättävät heille itselleen tärkeän muutoksen tekemättä. Koska suojeltuja taloja on yli 1200, mutta niistä vastuussa olevia viranomaisia vain kaksi, on valvonta käytännössä mahdotonta. Siksi suojelumääräysten noudattamisen ei tulisi perustua viranomaisen valvontaan, vaan sen tulisi olla tärkeää perintötilan omistajalle itselleen, niin että hän itse suojelisi ja hoitaisi taloaan. Tämä kuitenkin vaatii informaatiota ei vain suojelumääräyksistä, vaan myös rakennusperinnön yleisestä merkityksestä alueen identiteetille. Informaatiota onkin pyritty jakamaan talouksiin ilmaisten ohjekirjojen³⁰ avulla. Siitä huolimatta tieto rakennussuojelusta on edelleen ennakkoluulojen leimaamaa ja vajavaistakin. Kunnat ovat myös kannustaneet suojelukohteiden omistajia saneeraukseen mm. kerran vuodessa järjestettävällä ”parhaiten saneerattu talo” -kilpailulla. Voittajaa

odottaa rahapalkinto, talon seinään kiinnitettävä kunniakilpi ja positiivinen julkisuus, sillä hänen talonsa esitellään erityisen näyttävästi paikallislehdissä. Myös turismi on muokannut asenteita positiiviseen suuntaan, sillä matkailijat mielellään valitsevat valokuvaus- ja vierailukohteeseen erityisen komeita taloja. Tätä mahdollisuutta käyttävät monet hedelmäviljelijät hyväkseen rakennuttamalla taloihinsa vuokrattavia loma-asuntoja ja myymällä tuotteitaan turisteille suoraan tilalta.

Perintötilan omistajien suhtautumiseen rakennussuojeluun vaikuttaa ratkaisevasti suojeluviranomaisen persoona ja hänen kykynsä neuvotella vaihtoehtoista omistajien kanssa. Omalla tilallaan isännät olivat niitä, jotka yksin määräsivät tilan asioista ja käsktivät siellä työskenteleviä päivä- ja kausityöläisiä. Tästä syystä

suojeluviranomaisen on välttämätöntä ottaa huomioon alteslandilaisten mentaliteetti. Jos tulen taloon käskyttämismentaliteetilla, kolahtaa ovi äkkiä nenän edessä kiinni, jonka jälkeen on turhaa edes yrittää keskustella. Jos taas tulen taloon neuvottelemaan tasavertaisena ja hedelmäviljelijän tarpeita ja ajatusmaailmaa ymmärtävänä, on mahdollista päästä molempia osapuolia tyydyttävään tulokseen. Joskus se vaatii monia käyntejä ja lukemattomia kahvikupposia keittiön pöydän ääressä, mutta se kannattaa. (Zm/145)

Näin kertoi neuvottelustrategiastaan vuonna 1995 Staden aluetoimistoon palkattu ja Altes Landista itse kotoisin oleva suojeluviranomainen. Altes Landin ”oma poika” hyväksyttiin neuvottelukumppaniksi välittömästi, sillä

lopultakin siellä istuu kaveri, jonka kanssa voi keskustella erilaisista vaihtoehdoista ja joka ei heti suoralta kädeltä sano kaikkeen ”ei”. Meidän talossa oli katonsaneerausprojekti, johon kuului kahden kattoikkunan teko, koska tyttäreni halusi muuttaa perheineen yläkertaan. Luulen, että pääsimme hyvään kompromissiin asiasta. (Am/4)

Yhteiskunnan tukien vähentyessä myös suojeluviranomaisen vaikutusvalta taloa koskeviin asioihin pienenee. Perintötilan omistajien mukaan ”*pienet tuet, mutta suuret vaatimukset*” eivät välttämättä velvoittaneet heitä mihinkään. Tätä analysoi eräs talonomistaja seuraavasti:

[...] tulevat tänne määräyksineen eivätkä edes kysy, mistä minulla on rahat saneeraukseen. Jos ne maksaisivat 50 % kustannuksista, silloin voisi sanoa, että niillä on jotakin sanottavaa asiaan. Jos ne maksaisivat kaiken, silloin ne myös saisivat päättää kaikesta. Sen sijaan 10 %:n tuella niillä ei ole mitään sananvaltaa täällä. (Zm/118)

”Kuuma” ja ”kosteaa” saneeraus

Perintötilani entinen omistaja myi minulle talonsa mm. siitä syystä, ettei hänellä ollut halua eikä varaa saneerata rakennusta. Talon myynnillä hän väisti saneerausveloitteensa ja siirsi sen minulle. Tämä ei ole poikkeuksellista Altes Landissa. Siellä jotkut perheet omistavat kaksi tai jopa kolmekin suojelumerkinnän saanutta hallitaloa, jotka he ovat saaneet haltuunsa avioliittojen kautta.³¹ Talojen omistajalle tämä tarkoittaa huomattavaa taloudellista rasitetta, koska suojeluviranomaisilla on oikeus velvoittaa omistajaa entisöimään talonsa silloin, kun kysymyksessä on varakas hedelmäviljelijä. Mikäli perintötilan omistaja kieltäytyy vetoamalla huonoon taloudelliseen tilanteeseensa, on viranomaisella viimeisenä mahdollisuutena oikeus tarkistaa asianomaisen pankkitilit ja viedä asia oikeuteen. Tästä syystä kaukonäköisimmät talonnomistajat ovat jo hyvissä ajoin tallettaneet rahansa Sveitsin turvallisille pankkitileille.

Tämä 1700-luvulla rakennettu huonokuntoinen pieni hallitalo oli jo saanut purkuluvan, kun eräs Altes Landiin muuttanut nainen näki sen. Hän ihastui pieneen rakennukseen, osti sen ja saneerasi sen kahvila-ravintolaksi. Kuvat: yksityiskokoelma.





Rakennussuojelun suuntaviivojen mukaan hallitalon katoon saa nykyisin tehdä rakennuksen käyttöasteen nostamiseksi ikkunan vain sen etuosaan. Tämän suojellun talon omistaja ei piitannut määräyksistä, vaan teki luvatta koko katon täyteen ikkunoita saadakseen valoa yläkerran toimistohuoneille. Rakennussuojeluviranomaisen tuloa pihalle vartioi koira, josta varoitetaan kyltillä. Kuva: Outi Tuomi-Nikula 1999.

Perintötilan ”pakkosaneeraus” on harvinaista, mutta ei tuntematonta. Siitä on esimerkki vuodelta 1992, jolloin varakas kahden hallitalon omistaja kieltäytyi ”ylimääräisen” talonsa korjausrakentamisesta taloudellisista syistä. Pankkitilien muhkea saldo kuitenkin osoitti aivan päinvastaista. Koska tilan omis-

taja edelleen kieltäytyi saneerausvelvoitteesta vedoten siihen, että rahat oli tarkoitettu tyttären koulutukseen, vietiin asia oikeuteen. Talonomistaja hävisi jutun ja oikeus määräsi hänet peruskorjaamaan vuonna 1687 rakennetun talonsa. Omistaja myöntyi oikeuden päätökseen ja talo saneerattiin suojelumääräysten mukaisesti.

Asialla oli kuitenkin myös varjopuolensa, sillä muut samassa tilanteessa olevat suojeltujen talojen omistajat pelkäsivät, että heille kävisi samoin. Seuraukset olivat ennennäkemättömän tuhoisat: seuraavien vuosien aikana useita arvokkaita hallitaloja tuhoutui selvittämättömän tulipalon seurauksena, kun niiden omistajat ilmeisesti mieluummin itse tuhosivat ylimääräisen talonsa kuin olivat valmiita alistumaan ehkä edessä olevan oikeuden päätökseen. Myös solidaarisuus talonomistajien kesken korostui johtuen pelosta, että sama kohtalo voisi koskea ketä tahansa heistä. Se ilmeni mm. siten, ettei tuhopolttajia koskaan ilmiannettu, vaan että he olivat ”jotain ulkopuolisia, tuntemattomia henkilöitä”. Myös alteslandilaisista koottu vapaapalokunta vitkasteli saapumisessaan onnettomuuspaikalle. Tuhopolttojen liittymisestä rakennussuojeluun kertoo se, että ilmiö on saanut alueella oman ilmaisunsa, ”kuuma saneeraus”. Talonomistajilla on myös toinen keino välttää saneerausvelvoite. Tämä ”kostean saneerauksen” nimellä kulkeva

metodi on jättää talo yksinkertaisesti asumattomaksi ja repiä ruokokattoon reikä, jonka kautta kosteus ja home pääsevät rakenteisiin tuhoten ne hitaasti.

Oman perintötilan tahallinen tuhoaminen on kuitenkin aina poikkeus, johon turvaudutaan joko pelosta tai uhasta. Tapaukset, joissa talon tuhoamisen syynä olisi halu rakentaa samalle paikalle uudisrakennus, ovat harvinaisia. Siten suurin osa perintötilan omistajista periaatteessa hyväksyy ja ymmärtää oman alueensa rakennetun ympäristön suojelun ja myös tuomitsee talojen tahallisen tuhoamisen.

Suojellun perintötilan tulevaisuus

Oman kotiseudun erityislaatuisuuden tunnistamiseen tarvitaan usein vieraan katse. Vasta kun ulkopuolinen tuo julki meille itsellemme jokapäiväisten asioiden erityislaatuisuuden, huomaamme itsekin niiden arvon. Näin tapahtui Altes Landissa, missä oman asuinalueen rakennetun kulttuuriperinnön arvon ymmärtäminen on ollut mahdollista vasta sen jälkeen, kun alueelle on muuttanut vieraita ihmisiä, jotka ovat olleet valmiita ostamaan itselleen saneerausta odottavan suojellun talon. Uudisasukkaat myös halusivat kalustaa talonsa niillä talonpoikaisilla huonekaluilla, joita alteslandilaiset olivat hyljeksineet ja joita

he pitivät vanhanaikaisina. Hyvin toimeentuleville ja korkeasti koulutetuille asukkaille talo ja huonekalut olivat talonpoikaisen kulttuurin aarteita, joista he olisivat olleet valmiita maksamaan korkeitakin hintoja – jos niitä vain olisi ollut tarjolla. Talon oikeaoppiseen restaurointiin näillä ihmisillä oli sekä henkistä että aineellista pääomaa. Heidän näyttämällään esimerkillä on ollut merkittävä vaikutus alkuperäisten alteslandilaisten arvomaailman muutokseen.

Perintötilan omistajien arvomaailmassa maaomaisuudella, syntyperällä sekä taloudellisella ja sosiaalisella asemalla on ollut erityinen merkitys. Suojellun talon omistaja, jonka talon seinässä komeili kunnia-taulu, sai muilta osakseen kunnioitusta ja arvonantoa. Julkiset huomionsoitukset, paikallislehtien esittelemät talojen pelastustarinat, alueen matkailullisen vetovoimaisuuden lisääntyminen, folkloristiset juhlat, joissa keskeisenä on oman alueen erityislaatuisuuden esitteleminen, sekä saneerattujen talojen rahallisen arvon nopea nousu loivat kaikki kollektiivista myönteisyyttä rakennetun kulttuuriperinnön säilyttämiselle. Samalla kyseenalaistui talon omaleimaisuutta rikko-va modernisoiminen. Vaurauden mitaksi ja visuaalisen edustamisen välineeksi alkoi muotoutua oikeaoppisesti restauroitu alteslandilainen hallitalo. Tämän arvomuutoksen sisäistäminen on myös Altes Landin suojeltujen perintötilojen säilymisen kulmakivi.



Entä jos suojelua ei olisi? 1700-luvun alussa rakennettu hallitalo 1930-luvulla ja vuonna 2007. Suurimmat muutokset taloon on tehty toisen maailmansodan jälkeen: ruokokatto on vaihtunut tiilikatoksi, johon on tehty kattoikkunoita valon saamiseksi yläkerran asuntoon. Ristikkoseinä (Fachwerk) on antanut tilaa kokonaan muuratulle yksinkertaiselle seinälle ja kuusiruutuiset ikkunat on vaihdettu kaksiruutuisiksi. Lisäksi alkuperäinen fasadin ”morsiusovi” on poistettu

Vaikka kommunikaatio viranomaisten kanssa on helpottunut, on suojelun toteutumisella kuitenkin edelleen heikot kohtansa. Tukien pieneneminen tarkoittaa käytännössä myös suojeluviranomaisten vaikutusvallan vähentymistä. Lisäksi hedelmänviljelyn taloudellisilla suhdanteilla on tärkeä merkitys saneeraukseen, sillä jos ei ole ylijäämää, ei myöskään ole mahdollisuutta saneeraukseen, jonka hintaa nostavat perinteisiin tekniikoihin erikoistuneet rakennusfirmat³².

ja tilalle tehty valoa sisään päästävillä lasitiilillä varustettu kaksisiipinen ovi, jota käytetään ulko-ovena. Taloa aiemmin kiertänyt valkoinen maalattu puuaita on hävitetty ja tilalle istutettu helppohitoisempi pensasaita. Entisen keittiöpuutarhan paikalla on asfalttipiha. Koko talo on rakennettu asuintaloksi, missä elää kolme sukupolvea omissa erillisissä asunnoissaan Kuva 1: yksityiskokoelma. Kuva 2: Fete Krokene 2007.

Taloudellisten edellytysten heikennyttyä on uhkana suojeluvuoroituksen väistämiseen liittyvien strategioitten lisääntyminen, joista vakavimpina perintötilan tuhoaminen oman toiminnan kautta. Taloudellisessa pattitilanteessa on myös mahdollista, että suojellun talon omistaja pyrkii määräyksistä piittaamatta saneeraamaan taloan moderneilla materiaaleilla, jotka ovat edullisia ja helposti saatavilla. Modernisaation ihailu

ruokkivat vielä nykyisinkin negatiivisesti värityneet muistot asumisen alkeellisuudesta aikana, jolloin toimeentulo saatiin perinteisestä maanviljelystä ja karjanhoidosta. Taloudelliset tekijät näyttävätkin olevan alteslandilaisten perinnetietoisuuden kulmakivi. Näitä tekijöitä – suojellun perintötilan säilymiseen vaikuttavia vahvuuksia ja mahdollisuuksia, heikkouksia ja uhkia on esitetty oheisessa nelikenttäanalyysissä.

Suojellun perintötilan tulevaisuusvision vahvuudet, mahdollisuudet, heikkoudet ja uhat

Vahvuudet

- Hedelmäviljelijän perinnetietoisuus ja representaatiohalu
- Muualta muuttaneiden ympäristötietoisuus ja vauraus
- Matkailullinen vetovoimaisuus
- Saneeraustuet, verotukselliset edut, suojellun rakennuksen arvonnousu
- Saneerattujen rakennusten julkiset huomionosoitukset ja positiivinen imago
- Erikoistyövoiman hyvä saatavuus
- Viranomaisten ”paikallistuntemus”

Mahdollisuudet

- Hedelmäviljelijän vaurauden mittana oikeaoppisesti saneerattu talo
- Turismin kasvu
- Suojellut talot osana alueen positiivista imagoa
- Omistajien, suojeluviranomaisten, kuntien, politikkojen ja asukkaiden yhteistyö
- Altes Landin pääsy UNESCO:n maailmanperintökohteeksi³³

Heikkoudet

- Tukien väheneminen, korkeat saneerauskustannukset
- Rakennussuojelun ”pomottamismentaliteetti” ja kommunikaation puute
- Monimutkainen tukien hakuprosessi
- Elinkeinon ja rakennussuojelun vaikea yhteensovittaminen
- Suojelumääräysten tulkinnanvaraisuus
- Ennakkoluulot ja informaation puute
- Henklökohtaiset negatiiviset muistot aikaisemmasta elämästä hallitalossa
- Modernisaation ihailu

Uhat

- Suojeluviranomaisten vaikutusvallan väheneminen
- Konfliktitilanteiden lisääntyminen omistajien ja viranomaisten välillä
- Hedelmäviljelyn kannattavuuden lasku
- Saneerausvelotteiden väistämiseen liittyvien strategioitten lisääntyminen
- Alteslandilaisten keskinäinen solidaarisuus konfliktitilanteissa Suojelun vastaisesti modernisoitu perintötila vaurauden mittana
- Suojelun vastaisesti modernisoitu perintötila vaurauden mittana



En ole enää perintötilan omistaja. Jouduin myymään taloni, koska muutin takaisin Suomeen saatuani sieltä työpaikan. Perintötilani ostaja oli tuttavani, joka jo pitkään oli etsinyt itselleen suojelumerkinnän saanutta taloa. Häinkin oli ulkopuolinen, alueen rakennusperintöön perehtynyt ja siihen ihastunut henkilö. Tuntui hyvältä jättää perintötilani hänen hoitoonsa. Hyvästellessäni haikeana kotini valkoisiksi kalkitut seinät, narisevat puulattiat ja jykevien tammipalkkien omintakeisen tuoksun olin kiitollinen siitä, että itse sain asua perintötilaani edes aivan pienen ajan osana sen lähes neljäsataa vuotta vanhaa historiaa.

Viitteet

- ¹ Alasaksalainen hallitalo on Ala-Saksan hallitsevin talonpoikainen rakennus, jonka levinneisyysalue ulottuu laajana vyöhykkeenä Taka-Pommerista Belgiaan. Siitä on olemassa useita paikallisia muunnoksia. Myös sitä käsittelevä kansatieteellinen kirjallisuus on laaja. Ks. esim Bedal, Konrad: *Historische Hausforschung. Eine Einführung in Arbeitsweise, Begriffe und Literatur*. Fränkisches Freilandmuseum, Bad Windsheim, 1993; Baumgarten, Karl: *Das deutsche Bauernhaus. Eine Einführung in die*

Vanha perintötilani vaati jatkuvaa ehostusta, josta osan saattoi tehdä itsekkin. Vuosittaisiin kevättöihin kuului mm. talon edessä olevan noin 45 metriä pitkän puuidan peseminen ja maalaaminen. Mukavimmin työ sujui naapuriavun seurassa. Kuva: Melanie Garzke 1994.

- Geschichte vom 9. bis zum 19. Jahrhundert.* 2. Aufl. Neumünster, 1985; Wiese, Rolf: *Bauernhäuser des 19. Jahrhunderts im Landkreis Harburg.* Hamburg-Harburg, 1985, 92–97, ja Räsänen, Matti & Tuomi-Nikula, Outi: *Saksanmaalla. Kansanelämää keskiajalta nykypäivään.* SKS, Helsinki, 2000, 98–144.
- ² Ks. tarkemmin talousperheestä: Weber-Kellermann, Ingeborg: *Die deutsche Familie. Versuch einer Sozialgeschichte.* 7. Aufl. Frankfurt a.M., 1974, 12–16.
- ³ Tuomi-Nikula, Outi: Saksalaisen maalaiskodin hiljainen laki. *Koti. Kaiho, paikka, muutos.* Toim. Päivi Granö, Jaakko Suominen ja Outi Tuomi-Nikula. Kulttuurituotannon ja maiseman-
tutkimuksen laitoksen julkaisuja IV, Pori, 2004, 27–35.
- ⁴ Altes Landin talolliset siirtyivät vuoden 1962 jälkeen perinteisestä karjahoidosta ja maanviljelyksestä hedelmäviljelijöiksi. Syynä talousmuodon muutokseen oli vuoden 1962 myrskytulva, jossa yli 300 Elben alueen asukasta sai surmansa. Lisäksi karja menehtyi. Utta karjaa ei enää hankittu hukkuneiden tilalle, vaan entisille laidunmaille istutettiin omena-, kirsikka-, luumu- ja päärynäpuita, joitten viljely oli voimistunut Altes Landissa jo koko 1900-luvun ajan. Nykyisin alue on Saksan laajin yhtenäinen hedelmäviljelyalue, ks. lähemmin Tuomi-Nikula, Outi: *Der Altländer Hof im Wandel. Veränderungen der sozialen Strukturen und des Alltagslebens im Alten Land bei Hamburg im 20. Jahrhundert* (Muuttuva alteslandilainen talo. Sosiaalisten rakenteiden ja arjen muutos Altes Landissa lähellä Hampurin kaupunkia 1900-luvulla). Husum Verlag, Deutschland, 2006, 29–36.
- ⁵ 1960-luvun jälkimmäisellä puoliskolla hedelmäviljelijöitä kohtasivat katovuodet, jonka lisäksi hedelmien hinnat olivat vuosina 1967–1968 niin alhaiset, ettei niitä kannattanut edes poimia puista. Näitä vuosia alteslandilaiset muistelevat ”mustien lippujen vuosina”, koska silloin hedelmäviljelijät nostivat salkoon mustan lipun taloudellisen ahdinkonsa merkiksi. Tuomi-Nikula 2006, 108–109.
- ⁶ Artikkelin pohjautuu Altes Landissa vuosina 1998–2000 keräämääni empiriseen aineistoon, jonka pohjalta kirjoitin julkaisun *Altländer Hof im Wandel* (2006). Sen perustana oli 151 haastattelua, jotka olen koodannut seuraavasti: A= syntyperäinen alteslandilainen, Z= muualta alueelle muuttanut, w=nainen, m=mies. Numero vinoviivan jälkeen viittaa haastattelun numeroon (1–151).
- ⁷ Tuomi-Nikula, Outi: Alasaksalainen hallitalo kertoo pienestä historiaa. *Historioita ja historiallisia keskusteluja.* Toim. Sami Louekari ja Anna Sivula. Historia mirabilis 2, Saarijärvi, 2004, 244–269.
- ⁸ Tuomi-Nikula 2006, 24–28; Altes Landin asuttamisesta ja historiasta enemmän Siemens, Hans Peter: *Das Alte Land – Geschichte einer niederebischen Marsch.* Stade, 1951; Cordes, J. J.: *Altes Land – Alte Kultur.* Stade, 1966 Köhler, B. und Riediger, H: *Das Alte Land.* Hamburg, 1970.
- ⁹ Tuomi-Nikula 2006, 173–188, myös: Tuomi-Nikula, Outi: Kun kylään muuttaa vierasta väkeä. Maalaisten ja kaupunkilaisten välisestä kommunikaatiosta eräällä saksalaisella talonpoikaisalueella. *Meiltä ja maailmalta.* Omistettu professori Pekka Leimulle hänen täyttäessään 60 vuotta 5.12.2003. Toim. Helena Ruotsala. Scripta Aboensia 2. Ethnologica. Vammala, 2003, 147–161.
- ¹⁰ Tuomi-Nikula 2004, 259–263.
- ¹¹ Meyer, Hans Joachim: Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland. *Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland.* Dokumentation der Tagung des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz am 25. und 26. Februar 1999 in Berlin. Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz. Band 61, Bonn, 1999, 7–9.
- ¹² *Die Geschichte des Denkmalschutzes.* <http://www.denkmal-mit-pfiff.de/teens/wissen/denkmal-lexikon/> Luettu 9.8.2007; vrt Meyer 1999, 8.
- ¹³ Ks. tarkemmin rakennusuojelunlain uudemmassa historiasta Brusis, Ilse: Denkmalschutz und ökologische Steuerreform, Argumente und Strategien. *Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland.* 1999, 10–11.
- ¹⁴ Niedersächsisches Denkmalschutzgesetz vom 30. Mai 1978.
- ¹⁵ Niedersächsisches Denkmalschutz 1978 (1990, 1995), § 6–§10

- ¹⁶ Esim. Meyer 1999, 9.
- ¹⁷ 100 000 DM= 50 000 euroa.
- ¹⁸ Einkommensteuergesetz (EStG), §§ 71, 10f, 10g, 11b; vrt. Brunsis 1999, 10–11.
- ¹⁹ Giesler, Lothar: *Denkmalschutz und Denkmalpflege im Alten Land, in Kehdingen, auf der Stader Geest*. Landkreis Stade, 1992, 6–7, 40.
- ²⁰ Kaksivuotisen tutkimustyön rahoittivat pääasiassa Jorkin ja Samtgemeinde Lühen kunnat sekä Kulturstiftung Altes Land.
- ²¹ Tuomi-Nikula 2006.
- ²² Suojelumerkinnän saaneista 48 hallitalosta 18 oli rakennettu vuosina 1600–1700, 17 taloa niistä oli tehty vuosina 1701–1800, 12 hallitaloa 1800-luvulla ja yksi 1900-luvun alussa. Talot olivat suuria: 22 niistä oli yli 35 m pitkiä, 15 taloa oli kooltaan 26–35 m. Ns. pieniä hallitaloja, joitten enimmäispituus oli 25 m, oli tutkimukseni piirissä 11. Tutkituista suojelluista hallitaloista 34 oli alteslandilaisten perintötiloja. Loput 14 hallitaloa oli siirtynyt ulkopuolisen omistukseen.
- ²³ Alasaksassa puhuttu ”platt” on monien kielitieteilijöitten mukaan oma itsenäinen kielensä.
- ²⁴ Tarkemmin rakennustekniikasta Räsänen & Tuomi-Nikula 2000, 123–126.
- ²⁵ Tuomi-Nikula 2006, 121–124.
- ²⁶ Varausmerkit ovat maagisia kuvioita ja merkkejä, joiden avulla aikaisemmin on uskottu olevan taloa ja sen elämää suojaava vaikutus. Tavallisimmat varausmerkit Altes Landissa ovat ”Donnerbeesen” – ukkosen luuta, jolla on suojattu taloa tulelta, ukkoselta ja pahoilta hengiltä, mylly, joka takasi taloon leivän ja kehto, jolla pyrittiin luomaan ymmärrystä ja tasapainoa talousperheen sisäiseen elämään.
- ²⁷ Tarkemmin Röper, Karl, Carstens, Irmgard und Zupp, Lothar: *Bilder und Nachrichten aus dem Alten Land und seiner Umgebung. Mit einer Einführung in die Geschichte des Alten Landes und seiner Bauernhäuser und einem Anhang Bäuerliche Kulturgüter im Alten Land von Gerhard Röper*. Band I-III. Jork, 1988 ja Der Landkreis informiert 1992. Vrt. Tuomi-Nikula 2006, 46–49.
- ²⁸ Samoja kokemuksia rakennussuojelu-sanan negatiivisesta panotuksesta on muuallakin. Niinpä esimerkiksi Ruotsissa puhutaan rakennussuojelun sijaan mieluummin rakennuksen hoidosta (byggnadsvård). Myös Suomessa on käyty asiasta keskustelua.
- ²⁹ Sama taloudellinen ajattelu leimasi myös Hamburg-Harburgin alueen maanviljelijöitä, joiden mukaan päärakennuksen saneeraus oli mahdollista vasta sen jälkeen kun kaikki tilan tuotantoon liittyvät uudistukset oli tehty. Ks. Hansen, Margret: *Formen bäuerlichen Wohnens in der Gegenwart. Dargestellt an Beispielen aus dem Landkreis Harburg*. Münster/New York/München/Berlin, 1998, 108–124.
- ³⁰ Esim. Lühen kunta jakoi vuonna 1997 asukkailleen ilmaisjakeluna toimittamansa kirjasen: *Gestaltungsfibel Guderhandviertel 1997*, missä esiteltiin alueen rakennusperintöä kunnioittavan korjausrakentamisen periaatteet. Lisäksi asukkaita on informoitu tiedotteella *Der Landkreis informiert. Denkmalschutz und Denkmalpflege im Alten Land, in Kehdingen, auf Stader Geest*. Landkreis Stade, 1992.
- ³¹ Altes Landissa on näihin päiviin saakka hallinnut endogaaminen avioliittokäyttäytyminen, siten että aviopuolisointen tulee olla samanarvoisia sekä varallisuudeltaan että syntyperältään. Koska lasten lukumäärä perheissä on aina ollut verrattain pieni, ei ole ollut poikkeuksellista, että kahden tilan ainoat perijät avioituvat keskenään, jolloin tilan omistukseen tulee kaksi hallitaloa. Tavallista silloin on että toinen taloista vuokrataan vieraille, mikäli omassa perheessä ei ole tarjolla tilanhoitajaa.
- ³² Ruokokaton tekemiseen, yksilöllisten puikkunoitten valmistukseen ja fasadin konservointiin erikoistuneita firmoja onkin syntynyt alueelle useita.
- ³³ Altes Landissa on suunnitelmia hakea alueelle sen ainutlaatuisen talonpoikaisen rakennusperinteen ja historian pohjalta UNESCON maailmanperintöstatusta.

KOTINA VANHA TALO ENTISESSÄ ITÄ-SAKSASSA

Kun ajan Hampurista Rostockiin uutta moottoritietä pitkin, ei rajasta, joka yli 40 vuoden ajan erotti toisistaan länsi- ja itäsaksalaiset, ole paljonkaan havaittavissa.¹ Maisema tosin muuttuu mitä pidemmälle pohjoiseen auto minua kuljettaa. Taloja on enää vain harvaksen. Siellä täällä näkyy huonokuntoisia tai hylättyjä rakennuksia, joitten seiiniä koristavat graffiti-piirroksiset. Osa taloista on aivan uusia. Kauempana pelloilla näkyvät kymmenien tuulivoimaloitten rauhallisesti pyörivät siivet. Aika ajoin maisemaa rumentavat yksitoikkoisen harmaat hallimaiset betonirakennukset, joita ympäröivät hoitamattomat pensasaidat. Ne ovat sosialismin ajan näkyviä muistomerkkejä, maatalousosuuskuntiin (LPG)² kuuluneita talousrakennuksia ja eläinsuojia, joille ei ole löytynyt käyttöä yhdistyneessä Saksassa.

Eteeni avautuvat Mecklenburg-Vorpommerin osavaltion lievästi kumpuilevat vilja- ja maissipellot. Ne kuuluivat aiemmin kartanoille, joita alueel-

la oli ennen toista maailmansotaa yli kaksi tuhatta.³ Suunnattoman suuria maa-alueita viljelivät turpeeseen sidotut talonpojat kartanonisännän ankarassa tilaherruudessa.⁴ Kartanon työntekijöiden talot olivat yksinkertaisia, alueelle tyypillisiä pieniä hallitaloja tai kasarmimaisia ”rivitaloja”, joilla käytön ja koon mukaan on monia nimityksiä. Tietoa taloista on arkistoitu paljon. Sitä keräsi mecklenburgilaisen kansatieteen perustaja ja saksalaisen kenttätöiden pioneeri Richard Wossidlo (1859–1939). Hänen nimeään kantaa nykyisin Saksan merkittävin alueellinen kansatieteellinen käsikirjoitusarkisto, Rostockin yliopiston kansatieteen laitoksen yhteydessä toimiva Wossidlo-Archiv.⁵ Richard Wossidlon jalanjalkia seurasivat professori Jan Ulrich Folkers (1887–1960), jota taas pidetään mecklenburgilaisen talotutkimuksen perustajana (1887–1960), ja Wossidlo-arkiston johtaja Karl Baumgarten (1910–1998). Hän kirjoitti useita teoksia itäsaksalaisista alueen talonpoikaisista rakennuksista.⁶

Aineistonsa hän keräsi valokuvaamalla ja tekemällä tarkkoja piirroksia rakennuksista sekä haastattelemalla niiden asukkaita. Hänet muistetaan vieläkin kylissä, joissa olen käynyt haastattelemassa samojen talojen asukkaita kuin Baumgarten aikoinaan. Moni iloitsee siitä, että olen kiinnostunut juuri hänen talostaan, jota hän on pyrkinyt pitämään kunnossa niin hyvin kuin kulloisetkin olosuhteet ovat antaneet myöten. Joukossa on myös niitä, jotka eivät voi olla näyttämättä tyytyväisyyttään siitä, että Saksojen yhdistymisen jälkeen vaivalla saneerattu talo on arvostettu kulttuurimuistomeriksi ja saanut suojelumerkinnän. Vain eräs vanha tuulimylly, jonka entistä mylläriä haastatelin keväällä 2007,⁷ oli suojeltavien rakennusten listassa jo DDR:n aikaan. Vanhat myllyt kuuluivatkin tuotantolaitoksina sosialistisen Saksan priorisoituihin suojelukohteisiin.

Ennen vuotta 1990 vanhan talon saneeraus ei ollut itsestäänselvyys, sillä maininnat, kuten ”*Mikä tänään näyttää yksinkertaiselta, oli silloin loputtoman monimutkaista*”, (InVOT-8)⁸ tai ”*Sitä ei voi nykyisin edes kuvitella, millaista se oli*”, (InHIMV-4) toistuvat haastattelemini henkilöiden pohdinnoissa monin sanankääntein. Siksi tässä seuraavassa pyrin valottamaan kolmen talon asukkaan näkökulmasta niitä keinoja, millä tavalla asukkaat yleensä selvisivät peruskorjaukseen tarvittavan materiaalin ja ammattitaitoisen työvoim-

man saannista entisessä DDR:ssä.⁹ Kiinnostavaa on myös tietää, millaisia merkityksiä itäsaksalaiset antavat vanhalle talolleen, jonka kunnossapito oli monin verroin ongelmallisempaa kuin läntisessä naapurissa. Lisäksi pohdin sitä, miksi haastattelemani henkilöt asuivat mukavuuksia vailla olevassa huonokuntoisessa vanhassa talossa, vaikka heillä ilmeisesti olisi ollut mahdollisuus muuttaa nykyajan mukavuuksin varustettuun kerrostaloasuntoon. Tämän asian ymmärtämiseksi on tarpeellista ensin luoda katsaus suojelun politiikkaan sekä siihen liittyviin rakentamisen ja asumisen periaatteisiin entisessä Saksan Demokraattisessa Tasavallassa.

Suojelun politiikka entisessä Itä-Saksassa

Saksan Demokraattisessa Tasavallassa rakennussuojelulaki tuli voimaan ”Euroopan rakennussuojeluvuonna” 27.6.1975.¹⁰ Saksojen yhdistymisen jälkeen 1990 se menetti lainvoimansa ja korvattiin uudella lailla, jonka pohjana olivat Saksan Liittotasavallan ja Länsi-Berliinin rakennussuojelulait. Esimerkiksi Mecklenburg-Vorpommerin osavaltiossa nykyinen rakennussuojelulaki on vuodelta 1998.¹¹

Sosialistisen valtion periaatteen mukaisesti suojelumerkinnän saaneet rakennukset olivat valtion

omaisuutta ja sen suojeluksessa. Verrattuna länsisaksalaiseen rakennusuojelulakiin, oli DDR:ssä suojelun tavoitteena ensisijaisesti työtätekevän luokan elinolosuhteiden dokumentointi. Tuotantolaitokset ja sosialismin aikaansaannokset pyrittiin säilyttämään siten että ne toteuttivat sosialistisen isänmaallisuuden ideaa ja edistivät kansainvälisen työväenluokan asiaa. Pitkässä suojeltavien kohteitten listassa ovat sosialismin saavutusten lisäksi mainittuna mm. kaupunkien historialliset rakennukset ja porvaristalot, linnat, kirkot, luostarit puistot ja hautausmaat, taide ja taidekäsiyö. Laki määräsi, että suojelukohteista vastuussa olevan paikallisen ministeriraadin oli tehtävä lista suojelukohteista ja turvattava niiden säilyminen mm. saneerausmateriaalin saatavuudella ja ammattitaitoisella työvoimalla.¹² Suojeltavista

Landhaus Schloß Kölzow oli yksi Mecklenburgin yli 2000 kartanosta, jonka DDR:n valtio otti omistukseensa. Kartanon omistaja pakeni sodan jälkeen lännen puolelle ja vietti elämänsä ulkomailla. Vuonna 1830 rakennettu kartano rapistui pahasti sosialismin aikana ja sen puutarhassa ollut lampea käytettiin jätteenkaatopaikkana. Saksojen yhdistymisen jälkeen omistajan lähisukulainen palasi perheineen juurilleen Mecklenburgiin ja sai vanhan, jo purkutuomion saaneen sukukartanon omistukseensa. Entisöimisen jälkeen kartanossa pidetään nykyisin mm. seminaareja ja workshoppeja, jonka lisäksi sen matkailullinen merkitys on suuri. Kuvat: Detlef von der Lühe 2001 ja 2005.



kohteissa laadittiinkin monissa kaupungeissa pitkät inventaariolistat, mutta kohteiden korjausrakentaminen laiminlyötiin¹³. Mikäli se toteutettiin, oli kysymyksessä lähes aina jokin yksittäinen merkittävä julkinen rakennus, kuten esimerkiksi raatihuone, linna tai teatteri.¹⁴

DDR:n rakennussuojelulailla oli ylevät tavoitteet, mutta käytännössä niiden toteutuminen oli epärealistista ja mahdotontakin. Pulaa oli paitsi materiaaleista myös konservointiin erikoistuneesta työvoimasta.¹⁵ Edellistä tärkeämpi seikka oli kuitenkin se, että vanhojen rakennusten hoitoa ei priorisoitu. Valtion perusajatuksena oli sosialismin saavutusten dokumentointi mm. uudisrakentamisella, missä käytettiin hyväksi uusinta tekniikkaa ja moderneja materiaaleja. Tavoitteena oli uusi ja edistyksellinen sosialistinen valtio, ei kapitalistisen ajan rakennusten ja niihin assosioituneiden yhteiskunnan rakenteiden säilyttäminen.¹⁶ Yksi sosialismin hävittämistä rakenteista oli Elben itäpuolisen alueen kartanolaitos. Vuoden 1945 maareformissa¹⁷ valtio otti haltuunsa 2328 suurmaanomistajien kartanoa niihin kuuluvine rakennuskomplekseineen, puistoineen ja maanomaisuuksineen. Kartanoista vanhimmat oli rakennettu 1500-luvulla ja nuorin vuonna 1929. Näitä kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti ainutlaatuisia rakennuksia käytettiin parhaassa tapauk-

nessa työväestön asuntoina tai kollektiivin varastotiloina ja karjasuojina, josta syystä niistä ainakin osa – vaikka huonokuntoisinakin – säilyi uuteen aikaan. Edellytyksenä rakennuksen säilymiselle onkin sen käyttö.¹⁸ Autiot rakennukset rapistuvat nopeasti, jonka jälkeen ne ovat helposti tuhottavissa. Näin kävi 687 alueen kartanolle. Vain 21 kartanoa sai suojelumerkinnän, josta syystä niitä ei ole tuhottu, mutta ei saneerattukaan. Ne säilyivät korjauskelpoisina Saksojen yhdistymiseen saakka, jonka jälkeen niitä alettiin kunnostaa valtion ja yksityisten tuella.¹⁹ Osa valtion haltuun ottamista rakennuksista ja maanomaisuuksista on palautettu vuoden 1990 jälkeen lainmukaisesti takaisin niiden entisille omistajille, joista suuri osa oli paennut Itä-Saksasta lännen puolelle ennen vuotta 1961 tai sen jälkeen.²⁰

Kaupunkien keskiaikaisilla ydinkeskuksilla (Altstadt) oli sama kohtalo. Niistä monet olivat pahoin vaurioituneet toisen maailmansodan lopun pommituksissa. Kun rakennuksia ei korjattu, ne rapistuivat ja tulivat ajan mittaan asumiskelvottomiksi. Monia historiallisia kaupunkikeskuksia koski myös rakennuskielto. Seurauksena saattoi olla keskiaikaisten kaupunginosien hävittäminen maan tasalle antamaan tilaa elementtitaloista rakennetuille ”sosialistisille kaupunkikeskuksille”²¹. Mikäli vanha kaupunki säilyi – kuten tapahtui nykyisissä UNESCO:n maa-

ilmanperintökohteissa Wismarissa ja Stralsundissa²² – se autioitui ja sen sosiaalinen elämä tyrehtyi²³. Näin tapahtui mm. Leipzigissä ja Görlitzissä, joissa Saksojen yhdistyessä oli tuhansittain tyhjillään olevia asuntoja, joiden asukkaat olivat muuttaneet uusiin kerrostaloasuntoihin tai paenneet lännen puolelle.²⁴

Toisen maailmansodan jälkeen maata vaivasi kova asuntopula. Se johtui ensiksikin siitä, että sodan aikana suuri määrä asuntoja oli tuhoutunut pommituksissa. Toisena syynä asuntopulalle olivat vuoden 1945 itäpokolaiset, joitten takia yksistään Mecklenburg-Vorpommerin asukasluku kaksinkertaistui.²⁵ Sosialis-tisen valtion yhtenä tavoitteena oli taata kaikille sen asukkaille asunto. Se toteutettiin uutta rakentamalla, ei vanhaa korjaamalla. Monikerroksisia elementtitaloja nousi kiihtyvällä vauhdilla kaupunkien ulkopuol-le perustettuihin lähiöihin. Vuodesta 1970 vuoteen 1989 rakennettiin DDR:ssä yli kolme miljoonaa kerrostaloasuntoa, joihin muutti asumaan noin yhdeksän miljoonaa ihmistä eli puolet maan asukkaista. Kerrostaloon pääsi hakemalla sinne kirjallisesti asumisoikeutta. Etusija oli lapsiperheillä. Vuokra-asunnon koon määräsi perheenjäsenten lukumäärä.²⁶ Nämä yhtenäistä laatikkomaista arkkitehtuuria noudattavat monikerroksiset elementtitalot, joista käytetään nimitystä ”Platte”²⁷, ovat Saksojen yhdistymisen jälkeen muodostuneet yhdeksi DDR:n symboliksi.



Vanhan talon remontoinnin yhtenä esteenä oli entisessä DDR:ssä pula rakennusmateriaaleista. Apua saatiin mm. purkamalla käytöstä jääneitä rakennuksia ja käyttämällä niiden tiilet oman talon saneeraukseen. Kuva: Imke Thielk 1979.

Maaseudulla kehitys kulki samaan suuntaan. Aiemmin itsenäisten talonpoikien oli joko vapaaehtoisesti tai valtion painostuksesta liityttävä maatalousosuuskuntaan, jonka esikuvana oli Neuvostoliiton kolhoosilaitos. Se tarkoitti käytännössä, että talolliset luopuivat yksityisestä maatalouden har-



joittamisesta ja tekivät työtä osuuskunnalle. Näin vanhojen maalaistilojen suuret ulkorakennukset jäivät tyhjiilleen. Niitä käytettiin aluksi osuuskunnan tuotantolaitoksina. Kun 1970-luvulla alettiin kyliin rakentaa suuria hallimaisia kolhoosirakennuksia karjalle ja muun maatalouden tarpeisiin, ei ulkorakennuksille ollut enää mitään käyttöä. Osa niistä purettiin ja materiaali käytettiin vanhan korjaamiseen tai uuden rakentamiseen. Myös maaseudulle rakennettiin monikerroksisia elementtitaloja, joihin muutti paljon maatalousosuuskunnissa työskenteleviä entisiä talollisia, joilla ei enää ollut omaa tilaa viljeltävänä. Tämä oli ymmärrettävää, kun tiedetään että yleensä vanhoista maaseudun taloista puuttuivat vielä vuonna 1989 sisävesat, kylpyhuoneet, viemärinti, keskuslämmitys ja vesijohto.²⁸

Rostockin itäinen vanhakaupunki pääsi pahasti rapistumaan ja autioitumaan ennen Saksojen yhdistymistä. Sen keskiajalta peräisin olevia taloja ei varsinaisesti purettu, mutta ei peruskorjattukaan, josta syystä osa niistä oli asuiskelvottomia. Vuoden 1990 jälkeen taloja alettiin ripeään tahtiin peruskorjata. Nykyisin itäinen vanhakaupunki on Rostockin arvostetuimpia asuinalueita ja myös sen matkailullinen merkitys on suuri. Kuva: Hans-Georg Deichmann 1988.

Kolme taloa – kolme itäsaksalaisen asumisen kokemusta

Esimerkkitapauksiksi asumisesta vanhassa talossa entisessä DDR:ssä on tässä valittu kolme taloa ja kolme tarinaa. Talot sijaitsevat Rostockin kaupungissa sekä Mecklenburgin ja Thüringenin alueen maaseudulla. Talot ovat Rostockin itäisen vanhankaupungin kaupunkitalo, maaseudulla sijaitseva hallitalo ja vanhasta aitasta omakotitaloksi muutettua rakennus. Rakennuksista kaupunkitalo ja hallitalo on suojeltu Saksojen yhdistymisen jälkeen. Kertojina on kolme Itä-Saksassa syntynyttä ja siellä nykyisin asuvaa keskiikäistä naista, joiden elämässä vanhalla talolla on ollut erityinen merkitys. Haastattelut olen tehnyt syksyllä 2006 ja kesällä 2007.

Koti Rostockin vanhassa kaupungissa

”En voinut edes kuvitella muuttavani kerrostaloon Platille”, (InA2MV-1) kertoo Rostockin vanhassa kaupungissa koko ikänsä asunut 46-vuotias Katja²⁹. Hän muistelee lapsuuttaan, jolloin perhe asui vuokralla pommituksissa vaurioituneessa talossa olosuhteissa ”joita ei nykyisin voi edes kuvailla”. Talossa ei ollut viemäriä eikä vesijohtoa. Ulkokäymälä oli pihan perällä

ja talo lämpeni yhden lämmitysuunin avulla hiilillä, joista jäi musta noki huoneisiin. Perheen isä oli taiteilija ja toisinajattelija, sosialistiselle työläisten ja talonpoikien valtiolle vaarallinen henkilö, jonka aina oli oltava varuillaan mitä sanoi ja missä mitään sanoi. Kerran hän joutui sanoistaan muutamaksi kuukaudeksi vankilaankin. Siksi perheellä ei olisi ollut edes mahdollisuutta päästä vuokralle kerrostaloasuntoon, jonne pääsi anomuksesta tarkasti kontrolloitujen valintakriteerien kautta. Äiti hoiti kotona kolmea lastaan ja yritti jollakin tapaa selviytyä arjen rutiineista. Itäinen vanhakaupunki oli tuolloin surullista katsottavaa: talot olivat vaurioituneet pommitusten jäljiltä, ne olivat harmaita ja ikäviä ja niiden annettiin rapistua paikoilleen kun peruskorjaukseen ei ollut tai ei haluttu antaa varoja. Kun väkeä jatkuvasti muutti lähiöihin, hiljeni myös kaupunkien sosiaalinen elämä. Vanhaan kaupunkiin jäi asumaan ihmisiä, jotka eivät halunneet asua muulla tai jotka eivät henkilöhistoriansa takia päässeet asumaan uusiin asuntoihin. Katjan isä kuului molempiin.

Katja meni naimisiin vuonna 1976 muusikon kanssa. Perheeseen syntyi kolme poikaa. Perhe asui ensimmäiset vuodet Katjan vanhempien kanssa samassa asunnossa, joka oli ahdas ja jonka varustetaso ei ollut juurikaan kohentunut sitten Katjan lapsuuden. Nuori perhe halusi oman katon alle, mutta sellaisia

asuntoja, joihin he olisivat halunneet muuttaa, ei ollut saatavilla. Ja lähiöön he eivät halunneet muuttaa. Eivät vaikka olisivat saaneet sieltä vuokra-asunnon. Katjasta ”asuminen Plattilla olisi ollut kuin olisi pistetty vankilaan”. (InA2MV-1)

Itäisessä vanhassa kaupungissa oli yksi purkutuo-
mion saanut talo, jota Katja oli käynyt katsomassa
useaan kertaan. Talo oli kolmikerroksinen ja sen taka-
na oli viehättävä oma puutarha. Katja tiesi haluavansa
juuri tämän talon, jonka ostaminen oli mahdollista
valtion määräämään yhtenäishintaan, joka oli suurin
piirtein sama riippumatta siitä, oliko talo kaupungis-
sa vai maalla.³⁰ Kuin ihmeen kautta Katjan perhe sai
talon haltuunsa vuonna 1986. Naapurit kauhistelivat
valintaa, sillä talo oli asumiskelvoton. Osa seinistä oli
romahtanut, keittiön rautahella savusi ja ikkunoita oli
rikki.

*Mutta ei se mitään haitannut. Seisoin romahtamaisillaan
olevan taloni pihalla ja suljin silmäni. Näin mielikuvituksen
silmin, mitä talosta voi saada aikaan, jos vain haluaa. Ja minä
halusin. (InA2MV-1)*

Perhe ryhtyi työhön joka ensin näytti toivottomalta.
”Ilman ystäviä se ei olisi ollut mahdollista”, myöntää Katja
ja jatkaa:

*Ystävät ja sukulaiset eivät vain tehneet ruokapalkalla hartia-
voimin töitä saadakseen talon edes jonkinlaiseen asumiskun-
toon, vaan hankkivat kuka ties mistä materiaaleja saneerauk-
seen. Tiiliskiviä ja puutavaraa käytiin vain yksinkertaisesti
hakemassa taloista, joille oli annettu purkutuo-
mio. Joskus yön
suojassa haettiin rakennusmateriaalia myös valtion raken-
nustyömailta. Kaikkihan oli yhteistä sosialistisessa valtiossa!
Kaikki ottivat valtiolta luvatta jos saivat. Jos jollakin oli jotain
ylimääräistä, vaihdettiin se rakennusmateriaaliin. Kun joku
tiesi, että Dresdenissä oli paikka, mistä saattoi saada kaa-
keleita, lähdettiin niitä hakemaan. Ajettiin Trabantilla 400
km Dresdeniin, mistä eräästä kellarista löytyi hienoja keittiön
kaakeleita. Ne oli purettu ja otettu talteen 1800-luvun alussa
rakennetusta talosta. Itse tehtiin kaikki omin käsin. Se mitä ei
osattu, se opeteltiin. (InA2MV-1)*

Hitaasti mutta määrätietoisesti perhe saneerasi ystä-
vineen kaksi huonetta ja keittiön kodikseen. Käymälä
oli edelleen pihan perällä ja vesi piti lämmittää hellalla.
”Mutta se ei haitannut ollenkaan, eihän se ollut meille mi-
tään uutta. Pääasia että meillä oli oma koti”. (InA2MV-1)

Saksojen yhdistyminen muutti kaiken. Jo kerran
purkutuo-
mion saanut rakennus, jonka vanhin osa
ajoitettiin varhaiskeskiaikaan, arvotettiin kulttuu-
rihistoriallisin perustein suojeltavaksi. Alkoi sanee-
rausvaihe, johon osallistuivat korjausrakentamiseen
erikoistunut arkkitehti ja suojeluviranomaiset. Perus-

korjaus toteutettiin yhteiskunnan rahallisella tuella. Viimein vuonna 1997 talo oli päällisin puolin valmis, vaikka Katjan mielestä ”vanha talo ei koskaan ole valmis. Se elää ja muuttuu asukkaidensa mukana, jotka antavat sille elämän ja sielun”. (InA2MV-1)

Kysyessäni ajatuksia siitä, mitä talo hänelle itselleen merkitsee, vastasi Katja:

Tämä talo ei ole kiinteistö. Eikä tämä talo ole omaisuutta. Tämä talo on paikka. Minun paikkani maailmassa, johon kytkeytyy tärkeä osa elämästäni, avioliittoni, lasteni kasvaminen aikuisiksi. Toiveet ja pelot ja loputon usko tulevaan. Halusin aina asua kantakaupungissa, vaikka talossa oli ulkokäymälä, kylmä vesi ja hiililämmitys. Oli täällä muitakin. Taiteilijoita ja toisinajattelevia. Meitä pidettiin hulluina kun hankimme tämän purkutuomion saaneen vanhan talon ja muutimme tänne asumaan. Nyt kun talo on kunnossa, ei kadehtijoista ole puutetta. Tämä on paras paikka asua Rostockissa. En koskaan voisi myydä tätä taloa. Se on osa minua ja minä sitä. (InA2MV-1)

Vanhasta aitasta unelmakodiksi ja perintötilan pelastajaksi³¹

Utan³² aviomies oli vanhan perintötilan ainoa poika. Tilan rakennukset olivat kiinni toisissaan kolmelta

sivulta muodostaen U-kirjaimen muotoisen pihan. Sisään pihalle tultiin läpiajattavan porttitalon kautta³³. Tilalla oli aikaisemmin suuret pelto-, niitty- ja metsäomaisuudet. Perhe sai toimeentulonsa karjanhoidosta ja maanviljelyksestä, joka oli ollut tilan talouden pohja jo usean vuosisadan ajan. Vuonna 1960 Utan appivanhemmat pakotettiin vastoin heidän omaa tahtoaan liittymään maanviljelysosuuskuntaa (LPG). Se tarkoitti, että perheen oli ensin luovuttava karjasta ja sen jälkeen maaomaisuudestaan, jonka valtio otti haltuunsa. Kovalla työllä hankitut maataloustyövälineet oli myös luovutettava osuuskunnan käyttöön. ”Se sattui aivan kamalasti. Koko elämisen perusta piti vain antaa pois, myös kalliista hankitut säästöt, joiden tuli turvata sodanjälkeinen elämä”, (InV0T-8) kertoo Uta pukien sanoiksi appivanhempiensä ajatukset.

Vuonna 1972 Uta ja perintötilan poika avioituivat. Koska nuoripari ei saanut mistään omaa vuokra-asuntoa, se muutti asumaan appivanhempien taloon, jossa asuinolosuhteet vastasivat senaikaista maaseudun standardia: vesi kannettiin sisään ja lämmitettiin hellalla, lämmityshiili raahattiin ulkovejasta sisään ja asioilla käytiin pihan perällä ulkokäymälässä. Tytär ja poika syntyivät 1973 ja 1975. Kolmen sukupolven yhteiselämä ei kuitenkaan ottanut sujuakseen, josta syystä nuori perhe päätti muuttaa pihapiirissä olevan vanhan ristikkoseinäisen aitan kodikseen. Niin

yksinkertaista se ei kuitenkaan ollut. Rakennusviraston mielestä ajatus oli mahdoton. Se ehdotti uuden talon rakentamista pihapiirin ulkopuolelle, jolloin tilan vanhat rakennukset olisivat autioituneet. Tätä nuori perhe ei halunnut, vaan ajatuksena oli säilyttää pihapiirin rakennukset muuttamalla niiden käyttötarkoitusta. Puolentoista vuoden paperisodan jälkeen rakennuslupa lopulta tuli. Mutta vasta nyt alkoivatkin todelliset ongelmat, jotka liittyivät rakennusmateriaalin saantiin. Virallisesti kaikki oli ”kortilla”, sekä materiaali että työvoiman saanti:

Tänään ei kukaan voi enää tajuta, että rakennusmateriaali ja työvoima olivat kortilla. Rakennusvirastolta saimme tietyn määrän sekundasementtiä. Se oli sementtiä, joka oli tippunut siilosta lattialle ja lakaistu siitä talteen. Sellaista sementtiä saimme muutaman säkillisen. (InVOT-8)

Se mitä ei saatu virallista tietä, se piti hankkia itse tavalla tai toisella. Keinot siihen olivat monet:

Tavarain saannin takeena olivat hyvät suhteet. Piti tuntea oikeita ihmisiä. Ja piti olla tavaraa mitä vaihtaa. Siksi DDR:ssä oli tapana säilyttää kaikki mahdollinen siltä varalta että sen voisi vaihtaa myöhemmin johonkin muuhun. Vaihtokauppa oli yleisin tapa hankkia tavaraa. Tavaraa vaihdettiin tavarahan, tai työ tavarahan. Tavaraa saattoi myös ostaa kunhan

vain tiesi mistä. Saimme esimerkiksi sattumalta tietoomme, että yhdessä talossa sadan kilometrin päässä olisi saatavana vanhat hienot lattialaudat. Sellaiset olivat DDR:ssä kiven takana. Ja ne maksoivat paljon. Ne saadaksemme oli meidän myytävä Trabimme [automme]. (InVOT-8)

Toinen DDR:n selviytymiskeino oli tehdä mahdollisimman paljon itse:

Melkein kaiken teimme itse: valoimme lattiat, muurasimme ja saumasimme seinät, leikkasimme ja liimasimme kaakelit sekä teimme puusepän ja maalarin työt. Koko perhe osallistui työhön. Lapset kantoivat tiiliskiviä, joita olimme purkaneet lähellä olevasta autiotalosta ja sen jälkeen puhdistaneet suurella vaivalla. Ja minä pyöritin sementtimyllä. (InVOT-8)

Ammattimiehiä sai vain anomuksesta. He saivat tehdä töitä yksityisille vain jos rakennuttaja tarjosi heille täyshoidon ja kunnan juomar rahat koko rakennusprojektin ajaksi.

Ammattimiehiäkin tarvittiin. He tekivät sähkötyöt ja asensivat myös puhelinkaapelin³⁴ – puhelimen tosin saimme vasta Saksojen yhdistymisen jälkeen. Sääntönä oli että heille oli tarjottava täyshoito. Se tarkoitti käytännössä 3–4 kattausta päivittäin juomineen ja juomarahoineen. Se kävi kukkarolle ja joskus vähän hermoillekin. (InVOT-8)

Perhe pääsi muuttamaan uuteen kotiin vuonna 1980. Talo ei silloin vielä ollut valmis. Siitä puuttui mm. ulkorappaus, koska materiaalia siihen ei tahtonut löytyä mistään, ”sillä kaiken hankkiminen kesti kauan. Vuosi tai kaksi eivät olleet mitään, jos piti saada säkillinen sementtiä”. (InVOT-8) Nyt perhe nautti täysin siemauksin kaikesta siitä ylellisyydestä, mitä talo tarjosi: oli lämmin juokseva vesi, keskuslämmitys, kylpyhuone ja sisäväessa.

Saksojen yhdistymisen jälkeen LPG lakkautettiin ja perintötilan maaomaisuus – pellot, niityt ja metsät – palautettiin takaisin niiden omistajille. Tilan perillinen sai sukupolvenvaihdoksessa haltuunsa tilan, jota hän nykyisin viljelee. Perhe on korjausrakentanut lisää pihapiirin rakennuksia siten, että esimerkiksi appivanhemmat ovat saaneet oman nykyajan mukavuuksin varustetun rakennuksensa, missä he viettävät eläkepäiviään. Rakentamansa talon ja tilan tulevaisuutta Uta ennakoi seuraavasti:

Ikänä en voisi kuvitella myyväni vaivalla rakentamamme taloa. Nautimme suunnattomasti kaikesta siitä, mitä meillä nyt on. Kun itse omin käsin on rakentanut kotinsa perustuksia myöten, syntyy taloon syvä emotionaalinen suhde. Olemme tehneet kaiken siten että talossa on tilaa vielä seuraavallekin sukupolvelle. Ja toivon mukaan vielä heidän jälkeensäkin tuleville. (InVOT-8)

”Villa Marthan” uusi elämä ja emäntä³⁵

Mariasta³⁶ tuli talon omistaja 18-vuotiaana. Se tapahtui vähän kuin vahingossa, sillä Maria ei nuorena tyttönä edes erityisemmin pitänyt vanhoista taloista. Ne olivat hänestä alkeellisia ja pimeitä. Syynä talon hankintaan oli Marian isä, joka oli elänyt lapsuutensa maaseudulla ja asui nyt perheineen Rostockissa. Hän oli ammatiltaan räätälimestari ja haikaili kaupungista takaisin maalle. Tästä syystä hän oli jo parin vuoden ajan käynyt katsomassa myytävänä olevia taloja Mecklenburgin maaseudulla, mutta oikeata taloa ei ollut löytynyt. Vuonna 1977 oli lehdessä pieni ilmoitus myytävänä olevasta mecklenburgilaisesta hallitalosta noin 30 km:n päässä Rostockista. Talo oli vain 10 x11 metrin kokoinen, alun perin ruokokattoinen ja huonokuntoinen hallitalo.³⁷ Talo oli aikanaan ollut kartanonherran alaisuudessa työskennelleen pientilallisen koti. Talon ympärillä oli vähän maata, missä perhe viljeli vihanneksia ja perunoita omaan tarpeeseensa. Lisäksi rakennuksen taloustilassa (Diele) oli parsi lehmälle ja hevoselle sekä paikka muutamalle kanalle. Kuten muissakin hallitaloissa, karjasuojat olivat keittiöstä ja kahdesta pienestä tuvasta koostuvien asuintilojen kanssa saman katon alla. Talon nimi, ”Villa Martha”, viittasi sen rakennuttajaan Martha Dobbiin tai sitten Marthan mies oli nimennyt talon vaimonsa



Altes, mecklenburgisches
**Langdielen-
Bauernhaus**

mit Grundstück, 30 km von
Rostock entfernt, zu verk.
Zuschr. an ZAE 60 DEWAG,
25 Rostock.

mukaan. Aikaa siitä oli kulunut jo 280 vuotta, sillä talosta on ensimmäinen maininta talousteelossa vuodelta 1727.

Marian isä ihastui heti taloon ja halusi välittömästi ostaa sen silloiselta omistajalta. Hän oli kuvataiteilija, joka piti ateljeetaan hallitalon entisessä karjasuojassa. Syynä talon myyntiin oli vaimo, joka ei viihtynyt talossa, vaan oleskeli mieluummin omien vanhempiensa luona naapurikylässä. Taiteilijan vaimo kuitenkin muutti mielensä ja kesti vielä lähes kaksi vuotta, ennen kuin talon omistaja otti yhteyttä uudestaan:

Taiteilija halusi myydä talon vain meidän perheellemme, ei kellekään muulle sillä perusteella, että hänen mielestään meillä oli siihen "sitä oikeata kiinnostusta". Lähdin isäni kanssa Benzinin kylään sopimaan asiasta, mutta omistaja halusi tehdä myyntipaperit heti siltä istumalta. Hinta oli 8000 silloista markkaa. Minulle se oli suuri raha, sillä ansaitsin tuolloin 500 markkaa kuukaudessa. Isäni ja äitini eivät voineet kumpikaan ostaa taloa nimiinsä, koska heillä kummallakin oli jo ennestään talo, ja koska DDR:n lain mukaan jokainen sai omistaa vain yhden talon. Siksi isä kysyi, haluaisinko minä

"Villa Marthalle" etsittiin jo vuonna 1976 uutta omistajaa, vaikka kauppa syntyikin vasta kaksi vuotta myöhemmin. Talo oli tuolloin vailla mukavuuksia, sen ristikkoseinäraenne oli peitetty valkoisen rappauksen alle, ja rakennusta peitti massiivinen tervapahvikatto. Kuva: Imke Thielk 1978.

talon. Tietenkin halusin talon, vaikka minulla ei ollut mitään käsitystä mitä se käytännössä tarkoitti. Tämä tapahtui vuonna 1978. Vain pari viikkoa aikaisemmin olin tullut täysi-ikäiseksi. (InH2MV-6)

Taloa ei ollut korjattu vuosikymmeniin. Lämmitykseen käytettiin hiiltä, jota poltettiin ruostuneessa lämmitysuunissa. Vesi haettiin kaivosta ja ulkokäymälä oli pihan perillä. Entisen karjasuojan lattia oli tiiviiksi poljettua savea, joka sateella nosti sisäilman kosteutta ja haisi. Marian isän ajatuksena oli ”peruskorjata talo siten että sen talonpoikainen ilme säilyisi, mutta että siinä kuitenkin olisivat nykyajan mukavuudet”. (InH2MV-6) Tämä periaate lähtökohtana ryhdyttiin töihin. Apuna ”Villa Marthan” saneerauksessa olivat Marian viisi veljeä, joista kolme oli rakennusalan ammattilaisia – lukkoseppä, hitsaaja ja puuseppä. Näin ongelma työvoiman saannista ratkesi pitkälle oman perheen voimin. Tilannetta paransi vielä se, että puuseppä-veljellä oli samassa kylässä oma verstaas. Tämä oli suuri etu materiaalin saannin kannalta:

Puutavarasta oli kaikilla pula. Sitä ei saanut ostamalla mistään. Puuta taas oli veljelläni, jolla oli puuseppäverstaas. En tiedä miten hän sen kaiken teki, mutta jostain aina löytyi sementtiä, nauloja, kaakeleita, vessanpönttö, putkia ja muttereita, jota hän vaihtoi lautoihin. (InH2MV-6)

Vaikka Marian isä ja veljet tekivät töitä kaikki viikonlopun, edistyi talon remontointi hitaasti, sillä

aina puuttui jotakin, jota piti lähteä hakemaan kymmenien ja joskus satojenkin kilometrien päästä. DDR:ssä oli kyllä periaatteessa kaikkea. Piti vain tietää missä? Maaleja sentään sai ihan virallistakin tietä. Oli valinnanvaraakin: oli mahdollista valita valkoisen, vihreän ja mustan maalin väliltä. (InH2MV-6)

Naapurit pitivät vanhan talon kunnostusta järjetömänä ja suhtautuivat vieroksuen kaupunkilaisten puuhiin. Heidän mielestään ei ollut mitään mieltä korjata vanhaa, kun uuttakin olisi voinut rakentaa. Myöhemmin Maria muistelee huvittuneena asiaa:

Siellä ne seisoivat aidalla ensimmäiset viikot. Katselivat että mitähän nuo hullut oikein tuolla tekevät – Jyräävätkö ne talon kumoon? Rakentavatko uuden? Eivät kai ne aio saneerata sitä hökkeliiä? (InH2MV-6)

12 vuoden uurastuksen jälkeen 29. elokuuta 1991 pidettiin juhlat, kun talon remontti oli lopultakin saatu päätökseen. Tosin katto oli vielä uusimatta. Sen katteena oli musta tervapahvi, jonka Marian isä olisi halunnut vaihtaa ruokokattoon, koska sellainen talossa oli ollut aikaisemminkin. Suunnitelma kuitenkin



Ruokokaton tekeminen on siihen erikoistuneiden ammattimiesten työtä. Alun perin materiaalina käytettiin Elben ruokoa, mutta nykyisin ruoko tuodaan yleensä Unkarista. Ruoko kiinnitetään kattoparruihin ompelemalla se niihin pitkän metallisen neulan avulla. Työ aloitetaan katon alaosasta. Ruokokatto on talvella lämmin ja kesällä viileä. Se saattaa kestää hyväkuntoisena monen sukupolven ajan, mikäli sitä aika ajoin korjataan poistamalla sen päälle kerääntynyt sammal ja lisäämällä kattoon uutta ruokoa. Kuva: Imke Thielk 1995.

kaatui materiaalin puutteeseen, kun kunnan ruokoa ei ollut mistään saatavissa. Myös ruokokaton tekijän ammattitaitoa olisi tarvittu.

Saksujen yhdistymisen jälkeen monissa itäsaksalaisissa kylissä käynnistyivät EU-rahoituksella ”kylien elävöittämisprojektit” (Dorferneuerungsprojekte). Näin myös Benzinin kylässä, missä avustusta saneeraukseen saivat myös yksityiset talon omistajat. Tätä rahaa anoi ja myös sai Maria. Avustus myönnettiin ruokokaton tekemiseen ja se kattoi 75 % kalliin katon kustannuksista. Katon tekijät tulivat Länsi-Saksan puolelta, ruoko tilattiin Unkarista. Katto valmistui 1993.

Kun katto oli valmis, ei kestänyt kauaakaan kun Maria sai kirjeen, missä ilmoitettiin että hänen omistuksessaan oleva ”Villa Martha” oli saanut suojelumerkinnän 30.11.1993.

Monien vuosien työrupeaman aikana Maria kiinnostui vanhojen talojen säilyttämisestä ja entisöinnistä yleensäkin. Hän liittyi koko Saksaa kattavan rakennetun kulttuuriperinnön suojeluun ja hoitoon erikoistuneeseen järjestöön ”Interessengemeinschaft Bauernhaus” (IGB)³⁸. Erityisen ylpeä hän on siitä, että hänet vuonna 1995 valittiin IGB Mecklenburg-Vorpommerin puheenjohtajaksi. Suuren osan vapaa-ajastaan hän työskentelee rakennusperinnön säilyttämisen puolesta jakamalla mm. tietoa rakennus-suojelun todellisista vaikutuksista asumiseen. Hä-

nen talonsa on myös avoinna kaikille kiinnostuneille, jotka haluavat itse todeta, kuinka ”vanhassa talossa voi olla kaikki mukavuudet ilman että ne rikkoisivat vanhan talon arvokkuutta ja tyyliä”. (InH2MV-6)

Maria viettää talossaan viikonloput ja lomat. Viikot hän asuu vanhempiensa omistamassa talossa Rosstockissa, missä hänellä on työpaikka. Marian eläkkeellä olevat vanhemmat viihtyvät ”Villa Marthassa” pitkiäkin aikoja. Heille on tehty entisen navetan paikalle oma tilava huone kylpyhuoneineen. Myös veljet oleilevat paljon talossa, sillä perheenjäsenet pitävät kaikessa yhtä ja viihtyvät hyvin toistensa seurassa. Kysyessäni haastateltavani ”Villa Marthan” merkitystä hänelle itselleen, hän vastaa:

Tämä tässä, tämä talo on kotini. Tämä on rauhan satamani, mistä ammennan voimaa arkeen. Talon ympärillä on puutarha, joka antaa minulle paljon. Maata tonkiessani tunnen aina uudestaan elämän voiman tulevan minuun. Kun tulen tänne kaupungista, huomaan, miten tässä talossa on erilainen huoneilma. Kun sitä hengittää, tulee hyvä ja rauhallinen olo. Kaupungissa joskus ahdistun. Eläkkeelle päästyäni muutan tänne kokonaan asumaan. En voisi kuvitellakaan myyväni tätä taloa. Kaikkea sitä työtä ja muistoja, mitkä siihen liittyvät. Talo on ollut minulle seikkailu uuteen elämisen tapaan ja uusiin asioihin. Tämä talo on opettanut ja opettaa minulle paljon. Olen osa tätä taloa. (InH2MV-6)

Vaihtokauppaa, naapuriapua ja omatoimisuutta

Kertomuksista käy ilmi, että asuminen vanhassa talossa on tietoinen valinta Katjalle, Utalle ja Marian isälle. Sen taustalla olivat lapsuuden ajan muistot ja elämisen tapa maaseudulla tai vanhan kaupungin kortteleissa. Lisäksi siihen vaikutti halu päästä ”oman katon alle” vanhempien nurkista. Vanhan talon vetovoimaa ei heikentänyt sen huono kunto ja alkeellinen varustetaso. Niihin oli totuttu: veden lämmittäminen liedellä, hiilten raahaaminen ja ulkokäymälässä asiointi olivat kaikille tavalliseen arkeen kuuluvia asioita. Silti jokainen halusi taloonsa nykyajan mukavuudet, mutta niin että *talon vanha henki säilyisi*. Yllättävää on että haastatelluilla naisilla vanhan säilyttämisen periaate piti vielä Saksojen yhdistymisen jälkeenkin, sillä yleinen mielipide vanhaa kohtaan oli tuolloin aivan jotain muuta. Tästä kertoo Wismarin kaupungin eläkkeellä oleva rakennussuojeluviranomainen:

Saksojen yhdistymisen jälkeen monet pilasivat vahan historiallisen rakennuksensa vaihtamalla siihen yksiruutuiset näyteikkunat, muovimatot ja lasitiilillä koristellun ulko-oven. Modernisaation tarve ja vaatimus oli valtava. Uuden nälkä loputon. Kaikki vanha oli huonoa ja kaikki uusi oli hyvää. (Faust 251006)

Kukaan haastatelluista ei haaveillut muutosta nykyajan mukavuuksilla varustettuun vuokra-asuntoon. Tämä oli yhteistä muillekin vanhoissa taloissa asuville, josta esimerkkinä erään ikänsä Rostockin keskustassa asuneen miehen näkemys: *”En vain edes ajatellut muuttoa kerrostaloon. Olen asunut tässä kaupunginosassa koko elämäni, työpaikkani oli lähellä. Hulluahan olisi ollut lähteä jonnekin kauan lähiöön.”* (ImV0MV-14)

Vaikka kenelläkään ei ollut kokemuksia kerrostaloasumisesta, olivat mielikuvat siitä värittyneet kielteisesti. Se olisi *”kuin vankilaan olisi pistetty tai asuminen muoto, joka ei tarjoa ihmiselle ”virikkeitä eikä mahdollisuutta kokeilla omaa luovuuttaan”*. (ImH2MV-5) Uta ei halunnut edes uutta taloa, vaikka hänelle siihen annettiin mahdollisuus. Hänelle oli tärkeätä säilyttää perintötilan rakennukset tuleville polville. Hän näki itsensä osana sukupolvien ketjua, jossa hänen tehtävänsä oli osaltaan taata perintötilan tulevaisuus.

Pitkistä haastatteluista³⁹ olen poiminut erityisesti asioita, jotka liittyivät vanhan rakennuksen korjausrakentamiseen. Kaikkien ennen vuotta 1990 vanhasa talossa asuneiden haastatteluissa korostui rakennusmateriaalin ja ammattitaitoisen työvoiman puute. DDR:n aikaisen rakennussuojelun viranomaisen alikirjoittaa tämän lisäämällä vielä, että *”rahaa valtiolla kyllä olisi ollut saneeraukseen, mutta ei materiaalia eikä saneeraukseen erikoistunutta ammattitaitoa.”* (Faust251006)

Hänen mukaansa ongelmista selvittiin tekemällä mahdollisimman paljon itse ja käyttämällä apuna hyviä suhteita ja naapuriapua. Rakennusmateriaalia talojen korjaamiseen saatiin ensisijaisesti vaihtamalla ja varastamalla sitä valtion rakennustyömailta. Sitä ei kukaan pitänyt varsinaisesti rikoksena sen tulkinnan mukaan, että sosialistisen valtion omaisuus oli yhteistä omaisuutta. Se oli sosialisoitu.⁴⁰

Suhteiden merkitys rakennusmateriaalin saamisessa oli usein ratkaiseva. *”Meillä oli suhteita, oikeanlaisia suhteita. Kunpa tietäisitte millaisia!”* (InV0MV-7) vastasi minulle pilke silmäkulmassa eräs 70-vuotias rostockilainen nainen kysyessäni häneltä, mistä hän oli saanut vuonna 1977 ostamaansa taloonsa upeat parkettilattiat. Myös koko ikänsä vanhassa talossa asuneen rostockilaisen miehen mukaan *”ilman suhteita ei talon remontointiin olisi saanut ainuttakaan kunnan naulaa”*. (ImV0MV-14) Hänen mukaansa tärkeä vaihtokaupan muoto oli lahjonta, joka puettiin ”lahjan” muotoon:

Tiesin että Leipzigissa oli juuri sellaista putkia, joita tarvitsin. Lähdin ajamaan sinne ja mutta kun perillä kysyin asiaa, sain tylyn vastauksen. Putkia ei kuulemma voinut myydä yksityiselle. Silloin ilmoitin, että minulla on mukanani pieni ”lahja”. Hain autostani laatikollisen savustettuja ankeriaita, jotka Leipzigissa olivat silloin niin arvokkaita kuin nykyisin

aito kaviaari. Merkillisellä tavalla valtion säännöt muuttuivat hetkessä ja sain haluamani putket mukaani. Huomasin että sisämaan asukkailla kala oli paras mahdollinen lahjus ja vaihdannan väline. Toinen, mikä auttoi tavarankäynnissä, oli kesänviettomahdollisuuden tarjoaminen. Perheelläni oli Itämeren rannalla datscha [kesämökki], jossa moni laudoistaan, kaakeleistaan tai suihkukopistaan luopunut vietti lomaansa. Minä vastaavasti sain toimivan asunnon perheelleni vanhasta kaupunkihuvilasta. (ImVOMV-14)

Koska aina ei saanut sitä, mitä olisi halunnut, käytettiin rakentamiseen sitä materiaalia, mitä satuttiin saamaan. Tämä edellytti rakentajalta luovuutta ja mielikuvitusta. Tästä Rostockin kaupungin eläkkeellä oleva rakennusuojeluviranomainen:

Kun saneeraukseen käytettiin sitä materiaalia, mitä kulloinkin satuttiin saamaan, näytteli omistajan mielikuvitus ja luovuus siinä keskeistä osaa. Taloja korjattiin ja laajennettiin aina sen mukaan, mitä materiaalia kulloinkin sattui olemaan käytössä. (Lau231006)

Kolmen naisen kertomuksista välittyvät samansisällöiset arjen selviytymisen strategiat, sillä ilman omaa työpanosta, ystäviä ja sukulaisia vanhan talon korjausrakentaminen ei olisi ollut mahdollista. Rohkeutta, mielikuvitusta ja ihmissuhteita piti käyttää moneen:



”Villa Martha” lähes 15 vuoden saneerausurakan jälkeen. Ulkoisesti talo edustaa ristikkoseinärakenteineen, valkoiseksi kalkittuine seinineen ja ruokokattoineen. pientä mecklenburgilaista hallitaloa parhaimmillaan. Vaikka se varustetasoltaan vastaa kaikkia nykyajan vaatimuksia, on rakennuksen huonejako säilytetty alkuperäisessä muodossaan siten ”että vanhan talon henki säilyy”. Kuva: Imke Thielk 2003.

rakennusmateriaalin jäljittämiseen, vaihtokauppaan, lahjontaan, varastamiseen ja rakentamiseen. Hamst-

raaminen sekä kaiken vanhan kerääminen ja säilyttäminen oli yleistä, sillä koskaan ei voinut tietää, mitä kukin tarvitsi.⁴¹ Vaihtokauppa oli entisessä DDR:ssä monimutkainen kommunikaation ja tavaranhankinnan muoto. Sen myönteisenä puolena nähtiin laajat sosiaaliset verkostot ja yhteisöllisyyden korostuminen. Raha näytteli hankinnoissa toisarvoista osaa. Rahaa tärkeämpiä maksuvälineitä olivat vaihtotavara, ”lahjat”, lahjonta, kestitseminen ja työ. Edes talon ostaminen ei ollut kiinni rahasta. Kumpikaan talonsa ostamalla hankkinut nainen ei maininnut maksuvaikeuksista. Näin vakuutti myös rakennussuojeluviranomainen, jonka mukaan ”*vanhan talon sai likipitään ilmaiseksi, muttei työvoimaa tai tarvikkeita sen korjaamiseen*”. (Faust251006)

Kaikille kolmelle naiselle itse omin käsin peruskorjattu talo oli henkilökohtaisesti korostuneen tärkeä, ja sen myyminen oli mahdoton jo ajatuksena. Taloa ei nähty kauppatavarana, vaan ikään kuin oman identiteetin jatkeena. Monivuotinen remonttiurakka oli ollut seikkailu, johon liittyi paljon työtä, mutta myös yhteisöllisyyttä, kekseliäisyyttä, oivalluskykyä ja mielikuvituksen leikkiä. Kaikki olivat tyytyväisiä työn lopputulokseen. Oman talon rakennussuojelumerkintä nähtiin enemmänkin kunniana itse tehdylle työlle kuin individualististen toiveiden jarruna.

Viitteet

- ¹ Toisen maailmansodan jälkeen Saksa jaettiin voittajien kesken siten, että sen itäinen osa jäi silloisen Neuvostoliiton valta-alueeseen (1945–1949). Saksan Demokraattinen Tasavalta eli DDR perustettiin 7.10.1949. Estääkseen kansalaistensa maastamuuton – vuosina 1945–1961 noin 3,5 miljoonaa saksalaista oli paennut Länsi-Saksan puolelle – rakensi DDR vuonna 1961 sotilaallisesti tarkoin vartioidun 1378 metriä pitkän Berliinin halkaisevan muurin. Se murtui verettömässä vallankumouksessa 9.11.1989. Tämä johti siihen että Saksan Liittotasavalta (ja Länsi-Berliini) ja Saksan Demokraattinen Tasavalta yhdistyivät 3.10.1990 Saksan Liittotasavallaksi.
- ² LPG= Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft (maatalousosuuskunta). Maatalousosuuskuntien esikuvana olivat silloisen Neuvostoliiton kolhoosit.
- ³ *Denkmalbericht Mecklenburg-Vorpommern*. Hrsg, vom Denkmalrat Mecklenburg-Vorpommern, Schwerin, 2001, 22–23.
- ⁴ Räsänen, Matti ja Tuomi-Nikula, Outi: *Saksanmaalla. Kansalaismää keskiajalta nykypäivään*. Vammala, 2000, 160–166. vrt. *Denkmalbericht Mecklenburg-Vorpommern* 2001, 22–25.
- ⁵ Richard Wossidlo oli ammatiltaan opettaja, joka myöhemmin sai professorin arvon. Hän kävi jokaisessa mecklenburgilaisessa kylässä ja talossa keräämässä tietoa kaikilta elämän aloilta. Tiedot hän kirjasi pienille paperilapuille, joista yli kaksi miljoonaa on arkistoitu tutkijoiden käyttöön Rostockin yliopiston Institut für Volkskunden Wossidlo-arkistoon.
- ⁶ Esim. Baumgarten, Karl: *Bauernhaus in Mecklenburg*. Berlin Akademie-Verlag, 1965.
- ⁷ Artikkelin haastatteluaineisto on osa laajempaa tutkimushanketta, jota olen kerännyt Mecklenburg-Vorpommerin alueella vuosina 2006 ja 2007. Haastatteluja teki myös saksalais-suomalainen kenttätutkimusryhmä kesällä 2007; ImM1MV-3 (ks. viite 8).
- ⁸ Haastattelut on koodattu seuraavasti: I= asunut DDR:ssä, L= muuttanut entiseen Itä-Saksaan vasta 1990 jälkeen, m= mies, n= nainen. H=hallitalo, G=kartano, M=mylly, A=kaupunkitalo, V= muu rakennus, 0= ei suojeltu, 1= suojel-

- tu DDR:n aikana 2= suojeltu Saksojen yhdistymisen jälkeen, MV= Mecklenburg-Vorpommern, T= Thüringen, Juokseva numero viittaa haastattelun numeroon. Siten InVOT-8 tarkoittaa Itä-Saksassa asunutta naista, jonka Thüringenissä sijaitseva talo on jokin muu kuin kartano, hallitalo, kaupunkitalo tai mylly. Tätä taloa ei ole suojeltu. Kysymyksessä on 8. haastattelu. Haastattelujen kokonaismäärä syyskuuhun 2007 mennessä oli 14, joista kaksi oli asiantuntijahaastattelua. Saksankieliset haastattelut on litteroitu ja ne ovat kirjoittajan hallussa.
- ⁹ Wismarin kaupungin rakennussuojeluvirastossa työskennelleen Günter Faustin mukaan suurimpina ongelmina vanhan talon saneerauksessa olivat materiaalin huono saatavuus ja ammattitaitoisen työvoiman puute. Günter Faustin asiantuntijahaastattelu 25.10.2006 (Faust 251006)
- ¹⁰ Gesetz zur Erhaltung der Denkmale in der Deutschen Demokratischen Republik – *Denkmalpflegegesetz – vom 19. Juni 1975*; ennen varsinaista rakennussuojelulakia oli Saksassa jo 1800-luvun alusta lähtien pyrkimyksiä kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaiden rakennusten lakisääteiseen suojeluun. Monia monumentaalirakennuksia suojeltiinkin käytännössä jo 1800-luvun lopulta lähtien. Mecklenburgin alueella tehtävää huolehti ensin vuonna 1946 perustettu Denkmalpflege des Landes Mecklenburg, joka vuonna 1952 korvattiin valtakunnallisella Institut für Denkmalpflege’llä. Sen sijaintipaikkana oli Itä-Berliini. Ks. Klaus Winands: *Denkmalpflege. Landeskundlich-historisches Lexicon Mecklenburg-Vorpommern*. Rostock, 2007.
- ¹¹ Gesetz zur Pflege und zum Schutz der Denkmale im Lande Mecklenburg-Vorpommern – *Denkmalgesetz* (DSchG M-V). In der Fassung der Bekanntmachung von 6. Januar 1998 (GVO-BI.M-V, S.12, 247) geändert durch des Artikels 4 des Gesetzes vom 27.Juli 1998 (GVOBI. M-V S.647).
- ¹² Gesetz zur Erhaltung der Denkmale 1975, § 1 – § 10.
- ¹³ *Die Bau- und Kunstdenkmale in der DDR. Mecklenburgische Küstenregion mit den Städten Rostock und Wismar*. Hrsg. vom Institut für Denkmalpflege, Berlin, 1990.
- ¹⁴ Dr. Schubert, Matthias: Zu den Aufgaben und Zielen der Denkmalpflege in Mecklenburg heute. *Bauen auf dem Lande. Auf den Spuren westfälischer Siedler in Mecklenburg*. Herausgegeben vom Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt. Steinfurt, 1990, 129; Denkmalbericht Meckelenburg-Vorpommern, Schwerin 2001, 6–7.
- ¹⁵ Schubert 1990, 132; Faustin (Faust251006) mukaan ongelmanna ei ollut raha, vaan materiaali- ja työvoimapula.
- ¹⁶ *Bauen auf dem Lande. Auf den Spuren westfälischer Siedler in Mecklenburg* 1990, 80.
- ¹⁷ Vuoden 1945 maareformissa (Bodenreform 1945) valtio otti haltuunsa korvauksitta suurtalonpoikien maaomaisuuden ja jakoi ne pientalonpojille ja maattomalle väestölle. Kun talonpojat myöhemmin liittyivät vapaaehtoisesti tai vastoin omaa tahtoaan maatalousosuuskuntiin (LPG), luovuttivat he samalla maansa ja karjansa kollektiivin käyttöön. Esim. Fritsche, Susanne: *Die Mauer ist gefallen. Eine kleine Geschichte der DDR*. München/Wien, 2004, 74–75.
- ¹⁸ Meyer Hans Joachim: Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland. *Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert – Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland. Dokumentation der Tagung des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz am 25. und 26. Februar 1999 in Berlin*. Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz. Band 61, Bühl/Baden, 1999, 7–9.
- ¹⁹ Denkmalbericht Mecklenburg-Vorpommern 2001, 22–23.
- ²⁰ Gesetz zur Regelung offener Vermögensfragen vom 31. August 1990, geändert durch Gesetz vom 22. März 1991 (BGBl. I S. 766, 1928), Art. 1; Gesetz vom 14. Juli 1992 (BGBl. I S. 1257), Art. 1; vert. Amt Warnow-West (Hg.), *Chronik Gemeinde Stäbelow mit den Orten Bliesekow, Stäbelow und Wilsen*. Rostock – Elmenhorst 2007, 81; LmG1MV-11, InG2MV-10.
- ²¹ Denkmalbericht Mecklenburg-Vorpommern 2001, 7.
- ²² UNESCO:n maailmanperintökohde Stralsund (vuodesta 2001) selvisi viime hetkellä täydelliseltä tuholta, sillä suunnitelmata keskiaikaisen vanhan kaupungin tuhoamiseksi olivat valmiina vuonna 1989. Muurin murtuminen kuitenkin pysäytti jo alka-

- neet toimenpiteet. *Die historischen Altstädte Stralsund und Wismar*. Welterbeantrag 2001, 127.
- ²³ 1990-luvulla houkuteltiin autioituneisiin vanhoihin kaupunkikeihin asukkaita monin eri tempauksin, mm. Stralsundissa, missä vuonna 1990 vain pieni osa vanhasta kaupungista oli asuttuna.
- ²⁴ Faust251006.
- ²⁵ Möller, Kathrin: Flüchtling. *Lexicon Mecklenburg Vorpommern 2007*, 176–177.
- ²⁶ Esim. ImV0MV-14 ja Faust251006.
- ²⁷ ”Platte” tarkoittaa alun perin elementtiä, josta talo rakennettiin. Plattenbausiedlung on elementtitaloista koostuva kaupunginosa.
- ²⁸ Zimmermann, Prof. Dr. Gerd: Entwicklung von Bauten der Tierproduktion in der DDR. *Bauen auf dem Lande. Auf den Spuren westfälischer Siedler in Mecklenburg*, 2001, 117–118; ImV0MV-14, InH2MV-4, InA2MV-1, InH2MV-2, ImH2MV-9.
- ²⁹ Nimi on muutettu henkilösuojan turvaamiseksi. Artikkelin suorat saksankieliset lainaukset on kääntänyt suomeksi Outi Tuomi-Nikula.
- ³⁰ Esimerkiksi kaikilla elintarvikkeilla oli kaikkialla sama hinta. Sämpylän hinta oli esimerkiksi 5 penniä, ostippa sen sitten Rostockista tai Leipzigiä.
- ³¹ Esimerkin talo ei sijaitse Mecklenburg-Vorpommerein vaan Thüringenin osavaltiossa. Tällä ei kuitenkaan ole tutkimuksellisesti juurikaan merkitystä, koska DDR:ssä oli vain yksi rakennussuojelulaki, joka koski kaikkia sen alueita. Luvun lähteinä on käytetty talon omistajan Outi Tuomi-Nikulalle lähettämää sähköpostiviestiä 1.9.2007 ja puhelinkeskustelua 2.9.2007 sekä taloa käsittelevää artikkelia: Biedermann, Christine: Unser Hof in Rabis. *Der Holznagel*. Mitteilungsblatt der Interessengemeinschaft Bauernhaus e.V. 33 Jahrgang. 15 Jahre IGB in Thüringe. Heft 3, Mai/Juni 2007, 11–14.
- ³² Nimi on muutettu henkilösuojan turvaamiseksi.
- ³³ Baumgarten on käyttänyt talotyypistä nimitystä ”Südmecklenburgisches Ernhausgehöft”. Baumgarten, Karl, Benzien, Ulrich, Gundlach, Jürgen u.a.: *Mecklenburgische Volkskunde*. Rostock, 1988, 273.
- ³⁴ DDR:ssä puhelin oli harvinainen ylellisyys. Oli aivan tavallista että esim. kylässä oli vain yhdessä talossa puhelin, jota kiireisiin asioihin saattoivat käyttää muutkin. Esim. InH2MV-6; Faust251006.
- ³⁵ Luvun lähtenä on käytetty haastattelua (InH2MV-6) ja taloa käsittelevää artikkelia Thielk, Imke: IGB ist jetzt auch in Taiwan bekannt. *Der Holznagel Mitteilungsblatt der Interessengemeinschaft Bauernhaus e.V. 30. Jahrgang. Heft 3, Mai/Juni 2004*, 51–55.
- ³⁶ Nimi muutettu henkilösuojan turvaamiseksi.
- ³⁷ Ks. Tarkemmin tämän julkaisun artikkeli: Tuomi-Nikula, Outi: Perintötila suojelukohteena.
- ³⁸ Interessengemeinschaft Bauernhaus (IGB) on perustettu 1973 Niedersachenin osavaltiossa. Sillä on osastonsa kaikissa Liittotasavallan maissa. IGB:n jäsenmäärä oli vuonna 2007 noin 8000. Se julkaisee vuodesta 1974 lähtien kuusi kertaa vuodessa ilmestyvää jäsenlehteä ”*Der Holznagel*”.
- ³⁹ Kukin haastattelu kesti 2–3 tuntia, joten tähän artikkeliin on voitu valita vain joitakin näkökulmia asumisesta vanhassa talossa.
- ⁴⁰ Faust251006.
- ⁴¹ Biedermann 2007, 11–14.

Vanha ja uusi käyvät vuoropuhelua, kun vastapäinen kerrostalo heijastuu viidesosalaisen puutalon ikkunaan. Kuva: Petri Vallinsalo 2007.

A photograph of a window set in a wall with green horizontal slats. The window has a white frame and is divided into six panes by red muntins. The panes reflect the interior of the room, showing a striped curtain and a wooden floor. A vertical white pipe runs down the left side of the wall, and a horizontal white pipe runs across the bottom of the wall.

YHTEISTÄ JA
ERILAISTA

ASUKKAIDEN KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ OMAN KODIN RAKENNUSSUOJELUSTA SUOMESSA JA SAKSASSA

Suomessa ja Saksassa rakennussuojelulait ovat hyvin samansisältöisiä. Eroja on suojelun organisoinnissa, mikä taas näkyy suojelun käytännössä. Kun Suomessa rakennussuojelu tavallisesti toteutetaan kaavoituksen avulla ja se perustuu asukkaiden ja kaavoituksesta/suojelusta vastaavien viranomaisten vuoropuheluun, voi Saksan rakennussuojeluvirasto itsenäisesti päättää suojelukohteista asukaita kuulematta. Näistä lähtökohdista käynnistyi huhtikuussa 2005 Porin ja Rauman kaupunkien sekä Satakuntaliiton rahoittama hanke, minkä tavoitteena oli vertailla toisiinsa suomalaisia ja saksalaisia rakennussuojelun käytänteitä sellaisissa suojelumerkinnän saaneissa taloissa, jotka toimivat ihmisten yksityisinä kotina. Menetelmänä olivat asukkaiden omissa kodeissa tehdyt henkilökohtaiset teemahaastattelut. Haastattelujen avulla selvitettiin mm. asumisen kokemusta vanhassa talossa ja asukkaiden talolleen antamia merkityksiä, sekä heidän henkilökohtaisia kokemuksiaan,

ennakkoluulojaan, pelkojaan ja toiveitaan suojelun käytänteistä. Tällainen asukaslähtöinen lähestymistapa on uusi rakennetun kulttuuriperinnön tutkimuksessa Saksassa ja Suomessa. Tulosten toivotaan antavan uutta tietoa rakennussuojelun käytänteistä erityisesti rakennussuojelun parissa työskenteleville henkilöille, mutta myös niille, joiden kotina on tai tulee olemaan suojeltu talo.

Tapaustutkimuskohteita oli neljä. Niistä Suomen länsirannikolla sijaitsevassa Vanhassa Raumassa ja Hampurin lähellä sijaitsevalla Altes Landin hedelmäviljelyalueella asukkaiden kokemukset rakennussuojelusta ylsivät jo yli neljännesvuosisadan taakse. Vertailukohdaksi näille valittiin Porin 5. kaupunginosa, jossa vuonna 2005 käynnistyi kaavamuutos. Tilaan tarjosi hyvän mahdollisuuden selvittää 5. osan asukkaiden näkemyksiä asumisesta talossa, joka tulevaisuudessa tulee olemaan suojeltu. Neljäs tapaustutkimuskohde oli entisen DDR:n alueella sijaitseva

Mecklenburg-Vorpommerin osavaltio. Erityiseksi kiinnostuksen kohteeksi siellä nousivat kysymykset siitä, millaisia merkityksiä asukkaat antoivat vanhalle talolleen entisessä DDR:ssä, ja millä tavalla ihmiset korjasivat talojaan aikana, jolloin mm. rakennusmateriaalista ja ammattitaitoisesta työvoimasta oli kova puute. Kertoessaan talostaan ja sen saneerauksesta, asumisen kokemuksestaan ja kohtaamisista rakennussuojeluviranomaisten kanssa talon asukas samalla loi uutta arjen historiaa.

Saatujen tulosten perusteella rakennussuojeluun liittyvät kokemukset, pelot ja uhat näyttävät olevan Suomessa ja Saksassa hyvin samansisältöisiä. Molemmissa maissa tärkeimmiksi teemoiksi nousivat asukkaiden pelko *itsemääräämisoikeutensa vähenemisestä* ratkaisuihin, jotka koskivat heidän omistamaansa taloa ja kotia sekä *taloudelliset tekijät*. Suurimmat erot näkemyksissä eivät olleet eri maiden välisiä, vaan ne ilmenivät asukkaiden henkilökohtaisessa suhteessa taloonsa. Tässä asukkaat voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: yhtäältä henkilöihin, jotka ovat asuneet talossaan pitkään jo ennen suojelupäätöstä ja toisaalta niihin, jotka ovat tieteen tahtoen hankkineet itselleen vanhan/suojellun talon voidakseen tehdä siitä itselleen mieleisensä kodin. Heihin lukeutuu huomattavan paljon koulutettuja ja hyvin toimeentulevia ihmisiä, joiden arvopainotukset olivat itsensä toteut-

tamisessa, elämisen laadussa, ympäristötietoisuudessa ja esteettisissä kysymyksissä. Joukossa on monia, jolle kimmokkeena talon ostoon ovat olleet lapsuuden positiiviseksi värittyneet kokemukset asumisesta vanhassa talossa ja siihen liittyvä nostalgia. Tämän ryhmän asukkaiden suhtautuminen rakennussuojeluun oli lähtökohtaisesti myönteisempi kuin muilla.

Kriittisimmät näkemykset rakennussuojelusta olivat porilaisilla ja alkuperäisillä alteslandilaisilla perintötilojen omistajilla. Altes Landissa aggressiivisuutta aiheutti jo suojelun lähtötilanne, missä perintötila suojeltiin omistajilta kysymättä ja heitä informoimatta. Sen sijaan Porin viidesosalaisilla oli monta mahdollisuutta tutustua suunnitteilla olevaan kaavaan ja ilmaista mielipiteensä sen vaikutuksista omaan taloonsa. Tämä olisi kuitenkin edellyttänyt asukkaan omaa aktiivisuutta osallistua tarjottuihin tilaisuuksiin. Ilmeisesti mahdollisuutta ei aina käytetty hyväksi, koska monilla tietouden kaavan vaikutuksista oli edelleen ennakkoluuloista ja virheellistäkin. Yleinen *pelko joutua asumaan museossa* oli tunnettu sekä Saksassa että Suomessa. Perusteettomina pelkoina Porissa olivat myös mm. *rakennusoikeuden väheneminen ja rajoitukset, jotka koskevat oman kodin sisätilojen muuttamista tai kellarin rakentamista*.

Suojeltu talo on myös omistajansa koti, jota koskevat henkilökohtaiset ratkaisut ovat hänelle itselleen tärkeitä ja hän itse pitää niitä oikeina. Suojeluviran-

omaisen puuttuminen yksityisen talonomistajan ratkaisuihin koettiin kaikkialla ulkopuolisen tahon sekaantumiseksi yksilön yksityisomaisuuteen. Joskus se ymmärrettiin kotirauhan rikkomiseksi ja jopa henkilökohtaiseksi loukkaukseksi. Toiveena oli mahdollisimman itsenäinen päätöksenteko etenkin asumismukavuutta koskevissa asioissa.

Kielteisimmät asenteet suojelukäytäntöjä kohtaan löytyivät Altes Landista. Siellä suojeluviranomainen nähtiin ulkopuolisena henkilönä, jolla ei ollut halua eikä taitoa neuvotella omistajien kanssa eri vaihtoehdoista. Perintötilojen omistajien mielestä he ja heitä edeltäneet sukupolvet olivat aina hoitaneet taloa parhaalla mahdollisella tavalla ottamalla huomioon elinkeinon edellyttämät tosiasiat. He arvostivat itse suuressi omaa perintötilaansa ja kotiseutunsa kulttuurisia arvoja sekä arjen normistoa, joiden mukaan he elivät ja toimivat. Ennen rakennussuojelua he olivat yksin päättäneet kaikista tilaa koskevista asioista. Silti he eivät kyseenalaistaneet rakennussuojelulain tärkeää merkitystä rakennusperinnön säilymiselle.

Sen sijaan tapa, millä tavalla rakennussuojelu toteutui Altes Landissa etenkin 1980-luvulla, sai osakseen ankaraa kritiikkiä. Se nähtiin ylhäältä alas ohjautuvana ”pomottamimentaliteettina”, missä suojelun nimissä tehdyt ratkaisut nähtiin usein järjettöminä ja epätarkoituksenmukaisina yksityisen henkilön mie-

livallan ilmauksina. Tämä johtui osaltaan rakennussuojelun organisaatiosta, missä suojeluviranomaiset tulivat alueen ulkopuolelta tuntematta sen paremmin paikallisten hedelmäviljelijöiden erityistarpeita, kieltä kuin mentaliteettiakaan. Negatiiviseksi koettuun asenteeseen vaikutti osaltaan myös raha, sillä 1980-luvun korkeat talon entisöimiseen myönnettyt avustukset lisäsivät suojeluviranomaisten valtaa. Tämä näkökulma korostuu, kun tuet 1990-luvulla romahtivat. Tukien vähenemisen myötä heikkeni myös suojeluviranomaisen määräysvalta. Talonomistajien ja suojeluviranomaisten välinen kommunikaatio ja yhteistyö paranivat 1990-luvulla rakennussuojelulain täydennysten ja henkilövaihdosten takia.

Näyttääkin siltä, että *suojeluviranomaisen henkilökohtainen rooli ja hänen persoonansa* korostuu yksityisten kohteitten suojelussa. Tämä näkyy Porissa ja Vanhassa Raumassa, missä suojelusta vastaavat viranomaiset asuvat itse vastuualueellaan. Konfliktialttius vähenee, kun suojeluviranomainen asettuu ikään kuin samaan tilanteeseen asiakkaidensa kanssa ja tuntee omakohtaisesti vanhan talon asumiseen ja korjausrakentamiseen liittyvät ongelmat. Yhteistyötä tukevat vielä Porin 5. osassa ja Vanhassa Raumassa sijaitsevat korjausrakentamiskeskukset Rakennuskulttuuritalo TOIVO ja TAMMELA, missä suojeltujen tai suojeltavaksi suunniteltujen talojen asukkailla on mahdollisuus saada tietoa omalla

asuinalueellaan vanhan rakennuksen korjausrakentamiseen liittyvistä ongelmista. Tätä mahdollisuutta myös kiiteltiin. Vastaavia rakennuskulttuuritaloja ei ollut Saksassa. Siellä tietoa saneerauksesta saatiin museoista, kirjallisuudesta ja Staden kaupungissa sijaitsevasta rakennussuojeluvirastosta. Tärkeä tietolähde monelle oli myös Interessengemeinschaft Bauernhaus e.V:n julkaisema korjausrakentamiseen erikoistunut aikakauslehti *Der Holznel*.

Saadakseen yhteiskunnan tukea suojelulle talolle, on omistajan täytettävä vaikeaselkoisia hakulomakkeita. Henkilöille, joilla on vähän kokemusta lomakkeiden täytöstä, oli hakemukseen liittyvä ”paperisota” turhauttava, jopa ylivoimainen tehtävä, josta usein valitettiin. Sen sijaan hyvin koulutetut talonomistajat osasivat käyttää avustusjärjestelmää edukseen ja kykenivät saamaan järjestelmästä optimaalisen hyödyn. Suoria rahallisia avustuksia suurempi taloudellinen merkitys Saksassa oli kuitenkin verotuksellinen etu, sillä siellä suojellun talon omistaja voi vähentää tuloverotuksessaan rakennukseen investoituja työ- ja materiaalikuluja. Tämä saattoi jo yksin ratkaista ostopäätöksen suojelumerkinnän saaneen talon hyväksi. Verovähennysoikeuden soveltaminen myös suomalaisiin oloihin voisikin olla tehokas keino lisätä positiivista suhtautumista rakennussuojeluun yleensä ja saada suojeltujen talojen asukkaat peruskorjaamaan

entistä aktiivisemmin kiinteistöjään. Myös suojeluasioissa rahalla näyttää siis olevan keskeinen rooli.

Porin 5. osassa erityisongelmana oli asukkaiden halu purkaa tai myydä vanha talo rakennusfirmalle ajatuksena maksimoida tontista saatava taloudellinen hyöty. Tämä koski erityisesti henkilöitä, jotka eivät itse asuneet alueella tai joilla ei ollut varaa, halua eikä taitoa talonsa saneeraukseen. Ajatus oman talon purkamisesta oli muualla vieras. Niissä alteslandilaisissa tapauksissa, joissa omistaja on ilmeisesti oman toiminnan kautta tuhonnut suojelumerkinnän saaneen talonsa, ei syynä ollut halu myydä tonttimaata tai rakentaa uusi talo, vaan *pelko lakisääteisestä saneerausvelvoitteeseen pakottamisesta*. Molemmilla saksalaisilla alueilla olikin tavallista, että siellä saneerattiin huonokuntoisia, jopa purkuluvan saaneita rakennuksia. Historiatietoisuus ja ymmärrys oman rakennetun kulttuuriperinnön merkityksestä omalle itselle ja muille oli Saksassa voimakkaampi kuin Suomessa, missä etusijalla usein oli lyhytnäköinen taloudellisen voiton tavoittelu.

Alueellisessa tarkastelussa suhtautuminen rakennussuojeluun oli Itä-Saksan alueella ja Vanhassa Raumassa myönteisempää kuin muualla. Vanhassa Raumassa siihen on selkeästi vaikuttanut alueen pitkä historia suojeltuna puukaupunkina ja sen nykyinen status UNESCO:n maailmanperintökohteena, joka on nostanut alueen arvostusta asuinalueena ja vai-

kuttanut positiivisesti kiinteistöjen arvonnousuun. Eläminen maailmanperintökohteessa nähtiin jopa etuoikeutena. Historiallisten rakennusten suojelua ei kyseenalaistettu, vaan sitä pidettiin välttämättömänä maailmanperintökohteen omaleimaisuuden säilymisen kannalta. Erimielisyyksiä syntyi vain joissakin asukkaiden mielestä tulkinnanvaraisissa yksittäistapauksissa, joissa asukkaan ja suojeluviranomaisen näkemykset erosivat toisistaan.

Entisessä DDR:ssä myönteiseen suhtautumiseen vaikutti se, että Saksojen yhdistymisen jälkeen mahdollisuudet vanhan rakennuksen kunnostamiseen paraniivat. Asukkailla oli vielä hyvin muistissa sosialismin aika, jolloin lautaa, tiiliä, nauvoja, vessanpönttöjä ja viemäriputkia ei voinut ostaa rakennusalan erikoisliikkeistä, vaan niitä saatiin vaihtamalla, naapuri- ja sukulaisavulla, lahjomalla, suhteitten avulla ja jopa varastamalla valtiolta, jonka omaisuuden katsottiin olevan kaikille yhteistä. Saksojen yhdistymisen jälkeen myös suora rahallinen tuki auttoi oman talon ”jälleenrakennuksessa”. Ne jotka DDR:ssä sinnittelivät huonokuntoisissa vanhoissa taloissa usein ilman kaikkia mukavuuksia, tunsivat tyytyväisyyttä ja ylpeyttäkin kerran tehdystä ratkaisusta. Kysymyksessä on sosiaalinen aspekti, missä kulttuurihistoriallisesti arvokkaassa vanhassa talossa asuminen nähdään nykyisin individualistisena elämäntapana, johon pyr-

kivät erityisesti koulutetut ja hyvin toimeentulevat henkilöt. Tämän vastakohtana on asuminen lähiön monikerroksisessa elementtitalossa. Sen arvostusta asumistapana alentaa se, että elementtitalolähiöistä (Platte) on Saksojen yhdistymisen jälkeen muodostunut yksi entisen DDR:n negatiiviseksi mielletyistä symboleista.

Itä-Saksassa, Porissa ja Raumalla asukkaat vertasivat spontaanisti asumista vanhassa talossa kerrostaloasumiseen riippumatta siitä, oliko heillä omakohtaisia kokemuksia jälkimmäisestä. Yhä uudestaan viitattiin asumisen arvoihin 1970-luvulla, jolloin uudisrakentamisen painopiste oli lähiöiden elementtitaloissa. Niissä asuminen koettiin silloin moderniksi ja tavoiteltavaksi asumisen muodoksi. Nykyajan mukavuuksin varustettu kerrostaloasunto nähtiin myös vastakohtana alkeelliselle ja agraariseksi luonnehditulle asumiselle vanhassa kaupunki- tai maalaistalossa, johon sodanjälkeisen ajan edistyksellinen ihminen ei halunnut samastua. Näin myös DDR:ssä, missä asuntotutanto kohdistettiin lähes yksinomaan lähiöiden uusiin asuinalueisiin.

Suomessa uuden rakentamisen edellytyksenä on nähty vanhan purkaminen. Tästä syystä suurin osan Suomen historiallisista puukaupungeista on tuhotu ja niiden paikalle ovat nousseet monikerroksiset elementtitalot. Entisessä Länsi-Saksassa suhtautumi-

nen historiallisiin keskusta-alueisiin on toinen. Siellä uudisrakentaminen on pääsääntöisesti kohdistettu vanhojen keskustojen ulkopuolelle, josta syystä saksalaiseen kaupunkikuvaan yleensä kuuluvat sen historiallinen keskus, Altstadt ja sen ulkopuolella oleva uusi kaupunki, Neustadt. Vaikka monien kaupunkien historialliset keskukset vaurioituivat pahoin toisen maailmansodan pommituksissa, on ne rakennettu uudelleen vanhaa kunnioittaen. ”Vanha kaupunki” onkin yleensä länsisaksalaisen kaupungin sydän ja matkailullinen vetovoimatekijä.

Entisessä DDR:ssä kaupunkien historiallisia keskuksia ei yleensä purettu, mutta ei myöskään korjattu. Ne jätettiin vain yksinkertaisesti rapistumaan oman onnensa nojaan. Kun uudet kerrostalolähiöt syntyivät ydinkeskusten ulkopuolelle, pyrkivät ihmiset muuttamaan niihin, jolloin vanhat kaupungit autioituivat. Monet niistä säilyivät – joskin huonokuntoisina – uuteen aikaan. Saksojen yhdistymisen jälkeen (1990) taloja on saneerattu arvokiinteistöiksi ja näin säilyneistä itäsaksalaisista historiallisista kaupunkikeskuksesta on muodostunut haluttu ja arvostettu asuinalue, jonka matkailullinen merkitys on suuri.

Suojellun tai vanhan talon asukas ei voinut edes kuvitella asuvansa kerrostaloasunnossa, jota kuvattiin kylmäksi, persoonattomaksi, steriiliksi ja oudoksi elämisen tavaksi. Siitä puuttui asumisen intiimisyys,

lämpö, yksilöllisyys, vapaus sekä turvallisuus ja siihen liittyvä oman elämän hallinnan tunne, eli ominaisuudet, jotka taas liitettiin asumiseen vanhassa talossa. Maalais- tai kaupunkitalo koettiin myös ihmisen mittakaavaan sopivaksi, ihmisenkokoiseksi ja inhimilliseksi tavaksi elää. Talojen rakennusmateriaaleja ja rakennusteknisiä ratkaisuja pidettiin rationaalisina ja hyvin perusteltuina, sikäli kun ne sallivat nykyaikaisen elämäntavan. Talot olivat myös kestäviä ja tilat muunneltavia. Kiinnostavaa on että molemmissa maissa kiitettiin vanhan talon ilmanvaihtoa. Vanhassa talossa oli hyvä hengittää ja siellä sai mainiot yöunet. Asuminen vanhassa tai suojellussa talossa liitettiin myös vapauteen. Sillä ymmärrettiin riippumattomuutta muista, pyykin kuivattamista omalla pihalla tai vilvoittelua siellä saunan jälkeen, puutarhan hoitoa ja mahdollisuutta käyttää huoneiden sijoittelussa ja kodin rakentamisessa omaa luovuutta ja mielikuvitusta. Talo miellettiin usein asujansa näköiseksi ja hänen persoonallisuutensa heijastajaksi. Omassa vanhassa tai suojelussa talossa ja kodissa asuminen oli näille asukkaille paras mahdollinen elämisen muoto.

Vanhassa talossa asumisessa oli myös varjopuolensa. Talvella lattiat olivat kylmät, huoneet vetoisia ja pimeitä. Suojelukohteen kunnossapito oli kallista ja joskus syntyi ongelmia omien intressien ja suojelumääräysten välille. Vanhan talon ylläpito nähtiin ikuisuusprojekti-

na, kun aina piti korjata jotakin. Korjaustoimenpiteet vaativat paljon rahaa, aikaa ja vaivannäköä. Yhteistä kaikille kohteille oli, että *omistaja pyrki itse omin käsin mahdollisimman paljon remontoimaan taloaan* – ei niinkään taloudellisista syistä, vaan oppiakseen tuntemaan henkilökohtaisesti talonsa jokaisen yksityiskohtan.

Vanhan Rauman maailmanperintökohteessa ja Altes Landissa, joiden molempien matkailullinen merkitys nykyisin on suuri, painotettiin rakennetun kulttuuriperinnön merkitystä koko alueen imagolle ja turismille. Vaikka turistit kuuluivat molemmilla alueilla asukkaiden arkeen, ei turismia kuitenkaan koettu häiritseväksi, vaan se nähtiin enemmänkin positiivisena asiana. Alteslandilaisille turistit tuovat lisätuloa ostamalla viljelijöiden tuotteita ja käyttämällä hyväkseen majoituspalveluita. Raumalaisille kaikkien maiden joukosta juuri Vanhaan Raumaan saapuneet matkailijat antoivat tunteen asumisesta koko maailman arvostamassa maailmanperintökohteessa. Taloa ihaillemaan ja kuvaamaan tullut turisti oli myös osoitus siitä, että oma talo ja koti oli onnistuttu saneeraamaan erityisen hyvin. Se taas hivelä asukkaana itsetuntoa ja voimisti hänen ymmärrystään rakennetun kulttuuriperinnön merkityksestä ei vain omalle itselleen vaan myös maailmanlaajuisesti.

Kaikille tapaustutkimuskohteille oli yhteistä gentrifikaatio eli alueiden sosiaalisen rakenteen muutos

sen jälkeen kun niihin on alkanut muuttaa yhä enemmän keski- ja yläluokan väkeä, jolla on ollut sekä henkisiä että taloudellisia resursseja vanhan korjaamiseen. Nämä henkilöt hankkivat itselleen tarkoituksellisesti korjausrakentamista odottavan huonokuntoisen rakennuksen, jonka saneeraukseen uhrattiin aikaa, ideoita ja rahaa. He ovat kiinnostuneita talonsa historiasta ja siellä asuneista henkilöistä. Heille vanha talo on heidän oman persoonallisuutensa heijastaja ja pitkäaikaisen unelman toteutuma. Heidän suhdettaan suojeltuun tai vanhaan taloon voidaan luonnehtia elämäntavaksi tai jopa elämäntehtäväksi. Talon hoito ja kunnostus on heille mieluinen harrastus ja itsensä toteuttamisen muoto vastakohtana palkkatyölle. Siksi he pyrkivät tekemään talossaan saneeraustöitä mahdollisimman paljon itse omilla käsillään. Tämä sitoo asukasta myös emotionaalisesti taloonsa, jonka jokaisen sopukan hän tuntee ja jossa hän konkreettisesti näkee omien käsiensä jäljet. Ajatuskin talon myymisestä tuntuu heistä vieraalta. Kysymyksessä näillä ihmisillä on postmodernin ajan individualistinen elämäntapa, jossa mm. historia- ja perinnetietoisuudella sekä ympäristöarvoilla on keskeinen asema. He ovat usein esimerkkinä jo pitkään alueella asuneille muille talonomistajille, jotka ikään kuin ”toisten silmin” oppivat näkemään myös oman talonsa ja alueensa rakennusperinnön arvon.

DAHEIM IN EINEM DENKMALGESCHÜTZTEN HAUS.
ALLTAG, LEBEN UND DENKMALSCHUTZ IN FINNLAND UND IN DEUTSCHLAND (ZUSAMMENFASSUNG)

Dieses Buch ist ein humanistischer Beitrag zum kulturhistorischen Bauerbe unter Berücksichtigung des Denkmalschutzes und von Standpunkten der Bewohner denkmalgeschützter Häuser.

Die Publikation ist das Ergebnis eines Forschungsprojektes des Instituts für kulturelle Produktion und Landschaftsforschung der Universität Turku, das seinen Sitz am Universitätskonsortium in Pori hat. An der Entstehung des Buches haben Studierende des Faches Kulturwissenschaften, Forscher und Denkmalschutzexperten mitgewirkt.

Das der Publikation zugrunde liegende Forschungsprojekt trägt den Namen „*Daheim in einem denkmalgeschützten Haus. Wohnenerfahrungen und Gedanken in Bezug auf den Alltag in einem denkmalgeschützten Haus in den Altstädten Rauma, Pori (5. Stadtbezirk) in Finnland und in zwei historisch unterschiedlich gewachsenen Agrargebieten in Norddeutschland.*“ Die Stadtverwaltungs-

en der Nachbarstädte Pori und Rauma an der Ostseeküste sowie eine EU-finanzierte Projektförderung haben die Durchführung des Projektes in den Jahren 2006 und 2007 ermöglicht.

Ziel des Projektes war es, die Praktiken des finnischen Denkmalschutzes mit dem Vorgehen der deutschen Denkmalschutzbehörden zu vergleichen, wobei die Erfahrungen der Betroffenen, d.h. der Hausbewohner, in den Vordergrund gerückt wurden. Im Zentrum der kritischen Betrachtung standen die Bedeutungszuschreibungen der Hausbewohner eines denkmalgeschützten oder als schützenswert zu betrachtenden Hauses. Genauer galt es zu ermitteln, wie die Bewohner sowohl die Geschichte des Hauses als auch ihre eigene Lebensgeschichte verbal rekonstruiert, das heißt erzählt haben, mit welchen Bedeutungen Hausgeschichte und Lebenslauf versehen wurden, an welchen Stellen und wie sich beide

gegenseitig durchdringen, und was dabei verteidigt, beklagt oder verschwiegen wird, wie also die Narrationen an sich beschaffen sind.

Der ethnomethodologische Forschungsansatz dieses Projekts lehnt sich an phänomenologische (E. Husserl) bzw. hermeneutisch-phänomenologische Traditionen (M. Heidegger) an, die auf den elementaren Erlebnis- und Erfahrungszusammenhang bzw. die Wesenhaftigkeit von Gegenständen abzielen. Die Übertragung dieses Ansatzes auf Raum- und Wohnkonzepte erfolgte in Finnland u.a. durch P. J. Karjalainen und J. Pallasmaa, deren Sichtweisen daher eingehender berücksichtigt wurden.

Das persönliche Verhältnis der Hausbewohner zu dem von ihnen bewohnten Haus lässt sich nur durch direkte Befragungen in Erfahrung bringen. Aus diesem Grund bilden thematisch strukturierte, qualitative Leitfadeninterviews die Primärquelle des Projekts. Sie wurden in allen Untersuchungsgebieten durchgeführt. Die Interviews dienten dazu, das persönliche Verhältnis der Hausbewohner zu ihrem Haus sowie die Geschichte des Hauses, einschließlich seiner baulichen Veränderungen, zu erfragen. Ein weiteres Ziel des Projekts bestand darin, die Hausbewohner zu ermuntern, sich aktiv an der Entwicklung ihres unmittelbaren Lebensumfeldes zu beteiligen, um somit zu wohnlichen Qualitätsverbesserungen beizutragen.

In Finnland basiert der Grundgedanke des Schutzes von Kulturerbe, das nachhaltig zu entwickeln ist, auf der aktiven Mitarbeit der Betroffenen. Man kann davon ausgehen, dass das Mitwirken der Betroffenen an den Schutzmaßnahmen und der Instandhaltung des eigenen Hauses auch zum besseren Verständnis der Maßnahmen des Denkmalschutzes führt. In diese Richtung tendiert auch das im Jahr 2000 erlassene Bodennutzungs- und Baugesetz, das als einen zentralen Aspekt die Verbesserung der Zusammenarbeit von Planungsbeamten und Hausbesitzern benennt.

In Deutschland und Finnland ist der Denkmalschutz unterschiedlich organisiert. In Deutschland trägt eine eigenständige Verwaltungseinheit, die Denkmalschutzbehörde, die Verantwortung, in Finnland dahingegen wird der Denkmalschutz von den kommunalen Behörden für Stadtplanung und Flächennutzung betrieben. Im Falle der Evaluierung einzelner Gebäude oder Bauwerke wird bei Bedarf die Hilfe von Experten der finnischen Museumsverwaltung bzw. von Vertretern einzelner Regionalmuseen herangezogen.

Die vier Fallbeispiele der Untersuchung haben unterschiedliche Bezüge zum Denkmalschutz. Von den finnischen Untersuchungsbeispielen gehört die gesamte Altstadt Rauma, die im Jahr 1981 unter Denk-

malschutz gestellt wurde, seit 1991 zum UNESCO-Weltkulturerbe. Die Bewohner der Altstadt Rauma verfügen demnach über langjährige Erfahrungen mit dem Leben in einem denkmalgeschützten Haus.

Die andere finnische Stadt ist Pori, wo die Vorstellungen und Vorurteile von Bewohnern alter Holzhäuser, die eventuell unter Denkmalschutz gestellt werden sollen, untersucht wurden. Im Blickpunkt der Betrachtung stand der sogenannte 5. Stadtteil der Stadt Pori, der nahe dem Stadtzentrum gelegen ist. Die Städte Rauma und Pori liegen circa 50 km voneinander entfernt an der finnischen Ostseeküste und gehören der Provinz Satakunta an.

Von 2005 bis 2007 wurde öffentlich darüber diskutiert, den südlichen Bereich des 5. Stadtteils von Pori, der sich durch einen großen Anteil von Holzhäusern auszeichnet, unter Denkmalschutz zu stellen. Am 23. April 2007 fiel der vorläufige Beschluss. Die Änderung des Bebauungsplanes war das Ergebnis eines langwierigen Prozesses, der bei den Bewohnern widersprüchliche Gefühle und Unsicherheit hervorgerufen hat. Die Bewohner brachten denn auch ihre Besorgnis auf den Leserseiten der Lokalpresse sowie in Beschwerdebriefen an die Stadtplanungsbehörde zum Ausdruck.

Als kontrastives Untersuchungsgebiet wurde in Deutschland das Obstanbaugebiet „Altes Land“ aus-

gewählt, das in unmittelbarer Nähe der Hansestadt Hamburg liegt. Im Alten Land trat der Denkmalschutz im Jahre 1978 in Kraft. Zur gleichen Zeit wurde eine große Anzahl von alten Hallenhäusern unter Denkmalschutz gestellt, ohne dass den Bewohnern diesbezüglich ein Mitspracherecht eingeräumt worden wäre. In etlichen Fällen waren die Hallenhäuser bereits seit Jahrhunderten im Besitz der gleichen Familien gewesen.

Einige Häuser hatten dagegen ihre Besitzer gegen Ende der 1960er Jahre gewechselt, sodass auch nicht gebürtige Altländer ein Jahrhunderte altes Hallenhaus besitzen konnten. Die Gründe für einen solchen Besitzerwechsel waren oft wirtschaftlicher Natur: Ein Obstbauer war gezwungen, seinen unwirtschaftlich gewordenen Hof, einen sogenannten Resthof, an Personen zu verkaufen, die ihr Einkommen nicht durch Landwirtschaft bestritten.

Diese Zugezogenen wohnen nun ebenso in den historischen Bauernhöfen des Alten Landes wie die Altansässigen und kommen in der vorliegenden Untersuchung zu Wort. Sie bringen vor allem ihre Erfahrungen mit der Denkmalschutzbehörde zum Ausdruck, einer Instanz, welche die Hausbesitzer mit gesetzlich definierten Denkmalschutz-Maßnahmen konfrontiert. Der das Alte Land betreffende Artikel dieser Publikation basiert auf Interviews der Jahre

1998 bis 2000, die in dem Forschungsbericht „Der Altländer Hof im Wandel“ (Husum 2006) näher betrachtet werden.

Das vierte Untersuchungsgebiet, welches in das hier vorzustellende Forschungsprojekt einbezogen wurde, liegt ebenfalls in Norddeutschland. Es befindet sich im „neuen“ Bundesland Mecklenburg-Vorpommern, dem ehemaligen Territorium der „Drei Nordbezirke“ der einstigen DDR, wobei das agrare Umland der Hansestadt Rostock den Schwerpunkt bildet. Zu SED-Zeiten wurden ausgewählte Gebäude nur in Ausnahmefällen unter Denkmalschutz gestellt, für die Sanierung fehlten oftmals Baumaterialien und entsprechend qualifizierte Handwerker. Nicht zuletzt war es auch gesellschaftlich nicht angesehen, in einem alten Haus zu wohnen.

Das der Untersuchung in Mecklenburg-Vorpommern zugrundeliegende Interviewmaterial ist im Rahmen eines Feldforschungskurses in Zusammenarbeit mit dem Institut für Volkskunde (Wossidlo-Archiv) der Universität Rostock erhoben worden. An dem Feldforschungskurs, der im Sommer 2007 stattfand, haben vier finnische und vier deutsche Universitätsstudierende teilgenommen. Da die Erhebung noch nicht abgeschlossen ist, wird das nordostdeutsche Untersuchungsgebiet hier nur anhand von drei Fallbeispielen vorgestellt.

Das zentrale Thema dieser Publikation bildet die Denkmalschutzproblematik, die aus der Perspektive von persönlichen Erfahrungen des Lebens in einem alten Haus und der öffentlichen Diskussion um den Denkmalschutz betrachtet wird. Insbesondere interessiert dabei die Frage nach den Bedeutungen, welche die Bewohner unter Denkmalschutz gestellter Häuser ihren Häusern zuschreiben und wie sich diese Bedeutungszuschreibungen womöglich nach der deutschen Wiedervereinigung verändert haben. Hierfür werden drei Zeitzeugenberichte über die Durchführung von Sanierungs- bzw. Renovierungsarbeiten zur materialknappen DDR-Zeit angeführt.

Darüber hinaus beinhaltet die Publikation Artikel über das Alltagsleben in der Altstadt Rauma und im 5. Stadtteil von Pori, bevor diese Stadtteile ganz oder teilweise unter Denkmalschutz gestellt wurden. Diese Artikel verfolgen zugleich die Absicht, den Bewohnern der entsprechenden Stadtteile ein besseres Verständnis der Motive des Denkmalschutzes zu vermitteln, damit sie diese als notwendige Maßnahmen zur Bewahrung des historischen Kulturerbes ihrer Heimatstädte schätzen und akzeptieren lernen.

Den bisherigen Untersuchungsergebnissen zufolge scheinen die Erfahrungen mit dem Denkmalschutz, besonders die als bedrohlich empfundenen Vorstellungen und Phantasien der Bewohner über

Behördeneingriffe sehr ähnlich zu sein. Sowohl in Deutschland als auch in Finnland beunruhigte die Bewohner am meisten die Angst um den Verlust des Selbstbestimmungsrechtes bei Entscheidungen, die ihr eigenes Haus und Heim betreffen. Auch wirtschaftliche Faktoren verursachten Besorgnis.

Die größten Unterschiede bezüglich der Einstellungen zum Denkmalschutz waren nicht zwischen Finnen und Deutschen zu beobachten, sondern vielmehr zwischen einzelnen Hausbesitzern in dem Verhältnis zu ihrem Haus.

In dieser Hinsicht lassen sich die Bewohner grob in zwei Hauptgruppen einteilen: Zum einen in Personen, die ihr Haus bereits vor dem Denkmalschutzbescheid bewohnt haben, und zum anderen in solche, die bewusst ein denkmalgeschütztes Haus erworben haben. Zur ersten Gruppe zählt der größte Teil der Bewohner des Alten Landes, deren Höfe sich jahrhundertlang in Familienbesitz befunden haben, sowie ein Teil der Bewohner des 5. Stadtteils von Pori. Zur zweiten Gruppe dahingegen gehören zahlreiche gut ausgebildete und verdienende Personen, deren Wertefundament auf der Selbstverwirklichung, dem Anheben des Lebensstandards, dem Umweltbewusstsein und auf ästhetischen Fragen beruht. Unter ihnen befinden sich zahlreiche Personen, deren nostalgische Erinnerungen an die eigene Kindheit mit

Wohnerfahrungen in einem alten Haus verknüpft sind. Diejenigen, die bewusst ein denkmalgeschütztes Haus erworben hatten, verhielten sich denkmal-schützenden Maßnahmen gegenüber positiver als die anderen Gruppierungen.

Das denkmalgeschützte Haus ist zugleich auch das Heim, das Zuhause seiner Bewohner. Diese fassen selbst initiierte Umbaumaßnahmen oder Veränderungen am Haus als persönliche und richtig getroffene Entscheidungen auf. Sobald Vertreter der Denkmalschutzbehörden oder von mit Denkmalschutzfragen betrauten Instanzen die persönlich getroffenen Entscheidungen der Hausbesitzer untersuchten oder gar in Frage stellten, wurde dies von den Hausbewohnern als Einmischung in ihre Privatangelegenheiten aufgefasst. Das Verhalten von administrativer Seite aus wurde zum Teil sogar als Hausfriedensbruch und persönliche Verletzung empfunden.

Im 5. Stadtteil von Pori hatten viele Bewohner keine Vorstellung davon, welche Aufgaben der Denkmalschutz vertritt und wie der Denkmalschutz in der Praxis vonstatten geht, sodass unter den Stadtteilbewohnern Vorurteile dem Denkmalschutz gegenüber eher die Regel als die Ausnahme waren. Von administrativer Seite aus war den Stadtteilbewohnern die Gelegenheit gegeben worden, an den geplanten Änderungen des Bebauungsplanes mitzuwirken, doch

das allgemeine Interesse war gering. So gaben viele Bewohner in den Interviews fehlerhafte Informationen über die Änderung des Bebauungsplanes preis. Die größte, unbegründete Sorge bestand darin, in einem Museum leben zu müssen und daneben, dass Umbaugenehmigungen, wie z.B. die Unterkellerung des Hauses, eingeschränkt werden könnten. Der allgemeine Wunsch war, möglichst selbstbestimmt entscheiden zu dürfen – vor allem im Hinblick auf wohnqualitätssteigernde Maßnahmen.

Die negativsten Einstellungen gegenüber den Denkmalschutzbehörden – weniger gegenüber dem Denkmalschutzgedanken selbst – fanden sich unter den Obstbauern des Alten Landes. Dort wurden die Denkmalschutzbeamten als außenstehende Personen angesehen, die angeblich kein Interesse daran zeigen würden, mit den Hausbewohnern über die Alternativen einer Haussanierung zu diskutieren. Die Besitzer der Erbhöfe waren der Ansicht, dass sie selbst, sowie auch die Vertreter vorheriger Generationen, den eigenen Hof immer bestmöglichst instand gehalten hätten, da nur sie in der Lage seien, bei Sanierungsentscheidungen die Anforderungen des Obstanbaus zu berücksichtigen.

Der eigene Erbhof und der Wert der historisch gewachsenen Kulturlandschaft erzielte einen hohen Stellenwert in ihrem Bewusstsein. Bevor der Denkmal-

schutz in ihr Leben trat, hatten sie selbst alle das Haus und den Hof betreffenden Entscheidungen gefällt.

Aus diesem Grund stellten sie auch nicht die Bedeutung des Denkmalschutzes für den Erhalt der einheitlichen Kulturlandschaft in Frage, sondern lediglich die Art und Weise, wie der Denkmalschutz, und zwar vor allem in den 1980er Jahren, ausgeführt wurde.

Die Vorgehensweise der Denkmalschutzbehörden wurde als Diktat „von oben herab“ verstanden, und die im Namen des Denkmalschutzes gefällten Entscheidungen galten unter den Betroffenen als Ausdruck von beliebigen, nicht nachvollziehbaren Maßnahmen einzelner Entscheidungsträger. Diese Einstellung der Betroffenen ist vor dem Hintergrund der administrativen Organisation der Denkmalschutzbehörden in Deutschland zu sehen, die in der Anfangsphase so aufgebaut war, dass die für das Alte Land zuständigen Denkmalschutzbeamten weder die Bedürfnisse und die Mentalität noch die sprachlichen Eigenheiten der Altländer näher kannten. Die Situation besserte sich jedoch erheblich in den 1990er Jahren, als sowohl das Denkmalschutzgesetz erweitert und spezifiziert wurde als auch neue Beamte, die das Alte Land und seine Bewohner besser kannten, ihr Amt antraten.

Die Vermutung liegt nahe, dass die Persönlichkeit der einzelnen Denkmalschutzbeamten bei der

Kontaktpflege und Zusammenarbeit mit den Hausbewohnern einen wichtigen Stellenwert hat. Dieser Aspekt kommt ebenso bei den finnischen Untersuchungsgebieten Rauma und Pori zum Ausdruck, wo die mit dem Denkmalschutz betrauten Beauftragten selbst im denkmalgeschützten Stadtteil der jeweiligen Stadt leben. Die Zahl der konfliktreichen Berührungspunkte verringert sich, sobald der Denkmalschutzbeauftragte in einem sanierten alten Haus lebt und mit den diesbezüglichen alltäglichen Problemen vertraut ist. Zudem befinden sich in beiden finnischen Städten auch Informationsstellen der Regionalmuseen, die den Bewohnern denkmalgeschützter Häuser Rat und Hilfe bei Sanierungsfragen anbieten, eine Einrichtung, die von den Bewohnern dankend angenommen wird.

Eine vergleichbare Institution findet sich nicht in den beiden norddeutschen Untersuchungsgebieten. Über Denkmalschutzbehörden hinaus können sich die deutschen Bewohner bei Regionalmuseen oder Interessenverbänden (wie der „Interessengemeinschaft Bauernhaus e.V.“) informieren. Vielfach instruieren sie sich autodidaktisch anhand entsprechender Fachliteratur.

Im Fall des Alten Landes wurde das Verhalten der Denkmalschutzbeamten in den 1980er Jahren sowohl von den Altansässigen als auch von den zuge-

zogenen Hallenhausbesitzern als arrogant und ignorant beschrieben. Dies war nicht zuletzt den damals hohen Fördersummen geschuldet, die es den Denkmalschutzbehörden erlaubte, autoritär zu bestimmen, wie und für welche baulichen Maßnahmen die Gelder verwendet werden sollten. Dieser Aspekt der Bevormundung trat vor allem im folgenden Jahrzehnt zum Vorschein, als die für den Denkmalschutz vorgesehenen Geldsummen schrumpften und damit der unmittelbare Einfluss der Denkmalschutzbehörden auf die Sanierungsentscheidungen abnahm.

Der mit der Antragstellung für Sanierungsfördermittel verbundene „Papierkrieg“ war für viele alteingesessene Hallenhausbesitzer eine nahezu unmöglich zu bewältigende Aufgabe und gab oftmals den Anlass für Beschwerden. Dagegen wussten die Zugezogenen das Fördersystem mit dem für sie maximalen Nutzen zu gebrauchen. Den größten finanziellen Gewinn erzielten sie durch eine geringere Besteuerung, da in Deutschland der Besitzer eines denkmalgeschützten Hauses seine darin investierten Arbeits- und Materialkosten steuerlich absetzen kann. Der Steuervorteil allein reichte als Grund schon aus, ein unter Denkmalschutz gestelltes Haus zu erwerben.

In Finnland würde eine vergleichbare steuerliche Förderung von Sanierungen denkmalgeschützter Häuser unter den Betroffenen sicherlich eine positi-

vere Haltung gegenüber dem Denkmalschutz hervorgerufen, wodurch ein neuer Trend zu Haussanierungen ausgelöst werden könnte.

Im Fall des 5. Stadtteiles von Pori hat sich als besonderes Problem der Wunsch von Hausbesitzern herauskristallisiert, ihr Haus abrisssbereit an eine Baufirma zu verkaufen, um einen guten Preis für das Baugrundstück zu erzielen. Dies betrifft vor allem Personen, die nicht selbst in dem betreffenden Stadtteil leben, sondern lediglich Immobilienbesitzer sind, sowie jene Eigentümer, denen es an Geld und Willen fehlt, ihr baufälliges Haus zu sanieren.

Der Gedanke, das eigene Haus und Heim abreißen zu lassen, war den Bewohnern der anderen drei Untersuchungsgebiete fremd. Im Alten Land hatte in einigen Fällen der Hofbesitzer vermutlich vorsätzlich seinen denkmalgeschützten Besitz zerstört, um den Sanierungsaufgaben der Denkmalschutzbehörde zu trotzen.

Dennoch ist es in beiden norddeutschen Untersuchungsgebieten üblich, alte baufällige Häuser zu erhalten, auch wenn für diese schon eine Abrissgenehmigung erteilt worden ist. Dementsprechend sind in Deutschland das historische Bewusstsein und die Wertschätzung kulturhistorischer Bauwerke tiefer in der allgemeinen Meinungsbildung der Bevölkerung verankert als in Finnland, wo oftmals das kurzsi-

tige Streben nach finanziellem Gewinn im Vordergrund steht.

Im regionalen Vergleich scheint die Einstellung zum Denkmalschutz im „neuen“ Bundesland Mecklenburg-Vorpommern und in der Altstadt Rauma positiver zu sein als in den beiden anderen Untersuchungsgebieten. In der Altstadt Rauma hat die lange Vorgeschichte eines geschützten Stadtteils sowie der Status als UNESCO-Weltkulturerbe zur positiven Einstellung der Stadtteilbewohner beigetragen. Die Imageanhebung des gesamten Altstadtbereichs hat auch zur Wertsteigerung einzelner Immobilien geführt.

Das Leben in einem unter UNESCO-Schutz stehenden Welterbe wurde ebenso als Prestigevorteil angesehen. Die Sanierung historischer Holzhäuser wurde nicht in Frage gestellt, sondern als notwendig erachtet. Lediglich in Einzelfällen kam es zu Meinungsverschiedenheiten zwischen Hausbesitzern und Denkmalschutzbeauftragten.

In der ehemaligen DDR ist die allgemein positive Einstellung zum Denkmalschutz wohl damit zu erklären, dass sich nach 1990 die Möglichkeiten zur Instandsetzung alter Häuser erheblich verbesserten. Viele Bewohner haben noch die sozialistischen Zeiten in guter Erinnerung, in denen es nicht möglich war, Bretter, Ziegelsteine, Nägel oder Abflussrohre in

Baumärkten zu erwerben. Um in der DDR bauen zu können, musste getauscht und Nachbarschaftshilfe in Anspruch genommen werden. Voraussetzung war also die Pflege entsprechender Beziehungen. Im Ergebnis wurde dadurch der Staat, dessen Eigentum als Allgemeingut galt, bestohlen.

Nach der deutschen Wiedervereinigung verhalten finanzielle Fördermittel dazu, das eigene Haus mit leicht erhältlichen und soliden Baumaterialien instand zu setzen. Diejenigen, die schon zu DDR-Zeiten in alten Häusern gelebt hatten – häufig mit veralteten Sanitäranlagen oder ohne andere moderne Bequemlichkeiten – und es zudem abgelehnt hatten, in eine moderne Neubausiedlung im Plattenbaustil zu ziehen, fühlten sich nun in ihrer damaligen Entscheidung bestätigt und waren stolz darauf, ihrem alten Haus treu geblieben zu sein.

In der ehemaligen DDR gilt heutzutage das Leben in einem alten, gut sanierten Haus vielfach als erstrebenswertes Ziel. Die individualistische Wohnform wird von großen Teilen der Bevölkerung Mecklenburg-Vorpommerns geschätzt und bedeutet Imagegewinn, sodass vor allem gut ausgebildete Personen und Besserverdienende diese Wohnform bewusst anstreben. Den Gegenpol dazu bildet das Leben in einem mehrstöckigen Betonbau am Rande einer größeren Stadt. Der Wert dieser Wohnform wird durch

die Tatsache gemindert, dass die vormalig beliebten Plattenbausiedlungen nach der Wiedervereinigung als negativ behaftetes Symbol für die DDR-Zeit angesehen werden.

In Ostdeutschland, Pori und Rauma haben die interviewten Hausbesitzer das Leben in einem alten Haus spontan mit dem Leben in einem mehrstöckigen Häuserblock verglichen – ungeachtet des persönlichen Erfahrungshintergrundes. In diesem Zusammenhang wiesen sie auf die gesellschaftlichen Werte der 1970er Jahre hin, als die meisten Neubauten in städtischen Außenbezirken errichtet wurden. Damals wurde das Leben in einem Neubau als moderne und damit erstrebenswerte Wohnform empfunden. Die mit Bequemlichkeiten ausgestattete Neubauwohnung wurde mit der primitiven Ausstattung eines ländlich oder urban gelegenen alten Hauses kontrastiert. Der moderne Mensch der Aufbauzeit wollte mit den alten Häusern nichts mehr zu tun haben. In der ehemaligen DDR wurden die gesamten staatlichen Wohnungsbaufördermittel in moderne Neubausiedlungen investiert.

In Finnland hingegen geht den Neubauten oftmals der Abriss alter Gebäude voraus. Aus diesem Grund sind die meisten alten Holzhaussiedlungen in Finnland durch mehrstöckige Elementbauten ersetzt worden.

In Westdeutschland herrscht eine andere Einstellung zu historischen Stadtkernen. Dort sind Neubausiedlungen außerhalb historisch gewachsener Stadtteile gelegen. Hier spricht man von der zentral gelegenen Altstadt und der weiter entfernten Neustadt. Obwohl die historischen Stadtkerne zahlreicher Städte durch den Zweiten Weltkrieg zerstört wurden, wurde vielfach der nach Möglichkeit originalgetreue Wiederaufbau mit Liebe zum Detail durchgeführt. Die Altstadt bildet denn auch das Herz vieler Städte und ist ein wichtiges Tourismusziel.

In der ehemaligen DDR sind die historischen Stadtkerne zwar nicht abgerissen, doch auch nicht saniert worden. Die langsam verfallenden Häuserfassaden blieben sich selbst überlassen, weshalb die Bewohner in die modernen Plattenbauten der neu entstandenen Vorstädte zogen. Aus den historischen Stadtkernen wurden Geisterstädte. Erst nach der „Wende“, also im Zeitraum von nunmehr 17 Jahren, sind die Häuserzeilen zahlreicher halbverfallener Stadtkerne im Stil der alten Fassaden zu Wertimmobilien saniert worden.

In allen Untersuchungsgebieten wurden dem denkmalgeschützten Haus solche wesentliche Bedeutungen zugeschrieben, dass sich seine Bewohner nicht vorstellen konnten, freiwillig in ein mehrstöckiges Wohnhaus umzuziehen. Sie verbanden mit

dem Wohnen in einem Etagenhaus Eigenschaften wie Kälte, Anonymität, Sterilität, kurzum eine ihnen fremd erscheinende Lebensweise. Ihrer Meinung nach fehlten dort Momente wie Wohnintimität, Wärme, Sicherheit, Individualität und Freiheit, also das Gefühl, durch die Wohnweise das eigene Leben fest im Griff zu haben.

Die Hausbesitzer waren durchweg davon überzeugt, dass ihre Entscheidungen bezüglich der für die Häuserfassade und die Innenausstattung verwendeten Baumaterialien richtig waren. Nach Umbauten blieb die Raumaufteilung in vielen Häusern gleichwohl variabel, sodass das Haus seinen Besitzern nach der Sanierung einen modernen Ansprüchen genügenden Lebensstil bot. Auch die Langlebigkeit des eigenen Hauses, das noch für nachfolgende Generationen Bestand habe, wurde betont.

Interessanterweise wiesen die Informanten der Untersuchungsgebiete beider Länder auf die gute Luftzirkulation eines alten Hauses hin. Angeblich lässt es sich in einem alten Haus gut atmen, und man schläft dort auch entspannt.

Insbesondere wurde das Leben in einem alten oder denkmalgeschützten Haus mit dem Freiheitsgefühl in Verbindung gebracht. Damit ist vor allem die Unabhängigkeit von anderen Bewohnern gemeint: Die Wäsche darf auf dem eigenen Hof trocknen, nach

dem Saunabad ist es möglich, im eigenen Garten zu sitzen, der nach eigenen Vorstellungen gepflegt werden darf, und es besteht die Möglichkeit, die Innenausstattung des Hauses mit eigener Kreativität zu gestalten. Das Haus wurde als Ausdrucksform bzw. Spiegelbild der Persönlichkeit seines Besitzers verstanden. Alles in allem bedeutet das Leben in einem alten bzw. denkmalgeschützten Haus für sämtliche Interviewpartner die bestmögliche Lebensform.

Doch das Leben in einem alten Haus hat auch negative Seiten: Diesbezüglich wurden vor allem die finanzielle Belastung infolge der Hausinstandhaltung als zeitraubendes „Endlosprojekt“, kalte Fußböden, Zugluft durch Fenster und Türritzen, dunkle Räume in den Wintermonaten und die den eigenen Vorstellungen widersprechenden Sanierungsvorgaben der Denkmalschutzinstanzen genannt.

Das Bestreben der Hausbesitzer, möglichst viele Renovierungs- und Sanierungsarbeiten eigenhändig auszuführen, trat in allen Untersuchungsgebieten auf. Hierfür waren weniger finanzielle Aspekte ausschlaggebend als vielmehr der Wunsch, das eigene Haus im Detail zu ergründen.

In den touristisch stark frequentierten Untersuchungsgebieten des Alten Landes und der Altstadt Rauma wurden von den Interviewpartnern auch der Image-Wert und die Bedeutung der jeweiligen Kul-

turlandschaft für den Tourismus als einer Erwerbsquelle betont.

Die Anwesenheit von Touristen wurde positiv bewertet. Im Alten Land bedeuten die Reisenden auch eine Nebenerwerbsquelle für die Bewohner, da die Touristen sowohl die Früchte der Obstbauern kaufen als auch private Übernachtungsangebote wahrnehmen.

Dagegen fühlen sich die Bewohner der Altstadt Rauma vor allem durch zahlreiche ausländische Touristen darin bestätigt, in einem international anerkannten Welterbe zu leben. Der das eigene Haus bestaunende Tourist wurde nicht als Belastung, sondern vielmehr als Bestätigung dafür angesehen, dass die im historischen Stil ausgeführte Haussanierung gelungen sei. Dies bekräftigt das Selbstbewusstsein der Hausbesitzer, verstärkt ihre soziale Anerkennung im eigenen Lebensumfeld und schärft ihr Bewusstsein für die internationale Bedeutung, die der Altstadt Rauma beigemessen wird.

In allen Untersuchungsgebieten fand ein sogenanntes Gentrifikationsphänomen statt, d.h. es änderte sich die Sozialstruktur der Regionalbewohner, nachdem Vertreter der Mittel- und Oberschicht in die alten Wohngebiete gezogen waren. Diese verfügten über die wirtschaftlichen Mittel und das kulturhistorische Wissen, das die Sanierung der al-

ten Häuser erst ermöglichte. Diese Personengruppe erwarb bewusst sanierungsbedürftige Gebäude, um Zeit, Geld und Ideen investieren zu können. Sie war an der Vorgeschichte des Hauses und seinen ehemaligen Bewohnern interessiert. Das alte Haus bedeutet für sie die Erfüllung eines langgehegten Wunschtraumes, der zugleich ihre Persönlichkeit widerspiegelt. Das Verhältnis dieser Personengruppe zum eigenen Haus kann als Lebensstil bzw. Lebensaufgabe interpretiert werden. Die Sanierung und Instandhaltung des eigenen Hauses bedeutet für sie eine Art Leidenschaft bzw. Selbstverwirklichung, die ihre Erwerbsarbeit nicht zulässt. Aus diesem Grund versuchen solche Bewohner auch, möglichst viele Sanierungsar-

beiten mit den eigenen Händen auszuführen, weshalb sie mit der Zeit ein emotionales Verhältnis zu ihrem Haus entwickeln. Der Gedanke, ein solches Haus zu verkaufen, bleibt daher befremdlich.

Der Lebensstil dieser Personengruppe kann als postmoderner Individualismus bezeichnet werden, für den das Geschichts- und Traditionsbewusstsein sowie Umweltwerte eine große Bedeutung spielen. Ihr Verhalten dient oftmals als positives Beispiel für die alteingesessenen Hausbesitzer, die lernen, durch den Arbeitseinsatz der Zugezogenen den Wert des eigenen Hauses und ihres Wohnumfeldes mit anderen Augen zu betrachten.

A PRESERVED HOUSE AS A HOME EVERYDAY LIFE AND BUILDING PRESERVATION IN FINLAND AND GERMANY (SUMMARY)

The building preservation laws of Finland and Germany are pretty similar in terms of content. However, there are some differences in the organization of preservation, which in turn is reflected in the practices of building preservation. In Finland preservation is usually realized through land use planning, and it is based on a dialog between residents and land use planning and preservation authorities, but in Germany building preservation authorities can make preservation decisions independently without consulting residents.

With this basic difference as a starting point, the subject of Culture Heritage Studies at the Department of Cultural Production and Landscape Studies (located at the Pori University Consortium) started in April 2005 a research project titled *Kotina suojeltutalo* (A Preserved House as a Home). The objective of this project, which is funded by the cities of Pori and Rauma and by the Regional Council of Satakunta, is

to compare Finnish and German building preservation practices in protected buildings that are also private homes. The research is conducted through personal interviews, which took place in the interviewees' homes. Through these interviews the researchers studied experiences of living in an old building, the significance and meaning of the building to the residents and residents' personal experiences, prejudices, fears and hopes regarding preservation practices. This type of a resident-based approach has not been previously used in culture heritage research in Germany or Finland. The researchers hope that the results will provide people working in the field of building preservation as well as people living in protected buildings new information about preservation practices.

The project consists of four case studies. In two of these – Old Rauma on the Finnish west coast and the fruit growing area of Altes Land near Hamburg – the residents' experiences of building preservation

span more than 25 years. These two are compared to the 5th district of the city of Pori (5th district, Viikari, Itätulli), where a process of changing the land use plan was initiated in 2005. This provided a good chance of studying 5th district residents' experiences regarding living in a protected building since the buildings within the district will be protected in the future. The fourth case study focuses on the state Mecklenburg-Vorpommer, which is located in the former East Germany. In this case study special focus is given to what kind of meaning or significance did the residents attribute to their buildings in former East Germany and in what ways did people renovate buildings during a time when building material and skilled workers were insufficiently available. By telling about their buildings, renovation and living experiences and encounters with building preservation authorities, the residents created new pieces history regarding the history of everyday life in Finland and in Germany.

Based on the results, the experiences, fears, and threats regarding building preservation in Finland and Germany are very similar. In both countries the most important themes are fears of *losing control and sovereignty* in decisions affecting a building they own and *financial factors*. The biggest differences in the results are not due to nationality, but rather in the resi-

dents' personal relationships to the buildings. In this regard, the residents can be divided into two different groups. There are people that have lived in the protected building for a long time, even before they were protected, and on the other hand there are also people that have intentionally acquired an old or a protected building with the purpose of making it into a home for themselves. The latter include a lot of people with higher education and relatively high incomes. They also emphasize expressing oneself, quality of living and environmental and esthetic factors. This group also includes a lot of people who have bought an old or a protected building because of positive childhood experiences of living in an old building or because of nostalgia-related reasons. The people of this group usually have a more positive attitude towards building preservation than the other people included in the study.

The people of Pori and owners of family estates in the Altes Land region have the most critical attitudes towards building preservation. In the Altes Land region, people are aggravated by the very starting point of preservation: their family estates have initially been protected without consulting or informing the owners. People living in the 5th district of Pori on the other hand have had several opportunities to review the land use plan. They also have had the opportu-

nity to express their opinions about the effects of the land use plan regarding their building. This would've however required some initiative from the residents, since in many cases the opportunity has not always been utilized. This is reflected by the fact that the information about the effects of the new land use plan is still quite prejudiced and even incorrect. The common fear of *having to live in a museum* was expressed both in Germany and Finland. Unsubstantial fears in Pori include for example decreased *permitted building volumes* and *limitations on modifying the interior of own homes* or *limitations on building a basement*.

A protected building is often also the home of the owner of the building, so decisions about the building are regarded very personally. Therefore preservation authorities' interventions with the owners' decisions or solutions are regarded as violations of personal rights and private property. Sometimes they are even regarded as personal insults or disturbances of domestic peace. Especially in issues related to living conditions people seemed to want as much sovereignty and independence as possible.

Attitudes towards preservation practices are most negative in the Altes Land region. There preservation authorities are regarded as outsiders who have neither the will nor the skills to negotiate different solutions with the owners. Owners of family es-

tates feel that they, and the generations before them, have always taken best possible care of the building by taking into account the realities of their livelihoods. They hold the cultural values of their family estates and their region – as well as the rules and practices of their everyday life according to which they live – in very high regard. Before their buildings were protected, they had personally made all decisions related to the estate. Yet they do not question the importance of building preservation laws in preserving the heritage of culturally valuable buildings. Instead they harshly criticize the way in which building preservation in the Altes Land region has been realized, especially in the 1980s. They feel that preservation has been realized with a top-down approach that has a certain “bossing” mentality. They feel that the decisions made in the name of preservation were irrational and impractical manifestations of one person's opinion. This is partly due to the organization of building preservation: the preservation authorities were usually not people from the region and they did not know the special needs, the mentality or the language of the fruit farmers. The negative attitude is also influenced by money, since the substantial renovation benefits and allowances of the 1980s increased the power of preservation authorities. This point of view is emphasized by

the fact that in the 1990s these benefits and allowances were significantly smaller. As the benefits and allowances grew smaller, so did the influence and power of preservation authorities. The communication between owners and preservation authorities improved in the 1990s through amendments to the building preservation laws and changes of personnel. In fact, it seems that the *personal roles and personalities of single preservation authorities* have a big impact on the preservation of specific buildings. This is also evident in Pori and Old Rauma, where preservation authorities also live within the region. The chances of conflicts and disagreements are smaller when the authorities personally know the problems of renovating old buildings and living in them and when they can identify with the people living in protected buildings. The co-operation between owners and authorities in the 5th district of Pori and in Old Rauma is also supported by two renovation centers, Toivo and Tammela. In these two renovation centers the residents of protected buildings can get information about renovation and its problems. Both Toivo and Tammela are highly appreciated by the residents. There are no such renovation centers in Germany, so people have to rely on museums, literature and the building preservation office located in the city of Stade for information about renovation.

In order to get any support or subsidies for any actions concerning a protected building, owners have to fill in complicated application forms. People without experience of filling in such forms find it difficult or even overwhelming, which is probably why lots of complaints are made about this bureaucracy. House owners with a high level of education on the other hand seem to know how the system works and seem to be able to fully utilize it in their favor. Direct financial benefits do not have as much significance in Germany as tax concessions do: in Germany owners of protected houses can deduct expenses that have been used to renovate the house. This is an important factor for people thinking about buying a protected house. In fact, it is often seen as the deciding factor when the decision to buy a protected house is made. This kind of deductibility might also be useful in Finland. It might make attitudes towards preservation more positive and it might also encourage people to renovate protected buildings more. In other words, money seems to have a big influence on preservation issues.

In the 5th district of Pori people wanted to tear down their old buildings or sell them to construction companies in order to maximize the financial benefit of the site of the building. This applies especially to people who do not personally live in the area and to

people who lack the funds, the will or the skills of renovating their buildings. The idea of tearing down your own house is not manifested elsewhere. However, there were some cases in the Altes Land region where the owner had through own actions destroyed a protected building, but these cases were not inspired by the desire to sell the site or to build a new building, but rather by a *fear of being forced (by law) to renovate the building*. In fact, in both German areas it is common that buildings in very poor condition or even condemned buildings are renovated. Awareness of history and understanding of the significance of the cultural heritage of buildings is a bit stronger in Germany than in Finland, where short-sighted financial aspects are emphasized more.

From a regional point of view, the attitudes towards building preservation are more positive in Old Rauma and in former East Germany than elsewhere. In Old Rauma this is clearly due to the fact that the wooden urban environment has been protected for quite a long time and the fact that it is an official UNESCO World Heritage Site. This status has obviously raised the prestige of the area and it has also had a positive effect on real estate prices. Living in a World Heritage Site is even regarded as a privilege. The preservation of historic buildings is not questioned. In fact, it is seen as an essential part of preserving the unique

characteristics of the World Heritage Site. The only differences occur in some cases – which the residents see open to interpretation – in which the preservation authorities and residents have differing opinions.

In former East Germany positive attitudes are influenced by the fact that after the unification the possibilities of renovating old buildings improved significantly. Residents seem to remember the years of the socialist regime quite well. During those years boards, tiles, nails, toilets and drain pipes could not be just purchased from stores, but had to be acquired by trading, through personal connections or even by stealing from the government (since all government property was regarded as everyone's property). After the unification direct financial benefits also aided in the “reconstruction” of old buildings. People who during the years of the former East Germany struggled on in old dilapidated buildings without amenities can now feel proud and happy about their renovated buildings. This type of a social aspect – according to which living in a valuable old building is seen as a manifestation of an individualistic way of life – is strived for especially by people with high incomes and high education levels. Living in an old building is often seen as the opposite of living in a multistory prefabricated building in a suburb. Living in such a building is seen as an inferior way of living, and this is

even made worse by the fact that after the unification the so-called *Plattes* (suburbs full of such buildings) have been regarded as one of the most negative landmarks of former East Germany.

In East Germany, Pori, and Rauma the residents often spontaneously compare living in an old building to living in a multistory building, regardless of the fact whether they've ever lived in one. This seems to be a reference to the values of the 1970's, when the emphasis on building was on building suburbs full of multistory prefabricated buildings. At the time, living in such buildings was seen as a modern way of living everyone should strive for. Moreover, at the time living in a flat with all the necessary amenities in such a building was seen an opposite of living in an old, primitive and agrarian urban or farm house. At the time, the progressive post-war generation did want to identify with such a way of living. This was also true in the former East Germany, where almost all house building at the time took place in the suburbs.

In Finland tearing down the old has been seen as the prerequisite for building new buildings. This is why many of the historic wooden town centers of Finland have been torn down and replaced with multistory prefabricated buildings. In former West Germany the approach on historic centers was different. There new construction has mainly been carried out

outside the old centers, which is why most German towns are characterized by a historic center, *Altstadt*, and a new center, *Neustadt*, that lies outside it. Even though the historic centers of many cities were severely damaged in the bombardments of the Second World War, they've usually been reconstructed in a manner that respects the traditions of the old center. In fact, "the Old Town" is usually the heart of a former West German town, and also usually the most important tourist attraction.

In former East Germany historic town centers were not usually torn down, but they weren't renovated either. They were simply just left to deteriorate. As new suburbs were created outside the town centers, people wanted to move into them, which left many town centers virtually abandoned. Nonetheless, many of them endured, albeit in poor condition, until the new era. During the past 17 years houses have been renovated into what are now valuable real estates. This has also transformed many historic East German town centers into respected and sought-after residential areas that are very important in terms of tourism.

Residents of old or protected buildings cannot even imagine living in an apartment in a multistory building. They view this type of living as cold, impersonal, sterile, and strange. They feel that it lacks

intimacy, warmth, individuality, freedom, and safety as well as the feeling of being control of one's own life, in other words, all the qualities they attribute to living in an old building. An urban or a farm house is also regarded as a suitable way of living in terms of the size of the building. Living in such a house is regarded as a human way of living. Construction materials and engineering solutions are regarded as rational and well-founded as long as they allow for a modern lifestyle. Old buildings are also seen as durable and easy to transform. It is interesting that in both countries good ventilation is appreciated. People feel that in an old house it is easy to breathe and to sleep well. Living in an old or a protected building is also associated with freedom. Freedom is seen as independence from others, the ability to dry your laundry on your own backyard, cooling off in your backyard after the sauna, gardening, and as the possibility to use your own creativity and imagination in the room arrangement and renovation of your home. Old buildings are regarded as a reflection of their residents and their personality. Living in an own old or protected building is seen as the best possible way of living.

Living in an old building also has its drawbacks. In the winter the floors are cold and the rooms drafty and dark. Maintenance of a protected building is expensive and sometimes personal interests and preser-

vation orders clash. Maintenance of an old building is seen as a never-ending project, since something always needs fixing. Renovation requires a lot of money, time and effort. It is common in all four cases that *owners try to renovate their buildings personally as much as possible*. Not so much for financial reasons, but rather due to the fact that they want to know every detail of their house.

In the World Heritage Site of Old Rauma and in the Altes Land region, both of which are major tourist attractions nowadays, the significance of the cultural heritage of buildings in terms of the image of the area and of tourism is emphasized. Even though in both of these areas tourists are a part of everyday life, tourism is not seen as a disturbing factor, but rather as a positive factor. In the Altes Land region tourists provide additional incomes for farmers who sell their products to them and for people providing accommodation services. The people of Rauma actually feel that tourists coming to Old Rauma from all over the world are a very positive thing: tourism makes them feel that they live in a World Heritage Site that is appreciated all over the world. They see tourists taking pictures of their houses as an indication of successful renovation. This boosts the residents' self-confidence and makes them aware of the global significance of the cultural heritage of their buildings.

All of the studied areas share a certain common phenomenon known as gentrification. Basically gentrification refers to the change of social structure that occurs when an area sees an influx of middle and upper class people, who have resources (financial and other resources) for renovating old buildings. People like this intentionally acquire old buildings in need of renovation and then use considerable amounts of time, ideas, and money on renovation. They are interested in the people who have lived in their buildings and in the history of their buildings. They see the old house as a reflection of their personality and as a realization of a long-running dream. Their relationship with the old or protected building can be seen as a way of life or even as a purpose of life. They

see maintenance and renovation as a pleasant hobby or way of expressing themselves. This is exactly why they personally try to do as much renovation as possible. This also creates an emotional bond to the building: they get to see every nook and cranny of it and how their own efforts shape the building. Even the idea of selling the building is totally foreign to them. These people represent a postmodern individualistic way of life in which for example awareness of history and traditions and environmental values are essential. They often set an example for other house owners, who may already have lived in the area for a long time. In a way the old residents gain a new understanding of the cultural heritage of their buildings through the eyes of other, newer house owners.

KIRJOITTAJAT

FT **Outi Tuomi-Nikula** on Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen kulttuuriperinnön tutkimuksen professori ja tutkimushankkeen *KOTINA SUOJELTU TALO* vastuullinen johtaja.

FM **Eeva Karhunen** on valmistunut filosofian maisteriksi Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitokselta vuonna 2007. Hänen pro gradu -tutkielmansa käsitteli vanhassa talossa asumisen fenomenologiaa. Eeva Karhunen on työskennellyt *Kotina suojeltu talo* -hankkeen projektisihteerinä ja tutkimusassistenttina.

Fil. yo. **Hannele Mäenpää** on Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen opiskelija. Hän on työskennellyt *Kotina suojeltu talo* -hankkeessa projektisihteerinä.

Fil. yo. **Helena Mäenpää** on Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen opiskelija. Hän on työskennellyt *Kotina suojeltu talo* -hankkeessa projektisihteerinä.

Fil. yo. **Heidi Hietala**, HuK **Laura Juolin**, HuK **Kati Kunnas-Holmström**, fil. yo. **Katriina Lamberg**, fil. yo. **Eeva Mattila**, fil. yo. **Jaakko Mäntylä**, fil. yo. **Johanna Ojala**, KM **Marita Ruoho**, HuK **Samuli Saarinen**, fil. yo. **Henni Seppänen**, fil. yo. **Jukka Vuorio**, fil. yo. **Pia Vähämäki** ja fil. yo. **Katriina Välimäki** ovat mukana *Kotina suojeltu talo* -hankkeessa Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen opiskelijoina.

FM **Heidi Latvala** on valmistunut filosofian maisteriksi Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitokselta vuonna 2006. Hänen kulttuuriperinnön tutkimuksen oppialan pro gradu -tutkielmansa käsitteli Porin 5. kaupunginosaa.

FM **Mervi Tommila** on valmistunut filosofian maisteriksi Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitokselta vuonna 2005. Hänen maisemantutkimuksen oppialan pro gradu -tutkielmansa käsitteli Porin 5. kaupunginosaa.

FM **Tuulikki Kiilo** työskentelee intendenttinä Satakunnan Museon alaisuudessa toimivassa korjausrakentamiskeskus *Rakennuskulttuuritalo Toivossa*, joka sijaitsee Porin 5. kaupunginosassa. Hän on ollut *Kotina suojeltu talo* -tutkimushankkeen ohjausryhmän jäsen.

RA **Kalle Saarinen** toimii neuvonta-arkkitehtina Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus Tammelassa. Hän on ollut tutkimushankkeen *Kotina suojeltu talo* -tutkimushankkeen ohjausryhmän jäsen.

FM **Liisa Nummelin** työskentelee rakennusperinnön ja kulttuuriympäristön hoitoon liittyvien tehtävien parissa Satakunnan Museossa. Hän toimi rakennetun kulttuuriperinnön asiantuntijana yhteistyössä Porin kaupunkisuunnittelun kanssa Porin 5. kaupunginosan eteläosaan vuonna 2007 vahvistettua uutta asemakaavaa valmisteltaessa.

FM **Tanja Vahtikari** työskentelee tutkijana Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksella. Hän valmistee väitöskirjaansa aiheesta ”Historiallinen kaupunki ja maailmanperintö”.